Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1)VİDEO ÖZ DEĞERLENDİRME TEKNİĞİNİN AKICI OKUMA BECERİSİNİN GELİŞİMİNE ETKİSİ

Mustafa ULU, Mustafa BAŞARAN 1-10

2)ÇEVRESEL GÜVENLİK VE SINIRAŞAN ÇEVRE SUÇLARI

Şafak KAYPAK 11-22

3)İLKÖĞRETİM II. KADEME ÖĞRENCİLERİNİN MEDYA OKURYAZARLIĞI DERSİ ETKİNLİKLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI

Gürbüz OCAK, Ramazan YILDIRIM 23-38

4)MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMDE ÖĞRENCİ UYGULAMA BECERİLERİNİN ARTIRILMASI: LEONARDO DA VINCI PROJELERİ

Hakan ÇELİKKOL, Mustafa ÖZÜNLÜ 39-50

5)TEMEL YETKİNLİKLERİN ALGILANMASINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA (ŞİRKETLER GRUBU ÖRNEĞİ)

Ömer Faruk ÜNAL 51-66

6)TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ AVRUPALILAŞMASI

Adnan ÇİMEN 67-86

7)THE ROLE OF NONPROFITS IN THE PROCESS OF PLACE BRANDING: A CASE STUDY OF TURKISH CULTURAL CENTERS

Nergis AZİZ, Barry A. FRIEDMAN 87-96

8)TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: ÖZÇIKARIMLI DALGACIK YAKLAŞIMI

Bilge Kağan ÖZDEMİR, Selim YILDIRIM 97-116

9)AHMED HÂŞİM, DİN DUYGUSU VE HUZURSUZ HAYALLER

Ali BUDAK 117-122

10)KUŞAKLARIN FARKLILAŞAN İŞ DEĞERLERİNE İLİŞKİN EMİK BİR ARAŞTIRMA

Pınar SÜRAL ÖZER, Engin Deniz ERİŞ, Ömür Neczan TİMURCANDAY ÖZMEN 123-142

11)ARACI KURUMLARDA KAPSAMLI GELİRİN RAPORLANMASI VE FAALİYET SONUÇLARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Tansel ÇETİNOĞLU, Kadir TUTKAVUL 143-170

12)TÜRK TİCARET KANUNDA WEB SİTESİ KULLANIM ZORUNLULUĞU: KURUMSAL YÖNETİM KAPSAMINDA MENFAAT SAHİPLERİNİN İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

Selçuk YALÇIN 171-184

13)NEFRET SÖYLEMİ SUÇU VERSUS İFADE HÜRRİYETİ

Cennet USLU 185-202

14)1923-1950 YILLARI ARASINDAKİ TÜRKİYE'DE TOPRAK DAĞILIMI VE TOPRAK REFORMU POLİTİKASININ SONUÇLARI

Kadir BAŞER 203-216

15)YOKSULLUKLA MÜCADELE'NİN İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Suat SÖYLEMEZ 217-226

16)TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Burcu KILINÇ SAVRUL, Halil ÖZEKİCİOĞLU, Hasan Alp ÖZEL 227-238

17)MODEL BELİRLEMESİ, ÖRNEKLEM HACMİ VE TAHMİN YÖNTEMİNİN YAPISAL EŞİTLİK MODELLERİ UYUM ÖLÇÜTLERİNE ETKİSİ

Rana ŞEN, Veysel YILMAZ 239-252

18)AĞAÇ VE ÇEVREYE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ GELİŞTİRİLMESİ

Halil KUNT 253-262

19)İLKÖĞRETİM I. KADEME ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİSAYAR DESTEKLİ ÖĞRENMELERİNİN BAŞARIYA ETKİSİ

Emine ÖZEL 263-270

20)E-TİCARET'TE MÜŞTERİ SADAKATİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Cemalettin DEMİRELİ, Faruk DURSUN 271-284

21)KAMU YÖNETİMİNDE KÜRESEL DEĞİŞİMLER VE YENİ SORUN ALANLARI

Fatih KIRIŞIK 285-295

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

VİDEO ÖZ DEĞERLENDİRME TEKNİĞİNİN AKICI OKUMA BECERİSİNİN GELİŞİMİNE ETKİSİ

Mustafa ULU
Yard. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. E-mail: mulu1907@hotmail.com

Mustafa BAŞARAN
Yard. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü. E-mail: mbasaran66@yahoo.com

ÖZET: Bu çalışmada, Video Öz Değerlendirme Tekniği (Video Self Modeling) uygulamalarının fiziksel ve zihinsel bir engel olmamasına rağmen okuduğunu anlamada ve akıcı okumada problemler yaşayan ilköğretim öğrencilerinin, akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin gelişimine etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada denek olarak Kütahya ili Fatih İlköğretim Okulu dördüncü sınıfa devam eden bir ilköğretim öğrencisi denek olarak seçilmiştir. Uygulamalar üç ay sürmüştür. Bu uygulamalarda "Video Öz Değerlendirme Tekniği" kullanılmıştır. Uygulamalar öncesinde deneğin okuma seviyesinin "endişe düzeyinde" olduğu tespit edilmiştir. Uygulamalar sonrasında ise deneğin okuma düzeyinin ve okumaya yönelik olumlu tutumların arttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okuma, Anlama, Okuma Güçlükleri, Video Öz Değerlendirme,

EFFECTS OF VIDEO SELF MODELING ON DEVELOPMENT OF FLUENT READING SKILLS

ABSTRACT: In this research, it is aimed to determine effects of applications of Video Self Modeling on development of fluent reading and comprehension skills of primary school students who have fluent reading and comprehension difficulties although they have not a handicap of mental or physical. In this research, test subject was a 4th grade student and he was Attending Kütahya Fatih Ilköğretim School. Applications took three months. In these applications, Video Self Modeling was used. Before applications, it is determined that reading grade of test subject was worry level. After applications, it was determined, positive attitude and reading grade of test subject developed.

Key Words: Reading, Comprehension, Reading Difficulties, Video Self Modeling

GİRİŞ

Günümüzde bilgi ve düşüncelerin aktarılmasında kullanılan en etkili iletişim araçlarından biri de hiç şüphesiz yazılı materyallerdir. Kişinin, kendi dışındaki insanların ve her çeşit organizasyonun görüş, düşünce ve yaydığı bilgileri öğrenmesinin; doğruları, yanlışları ve gerçekleri anlamasının ve bu sayede en akılcı şekilde hareket etmesinin yolu da okuma becerisini tam anlamıyla kazanmak ve kullanmaktan geçmektedir.

Her bireyin okuma becerisine sahip olma derecesi aynı seviyede değildir. Bazı öğrenciler okuma güçlükleri yaşayabilir. Ancak okuma becerilerine sahip olmanın önemi ortadaki iken okuma güçlüğü yaşayan öğrenciler için okuma becerilerini geliştirici tekniklerin kullanılmasının önemi de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde okumanın ne olduğu, okuma güçlükleri ve bu güçlüklerin üstesinden gelmek için kullanılabilecek tekniklerden olan ve bu çalışmada etkililiği araştırılan Video Öz Değerlendirme Tekniği tanıtılmaktadır.

Okuma ve Okuduğunu Anlama

İlgili literatürde okumanın ne olduğuna ilişkin birçok tanımın yapıldığı görülmektedir. Geleneksel tanımlara göre okuma, yazılı sembolleri seslendirmektir (Oguzkan, 1987; Demirel, 1999). Ancak günümüzde okuma, "motivasyonel faktörlerden etkilenen; karmaşık bir hiyerarşik yapı oluşturan bir takım zihinsel, psikolojik, fizyolojik faktörler ve özellikler tarafından desteklenen; simgesel anlamlandırmaya ve görsel-işitsel-dilsel işlemlere dayalı anlam kurma becerisi olarak tanımlanmaktadır (Akyol, 2005; Dökmen, 1994; Aytaş, 2005; Gürses, 1996; Akyol ve Temur, 2008). Bu tanımdan hareketle okuma, sadece yazının anlaşılması ya da seslendirilmesi değil, okuyan ile yazan arasında kurulan iletişim köprüsü ve bir anlam inşa etme işi olarak anlaşılmalıdır.

Öğrencilerin okudukları metinleri, sorgulayabilmeleri, eleştirebilmeleri, metinler üzerinde yaratıcı fikirler üretmeleri, karşılaştırmalar yapmaları, yorumda bulunmaları, yargıya varmaları ancak metni anlamaları ile mümkündür. İlgili literatürde okuduğunu anlamanın, okuyanın okuduğu metinde ileri sürülen düşünceleri ve düşünceler arasındaki bağları kavraması, onları kendi birikimleriyle karşılaştırıp bir düzene koyması ve belleğinde saklamak istediklerini seçip ayırması olarak tanımlandığı görülmektedir (Karadağ, 2003). Bu tanımdan hareketle okuduğunu anlamanın, ön bilgilerini kullanarak metinlerde verilmek istenilen düşünceleri çözme ve bunlara anlam yükleme işi olduğu söylenebilir. Okuduğunu anlama sürecinde okuyucu önce kelimeyi seslendirmekte, yazılı kodu çözmekte ve hemen ardından seslendirdiği kelimeyi zihinde anlamlandırmaktadır (Yılmaz, 2008). Ancak okuduğunu anlamada, okunan kelimenin anlamını bilmek yeterli değildir. Kelimenin anlamını bilmenin yanı sıra anlama, kavrama, zihinde yapılandırma, zihinsel bağlar kurma ve değerlendirme yapmak da gereklidir (Güneş, 2000).

Okuma Güçlükleri

Okumak en nihayetinde anlam kurma işidir. Anlam kurmayı engelleyen sebepleri fizyolojik engel durumları, nörolojik bozukluklar, güdüsel faktörler ve akıcılık olarak sıralamak mümkündür (Akyol, 2008; Allington, 2006).

Okuma güçlüğünün sebebi ne olursa olsun iyileştirme sürecinde planlı hareket edilmelidir: İlk olarak öğrencide görülen yetersizliklerin nedenleri belirlenmelidir, sonra çocuğun en az gelişmiş olan yeteneklerini saptamak gerekmektedir. Daha sonra kullanılacak yöntem seçilmeli; aile ve öğretmenler bu konuda bilgilendirilmelidir. İzlenecek program, yetersizliğin derecesi ve çocuğun gelişim düzeyine göre hazırlanmalıdır (Leyytinen, Eklund ve Lyytinen, 2005; Razon 1982). Ayrıca okuma güçlüğü yaşayan öğrencilerin okuma becerilerinin geliştirilmesinde özellikle anne-baba desteğinin çok önemli olduğu; bu süreci ailenin desteklemesinin başarıyı artırdığı da unutulmamalıdır (Wearmouth, 2004).

Akıcı Okuma

Okumada başarılı olmak için doğru ve hızlı okuyabilme olarak tanımlanabilecek "akıcı okuma" çok önemlidir. Akıcı okuma için ses-harf ilişkisinin ve okumanın mekanik yapısının tam olarak öğrenilmiş olması gerekmektedir. Akıcı okuma ve okuduğunu anlama arasında pozitif yönlü bir korelasyon vardır. Zira akıcı okuma becerisine sahip öğrenciler kelimelere tek tek anlam vermek yerine, metindeki düşüncelerin tamamını zihinsel olarak işleyerek bir anlama ulaşabilmektedirler (Dowrick, Weol ve Power, 2006). Oysa akıcı olarak okuyamayan öğrenciler, kelimeyi okumak için durmak zorunda kalırlar; kelimeyi anlamaktan çok seslendirmeye yönlenirler, bu yüzden kelimeyi doğru okusalar bile anlayamazlar. Çünkü dikkatlerini, kelimeyi okumaya yoğunlaştırmışlardır. Bu sebepten akıcı okuyamamanın en önemli sebeplerinden birinin kelimeleri doğru tanıyamamak olduğu söylenebilir.

Öğrencilerde görülen akıcılık problemleri ile ilgili çalışmalarda şu hususlara dikkat edilmelidir (Chard, Vaughn ve Tyler, 2002) :

1. Kullanılan iyileştirme yöntemi ne olursa olsun akıcı okumayı geliştirmek için yeterli düzeyde alıştırma yapılmalıdır.
2. Çocuğun, dilin ses özelliklerini doğru ve yeterli bir şekilde öğrenmesi sağlanmalıdır.
3. Doğru kelime tanıma becerisi kazandırılmalıdır.

Video Öz Değerlendirme

Okuma güçlüklerinin giderilmesine ve okumada akıcılığı sağlamaya yönelik pek çok yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden en çok bilinenleri şu şekilde sıralanabilir (O'Shea ve diğer. 1985): Tekrarlı okuma, grupla okuma, okuma öncesi metnin bölümlerini gözden geçirme, kelime ve kelime gruplarını okuma alıştırmaları, eşli okuma, eko okuma ve okumada dönüt verme. Bu yöntemlerden biri de video öz değerlendirmedir.

Vygotsky'e göre bilişsel açıdan dil gelişiminin temelinde, sosyal ilişkiler ve kültür yatmaktadır. Buna göre çocuklar öğrenirken, kendi yaşantılarına dayalı olarak yetişkinlerde gözledikleri davranışları veya sözlü yönergeleri "sözlü tekrarlar" halinde yinelerler ve zamanla sesli tekrarlar içsel konuşmalar haline gelir. Böylece çocuk yetişkinin davranışını taklit etmiş olur. Bu sebepten bireyin bir eğitici denetiminde özel olarak çalışmasının, bireyin anlamlandırma ve metni anlama düzeyini geliştireceği düşünülmektedir.

Bandura'ya göre de birey bir modele odaklanarak, modeli gözleyerek dolaylı yaşantılarla da öğrenebilir. Ancak çocuğa bir yetişkinin model olması ve hatalarını göstermesi her zaman olumlu şekilde sonuçlanmaz. Zira böyle bir durumda çocuğun öz yeterliliği zedelenebilir. Bandura'ya göre öz yeterlilik bireyin "başarabileceğine" dair inancıdır.

Bir yetişkinin çocuğa hatalarını göstermesi, çocuğun öz yeterliliğinin zedeleyebilir. Ancak Vygotsky'nin de belirttiği gibi, özellikle dil becerilerinin kazanılmasında sosyal etkileşim çok önemli bir rol oynamaktadır. İşte burada Video Öz Değerlendirme tekniğinin üstünlüğü ortaya çıkmaktadır. Zira okuma güçlüğü yaşayan bireye sözlü ya da sözsüz geribildirimler verilmesi, bu bireyin öz güvenlerini zedeleyebilir. Oysa öğrencinin kendi hatalarını kendinin bulması esasına dayalı Video Öz Değerlendirme tekniği, okuma güçlüğü yaşayan bireylerin, hem öz yeterliliklerini zedelememekte hem de hatalarını görmeleri hususunda en başkaları tarafından verilen geribildirimler kadar etkili olmaktadır (Dowrick, Weol ve Power, 2006; Hitchcook, Prater ve Dowrick, 2004)

Bu teknik uygulanırken bireye öncelikle metin okutulur ve kaydedilir; daha sonra bu kayıt öğrenciye dinletilir ve okuma yanlışlarının öğrenci tarafından bulunması sağlanır. Öğrenci tarafından belirlenemeyen yanlışlar, kayıtlar yeniden diletilerek eğitmenin yardımıyla buldurulur. Metin tekrar öğrenciye okutulur. Okuma hataları düzeltildikten sonra öğrenciden parçayı anlatması istenir. Eğer metnin yeteri kadar anlaşılmadığı görülürse, öğrenciye okuduğu metin tekrar dinlettirilir ve öğrenciden parçayı tekrar anlatması istenir. Bu aşama geçildikten sonra metinle ilgili hazırlanan basit ve derinlemesine anlam kurmayla ilgili sorular sorularak uygulama bitirilir. Daha sonraki aşamalarda öğrenciye daha önce okuduğu metinlerle, yeni okuduğu metin dinletilerek öğrencinin gelişimi hakkında bilgi sahibi olması ve kendi öz değerlendirmesini yapması sağlanabilir.

Bu teknikle öğrenciye parça parça okutulan metnin tamamının dinletilmesi de mümkündür. Bu sayede uzun metinleri okumaktan sıkılan öğrenciler, metnin tamamıyla ilgili etkinlikleri de yapabilecektir. Ayrıca bu teknik dil öğretiminde, akıcılığının sağlanmasında, kelime telaffuzlarının düzeltilmesinde ve anlamanın arttırılmasında oldukça etkili olmaktadır. Ayrıca öğrencilerin öğrendikleri dil becerilerinin devamını ve tutarlılığını sağlamak için bu teknik kullanılabilir (Bray, Kehle ve diğer. 1998; Hitcock, Dowrick ve Prater, 2003).

Yapılan araştırmalar sonucunda Video Öz Değerlendirme Tekniğinin sadece dil becerilerin kazandırılması ve geliştirilmesinde değil, birçok becerinin kazandırılmasında ve istenmeyen davranışların ortadan kaldırılmasında da etkili sonuçlar verdiği görülmüştür. Örneğin, bu tekniği kullanarak öğrencilerin akademik becerilerinin geliştirilmesi (Dowrick, Weol ve Power, 2006; Hitchcook, Prater ve Dowrick, 2004); iletişim becerilerinin arttırılması (Buggey, 2005); uyum davranışlarının kazandırılması (Walker, Clement, 1992; Possel, Kehle, ve diğer., 1999) ve matematiksel becerilerin geliştirilmesi de (Schunk ve Hanson, 1989) sağlanabilir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Video Öz Değerlendirme Tekniğinin, fiziksel ve zihinsel bir engel olmamasına rağmen akıcı okumada ve okuduğunu anlamada problemler yaşayan ilköğretim öğrencilerinin, akıcı okuma, okumaya karşı geliştirilen tutum ve okuduğunu anlama becerilerini geliştirmede ne derece etkili olduğunu belirlemektir.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, denek, çalışmada kullanılan ölçme araçları ve verilerin toplanma süreci anlatılmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada Durum Çalışması (Case Study) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde, sınırlı sayıda değişkenleri incelemek veya belirli kuralları takip etmek yerine tek bir durum ya da olayın derinlemesine boylamsal olarak incelenmesi söz konusudur. Durum çalışmaları gerçekte ortamda neler olduğuna bakma, sistematik bir biçimde verileri toplama, analiz etme ve sonuçları ortaya koyma yoludur (Davey, 1991).

Denek

Denek Kütahya Fatih İlköğretim Okulu'nda öğrenim gören dördüncü sınıf öğrencisidir. Deneğin seçiminde okul müdürü, sınıf öğretmeni ve okul rehberlik servisi görevlilerinin önerileri dikkate alınmıştır. Denek seçilirken şu kriterler göz önünde bulundurulmuştur:

- Öğrencinin 4. sınıfa devam ediyor olması.
- Fiziksel (görme, işitme kaybı vb.) ve zihinsel bir öğrenme engelinin bulunmaması.
- Akıcı okuma sorunlarının olması.

Bu kriterler dikkate alınarak gözleme dayalı ölçümler yapılmış, okul personeli ile görüşülerek bir öğrenci ile uygulamaların yapılmasına karar verilmiştir.

Denek, 10 yaşında bir erkek öğrencidir. Denek, anne-baba ve dört erkek kardeşten oluşan bir aileni en küçük üyesidir. Ailenin orta düzeyde sosyo-ekonomik imkânlara sahip olduğu söylenebilir. Babanın düzenli bir işi vardır, anne ise ev hanımıdır. Ailenin kendine ait orta büyüklükte bir evi vardır. Denek odasını üç ağabeyi ile paylaşmaktadır. Baba üniversite mezunudur ve çalışma saatlerinin uygun olmaması sebebiyle çocukları ile yeteri kadar ilgilenemediğini belirtmiştir. Bu nedenle, denekle daha çok ilkokul mezunu olan anne ilgilenmektedir. Ancak anne "eğitim durumunun yetersiz olması nedeniyle çocuğunun akademik gelişimine fazla katkı sağlayamadığını" belirtmiştir. Denek, ciddi bir hastalık geçirmemiş; kaza veya travmatik bir olay yaşamamıştır.

Ailesine göre denek ders çalışma konusunda isteksiz davranmaktadır ve dikkatini uzun süre bir konuya yoğunlaştıramamaktadır. Denek, öğretmeni tarafından ise "davranış sorunları olan, arkadaşlarıyla sık sık kavga eden" bir öğrenci olarak nitelendirilmektedir. Öğretmen, öğrencinin anlama ve kavrama sorunları olduğunu ve okumayı arkadaşlarına göre geç öğrendiğini ifade etmiştir. Ayrıca öğretmen deneğin Türkçe derslerinde başarısız ve etkinliklere katılmada isteksiz, buna karşın matematik ve müzik derslerinde daha istekli ve başarılı olduğu belirtmiştir.

Araştırmacılar tarafından sınıfta yapılan gözlem sonuçlarına göre, okuma çalışmaları söz konusu olduğunda deneğin özgüveninin düşük olduğu söylenebilir. Zira dördüncü sınıf seviyesinde bir metni okuması istendiğinde "ben bunu okuyamam, çok karışık, ben iyi okuyamıyorum, sıkılıyorum vb." cümleler dediği gözlenmiştir. Ayrıca denek okuma çalışmaları esnasında genellikle parmakla satır takibi yapmakta; akıcı okuyamamakta; anlam ünitelerine dikkat etmemekte ve nefesini doğru kullanamamaktadır. Bu gözlemler deneğin sınıf düzeyi dikkate alındığında okuma becerilerine yeteri kadar sahip olmadığı; okumayla ilgili olumsuz tutum geliştirdiği ve okuma konusunda düşük motivasyona sahip olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Öğrencinin zekâ düzeyi hakkında bilgi elde edebilmek amacıyla 04.02.2009 tarihinde Kütahya İli Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğüne başvurulmuştur. Buradaki uzmanlar tarafından uygulanan test sonuçlarına göre deneğin normal düzeyde öğrenme kapasitesi ve zekâya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Akyol (2005) tarafından Haris ve Sipay (1990), Ekwall ve Shanker (1988) ve May (1986)'den uyarlanan "Yanlış Analizi Envanteri" ve Başaran (2007) tarafından öğrencilerin okudukları metne karşı geliştirdikleri tutumu belirlemek amacıyla geliştirilen tutum ölçeği, kullanılmıştır.

Yanlış Analizi Envanteri: Envanter okuyucunun okuma ve okuduğunu anlama düzeyini belirlemek için kullanılmaktadır. Sesli okuma sırasında yapılan hatalarla, kelime ve ses bilgisi; sessiz okumadan sonra kullanılan farklı düzeylerdeki (derinlemesine ve basit düzeyde anlam kurma olmak üzere) sorularla da anlama becerisi ölçülmektedir. Bu envantere göre üç okuma düzeyi vardır:

- **Serbest Düzey**: Öğrencinin öğretmen ya da bir yetişkinin yardımına ihtiyaç duymadan düzeyine uygun materyalleri okuması ve anlamasını ifade etmektedir.
- **Öğretim Düzeyi:** Öğrencinin öğretmen ya da bir yetişkin yardımıyla istenilen şekilde okuyabildiği düzeydir.
- **Endişe Düzeyi:** Öğrencinin okuduğunun çok azını anladığı ve/veya pek çok okuma yanlışı yaptığı düzeyi ifade etmektedir.

Bu envanter kullanılırken, öncelikle metin sesli olarak okutulur ve deneğin yaptığı yanlışlar (eklemeler, atlayıp geçmeler, yanlış seslendirmeler, tekrarlar vb.) metin üzerinde ayrıntılı bir şekilde gösterilir. Sonra deneğin yaptığı kelime tanıma yanlışlarının ve metinde geçen kelimelerin sayısı tespit edilir. İlgili tabloda (ek.1) metindeki kelime sayılarının gösterildiği satır ile öğrencinin yaptığı yanlışların gösterildiği sütun çakıştırılarak deneğin kelime tanıma düzey ve yüzdesi belirlenmiş olur.

Metinle ilgili anlama düzeyini ölçmek için de öğrencilere basit ve derinlemesine anlam kurma soruları sorulur. Basit anlama düzeyindeki sorular 2; derinlemesine anlam kurma soruları ise 3 puan üzerinden değerlendirilir. Deneğin anlama yüzdeliğini bulmak için alınan puanların toplamı, alınması gereken puanların toplamına bölünür. Örneğin 5

soruluk bir anlama testinde basit anlamayı ölçen iki sorudan elde edilecek maksimum puan 2x2=4, derinlemesine anlamayı ölçen üç sorudan elde edilecek maksimum puan ise 3x3=9'dur. Şu halde alınması gereken toplam puan 13'tür. Öğrenci basit anlama sorularının ikisine de doğru cevap vermiş ise 4 puan alır. Derinlemesine anlamayı ölçen üç sorudan da sırasıyla 3, 2, 1 puan alındığı düşünüldüğünde; toplam 10 puan almış olur. Bu durumda öğrencinin başarı durumu 10/13= 0.769'dur. Yani öğrencinin anlama düzeyi %77'dir.

Okuyucuların okuma düzeylerini belirlemek için son adımda okuma düzeyleri hesap tablosu (ek. 2) kullanılır. Tabloda sol baştaki sütun kelime tanıma yüzdesini, satırlar ise anlama düzeylerini göstermektedir. Okuyucuların kelime tanıma yüzdelerinin olduğu satır ile anlama yüzdelerinin olduğu sütun çakıştırıldığında deneğin okuma düzeyi tespit edilmiş olur.

Okunan Metne İlişkin Tutumu Belirleme Ölçeği: Başaran (2007) tarafından geliştirilen bu ölçekte deneklerin okudukları metne karşı geliştirdikleri tutumu belirlemek için likert tipi üçlü derecelendirme ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, "katılmıyorum", "kararsızım" ve "katılıyorum" seçeneklerinden oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliği için yapılan faktör analizinde, toplam varyansın %39.97'sini açıklayan tek faktör ortaya çıkmıştır ve 13 maddenin tamamının faktör yükleri .30'dan fazladır. Ölçme aracının güvenirliğini sağlamak amacıyla yapılan testte Cronbach Alfa katsayısı .65 olarak bulunmuştur.

Bu ölçek kullanılırken önce deneğe bir metin okutulmaktadır. Sonra deneğe bu ölçek verilmekte ve ölçeği az önce okuduğu metne göre doldurması istenmektedir. Bu sayede deneğin okuduğu metne karşı geliştirdiği tutum tespit edilebilmektedir. Bu ölçekte herhangi bir metin için elde edilen puanlar 13 ile 39 arasında değişebilmektedir. Puanlar 13'e yaklaştıkça olumlu tutumun düştüğünü; 39'a yaklaştıkça olumlu tutumun yükseldiğini göstermektedir.

Araştırmada Kullanılan Okuma Metinleri

Çalışmada, Harf Yayıncılığa ait 2. Sınıf ve Milli Eğitim Bakanlığı yayını 3. Sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan okuma metinleri kullanılmıştır. Ayrıca TTKB'nin ilgili web sayfasındaki (http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen) etkinlik havuzunda yer alan, TTKB uzmanları tarafından incelenen ve hangi sınıf seviyesinde olduğu tespit edilen okuma metinleri kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Çalışmaların gerçekleştirileceği deneğin velisi, okul rehberlik birimi ve sınıf öğretmeni aracılığı ile okula davet edilmiştir. Veliye yapılacak çalışmalar hakkında bilgi verilmiş; deneğin çalışmaya katılımı konusunda yazılı izini alınmıştır. Bu görüşmelerden sonra deneğin okuma düzeyini ve okuma problemini belirlemek için gözlemler yapılmıştır. Yapılan tüm gözlem ve uygulamalar videoya kaydedilmiştir.

İlgili gözlemlerin dökümleri ve video kayıtları, alan uzmanları (Türkçenin öğretimi alanında doktora eğitimini tamamlamış üç uzman) tarafından incelenmiş; deneğin okumayla ilgili olumsuz tutum geliştirdiğine ve akıcı okuma konusunda güçlükler yaşadığına karar verilmiştir.

Denekle yapılacak uygulamalarda hangi sınıf seviyesinde okuma metinlerinin kullanılacağına karar vermek için "Yanlış Analizi Envanteri" kullanılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda, yapılacak uygulamalara birinci sınıf seviyesinde metinlerle başlanmasına karar verilmiştir. Zira denek kendi sınıf düzeyindeki metni zor bulmuş ve "ben bunu okuyamam" demiştir. Sonrasında deneğe "Çatlak Kova" isimli üçüncü sınıf seviyesinde bir metin okutulmuştur. Öğrencinin bu sınıf seviyesinde "endişe düzeyinde" olduğu görülmüştür (denek 178 kelimelik metinde 25 okuma hatası yapmıştır. Deneğin metni anlama düzeyi ise %46'dır). Deneğe son olarak "Büyük Bir Buluş" isimli 2. sınıf metni okutulmuş fakat bu sınıf seviyesinde de endişe düzeyinde olduğu görülmüştür (Denek 184 kelimelik metinde 20 okuma hatası yapmıştır. Metni anlama düzeyi ise %54'dür).

Sonraki aşamada, haftada üç gün olmak üzere 12 hafta süren uygulamalara başlanmıştır. Uygulamalarda çalışma odası ortamında, giriş bölümünde tanıtılan Video Öz Değerlendirme Tekniği kullanılmıştır. Uygulamalarda sırası ile 2. ve 3. sınıf seviyesinde toplam 23 okuma metni işlenmiştir. Uygulamalar bittikten sonra, başlangıçta okutulan "Büyük Bir Buluş" isimli metin tekrar okutulmuş; deneğin kelime tanımada yaptığı hatalar ve anlama yüzdesi bir kez daha tespit edilmiştir. Deneğin kelime tanımada yaptığı hataları tespit edebilmek için, deneğe metin okutulmuş, bu etkinlik videoya kaydedilmiştir. Bu kayıtlar araştırmacılar tarafından izlenmiş ve deneğin yaptığı yanlışlar metin

üzerinde işaretlenerek tespit edilmiştir. Deneğin anlama yüzdesini tespit etmek için araştırmacılar iki tane basit ve dört tane de derinlemesine anlam kurmayı gerektiren altı soru sorulmuş; deneğin verdiği cevaplar araştırmacılar tarafından puanlanmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde araştırmanın temel amacı doğrultusunda ele alınan problem için toplanan verilerin istatistiksel analizleri sonucunda ortaya çıkan bulgulara ve bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

Deneğe Okutulan Metin ve Deneğin Yanlış Okuduğu Kelimeler

Not: (+), tekrar okunan kelimeleri; (-), Atlayıp geçmeleri; (x), Yanlış okumaları ve (*), kelimeye Ekleme yapıldığını göstermektedir.

Bolt yazılmış kelimeler deneğin uygulamalar yapılmadan önce; altı çizili kelimler ise uygulamalardan sonra yanlış okuduğu kelimelerdir.

BÜYÜK BİR BULUŞ

Uygarlık(+) yolu, **tekerlekli(-)** ulaşımla açılmıştır. Daha **doğrusu(-),** tekerleğin bulunuşu, insan **hayatını(x)** kolaylaştırmış ve başka buluşlara imkân sağlamıştır.

Beş bin **yıl (-)** önce bulunmuş tekerlek(*). O **zamandan(-) (-)** bu zamana kadar çok uzun yol almış. Tekerlek, taş tekerlekten, günümüzde kullandığımız içi hava dolu lastik **tekerleğe(+) gelinceye(-)** kadar değişik(*) aşamalardan geçmiş.

Yapılan ilk **tekerlek(*)** çok basitti. **Hem(x)** çok ağırdı hem de hiç dönmüyordu. Daha sonra insanlar, daha hafif ve daha hızlı dönen tekerleği buldu. **Aşınmaması(-)** için de tekerleğin yüzünü kapladılar ve çember geçirdiler.

İlk önce tekerlekler, **atların(-)** ve diğer **hayvanların(-) çektiği(-)** arabalarda(*) kullanılmaya başlandı. Tekerleğin daha rahat **kullanılabilmesi(*)** için yeni ve kullanışlı yollar yapıldı. Böylece **tekerlekli(*)** arabaların kullanımı daha da yaygınlaştı.

Tekerlekteki asıl büyük gelişme, tekerlekli taşıtlar yarışması ile **olmuştur. (-)** Bu yarışmalar, için, yarışa katılacak **öteki(x) taşıtlardan(*)** daha hızlı gidebilecek **arabalara(-)** sahip olma isteği (*), lastik çemberli tekerlekleri ortaya çıkardı. İçi hava dolu bu lastik tekerlek buluşu, arabaların hızını çok artırdı. Daha sonrada büyük lastik **fabrikaları(x)** kuruldu ve bugün **kullandığımız(*) (*)** tekerlekler üretilmeye başlandı.

Tekerleğin bulunuşunda ve gelişiminde(*) olduğu gibi, bütün buluşlar, insanların ihtiyaçlarından(-) **doğuyor(*)** . Bir buluş başka bir **buluşa(*)** yol açıyor. Böylece daima biri diğerinin gelişmesini sağlıyor.

Demir DEMİRTAŞ

Metinde görüleceği üzere denek uygulamalar yapılmadan önce 24, uygulamalardan sonra ise 8 kelimeyi yanlış okumuştur. Uygulamalardan önce deneğin 2 kelimeyi tekrar okuduğu; 11 kelimeyi okumadan atladığı; 4 kelimeyi yanlış seslendirdiği ve 7 kelimeye ise ekleme yaptığı görülmüştür. Uygulamalar bitirildikten sonra ise 2 kelimeyi atlayıp geçtiği ve 6 kelimeye ekleme yaptığı görülmüştür. Denek uygulamalardan sonra tekrar okuma ve yanlış seslendirme hataları yapmamıştır. Bu bulgular Video Öz Değerlendirme Tekniği uygulamalarının, öğrencilerin yaptığı okuma yanlışlarının düzeltilmesinde etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.1. Deneğe Sorulan Sorular ve Deneğin Aldığı Puanlar

Sorular	Düzeyi	Öğrencinin uygulamadan önce aldığı puan	Öğrencinin uygulamadan sonra aldığı puan
1. Yapılan ilk tekerlekle günümüzdeki tekerlekler arasındaki farklar nelerdir?	**Basit**	**2/1**	**2/2**
2. Tekerleğin gelişiminde en büyük etken nedir?	**Basit**	**2/2**	**2/2**
3. İlk icat edilen tekerlekle günümüzdeki tekerleklerin kullanılışı arasındaki farklar nelerdir?	**Basit**	**2/1**	**2/1**
4. İnsanları en çok etkileyen icatlar nelerdir?	**Derinlemesine**	**3/1**	**3/2**
5. Tekerlek olmasaydı hayatımızda ne gibi zorluklar olurdu?	**Derinlemesine**	**3/2**	**3/2**
6. Bu parçanın ana fikri nedir?	**Derinlemesine.**	**3/1**	**3/3**
Toplam		**15/8**	**15/12**
Yüzde		**%53**	**%80**

Tablo 3.1.'de deneğin uygulamalar yapılmadan önce en fazla 15 puan alınabilecek anlama testinden 8 puan aldığı ve anlama düzeyinin %53 olduğu; uygulamalar bittikten sonra ise aynı testten 12 puan aldığı ve anlama düzeyini %80'e çıkardığı görülmektedir. Bu bulgular Video Öz Değerlendirme Tekniği uygulamalarının öğrencilerin okuduğunu anlama becerisinin geliştirilmesinde etkili olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.2. Deneğin Uygulama Öncesi ve Sonrasında Metni Okuma Süresi, Yaptığı Hata Sayıları, Kelime Tanıma ve Anlama Yüzdelikleri ile Okuma Düzeyi

Metin	Yapılan test	Okuma Süresi	Hata Sayısı	Kelime Tanıma Yüzdesi	Anlama Düzeyleri	Okuma Düzeyi
Büyük Bir Buluş (184 kelime)	Uygulama öncesi	345sn	24	Endişe	% 53	Endişe
	Uygulama sonrası	195sn	8	% 96	%80	Öğretim

Tablo 3.3.'te uygulama yapılmadan ve yapıldıktan sonra deneğin aynı metni okuma süresi, yaptığı sesli okuma hatalarının sayısı kelime tanıma ve anlama yüzdelikleri ile okuma düzeyleri görülmektedir. Tabloya göre uygulama yapıldıktan sonra okuma süresi 345 sn.'den 195 sn.'ye; yapılan sesli okuma yanlışlarının sayısı ise 24'ten 8'e düşmüştür. Kelime tanıma yüzdesi endişe seviyesinden %96'ya; anlam yüzdesi ise %53'ten % 80'e yükselmiştir. Bu verilere göre deneğin ikinci sınıf seviyesinde okuma düzeyi, "endişe düzeyinde", "öğretim düzeyine" çıkmıştır. Bu bulgular Video Öz Değerlendirme Tekniğinin akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin geliştirilmesinde olumlu etkisi olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Video Öz Değerlendirme Tekniğinin Okumaya İlişkin Olumlu Tutumlar Üzerindeki Etkisi

Elde edilen bulgulara göre uygulamadan önce deneğin okuduğu metne (Büyük bir buluş isimli bilgi verici metin) yönelik geliştirdiği olumlu tutum puanının 18 olduğu; uygulama sonrasında ise deneğin aynı metne ilişkin geliştirdiği olumlu tutum puanının 32'ye çıktığı görülmüştür.

Yapılan veli görüşmeleri de elde edilen bu bulguyu doğrulamaktadır. Deneğin velisi araştırma sürecinde deneğin okumaya ilişkin tutumunda olumlu gelişmeler olduğunu belirtmiştir. Veli, bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: *"…önceden eve geldiğinde hiç kitap okuduğunu görmezdim, ya televizyon seyreder, ya da bilgisayarla oynardı, şimdi arada sırada da olsa kitap okuduğunu görüyorum.*

Ulaşılan bu bulgular Video Öz Değerlendirme Tekniğinin okuduğunu anlama ve akıcı okumaya ilişkin becerileri arttırmayla beraber okumaya ilişkin geliştirilen olumlu tutumu da arttırabileceği şeklinde yorumlanabilir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmada Video Öz Değerlendirme Tekniği uygulanmadan önce deneğin 184 kelimelik ikinci sınıf seviyesinde bir okuma metnini 345 saniyede, uygulamalar sonrasında ise 195 saniyede okuduğu görülmüştür. Uygulamalardan önce deneğin okuma seviyesinin "endişe düzeyi" olduğu belirlenmiştir (denek uygulamalardan önce 24 okuma hatası yapmıştır ve anlama yüzdesi %53'tir). Yapılan Video Öz Değerlendirme Tekniği uygulamalarından sonra deneğin okuma düzeyinin "öğretim düzeyine" ulaştığı görülmüştür (denek uygulamalardan sonra 8 okuma hatası yapmıştır ve anlama yüzdesi %80'e yükselmiştir). Ayrıca uygulamalardan sonra deneğin okurken nefesini daha iyi ayarlayabildiği ve anlam ünitelerine dikkat ederek okuyabildiği gözlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar Dowrick, Weol ve Power (2006), Hitchcook, Prater, Dowrick, (2004), Bray, Kehle ve diğer. (1998) tarafından yapılan ve Video Öz Değerlendirme Tekniğinin etkililiğinin araştırıldığı çalışma sonuçları ile de örtüşmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle, Video Öz Değerlendirme Tekniği ile okuma güçlüğü yaşayan öğrencilerin akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin geliştirilebileceği söylenebilir.

Deneğin okuduğu metni anlama yüzdesinin yükselmesinin sebebi öğrencinin hızlı okuma becerisini kazanması olabilir. Zira kuramsal çerçevede de belirtildiği gibi akıcılık ve anlama arasında pozitif yönlü yüksek bir korelasyon vardır. Akıcı okuma becerisine sahip olan okuyucular kelimelere tek tek anlam yüklemek yerine, metindeki düşünceyi kendi zihinsel süzgeçlerinden geçirerek anlamlandırmaktadırlar. Bu sayede metnin tümüne sindirilmiş anlamı daha kolay çıkarabilmektedirler. Oysa akıcı okuyamayanlar, kelimeyi okumak için durmak zorunda kalırlar; kelimeyi anlamaktan çok seslendirmeye odaklanırlar. Bu yüzden kelimeyi doğru okusalar bile anlayamazlar. Çünkü dikkatlerini kelimeyi okumaya yoğunlaştırmışlardır. Bu tür okuyucuların bir kısmı ise kelimeleri yanlış okuduğu/seslendirdiği için metni zaten anlayamamaktadır(Dowrick, Weol ve Power, 2006)..

Çalışmada deneğin okuduğu metne ilişkin olumlu tutumunun da artığı gözlenmiştir. Deneğin uygulamalardan önce okuduğu metne ilişkin olumsuz tutumlar geliştirdiği; uygulamalardan sonra ise aynı metne ilişkin oldukça yüksek olumlu tutum geliştirdiği görülmüştür. Deneğin ailesi ve öğretmeniyle yapılan görüşmeler de bu bulguyu doğrulamaktadır. Deneğin okuduğu metne ilişkin olumlu tutumlarındaki artışın sebebi okuduğu metni daha iyi anlaması olabilir. Zira yapılan bazı araştırmalarda (Cramer, 1980) metni akıcı bir şekilde okuyabilme ve anlama miktarı arttıkça öğrencilerin okuduğu metne ilişkin geliştirdiği olumlu tutumların da arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Günümüzde "akıllı ve yetenekli bireylerin eğitilmesi" yerine "herkes için eğitim" anlayışı kabul görmektedir. Birçok ülkede 1980'li yılların ortalarından başlayarak eğitim programlarının amaçları, içerikleri, öğretme-öğrenme yöntemleri açısından, gözden geçirildiği ve köklü değişiklikler yapıldığı görülmektedir (Demirel, 2002). Yapılan birçok araştırma sonucu göstermiştir ki, "gerekli okuma becerilerini kazandıracak öğretim ortamları sağlandığında herkes iyi birer okuyucu olabilir. Ancak gerekli önlemler alınmadığında iyi okuyamayanlar okulda başarısız olurlar ve bu sorun etkisini arttırarak devam eder" (Juel, 1988). Bu tür bir sorunla karşılaşan öğretmenler okuma güçlüğü yaşayan öğrencilerin kendi hedeflerini oluşturmalarında yardımcı olmalı; onların aktif katılımını içeren, bireyselleştirilmiş, çeşitli öğretim yöntemlerini barındıran ve bireysel hız ilkesini temel alan eğitim programları hazırlamalıdır. Hazırlanan programlar, beklentileri kısa sürede karşılayamayabilir. Yine de öğrencilerdeki gelişmeleri izlenmeli, her zaman yeni yollar, yeni teknikler aranmalıdır. Özellikle akıcı okumada güçlükler yaşayan öğrenciler için hazırlanan programlarda kullanılabilecek yöntemlerden biri de Video Öz Değerlendirme Tekniği olabilir.

KAYNAKÇA

Akyol, H. (2005). **Yeni Programa Uygun Türkçe İlk Okuma Yazma Öğretimi**. Pegem A Yayıncılık. Ankara.

Akyol, H. (2008). Türkçe Öğretim Yöntemleri. 2. Baskı. Kök Yayıncılık: Ankara.

Akyol, H. ve Temur, T. (2008) Ses Temelli Cümle Yöntemi ve Cümle Yöntemi İle Okuma Yazma Öğrenen Öğrencilerin Okuma Becerilerinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** C. 5, S. 9

Allington R. L. (2006) Fluency: Still Waiting After All These Years (ss. 94-105). **What Research Has To Say About Fluency Instruction**. (Edt. Samuels S. J. ve Farstrup A. E.) International Reading Association: Newark.

Aytaş, G. (2005). Okuma Eğitimi. **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. 3., S. 4,

Başaran, M. (2007). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Hikâye Edici Metinlere İlişkin Tercihleri. **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bray, M. A., & Kehle, T. J. ve diğer. (1998). Self-Modeling As an Intervention for Stuttering**. School Psychology Review**, 25(3), 358-369.

Buggey, T. (2005). Video Self-Modeling Applications with Students with Autism Spectrum Disorder in A Small Private School Setting. **Focus On Autism And Other Developmental Disabilities,** 20(1), 52-63.

Chard, D. J., Vaughn, S., ve Tyler, B. (2002). A Synthesis of Research on Effective Interventions for Building Reading Fluency with Elementary Students with Learning Disabilities. **Journal Of Learning Disabilities**, 35, 386–407.

Cramer, E. H. **(**1980). Mental Imagery, Reading Attitude and Comprehension. **Reading Improvement,** (17), 135-139.

Davey, L. (1991) The Application of Case Study Evaluations **Practical Assessment, Research & Evaluation.** Çev: Tuba GÖKÇEK **Durum Çalışması Değerlendirmelerinin Uygulaması** ilköğretim Online, 8 (2), ç:1-3, 2009.

Demirel, Ö. (1999). **Türkçe Öğretimi.** PegemA Yayıncılık. Ankara.

Demirel, Ö. (2002). **Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme.** Pegema Yayıncılık. Ankara.

Dowrick, P. W., Weol, S. K, ve Power, T. J. (2006). Video Feedforward for Reading. **The Journal Of Special Education,** 39(4), 194-207.

Dökmen, Ü. (1994). **Okuma Becerisi, İlgisi Ve Alışkanlığı Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma.** Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.

Hitchcock, C. H., Prater, M. A., & Dowrick, P. W. (2004). Reading Comprehension and Fluency: Examining The Effects Of Tutoring And Video Self-Modeling On First Grade Students With Reading Difficulties. **Learning Disability Quarterly,** 27(2), 89-103.

Hitchcock, C. H., Dowrick, P. W., & Prater, M. A. (2003). Video Self-Modeling Intervention In School-Based Settings: A Review. **Remedial and Special Education**, 24(1), 36-45, 56.

Güneş, F. (2000). **Okuma Yazma Öğretimi ve Beyin Teknolojisi**. Ocak Yayınları. Ankara

Gürses, R. (1996). Okuma-Anlama Üzerine. **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bülteni,** Eylül S: 28, Cilt: IX, ss. 98-103.

Juel, C. (1988). Learning To Read And Write: A Longitudinal Study Of Children From First Through Fourth Grades. **Journal Of Educational Psychology**, 80, 437–447.

Karadağ, M. (2003). **Kuram Yöntem Bağlamında Yazılı Sözlü Anlatım.** Kanyılmaz Matbaası. İzmir.

Lyytinen, P., Eklund, K. ve Lyytinen, H. C. (2005). Language Development and Literacy Skills in Late-Talking Toddlers with and Without Familial Risk for Dyslexia. **Analsis of Dyslexia,** 55, 166-192.

Oğuzkan, F. (1987). Okuma ve Dinleme Öğretimi (36-48). **Türkçe Öğretimi**. B. Özer (Ed.) Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.

O'Shea, L. J., Sindelar, P. T. ve O'Shea, D. J. (1985). The Effects of Repeated Readings and Attentional Cues on Reading Fluency and Comprehension. **Journal of Reading Behavior**, 17, 129-142.

Possell, L. E., Kehle, T. J., Mcloughlin, C. S., & Bray M. A. (1999). Self-Modeling As An Intervention To Reduce Disruptive Classroom Behavior. **Cognitive And Behavioral Practice**, 6, 99-105.

Razon, N. (1980). Okuma Bozuklukları ve Nedenleri**. Pedagoji Dergisi**, S:1

Schunk, D., & Hanson, A. (1989). Self-Modeling And Children's Cognitive Skill Learning. Journal Of Educational Psychology, 81(2), 155-163.

Vaugn, L. S., Gestern. R., Chard, D. J. (2000). The Underlying Message in LD Intervention Research: Findings from Research Syntheses. **Exceptional Children,** 67, 99-114

Wearmouth, J. (2004). Issues in Addressing Children's Difficulties in Literacy Development through Family-School Partnerships. **The Curriculum Journal,** 15, 5-17.

Walker, C. J., Ve Clement, P. W. (1992). Treating Inattentive, Hyperactive Children With Self-Modeling and Stress Inoculation Training. **Child and Family Behavior Therapy,** 14(2)75-85.

Yılmaz, M (2008) Türkçede Okuduğunu Anlama Becerilerini Geliştirme Yolları. **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 5 Sayı 9

EK 1: "Kelime Tanıma Düzey ve Yüzdeliğini Belirleme Tablosu" ile Deneğin Kelime Tanıma Düzey ve Yüzdeliği

Hata sayısı/metindeki kelime sayısı	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
151-155	95	95	94	93	93	92	92	91	E	E	E	E	E	E
156-160	96	95	94	94	93	92	92	91	91	E	E	E	E	E
161-165	96	95	94	94	93	93	92	91	91	E	E	E	E	E
166-170	96	95	95	94	93	93	92	92	91	E	E	E	E	E
171-175	96	95	95	94	94	93	92	92	91	91	E	E	E	E
176-180	96	95	95	94	94	93	93	92	92	91	E	E	E	E
181-185	96	****96**	95	95	94	93	93	92	92	91	91	E	E	***E**
186-190	96	96	95	95	94	94	93	93	92	91	91	E	E	E
196-200	96	96	95	95	94	94	93	93	92	92	91	91	E	E

*E= "Büyük Bir Buluş" isimli metne göre deneğin uygulamadan önceki düzeyi
**96= Aynı metne göre deneğin uygulamadan sonraki düzeyi

EK 2: " Anlama Yüzdeliğini Belirleme Tablosu" ile "Büyük Bir Buluş" İsimli Metne Göre Deneğin Okuma Düzeyi

KELİME TANIMA YÜZDESİ	ANLAMA YÜZDELERİ											
	45	**50**	**55**	**60**	**65**	**70**	**75**	**80**	**85**	**90**	**95**	**100**
100	E	E	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.
99	E	E	E	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.
98	E	E	E	E	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.
97	E	E	E	E	E	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.
96	E	E	E	E	E	E	Öğr.	****Öğr**.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.
95	E	E	E	E	E	E	E	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.	Öğr.
94	E	E	E	E	E	E	E	E	Öğrt.	Öğrt.	Öğrt.	Öğrt.
93	E	E	E	E	E	E	E	E	E	Öğrt.	Öğrt.	Öğrt.
92	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	Öğrt.	Öğrt.
91	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	Öğrt.
90	E	E	***E**	E	E	E	E	E	E	E	E	E

*E= İkinci sınıf düzeyindeki "Büyük Bir Buluş" isimli metne göre deneğin uygulamadan önceki okuma düzeyi
**Öğrt.= Aynı metne göre deneğin uygulamadan sonraki okuma düzeyi

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

ÇEVRESEL GÜVENLİK VE SINIRAŞAN ÇEVRE SUÇLARI

Şafak KAYPAK
Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, skaypak@gmail.com, 0326.245.5850

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, güvenlikte çevresel açıdan oluşmaya başlayan dönüşüm sürecini incelemek ve bu doğrultuda çevre suçlarını konu almaktır. Yapılacak incelemede çıkış noktası, 21. yüzyılda nüfustaki artışa ve teknolojik gelişmelere koşut olarak çevrenin de güvenliğinin kalmadığı ve çevreye yönelik suçların da artmış olmasıdır. Dünyada yaşanan hızlı değişim sürecine bağlı olarak günümüzün yaşam koşulları da hızla değişmekte ve yeni sorunlar ve gereksinmeler ortaya çıkmaktadır. Değişimin en çarpıcı yaşandığı yerlerden biri, güvenliğin gittikçe daha çok hissedildiği uluslararası alanlardır. Suç oranlarında gittikçe artan bir seyir izlenmekte ve işlenen suçların niteliği değişmektedir. Küreselleşmeye paralel olarak çevre suçlarının da küreselleştiği, ülke sınırlarını aştığı görülmektedir. Suçlar, bireysel temelden çıkıp kitlevileşip küresel boyuta taşınmış; sınıraşan suçlar içinde yer alan kadın, organ, göçmen, uyuşturucu ticaretine; terörizm, siber suçlar, çevre suçları da eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Çevresel Güvenlik, Suç ve Sınıraşan Çevre Suçu.

ENVIRONMENTAL SECURITY AND TRANSNATIONAL ENVIRONMENT CRIMES

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine the transformation process which occurs in the means of security environmentally and the study accordingly deals with the environmental crimes. Starting point of the investigation is the increase in population and technological developments in the 21st century meanwhile the environment to be unsafe and the increase of crimes on environment. Depending on the process of rapid change in the world, today's living conditions have been changing rapidly as well and new requirements and phenomena emerge. One of the most striking changes in the places where security is being felt more and more is international areas. It is noticed that crime rates have increased and the nature of the crimes committed has been changing. It is understood that in parallel to globalization, environmental crimes are globalized and exceed the boundaries of a country. Having a global dimension, the nature of the crimes has evolved from individual to collective; terrorism, cyber crimes and environmental crimes have been added to the current ones which already exist in transnational crimes such as female, body, immigration and drug trafficking.

Key Words: Security, Environmental Security, Crime and Transnational Environment Crime

GİRİŞ

21. yüzyılda hayatın tüm alanlarında bilgi teknolojisine dayalı hızlı değişimlere tanık olunmaktadır. Dünyanın geçirdiği savaşlar sonucunda oluşan yeni sosyal ve ekonomik yapıların neden olduğu, ülkeler arasında sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanda bir işbirliği ve bütünleşmenin sağlandığı küreselleşme süreci bütün hızı ile sürmektedir. Bilgi çağı, ulaşım, iletişim, yapılaşma vb. gibi birçok konuda insan hayatını kolaylaştırıcı olanakları yaratırken olumsuz sonuçlar da doğurabilmekte; küreselleşme, fırsatların, olanakların, sorunların ve suçların da küreselleşmesine neden olmaktadır. Bu süreç, en açık biçimde yaşadığımız çevrede hissedilmektedir.

Sanayileşme ile birlikte hızlanan çevre sorunlarının, kirliliğin kaynağı olan ülke ile sınırlı kalmadığı, küresel bir sorun olduğu gerçeği anlaşılmış bulunmaktadır. Çevreye ilişkin sorunlar, ülkelerin tek başlarına çözemeyecekleri kadar büyümüştür. Sorunların büyüklüğü ve karmaşıklığı, insanlığın yaşamını tehdit eder hale gelmiş; geleceğe yönelik bir güven sorunu oluşturmuş ve insanlığa karşı *suç* halini almıştır. Hatta uluslararası çevre suçlarını *soykırım* olarak değerlendirmek gerektiği dile getirilmektedir. O yüzden, güvenlik sorununa sadece suç ve şiddet penceresinden bakmak doğru olmaz. Güvenlik artık yalnızca devletlerin varolmalarını değil aynı zamanda değerleri, toplumsal ilişkileri ve insanların yaşam tarzlarının korunmasını da içermektedir. İnsanlar çevrelerini güvenlik durumlarıyla birlikte düşünmekte; yaşam, tatil, yerleşim ve sanatsal etkinliklerin güvenlik içinde olmasını istemektedirler. Çevre değerlerinin korunabilmesi, çevre değerleriyle insanın birbirinden ayrılamayan bütünleşik bir yapıya sahip olduğunu görmekle mümkündür. Bu nedenle, güvenliğe yönelik tehdit ve tehlikelerin kapsamı genişleyerek çevresel etkenlerin de göz önüne alınması gerekliliği ortaya çıkmış, *çevresel güvenlik* kavramı gündeme gelmiştir.

Özet olarak bu çalışmada, çevre ve suç arasındaki karşılıklı etkileşim sürecinde, güvenliğe hizmet edecek perspektifler ve ortaya çıkan son gelişmelerin sınıraşırı çevreye yansıma şekli incelenmektedir. Bu çalışmanın hipotezi, çevre suçlarının küreselleşmiş bir güvenlik sorunu olduğudur. Bu bağlamda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, güvenlik kavramı tanıtılacaktır. İkinci bölümde, çevresel güvenlik anlatılacaktır. Üçüncü bölümde, suç ve sınıraşırı çevre suçları ile ilgili konulara değinilmektedir. Son bölüm ise, sonuç ve değerlendirmeyi içermektedir.

GÜVENLİK KAVRAMI

Güven sözcük temeline dayalı olan *güven-lik,* dış etkenlere bağlı olarak tanımlanır ve kavram olarak aktif değil pasif bir içeriğe sahiptir. *Güvenlik*, toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet olarak tanımlanmaktadır (*www.tdk.gov.tr*, 2011). Güvenlik, güven içinde olma, tehlike bulunmaması hali, emin ve rahat olma durumu şeklinde ifade edilir (Kaypak, 2012: 3). Kişilerin güven içinde olmaları, her türlü saldırı, tehdit ve olası kazalara karşı korunması anlamına gelmektedir. Kısaca, kişilerin can, ırz ve mallarına gelebilecek tehlike ve tehditlerin yokluğunu ifade eder (Pektaş, 2003: 22).

Güvenlik, toplum ve bireylerin çeşitli etkenlerden zarar görmeden yaşayabilmesidir. O nedenle, güvenlik sözcüğü emniyet ve asayiş sözcüklerini de çağrıştırır. *Emniyet*, güven, inanma, itimat, güvenlik işlerinin yürütüldüğü yer olarak tanımlanır (*www.tdk.gov.tr,* 2011). Emniyet güvende olma, yani tehlikede olmama durumudur; güvenlikten daha dar, somut ve olumlu bir içeriğe sahiptir. Güvenlik, soyut ve olumsuz içeriklidir. Bir yerde tehlike içinde olma durumu varsa, kendimizi güvende hissetmiyorsak, orada güvenlik sorunu var demektir. Güvenlik o yüzden bir duygu ve algıdır. Bir kişi yarın ne olacak endişesi taşıyor, neyle karşılaşacağını bilmiyorsa; bulunduğu ortamı huzurun sağlandığı bir yer olarak algılamıyorsa, güven hissetmeyecektir. Güvenlik zarara uğramamak ve korku içinde olmamak halidir. Arnold Wolfers bu tanımlamayı iki bileşene bölmektedir: *Güvenlik objektif anlamda,* eldeki değerlere yönelik bir tehdidin olmaması; *sübjektif anlamda ise,* bu değerlere yönelik bir saldırı olacağı korkusu taşımamaktır (Buzan, 1991: 17'den aktaran Karabulut, 2009: 3). Güvenlik sözcüğü asayiş ile de beraber düşünülmelidir (Kaya, 2009). *Asayiş*, bir yerin düzen ve güvenlik içinde bulunması durumu, düzenlilik anlamına gelmektedir (*www.tdk.gov.tr*, 2011). Asayiş, korku ve endişeden uzak olma, yasa, nizam ve hâkimiyetin oluşu, huzur, düzenlilik ve sükûnet hâlidir (Kaypak, 2012: 3).

İnsanları toplu halde yaşamaya iten nedenlerin başında güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Sosyal bilimci *Abraham Maslow'un "İhtiyaçlar Piramidi"nde ihtiyaçlar sıralaması;* fizyolojik, güvenlik, toplumsal, saygı ve kendini gerçekleştirme şeklindedir (Maslow, 1968: 38). Güvenlik ihtiyacı, yaşamak için zorunlu fizyolojik ihtiyaçlardan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Beslenme ihtiyacının ardından güvenli bir ortamda barınma isteği gelmektedir. Güvenlik kavramı, insanların toplu ve yerleşik hayatlarının ilerleyip gelişmesi ile birlikte sistemleşme sürecine girmiştir. İnsanın insan gibi yaşayabilmesi için maddi varlığının yanında, manevi varlığının da korunması gerekir. Yaşama hakkı ile temel hak ve özgürlüklere sahip olmak ancak huzurlu ve güvenli bir ortamda mümkündür. İnsanın kendini fiziksel, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan güvende hissetmek istemesi güvenlik ihtiyacını getirmiştir. İnsanlar her ortamda kendilerinin güvende olmasını isterler. Dolayısıyla her insan topluluğunun yaşamını sürdürebilmesi için bir düzene, disipline ve güvene ihtiyacı vardır. Güvenliğin sağlanması, toplumsal bir ihtiyaçtır ve toplumda huzur, sükûnet ve asayişin sürekli olarak sağlanması anlamına gelir. Bireyin kendi güvenliğini sağlamasından, kurumsal sağlamaya doğru yol almıştır. İnsanların huzur ve güvenliğinin sağlanması, güven ortamının devam ettirilmesi düşüncesi vazgeçilmez bir olgu olarak devletlerin karşısına çıkmıştır. Güvenlik hizmetinin toplumsal hayattaki yerine bakıldığı zaman, kamu düzeninin sağlanmasının, toplum halinde yaşayabilmenin birinci derecede önemli koşulu olduğu görülür.

Kamu düzeninin sağlanması ve ülke sınırları içinde yaşayan insanların temel hak ve özgürlüklerini korumak, huzur içinde yaşamalarını sağlamak, böyle bir ortamı hazırlamak ve ortamın sürekliliği için gerekli önlemleri almak temelde devletin görevidir (Toprak, 2001a: 130-131). Bu ihtiyaç arzu edilen şekilde karşılanmayınca diğer ihtiyaçlar, ihtiyaç olarak ortaya çıkmaz. Kamu düzeni emniyetli bir ortama karşılık gelir. Emniyetli ortam, asayişin sağlandığı ve her şeyin yerli yerinde olduğu bir çevreyi ifade eder. Can ve mal güvenliği sağlanmamış, güvenlik ihtiyacı karşılanmamış hiçbir birey, sosyalleşmeye, iş ve özel hayatında kişisel gelişimini tamamlama başarısına erişemez. Güvenlik ihtiyacını karşılama hizmeti, içeriği gereği kamusal bir hizmettir. Kamu hizmetleri, bir ülkede bütün

toplumu ilgilendiren etkinlikleri içermektedir. Güvenlik hizmeti, toplum hayatında büyük önem arz eden bir kamu hizmetidir. Güvenlik hizmetleri, kamu gücüne dayalı, koruyucu, karışmacı ve bütünüyle özel kesime bırakılamaz nitelikleriyle diğer kamu hizmetlerinden ayrılır. Yapısı gereği özen ve dikkat isteyen güvenlik hizmetinin, devletin denetiminde yapılması ve insanların can ve mal emniyeti ile ilgili olduğundan kontrol unsurunun elden çıkartılmaması ve kurallarla sağlanması gerektiği muhakkaktır (Toprak, 2001b: 6).

Güvenlik olgusu, çağdaş devletlerin olmazsa olmaz hizmet alanları arasında yer almakta ve devletlerin var olma nedenlerinin başında gelmektedir. *Güvenliğin ülke açısından,* hem ülke içine hem de ülke dışına bakan yönleri, iç ve dış güvenlik olarak adlandırılır. Güvenlik hizmetlerinin yürütülmesi, bakımından kamu düzeninin korunması ve devamının sağlanması toplumun emniyet içinde varlığını sürdürmesi yönüyle vazgeçilmezdir. Bu anlamda, güvenlik, birey ya da toplumun huzur içinde yaşaması, iç ve dış tehditlere karşı korunabilme yeteneği ve kapasitesidir. Bu kapasiteye sahip toplum güvenlikli toplum sayılır; birey ise güvenli bireydir. Devletin varlığına, ulusal ekonomiye, toprak bütünlüğüne yönelik tehditler genel ve ulusal güvenlik kapsamında değerlendirilir. Toplumda insanların huzurunu kaçıran suç ve suçlularla mücadele etmek için gerekli tüm önlemlerin alınması, suç faillerinin yakalanarak gereken yasal işleme tabi tutulması, devletin topluma sunduğu önemli hizmetlerdendir. Toplumun ve bireylerin her türlü suça karşı korunması, temel hak ve özgürlüklerin kullanılabileceği bir ortamın sağlanması, devlet adına otorite yetkisini kullanan güvenlik güçleri tarafından yerine getirilir (Şafak, 1989: 72). Güvenliğin yalnız ulusal sınırlar içinde sağlanamayacağı, alınacak önlemlerin ve yapılacak eylemlerin, o ülkenin jeopolitik konumu ve ekonomik gücü ile orantılı olarak bölgesel, kimi zaman da küresel ölçekte ele alınması gerektiği de bilinen bir gerçektir (Uğurlu, 2006: 3). Güvenlik geniş kapsamlıdır; bireyin kendini sakınmasından, devletin, ülkenin korunmasına, kazaların önlenmesine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. *Güvenlik alan açısından;* bireysel, toplumsal, bölgesel, ülkesel ve küresel güvenlik olarak karşımıza gelebilir. İş güvenliği, sosyal güvenlik, milli güvenlik ve kamu güvenliği gibi çeşitler de olabilir.

Güvenlik kavramının değişimiyle birlikte güvenliğin boyutları ve kapsamı da değişmiştir. Güvenlik de bir bakıma küreselleşmiştir. Güvenlik boyutu, ülke güvenliği kavramından uluslararası güvenlik şeklinde tanımlanan bölgesel ve küresel güvenlik anlayışına kaymıştır (Sandıklı, 2011). Politik, ekonomik, sosyal, kültürel pek çok boyuta sahip küreselleşmenin yeni uluslararası güvenlik mimarisinin şekillendirmedeki etkisi önemlidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin iki kutuplu yapısının ortadan kalkması ile başlayan yumuşama süreci (détant) başta ekonomik olmak üzere pek çok alanda daha önce birbirlerini "diğeri" olarak tanımlayan devletlerin işbirliğine yönelmesine yol açmıştır. Devletler, aralarındaki sorunları genel olarak askeri güç kullanmadan çözme arayışındadırlar. Ama gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin tehdit algıları bazı durumlarda çatışabilmektedir. Bunun nedeni, ülkelerin ortak tehdit algısı geliştirememiş olmasında yatmaktadır. Küreselleşmenin beraberinde getirmiş olduğu bağımlılığın güvenlik boyutuna yansıması olarak değerlendirilebilecek bu süreç, güçsüz ülkelerin ulusal güvenliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Küreselleşmenin yol açtığı bir diğer durum; "düşman kim, nerede, ne vasıtayla, ne yapabilir" sorularının karşılıklarını tahmin etmeyi güçleştirmiş olmasıdır (Çetin, 2003). Teknolojinin nimetlerinden yararlanmayı bilen yeni "görünmez" tehditler, tüm ülkeleri tehdit etmektedir. Saldırganın muhatabından göreceli olarak daha zayıf olmasına karşın muhatabının zafiyetlerinden yararlanmaya yönelerek oluşturduğu tehdit olarak tanımlanan "asimetrik tehdit", ani ve hazırlıksız saldırıyla karşı karşıya kalma olasılığını arttırmıştır. Asimetrik tehdit, her ne kadar Batı tarafından "güçsüzün güçlüye yönelttiği tehdit" olarak tanımlansa da; ekonomik saldırı, etnik ayrımcılığın körüklenmesi gibi farklı şekillerde güçlüden güçsüze doğru da yöneltilebilmekte ve ekonomik, politik, sosyal sistemlerdeki huzursuzluğu tetiklemektedir (Yavuz, 2010). Küreselleşme, bizi güvenlik kavramını yeniden düşünmeye ve tanımlamaya sevk etmekte ve bu bağlamda gündemdeki güvenlik sorunlarının farklılaşmasına yol açmaktadır. Daha önce devletlere veya devlet egemenliğine sıkıca bağlı olan güvenlik anlayışı, yerini, vatandaşın kendini güvenlikten yoksun hissetmesine yol açan her türlü etkenin, hükümetlerce dikkate alınması gerekliliğine bırakmaktadır. Tüm insanlığın kendini ait hissettiği bir küresel toplum şu an oluşturulamamıştır (Kaypak, 2011: 52). Devletler sistemi devam etmekte ve zaman zaman karşılıklı güven bunalımlarının doğmasına yol açabilmektedir.

Güvenlik, küresel tehdit ve risklerin artmasıyla en önemli araç olarak ortaya çıkmaktadır. Tehditler, riskler ve fırsatlar dünyayı şekillendirmekte; politika belirlemede bu güçler etkin olmaktadır. Güvenliği ayakta tutan, bireysel güvenlik, toplumsal güvenlik, sistem ve hizmet güvenliği gibi geleneksel temeller esnek olamamakta ve ihtiyaca karşılık verememektedir. Artık yeni güvenlik algılamalarında "görünmeyen" hasımlar ortaya çıkmıştır (Yavuz, 2010). Nüfusun büyümesi, kentleşme hızı, küreselleşme, çevresel bozulma, dijital teknolojinin yayılması ve jeopolitik

düzensizlikler gibi değişimin dinamik süreçlerinden oluşan tarihsel bir geçiş yaşanmaktadır. Sorunlar, tüm insanları etkilemekte ve bu insanların birçoğu da gelişmekte olan bölgelerde yaşamaktadır. Bu tür sorunlar onların güvenliğiyle ilintilidir (Kaypak, 2012: 14). Küresel boyutta insan güvenliği, sürdürülebilirlik hedefleri ile ciddi bir konu olarak belirmiştir. Güvenlik olmadan özgürlük ve özgürlük olmadan da barışın olmayacağı açıktır. Bu düşünce doğrultusunda güvenli yaşam ajandası oluşturulmuştur. Bu ajandanın bileşenleri; *bağdaştırıcı güvenlik, önleyici güvenlik, insan güvenliği* olarak saptanmıştır. Bu üç bileşen arasındaki ilişki güvenli yaşamın çerçevesini çizmektedir (Frevel, 2006: 5).

ÇEVRESEL GÜVENLİK

Çevre, bir canlının içinde var olduğu ortam ve koşullardır. Canlıların hayat işlevlerini sürdürdüğü canlı ve cansız öğeler arasındaki kimyasal ve fiziksel işlevlerin dengede olduğu bir ortamdır. Bu anlamıyla çevre, bütün canlı varlıkların yaşamlarını sürdürdükleri, farklı şekillerde etkilendikleri ve etkiledikleri bir ortamdır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 22). Çevrenin sınırları esnektir. Zira çevre kendi başına değil merkezdeki şeye göre belirlenmekte ve kastedilen çevre de, o şeyin dışındaki, onu sınırlayan veya saran ortam olmaktadır. Çevre dar anlamda, tüm canlıların ortak yaşama alanlarını oluşturan hava, su ve toprak şeklinde ifade edilebilir. Çevreye geniş anlamda bakıldığında, tek bir çevre söz konusudur: o da yaşadığımız dünyadır. Çevre bireyin dışındaki her şey olarak tanımlanmaktadır artık. Canlı-cansız her şeyi kapsamakta; hem doğal ve yapay değerleri hem de toplumsal ortamı içine almaktadır. Çevre, evrensel değerler bütünüdür. Bitki, hayvan toplulukları, cansız varlıklar, insanın tarih boyunca yarattığı uygarlık ve bu uygarlığın ürünleri tüm insanların ortak varlığıdır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 32).

Çevre sorunları, türlü insan faaliyetleri nedeni ile çevresel değerlerin zarar görmesi sonucunda ortaya çıkmışlardır. Hava, su ve toprağın zamanla niteliğinin bozularak yaşanırlığını yitirmesi, yaşam ortamları değiştiği ya da insan gereksinimleri uğruna aşırı tüketildiği için bitki ve hayvan topluluklarının yok olmaya yüz tutması çevresel değerlerin yitirilmesinin göstergesi olmaktadır. Çevre sorunları daha çok çevre kirliliği olarak görülmüştür. *Çevre kirliliği*, çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkidir (2872 sayılı Çevre Kanunu, md. 2). Çevresel kirlenme ve bozulmanın yol açtığı zarar yaygın bir nitelik taşımaktadır. Özellikle uzun dönemli etkileri de dikkate alındığında, yalnız tek bir kişiyi değil diğer kişileri, herkesi, hatta gelecek kuşakları tek bir ulusu değil bütün ulusları, yalnız insanları değil tüm organizmaları ve ekolojik dengeyi etkilemektedir. Çevre korunması, hızla kaybettiğimiz ve yerine yenisini koyamadığımız kaynakların bakım ve korunmasını içerir. Çevre koruma, hem süregelen durumun değişikliğe uğramasını önlemeyi ve hem de zararlı durumu bertaraf etmeyi hedefler.

Çevresel yıkım, sınırlar, etnik ve ulusal rekabet, kaynak kıtlıkları, su savaşları birbirleriyle ilişkilidir. Bu yüzden dünyada barış ve güvenlik nedenleri değişmiştir. Çevre bugün, güvenlik, barış, huzur, adalet ve hak kavramlarıyla birlikte değerlendirilmektedir. Güvenlik kavramı, geleneksel anlamda, uzun süre askeri güvenlik olarak algılanmış ve açıklanmıştır. Güvenlik, günümüzde salt askeri terimlerle tanımlanmamakta; uluslararası uyuşmazlıkların halledilmesi için askeri güç dengeleri, zorlama ve şiddet kullanımı ile ilişkili olarak algılanmamaktadır. Devletlerarasında savaş olmaması, uluslararası barış ve güvenlik için güvence sayılmamaktadır (Karabulut, 2009: 3). Terörist eylemler nedeniyle güvenlik kaygılarının ön plana çıkmış olması, çevresel ortam kaygılarını arka plana itmiş, siyasal kaygıları öne çekmiştir. Ama çevre ve yaşam güvenliğini sağlayamadığımızda, siyasal güvenliğin de bir anlamının olmayacağı bilinmektedir. Çünkü yaşamın sürdürülebilirliği, bütün öteki kaygılardan önce gelmekte ve güvenliğin de zeminini oluşturmaktadır. Ekonomik, toplumsal, insani ve çevre konularındaki istikrarsızlık, dünya barışı ve güvenliği için tehdit oluşturmaktadır. Bu durumda ülke içi güvenlik; hızlı nüfus artışından, büyük yerleşme merkezlerine akan iç göçlerden, tarımsal üretimdeki gerilemeden, tekil ve çoğul terörden ayrı düşünülmemekte ve yaşanılan çevrenin korunmasını içermektedir. Dış güvenlikte ise, dış ülkelerin tehdidi anlamında ülkeler arasındaki huzursuzluk ve siyasal tartışmaların temelinde, su ve petrol gibi doğal varlıklar en önemli yeri almaktadır. Boğazlardan ağır gemilerin geçmesinden, petrol taşınmasının getirdiği ekolojik riskler, ortak akarsuyu ve gökyüzünü kullanma, ısınma için kullanılan doğal gazın dış ülkelerden sağlanıyor olmasına kadar birçok konu, dış politika ve çevre konuları arasındaki bağları açıkça göstermektedir.

Küresel boyutta güvenliğe yönelik tehdit ve risklerle birlikte yerel bağlam, güvenli çevre olgusunu gündeme taşımış; güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesini bir zorunluluk haline getirmiştir (Karabulut, 2009: 2). Örneğin, nükleer silahlar ulusların güvenliğini tehdit etmekte, insanlığı, nükleer silahların kendileri kadar, silahlanmaya kaynak

ayırması da tehdit etmektedir. Silahlanma yarışı, bölgesel ve uluslararası çatışmaları körükleyerek dünya barışı ve çevresel güvenlik için büyük bir tehlike oluşturmaktadır (Keleş, 2006: 6). Yeni dünya düzeninde, Ortadoğu'daki gibi yerel savaşlar ve dünya ölçeğindeki egemenlik savaşları, milliyetçi ve dinci ideolojilerle ve özellikle uluslararası suç örgütlerinin, davranış ve eylemlerinin küresel ölçekte pay kapma paydasında birbirlerini desteklemeleri ile büyüyen ve kitlesel imha silahlarının üretimiyle desteklenen küresel terör, sanayileşme gibi faktörlerle süregelen hava kirliliği, susuzluk, kuraklık ve ozon tabakasının delinmesi gibi çevresel bozulma; küresel ısınma, iklim değişiklikleri ile oluşan depremler, aşırı soğuklar, tsunami ve seller gibi doğal afetler, kıtlık, işsizlik gibi nedenlerle kırsal yerleşmelerin kitlesel göçlerle terk edilmesiyle artan oranlardaki kentleşme, nüfus artışı, yenilenemez doğal kaynakları yadsıyan yerleşme tercihleri, çevre kirliliği ve birçok farklı etkenlerle ortaya çıkan ve hızla yayılan SARS, AIDS, kuş gribi, HIV-AIDS gibi tehdit yaratan unsurlar, küresel söylem ve yaptırımlarla ulus-devletin etkinliğini yitirmesine paralel olarak önem kazanan konut edinememe ve yoksulluk, sağlık, eğitim vb. temel kentsel hizmetlerden yararlanamama gibi faktörlerle suç ve şiddetin ve dolayısıyla kentsel gerilim, korku ve huzursuzluğun artması gibi toplumsal güvenliğe karşı tehdit ve riskler; güvenli çevre yaklaşımını toplumsal hareketliliğin hayatın her yönü ile ilintili olarak yaşam kalitesi parametreleri içinde değerlendirilmesi gerekliliğini zorunlu kılmaktadır (Axworthy vd., 2006'dan aktaran Aksoy, 2009). Kitle imha silahları, terörizm, çevresel sorunlar, sosyal eşitsizlik, göçler, organize suçlar vb., devletleri "ulusal güvenlik" ve "ulusal çıkar" kavramlarıyla neyin kastedildiğini tekrar gözden geçirmeye zorlamaktadır. Küreselleşmenin etkisine bağlı olarak tehdit yaratan unsurların sınır tanımamaya başladığı görülmektedir (Çetin, 2003).

Çevresel güvenlik, çevresel bozulmaların güvenliği tehdit etmesi olarak kavramlaştırılabilir Çevresel güvenlik, çevreye ilişkin bir güvenlik sorunudur. Kastedilen en küçüğünden en büyüğüne yerelden küresele bir güvenliktir. Yaşanılan çevreyi tehdit eden her türlü sorun bu güvenlik alanının içine girmektedir. Sonuçları siyasi istikrarsızlık ve belirsizliklere kadar uzanan birçok boyutu olan çevre sorunsalı, ulusal güvenliğe yönelik kaygıları da beraberinde getirmiştir (Cali, 2010: 236-238). Klasik veya geleneksel güvenlik olarak nitelenen tehdit, tehlike, saldırı gibi olaylara karşı yürütülen güvenlik politikaları genelde geleneksel güvenlik önlemleri ile karşılanmaktadır. Çevre ile ilgili olaylarda ise bunlar yetersiz kalmaktadır. Alınabilecek önlemler klasik askeri önlemlerden ziyade ekonomik, sosyal ve çevresel nitelik taşıyacaktır. Çevre güvenliği açısından ilk sırada yer alan iklim değişikliği endişesine en fazla önem veren Kuzey ve Orta Avrupa ülkeleridir. Bu sorunu güvenlik sorunu görmeyen ABD bile kabullenmek durumunda kalmıştır. Sorunun büyümesi, Afrika başta olmak üzere birçok yerde gittikçe artan kuraklıklara neden olacaktır. Sonucunda önlenemeyen göçler ve sosyal patlamalar insanlığı rahatsız edecektir (Yavuz, 2010).

Geleneksel güvenlik anlamındaki tehdit ve tehlikeler 1970'li yıllara kadar askeri ve savunma nitelikli olarak algılanmaktaydı (Cali, 2010: 238). Ancak, son otuz yıldır, doğal kaynaklar üstündeki derin tahribatın tüm canlıları, canlı-cansız tüm doğal kaynakları yani tüm ekosistemi yok edebilecek boyuta ulaşması, çevre sorunlarının küresel felaketler yaratma riski, güvenlik ve çevre ilişkisinin daha farklı bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmiştir. İklim değişikliği, ozondaki incelme, çölleşme, biyolojik çeşitliliğin azalması, tehlikeli atıkların yasa dışı ticareti, doğal kaynak kıtlığı gibi sınıraşan çevre sorunları tüm gezegeni ve canlıları eşit derecede etkilemektedir. Bu sorunların, ulusal ve uluslararası istikrarsızlığa, uzlaşmazlığa hatta çatışmalara yol açma potansiyeli, bu sorunları önleyebilmek ve giderebilmek için hükümetleri ortak politikalar geliştirmeye ve hukuksal düzenlemeler yapmaya zorlamıştır (Algan, 2005). Nitekim, çevre sorunları etkisinin küresel düzeyde hissedilmesiyle 1970'lerden itibaren ulusal güvenlik kavramı, çevresel öğeleri de içerecek şekilde yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Yaşanan petrol krizi, doğal kaynakların sınırlı olduğu ve kaynak kıtlığının ekonomi kadar enerji güvenliğini de tehdit edecek boyuta ulaşabileceğini göstermiştir. Richard Falk'un, çevre-güvenlik bağlantısını gösteren 1971 tarihli *'Tehlike Altındaki Gezegen' (This Endangered Planet)* yapıtından bu yana, geleneksel güvenlik kavramının, gezegenimizin temel yaşam destek sistemlerindeki bozulmaların yarattığı güvenlik sorunuyla baş edebilmek için genişletilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Çevresel güvenlik kavramı, esas olarak ekolojik sistemin ve bunun bir parçası olan bireyin varlığının güvence altına alınması düşüncesine dayanmaktadır. Buradaki güvenlik kavramı, geleneksel anlamda devletin ve ulusal çıkarların korunması anlayışını yansıtan bir içerik taşımaktadır. 1977 yılında Lester Brown, ulusal güvenliğin tanımını yeniden yapmaya çalışmıştır (Algan ve Künçek, 1998: 75-103). Bağımsız Silahsızlanma ve Güvenlik Komisyonu (ICDSI), 1982 tarihli "*Ortak Güvenlik: Bir Silahsızlanma Programı"* isimli raporunda, "ortak güvenlik" kavramını ilk kez kullanarak, küresel güvenliğin değişen niteliğine dikkat çekmiştir. Bu raporla dünya kamuoyunun gündemine giren kapsamlı güvenlik kavramı, yoksulluk, küresel çevre sorunları ve nükleer savaş gibi tehditleri kapsamaktadır (Algan, 2002: 22).

Çevre-güvenlik ilişkisine dikkati çeken ilk uluslararası belge, BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun, hükümetlerin ve uluslararası toplumun gündemine sürdürülebilir kalkınma kavramını getiren ve çevre politikalarında küresel düzeyde bir dönüşüm sağlayan 1987 tarihli *Ortak Geleceğimiz* raporudur. Yoksulluk ve çevre ilişkisini vurgulayarak, kuşaklar ve bölgelerarası adalet anlayışını öne çıkaran bu yeni yaklaşım, uluslararası çevre politikaları üzerinde oldukça etkili olmuştur. Rapor çevre, barış ve güvenlik etkileşimine dikkat çekmektedir (Algan, 2002: 22). Ele alınan çevre ve güvenlik bağlantısı, devletlerin devam eden çevresel bozulmalara yönelik sorumlulukları, çevresel konuları güvenlik boyutuna taşımış ve politika basamaklarında önem sırasını yükseltmiştir. Bu durum, politik önceliklerin yeniden listelenmesini gerektirmiş, çevresel kavramlar, stratejik tartışmaların konusu haline gelmiştir (Barnett and Dovers, 2001: 161). Richard Ullman, '*Redefining Security' (Güvenliği Yeniden Tanımlamak)* başlıklı makalesinde, askeri olmayan ama daha tehlikeli bazı tehditlerin de ulusal güvenlik kapsamında ele alınması gerektiği düşüncesiyle; vatandaşların yaşam kalitesini açık, ani ve şiddetli bir şekilde değiştiren tehditleri, eylem ve doğa olaylarını da ulusal güvenliğe yönelik tehditler olarak değerlendirerek çevresel güvenlik kavramını genişletmiştir (Dabelko and Dabelko, 1993).

Çevresel güvenlik kavramının ilk çağrışım yaptığı kavram *ekolojik güvenlik* olmuştur. Ülkelerin çıkarlarına ve sınırları içinde yaşayan halkın varlığına ve geleceğine yönelik her türlü tehdidin önlenmesi olarak tanımlanan ulusal güvenlik kavramına; küresel ısınma, ormansızlaşma, türlerin devamı ve kirlilik gibi etkenlerden kaynaklanan tehditlerin eklenebilmesi sorusuna bir yanıt olarak ortaya sürülen "ekolojik güvenlik" kavramı, çevresel güvenlik kavramı yerine kullanılmaktadır (Eckersley, 2005). Çevresel güvenliğin bundan daha geniş bir içeriğe sahip olduğu, deniz, su ve boğaz güvenliğini ve doğal kaynak güvenliğini de içerdiği görülmektedir. Enerji güvenliği ve besin güvenliği de bunun içine girmektedir. Güvenlik kavramındaki bu değişim, çevresel sorunların anlaşılması ve çözümlenmesi için çevresel güvenlikle birlikte sürdürülebilirlik kavramının da bu yapıyla bütünleşik olarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Çevresel güvenlik, kuşaklararası eşitliğe ve toplumların etkilenmesine, sürdürülebilirliğe kıyasla daha çok odaklanır. Çevresel güvenlik, klasik güvenlik politikasının çevreci bir yapıya dönüşmesinin olasılıklarını araştırır, belki de çevresel güvenliğin en önemli farklılığı siyasi boyutunun bulunmasıdır (Uğurlu, 2006: 67). Geleneksel güvenlik ile çevresel güvenliği ayrı kavramlar olarak değerlendiren düşünürler olduğu gibi Ullman'ın açtığı yolu izleyerek; "güvenlik salt askeri, ekonomik, bu kapsamda çevresel bir konu değildir; tüm bu öğelerin karşılıklı etkileşiminden doğan bir olgudur" savunusuyla, çevresel güvenliği geleneksel güvenlik içinde bir yerlere koymaya çalışanlar da bulunmaktadır (Shaw, 1996: 39-44). Hangisi benimsenirse benimsensin çevresel güvenlik, güvenlik türlerinden biri olarak sıralamada yerini almış bulunmaktadır.

Çevresel bir sorunun güvenlik boyutu, çevreye ve güvenliğe bakış açısına göre de değişebilmekte; önemli veya önemsiz görebilmektedir. Ne var ki, bugün artık bir ulusun yalnızca kendi iç işlerini etkileyen eylemleri, başka devletlerin de iç işlerini etkileyenlerden ayırt etmek zorlaşmıştır (Yıkılmaz, 2003: 78). Çevresel sorunların küreselleşmesi gibi çevresel güvenliği tehdit eden öğeler de çoğu zaman sınır ötesi özellik göstermektedirler. Çevresel güvenlik sorunlarının öneminin çerçeve olarak tanımlanmasına yardımcı üç belirgin değişken bulunmaktadır. Bunlar stratejinin de öğeleri olan; *zaman, yer ve etkidir* (Barnett and Dovers, 2001: 161). Sorunları önceliklendirirken kullanılan bir diğer araç da etkilerin yayılım boyutlandırılmasıdır. Buna göre sorunlar mikro (küçük), mezo (orta) ve makro (büyük) olmak üzere üç çerçevede ele alınabilir. *Mikro sorunlar*, o bölgenin özelliklerine bağlıdır ve geçici hassaslıklardır. Genellikle yerel ya da sektöreldirler. Olağanüstü bir sorumluluk yetkisi gerektirmez ya da politik karışıklığa neden olmaz ve dış ilişkilerde sorun yaratmaz. *Mezo sorunlar*, aslında büyük olan konuların küçük kısımları olup genellikle tek bir ülkenin sınırları içinde, bir ile on yıl arası bir zaman dönemini kapsayan sorunlardır. Ülkeler arasında olduğunda doğrudan savaş nedeni olmayacak sorunlardır, buna orta düzeyde güvenlik sorunu denilebilir. *Makro sorunlar* ise çok tarafı karşı karşıya getiren, karmaşık, belirsizliklerle dolu, bölgeye ait özelliklere sahip, geçici yayılımcı, diğer sorunlarla yakından ilintili, insanı ve doğal sistemi yok etme tehdidi içeren sorunlardır (Barnett and Dovers, 2001: 161). Çevresel güvenliğin odaklandığı sorunlar makro ölçekteki çevresel sorunlar olarak tanımlanabilir.

Çevresel güvenliğin üç boyutu bulunmaktadır: *İlk boyutu*, insanların ve öteki canlı varlıkların yaşamlarını ve varlığını tehlikeye düşürecek olan bir çevre bunalımına yol açmasıdır. *İkinci boyutu*, çevre sorunlarının ekonomik ve siyasal istikrarı tehdit eden niteliğidir. *Üçüncü boyutu ise* çevresel kaynakların paylaşılmasının ve çevreden kaynaklanan sorunların ülkeler ve topluluklar arasında çatışmalara yol açma riskidir (Keleş ve Ertan, 2002: 240-241). Günümüzde devlet öncelikli güvenlik algılamalarından insan öncelikli güvenlik algılamasına bir kayış söz konusudur. Bu kapsamda, insan varlığının ve gezegenin güvenliği kavramları ön plana çıkmıştır. Devletlerin ülke içinde kendi

vatandaşlarına yönelik şiddet uygulamaları ve gezegenin güvenliğini tehlikeye düşürecek girişimlere karşı yapılan müdahaleler, artık devletlerin iç işlerine müdahale olarak algılanmamaktadır (Algan, 2005). Bu nedenle çevresel güvenliğe yönelik tehditler, ancak işbirliği, ortak yönetim ve çokuluslu süreç ve mekanizmalarla ele alınmalıdır (Yıkılmaz, 2003: 78).

ÇEVRE SUÇU VE SINIRAŞAN ÇEVRE SUÇU

Suç ve suçluluk, hukuksal normların ihlalidir. Ceza yasaları yoluyla bu normların ihlali durumunda verilecek cezalar belirlenmiştir. Ağır veya hafif suç olarak cezalandırılan kasıtlı bir harekettir. Suçlar, kişilere, topluma, ulusa, devlete ve uluslararasına karşı olabilir. Çok çeşitli suç ve suçluluk vardır; kaçakçılık, hırsızlık, cinsel suçlar, şiddet suçları, yankesicilik, mala yönelik suçlar, kamu düzenini bozan suçlar, meslek suçları, organize suçlar vb. Suç, evrensel, genel bir olaydır; tarihin en eski devirlerinden beri var olmuştur ve var olmaya devam edecektir. Suçsuz bir toplum hayal sayılır. İnsanların birlikte toplum halinde yaşamasının ortaya çıkardığı çeşitli sosyal çelişkiler ve uyumsuzluklar bulundukça suç da var olacaktır. Suç görecelidir. Suçu oluşturan eylemler zaman ve yere göre değişkendir (Dönmezer, 1994: 45). Suç sosyal bir uyumsuzluktur, sosyal uyumsuzluklar ise statik bir topluma göre dinamik toplumlarda daha fazla olur (Dönmezer, 1975: 49). Suçu açıklamaya çalışan teorilerin bir kısmı biyolojik ve psikolojik açılardan (birey odaklı olarak) yaklaşmış, diğer bir kısmı ise suça sosyolojik (toplum ve çevre etkenleri ile) bir açıklama getirmeye çalışmıştır. Sosyolojik teoriler, suçun açıklanmasında çevre ile insan arasındaki etkileşime odaklanmıştır. Suç olarak nitelendirilen davranışları, meydana geliş biçimlerini ve kapsamlarını tam olarak açıklayan bir teori yoktur. Suç teorileri tek bir insan için değil, belirli bir grup için açıklayıcıdır. Günümüzde, yerel ve küresel boyutta yaşanmakta olan süreçlerde, özellikle sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerden dolayı, suç olaylarının meydana geldiği alanların özelliklerini ve etkinliğini açıklamada sosyolojik teoriler kullanılmaktadır (Aksoy, 2009).

Suç, bireylere, topluma ve kamu düzenine olan sayısız etkileriyle kesinlikle üstesinden gelinmesi ve önlenmesi gerekli bir sorundur. Suçun yol açtığı negatif etkiler aslında görüldüğünden çok daha fazladır. Suçun etkisi yayılıcıdır. Bu zararlar suçun doğrudan sebep olduğu maddi-manevi hasarlardan başlar ve doğrudan mağdurun sonra dolaylı olarak yakınlarının ve tüm toplumun kayıplarına kadar uzanır. Suç ve suçlularla mücadelede ve suç sonrasında suçluların yargılanması, ceza almaları için kurulan bir ceza- adalet sistemi vardır. Ceza-adalet sistemi de hesaba katıldığında, basit bir suç sonrasında bile toplum açısından büyük bir maliyetin oluştuğu görülür: Adli tahkikatlar çerçevesinde polisiye işgücü kaybı ve ilgili diğer giderler, mahkeme masrafları ile ceza ve ıslah mekanizmalarının neden olduğu diğer masraflar. Maddi hasarların yanı sıra suçun sebep olduğu toplumsal sarsıntı, korku ve güvensizlik ortamı da onarımı en zor olan hasarlardandır. Zira suç korkusunun ortaya çıkarmış olduğu toplumsal fatura, suçun kendisi tarafından neden olunan faturadan çok daha yüksektir. Suçun sebep olduğu güven bunalımları nedeniyle halkın birbirine güveni günden güne azalır. Bu bağlamda "suç korkusu", insanların kendilerini ne kadar güvende hissettikleri güvenlik hizmetlerinin kalitesi noktasında en önemli ölçütlerden biri olarak değerlendirilmelidir (Dolu, Uludağ ve Doğutaş, 2010: 61).

Çevre suçu, çevresel değerlere zarar verilmesi ve ortadan kaldırılmasına yönelik işlenen suçlardır. Çevre suçu, çevreye ilişkin yasa ve düzenlemelerin bir takım kişi ve kuruluşlarca maddi birtakım yararlar nedeni ile ihlal edilmesi ile işlenir. *Kabahat,* uygunsuz hareket, çirkin yakışıksız davranış, kusur, töhmet olarak ifade edilir. Sokağa çöp atmak kabahattir ama kimyasal atıkları çevreye dökmek suçtur. Çünkü bunun sonucunda çevre geri döndürülemez bir şekilde tahrip olabilir, insanlar ve diğer canlılar zarar görebilir ve ölebilirler. Böylece çevreyi kirletme ve bozma fiilleri pek çok ülkede suç olarak düzenlenmiş ve bu suçları işleyenlere de eylemin niteliğine göre değişen çeşitli cezalar verilmesi öngörülmüştür. Çevre suçu çevreye karşı suçtur. Bu suçları şu kesimler işleyebilir: gerçek kişiler; özel ve tüzel kişiler. Genel kurallara göre, suçun başlıca üç öğesi vardır. Bunlar, nesnel (maddi) öğe, öznel (manevi) öğe ve yasal öğe olarak bilinir. Birincisi, suç işleyen kişinin, çevresinde, belirli bir sonuç doğuran eylemini anlatır. İkinci öğe ile eylem sahibinin kastı anlatılmak istenir. Ama kimi zaman, savsaklama (ihmal) derecesinde kusur da, yeterli sayılabilmektedir. Son olarak, yasanın eylemi suç olarak nitelemesi zorunludur (Keleş, 1994: 276). Suçun maddi unsurları; hareket, sonuç, fail ve mağdurdur. Yasa tarafından yapılması yasaklanan bir hareketin yapılmasıyla suç işlenmiş olur. Suçun oluşması için bir zararın meydana gelmesi gerekir. Bir hareketle birden fazla suç işlenirse, her suçun cezası ayrı ayrı hesaplanarak toplamı faile cezalandırılır. Ancak, çevre suçları klasik anlamda suçlardan bazı özellikleriyle ayrılmaktadır. Bu tip suçlarda failin ve suç teşkil eden olaydan ötürü zarar görenin saptanması zordur. Bu tür suçlar, kişilerin değil, çevrenin ve toplumun zarara uğramasını ifade etmektedir (Kaya ve Ertürk, 2008: 86).

Ülkedeki çevresel değerleri korumak, insan faaliyetleri nedeniyle çevreye zarar verilmesi durumunda çevresel sorunlara çözüm getirmek ve zarar görenleri tazmin etmek, devletin temel sosyal sorumlulukları arasındadır. Yürürlüğe konulmuş yasa ve teknik yönetmelikler, çevre koruma konusunda etkin denetim mekanizmaları olarak kullanılmaktadır. Bu yasalara aykırı davranılması durumlarında, "suçun failleri" hakkında idari ve cezai soruşturmalar açılmakta ve "suçlular" yasalarda belirtilen "cezalarla" yükümlendirilmektedir. Bu teorik olarak böyledir. Ama temizlenecek olan yerdeki kirliliği "sıfır" düzeyine indirmek gibi bir yaklaşım, pratik olarak mümkün olamayabilecek ve yapılamayan makul temizlikten dolayı çevre bu durumda en fazla zararı gören taraf olacaktır. Küresel çevre yasalarının temelini teşkil eden bir kavram olarak, *kirleten öder* ilkesinin sağlıklı bir şekilde işlemesi; yakalanan kirletenin "ne kadar ödediği" veya "ne için ödediği"; ödenen parasal cezanın "ne amaçla kullanılmak üzere alındığı" ve "yaratılan çevre kirliğinin temizlenmesi için kullanılıp kullanılmadığı" açıklığa kavuşmadığı sürece, devletlerin çevre koruma görevini etkin olarak yerine getirdiğini söylemek mümkün değildir (Zanbak, 2003: 1–2). Aynı soru, sanayi atıklarının bir bedel karşılığında depolandığı yerlerde ileride ortaya çıkabilecek yeraltı su kirliliğinin temizlenmesi için gerekecek milyonlarca dolarlık çevre ıslah projelerinin sorumluluğunun kimde olması konusunda da sorulabilir. Ayrıca, çevresel sorumluluk konuları teknik açıdan oldukça karmaşık olmaları nedeniyle projeleri yürütecek devlet kurumlarının ileri düzeyde uzmanlık seviyesinde elemanlara sahip olması gerekir. Bu kurumların olası politik baskılardan etkilenmeyecek yetkilerle donatılmış olması ve teknik açıdan yanlış yapmaları durumunda yasal olarak yargı önüne çıkabilir niteliklerinin bulunması gerekir (Zanbak, 2003: 3-4).

Çevre suçlarının bir ulus sınırını aşıp küreselleşmesi durumunda uluslararasılaşma söz konusu olmaktadır. Bu tür faaliyetler ulusal sınırların aşılması ya da etkilerinin küresel çaplı hale gelmesi durumunda uluslararası çevre suçu olarak nitelenir. *Uluslararası çevre suçu*, çevreye yönelik zararlı faaliyetlerin ulusal sınırları aşması, etkilerinin küresel çaplı olması sonucunda oluşan suça denmektedir. Uluslararası çevre suçu kavramı, uluslararası alanda çevreye ilişkin yasa ve düzenlemelere yönelik ihlal durumlarını tanımlamaktadır. Sorunun boyutu basit bir ihlalin ötesine geçmektedir. Uluslararası nitelikte suç oluşturan faaliyetler; biyolojik çeşitliliğe ilişkin suçlar, doğal kaynaklara ilişkin suçlar, atıklara ilişkin suçlar, yasaklanmış maddelere ilişkin suçlar olarak gruplanmaktadır (Brack and Hyman, 2002: 4' den aktaran Kaya ve Ertürk, 2008: 88). Küreselleşme, ulaşım ve iletişim sektöründeki gelişim, uluslararası çevresel suçların yoğunlaşarak artmasına neden olmaktadır. Özellikle sağlık açısından ciddi tehdit oluşturan tehlikeli atıklar, bazı şirketler tarafından doğrudan veya suç örgütleri aracılığıyla izinsiz olarak başka ülkelerdeki deniz ve tarım alanlarına taşınmakta veya gömdürülmektedir. Bu sorun birçok çevresel sorunu da beraberinde getirmekte; kullanılabilir verimli arazilerin yok olmasına ve canlıların ölüm riskiyle karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır (*www.kom.gov.tr*, 2011). Yasadışı yabani yaşam ürünleri ve ozona zararlı maddelerin yasadışı ticareti, yasadışı balıkçılık, balina, fok avcılığı, kesim ve kerestecilik, yasadışı atık transferi ve bertarafı, genetik olarak değiştirilmiş canlı organizmaların sınır ötesi hareketi, petrol ve diğer atıkların yasadışı gemilerden denizlere boşaltımı, bazı tehlikeli kimyasalların ve ilaçların yasadışı üretimi, klonlama, kalıcı organik kirleticilerin üretimi ve ticareti bir çevre suçu olarak sorun oluşturmakta ve dünya gündemini sürekli meşgul etmektedir. Çevre suçlarının sonuçları hem doğal çevrenin, hem de insanlığın geleceğini tehdit edecek niteliktedir (UNEP, 2006: 295). Ne var ki, uluslararası çevre suçları, bireysel cezai sorumluluğun oluşturulması ve zarar görenin saptanmasının getirdiği zorlukların bir sonucu olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi dâhilinde olan bir suç olarak tanımlanmamaktadır (Aksar, 2005: 50). Uzak-yakın herkesi ilgilendiren bu tür suçlar, kaynakların bozulması ve tükenmesi durumunda ortaya çıkabilecek güvenlik tehditleri şeklinde yine Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi dâhilinde "saldırı ya da barışa karşı suçlar"la ilişkilendirilebilir (Eliot, 2007: 510'dan aktaran Kaya ve Ertürk, 2008: 86).

Artan çevre suçları ve bunların hem doğaya hem de insanlığa verdiği zararlar, söz konusu suçlarla mücadeleyi önemli bir konu haline getirmiştir. Bu suçlar kaynakların tükenmesinin yaşam hakkının da ihlali anlamına geldiği için "insanlığa karşı işlenen suçlar" olarak da nitelenebilir. Soykırım içinde değerlendirilmesini savunanlar da vardır. *Soykırım*, (Genoside) kavramı, Birleşmiş Milletler 1948 Sözleşmesi'nde de belirtildiği gibi insanların, dinsel, ırki ve etnik farklılıklarından dolayı sistemli olarak yok edilmesi anlamına gelmektedir. Soykırım; doğrudan kişileri değil kişinin dâhil olduğu grubu hedef alır. Hedefi belli olmadan yardıma muhtaç ve savunmasız insanlara karşı seri şekilde katliamlar yapmaktır. Soykırım çeşitlerinden *Omnicide*, canlı olan her şeyi aynı anda toptan yok etmeyi anlatmaktadır. Örneğin atom bombası, tüm canlıları imha etme silahı olduğu için soykırım karakteri taşımaktadır ve atom bombasının üretiminin ve bulundurulmasının suç kabul edilmesinin gerektiği çünkü bombanın kullanılmasının canlı soykırımına yol açtığı belirtilmektedir. *Ecocide*, çevre soykırımını anlatır. Kimyasal ve nükleer silahların

kullanımının çevre katliamına yol açtığı belirtilmektedir. Canlı-cansız ne varsa yokolmaktadır. *Democide,* insan soykırımıdır. Planlı, istekli ve amaca uygun bir şekilde silahsız ve savunmasız birey ve toplumun yok edilmesinin içerir. *Culturcide,* kültürel soykırımdır. Kültür değerlerinin yok edilmesidir. Bunlar dışında siyasal, etnik, ekonomik ve sosyal soykırımlar da vardır (Yürükal, 2007).

Çevresel güvenliği tehdit eden risklere karşı uluslararası alanda kimi önlemler alınmıştır. Küresel çevre sorunlarıyla mücadelenin bir parçası olan uluslararası çevre suçlarının denetimi, giderek daha fazla dikkat çeken bir sorun haline gelmektedir. Bu suçların denetim altında alınmasına ilişkin en önemli araç ise ilgili sorun alanına yönelik olarak hazırlanmış olan çok taraflı çevre anlaşmalarıdır. *Çok taraflı çevre anlaşmaları,* çevreyi korumayı, doğal kaynaklar üzerindeki insan etkisini yönetmeyi ve zararlarını engellemeyi amaçlayan yasal açıdan bağlayıcı nitelikteki hükümetler arası belgelerdir (Kaya ve Ertürk, 2008: 85). Sözleşmelerde bulunan kurallarla, çevresel güvenliği tehdit edecek etkinliklerin denetlenmesi ve önlenmesi amaçlanmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002: 241-242). Küresel çevre yönetiminin en önemli dayanağını çok taraflı çevre anlaşmaları oluşturmaktadır (UNEP, 2006: 295). Bununla birlikte, çok taraflı çevre anlaşmalarının ilgili suçların denetiminde başarılı olması, anlaşmaların gücüne ve etkin bir şekilde uygulanmasına bağlıdır. Çok taraflı çevre anlaşmalarının sayısı arttıkça bu tür suçların sayısı da artmıştır. Bu tür anlaşmalar bu suçları çekici hale de getirmişlerdir. Çevre açısından duyarlı ürünlerin yasadışı ticaretinde görülen büyüme, bu suçları önlemeye yönelik olarak hazırlanmış çevre anlaşmalarının zayıflığından, yetersiz uygulanmasından veya taraf devletlerin uygulamaya ilişkin sorunları nedeniyle yeterince etkin olamamalarından kaynaklanmaktadır (Kaya ve Ertürk, 2008: 85). Uluslararası çevre suçları farklı şekil ve tarzlarda ortaya çıkabilmekte ve genelde düşük risk taşımaktadırlar ve bu suçların takibi, soruşturma ve cezalandırmasını içeren süreç eksikliklerle doludur. Birçok ülkede yasadışı gelirlerin yasal sektörlere sızmasını engellemek amacıyla finansal, polisiye ve adli önlemler olmasına rağmen, suç örgütlerine para aklama merkezi gibi hizmet veren bazı ülkelerin varlığı, sınıraşan organize suç sorununun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ülkelerin farklı hukuksal düzenlemeleri, teknoloji ve küreselleşmenin insan, mal ve para transferinde sağladığı kolaylıklar ve geçirgen ulusal sınırlar, suç örgütlerinin suistimal alanına girmektedir. Ayrıca, ülkelerin mücadeleci birimleri arasındaki koordinasyon ve bilgi paylaşımındaki aksaklıklar ve yetersizlikler de suç örgütlerinin kendilerine avantaj sağladığı boşluklara dönüşmektedir (*www.kom.gov.tr,* 2011). Diğer yandan, dünyadaki genel gelişmelere bakıldığında, çevre en esnek davranılan konulardan biri olmuştur. Uluslararası sözleşmelere konu olan düzenlemeler, çevrenin esnek özelliği gereği çok boyutludur. Yeryüzünde nerede bir kirlenme ortaya çıkmışsa onunla ilgili uluslararası sözleşme oluşturulmuş veya oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, devletlerin sözleşmeye taraf olması, kendi iradeleri ile mümkün olduğu için sözleşmenin etkinliği daha başlangıçta azalmaktadır. Diğer bir sorun, sözleşmenin imzalanmasından sonra sözleşmenin uygulanması ve denetlenmesi sorununun da tam olarak çözülebilmiş olmamasıdır. Çevre konusunda uluslararası nitelikteki sözleşmelerin özelliği, devletler için geniş hareket olanakları getirmesidir. Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanmasının büyük oranda ulusal hükümetlere bırakılmıştır. Nihai sorumluluk taraf devletlerindir. Eğer devletler isterlerse belli bir süre sonra antlaşmadan çekilebilirler. Taraf olan devlete böyle bir olanağın verilmesi, çevrenin korunması açısından çeşitli sakıncalar doğurabilir. Bu yapılan sözleşmelerin zayıf noktasını oluşturmaktadır. Gelişmekte olan hükümetlerin bu sözleşmelerin gereğini yerine getirecek altyapıdan yoksun olmaları suçun denetimini güçleştirmektedir. Sözleşmelerin uygulanmasında görülen yerel zaafiyetler, uygulamayı güçleştirmektedir. Giderek yaygınlaşan ve uluslararası yasadışı uyuşturucu ve silah kaçakçılığından sonraki en önemli suç olan uluslararası çevre suçları, küresel çapta etkiler yaratabilen son derece önemli bir sorun olmasına rağmen denetimleri büyük ölçüde yetersiz kalmaktadır. Sınır denetimleri, izin ve ruhsat işlerinde gereken özen gösterilmediğinde gözden kaçabilmektedir. Bu tür anlaşmaların çözüm aşamasında da yetersiz kaldığı görülmektedir. Gerçi uluslararası sözleşmelerde, sözleşmeye ilişkin herhangi bir sorun çıkması durumunda, sorunun nasıl bir yöntemle çözüleceği de belirtilmektedir. Kimi sözleşmeler sorunlu konuları aralarında görüşme yolu ile çözümden başka bir yol önermezken kimi sözleşmeler sorunun çözümü için yaptırımı olan hakem heyetleri veya komisyonlar kurulmasını öngörmektedir (Çevre Mevzuatı, 1995: 20). Sonuç olarak uluslararası antlaşmalar bile çevre koruma açısından değerlendirildiğinde çok fazla engelleyici bir özellik göstermemektedir. Yine de, çevre suçlarıyla mücadeleye ilişkin olarak hem anlaşmaların güçlendirilmesi hem de taraf devletlerin uygulamaya ilişkin sorunlarının aşılması bağlamında anlaşmayı uygulama kapasitelerini artırmak gerekmektedir (Kaya ve Ertürk, 2008: 85).

Küresel tehditlerle mücadelede en önde gelen çok taraflı işbirliği örgütü Birleşmiş Milletler'dir. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler bünyesinde yürütülen çalışmaların, söz konusu tehditlerin tamamen bertaraf edilmesini sağlamadığı görülmüştür (Erhan, 2003). Bu suçlarla mücadele çok boyutludur. Bu sürecin en önemli güdüleyicisi, çevre anlaşmalarına uymak ve çevre duyarlılığını geliştirmektir. 20. yüzyılın son yarısında bu küresel örgütlerin yanı sıra, sınıraşan suçlara karşı işbirliği eden çeşitli bölgesel örgütler de kurulmuştur. Örneğin, Avrupa Konseyi,

Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Doğu ve Batı blokları arasında diyalog kurulabilmesi amacıyla oluşturulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Sahtecilikle Mücadele Ofisi (OLAF), Avrupa Polis Ofisi (Europol) kurulan bölgesel örgütlenmelerdir (*www.kom.gov.tr*, 2011). 1996'dan bu yana G8 zirveleri çevre suçlarına karşı daha etkin ve daha iyi koordine edilmiş eylem çağrısında bulunmaktadırlar. UNEP, İNTERPOL, Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ) ve pek çok sivil toplum örgütü ile bölgesel örgütün bu alanda önemli girişimlerde bulundukları görülmektedir. Dünya Çevre Hukuku Ağı (E-LAW), DGÖ Gümrük Uygulama Ağı, AB Çevre Hukuku Uygulama Ağı (IMPEL) bu anlamda önemli oluşumlardır (French and Mastny, 2001: 19).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Güvenlik, toplum yaşamında düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi ve emniyeti anlamına gelmektedir. Dünya yeni bir çağa, eski iki kutuplu düzenden, çok başlı düzensiz bir ortamla girmiştir. Küreselleşme süreci ile birlikte güvenlik sorunları da küresel hale gelmeye başlamış; eski güvenlik algılamaları da değişime uğramıştır. Güvenliğin anlamı genişlerken tehdit odaklarının belirginliği ve somutluğu giderek kaybolmaktadır. Artık ulusal ve uluslararası güvenlik sorunları iç içe geçmekte; aralarındaki ayrım belirsizleşmektedir. Uluslararası güvenlik ve ülke güvenliği kavramları ile ilgili yeni algılamalar oluşmaktadır. Bu yeni güvenlik algılamaları içerisinde, terörizm, toplumsal şiddet, etnik çatışmalar, yoksulluk, iklim değişikliği, enerji, iş ve gıda güvenliği, sanal ortamdaki tehditler, iletişim güvenliği sorunları vb. pek çok alandaki yeni güvenlik endişeleri, ülkelerin toprak bütünlüğü güvenliğinin üzerine çıkmıştır.

İnsan faaliyetlerinin çevre üzerinde kötü ve geriye dönülmez etkileri, tüm canlıların geleceğini tehdit eder bir düzeye ulaşmış, *çevresel güvenlik* kavramını gündeme taşımıştır. Çevreye zarar veren olayların etkileri sadece belirli bir bölgeyle sınırlı kalmamakta, küresel etkiler de doğurmaktadır. Küresel çevresel yıkımın öngörü olmaktan çıkıp iklimin değiştiği, doğal yaşamın yok olduğu, tüketim anlayışının hayatımızı kapladığı bir dönemde, savaş ve şiddet giderek artmakta, yıkım kültürü tüm dünyaya hızla yayılmaktadır. Yıkımın en belirgin olduğu ve küresel açıdan etkisinin görüldüğü alanlardan biri de çevredir. Doğal ve çevresel tehditler, sınıraşırı suçlar günümüzde askeri tehditlerin önüne geçmiştir. Bu yüzden, daha önce küresel güvenlikte oldukça sınırlı bir yere sahip olan çevresel konular ile insani ve ahlaki sorunlar, şimdi merkezi bir konuma gelmiştir. *Uluslararası çevresel suçlar*, insanlığı, toplumları, ülkeleri ve dünyayı tehdit etmektedir.

Bu nedenle, uluslararası çevre suçlarına karşı küresel bir bakış açısı oluşturulması zorunluluğu doğmuş; çevrenin korunması için küresel ve bölgesel çapta çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Herkes, ekonomik, toplumsal, insani ve ekolojik alanlardaki kaynakların sınırsız kullanımının barış ve güvenliği tehdit etmeye başladığını kabul etmiştir. Yeni güvenlik sorunlarıyla başa çıkabilmek ve sınır aşan suçlarla mücadele edebilmek için ülkelerin birbirleriyle karşılıklı güvene dayanan işbirliğine ihtiyaçları her geçen gün daha fazla artmaktadır. Ama ülkelerin tek başlarına mücadele edemeyecekleri bu yeni sorunların üstesinden gelinmesinin en etkili yolu kurumsallaşmadır. Güvenlik sorununa, dış politikaların ayrılmaz bir parçası haline getirip uzun erimli bir bakış açısı geliştirerek küresel ve bütünsel bir yaklaşım içinde bakmak gerekmektedir. Öz olarak, çevresel tehditler ve suçlarla mücadele konusunda, devletler, uluslararası örgütler ve bireyler, bencil düşünce sistemlerini terk ederek daha duyarlı olmak durumundadırlar.

KAYNAKÇA

AKSAR, Y. (2005). "Uluslararası Suçlar, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yeni Türk Ceza Kanunu", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** C. 1/43-51.

ALGAN, N. (2002). "Türk Boğazları'nda Çevresel Güvenlik", **Mülkiye Dergisi,** C: XXVI, S: 234/21-34, Mayıs-Haziran.

ALGAN, N. (2005). *"Kirlilikten Ulusal Güvenliğe"*, http://www.yesilufuklar.info/rec-bulten/rec-turkiye/640, 03.01.2005.

ALGAN, N. ve Künçek, Ö. (1998). *"Transboundary Population Movements: Refugees, Environment and Politics"*, **The Turkish Yearbook of International Relation (**MilletlerarasıMünasebetler Türk Yıllığı), No: XXVIII.

AXWORTHY, A.L. and Fallick, K. Ross (2006). *"The World Urban Forum 2006 Vancouver Working Group Discussion Paper"*, **The Liu Institute for Global Issues at the University of British Columbia,** İngiltere.

BARNETT, J. (2003). *"Security and Climate Change"*, **Global Environmental Change,** C.13, N.1/ 7-17.

BARNETT, J. and Dovers, S. (2001). *"Environmental Security, Sustainability and Policy"*, **Pacifica Review: Peace, Security and Global Change,** Vol. 13, Num. 2, June.

BRACK, D. and Hayman, G. (2002). **International Environment Crime: Nature and Control of Environmental Black Markets,** Background Paper for RIIA Workshop, London: Royal Institute of International Affairs.
BUZAN, B. (1991). **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era,** Great Britain, Harvester Wheatsheaf.
CALİ, H. (2010). *"Çevresel Güvenliğin Sınıraşan Boyutları"*, **Yerelden Küresele Sınıraşan Suçlar**, 235-254, Ankara: Polis Akademisi.
ÇETİN, E. (2003). *"Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik"* **İmaj,** Sayı 2, Arka Plan Uluslararası Politika, http//www.foreignpolicy.org.tr. 10.09.2011.
ÇEVRE MEVZUATI (1995). **3. Cilt,** Ankara: Çevre Bakanlığı Yayınları.
ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI (2011). *"Uluslararası Çevre Sözleşmeleri"*, http://did.cevreorman.gov.tr, 12.09.2011.
Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No. 5491, Kabul Tarihi: 26.4.2006, 13 Mayıs 2006 tarih ve 26167 sayılı R.G.
DABELKO, G. D. and Dabelko, David D. (1993). *"Environmental Security: Issues of Concept and Redefinition"*, **Occasional Paper,** No.1, Harrison Program on the Future Global Agenda, June.
DALBY S. (2008). *"Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak"* **Uluslararası İlişkiler,** Cilt 5, Sayı 18, Yaz/ 179-195, http://www.uidergisi.com/wp-content/uploads/2011/06.pdf, 12.09.2009.
DOLU, O., Uludağ, Ş. ve Doğutaş, C. (2010). *"Suç Korkusu: Nedenleri, Sonuçları ve Güvenlik Politikaları İlişkisi"* **A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi,** C. 65, S. 1/57–81.
DÖNMEZER, S. (1975). **Kriminoloji,** İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
DÖNMEZER, S. (1994). **Kriminoloji,** İstanbul: Beta.
ECKERSLEY, R. (2005). *"Ecological Security Dilemmas"*, **New Envıronment Agendas II**: **Chapter 8,** http://www.arts.monash.edu.au/ncas/teach/unit/pol/chpt08.html, 10.10.2011.
ELLİOT, L. (2007). *"Transnational Environment Crime in The Asia Pasific: An 'Un(der)securitized' Security Problem"*, **The Pacific Review,** Vol.20, No.4.
ERHAN, Ç. (2003). *"Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele"* http://www.stradigma.com/haziran2003/makale_01.html,Sayı:5, 10.10.2011.
FREVEL, B. (2006). *"Urban Safety"*, **German Policy Studies,** Vol 3, No: 1, 1-18. Almanya.
FRENCH H. and Mastny, L. (2001). *"Uluslararası Çevre Suçlarını Denetim Altına Almak"*, **Dünyanın Durumu,** İstanbul: Tema Vakfı.
KARABULUT, B. (2009). *"Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Değişimler: Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek"*, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi,** Cilt 6, Sayı 23, Güz/1-11.
KAYA, E. (2009). *"Kent Yönetimlerinin Temel Sorumluluk Alanı"*, http://www.yerelsiyaset.com/v2/index=800. 12.09.2010.
KAYA, Y. ve Ertürk, H. (2008). *"Uluslararası Çevre Suçlarıyla Mücadele ve Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarının Etkinliği"*, **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt 4, No: 15, 85-112.
KAYPAK, Ş. (2011), "Kent Güvenliğinde Yeni Açılımlar; Toplum Destekli Polislik", **Suçla Mücadelede Çağdaş Yaklaşımlar** Toplum Destekli Polislik Teori ve Uygulamaları, Polis Akademisi Yayını, Güvenlik Yönetimi Serisi 2, Ed. M. Karakaya ve S. Gültekin, Ankara, 43-72.
KAYPAK, Ş. (2012). "Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Çevresel Güvenlik*", Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20. Yıl Özel Sayısı (2012), Cilt:8, Yıl:8, Özel Sayı, 8:1-22.
KRAHMANN, E. (2005). "From State To Non-State Actors: The Emerge Of Security Governance", **New Threats and New Actors In International Security,** Elke Krahmann (Ed.), Palgrave Macmillan.
KELEŞ R. (1994). *"Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler"*, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/465/5332.pdf, 275-281.
KELEŞ, R. (2006). *"Çevrenin Uluslararası Boyutları"*, http://www.kusatak.org/attachment.doc.,10.10.2011.
KELEŞ, R. ve Hamamcı, C. (2005). **Çevre Politikası,** Ankara: İmge.
KELEŞ, R. ve Ertan, B. (2002). **Çevre Hukukuna Giriş,** Ankara: İmge.
KOÇER, G. (2005). *"Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenliği"*, **Stratejik Araştırmalar Dergisi,** Yıl: 3, Sayı: 5, Ankara: Genelkurmay Denetleme Başkanlığı.
KÜÇÜKŞAHİN, A. (2006). *"Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?"*, **SAE Güvenlik Stratejileri Dergisi,** Yıl 2, Sayı 4 Aralık, 7-40.
MASLOW A. (1968). **Motivation And Personality,** New York: Harber Publishing,

PEKTAŞ, K. (2003). *"Belediye Yönetiminde Zabıta Hizmetleri ve 21. Yüzyıl Kentinde Zabıtanın Yeri"*, http://basarm.com.tr/belediye/04.htm, 11.06.2009.
PORTER, G. and Brown, J. Welsh (1991). **Global Environmental Politics,** San Fransisco, Westview Press Inc.
SANDIKLI A. (2011). *"Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarındaki Değişim"*,http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_frontpage&Itemid=251, 12.10.2011.
SHAW, Brian R. (1996). *"When are Environmental Issues Security Issues?"*, **Report of the Environmental Change and Security Project of the Woodrow Wilson Center Issue,** http://www.aepi.army.mil/internet/env-sec-engage-cenral-com.pdf., 39-44, 12.10.2011.
ŞAFAK, A. (1989). **Ceza Muhakemeleri Usulü ve Polis,** Ankara: Polis Akademisi.
TOPRAK, Z. (2001a). **Yerel Yönetimler,** İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
TOPRAK, Z. (2001b). **Kent Yönetimi ve Politikası,** İzmir: Anadolu Yayıncılık.
TÜRKİYE ÇEVRE SORUNLARI VAKFI, (1989). **Ortak Geleceğimiz,** Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu, Ankara:TÇSV.
UĞURLU, Ö. (2006). Türkiye'de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları, **Yayınlanmamış Doktora Tezi,** AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
UNEP (2006). **Guidelines on Compliance With And Enforcement of Multilateral Environmental Agreements,** http://www.unep.org. 12.10.2011.
ÜLMAN, B. (2000). *"Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılaması ve Bölücülük"*, **En Uzun On Yıl,** Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Der: G. Özcan, Ş. Kut, İstanbul: Büke.
WORLD WILDLIFE FUND, **Living Planet Report** (2004). http://www.panda.org/downloads/ general/lpr2004. pdf, 10.10.2009.
YAVUZ, C. (2010). *"'Güvenlik' Kavramının Çok Boyutlu Yeni Anlamları"*, **Güvenlik Stratejileri,** http://www.turksam.org/tr/a1997.html,12.10.2011.
YIKILMAZ, N. (2003). **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre,** İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
YÜRÜKAL, S. (2007). *"Batı Tarihinde İnsanlık Suçları"*, http:// www. khaos.info, 15.07.2007.
ZANBAK C. (2003). *"Avrupa Birliği'nde Çevresel Hukuki Sorumluluk (Environmental Liability) Konusundaki Gelişmeler"*, **TKSD Çevre Çalışma Grubu,** 9 Aralık, Power Point Sunu.
http://www.tdk.gov.tr. 10.10.2011.
http://www.kom.gov.tr, *"İşbirliği İhtiyacı"*, Uluslararası İşbirliği *Tr/KonuDetay.asp?id=10&BKey=338*, 10.10.2011.

İLKÖĞRETİM II. KADEME ÖĞRENCİLERİNİN MEDYA OKURYAZARLIĞI DERSİ ETKİNLİKLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI

Gürbüz OCAK

Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim ABD, gocak@aku.edu.tr

Ramazan YILDIRIM

Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Kütahya İl Milli Eğitim Müdürlüğü, rmznyldrm@gmail.com

ÖZET: Bu araştırma, ilköğretim 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin, 2007–2008 eğitim-öğretim yılından itibaren ilköğretim ikinci kademe sınıflarında seçmeli ders olarak okutulmaya başlanan medya-okuryazarlığı dersinin etkinliklerine yönelik tutumlarını belirlemek için hazırlanmıştır. Araştırmada, 33 maddeden oluşan, likert tipi bir ölçek olan "İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Medya Okuryazarlığı Dersi Etkinliklerine Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, Kütahya ili Merkez ve Altıntaş ilçelerinde, ilköğretim 6. 7. ve 8. sınıfa devam eden 350 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde, "t testi" ve "tek faktörlü varyans analizi" kullanılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda öğrencilerin medya okuryazarlığı dersi etkinlikleri hakkında genelde olumlu tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin tutumları arasında (1) Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerini sevme ve hoşlanmaya yönelik ifadelerde okul değişkeni açısından negatif, babalarının eğitimi değişkeni açısından pozitif yönde; (2) Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda isteksizliğe yönelik ifadelerde cinsiyet, okul, sınıf ve babalarının eğitimi değişkenleri açısından pozitif yönde; (3) Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerinin kazanımlara katkısına yönelik ifadelerde sınıf değişkeni açısından pozitif, okul ve babalarının eğitimi değişkenleri açısından negatif yönde anlamlı farklılıkların olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: medya okuryazarlığı, medya, televizyon, internet

SECOND GRADE STUDENTS' ATTITUDES IN PRIMARY EDUCATION TOWARDS MEDIA LITERACY LESSON

ABSTRACT: This research was carried out to determine 6th 7th and 8th grade students' attitudes towards media literacy lessons, which are started to be studied as an optional lesson for second grade in primary education in 2007-2008. In this research, a likert-type measure called "Attitude Scale of Second Grade in Primary Education Towards Media Literacy Lesson Activities", consisting of 33 items, is used. The measure is applied to 350 students studying 6th 7th 8th grades in center of Kütahya and districts of Altıntaş. In the analysis of the data which is gained from research, "T test" and "single-factor variance analysis" are used. At the end of this research, it has been generally concluded that students' attitudes are generally positive towards the media literacy lesson. Beneath the attitudes of the students, it is understood that there are meaningful variations: (1) In expressions towards liking and enjoying the activities of media literacy lesson, these variations are negative in terms of school variable and positive in terms of their fathers' education; (2) in expressions towards reluctance in participating to the activities of media literacy lesson, these variations are positive in terms of gender, school, class and the education of their fathers variables; (3) in expressions towards the contribution to the achievements of media literacy lesson activities, these variations are positive in terms of class variable and negative in terms of school and the education of their fathers variables.

Keywords: media literacy, media, television, internet

GİRİŞ

İnsanoğlu 20. yüzyılda başlayan ve hâlen devam etmekte olan, bilim ve teknolojide hızlı gelişmelerin yaşandığı ve bilim adamlarının "enformasyon çağı" olarak tanımladıkları bir çağda yaşamaktadır. Teknolojideki bu hızlı gelişme sayesinde insanoğlu dünyada olup bitenden anında haberdar olabilmekte; hüznü, sevinci, mutluluğu, heyecanı aynı anda yaşayabilmektedir. Teknolojinin hızına yetişmek zor olsa da onun sayesinde dünyanın en uzak yerinde meydana gelen olayları anında öğrenmek, görmek, işitmek, yorumlamak, tepki göstermek, eleştirmek ve beğenmek mümkün olabilmektedir. Adeta bilgi bombardımanına tutulmuş durumdaki insanoğlu bir yandan gündemi takip etmeye çalışırken, öte yandan da ulaşılan içeriğin doğruluğunu sorgulama ihtiyacı hissetmektedir.

Kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişim iletişim kanallarının çeşitliliğini artırmış bu durum içerik doldurma ve doğru bilgiye ulaşma sorununu ortaya çıkarmıştır. Elektronik medyanın teknolojiden aldığı destekle kullanıma sunduğu kanalların çeşitliliği, çocuklardan yetişkinlere kadar her kesimi kendine çeken bir cazibe merkezi oluşturmaktadır (MEB ve RTÜK, 2006:5). Özellikle çocuklar, sunulan malzemeyi seçme şansı olmadan ve bilinçsizce doğrudan almakta ve o oranda da etkilenmektedirler (Arslan vd., 2011:19). Günümüzde çocuklar tarafından en sık kullanılan kitle iletişim aracı televizyondur. Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi'nin (2012: 45) 26 il merkezi ve bu illere bağlı 41 ilçedeki ilköğretim okullarının 7 ve 8. sınıflarında okumakta olan 2.515 öğrenci üzerinde yaptığı "Medya Okuryazarlığı Dersi Araştırması-2012" adlı çalışmadaki bulgular bununla örtüşmektedir. Bu araştırmaya göre katılımcıların televizyon izleme süreleri hafta içi günlük 2 saat 50 dakika, hafta sonu 3 saat 8 dakikadır. Televizyon izleme süresini günlük 1 saat 19 dakika ile bilgisayar kullanma süresi ve 1 saat 17 dakika ile internet kullanma süresi takip etmektedir.

Gelişen teknolojiyle birlikte çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren medya tarafından iletilen mesajlarla karşı karşıya kalmaktadır. RTÜK tarafından Şubat 2006'da yapılan bir araştırmada boş zamanlarda en çok nelerden hoşlanıldığı sorusuna ilköğretim öğrencilerinin %64.6'sı televizyon seyretmek cevabını vermişlerdir. Yine aynı araştırmada öğrencilere "televizyon seyredilmemesi durumunda boş zamanlarınızda ne yapmak isterdiniz?" sorusu yöneltilmiş ve öğrencilerin %63.3'ü "kitap okurdum" cevabını vermiştir (Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı, 2006). Bu cevap TV başında geçirilen sürenin kontrollü bir şekilde azaltılması durumunda toplum olarak uzun vadede olumlu sonuçlar alacağımızın bir göstergesidir.

Medya Okuryazarlığı Eğitimi

1980 sonrası iletişim alanında yaşanan yapısal değişiklikler ve bu değişikliklerin kitle iletişim araçlarının üzerindeki etkisi, izleyicinin medya karsısındaki duruşunu yenilemesini gerekli kılmıştır. Hükümetlerin korumacı politikalarla çıkardıkları yasalar çoğu zaman bireyi medyanın zararlarından korumakta yetersiz kalmıştır. Neredeyse yaşamının tümünü etkileyen medyaya karşı birey, özündeki eleştirel tavrı çıkarmalı ve iyi bir medya okuryazarı olmalıdır. En basit anlamda medya okuryazarlığı; kitle iletişim araçlarıyla bize ulaşan her bilgiyi doğru kabul etmemektir. Medyayı okuyabilme yetisi ise donanımlı bir medya eğitimiyle mümkündür (Şeylan, 2008:40).

Batı'da son 30 yıldır ilkokullar için Medya Okur-Yazarlığı dersinin zorunlu olup olmaması gerektiği tartışılmış ve hala tartışılmaktadır. Özellikle Amerika, Avustralya ve İngiltere'de Matematik, Fen Bilgisi ya da Dil Bilgisi gibi Medya Okuryazarlığı dersi de diğer dersler gibi eğitim-öğretim müfredatlarında yerini almıştır. Bunu yanında Kanada'da olduğu gibi bazı ülkelerde ise medya okuryazarlığına ilişkin konular başka derslerin (Sanat, Edebiyat, Vatandaşlık Bilgisi vb.) içerisinde verilmektedir (İnan ve Bayındır, 2009:3).

Ülkemizde RTÜK ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın işbirliğinde uygulamaya geçen medya okuryazarlığı dersi, 2006–2007 Eğitim-Öğretim yılında ilk olarak Adana, Ankara, Erzurum, İstanbul ve İzmir'deki beş pilot okulda verilmiştir. 2007–2008 eğitim-öğretim yılında, Medya Okuryazarlığı dersi ilköğretim ikinci kademe sınıflarında seçmeli ders olarak verilmeye başlanmıştır (Kıncal ve Kartal, 2009).

İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı, 11.09.2006 tarih ve 354 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla kabul edilmiştir. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı 04.06.2007 tarih ve 111 sayılı kararla düzenleme yaptığı "İlköğretim Okulu Haftalık Ders Çizelgesi'nde yer alan 15. açıklama maddesi gereğince; "Medya okuryazarlığı dersinin 6, 7 ve 8. sınıfların herhangi birinde sadece bir kez okutulur" denilmektedir. Bu bağlamda hazırlanmış olan müfredata göre Medya Okuryazarlığı dersinin amacı şu şekilde belirtilmektedir; Medya karşısında etkiye en açık, en hassas grubu oluşturan çocukların, kitle iletişim araçlarının yapısını, işleyişini öğrenmelerini, kurgulanmış medya içeriğini bilinçli bir şekilde değerlendirmelerini ve eleştirel olarak izlemelerini özetle, medya ile ilgili doğru soruları sorup doğru yanıtları bulabilmelerini sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle Medya Okuryazarlığı Dersi, medyayı doğru okuyan, yaşadığı çevreye duyarlı, ülkesinin sorunlarını bilen medya mesajlarını akıl süzgecinden geçirebilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (İnan ve Bayındır, 2009:4).

Yapılan araştırmalar ve değerlendirmelere göre; medya karşısında pasif birer alıcı durumunda bulunan çocukların, medya tarafından kendilerine sunulan mesajları iyi okuyabilmeleri için bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda medya okuryazarlığı dersinin payına önemli görevler düşmektedir. Dersin bu görevi yerine getirebilmesi için, hedeflenen amaçlar doğrultusunda belirlenen kazanımların öğrencilere ulaştırılması gerekmektedir. Kazanımlar ise öğrencilere etkinlikler yoluyla verilmektedir. Bu araştırmada etkinliklere yönelik öğrenci tutumları incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, İlköğretim II. Kademe öğrencilerinin medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine yönelik tutumlarını belirlemek ve dersin işlenişine katkı sağlama genel amacına dayalı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Problem Cümlesi

İlköğretim II. Kademe öğrencilerinin medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine yönelik tutumları cinsiyet, okul, sınıf, babalarının eğitimi ve annelerinin eğitimi değişkenleri açısından farklılık göstermekte midir?

Alt Problemler

1. Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine yönelik öğrenci tutumlarında sevme ve hoşlanma alt boyutu açısından cinsiyet, okul ve sınıf değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine yönelik öğrenci tutumlarında isteksizlik alt boyutu açısından cinsiyet, okul ve sınıf değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine yönelik öğrenci tutumlarında etkinliklerin kazanımlara katkısı alt boyutu açısından cinsiyet, okul ve sınıf değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılık var mıdır?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma;

1. 2009–2010 ve 2010–2011 eğitim-öğretim yılında, Kütahya Merkez ve Altıntaş ilçesindeki 4 farklı okulun (Mustafa Kemal İlköğretim Okulu, Zafer İlköğretim Okulu, Zafertepeçalköy İlköğretim Okulu, Fatih İlköğretim Okulu) 6. 7. ve 8. sınıflarına devam eden 350 öğrenciyle,

2. Kütahya ili Merkez ve Altıntaş ilçeleriyle,

3. Tutum ölçeğinde kullanılan 33 ifade ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Varsayımları

1. Araştırmaya katılan tüm okullarda Medya okuryazarlığı dersini okutmakla görevlendirilen branş öğretmenleri (Sosyal Bilgiler öğretmeni, Türkçe öğretmeni vb.) ders saatlerini kendi branşları (Sosyal Bilgiler, Türkçe vb.) ile ilgili konularla doldurmamışlardır.

2. Araştırmaya dâhil edilen öğrenciler kendilerine verilen ölçme aracındaki ifadeleri derecelendirme konusunda istekli davranmışlardır.

3. Öğretmenler Medya okuryazarlığı dersi konularını yeterli miktarda etkinlik düzenleyerek işlemişlerdir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, İlköğretim II. Kademe öğrencilerinin medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu tarama modelinde amaç genellikle araştırma konusu ile ilgili var olan durumun fotoğrafını çekerek bir betimleme yapmaktır. Bu amaca yönelik olarak tarama araştırmalarında genellikle geniş bir kitleden araştırmacı tarafından belirlenen cevap seçenekleri kullanılarak bilgi toplanır. Bu bilgi toplama işlemi sırasında mevcut seçeneklerin katılımcının gerçek görüşünü yansıtmama ya da

katılımcının görüşünü yakın olan bir görüşle belirtmesini sağlayarak katılımcıyı yönlendirme olasılığı bulunmaktadır. Bunun dışında genellikle tarama araştırmalarında araştırmacılar, görüşlerin ve özelliklerin neden kaynaklandığından çok örneklemdeki bireyler açısından nasıl dağıldığıyla ilgilenmektedir (Büyüköztürk vd., 2010: 232).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma evrenini Kütahya ili oluşturmaktadır. Evrenin geniş olması nedeniyle, örnekleme yoluna gidilmiştir. Büyüköztürk ve diğerlerine (2010;84) göre basit seçkisiz örnekleme yoluyla her bir örneklem birimine eşit seçilme olasılığı vererek seçilen birimler örnekleme alınır. Araştırmanın örneklemini; genel hatlarıyla evreni temsil edebileceği düşünülerek, 2009–2010 ve 2010–2011 öğretim yılında Kütahya Merkez ve Altıntaş ilçelerinde öğrenimine devam eden ve basit seçkisiz örnekleme yoluyla seçilmiş 350 ilköğretim 6. 7.ve 8. sınıf öğrencisi oluşturmuştur.

Tablo 1: Çalışma grubunun cinsiyete göre dağılımı

	f	**%**
Kız	172	49,1
Erkek	178	50,9

Tablo 2: Çalışma grubunun sınıflara göre dağılımı

	f	**%**
6.sınıf	16	4,6
7.sınıf	217	62,0
8.sınıf	117	33,4

Tablo 3: Çalışma grubunun okullara göre dağılımı

	f	**%**
Mustafa Kemal İ.O.	114	32,6
Zafer İ.O.	17	4,9
Zafertepeçalköy İ.O.	49	14,0
Fatih İ.O.	170	48,6

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Araştırmaya katılan öğrencilerin, medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine yönelik tutumlarını tespit etmek için ölçme aracında 22 olumlu, 11 olumsuz yargı içeren ifade bulunmaktadır. Ölçme aracı hazırlanmadan önce Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan kılavuz kitaplarda verilen örnek etkinlikler incelenmiştir. Zafertepeçalköy İlköğretim Okulu 8. sınıf öğrencilerinin dersin işlenişi hakkındaki görüşleri de yüz yüze görüşme yöntemiyle alınmıştır. Bu aşamalardan sonra etkinlikler ile ilgili ifadeler oluşturulmuştur. Ölçme aracında yer alan ifadelere; "Tamamen Katılıyorum", "Katılıyorum", "Biraz Katılıyorum", "Katılmıyorum", "Hiç Katılmıyorum" arasında değişen likert tipi beşli bir dereceleme yapılmıştır. Ön uygulama sonrasında gerekli düzeltme ve eklemeler yapılarak ölçme aracına son şekli verilmiştir. 2009–2010 ve 2010–2011 öğretim yılında Kütahya Merkez ve Altıntaş ilçelerinde 6. 7. ve 8. sınıfa devam eden 350 öğrenciye dağıtılan ölçme aracı, toplanıp kontrol edildikten sonra bilgisayar ortamına aktarılarak, ölçme aracının güvenirlik çalışması ve istatistiksel testleri yapılmıştır.

Uygulamadan elde edilen verilere faktör analizi uygulanıp uygulanmayacağına ilişkin değerlendirmede KMO ve Bartlett testi kullanılmıştır. KMO testinden elde edilen değerin 1'e yakın bir değerde (.919) çıkması ölçme aracının faktör analizi yapılarak değerlendirilebileceğini göstermiştir. Tavşancıl'ın(2006:50) aktardığına göre bulunan değer

1'e yaklaştıkça "mükemmel", 0.50'nin altında ise "kabul edilemez" olarak yorumlanır. (0.90'larda mükemmel, 0.80'lerde çok iyi, 0.70'lerde ve 0.60'larda vasat, 0.50'lerde kötü)

Faktör analizi uygulaması ile 33 ifadeden oluşan ölçme aracının tek ya da çok faktörlü olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan analiz sonucunda madde faktör yük değeri. 40'ın altında olan ve faktör yükleri arasında 0.10'dan daha az fark olan 15 madde çıkarıldıktan sonra ölçme aracında yer alan maddelerin öz değeri 1'den büyük olan 3 faktörde toplandığı ve maddelerin faktör yük değerlerinin .55 ile .75 arasında değiştiği görülmüştür. Bu 3 faktörün ölçme aracına ilişkin açıkladıkları toplam varyans %50.402'dir. Tavşancıl'ın (2006:48) aktardığına göre sosyal bilimlerde yapılan analizlerde %40 ile %60 arasında değişen varyans oranları yeterli kabul edilmektedir.

Ölçek faktörlerinin çizgi grafiğindeki (scree plot) dağılımı incelenerek yüksek ivmeli düşüşlere göre ölçme aracının üç faktörlü olabileceğine karar verilmiştir. Çünkü grafikte yüksek ivmeli, hızlı düşüşlerin yaşandığı faktör, önemli faktör sayısını verir. Burada yatay çizgiler faktörlerin getirdikleri ek varyansların katkılarının birbirine yakın olduğunu gösterir. Bu da o faktörlerden birinin alınması durumunda diğerlerinin de alınmasını gerektirir, çünkü varyansa getirilen katkı hemen hemen aynıdır (Büyüköztürk,2008:126).

Buna göre ölçme aracında yer alan maddelerin birbirinden bağımsız üç faktörde(alt boyutta) toplanması uygun görülmüştür.

Faktör 1: Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerini sevme, hoşlanma (1. 4. 5. 12. maddeler)

Faktör 2: Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda isteksizlik (2. 6. 8. 9. 19. 23. 27. 30. maddeler)

Faktör 3: Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerinin kazanımlara katkısı (14. 21. 25. 26. 31. 32. maddeler)

Ölçme aracının güvenirliği Cronbach's α (Alpha) = 0,88 olarak tespit edilmiştir. Tavşancıl'ın(2006:29) aktardığına göre, Alfa katsayısının $0.80 \leq \alpha < 1.00$ olması ölçme aracının yüksek derecede güvenilir olduğunu gösterir.

Ölçme aracından elde edilen verilerin analizinde dağılımın belirlenmesi amacıyla frekans ve yüzdelik değerleri; değişkenler arasındaki farkın anlamlılığını belirlemek amacıyla ilişkisiz örneklemler için t-testi ve tek faktörlü varyans analizi kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde aşağıdaki aralık tablosu kullanılmıştır.

Tablo 4: Puan aralıkları

Seçenekler	Verilen Puanlar	Puan Aralığı
Hiç Katılmıyorum	1	1,00–1,79
Katılmıyorum	2	1,80–2,59
Biraz Katılıyorum	3	2,60–3,39
Katılıyorum	4	3,40–4,19
Tamamen Katılıyorum	5	4,20–5,00

BULGULAR

Ölçme aracı vasıtasıyla öğrencilerden toplanan verilerin analizi sonucunda aşağıdaki tablolar oluşturulmuştur. Tablo 5'te birinci faktörde yer alan, Tablo 11'de ikinci faktörde yer alan, Tablo 17'de üçüncü faktörde yer alan ifadelerden elde edilen verilerin; frekans, yüzdelik, ortalama ve sonuç değerleri verilmiştir.

Faktör 1: Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerini sevme, hoşlanma

Tablo 5: Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerini sevme ve hoşlanmaya yönelik ifadeler için frekans, yüzde ve madde ortalamaları

			5	**4**	**3**	**2**	**1**	$\bar{X}$	**SONUÇ**
1	M.O. dersi etkinliklerini eğlenceli buluyorum.	f	101	122	68	24	35	3,65	Katılıyorum
		%	28,9	34,9	19,4	6,9	10,0		
2	M.O. dersi etkinlikleri dersin amaçlarına uygundur.	f	112	103	70	28	37	3,64	Katılıyorum
		%	32,0	29,4	20,0	8,0	10,6		
3	M.O. dersi etkinlikleri dersi anlamamı kolaylaştırır.	f	90	97	76	47	40	3,42	Katılıyorum
		%	25,7	27,7	21,7	13,4	11,4		
4	M.O. dersi etkinliklerinde bildiğim şeyler tekrar edilmektedir.	f	49	53	102	68	78	2,79	Biraz Katılıyorum
		%	*14,0*	*15,1*	*29,1*	*19,4*	*22,3*		

5=Tamamen katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Biraz katılıyorum 2=Katılmıyorum 1=Hiç katılmıyorum, M.O. = Medya okuryazarlığı, $\bar{X}$ *= Ortalama*

Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerini sevme ve hoşlanma faktörünün güvenirliği Cronbach's α (Alpha) = 0,41 olarak tespit edilmiştir. Tavşancıl'ın(2006:29) aktardığına göre, Alfa katsayısının 0.40≤ α < 0.60 olması ölçme aracının düşük güvenirlikte olduğunu gösterir.

Öğrencilerin ifadelere katılma durumlarına göre cevaplarını değerlendirdiğimizde; öğrenciler genel olarak medya okuryazarlığı dersi etkinliklerinin dersin amaçlarına uygun olduğunu ve dersin anlaşılmasını kolaylaştırdığını, etkinlikleri eğlenceli bulduklarını ifade etmişlerdir. "Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerinde bildiğim şeyler tekrar edilmektedir" ifadesine katılımın az olması dersin ilköğretimde okutulmasının isabetli bir karar olduğunu göstermektedir.

1. Alt problem

Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine yönelik öğrenci tutumlarında sevme ve hoşlanma alt boyutu açısından cinsiyet, okul, sınıf, babalarının eğitimi ve annelerinin eğitimi değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılık var mıdır?

Tablo 6: Cinsiyet değişkeni için yapılan T testi sonuçları

CİNSİYET	**N**	$\bar{X}$	**SS**	**P**
Kız	172	13,43	3,15	,
Erkek	178	13,60	3,08	597

1. alt probleme yönelik verilen yanıtların cinsiyete göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan "t" testinde, test edilen gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmıştır (p>.05).

Tablo 7: Okul değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	112,358	3	37,453	3,945	,009*
Gruplariçi	3285,002	346	9,494		
Toplam	3397,360	349			

**p<.05*

1. alt probleme yönelik verilen yanıtların okul değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen gruplar arasında Fatih İlköğretim Okulu öğrencileri ile Zafertepeçalköy İlköğretim Okulu ve Mustafa Kemal İlköğretim Okulu öğrencileri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmıştır (p<.05). Fatih İlköğretim Okulu öğrencileri medya okuryazarlığı dersi etkinliklerini sevme ve hoşlanmaya yönelik ifadelere Zafertepeçalköy İlköğretim Okulu ve Mustafa Kemal İlköğretim Okulu öğrencilerinden daha az katılım göstermişlerdir. Fatih İlköğretim Okulu il merkezinde yer alan bir okuldur. İl merkezlerindeki kitle iletişim araçlarının çeşitliliği, öğrencilerin kitle iletişim araçlarına ulaşımlarının kırsaldaki akranlarına göre daha kolay olması ve bu durumun bir sonucu olarak kitle iletişim araçlarını daha iyi tanımaları merak unsurunu ortadan kaldırmış ve öğrencilerin medya okuryazarlığı dersine olan ilgilerini azaltmıştır.

Tablo 8: Sınıf değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	12,371	2	6,186	,634	,531
Gruplariçi	3384,989	347	9,755		
Toplam	3397,360	349			

1. alt probleme yönelik verilen yanıtların sınıf değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen sınıflar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmıştır (p>.05).

Tablo 9: Babalarının eğitimi değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	146,727	3	48,909	5,206	,002*
Gruplariçi	3250,633	346	9,395		
Toplam	3397,360	349			

**p<.05*

1. alt probleme yönelik verilen yanıtların babalarının eğitimi değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen gruplar arasında babaları ilkokul mezunu olanlar ile babaları üniversite mezunu olanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmıştır (p<.05). Babaları ilkokul mezunu olan öğrencilerin medya okuryazarlığı dersi etkinliklerini sevme ve hoşlanmaya yönelik tutumları babaları üniversite mezunu olan öğrencilerden daha olumludur. Bu durum babalarının eğitim seviyesi arttıkça öğrencilerin dersin etkinliklerine, dolayısıyla derse olan ilgilerinin azaldığını göstermektedir. Okullarımızda seçmeli derslerin notla değerlendirilmemesi ve öğrenci velilerinin derslere karnedeki karşılığı ve merkezi sınavlardaki başarıya katkısı ölçüsünde önem vermesi seçmeli derslere olan ilginin azalmasına neden olmuştur. Öğrenci velilerinin eğitim seviyesi arttıkça derslere verilecek önem konusunda, çocuklarına daha fazla müdahale edecekleri varsayılabilir. Babalarının eğitimi üniversite olan öğrencilerin medya okuryazarlığı dersi etkinliklerini sevme ve hoşlanmaya yönelik ifadelere katılımlarının az olması bununla açıklanabilir.

Tablo 10: Annelerinin eğitimi değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	22,604	3	7,535	,773	,510
Gruplariçi	3374,756	346	9,754		
Toplam	3397,360	349			

1. alt probleme yönelik verilen yanıtların annelerinin eğitimi değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmıştır (p>.05).

Faktör 2: Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda isteksizlik

Tablo 11: Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda isteksizliğe yönelik ifadeler için frekans, yüzde ve madde ortalamaları

			5	4	3	2	1	$\bar{X}$	SONUÇ
5	M.O. dersi etkinliklerine katılmakta istekli değilimdir.	f	99	81	67	61	42	3,38	Biraz katılıyorum
		%	28,3	23,1	19,1	17,4	12,0		
6	M.O. dersinin anlaşılması için etkinliğe gerek olmadığını düşünüyorum.	f	109	74	57	54	56	3,36	Biraz katılıyorum
		%	31,1	21,1	16,3	15,4	16,0		
7	M.O. dersi etkinlikleriyle uğraşmak benim için zaman kaybıdır.	f	124	66	60	45	55	3,45	Katılıyorum
		%	35,4	18,9	17,1	12,9	15,7		
8	M.O. dersi etkinliklerine öğretmenimin zorlamasıyla katılırım.	f	157	73	53	33	34	3,81	Katılıyorum
		%	44,9	20,9	15,1	9,4	9,7		
9	M.O. dersindeki etkinliklere katılmak istemiyorum.	f	102	73	50	48	77	3,21	Biraz katılıyorum
		%	29,1	20,9	14,3	13,7	22,0		
10	Bazı arkadaşların bu dersin etkinliklerinden hoşlanmasına anlam veremiyorum.	f	89	72	65	50	74	3,14	Biraz katılıyorum
		%	25,4	20,6	18,6	14,3	21,1		
11	M.O. dersindeki etkinliklerin can sıkıcı olduğunu düşünüyorum.	f	87	56	86	44	77	3,09	Biraz katılıyorum
		%	24,9	16,0	24,6	12,6	22,0		
12	Diğer derslerin etkinliklerinden aldığım zevki M.O. dersi etkinliklerinden alamıyorum.	f	67	54	80	63	86	2,86	Biraz katılıyorum
		%	19,1	15,4	22,9	18,0	24,6		

5=Tamamen katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Biraz katılıyorum 2=Katılmıyorum 1=Hiç katılmıyorum, M.O. = Medya okuryazarlığı, $\bar{X}$ = Ortalama

Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda isteksizlik faktörünün güvenirliği Cronbach's α (Alpha) = 0,83 olarak tespit edilmiştir. Tavşancıl'ın(2006:29) aktardığına göre, Alfa katsayısının 0.80≤ α < 1.00 olması ölçme aracının yüksek derecede güvenilir olduğunu gösterir.

Öğrencilerin ifadelere katılma durumlarına göre cevaplarını değerlendirdiğimizde;

- Öğrencilerin çoğunluğunun derse karşı ilgisiz olmadıkları görülmektedir.
- Etkinliklere öğretmenin zorlamasıyla katıldığını ifade edenlerin oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum eğitim sistemimizde genel olarak karşılaşılan bir sorundur. Öğrenciler derse karşı yeterince güdülenmedikleri zaman etkinliklere katılmakta isteksiz davranmaktadırlar.

2. Alt problem

Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine yönelik öğrenci tutumlarında isteksizlik alt boyutu açısından cinsiyet, okul, sınıf, babalarının eğitimi ve annelerinin eğitimi değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılık var mıdır?

Tablo 12: Cinsiyet değişkeni için yapılan T testi sonuçları

CİNSİYET	N	$\bar{X}$	SS	P
Kız	172	27,67	7,70	,002*
Erkek	178	25,03	7,74	

**p<.05*

2. alt probleme yönelik verilen yanıtların cinsiyete göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan "t" testinde, test edilen gruplar arasında kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmıştır (p<.05). Kız öğrencilerin Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda isteksizliğe yönelik ifadelere katılımları ($\bar{X}$=27,67) erkek öğrencilerden($\bar{X}$=25,03) daha yüksektir. Bu durum derslerde erkek öğrencilerin ilgisini çekecek etkinliklere kız öğrencilerin ilgisini çekecek etkinliklerden daha fazla yer verildiğini göstermektedir.

Tablo 13: Okul değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	1566,195	3	522,065	9,126	,000*
Gruplariçi	19793,693	346	57,207		
Toplam	21359,889	349			

**p<.05*

2. alt probleme yönelik verilen yanıtların okul değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen okullardan Zafertepeçalköy İlköğretim Okulu ile Zafer İlköğretim Okulu, Mustafa Kemal İlköğretim Okulu ve Fatih İlköğretim Okulu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmıştır (p<.05). Zafertepeçalköy İlköğretim Okulu öğrencileri Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda isteksizliğe yönelik ifadelere Zafer İlköğretim Okulu, Mustafa Kemal İlköğretim Okulu ve Fatih İlköğretim Okulu öğrencilerinden daha fazla katılım göstermişlerdir.

Tablo 14: Sınıf değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	537,178	2	268,589	4,476	,012*
Gruplariçi	20822,711	347	60,008		
Toplam	21359,889	349			

**p<.05*

2. alt probleme yönelik verilen yanıtların sınıf değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen gruplardan 6. sınıflar ile 7. ve 8. sınıflar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmıştır (p<.05). 6. sınıf öğrencileri Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda isteksizliğe yönelik ifadelere 7. ve 8. sınıf öğrencilerinden daha fazla katılım göstermişlerdir. Bir başka ifade ile 6. Sınıf öğrencileri Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda diğer sınıflara göre daha isteksizdirler. Bunun nedeni dersi okutan öğretmenin sınıf düzeyine uygun etkinlikler düzenleyememesi olabilir. Bunun yanında 6. Sınıf öğrencilerinin II. Kademe eğitime geçmeleri ile birlikte ilk kez karşılaştıkları ve notla değerlendirilmeyen seçmeli derslere ilgilerinin az olması uygun bir gerekçe olarak kabul edilebilir.

Tablo 15: Babalarının eğitimi değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	1242,218	3	414,073	7,122	,000*
Gruplariçi	20117,671	346	58,144		
Toplam	21359,889	349			

**p<.05*

2. alt probleme yönelik verilen yanıtların babalarının eğitimi değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen gruplardan babalarının eğitimi üniversite olan öğrenciler ile babalarının eğitimi ilkokul, ortaokul ve lise olan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmıştır (p<.05). Babalarının eğitimi üniversite olan öğrenciler Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda isteksizliğe yönelik ifadelere babalarının eğitimi ilkokul, ortaokul ve lise olan öğrencilerden daha fazla katılmışlardır. Bu durum öğrencilerin babalarının eğitim durumu arttıkça dersin etkinliklerine katılımda isteksizliği artırdığını göstermektedir.

Tablo 16: Annelerinin eğitimi değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	153,246	3	51,082	,833	,476
Gruplariçi	21206,642	346	61,291		
Toplam	21359,889	349			

2. alt probleme yönelik verilen yanıtların annelerinin eğitimi değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmıştır (p>.05).

Faktör 3: Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerinin kazanımlara katkısı

Tablo 17: Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerinin kazanımlara katkısına yönelik ifadeler için frekans, yüzde ve madde ortalamaları

			5	4	3	2	1	$\bar{X}$	SONUÇ
13	M.O. dersi etkinlikleri sayesinde e-posta almayı ve göndermeyi daha kolay öğrendiğimi düşünüyorum.	f	80	53	47	56	114	2,79	*Biraz Katılıyorum*
		%	22,9	15,1	13,4	16,0	32,6		
14	M.O. dersi etkinlikleri sayesinde izlediğim programları analiz etme becerim gelişti.	f	79	70	100	48	53	3,21	*Biraz Katılıyorum*
		%	22,6	20,0	28,6	13,7	15,1		
15	M.O. dersindeki etkinlikler internetteki güvenilir siteleri açıklamakta yeterlidir.	f	78	89	78	49	56	3,24	*Biraz Katılıyorum*
		%	22,3	25,4	22,3	14,0	16,0		
16	M.O. dersindeki etkinlikler tanımadığım kişilerden gelen e-postaların açılması durumunda karşılaşacağım olumsuzluklar konusunda beni yeterince aydınlattı.	f	77	89	71	51	62	3,19	*Biraz Katılıyorum*
		%	22,0	25,4	20,3	14,6	17,7		
17	M.O. dersindeki etkinlikler sayesinde, hazır ödevleri bulabileceğim siteleri kullanmanın doğru olmadığını düşünmeye başladım.	f	66	65	74	65	80	2,92	*Biraz Katılıyorum*
		%	18,9	18,6	21,1	18,6	22,9		
18	Etkinliklerde öğrendiklerimin günlük hayatta çok işime yarayacağını düşünüyorum.	f	104	78	72	45	51	3,39	*Biraz Katılıyorum*
		%	*29,7*	*22,3*	*20,6*	*12,9*	*14,6*		

5=Tamamen katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Biraz katılıyorum 2=Katılmıyorum 1=Hiç katılmıyorum, M.O. = Medya okuryazarlığı, $\bar{X}$ = Ortalama

Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerinin kazanımlara katkısı faktörünün güvenirliği Cronbach's α (Alpha) = 0,77 olarak tespit edilmiştir. Tavşancıl'ın(2006:29) aktardığına göre, Alfa katsayısının 0.60≤ α < 0.80 olması ölçme aracının oldukça güvenilir olduğunu gösterir.

Öğrencilerin ifadelere katılma durumlarına göre cevaplarını değerlendirdiğimizde; etkinlikler e-posta alma-gönderme, izlenen programları analiz etme, hazır ödev sitelerini kullanma, tanınmayan kişilerden gelen e-postaların muhtemel zararları, internette güvenilir siteleri açıklama konularında öğrencilerde kayda değer bir değişiklik oluşturmamıştır. Bu durum etkinliklerin dersin amaçlarına tam manasıyla katkı sağlamadığını göstermektedir. Ayrıca öğrenciler etkinliklerde öğrendiklerinin günlük hayatta işlerine yarayacağı konusunda kararsızdır. Bu durum öğretmenlerin etkinlikleri günlük hayat ile ilişkilendirme konusunda başarılı olamadıklarını göstermektedir.

3. Alt problem

Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine yönelik öğrenci tutumlarında etkinliklerin kazanımlara katkısı alt boyutu açısından cinsiyet, okul ve sınıf değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılık var mıdır?

Tablo 18: Cinsiyet değişkeni için yapılan T testi sonuçları

CİNSİYET	N	$\bar{X}$	SS	P
Kız	172	18,72	5,75	,902
Erkek	178	18,79	5,94	

3. alt probleme yönelik verilen yanıtların cinsiyete göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan "t" testinde, test edilen gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmıştır (P>.05).

Tablo 19: Okul değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	288,446	2	144,223	5,673	,004*
Gruplariçi	4499,865	177	25,423		
Toplam	4788,311	179			

**p<.05*

3. alt probleme yönelik verilen yanıtların okul değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen okullardan Zafer İlköğretim Okulu öğrencileri ile Zafertepeçalköy İlköğretim Okulu ve Mustafa Kemal İlköğretim Okulu öğrencileri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmıştır (p<.05). Zafer İlköğretim Okulu öğrencilerinin Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerinin kazanımlara katkısına yönelik ifadelere katılımları Zafertepe çalköy İlköğretim Okulu ve Mustafa Kemal İlköğretim Okulu öğrencilerinden daha azdır. Bu durum Zafer İlköğretim Okulu'nda Medya okuryazarlığı dersinde düzenlenen etkinliklerin öğrenci kazanımlarına katkı sağlayacak nitelikte olmadığını ve dersi okutan öğretmenlerin kazanımlara uygun etkinlik düzenlemekte yetersiz olduklarını göstermektedir.

Tablo 20: Sınıf değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	228,341	2	114,170	4,432	,013*
Gruplariçi	4559,971	177	25,763		
Toplam	4788,311	179			

**p<.05*

3. alt probleme yönelik verilen yanıtların sınıf değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen gruplardan 7. sınıflar ile 8. sınıflar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmıştır (p<.05). 7. sınıf öğrencilerinin Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerinin kazanımlara katkısına yönelik tutumları 8. sınıf öğrencilerinden daha olumludur. 8. Sınıf öğrencilerinin merkezi sınavlarda başarılı olabilmek için sınav odaklı derslere ağırlık vermeleri ve Medya okuryazarlığı dersinin sınavlara doğrudan etki eden bir ders olmaması bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir.

Tablo 21: Babalarının eğitimi değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	449,807	3	149,936	6,082	,001*
Gruplariçi	4338,504	176	24,651		
Toplam	4788,311	179			

**p<.05*

3. alt probleme yönelik verilen yanıtların babalarının eğitimi değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen gruplardan babalarının eğitimi üniversite olanlar ile babalarının eğitimi ilkokul, ortaokul ve lise olanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmıştır (p<.05). Babalarının eğitimi üniversite olan öğrencilerin Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerinin kazanımlara katkısına yönelik tutumları babalarının eğitimi ilkokul, ortaokul ve lise olan öğrencilerden daha olumsuzdur. Bu sonuç 1. ve 2. alt problemlere yönelik öğrenci tutumlarının babalarının eğitimi değişkeni için yapılan analizlerin sonuçlarını destekler niteliktedir. Genel bir ifade ile babaları üniversite mezunu olan öğrenciler diğerlerine göre Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerini daha az faydalı görmekte ve etkinliklere katılımda isteksiz davranmaktadırlar.

Tablo 22: Annelerinin eğitimi değişkeni için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplararası	35,238	3	11,746	,435	,728
Gruplariçi	4753,073	176	27,006		
Toplam	4788,311	179			

3. alt probleme yönelik verilen yanıtların annelerinin eğitimi değişkenine göre aralarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek faktörlü varyans analizinde, test edilen gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmıştır (p>.05).

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Medya okuryazarlığı dersi eğitim sistemimizdeki yerini 2006 - 2007 eğitim öğretim yılında pilot okul uygulamasıyla ve 2007–2008 öğretim yılında ise tüm ilköğretim 6. 7. ve 8. sınıflarda seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmasıyla

almıştır. Günümüzde teknolojiyle birlikte gelişen medya araçları karşısında en savunmasız durumdaki çocuklarımızı medyaya karşı bilinçlendirmek eğitim sistemimizin önemli görevlerinden birisidir. Ancak bu konuda geç kaldığımız bir gerçektir. Dünyada gelişmiş ülkelere baktığımızda, medya okuryazarlığı kavramının yıllar öncesinden eğitim sistemlerindeki yerini aldığını görmekteyiz. Ülkemizde ise bu ders 2007 yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır.

Öğrencilerin medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilen ölçme aracından elde edilen veriler ışığında yapmış olduğumuz bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Öğrenciler Medya okuryazarlığı dersi etkinliklerine katılımda isteklidirler. Öğretmenler, öğrencilerinin ilgisini çekecek etkinlikler ile dersi zenginleştirdikleri takdirde dersin belirlenen hedeflere ulaşması daha kolay olabilir. Ancak Elma ve diğerleri (2009a) tarafından yapılan çalışmada öğrenciler, sınıf içinde dersle ilgili yapılan etkinlikleri ve kullanılan öğretim yöntemlerini yeterli bulmadıklarını ve öğretmenin dersi işleyiş biçimini beğenmediklerini dile getirmişlerdir.

2. Öğrenciler hazır ödevleri kullanmanın doğru olmadığı konusunda yeterince ikna edilememişlerdir. Öğrencilerin internet ortamında sunulan içeriğe erişimlerinin engellenmesi mümkün değildir. Ancak öğretmenler öğrencilere, kendi bireysel çabaları ile yapabilecekleri projeler/ ödevler verirlerse ve kontrollerini bu doğrultuda yaparlarsa öğrenciler zaman içerisinde internet ortamındaki hazır ödevleri kullanmaktan vazgeçebilirler.

3. Ders etkinliklerinde televizyonda izledikleri programlara yer verilmesi öğrencilerin ilgisini çekmektedir. Daha istekli derse katılmaktadırlar. Bütün (2010) tarafından yapılan çalışmada da bu doğrultuda bulgular elde edilmiştir. Bu durum etkinliklerde güncel olanı kullanmanın etkililiğini ortaya koymaktadır. Ancak öğretmenlerin etkinlikleri günlük hayat ile ilişkilendirme konusunda başarılı olamadıkları da araştırmamızdan çıkan sonuçlar arasındadır.

4. Etkinliklerin kazanımlara katkısı konusunda dersin amaçlarına tam anlamıyla ulaşamadığı da araştırmamızdan çıkan önemli sonuçlardan birisidir. Etkinlikler e-posta alma-gönderme, izlenen programları analiz etme, hazır ödev sitelerini kullanma, tanınmayan kişilerden gelen e-postaların muhtemel zararları, internette güvenilir siteleri açıklama konularında öğrencilerde fark edilebilir bir davranış değişikliğine neden olmamıştır. Bu durum Bütün (2010) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile de örtüşmektedir. Bu çalışmada Medya okuryazarlığı dersinin öğrencilerin televizyon izleme alışkanlıklarına olumlu yönde bir etkisinin olmadığı; öğrencilerin internetten proje, performans gibi ödevleri yaparken yararlandıkları ancak öğrencilerin internetten edindikleri bilgilerin doğruluğunu ve güvenirliğini sorgulamadıkları; öğrencilerin bu dersi aldıktan sonra da aynı televizyon programlarını takip ettikleri, internette takip ettikleri sitelerde herhangi bir değişiklik yapmadıkları tespit edilmiştir.

5. Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin eğitim gördüğü okullardaki sınıfların fiziki yapılarının dersin etkinlikleri için uygun olmadığı araştırmacı tarafından uygulama esnasında gözlemlenmiştir. Bu durum örneklemdeki dört okulda da değişmemektedir. Elma ve diğerlerinin (2009b) "Medya Okuryazarlığı Dersinin Okul Müdürlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi" isimli çalışmalarında, farklı bölgelerde olmalarına rağmen bu durum okul müdürleri tarafından da teyit edilmiştir. Bu araştırmada genel olarak okul müdürleri imkansızlıklar nedeniyle derse uygun sınıf ortamını oluşturamadıklarını belirtmişlerdir. İmkânlar dâhilinde okullarımızda iletişim sınıfları oluşturulması veya sınıfların dersin amaçları doğrultusunda donatılması bu sorunu önemli ölçüde çözecektir. Ancak okullarımızda derslik sıkıntısının bulunması iletişim sınıflarının oluşturulmasındaki en önemli engel olarak görülmektedir. MEB ve RTÜK arasında gelecekte yapılacak bir protokol ile okullarda iletişim sınıfları kurulabilir veya bu ders ile ilgili materyal eksiklikleri giderilebilir.

6. Medya okuryazarlığı dersinin bazı etkinliklerinde ailelere de görev ve yükümlülükler verilmelidir. Çünkü öğrenciler açısından okulda verilen teorik bilginin esas uygulanacağı yer ailelerinin yanıdır. Aileler etkinliklerde görev alırlarsa daha iyi ve verimli bir eğitim ortamı oluşturulmuş olacaktır. Bu nedenle dersi okutan öğretmenler sınıf dışı etkinliklere önem vermelidir. Yine öğrenciler gibi ailelerin de medya konusunda eğitime ihtiyaçlarının

olduğu bir gerçektir. Bu konuda okullarda seminer şeklinde toplantılar düzenlenerek ailelerin medya konusunda bilgilendirilmeleri, en azından çocuklarının medyanın olumsuz etkilerine maruz kalmaması için üzerine düşen görev ve yükümlülüklerin farkında olmaları sağlanmalıdır.

7. Balaban ve diğerleri (2008: 558) tarafından medya okuryazarlığı dersinin etkinliklerinin amaçlarla tutarlı olup olmadığı konusunda yapılan araştırmada "İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi 7. Sınıf Öğretim Programı ve Kılavuzu'nda yer alan ve öğretmenlere örnek olarak sunulan etkinlikler amaçlara uygunluk açısından incelendiğinde; 24 etkinliğin 8'inin amaçlarla tutarlı olmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra öteki etkinliklerde de kazandırılmak istenenlerin amaçlarla tutarlı olmasına karşın belirtilen sürelerin ya da etkinlik kapsamının yeterli olmadığı görülmektedir." sonucu çıkmıştır. Bu araştırmadan da anlaşılacağı gibi dersin hedeflenen amaçlarına ulaşabilmesi için etkinliklerin yeniden düzenlenmesi ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

8. Dersi okutan branş öğretmenlerinin çeşitli nedenlerle(müfredatı yetiştirme kaygısı, sınavlara hazırlık vb.) ders saatlerini kendi ana branşlarıyla ilgili konularla doldurmaları da önemli problemlerden bir tanesidir. Dersi genel olarak Sosyal Bilgiler öğretmenleri okutmaktadır. Altun'un (2008:523) aktardığı RTÜK İzleme Değerlendirme Dairesi Başkanlığı tarafından yapılan araştırmanın sonuçları da bunu doğrulamaktadır. Bu araştırmaya göre 2007–2008 eğitim öğretim yılında ülke genelinde Medya okuryazarlığı dersini okutan 12153 öğretmenin 6111'i (%50,3) Sosyal Bilgiler öğretmenidir. Bu öğretmenlerin birçoğu hizmet içi eğitime tabi tutulmadan bu dersi okutmaya başlamışlardır. Proje başlangıcında 81 ilden 103 kişilik öğretmen grubuna 4 günlük hizmet içi eğitim verildiği belirtilmektedir. Medya okuryazarlığı gibi günümüzde hayati öneme sahip bir ders için bu süre oldukça azdır. Yapılan bir araştırmada 4 günlük hizmet içi eğitimi alan öğretmenlerden birisi bu eğitimin yeterli olmadığını kabul etmiştir. İletişim alanının geniş kapsamlı tartışmaları ve karmaşıklığı göz önüne alındığında ve pilot uygulama kapsamında sadece dört günlük bir eğitim verildiği düşünüldüğünde, öğretmenin bu konuda haklı olabileceği ortadadır (Çetinkaya, 2008:100). Medya okuryazarlığı dersi diğer dersler kadar üzerinde durulması gereken önemli bir derstir. Bu nedenle ders iletişim alanında yükseköğrenim görmüş kişiler tarafından okutulmalıdır. Bu konuda Aslan (2009:211) farklı bir görüş sunmuş ve dersin gerek aldığı eğitim gerekse görsel kültür eğitimi potansiyelleri ve bunları işleme kapasiteleri açısından sanat eğitimcileri tarafından verilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir.

9. Dersin seçmeli ders olması ve notla değerlendirilmemesi nedeniyle öğrenciler tarafından derse gereken önem verilmemektedir. Çetinkaya (2008:105) bu kararın öğrencilerin yaratıcılığının not kaygısıyla baskılanmaması düşüncesiyle alındığını düşünmektedir. Ancak eğitim sistemimizde dersin değeri genel olarak öğrencinin yıl sonunda alacağı takdir/teşekkür belgesine veya karnesindeki not ortalamasına katkısıyla ölçüldüğü için bu durum öğrencilerin dersi yeterince ciddiye almamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle medya okuryazarlığı dersi zorunlu dersler arasına alınmalı ve not ile değerlendirilmelidir. Keleş (2009:158) medya okuryazarlığı öğretim programını öğretmen görüşlerine göre değerlendirdiği çalışmasında Medya okuryazarlığı dersinin birinci kademede diğer disiplinlere entegre edilerek, ikinci kademenin herhangi bir yılında ve ortaöğretimde de zorunlu bir ders olarak verilmesini önermektedir. İnan (2010:90) ise medya okuryazarlığı eğitiminin okul öncesi dönemden başlaması gerektiğini önermektedir. Çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren televizyonun etkisi altına girmektedir. Sadece çocuklara yönelik programlar yapan tematik kanalların ortaya çıkışıyla çocukların televizyon başında geçirdiği süreler daha da artmıştır. Medya okuryazarlığı dersinin 6. Sınıftan itibaren okutulmaya başlandığı düşünüldüğünde medyaya karşı bilinçlenme hareketinde geç kalınacağını düşünmek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

10. İstatistiki veriler incelendiğinde Medya okuryazarlığı dersinin beklenen ilgiyi görmediğini söyleyebiliriz. RTÜK tarafından düzenlenen "*Medya okuryazarlığı 2011*" panelinde aktarılan verilere göre Türkiye genelinde 2007-2008 eğitim öğretim yılında Medya okuryazarlığı dersinin seçilme oranı %11,32 iken bu oran 2008-2009'da %27'ye yükselmiş, 2009-2010'da %22,33'e, 2010-2011'de ise %10,17'ye düşmüştür. Bu durum projenin gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

ALTUN, A. (2008). "*Sosyal Bilgiler Öğretiminde Medya Okuryazarlığı*", (Ed.) Bayram Tay ve Adem Öcal, **Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Ankara: Pegem Akademi, ss.514-530.

ARSLAN, M.S.; GENÇ, E.; KAYA, N. ve AZER, H. (2011). **Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı.** Ankara: Evren Yayıncılık.

ASLAN, H. (2009). *"Medya Okuryazarlığının Görsel Kültür ve Sanat Eğitimi Ekseninde Çözümlenmesi"*.Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

BALABAN, J.; ÜNAL F. ve KÜÇÜK M. (2008) *"İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersinin Amaçlarının ve Etkinliklerinin Değerlendirilmesi"*, **8th International Educational Technology Conference**, Eskişehir. ss.555-559,

BÜTÜN, E. (2010), *"Medya Okuryazarlığı Dersine İlişkin Öğretmen*, Öğrenci ve *Veli Görüşleri (Samsun İli Örneği)"*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2008). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**. Ankara: Pegem Akademi.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş.; KILIÇ ÇAKMAK, E.; AKGÜN, Ö.E.; KARADENİZ, Ş. ve DEMİREL, F. (2010). **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Pegem Akademi.

ÇETİNKAYA, S. (2008). "*Bilinçli Medya Kullanıcıları Yaratma Sürecinde Medya Okuryazarlığının Önemi*". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ELMA, C.; KESTEN, A.; DİCLE, A.N.; MERCAN, E.; ÇINKIR, Ş. ve PALAVAN, Ö. (2009a), *"İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Medya ve Medya Okuryazarlığı Dersine İlişkin Tutumları"*, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 27:93-113.

ELMA, C.; KESTEN, A.; DİCLE, Abdullah N.; MERCAN, E.; ÇINKIR, Ş. ve PALAVAN, Ö. (2009b), *"Medya Okuryazarlığı Dersinin Okul Müdürlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi"*, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 36:87-96.

İNAN, T. (2010). *"Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlık Düzeyleri ve Medya Okuryazarlığına İlişkin Görüşleri"*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

İNAN, T. ve BAYINDIR, N. (2009), *"Medya Okur-Yazarlığı Dersinin Gerekliliğine Yönelik Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşleri"*, **I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongre Kitabı,** Çanakkale. 1–3 Mayıs

KAMUOYU, YAYIN ARAŞTIRMALARI VE ÖLÇME DAİRESİ BAŞKANLIĞI.(2006) "*İlköğretim çağı çocukları için TV izleme araştırması*"

KAMUOYU, YAYIN ARAŞTIRMALARI VE ÖLÇME DAİRESİ BAŞKANLIĞI.(2012) "*Medya Okuryazarlığı Araştırması-2012*"

KELEŞ, S. (2009), *"İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri"*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.

KINCAL, R. Y. ve KARTAL O. Y. (2009). *"Medya Okuryazarlığı Eğitimi"*, **Milli Eğitim Dergisi**, 181: 318-333.

MEB ve RTÜK. (2006), *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu.* Ankara

RTÜK (2011) *"Medya okuryazarlığı 2011 paneli"* http://www.medyaokuryazarligi.org.tr/moy.html (16.04.2012).

ŞEYLAN, S. (2008). *"Medya Okuryazarlığı Ders Uygulamalarında Dünya Üzerinde Görülen Aksaklıklar"*, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TAVŞANCIL, E. (2006). **Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi,** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

38

MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMDE ÖĞRENCİ UYGULAMA BECERİLERİNİN ARTIRILMASI: LEONARDO DA VINCI PROJELERİ[1]

Hakan ÇELİKKOL
Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, hakan.celikkol@dpu.edu.tr

Mustafa ÖZÜNLÜ
Kütahya Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Mozunlu43@hotmail.com

ÖZET: Teknolojik gelişimin hızlanmasıyla birlikte, dünyada mesleki ve teknik eğitime büyük önem verilmeye başlanmıştır. Ülkemizde de özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra mesleki ve teknik eğitimde büyük atılımlar yapılmıştır. Avrupa Birliği ile ilişkilerin artmasıyla Avrupa'daki eğitim projelerine ülkemiz de katılmaya başlamış, özellikle Leonardo da Vinci (LdV) projelerinde Avrupa'daki pek çok ülkenin önüne geçilmiştir. Uygulanan projelerde öğrenci, öğretmen, uzman ve yeni mezunlar mesleki olarak eğitilmekte ve projeler başarı ile sonuçlandırılmaktadır. Bu çalışmada, resmiyette başarıyla uygulandığı görülen LdV projelerinin uygulama sonuçları "odak grup görüşmesi" yöntemiyle araştırılmıştır. Bu kapsamda, öğrencilerin Türkiye ve Avrupa'da yaptıkları stajların verimliliği üzerinde durularak, sanayinin ihtiyaç duyduğu kalifiye elemanların nasıl yetiştirilmesi ve hangi tür uygulama becerileriyle donatılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mesleki ve Teknik Eğitim, Leonardo da Vinci Projeleri, Odak Grup Görüşmesi

INCREASING THE APPLICATION SKILLS OF THE STUDENTS IN VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION: LEONARDO DA VINCI PROJECTS

ABSTRACT: In the world that is growing rapidly great importance is attached to vocational and technical training. In our country especially after the proclamation of Republic great breakthroughs were made in vocational and technical training. Promoting relations with European Union our country participated in educational projects and got ahead of many other countries in Europe especially in Leonardo da Vinci (LdV) projects. Students, teachers, experts, and newly graduated students are vocationally educated by projects which are applied and successfully accomplished. In this study, the results of application of the LdV projects "focus group interview" method was investigated. Especially efficiency of the applications applied by trainees who undergo training in Turkey and Europe was emphasized. Also it is underlined that what kind of application skills do qualified employees which are needed by industry equipped with and how should been they trained.

Keywords: Vocational and Technical Training, Leonardo da Vinci Projects, Focus Group Interview.

TÜRKİYE'DE MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM

Mesleki ve teknik eğitim, çok eski tarihlerden günümüze bilgi ve becerilerin bir kişiden diğerine aktarılması yoluyla yapılagelmiştir. Ülkemizde Ahilik ile başlayan bu süreç, Lonca sistemiyle devam etmiş ve özellikle Cumhuriyet dönemiyle birlikte büyük bir ivme kazanmıştır.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında mesleki ve teknik eğitimimiz batının ölçütlerini kullanmaya başlamıştır. Ancak, hâlihazırda bu ölçütler kullanılıyor olmakla birlikte, özellikle sanayinin kalifiye eleman ihtiyacı yeterince karşılanamamaktadır. Ülkemizde mesleki ve teknik eğitim; Endüstri Meslek Lisesi, Ticaret Lisesi ve Kız Meslek Lisesi gibi okullara bağlanmıştır. Bu okulların yanısıra, farklı projelerle de meslek eğitimi alan kişi sayısı artırılmaya çalışılmaktadır. Bu projelere örnek olarak; Okul-Sanayi Ortaklaşa Eğitim (OSANOR) Projesi, Mesleki ve Teknik Eğitim (METEP) Projesi, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme (METGE) Projesi, Lise Mezunlarına Meslek Edindirme (LİMME) Projesi, Mesleki Eğitimin Modernizasyonu (MTEM) Projesi, Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi

[1] DPÜ SBE'de kabul edilen "Mesleki ve Teknik Eğitimde Öğrenci Uygulama Becerilerinin Arttırılması: AB Hayat Boyu Öğrenme Programı Uygulamaları" başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

Destekleme Vakfı (MEKSA) Projesi, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme (MEGEP) Projesi, Okul-Sanayi Eğitim Programları (OSEP) Projesi ve Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri (UMEM BECERİ'10) Projesi verilebilir (Ayrıntılı bilgi için bkz: Akhun, 1987: 203, Adıgüzel ve Berk, 2009: 220, Gürol, 1997: 73, Ereş, 2004: 21, Topbaş ve Toy, 2007: 405, http://www.meksa.org.tr, ASO 2009: 5, http://www.beceri10.org.tr). Ancak, yetiştirilen bu kişiler de sanayinin istediği bilgi ve uygulama donanımına çoğu zaman ulaşamamaktadır.

Sanayinin ihtiyaç duyduğu kalifiye elemanların yetiştirilmesine, diğer bir bakış açısıyla öğrencilerin mezuniyet sonrası iş yaşamlarında başarılı olabilmelerine yönelik olarak, öğrencilerin öğrenim hayatları boyunca staj yapmaları ve uygulama becerileri kazanmaları gerektiği genel kabul görmektedir.

Türkiye'de mesleki ve teknik eğitimde, çoğu gelişmiş ülkede olduğu gibi "dual sistem" uygulanmaktadır. Bu sistemde öğrenciler, okullarında aldıkları eğitimin yanısıra dallarına uygun işletmelerde ya staj yapmakta ya da son sınıfa geldiklerinde ilgili işletmelerde beceri eğitimi almaktadır. Staja ilişkin olarak, mesleki eğitim alan orta öğretim öğrencileri eğitim gördükleri süre içerisinde 300 saat staj yapmak zorundadır. Bu staj, okulların tatil olduğu günlerde meslek alanı kapsamında özel veya resmi kurumlarda yapılmaktadır. İşletme beceri eğitimi kapsamında ise, 12. sınıfa geçmeye hak kazanan orta öğretim öğrencileri, okulların açık olduğu dönemde haftada 3 iş günü işletmelerde uygulama yaparak mesleki yeterliliklerini artırmaktadır. 3 gün işyerine 2 gün de okula giden öğrenci yeterli notları aldığında mezun olabilmektedir. İşletme beceri eğitimi gören öğrencilerin 300 saatlik staj yapma zorunluluğu bulunmamaktadır.

Küresel boyutlu faaliyetler ve teknolojik gelişmelere paralel olarak, sanayinin yüksek becerili iş gücü ihtiyacı sayısal olarak artarken, aynı zamanda nitelik de değiştirmektedir. Özellikle son 10 yılda mesleki ve teknik eğitime ayrılan bütçe sürekli artmasına rağmen, hala bu ihtiyacın karşılanamamış olması, eğitim sistemimizde bazı sorunların olduğunu göstermektedir.

2004 yılında Leonardo da Vinci projeleriyle tanışan eğitim sistemimiz, mesleki ve teknik eğitimdeki açığını bu yolla kapatmaya çalışmaktadır. LdV projeleri sayesinde ülkemizdeki birçok genç Avrupa'da meslek eğitimi amaçlı staj çalışmaları yapmaktadır. Türk Ulusal Ajansı'nın yürüttüğü bu projelerle staj yapan öğrenciler mesleki yetkinliklerini artırırken, meslek eğitimi uzmanları da yurt dışındaki işletmelerde incelemeler yapmaktadır. Bu incelemelerde ortaya çıkan önemli sonuçlardan biri, ülkemizdeki meslek çeşitliliğinin azlığı olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı'nın uyguladığı projelerle, bu soruna öğrenciler meslek alanlarında dallara ayrılarak çözüm bulunmaya çalışılmış ama yine de yeterli sayıda meslek çeşitliliğine ulaşılamamıştır. Ortaya çıkan diğer bir sonuç da, ülkemizde özel sektör işletmelerinin mesleki ve teknik eğitime yeterince kaynak ayırmadığı yönündedir. Oysa ki, mesleki ve teknik eğitim alanında ilerlemiş bazı ülkelerde, bu tür eğitim faaliyetleri özel sektörün katkılarıyla finanse edilmektedir. Bu sayede, özel sektör, bir yandan mesleki eğitim veren kurumlarla daha iyi işbirliğine gidebilmekte, diğer yandan da istediği seviyede kalifiye elemanın mezuniyetine katkı sağlamış olmaktadır.

AVRUPA BİRLİĞİ EĞİTİM VE GENÇLİK PROGRAMLARI

Ağırlıklı olarak ekonomik bir yapı olarak görülen AB'nin 1970'li yıllara kadar eğitim konusunda herhangi bir projesi olmamıştır. Eğitimle ilgili ilk çalışma 1973 yılında hazırlanan "Avrupa Topluluğunda Yüksek Öğretim Muhtırası" adlı rapordur. Aynı yıl Avrupa Topluluğunda Açık Uzaktan Eğitim Bildirisi yayınlanmıştır. 1980'li yılların ortalarından itibaren eğitimin farklı alanlarında hizmet veren programlar yürürlüğe girerken, sürekli eğitimle ilgili ilk metin 1993 yılında hazırlanan Yeşil Bülten'dir. Bu metinde işsizlerin tekrar emek piyasasında iş bulmalarını sağlamak amacıyla sürekli meslekî eğitim sisteminin sistematik bir yapıya kavuşturulması öngörülmüştür. Diğer bir rapor olan ve 1995 yılında hazırlanan Beyaz Bülten'de ise "Öğrenen Topluma Doğru: Öğrenme ve Öğretme" başlığını taşıyan hayatboyu öğrenme konusunda Birliğin amaçları ve yapılması gerekenler belirlenmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren, aktif vatandaşlığın, sosyal bütünleşmenin ve istihdamın gelişmesi için temel bir politika olarak kabul edilen hayatboyu öğrenme, AB İstihdam Stratejisi'nin de önemli bir unsuru haline gelmiştir. AB'nin en temel istihdam konularının uzun dönemli olarak planlandığı ve istihdamla ilgili önemli kararların alındığı Lizbon Zirvesi'nde de aktif istihdam politikaları içinde hayatboyu öğrenmeye ağırlık verilmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır. 1996 yılı, hayatboyu öğrenme açısından Avrupa'da bir dönüm noktası olmuştur. Avrupa Parlamentosu'nun ve Avrupa Konseyi'nin 2493/95 sayılı kararıyla 1996 yılı "Avrupa Hayatboyu Öğrenme Yılı" olarak kabul edilmiştir. Bu olay, bu konuda AB'de ortak karar alma sürecini başlatmıştır (Göksan vd., 2009: 145).

Hayatboyu Öğrenme Programı, ilk ve orta öğrenimdeki öğrencilerden yetişkinlere, mesleki eğitim stajyerlerinden üniversite öğrencilerine, temel beceri ihtiyacı duyan insanlardan eğitim profesyonellerine kadar herkes için eğitim ve

öğretimde gelişme imkânları ve karşılıksız maddi kakı sağlamaktadır. Hayatın her anındaki eğitimi kapsayacak şekilde yapılandırılmış olan Hayatboyu Öğrenme Programı, Tablo 1'de görüldüğü üzere, Comenius (Okul Eğitimi), Erasmus (Yüksek Öğretim), Leonardo da Vinci (Mesleki Eğitim) ve Grundtvig (Yetişkin Eğitimi) isimli dört sektörel alt program ile Ortak konulu programdan oluşmaktadır (http://www.ua.gov.tr).

Tablo 1: Hayatboyu Öğrenme Programı (LLP)

COMENIUS PROGRAMI (Okul Eğitimi)	**ERASMUS PROGRAMI** (Yüksek Öğretim)	**LEONARDO DA VINCI PROG.** (Mesleki Eğitim)	**GRUNDTVIG PROG.** (Yetişkin Eğitimi)
Ortak Konulu (Transversal) Program 4 Temel Faaliyet: Politika Geliştirme; Dil Öğrenme; BİT; Örnek Uygulamaların Yaygınlaştırılması			
Jean Monnet Programı 3 Temel Faaliyet: Jean Monnet Eylemi; Avrupa Kurumları; Avrupa Kuruluşları			

Kaynak: http://www.ua.gov.tr

Türkiye'nin AB ile bütünleşmesinin en önemli araçlarından olan, AB Eğitim ve Gençlik Programlarına katılımıyla ilgili anlaşmalar, Türkiye ve AB Komisyonu tarafından imzalanarak 27 Aralık 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Birlik programlarına katılım çalışmaları, Ocak 2002'de DPT bünyesinde kurulan ancak Ağustos 2003'te yürürlüğe giren bir kanunla DPT Müsteşarlığı'ndan bağımsız bir merkez haline gelen AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Ulusal Ajans) tarafından başlatılmıştır (Ünsal, 2008: 30).

LEONARDO DA VINCI PROGRAMI

Leonardo da Vinci programı, AB Bakanlar Konseyi tarafından Topluluğun mesleki eğitim politikasını yürütmesi amacıyla kabul edilmiştir. Temel amacı Avrupa'da mesleki eğitim sistemlerinin kalitesini arttırmak ve yeniliği geliştirmek için projeler yürütmektir (Milenyum…, 1999: 134). Hayatboyu öğrenme programı kapsamında yer alan Leonardo da Vinci programı, AB Mesleki Eğitim programıdır. Tüzel kişilik sahibi tüm resmi ve özel kurum ve kuruluşlar, eğitim kurumları ile KOBİ, STK ve yerel idareler Leonardo da Vinci projesi sunabilmektedir (http://www.ua.gov.tr).

Organizasyon ve içeriği AB'ye üye ülkelerin sorumluluğunda olan Leonardo da Vinci programı, AB'ye üye ve aday ülkelerin mesleki ve teknik eğitime yönelik politikalarını desteklemek ve geliştirmek için yürütülen bir programdır. Bu program, ülkelerarası iş birliğine gidilerek mesleki eğitim sistemleri ve uygulamalarında kalitenin geliştirilmesini, yeniliklerin desteklenmesini ve Avrupa boyutunun yükseltilmesini amaç edinmiştir. Leonardo da Vinci programının ikinci aşaması, Birliğin mesleki eğitim alanında yirmi yıldır gerçekleştirmekte olduğu eylemin devamıdır (Özsoy, 2007: 126).

Türkiye'de AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezinin kurulması ve 2004 yılında katılım anlaşmasının imzalanmasıyla, Leonardo da Vinci (LdV) Programı kapsamındaki Hareketlilik Projeleri, Ortaklık Projeleri, Yenilik Transferi Projeleri, Avrupa Dil Ödülü ve Hazırlık Ziyaretleri'ne yalnızca Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Genel Müdürlükleri'ne bağlı okullar değil aynı zamanda, Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bağlı kurumlar, üniversiteler, bunların dışındaki devlet kurumları, sosyal ortaklar ve ticari kuruluşlar da katılabilmektedir (Özcan, 2010: 88).

Leonardo da Vinci programında hedefler 18 maddede toplanmıştır (Milenyum…, 1999: 134);

i. AB mesleki eğitim sistemlerinde yeniliği ve kaliteyi geliştirmek,
ii. Mesleki eğitim ve mesleki rehberlikte Avrupa boyutunu geliştirmek,
iii. Ömür boyu öğrenmeyi desteklemek; böylece işçilerin ve işyerlerinin ihtiyacına uygun becerileri geliştirmek, kişisel gelişmeyi kolaylaştırmak ve işsizliği azaltmak,
iv. Gençlere zorunlu eğitimlerinden sonra, bir, iki veya daha fazla yıllık ilk mesleki eğitimi vermek, bu niteliklerin AB üyesindeki diğer otoriteler tarafından kabulünü sağlamak,

v. Özellikle uygun eğitim almamış yetişkinler için spesifik mesleki eğitim tedbirleri geliştirmek,
vi. Mesleki eğitim ve öğrenimin çekiciliğini ve statüsünü geliştirmek, akademik diploma ve mesleki kalifikasyonlar arasındaki itibar eşitliğini yükseltmek,
vii. Teknolojik değişimi dikkate alarak, gençlerim mesleki eğitimlerini geliştirmek, onları yetişkinliğe ve iş hayatına hazırlamak,
viii. Eğitimlerini tamamlamamış veya uygun eğitim almamış dezavantajlı gençler için spesifik mesleki eğitim tedbirleri geliştirmek,
ix. Sosyo-ekonomik, coğrafik, etnik veya bedensel ve akli özrü olan dezavantajlı kişiler için ilk ve sürekli eğitime erişim eşitliğini yükseltmek,
x. İşçilerin iş hayatlarında ayrım olmadan sürekli mesleki eğitime ulaşmalarını sağlayacak politikaları desteklemek,
xi. Kadın ve erkeklere mesleki eğitime erişmede fırsat eşitliği sağlamak,
xii. Göçmen işçilere ve çocuklarına mesleki eğitimde fırsat eşitliği sağlamak için eğitim ihtiyacını ve beceri gereklerini saptayacak işbirliğini geliştirmek,
xiii. Özellikle üniversite-sanayi işbirliği ile teknolojik Ar-Ge çalışmaları sonuçlarının ışığında mesleki eğitimi geliştirmek,
xiv. Bilgi ve deneyimlerin değişimi yoluyla açık bir Avrupa mesleki eğitim ve kalifikasyonlar sisteminin kademeli olarak gelişmesini sağlamak,
xv. Mesleki eğitimin bir parçası olarak yabancı dil eğitimini gelişmesine dönük faaliyetleri desteklemek,
xvi. Her bireyin ömür boyu yüksek kaliteli mesleki rehberlik imkânına kavuşması için bu alandaki gelişmeleri desteklemek,
xvii. Kendi kendine eğitim veya açık ve uzaktan öğrenim ve eğitim yöntemlerinin gelişmesini sağlamak,
xviii. İşletmelerin ihtiyaçlarında ve işçilerin hareketliliğinde gerekli olan esnek niteliklere ve kişisel becerilere sahip olmak için temel becerilerin entegrasyonunu ve gelişmesini sağlamak.

Leonardo da Vinci I (1995-1999) programında belirlenmiş olan 18 amaç, Leonardo da Vinci II' de üç madde de toplanmıştır. Bu üç madde aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Milenyum…, 1999: 134);

i. Özellikle gençlerin il mesleki eğitiminin her düzeyinde beceri ve yeteneklerini geliştirmek; istihdam edilebilirliği ve mesleki entegrasyonunu özellikle çıraklık ve uygulamalı eğitim ile kuvvetlendirmek,
ii. Teknolojik ve organizasyonel değişime uyum için sürekli mesleki eğitimin kalitesini yükseltmek ve bu tür eğitimlere erişimi kolaylaştırmak,
iii. Mesleki eğitimin rekabetçilik ve girişimcilik üzerine yapacağı katkıyı güçlendirmek ve geliştirmek, mesleki eğitim kurumları ile işletmeler ve özellikle KOBİ'ler arasındaki işbirliğine gereken önemi vermek.

Türkiye'de 2004-2008 yılları arasında, LdV programı kapsamında desteklenen projelerin kurumlar bazındaki sayısal dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2: Türkiye'de LdV Projelerinin Kurumlar Bazındaki Dağılımı (2004–2008)

Proje Yapan Kurumlar	2004	2005	2006	2007	2008	Toplam	%
Erkek Teknik Öğretim Genel Müd.	81	120	250	119	79	649	30,9
Kız Teknik Öğretim Genel Müd.	12	21	55	44	31	163	7,8
Ticaret ve Turizm Öğretim Genel Müd.	3	29	53	24	21	130	6,2
Din Öğretim Genel Müdürlüğü	0	0	3	2	0	5	0,2
Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Gen. Müd.	0	0	0	0	0	0	0
Çıraklık ve Yaygın Eğitimi Genel Müd.	12	31	64	40	23	170	8,1
Üniversiteler	100	84	112	53	46	395	18,8
Diğer Devlet Kurumları	14	27	75	67	68	251	11,9
Sosyal Ortaklar	13	14	51	60	45	183	8,7
Ticari Kuruluşlar	24	19	49	37	27	156	7,4
TOPLAM	178	345	712	446	340	2102	100

Kaynak: Özcan, 2010: 88.

LEONARDO DA VINCI PROJELERİNİN ODAK GRUP GÖRÜŞME YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

LdV projelerinin odak grup görüşme yöntemi ile değerlendirilmesi amacıyla, önce problem tespit edilmiş, daha sonra uygulamanın amacı ve önemi ortaya konularak, kullanılan model açıklanmıştır. Çalışmada karşılaşılan güçlükler ve avantajlar ile çalışmanın sınırlılıkları açıklandıktan sonra ise, elde edilen bulgular yorumlanmaya çalışılmıştır.

Problem

Türkiye'de sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelik ve uygulama becerisine sahip işgücü mevcut eğitim sistemi ile yeterli ölçüde yetiştirilememektedir. LdV projelerinin bu sorunu çözmedeki katkıları ve olumlu etkileri araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Uygulamanın Amacı

İlgili sanayi kollarının da dile getirdiği üzere, staj ve işletme beceri eğitimi uygulamaları, kalifiye eleman yetiştirilmesinde yetersiz kalmaktadır. AB ile yapılan eğitim anlaşmaları gereği uygulamaya konulan Leonardo da Vinci projeleri, öğrencilerin uygulama becerilerini arttırmaya yönelik projelerdir. Bu kapsamda, LdV projelerinin hareketliliğe yönelik olan kısmında öğrenciler yurtdışına gidip belirli işletmelerde staj yapmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, LdV projelerinin öğrencilerin uygulama becerilerini artırıp artırmadığının araştırılması, bu hareketlilik kapsamında yurtdışında yapılan stajlar ile Türkiye'de yapılan stajların verimliliklerinin karşılaştırılması ve LdV projelerinde oluşan problemlerin tespit edilerek çözüm önerilerinin geliştirilmesidir.

Uygulamanın Önemi

Bu araştırma sonucunda elde edilen veriler özellikle; Ulusal Ajans LdV proje yöneticilerini, mesleki ve teknik eğitimi planlayıp yöneten Milli Eğitim Bakanlığı yöneticilerini, bu projeleri uygulayan kurum yöneticilerini ve bu projelerden yararlanan katılımcıları ilgilendirmektedir. Elde edilen sonuçların konu ile ilgili kişi ve kurumlara alacakları kararlarda ışık tutacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda, LdV projelerinde oluşabilecek aksaklıkların giderilmesinde ve Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulan staj sisteminin tekrar düzenlenmesinde, proje yapan kurum yöneticilerine Avrupa'da ortak seçiminin önemi konusunda, katılımcılar için ise Avrupa'daki stajlarına başlamadan önce dikkat etmeleri gereken konular hakkında katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Kullanılan Model

Çalışmada bir nitel analiz tekniği olarak “odak grup görüşmesi” kullanılmıştır. "Not alma", "bilgi formu" ve "video kayıt" cihazı ile toplanan veriler çözümlendikten sonra, belirlenen temalara göre özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

Nicel araştırmaların eğitim olgularını ve olaylarını açıklamadaki yetersizlikleri ve bu araştırmaların sonuçlarının eğitim alanında yeterince yönlendirici olmaması gibi sınırlılıklar, nitel araştırma yöntemlerinin eğitim alanında kullanılmaya başlamasına neden olmuştur. Odak grup görüşmesi nitel araştırma teknikleri arasında son yıllarda sıklıkla kullanılan tekniklerdendir. Odak grup görüşmeleri, önceden belirlenmiş yönergeler çerçevesinde gerçekleştirilen, görüşülen kişilerin öznelliklerini ön planda tutan, katılımcıların söylemine ve bu söylemin toplumsal bağlamına dikkat edilmesi gereken nitel bir veri toplama tekniği olarak tanımlanabilir (Çokluk vd., 2011: 95-107).

Odak grup görüşmeleri, küçük katılımcı gruplarıyla yürütülen ve katılımcıların tümünü ilgilendiren bir konuda görüşlerini, duygularını, beklentilerini vb. belirlemeyi amaçlayan görüşmelerdir. Genellikle bir mal, hizmet ya da olanağın kullanıcılar tarafından nasıl algılandığını ortaya çıkarmak için gerçekleştirilmektedir. Bu amaçla, bir mal, hizmet ya da olanağı, görüş bildirecek kadar yakından tanıma fırsatına sahip bireylerden odak gruplar oluşturulmaktadır. Bu odak gruplarındaki üyeler, araştırma konusuyla ilgili görüşlerini bildirmektedir. Odak grup görüşmeleri, verilerin daha iyi analiz edilebilmesi amacıyla, genellikle ses ya da görüntü cihazları aracılığıyla kaydedilmektedir. Eğitim alanında giderek daha fazla kullanılmaya başlanan odak grup görüşmelerinin bu alandaki en önemli kullanım amaçları aşağıdaki gibi sayılabilir (Kırcaali ve İftar, 2004: 1-7);

i. Bireylerin eğitim gereksinimlerini belirlemek,
ii. Çeşitli konulardaki görüşleri ve sorunlarla ilgili çözüm önerilerini belirlemek,
iii. Eğitim kurumlarını, programlarını, uygulamalarını ya da materyallerini değerlendirmek.

Bazı durumlarda birçok kişiden görüş toplamak yerine bir uzmanlar grubundan görüş almak, gerçeğin daha doğru anlaşılmasını sağlar. Görüşme gruplarının 6-10 kişiden oluşması en uygun olanıdır. Daha azı güvensiz, daha fazlası ise zordur. Odak grup görüşmelerinin olumlu yönleri aşağıdaki gibi sayılabilir (Çokluk vd., 2011: 95-107);

i. İnsan işin içine katılmaktadır,
ii. Nitel veriler kullanılır hale getirilmektedir,
iii. Grup üyeleri görüşme sırasında etkileşim içinde olmakta, birbirlerinden etkilenmektedir,
iv. Bir kişinin dile getirdiği bir fikir, bir diğeri tarafından geliştirilebilmekte ve böylelikle detaylı bilgilere ulaşılabilmektedir,
v. Birçok konuda zengin bir bakış açısı ya da geniş bir perspektif sağlayabilmekte ve büyük resmi görmeyi kolaylaştırmaktadır,
vi. Odak grup görüşmeleri sayesinde araştırma sorularına yanıt oluşturacak zengin bilgiler toplanabilmektedir,
vii. Bireysel eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesine olanak tanımaktadır.

Sayılan avantajlarının yanısıra odak grup görüşmelerinin bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Bu olumsuz yönler aşağıdaki gibi sayılabilir;

i. Katılımcılardan birinin kullandığı bir kelime/ifade, grubun diğer üyeleri ile çatışma yaşamasına neden olabilir,
ii. Bu görüşmelerde baskın bir grup oluşabilir ve bu baskın grup diğer katılımcıların görüşlerini etkileyebilir. Bu duruma, genellikle aynı performans sorunu yaşayan ya da aynı seviyedeki katılımcılar bir araya getirilerek engel olunabilir,
iii. Odak grup görüşmeleri hassas konuların tartışılması için uygun ortamlar değildir,
iv. Verilerin toplanması ve çözümlenmesi uzun zaman alabilir,
v. Araştırmacılar, odak grup görüşmeleri ile üretilen veriler üzerinde, nicel araştırmalara ya da birebir görüşmelere göre daha az kontrole sahiptir,
vi. Odak grup görüşmeleri, doğası gereği açık uçludur ve olacakları önceden kestirebilmek çoğu zaman çok zordur.

Çalışmada Karşılaşılan Güçlükler ve Avantajlar

Konuyla ilgili nicel/nitel araştırmaların azlığı, LdV projelerine yönelik istatistiklerin yetersizliği ve mevcut istatistiklerin de ağırlıklı olarak sadece Ulusal Ajans kaynaklı olması çalışmanın temel güçlüklerini oluşturmaktadır. Çalışmanın saha bölümünde, grup çalışmaları sırasında karşılaşılan en önemli güçlük ise, katılımcıların duygusal tepkilerinin grup etkileşimine yansıması olmuştur. Katılımcıların kendilerini daha rahat hissedebilmeleri için, görüşme kendi eğitim gördükleri atölyede yapılmış, ses ve görüntü kaydı sırasında az da olsa gürültü meydana gelmiştir.

Diğer taraftan, veri toplama aşamasında katılımcıların (öğrencilerin) çalışmaya ilişkin olumlu tepkileri, onlarla daha sıcak ilişkiler kurulmasını ve daha içten cevaplar alınmasını, karşılıklı güvenin sağlanması da geçmiş staj uygulamalarında karşılaştıkları olumsuzlukları açıklıkla anlatmalarını sağlamıştır. Odak grup çalışmasında katılımcılar arasındaki uyum ve bütünleşme dikkati çekmiştir. Uyumun yoğun olmasında, bu gençlerin benzer sorunları yaşamalarının ve benzer çözümlere ihtiyaç duymalarının etkili olduğu düşünülmektedir. Odak grup görüşmesine alınan katılımcıların sorulara titiz ve itinalı cevaplar verdikleri varsayılmıştır.

Uygulamanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sağlıklı olarak gerçekleştirilmesini sağlamak ve belirtilen amaçlara ulaşmak için çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. Araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

i. Hayatboyu öğrenme programının çok kapsamlı bir program olması ve tamamının mesleki ve teknik eğitime yönelik olmamasından dolayı, sadece LdV programı üzerinde durulmuştur,
ii. LdV programı içerisinde değişik alt dallar bulunmaktadır. Stajların uygulama becerileri üzerindeki etkisi araştırıldığından, sadece Hareketlilik projeleri üzerinde durulmuştur,
iii. Veri toplama aracı olarak kullanılan odak grup görüşmesi ile sonuca gidilmiştir,
iv. Ekim 2010'da Almanya'da Leonardo da Vinci programı kapsamında staj yapan 10 Kütahya Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi öğrencisi odak grup görüşmesine alınmıştır.
v. Odak grup görüşmesi katılımcılarının aynı zamanda Türkiye'de de staj yapmış olması evreni daraltmıştır.

Uygulamadan Elde Edilen Bulgular

Odak grup görüşmesi sırasında katılımcılara 15 adet soru sorulmuştur. Bu sorular;

- Kendilerini tanıtmaları (okudukları okul, bölüm…),
- Öğrenim gördükleri süre içerisinde Türkiye'de staj yapıp yapmadıkları, yaptılarsa hangi tür işletmelerde yaptıkları,
- Hayatboyu öğrenme LdV kapsamında yurt dışında staj yapıp yapmadıkları, yaptılarsa ne tür işletmelerde staj yaptıkları,
- Staj yaptıkları yerlerin mesleklerine uygun yerler olup olmadığı,
- Yurt dışında ve yurt içinde yaptıkları stajları karşılaştırılması,
- Staj süresinin yeterli olup olmadığı,
- Yurt dışında yaptıkları stajda yeni teknikler ve yöntemleri gözlemleyip gözlemlemedikleri veya uygulayıp uygulamadıkları,
- Bu stajların kendilerine olan güveni arttırıp arttırmadığı,
- Yurt dışında yapılan stajda kişisel iş güvenlikleri ile ilgili problem yaşayıp yaşamadıkları,
- Stajın gelecek beklentilerini yükseltip yükseltmediği, örneğin mesleklerinde daha fazla öğrenim görmek isteyip istemedikleri,
- Bu stajdan sonra başka bir ülkede çalışmayı düşünüp düşünmedikleri,
- Bu staj sayesinde gelecekte daha rahat iş bulacaklarına inanıp inanmadıkları,
- Yurt dışında staj yapmaktan memnun olup olmadıkları, tekrar yurt dışında staj yapmak isteyip istemedikleri,
- Kendilerinden sonra staja gidecekler için tavsiyeleri olup olmadığı,

- Değinilmeyen bir konunun veya belirtmek istedikleri herhangi bir şeyin olup olmadığı yönündedir.

10 katılımcı ile gerçekleştirilen odak grup çalışmasında, katılımcılar Kütahya Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi öğrencileri arasından seçilmiştir. Bu öğrencilerin tamamı Elektrik-Elektronik Teknolojisi Alanında halen öğrenim görmektedir. Katılımcıların üçü 12. sınıf, yedisi ise 11. sınıf öğrencisidir. 7 katılımcı Teknik Lise, 3 katılımcı ise Endüstri Meslek Lisesinde okumaktadır. 6 katılımcı Endüstriyel Bakım Onarım dalında, 2 katılımcı Elektrik Tesisatları ve Pano Monitörlüğü dalında, 1 katılımcı Güvenlik Sistemleri dalında ve 1 katılımcı da Elektromekanik Taşıyıcılar dalında öğrenim görmektedir.

Katılımcılar proje gereği aynı alanda eğitim gören kişilerdir. Dallarının farklı olması ve farklı işletmelerde staj yapmaları odak grup çalışmasındaki verimliliği artırmıştır.

Katılımcıların tamamının daha önce Türkiye'de staj yapmış olmaları, yurt dışındaki stajla arasındaki farkı anlayabilmeleri açısından önemlidir. Katılımcıların 5'i Türkiye'de küçük işletmelerde staj yaparken 5'i de büyük işletmelerde staj yapmıştır. Katılımcıların yurt dışında küçük işletmelerde staj yapmış olması, ülkelerinde büyük işletmelerde yaptıkları stajlarla aralarındaki farkı görebilmeleri açısından önemlidir. Katılımcıların Türkiye'de yaptıkları stajların 4'ü kamu işletmesinde 6'sı da özel sektör işletmesindedir. Katılımcıların 3'ü ülkelerinde yapmaları gereken 300 saatlik stajı bitirmiş, geri kalan 7'si ise henüz tamamlamamıştır.

Katılımcıların tamamı yurt dışı stajını Almanya'da faaliyette bulunan küçük işletmelerde yapmıştır. 4 katılımcı görüntü sistemleri dalındaki işletmelerde staj yaparken, 6'sı pano tesisatı ve monitörlüğü alanına giren işletmelerde staj yapmıştır. Güneş enerjisinden elektrik elde edilen sistemler üzerine çalışan bu işletmenin konusu henüz ülkemizdeki eğitim programlarında yerini alamamıştır. Almanya'da güneşten yararlanılabilecek zaman dilimi ve gücü göz önüne alındığında, ülkemiz için bu durum önemli bir avantajın kullanılamadığı şeklinde yorumlanabilir.

Katılımcılar alanlarına uygun yerlerde staj yapmış olmalarına rağmen, 5 katılımcı dallarına uygun işletmede staj yapamamıştır. Bunun nedeni, öğrenciler bu projeye katılımcı olarak seçildiklerinde henüz dallarının belli olmamasıdır. Bu durum katılımcıların alanları göz önüne alındığında çok da büyük önem arz etmemektedir. Çünkü katılımcılar işe yerleştirilirken genelde dalları üzerinden değil alanları üzerinden yerleştirilmektedir. Uygulama becerilerinin daha da arttırılabilmesi için katılımcıların dalları belirlendikten sonra seçilmeleri daha uygundur.

Katılımcıların tamamı, yurt içinde ve yurt dışında yaptıkları stajları karşılaştırmaları istendiğinde, yurt dışında yapılan stajın daha verimli geçtiğini belirtmiştir. Türkiye'de yaptıkları stajlarda kendilerine güvenilmemesi, bireysel uygulama yaptırılmaması ve farklı şekillerde (örneğin, sadece temizlik yaptırılması gibi) değerlendirilmeleri gibi nedenlerle stajların verimli geçmediği konusunda ortak görüş bildirmişlerdir. Küçük-büyük ve kamu-özel gibi farklı ölçek ve mülkiyet yapılarına sahip işletmelerde staj yapan öğrencilerin tamamının stajlarının verimli geçmediğini belirtmesi, mesleki ve teknik eğitimde uygulama becerilerini artıramadıklarının bir göstergesidir.

Almanya'da sabah saat 4'de kalkmalarına, öğle yemeği arası dahi vermemelerine, servis gibi hizmetlerin olmamasına, staj yerine gidip gelmek için her gün yaklaşık 120 km. yol yapmalarına rağmen yurt dışındaki stajların daha verimli olduğunu belirtmeleri, katılımcıların öğrenmeye istekli olduğunu göstermektedir. Katılımcılar incelendiğinde, projeye seçilirken sadece başarı durumuna dikkat edilmemiş, aynı zamanda farklı kriterlere de yer verilmiştir. Dolayısıyla, katılımcıların homojen seçildiği varsayılabilir.

Katılımcılar yurt dışında yaptıkları stajda, yurt içine kıyasla teknolojinin daha iyi takip edildiği, iş disiplini ve düzeninin küçük işletmelerde dahi özenle uygulandığı ve el aletlerinin kullanımında daha düzenli olunduğu konularında görüş birliği içerisindedir. Bu da ülkemizdeki işletmelerde gerek teknolojik yetersizliklerin boyutunu gerekse uygulamadaki düzensizlikleri göstermesi açısından son derece önemlidir.

Yurt dışındaki stajlarında yeni teknik ve yöntemler gözlemlediklerini belirten katılımcılar, bu işletmelerde henüz ülkemizde olmayan teknolojilerin uygulandığı konusunda görüş birliği içindedir. Gittikleri işletmelerde yeni görüntü sistemlerini ve güneş enerji panellerini monte etmeyi öğrenen katılımcılar, bu sistemleri ülkelerinde de uygulama konusunda oldukça heveslidir.

8 katılımcı ülke içinde yapılan stajın süresinin yeterliliğinden söz ederken, 2 katılımcı uzatılması gerektiğini belirtmiştir. Yurt dışında yaptıkları staj süresi üzerinde durulduğunda ise, 2 katılımcı 3 haftanın yeterli olduğunu, 8 katılımcı ise sürenin daha da uzatılması gerektiğini belirtmiştir. Daha ne kadar uzatılabilir sorusuna ise, bu katılımcıların 7'si 5 hafta, 1 tanesi de 6 hafta cevabını vermiştir. Yurt dışında sıkı bir çalışma ortamında olmalarına

rağmen 8 katılımcının staj süresinin uzatılmasını istemesi, uygulamanın ne kadar verimli olduğu ve katılımcıların ne kadar öğrenmeye istekli olduğunu tekrar göstermiştir.

Katılımcıların tamamı yurt dışında yaptıkları stajın kendilerine olan güveni arttırdığını belirtmiştir. Bunun başlıca nedenleri olarak da, yurt dışında işletmelere kendi ulaşım imkânlarıyla gitmelerini, farklı şehirlerde staj yapmalarını ve parasal yönden kendi kararlarını vererek belirli bir miktar para ile kendilerini idare edebilmelerini göstermişlerdir. Ülkelerinde yaptıkları stajlarda ise, 7 katılımcı kendilerine olan güvenin artmadığını, 3 katılımcı güvenin bir miktar arttırdığını belirtmiştir. Ülkemizde yapılan stajların teorik olarak değil pratikte düzenlemeler gerektirdiği açıktır.

Yurt dışında kişisel iş güvenliği konusunda problem yaşamadıklarını belirten katılımcılar, iş önlüklerini kendilerinin götürdüğünü, çelik uçlu ayakkabıların işletme tarafından verildiğini belirtmiştir. LdV projelerinde katılımcılar sigortalanmaktadır. Aynı uygulama yurt içinde yapılan stajlar için de geçerlidir. Ancak yurt içinde yapılan stajlarda çelik uçlu ayakkabı uygulaması bulunmamaktadır. Olası kazalara karşı önemli tedbirlerden olan bu uygulama ülkemiz için de zorunlu hale getirilmelidir.

Katılımcıların tamamı bu stajla birlikte gelecek beklentilerinin yükseldiğini belirtmiştir. Kendi alanlarında daha fazla eğitim görmek istediklerini veya kendi başlarına işyeri açabilecek güveni kazandıklarını belirten katılımcıların bu durumu, mesleki ve teknik eğitim için önemli bir göstergedir. Aynı zamanda daha rahat iş bulabileceklerine olan inançlarındaki artış da, eğitim için önemli bir adımdır. Katılımcılara 4 ayrı sertifika verilmesi bunun en büyük etkenlerindendir. Yurt içinde katılınan kurslar sonucunda da benzeri sonuçlar alınmaktadır. Anlaşılacağı üzere, mesleki ve teknik eğitimde, eğitim ve uygulama faaliyetlerine ilave olarak farklı kurslar da düzenlenmeli ve sertifikalandırılmalıdır.

Katılımcılar yurt dışında kazandıkları iş disiplininin iş bulmalarında kolaylık sağlayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla, mesleki eğitim veren okullarda iş disiplinine büyük önem verilmelidir.

Bu stajdan sonra yurt dışında çalışır mısın sorusuna ise, katılımsıların 8'i evet 2'si hayır cevabını vermiştir. Bunun nedeni olarak, yurt dışı korkusundan çok ülkelerine olan sevgilerinin ağır basması görülmüştür.

Katılımcılar yurt dışında yaptıkları stajdan memnun olduklarını ve fırsat tanınması halinde tekrar staj yapmak istediklerini belirterek, yurt dışında 1 yıllık stajın bile kendilerine fazla gelmeyeceğini, bilgi ve görgülerini daha fazla arttırabileceklerini ifade etmişlerdir.

Son olarak katılımcılar, yurt dışına giderken kendilerinde korku olduğunu ancak yeni gideceklerin korku hissetmemelerini, liderlerinin uyarılarını dikkate almaları gerektiğini, hediyelik eşya konusunda daha dikkatli olmalarını, yurt dışına giderken fazla kıyafet götürülmemesini ve staj esnasında ustaların uyarılarını dikkate almaları gerektiğini vurgulamışlardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Beşeri sermayenin temel bileşenlerinden biri eğitim, diğerleri ise bireyin üretime katılmasıyla sahip olduğu bilgi, beceri, deneyim ve dinamizmdir.

Eğitim aynı zamanda kalkınma sürecinin de en önemli dinamiklerindendir. Refah düzeyi ve yaşam kalitesinin arttırılmasında, ekonomik ve sosyal yapıdaki dönüşümde kritik bir rol oynamaktadır. Ülkelerin sosyo-kültürel alanlardaki değişim ve dönüşüm sürecine katkısının yanında, ekonomik anlamda verimlilik, rekabet gücü, adil gelir paylaşımı ve büyümede de etkisinin olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Ancak, eğitim, kalkınmanın farklı boyutları ve aşamaları üzerinde aynı etkiyi yaratmaz. Örneğin, ekonomik ve sosyo-kültürel kalkınmanın başlangıç evrelerinde genel eğitimin bir alt yapı oluşturduğu, sanayileşmekte olan toplumlarda ise özellikle mesleki ve teknik eğitimin önem kazanmaya başladığı kabul görmektedir.

Yaşanan gelişmeler ve sürekli değişen koşullar dikkate alındığında, çağımızda uzmanlaşmış, nitelikli iş gücüne duyulan ihtiyaç ön plana çıkmıştır. 21. yüzyılda tüm çalışanlardan, değişikliklere uyum sağlayabilmeleri, karar verme ve problem çözebilme yeteneğine sahip olabilmeleri, yazılı ve sözlü iletişim kurabilmeleri, kaliteli ürün ve hizmet üretiminde sorumluluk alabilmeleri beklenmektedir.

Mesleki ve teknik eğitim, inovatif teknoloji ve üretim tekniklerini geliştirecek insan kaynaklarının yetiştirilmesinde ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak sanayinin kurulup geliştirilmesinde olmazsa olmaz eğitim şeklidir. Ancak, üretim süreçlerindeki otomasyon ve sibernasyon uygulamaları, ileri düzeyde uzmanlaşmalar, teknik bilgi ve

becerilerdeki hızlı değişimler, mesleki ve teknik eğitimin çağımızın gereksinimlerine uygun olarak yeniden yapılandırılmasını gerektirmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde ülkemizde, mesleki ve teknik eğitimi geliştirme çabaları kapsamında ağırlıklı olarak üç farklı eğitim modelinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar; tamamı okul içerisinde olmak üzere tam zamanlı meslek eğitimine ağırlık veren "okul merkezli model", halen çıraklık eğitiminde uygulandığı gibi tam zamanlı olarak işletmelerde sürdürülen "işletme merkezli model" ve "okul-işletme ortaklığına dayalı işbirliği modeli (dual sistem)" olarak sayılabilir.

Dual sistem, gelişmiş ülkelerde de uygulanan bir modeldir. Ülkemizde gelişmiş ülkelerde uygulanan bu sistem kullanılıyor olmasına rağmen, uygulamada yaşanan bir takım sorunlar nedeniyle mesleki ve teknik eğitimin seviyesi yükseltilememiştir. Ülkemizde mesleki ve teknik eğitimin başlıcaları sorunları olarak;

- İstihdam olanaklarının kısıtlı olması,
- Ortaöğretimde mesleki ve teknik eğitime yönlendirilen öğrenci sayısının yetersiz olması,
- Üniversiteye girmenin amaç haline gelmesi,
- Mezunların görev ve yetkilerinin belirsiz olması,
- Okulda alınan eğitimin gerçek yaşamdan farklı ve yetersiz olması,
- Okul-sanayi işbirliğinin zayıf olması,
- İşverenlerin nitelikli ara eleman gereksinimlerinin karşılanamaması,
- Alt yapının hızla gelişen bilim-teknoloji ve üretim sistemlerine uyum sağlamada zorlanması,
- Mesleki ve teknik eğitim faaliyetlerinin oldukça maliyetli olması,
- Meslek öğretmenlerinin teknolojiye ayak uyduracak mesleki yeterliliğe sahip olmaması,
- Mezunların başka alanlarda çalışmasının kaynak israfına yol açması,
- Bütün bunların doğal bir sonucu olarak gençlerin iş garantisi sağlayacak şekilde mesleki ve teknik eğitime özendirilememesi, sayılabilir.

İlgili sektör işletmelerinde yapılan stajlar, öğrencilere çalışma ortamını yakından tanıma ve gerçek iş tecrübesi kazanma fırsatı verirken, okul ve sektör mensuplarına da karşılıklı olarak birbirlerinin sorunlarını anlama ve bu sorunların çözümünde ortak davranışlar geliştirme olanağı sunmaktadır. Buna karşılık, stajların verimli olabilmesi için; iş yerinde yapılan faaliyetlerin okulun eğitim amaçlarına uygun olması, düzenli bir çalışma programının geliştirilmesi, stajyere yardımcı olabilecek nitelikte teknik personelin bulunması, etkin ve sürekli bir denetim mekanizmasının kurulması ve uyumlu bir çalışma ortamının hazırlanması gibi asgari koşulların sağlanması gerekmektedir. Ancak, ülkemizde işletmelerin sektörel dağılımlarındaki dengesizlikler, sağlanan olanaklardan, mesleki ve teknik eğitim gören sınırlı sayıda öğrencinin yararlanmasına neden olmaktadır.

AB - Türkiye ilişkilerinin artmasına paralel olarak, mesleki ve teknik eğitim de bu durumdan olumlu etkilenmiştir. Ulusal Ajans'ın Türkiye'de kurulmasıyla birlikte, değişik AB projelerine katılım sağlanmıştır. Hayatboyu Öğrenme Programı içerisinde yer alan "Leonardo da Vinci Projeleri" de bunlardan biridir. LdV projeleri sayesinde, mesleki ve teknik eğitimle ilgili çok sayıda uzman, öğrenci ve öğretmen yurt dışında mesleki eğitim almış veya inceleme yapmış, bilgi, görgü ve becerilerini artırmıştır.

Mesleki ve teknik eğitim gören öğrencilerin işletmelerde staj, işbaşında eğitim vb. uygulama eğitimlerine katılmalarının önemli yararları vardır. Öğrenciler işletmelerde gözlem yapmakta, iş yaşamındaki davranış tarzlarını görmekte, uygulama becerilerini geliştirmekte ve teknolojinin son durumunu öğrenebilmektedir. Çalışmada, LdV projeleriyle yurt dışında staj yapan mesleki ve teknik eğitim öğrencisi katılımcıların bu stajlarından olumlu yönde etkilendikleri, mesleki yeterliliklerini artırdıkları ve gelecek beklentilerinin yükseldiği görülürken, yurt içinde yaptıkları stajlardan değişik nedenlerle verim alamadıkları ve gerekli öğrenme seviyesine gelemedikleri görülmüştür. Yurt dışında yapılan stajların yeterliliği artırmasının nedenleri olarak, stajyerlere daha ciddi yaklaşılması, usta öğreticilerin gereken vasıfları taşıması, stajyerlere güvenilerek uygulamaların birebir yaptırılması, meslekleri dışındaki işlerin yaptırılmaya çalışılmaması, teknik bilgiler yanında mesleklerinin gereği olan iş disiplininin verilmeye çalışılması sayılabilir.

AB üyelik sürecinde Türkiye, mevcut sosyo-ekonomik yapısını da dikkate alarak, Birliğe üye ülkelerin mesleki ve teknik eğitim sistemlerini çok iyi analiz etmeli ve AB standartlarına uygun bir mesleki ve teknik eğitim sistemine

sahip olmanın yollarını aramalıdır. Bu gereklilik, Türkiye'nin sadece AB'ye üye olabilmesi için değil, gelişmiş ülkelerin saygın bir üyesi olarak varlığını sürdürebilmesi için önemli bir önkoşuldur.

Sonuç olarak, mesleki ve teknik eğitimdeki staj uygulamaları, ülke ve sektör beklentileri dikkate alınarak yeniden düzenlenmeli ve yurt içinde yapılan stajlar gerek katılımcılar (öğrenciler) gerekse işletmeler açısından daha verimli hale getirilmelidir. Öğrenci gönderilirken işletmelerin verimliliği özellikle dikkate alınmalıdır. Buna ilişkin olarak, bazı devlet işletmelerindeki verimsizlik göz önüne alındığında, uygun şartlar oluşmadıkça bu işletmelere öğrenci gönderilmemelidir. Staj kontrolüne giden koordinatör öğretmenlere yönelik olarak, işletmelerdeki uygulamalar hakkında düzenlenecek kurslarla sanayi stajının önemi vurgulanmalıdır. Bunun yanında yurt dışında yapılan stajların katkıları göz önüne alındığında, bu staj programlarından daha fazla öğrencinin yararlanması sağlanmalıdır. Gelişmiş pek çok ülkede işletmeler faaliyet konuları ile ilgili alanlarda eğitim gören öğrencilerin eğitim masraflarının önemli bir kısmını finanse etmektedir. Dolayısıyla, sadece AB projelerinden elde edilecek kaynaklarla değil, özellikle işverenlerin desteği alınarak ve diğer projelerin kaynakları kullanılarak katılımcı sayısının artırılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, O.C. ve BERK, Ş. (2009); "*Mesleki ve Teknik Eğitimde Yeni Arayışlar; Yeterliliğe Dayalı Modüler Sistemin Değerlendirilmesi*", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Haziran 2009, Cilt: VI, Sayı: 1, Erzurum.

AKHUN, İ. (1987); *Okul-Sanayi Ortaklaşa (OSANOR) Eğitimi*, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, Ankara.

ÇOKLUK, Ö. vd., (2011); **Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, **Kuramsal Eğitimbilim**, 4 (1), Afyon.

EREŞ, F. (2004); "*Eğitim Yönetiminde Stratejik Planlama*", **Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 15, Ankara.

GÖKSAN, T.S. vd. (2009); "*Yaşam Boyu Öğrenme ve Avrupa Birliği'nin Yaşam Boyu Öğrenme Programları*", N. Gündoğan, O. Akbaş, ve S. M. Özdemir, S. Turan, **I. İnşaat Mühendisliği Eğitimi Sempozyumu**, 6-7 Kasım 2009, Antalya.

GÜROL, M. (1997); **Okul-Sanayi İşbirliği**, Pegem Yayınları, Ankara.

KIRCAALİ ve İFTAR, G. (2004); "*Özel Eğitimde Fokus Grup Araştırmaları*"**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi**, 5 (1), Ankara.

ÖZCAN, K. (2010); **Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Finansman Harcamalar ve Maliyet,** İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2010-20, İstanbul.

ÖZSOY, C. (2007); **Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin İktisadi Kalkınmadaki Yeri ve Önemi,** A.Ü. Yayınları No.1780, İİBF Yayınları No.203, Eskişehir.

TOPBAŞ, E. Ve TOY B.Y. (2007); "*Kalabalık Sınıflarda Öğrenci Merkezli Öğretim Uygulaması Etkinliklerinin Değerlendirilmesi: Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Dersi Örneği*", **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, Yaz 2007, Ankara.

ÜNSAL, H. (2008); "*Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliği Sürecinde Türk Ulusal Ajansı*", **Sosyo Ekonomi Dergisi**, Yıl:4, Sayı:7/2008-1, Ankara.

_____ ; **Projeler ve Eğitimler**, ASO I. Organize Sanayi Bölgesi 2009 Yılı Faaliyet Raporu, 2009, Ankara.

_____; **MEKSA Hakkında**, Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayii Destekleme Vakfı (http://www.meksa.org.tr).

_____; **Milenyum Eşiğinde Mesleki Eğitim ve Öğretim**, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, Rota Yayını, 1999, İstanbul.

http://www.ua.gov.tr

http://www.beceri10.org.tr

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

TEMEL YETKİNLİKLERİN ALGILANMASINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA (ŞİRKETLER GRUBU ÖRNEĞİ)

Ömer Faruk ÜNAL
Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Isparta, omerunal@sdu.edu.tr

ÖZET: Bu çalışmada temel yetkinliklerin algılanmasının çalışanların demografik değişkenlerine göre farlılık gösterip göstermedikleri araştırılmaktadır. Çalışma İstanbul'da faaliyet gösteren on beş şirketin bağlı bulunduğu bir şirketler topluluğunda gerçekleştirilmiştir. Veriler yapılandırılmış anket yöntemi ile toplanmıştır. Odak grup çalışması sonucu belirlenen 20 temel yetkinlik kurum çalışanları tarafından önem derecesine göre puanlanmıştır. Verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre temel yetkinliklerin algılanması çalışanların statü, ücret ve eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Temel yetkinlikler, yetkinliklerin algılanması

A RESEARCH ON PERCEPTION OF CORE COMPETENCIES (AN EXAMPLE OF A GROUP OF COMPANIES)

ABSTRACT: This study examined whether perceptions of the core competencies change according to the demographic variables of the incumbents. The research was carried out in a group of companies which contains fifteen firms in Istanbul. Data were gathered by the structured questionnaire. Twenty core competencies determined in a focus group study. These competencies were rated by incumbents according to their importance. Parametric methods were used for the analyses of data. The findings indicate that perceptions of the core competencies differ according to status, salary and education level of the incumbents.

Keywords: Core competencies, perception of competencies

GİRİŞ

Dünyanın öncekine göre daha küresel olması, iş süreçlerinin bütün yönleriyle hızlanması, gelişmiş ekonomilerin hızla üretim sektöründen hizmet sektörüne geçmesi, yoğun rekabete bağlı olarak müşteri sadakatinin azalması, küçülmeler, ortaklıklar ve birleşmeler gibi çağdaş iş eğilimlerinin artması, bilgi teknolojilerindeki hızlı değişmeler ve bilgi ekonomisinin doğuşu gibi iş dünyasında meydana gelen bir kısım değişimler işin insan kayağı yönüne daha büyük bir dikkat gösterilmesini gerekli kılmıştır (Bell vd., 2006, Brockbank vd., 2002; Mohrman ve Lawler III, 1997: 157-162: Beer, 1997: 49-56). Bu değişimlerin sonucu olarak işletmeler daha fazla verimli olma, daha az bürokratik ve hiyerarşik olma, daha hızlı ve çevik olma, daha kaliteli üretme, yenilikleri hızlandırma, daha iyi hizmet sunma ve bu değişimlere cevap vermede çalışanlarından tam istifade etme baskısı altında bulunmaktadır (Brockbank vd, 2003; Beer, 1997: 49-56). Dolayısıyla bu değişimler örgütlerin başarısında insan kaynakları yönetimini eksen alanlardan biri konumuna getirmekte ve şirketlerin rekabet edebilme yeteneklerinin temel kaynağı olarak insan kaynağının kapasitesini ve etkinliğini zorunlu kılmaktadır (Ulrich vd., 2007: 1-12; Wooten ve Elden, 2001: 231-257; Lawler ve Mohrman, 2003: 15-29; Blancero vd. 1996: 383-403).

Küreselleşmenin ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin etkisini yoğun olarak hissettirdiği günümüzde yetkinliklerle yönetim özel ve kamu sektöründe giderek daha da önem kazanmakta (Draganidis ve Mentzas, 2006: 51-64) ve yetkinlikler örgütün başarısını belirleyen önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir (Raja ve Swapna, 2010: 71-76).

Araştırmanın amacı temel yetkinliklerin algılanmasının çalışanların demografik değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Bu amaçtan hareketle araştırmanın temel sorusu; "çalışanların temel yetkinliklerin önemini algılamasında demografik değişkenlere göre (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, ücret, statü, görev ve kıdem) farklılık var mıdır?" şeklinde ifade edilebilir.

Bu çalışma temel olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; yetkinlik kavramı, yetkinliklerin önemi, yetkinlik çeşitleri ve yetkinliklerin İKY'de kullanım alanları açıklanmaktadır. İkinci bölümde araştırma sonuçları

analiz edilmektedir. Veri analizi için Faktör Analizi, Bağımsız İki Örnek T Testi ve Tek Yönlü Anova Testi kullanılmıştır.

YETKİNLİK KAVRAMI

Psikolog McClelland tarafından 1970'li yıllarda geleneksel zeka testlerine alternatif olarak geliştirilen yetkinlik modeli 1980'li yıllarda Boyatzis tarafından popülerleştirilmiştir (Cardy ve Selvarajan, 2006: 235-245; Klink ve Boon, 2002: 411-424; Mansfield, 2000: 3-17). Yetkinlikler 1990 yılından itibaren stratejik yönetim, seçme, yerleştirme, eğitim ve performans değerleme uygulamalarında anahtar kelime olmuştur (Enis, 2008, 1-25).

Yetkinliklerle ilgili yazın incelendiğinde çok farklı tanımlamalarla karşılaşılmaktadır. Bu tanımlamaların birçoğu yetkinliğin ne olduğunu ifade etmekten çok yetkinliklerin özelliklerini açıklamaktadır. Aşağıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere yetkinlik tanımları birçok soyut öğeyi içermekte ve üstün performansa ya da etkinliğe yol açan "her şey" yetkinlik kavramı içinde ele alınmaktadır.

Yetkinlikler kişinin kim olduğunu, ne bildiğini ve ne yaptığını göstermektedir (Brockbank vd., 1999:111-118). Yetkinlikler sadece işle ilgili sonuçlarla değil aynı zamanda liderlik, kişiler arası ilişkiler yeteneği gibi sosyal yaşamla da ilgilidirler (McClelland, 1973: 1-14). Yetkinlikler; güdü, karakter, yetenek, kişisel imaj, sosyal rol ve bilgi birikimi gibi kişinin belirgin özellikleridir (Boyatzis, 1982, 16 aktaran Gangani vd., 2006: 127-140). Kısacası, yetkinlikler üstün ya da etkin performansa sebep olan önemli kişisel özellikler olarak tanımlanmaktadır (Yeung, 1996: 119-131).

Yetkinlikle ilgili diğer tanımlar ise şöyledir:

-"Görünen bilgi, yetenek ya da kabiliyetler" (Ulrich vd.,1995: 473-495),
- "İşi etkin bir şekilde yapan kişinin gösterilebilen karakteristikleri" (Dessler, 2007: 154),
- "Bir işte başarılı olma ile ilgili yetenek, bilgi, davranış, kişisel karakteristikler ve motivasyon" (Gangani vd., 2006: 127-140),
-"İş performansında etkinlik sağlayan gizli veya açık bilgi, davranış ve yeteneklerin kombinasyonu" (Draganidis ve Mentzas, 2006: 51-64),
-"Başarılı bir iş performansı için gerekli olan karakteristikler, davranışlar ve karakterler (trait)" (Abraham, 2001: 842-852),
-"Yüksek performansla ilişkili olan ve organizasyona rekabet avantajı sağlayan kolektif takım, süreç ve organizasyonel yapılabilirlikler (capabilities) gibi bireysel bilgi, yetenek, nitelik ve davranışları da içine alan gözlemlenebilir performans boyutları" (Athey ve Orth, 1999: 215-226),
- "Organizasyonun hedefleri ile uyumlu sonuçları başarmada kullanılan gözlemlenebilen ve ölçülebilen bilgi, beceri, yetenek ve davranışlar" (IDAS, 2006, 23),
- "Belirli bir iş bağlamında bir aktivitenin yapılabilmesi için gerekli olan ve insanların elde edebilecekleri spesifik, belirlenebilir, tanımlanabilir ve ölçülebilir bilgi, yetenek, beceri ve/veya diğer işle ilgili karakteristikler (tutum, davranış, fiziki beceri)" (HR-XLM, 2001, 3; Petersen vd., 2011).

Powers'a göre yetkinlikler yetenek, bilgi ve karakteristikler olarak ortaya çıkmaktadır (Powers, 1992'den aktaran NSDTA/APHSA, 2002: 1-35);
- Yetenek: Birinin bir işi yapmada beceri sahibi olması, mahir olması veya yapabilecek kapasitede olmasıdır. Örnek olarak; bir tenis oyuncusun raketi kullanırken mahir olması, bir müzisyenin müzik aletini çalarken mahir olması.
- Bilgi: Bir şey hakkında bilgi sahibi olma veya bir şeyi anlayabilme. Örnek olarak; tenis sporu hakkında bilgi sahibi olma veya müzikten anlama.
- Karakteristikler: Bireyin karakterini oluşturan kişisel özelliklerdir. Örnek olarak; heyecanlı olma, doğruluk, dürüstlük.

Yukarıda verilen tanımlamalardan anlaşılacağı ve araştırmacıların (Heinsman, 2008, 2; Deist, 2005: 27-46; Lahti, 1999: 59-75; Nordhaug ve Grenhaug, 1994: 89-106) da belirttiği gibi yetkinlik kavramının tanımında birlik yoktur ve bir kısım belirsizlikler söz konusudur. Ancak bütün bu tanımlamalardan hareketle yetkinlik kavramının özellikleri ile ilgili bazı çıkarsamalar yapılabilmektedir (HR-XLM, 2001, 4; Hoffmann, 1999: 275-286):
- Yetkinlikler gözlemlenebilir ve ölçülebilir.
- Yetkinlik bir işin yapılmasına ve performansa atıfta bulunmaktadır.

- Yetkinlikler kişilik özelliklerine atıfta bulunmaktadır.
- Yetkinlikler işle ilgili genel karakteristikler olabilir; taşınmaya hazır olmak, sigara içmemek gibi
- Bir yetkinlik başka yetkinlikleri kapsayabilir.

YETKİNLİKLERLE YÖNETİMİN ÖNEMİ

Yetkinliklerle yönetim, örgüt içi bireysel davranış ve yeteneklerin örgütün stratejik yönelimleri ile uyumlaştırılmasına yardımcı olan temel İK stratejisidir (Özçelik ve Ferman, 2006: 72-91). Yetkinliğe dayalı yönetim yaklaşımı, örgütlerin rekabetçi üstünlüğünün çalışanların geliştirdiği yetkinliklere bağlı olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Tak vd., 2007: 233-266). Yetkinliliğe dayalı yönetim yaklaşımı, örgütte insan unsurunu dikkat merkezine koymakta ve örgütün amaçlarını başarmada insan kaynağının önemini vurgulamaktadır (Wickramasinghe ve Zoyza, 2008: 337-354). Yetkinlikleri tanımlayan ve uygulayan bir örgüt önemli davranış, tutum, bilgi, yetenek ve kabiliyetlerle ilgi önemli bir mesaj vermektedir. Böyle bir örgüt entelektüel sermaye oluşturmanın ve temel yetkinlikleri korumanın sürdürülebilir bir başarı için önemini kavramıştır (Carrol ve McCrackin (1998: 45-63).

Diğer kaynaklar ve yapılabilirliklerle birlikte çalışanların yetkinlikleri örgütün rekabetçi üstünlük elde etmesinin kaynağı olarak görülmektedir. Bir örgütün misyonunu başarabilmesi ve rekabetçi avantaj elde edebilmesi için çalışanların yetkinlikleri stratejik yönelimlerle uyumlu olmalı ve onları desteklemelidir. Gerekli yetkinlikler olmadan iyi kavramlaştırılmış ve konumlandırılmış stratejilerin uygulanması ve gerçekleştirilmesi mümkün değildir (Cardy ve Selvarajan, 2006: 235-245; Saylı ve Ağca, 2009, 345-364).

Yetkinlilerle yönetim; yetenekli çalışan geliştirmede ve yetenekleri örgüte çekmede, pozisyonlara doğru çalışanı belirlemede, yedekleme planlarını yapmada, eğitim analizlerinde ve diğer insan kaynakları fonksiyonlarında örgüte yardımcı olmaktadır. Yetkinliklerle yönetim, örgütün ve bireyin örgütsel amaçları gerçekleştirmesi için sahip olması gereken temel bilgileri belirleyerek, örgüt ve birey düzeyinde önemli katkı sunmaktadır. Yetkinlik temelli yaklaşımlar insan kaynaklarının stratejilerle ve örgütsel önceliklerle ilgili mevcut ve gelecekte ihtiyaç duyduğu yeteneklerin, bilgilerin, davranışların ve yapılabilirliklerin belirlenmesini kolaylaştırabilmektedir (Draganidis ve Mentzas, 2006: 51-64). Bu bakımdan yetkinliklerle yönetim, İK profesyonellerinin değişik ihtiyaçlarına cevap vermekte (Mansfield, 2000: 3-17) ve kurumda insan kaynakları sisteminin geliştirilmesi için bütünleşik bir çerçeve sunmaktadır (Chung-Herrera vd., 2003: 17-25).

Yetkinlik modelinin öncelikli çıktısı; örgütsel stratejileri, amaçları ve değerleri spesifik davranışlara dönüştürerek, bireysel davranışları strateji, amaç ve değerlerle uyumlaştırmasıdır. Yetkinliklerle yönetim uygun şekilde tasarlandığında İK süreçlerini birbirleriyle entegre ederek bireysel ve örgütsel performansa katkı sağlayabilir (Özçelik ve Ferman, 2006: 72-91). Yetkinlik modeli sayesinde bir işin etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi için hangi yetkinliklere hangi seviyelerde ihtiyaç olduğu tespit edilebilir (Mansfield, 2000: 3-17). Bu nedenlerden dolayı yetkinlikler insan kaynakları sisteminde ortak bir dil olmalıdır (Hayes vd. 2000: 92-105; Woodruffe, 1991; aktaran Wickramasinghe ve Zoyza, 2008: 337-354).

Örgüt çalışanları doğru yetkinliklere sahip değilse örgütün misyonunu ve vizyonunu gerçekleştirmesi mümkün olmayacaktır. Çalışanın yetkinlikleri ile işin gerekleri ne kadar iyi örtüşürse çalışanın iş tatmini ve performansı o kadar yüksek olacaktır. Dolayısıyla çalışanların yetkinlikleri örgütlerin performansını arttırarak sonuçta rekabetçi avantaja sebep olmaktadır (Heinsman, 2008: 3; Zainal ve Ahmad, 2012). Çalışanların yetkinlikleri kaynak olmanın ötesinde örgütün diğer kaynaklarının da verimli bir şekilde kullanılabilmesi için gerekli görülmektedir (Nordhaug ve Grenhaug, 1994: 89-106).

YETKİNLİK ÇEŞİTLERİ

Turner ve Crawford (1994) yetkinlikleri kişisel ve kurumsal olarak iki geniş gurupta toplamaktadır. Kişisel yetkinlikler bireylerin sahip olduğu yetkinliklerdir ve bilgi, yetenek, beceri, tecrübe ve kişilik gibi karakteristikleri kapsamaktadır. Kurumsal yetkinlikler örgütsel süreçler ve yapılarla ilgilidir. Bu iki kategori birbirinden tamamen bağımsız değildir. Kurumsal karakteristikler örgüte uyumlu ya da en iyi işlev görecek kişisel yetkinlikleri belirleyebilmektedir (Cardy ve Selvarajan, 2006: 235-245). Murray (2003) da benzer şekilde yetkinlikleri örgütsel ve bireysel olarak sınıflandırmaktadır. Bireysel (yönetsel) yetkinlikler bir işi veya bir fonksiyonu belirlenen şekilde

yapmak için gereken kişisel özellikler, yetenekler ve davranışlardan oluşmaktadır. Örgütsel yetkinlikler; süreçler, sistemler ve uygulamalar (örnek olarak eğitim metotları, performans değerlendirme görüşmeleri, motivasyon teknikleri, teknik süreçler) tarafından belirlenmektedir. Bunlar, örgütün bireysel yetkinliklerinin örgüt düzeyinde yetkinliklere dönüştürmesine yardımcı olmaktadır (Stokes ve Oiry, 2012: 4-23).

Yetkinlik kavramı farklı bakış açılarına rağmen hem stratejik yönetim hem de insan kaynakları yönetiminin ilgi odağındadır. Stratejik yönetim perspektifinden yetkinlikler kaynakların ve yapılabilirliklerin bir kombinasyonudur. Bu kombinasyon taklit edilmesi zor, kıt, değerli ve ikamesi zor olduğu zaman temel yetkinlikler olarak adlandırılmaktadır. Temel yetkinlikler örgütteki bir fonksiyon, süreç ve rutinler olabilir (Cardy ve Selvarajan, 2006: 235-245). Bu yaklaşım örgütün rekabetçi avantaj elde etmesi için örgütün mevcut hangi yetenek ve becerilere sahip olduğunu, gelecekte hangilerine ihtiyaç duyacağını ve bunların nasıl harmanlanacağını gözden geçirmektedir (Stokes ve Oiry, 2012: 4-23).

İnsan kaynakları perspektifinden yetkinlikler çalışanların yapabilirlikleri olarak görülmektedir. Örnek olarak; bir görevi istenilen performans düzeyinde yerine getirmek için belirli düzeyde bilgi, yetenek ve beceri gerekmesi (Cardy ve Selvarajan, 2006: 235-245). Stratejik perspektif, yetkinlikleri örgüt düzeyinde ve kaynakların ve yapılabilirliklerin soyut kombinasyonu olarak ele almaktadır. İnsan kaynakları yönetimi ise yetkinlikleri etkin iş performansı ile ilgili kişisel karakteristikler olarak görmektedir. Örgüt düzeyindeki yetkinlikler çalışan yetkinlikleri ile bağlantılı olduğundan dolayı uygun çalışan yetkinliklerinin belirlenmesi yetkinlik bazlı yönetimin önemli bir yönünü oluşturmaktadır (Cardy ve Selvarajan, 2006: 235-245). Çünkü temel yetkinlikler örgütün içsel yapılabilirliklerine dayanmakta ve örgütün iş gücü ile bağlantılı bulunmaktadır (Clardy, 2008: 183-197).

İnsan kaynakları yönetimi bakış açısından bireysel yetkinlikler çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Örnek olarak; temel yetkinlikler, genel yetkinlikler ve teknik yetkinlikler (IDAS, 2006, 2), temel yetkinlikler, fonksiyonel yetkinlikler ve kişisel yetkinlikler (Gangani vd., 2006: 127-140). Carrol ve McCrackin (1998: 45-63) yetkinlikleri; temel yetkinlikler, takım yetkinlikleri, liderlik/yönetici yetkinlikleri ve fonksiyonel (işe özgü) yetkinlikler olarak sınıflandırmaktadır.

Yönetsel yetkinlikler: Başarılı yöneticiler tarafından sahip olunan yetkinlikler yönetsel yetkinlik olarak adlandırılmaktadır (Abraham vd. 2001: 842-852). Bu yetkinlikler yönetsel iş ve süreçleri yerine getirmek için gerekli olan yetkinliklerdir (Raja ve Swapna, 2010: 71-76). Yönetsel yetenekler yöneticinin belirli bir örgüt sistemi bağlamında, düşünme ve hareket etme becerilerine atıfta bulunmaktadır. Bu yetenek örgütsel hedefleri başarmak için insanları, yapıları, süreçleri ve politikaları anlamayı gerektirmektedir. Yöneticinin insan (human skill) yetenekleri ise amaçlara ulaşmak için insanlarla ve insanların içinde çalışma becerisidir. Bu yetenek motivasyon, kişiler arası ilişkileri kurma ve koruma gibi insan davranışının genel prensiplerini anlamayı gerektirmektedir (Scullen vd., 2003: 50-66).

Teknik/fonksiyonel yetkinlikler: Çalışanın belirli bir alanda işlerini etkin yapabilmesi ya da üstün performans gösterebilmesi, teknik ve prosedürleri uygulayabilmesi için gerekli olan spesifik bilgi, yetenek ve becerilerdir (Raja ve Swapna, 2010: 71-76). Herhangi bir pozisyon için bazı yetkinlikler diğerlerine göre daha önemli ya da daha gerekli olabilmektedir. Örnek olarak, satış elamanı ve kasiyerin ihtiyaç duydukları kişiler arası ilişkiler, hesaplama ve konuşma kapasitesi derece bakımından birbirinden farklı olacaktır (Enis, 2008, 1-25).

Temel yetkinlikler: Organizasyonun misyonunu, vizyonunu, değerlerini ve stratejik planını gerçekleştirmeye yönelik yapılacak işleri başarılı bir şekilde yerine getirmek için kurum içindeki bütün çalışanların gerek duyduğu, diğer yetkinliklere göre daha baskın ve yönlendirici yetkinliklere temel yetkinlikler denilmektedir (IDAS, 2006, 2; Gangani vd., 2006: 127-140; Biçer ve Düztepe, 2003: 13-20; Blancero vd. 1996: 383-403).Temel yetkinlikler büyük ölçüde örgütün kültürüne, yönetim takımına, yasal düzenlemelerine ve bulunduğu sektöre göre durumsallık göstermektedir (Tricker ve Lee, 1997: 87-101).

Temel yetkinlikler; müşteri hizmetleri, sürekli gelişim, çalışanların sorumlulukları ve takım çalışması gibi alanlarda örgütün değerlerini, arzulanan kültürü ve performans beklentilerini yansıtmaktadır (Carrol ve McCrackin, 1998: 45-63). Temel yetkinlikler genellikle çalışanların paylaşılan tutum, aksiyon, bilgi ve yeteneklerinde bulunan soyut ve

gizli (tacid) yapılabilirliklere dayanmaktadır (Clardy, 2008: 183-197) ve örgütün temel yapılabilirliklerini yansıtmaktadır (Raja ve Swapna, 2010: 71-76).

YETKİNLİKLERİN İNSAN KAYNAKLARI UYGULAMALARINDA KULLANILMASI

Yetkinlikler, rollerin fonksiyonunu bir işi yapmak için gerekli olan spesifik yetenek, bilgi ve karakteristiklere dönüştürmektedir (NSDTA/APHSA, 2002: 11). Bu nedenle yetkinlik terimi insan kaynakları alanında önemli bir kavram haline gelmiş (Çetinkaya, 2009: 219-238) ve oldukça yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Yetkinlikler; seçme, yerleştirme, terfi, ücret, ödüllendirme, performans yönetimi, eğitim ve geliştirme, kariyer yönetimi, koçluk, kılavuzluk (mentorluk), yedekleme, kurumsal stratejik planlama ve değişim yönetimi gibi alanlarda kullanılmaktadır (Chung-Herrera vd., 2003: 17-25; Rodriguez vd., 2002: 309-324; Mansfield, 2000: 3-17; Carroll and McCrackin,1998: 45-63). Bunlardan bir kısmı aşağıda açıklanmaktadır.

İşgücü planlaması: İK profesyonelleri, günümüzün rekabetçi ve sürekli değişen iş çevresinde yetenek portföyünü geliştirmek ve iş gücünün etkililik seviyesini pazarın değişen talepleri ile uyumlaştırmak için yetkinlik modellerinden faydalanmaktadır (Gangani vd., 2006: 127-140). Yetkinlik açığı analizi; çalışanların, grupların ya da organizasyonun sahip olması gereken yetkinliklerdeki açığı açıklayarak işgücü geliştirme planlarının oluşturulmasına katkı sağlamaktadır (Draganidis ve Mentzas, 2006: 51-64).

Seçme yerleştirme: Seçme ve yerleştirme sürecinde yetkinlikler iki şekilde kullanılmaktadır. Birincisi aday bulma için verilen iş ilanlarında müracaat edecek adaylardan hangi yetkinliklerin beklendiği ve bu yetkinliklerin hangi seviyede bulunması gerektiği bildirilmektedir (IDAS, 2006: 14). Yetkinlikler adayın yapabilirlikleri ile pozisyonun ihtiyaçlarını karşılaştırmada kullanılmaktadır (Draganidis ve Mentzas, 2006: 51-64). Bu da yetkinlik bazlı mülakat yöntemini gerektirmektedir. Ancak yetkinliklerin önemli bir bölümü fiilen çalışma sürecinde gözlemlenerek tespit edilebildiğinden dolayı seçme sürecinde kullanımları diğer İK süreçlerine göre daha kısıtlıdır. Çünkü İK uzmanları işe alım sürecinde adayları daha dar bir sürede gözlemleme imkanına sahiptir.

Eğitim: Yetkinlik açığı analizi, yetkinlik ihtiyaçlarını belirleyerek eğitim planlamasının yapılmasına veri sağlamaktadır (Draganidis ve Mentzas, 2006: 51-64). Tespit edilen yetkinlik açıkları eğitimlerle giderilebilmektedir.

Performans yönetimi: Çalışanların işin gerektirdiği yetkinliklere sahip olup olmadıkları öğrenmek için performans değerlemeden faydalanılabilir. Bu şekilde hem çalışanlardan hangi yetkinliklerin beklendiği açıkça ortaya konmuş olur hem de çalışanlar performans değerleme ile geri bildirim sayesinde kendi yetkinlikleri hakkında bilgi edinmiş olurlar (Draganidis ve Mentzas, 2006: 51-64; NSDTA/APHSA, 2002: 11). Bu bakımdan düşünüldüğünde yetkinliğe dayalı performans değerlendirme bireysel amaçlarla örgütsel hedefleri uyumlaştırmaktadır (Gangani vd., 2006: 127-140). Aynı zamanda yetkinlik bazlı performans değerlendirmenin sonuçları eğitim ve geliştirme planlarının hazırlanması için veri sağlamaktadır.

Kariyer geliştirme: Yetkinlikler, çalışanların kişisel kariyer gelişim planlarının oluşturulması için kullanılmaktadır (Draganidis ve Mentzas, 2006: 51-64). Yetkinlik matrisleri, mesleki gelişim ve ilerlemede hem yatay hem de dikey kariyer yolları belirtmek için kullanılabilir (NSDTA/APHSA, 2002: 11). Örnek olarak; her hangi bir pozisyondan başka bir pozisyona geçmek isteyen bir çalışan o pozisyonun gerektirdiği yetkinlikleri bilir ve kariyer gelişim planını pozisyonların gerektirdiği yetkinlikleri dikkate alarak yapar.

Yedekleme planları: Örgütler bazı önemli pozisyonlar için yedekleme planları yapmaktadır. Bu planlar yapılırken pozisyonun gerektirdiği yetkinlikler de yedekleme planı dahilinde belirlenirse pozisyonu dolduracak alternatif çalışanlar yetkinliklerine göre değerlendirilerek belirlenebilir.

Yetkinliklerle yönetim sayesinde paylaşılan kavramsal çerçevenin ve ortak bir dilin oluşturulması personel seçmede, terfilerde, kariyer yollarının planlanmasında ve eğitim ve geliştirme programlarının tasarımında yetenek profillerinin farklı işlerle eşleştirilmesini kolaylaştırır (Mansfield, 2000: 3-17). Yetkinliklerle yönetimin İKY sistemi ile bütünleştirilmesi, İKY sistemi içinde bir fonksiyonun çıktılarının başka bir fonksiyonun girdilerini oluşturması bakımından önem taşımaktadır. Etkin bir iş gücü geliştirme sistemi; yetkinlik standartlarının belirlenmesi, yetkinliklerin değerlendirilmesi ve sonuçlarının doğrulanması sürecini gerektirmektedir. Bunlar yapılmadan iş gücü

geliştirme başarısız olacaktır. Değerlendirme ve sonuçların doğrulanması olmadan çalışanlar kazandıkları yetkinlikleri işverene göstermek için bir araç bulamayacak ve işverenler sonuçları doğrulama imkanına sahip olmayacaktır (Sharon ve Wilson, 2002: 180-187).

TEMEL YETKİNLİKLERİN ALGILAMASINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, temel yetkinliklerin çalışanların demografik değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesidir. Bu amaçtan hareketle araştırmanın temel sorusunu; "çalışanların demografik değişkenlerine göre temel yetkinliklerin önemini algılamaları değişmekte midir?" şeklinde ifade etmek mümkündür.

Araştırmada aşağıdaki hipotezler test edilmektedir:

H0-1: Çalışanların cinsiyetine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur.

H0-2: Çalışanların medeni durumuna göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur.

H0-3: Çalışanların yaşlarına göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur.

H0-4: Çalışanların statülerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur.

H0-5: Çalışanların çalışma alanlarına göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur.

H0-6: Çalışanların kıdemlerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur.

H0-7: Çalışanların eğitim seviyelerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur.

H0-8: Çalışanların ücret seviyelerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur.

Araştırma Yöntemi

Araştırmanın evreni ve örneklem

Bu çalışmada, merkezi İstanbul'da bulunan bir şirketler topluluğunda (isminin açıklanması istenmemiştir) gerçekleştirilen temel yetkinlikleri belirleme faaliyeti kapsamında[1] elde edilen veriler kullanılmaktadır. Araştırmaya konu olan şirketler topluluğu bünyesinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 15 şirket bulunmaktadır. Kurumun 2500 çalışanı bulunmaktadır. Anket uygulamasında tüm şirket çalışanlarına ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak, şirket çalışanlarının bir kısmının internet erişiminin olmamasından ve bunlara ulaşmanın uzun zaman alacağından dolayı bu çalışanlar hedef kitleden çıkarılmıştır. Dolayısıyla araştırma internet erişimi olanlar üzerinden yürütülmüştür. Anket linki, şirketin internet erişimi olan 2000 çalışanına elektronik posta ile gönderildi. E-postada, çalışmanın amacı ve katılmanın gönüllülük esasına dayandığı belirtildi. Bir haftalık süre içinde toplam 1054 çalışandan geri dönüş sağlandı. 44 anket çalışanların demografik bilgileri olmadığından dolayı dikkate alınmadı. 1009 anket analize alındı. Geçerli anketlerin geri dönüş oranı 50,45 dir.

Veri toplanma araçları

Temel yetkinliklerin belirlenmesi için söz konusu kurumda odak grup çalışması ile 20 temel yetkinlik belirlenmiş ve çalışanlar tarafından önem derecesine göre puanlanacak yetkinlik listesi oluşturulmuştur.

Araştırmada standardize anket yöntemi kullanılmıştır. Anket iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, anketi dolduran kişiye ait demografik bilgiler (yaş, cinsiyet, öğrenim durumu vs) yer almaktadır. İkinci kısım temel yetkinliklerin önem derecesinin belirlenmesine yöneliktir. Yetkinliklerin tamamının puanlanması zorunludur. Cevap

ölçeği olarak ise 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır: Çok önemsiz (1), önemsiz (2), orta düzeyde önemli (3), önemli (4), çok önemli (5).

Hazırlanan anket öncelikle pilot seçilen bir şirketin 69 çalışanı üzerinde uygulandı. Anketin güvenilirliği Cronbach Alfa ile analiz edildi ve anketin güvenilirliğinin kabul edilebilir seviyede olduğu görüldü (0.917). Herhangi bir değişken silindiği takdirde (If Item Deleted) anketin güvenilirliğinin artıp artmayacağı kontrol edildi ve ölçekten herhangi bir sorunun çıkarılmasına ihtiyaç olmadığını anlaşıldı. Anket 15 şirkette uygulandı. Anketin güvenilirliği ile ilgili Cronbach's Alpha değeri 0.935 dir. Herhangi bir değişken silindiği takdirde anketin güvenilirliğinin artıp artmayacağı kontrol edildi ve ölçekten herhangi bir sorunun çıkarılmasına ihtiyaç olmadığı anlaşıldı. Veriler normal dağılıma uymamaktadır.

Veri analizi araçları

Elde edilen verilerin analizi için SPSS istatistik paket programı kullanılmıştır. Veri analizi için Faktör Analizi, Bağımsız İki Örnek T Testi ve Tek Yönlü Anova Testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

Araştırmanın kısıtları

Sonuçlarının genelleştirilememesi vaka çalışmalarının önemli bir kısıtı olarak kabul edilmektedir (Özçelik ve Ferman, 2006: 72-91). Anket uygulamasında internet erişimi olmayanların kapsam dışında bırakılması çalışmanın diğer bir kısıtını oluşturmaktadır.

Analizler ve Bulgular

Araştırmaya katılanlarla ilgili bazı önemli özellikler şöyledir: Katılımcıların %95'i erkek, %79'u evli, %78'i 26-45 yaş gurubunda, %64'ü düşük statüde, %25'i on yıldan fazla kıdemli, %43.8'i lisans ve üzeri eğitime sahip ve %47'si 1500 TL altında ücret almaktadır. Ayrıntılı bilgiler Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Demografik Değişkenler

		Sayı	%
Cinsiyet	Erkek	959	95,04
	Bayan	50	4,96
Medeni Durum	Evli	799	79,19
	Bekar	210	20,81
Yaş	18-25	186	18,43
	26-35	549	54,41
	36-45	235	23,29
	46 ve üzeri	39	3,87
Statü	Sorumlu	359	35,58
	Görevli	290	28,74
	Yönetici	196	19,43
	Müdür	92	9,12
	Uzman	54	5,35
	Üst düzey yönetici	18	1,79
Çalışma alanı	Pazarlama ve satış	354	35,08
	Üretim	136	13,48
	Dağıtım ve lojistik	125	12,39
	İdari işler	105	10,41
	Bilgi sistemleri	87	8,62
	Muhasebe ve mali işler	84	8,33
	İnsan Kaynakları	38	3,77
	Satınalma	23	2,28
	Yönetim	21	2,08
	Denetim	20	1,98
	Halkla ilişkiler	16	1,59
Kıdem aralığı	1-3	276	27,35
	4-6	218	21,61
	7-10	267	26,46
	11-15	122	12,09
	15 üzeri	126	12,49
Eğitim Durumu	İlköğretim	49	4,86
	Lise	361	35,78
	Ön Lisans	157	15,56
	Lisans	381	37,76
	Lisans Üstü	61	6,05
Ücret aralığı	1500 ve altı	473	46,88
	1501-2500	363	35,98
	2501-3500	123	12,19
	3500 üzeri	50	4,96

Çizelge 2'de anket sorularına verilen cevapların (temel yetkinliklerin önem derecelerinin) ortalama değerleri ve standart sapmaları verilmektedir. Çizelgeden görüldüğü gibi yetkinliklerin tamamının ortalama değerleri çok önemli ile önemli arasında (4-5) değişmektedir. Bu durum, temel yetkinliklerin ankete katılan çalışanlar tarafından önemsendiğini göstermektedir.

Çizelge 2. Yetkinliklerin Ortalama Değerleri ve Standart Sapmaları

Sıra	Yetkinlik adı	Ortalama	Std. Sapma
1	Güvenirlilik	4,88	0,42
2	Görev Bilinci	4,84	0,44
3	Temsil Kabiliyeti	4,79	0,47
4	Verimlilik	4,79	0,50
5	Ölçülü Davranma	4,79	0,48
6	İşbirliği	4,75	0,50
7	İlgi ve Heves	4,72	0,55
8	İletişim Becerisi	4,71	0,54
9	Çevresiyle Uyum	4,70	0,55
10	Gelişime Açıklık	4,70	0,56
11	Başarma Azmi	4,70	0,57
12	Özgüven	4,69	0,56
13	Bilgi Paylaşımı	4,65	0,62
14	Çözüm Odaklılık	4,65	0,59
15	Sabırlı olma	4,62	0,64
16	Fedakarlık	4,62	0,67
17	Objektif Olma	4,61	0,63
18	Sorumluluk Alabilme	4,61	0,65
19	Esnek Düşünebilme	4,60	0,63
20	İstikrarlı olma	4,59	0,64

Araştırma kapsamında çalışanların temel yetkinlik algılamaları faktör analizi ile test edilmiştir. Faktör analizi ile çok sayıda değişkenden oluşan veri setinin azaltılarak açık hale gelmesin amaçlamaktadır.

Temel yetkinlikler için faktör analizi

Veri setinin faktör analizine uygunluğunu araştırmak için KMO ve Bartlett testi sonuçları incelenmiştir. Örneklemin yeterliliğini ölçen KMO değeri 0,964 bulunmuştur. Bu değer örneklemin büyüklüğünün mükemmel düzeyde faktör analizi yapmağa uygun olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2008: 322). Bartlett küresellik testi sonucu (p=0,00) istatistiksel olarak anlamlıdır ve değişkenler arasında güçlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Bu iki sonuç, verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Değişkenlerin sayısını azaltmak amacıyla öncelikle anti-imaj korelasyonuna bakıldı. Değişkenlerin anti-imaj korelasyonlarının hiçbiri 0,5'in altında olmamasından dolayı hiçbir değişken analizden çıkarılmadı. İkinci olarak değişkenlerin ortak varyansları (communality) incelendi. Değişkenlerin ortak varyansı bir değişkenin analizde yer alan diğer değişkenlerle paylaştığı varyans miktarlarını göstermektedir. Düşük ortak varyansa sahip olan değişkenler (0.50'in altında) analizden çıkarılmaktadır (Kalaycı, 2008: 329). Ancak, ortak varyanslar birbirlerine oldukça yakındır (en yüksek 0,6 ve en düşük 0,4). Bu nedenden varyansa bakarak hiçbir değişken analizden çıkarılmadı. İki faktör altında faktör ağırlığı birbirine 0.1 den daha yakın olan 7 değişken analizden çıkarılıp 13 değişkenle faktör analizi tekrarlandı. Verilerin faktör analizine uygun olduğu görüldü (KMO= 0.938). Faktör analizinin sonucuna göre 13 değişken 2 faktör altında toplanmaktadır. Bu iki faktör toplam varyansın %54,3'ünü açıklamaktadır. Birinci faktör toplam varyansın % 40,1'ini açıklamaktadır. İkinci faktör ise toplam varyansın % 14,2'sini açıklamaktadır.

Her bir değişkenin faktör yükleri ve hangi bileşen altında toplandıkları Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3. Döndürülmüş Bileşen Matris

		Bileşenler	
Sıra	Yetkinlikler	1	2
1	Sabırlı olma	**0,77**	0,08
2	Esnek Düşünebilme	**0,75**	0,24
3	Bilgi Paylaşımı	**0,74**	0,15
4	İlgi ve Heves	**0,72**	0,17
5	Özgüven	**0,70**	0,27
6	İstikrarlı olma	**0,69**	0,16
7	Fedakarlık	**0,66**	0,18
8	Ölçülü Davranma	**0,64**	0,33
9	Objektif Olma (nesnellik)	**0,63**	0,27
10	İşbirliği	**0,59**	0,40
11	Çevresiyle Uyum	**0,58**	0,38
12	Güvenirlilik	0,14	**0,86**
13	Görev Bilinci	0,25	**0,81**

Aşağıda yer alan hipotezler faktör skorları kullanılarak yapılmıştır. Faktör skorlarının normal dağıldığı varsayılmıştır (Govender ve Parumasur, 2010: 1-11; Özdamar, 2002: 251; Doğan ve Başokçu, 2010: 65-71). Hipotez testlerini gerçekleştirmek için Bağımsız İki Örnek T Testi ve Tek Yönlü Anova Testi uygulanmıştır.

H0-1: Çalışanların cinsiyetine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur. Çalışanların cinsiyetine göre temel yetkinliklere (t=-0.28, p=0.77) verdikleri önem bakımından arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. H0 hipotezi kabul edilmiştir.

H0-2: Çalışanların medeni durumuna göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur. Çalışanların cinsiyetine göre temel yetkinliklere (t=0.57, p=0.56) verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. H0 hipotezi kabul edilmiştir.

H0-3: Çalışanların yaşlarına göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur. Çalışanların yaşları 18-25, 26-35, 36-45, 46 ve üzeri olarak gruplandırılmıştır. Çalışanların yaşlarına göre temel yetkinliklere (F=0.503, p=0.68) verdikleri önem bakımında arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. H0 hipotezi kabul edilmiştir.

H0-4: Çalışanların statülerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur. Statüler[2] görevli, sorumlu, yönetici, müdür ve üst düzey yönetici şeklinde gruplandırılmıştır. Statülere göre, temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından çalışanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (F=6.566, p=0.00). H0 hipotezi reddedilmiştir. Varyansların homojenliği sağlanamamıştır (p=0.00). Bu nedenle farklılığın nedenini araştırmak için Post Hoc testlerinden Tamhane kullanılmıştır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Statülere göre çoklu karşılaştırma

(I) Statü	(J) Statü	Ortalama farkı (I-J)	Std. hata	Sig.
Görevli	Müdür	,48*	0,14	0,02
Görevli	Uzman	,54*	0,16	0,02
Müdür	Yönetici	-,47*	0,15	0,03
Uzman	Yönetici	-,54*	0,17	0,03

Çizelge 4'e göre görevli-müdür ve görevli-uzman arasında olumlu bir farklılık vardır. Diğer bir ifadeyle görevliler müdür ve uzmanlara göre temel yetkinliklere daha büyük önem vermektedirler. Ayrıca müdür- yönetici ve uzman-yönetici arasında negatif bir fark vardır. Diğer bir ifadeyle yöneticiler temel yetkinliklere uzman ve müdürlere göre daha büyük önem vermektedir. Örgütteki hiyerarşik yapıyı dikkate aldığımızda düşük statüdeki çalışanların temel yetkinliklere daha büyük önem verdiklerini söyleyebiliriz.

H0-5: Çalışanların çalışma alanlarına göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur. Çalışma alanına göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından çalışanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (F=2.593, p=0.004). H0 hipotezi reddedilmiştir. Varyansların homojenliği sağlanmıştır (p=0.065). Bu nedenle farklılığın nedenini araştırmak için Post Hoc testlerden Tukey testi kullanılmıştır. Ancak, bu test farklılığın kaynağını göstermemektedir. Bu nedenle Tamhane testine bakılmıştır.

Çizelge 5. Çalışma alanına göre çoklu karşılaştırma

I) Çalışma alanı	(J) Çalışma alanı	Ortalama farkı (I-J)	Std. hata	Sig.
Halkla ilişkiler	İnsan Kaynakları	0,86*	0,21	0,01

Çizelge 5'de görüldüğü gibi temel yetkinlikleri algılamadaki farklılık insan kaynakları ve halkla ilişkiler çalışanlarından kaynaklanmaktadır. Halkla ilişkiler çalışanları, insan kaynakları çalışanlarına göre temel yetkinlilere daha büyük önem vermektedirler. Halkla ilişkiler çalışanlarının kurum kültürünün açık göstergesi olan temel yetkinlikleri daha fazla önemsemelerinin nedeni halkla ilişkiler çalışanlarının kurumsal değerlerin dışa karşı temsilcileri olmalarından ve kurumsal değerlere verdikleri önemden kaynaklanabilir. Farklılığın insan kaynakları ile halkla ilişkilerden kaynaklanması ise konunun ilginç yönüdür. Çünkü araştırmaya konu olan örgütteki insan kaynakları yapılanmasında operasyonel faaliyetler ağırlıktadır. İnsan kaynakları çalışanlarının büyük bir oranı bordro ve özlük işleri çalışanlarından oluşmaktadırlar.

H0-6: Çalışanların kıdemlerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur. Çalışanlar kıdemlerine göre 1-3, 4-6, 7-10, 11-15 ve 15 üzeri şeklinde gruplandırılmıştır. Kıdemlerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından çalışanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (F=2.708, p=0.029). H0 hipotezi reddedilmiştir. Ancak varyansların homojenliği sağlanamamıştır (p=0.00). Bu nedenle farklılığın nedenini araştırmak için Post Hoc testlerden Tamhane ve Tukey testi yapılmıştır. Ancak, iki test de farklılıkların kaynağını göstermemektedir.

H0-7: Çalışanların eğitim seviyelerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından aralarında anlamlı bir farklılık yoktur. Eğitim seviyeleri ilköğretim, lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü olarak gruplandırılmıştır. Eğitim seviyelerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından çalışanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (F=9.202, p=0.00). H0 hipotezi reddedilmiştir. Ancak, varyansların homojenliği sağlanamamıştır (p=0.00). Bu nedenle farklılığın nedenini araştırmak için Post Hoc testlerden Tamhane testi yapılmıştır.

Çizelge 6. Eğitim durumuna göre çoklu karşılaştırma

(I) Eğitim Durumu	(J) Eğitim Durumu	Ortalama farkı (I-J)	Std. hata	Sig.
Lisans	Lisans Üstü	,58*	0,19	0,03
Lisans Üstü	Ön Lisans	-,81*	0,19	0,00
Lisans Üstü	Lise	-,74*	0,19	0,00

Çizelge 6'da görüldüğü gibi lisan ve lisan üstü eğitim düzeyine sahip çalışanlar arasında olumlu bir farklılık bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle lisan mezunu çalışanlar lisansüstü mezunlarına göre temel yetkinliklere daha büyük önem atfetmektedirler. Ayrıca lisansüstü- ön lisans ve lisansüstü-lise arasında negatif bir farklılık bulunmaktadır. Diğer bir anlatımla ön lisans ve lise mezunu çalışanlar lisansüstü çalışanlara göre temel yetkinliklere daha büyük önem vermektedirler. Genel olarak eğitim düzeyi düştükçe temel yetkinliklere daha büyük önem verildiği söylenebilir.

H0-8: Çalışanların ücret seviyelerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımında aralarında anlamlı bir farklılık yoktur. Ücret seviyeleri 1500 ve altı, 1501-2500, 2501-3500 ve 3501 üzeri olarak gruplandırılmıştır. Eğitim seviyelerine göre temel yetkinliklere verdikleri önem bakımından çalışanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (F=12,714, p=0.00). H0 hipotezi reddedilmiştir. Ancak, varyansların homojenliği sağlanamamıştır (p=0.00). Bu nedenle farklılığın nedenini araştırmak için Post Hoc testlerden Tamhane testi yapılmıştır.

Çizelge 7. Ücret düzeyine göre çoklu karşılaştırma

(I) Ücret aralığı	(J) Ücret aralığı	Ortalama farkı (I-J)	Std. hata	Sig.
1500 ve altı	3500 üzeri	0,747*	0,17	0,00
1500 ve altı	2501-3500	0,412*	0,12	0,01
1501-2500	3500 üzeri	0,612*	0,17	0,00

Tablo 7'de görüldüğü gibi alt düzey ücret grubu üst düzey ücret grubuna göre temel yetkinliklere daha büyük önem vermektedir. Bu durum, örgütün çalışan profilini çeşitli kriterler açısından değerlendirdiğimizde daha önce tespit edilen farklılıklarla tutarlı görülmektedir. Şöyle ki düşük düzeyli statüler yüksek düzeyli statülere göre, eğitim durumu düşük olanlar yüksek olanlara göre ve ücret düzeyi düşük olanlar yüksek olanlara göre temel yetkinliklere nispi olarak daha büyük önem vermektedirler. Bu sonuç düşük gelir, statü ve ücret gruplarının yetkinlik sisteminden beklentisini de ortaya koymaktadır.

Yetkinliklerin algılanması ile ilgili çalışmalar yok denecek kadar sınırlıdır. Ampirik araştırmalar yetkinlik ihtiyaçlarını belirleme yerine daha çok eğitim ihtiyaçlarını analiz etmektedirler. Eğitim ihtiyacı analizlerine odaklanan çalışmalar yöneticilerin yaş, tecrübe ve eğitim değişkenlerinin eğitim ihtiyacı ile negatif ilişkide olduğunu göstermektedir. Daha yaşlı ve daha yüksek eğitime sahip yöneticiler kendilerini diğerlerine göre daha eğitimli olarak algılamaktadırlar. Daha fazla iş tecrübesine sahip yöneticiler daha az eğitime ihtiyaç duyduklarını belirtmiştirler (Agut vd., 2003: 906-918).

Temel yetkinliklerin çalışanlar tarafından algılanması ile ilgili Xiao'nun yapmış olduğu araştırmaya göre çalışanlar pozisyonlarına ve iş yerindeki tecrübelerine göre işin başarılı bir şekilde yapılması için gerekli temel yetkinlikleri algılamaları farklılık göstermektedir (Xiao, 2006: 371-402). Yönetsel yetkinliklerin algılanması ile ilgili çalışmalar kısmen daha fazladır. Agut vd. (2003: 906-918) yöneticilerin yetkinlik ihtiyaçları ile ilgili yapmış oldukları çalışmaya göre eğitim seviyesi yetkinlik ihtiyaçları ile negatif korelasyon içindedir. Fakat iş tecrübesi yetkinlik ihtiyacı ile olumlu korelasyona sahiptir. Yaş ile yetkinlik ihtiyacı arasındaki ilişki ise belirsizdir. Yöneticiler üzerine yapılan başka bir çalışma ise yaş, medeni durum ve cinsiyetin yetkinlik ihtiyacını yordamada önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Wickramasinghe ve Zoyza, 2008: 337-354). Yönetsel yetkinliklerin algılanması ile ilgili Türkiye'de yapılan bir çalışmada (Çetinkaya, 2009: 219-238) yöneticilerin kıdemlerine göre üst ve orta düzey yönetsel yetkinliklere verdikleri önem arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmamızın sonuçlarını temel yetkinlikler bakımından ilgili yazınla karşılaştırdığımızda Xiao'nun elde ettiği bulgularla pozisyon ve tecrübe kriterleri bakımından örtüşmektedir (Xiao, 2006: 371-402).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sonuç olarak bu çalışma ile ulaşılan bulgular, çalışanların statü, eğitim seviyesi, kıdem ve ücret düzeyi açısından temel yetkinliklere yönelik algılamalarının incelenen kurum bazında farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar ilgili üç çıkarsama yapılabilir. Birincisi, bu bulgular kendi içinde tutarlıdır. Şöyle ki incelenen kurum bazında bu dört değişken birbirleri ile yakından ilgilidir. İlgili kurumda temel belirleyici statüdür. Statünün artmasıyla ücretler artmaktadır. Statüler ise eğitim ve kıdemle ilintilidir. İkinci olarak sonuçlar temel yetkinliklerden çok yetkinlik sisteminden beklentileri yansıtıyor olabilir. Sahip olduğu yetkinliklerin örgüt içinde değerlendirilmediğini düşünen düşük statüdeki çalışanlar, yetkinlik sistemi kurulduğunda yetkinliklerinin değerlendirileceği beklentisiyle yetkinliklere daha büyük önem atfetmiş olabilirler. Üçüncü olarak statü ve eğitim düzeyinin artmasına bağlı olarak çalışanlar yönetsel ve işe özgü yetkinlikleri temel yetkinliklere göre daha fazla önemsiyor olabilirler. Çünkü temel yetkinlikler kurumdaki çalışanları ortak yönlerine yönetsel ve işe özgü yetkinlikler ise çalışanların farklı yönlerine (işe ve yöneticiliğe) vurgu yapmaktadır. Bu sebeple alt düzey statülerde çalışanların kendisinde bulunan özelliklere daha fazla önem vermesi durumu söz konusu olabilir.

Bu çalışmanın, temel yetkinliklerin algılanmasında yazının sınırlılığı da göz önüne alınarak, diğer çalışmalara ışık tutacağı söylenebilir. Sektörel bazda ve daha geniş ölçekte, benzer çalışmaların yapılmasına gerek duyulmaktadır.

Notlar:

[1] Temel yetkinlilerin belirlenme süreci ile ilgili yazarın "Temel Yetkinliklerin Belirlenmesine Yönelik Süreç ve Model Önerisi", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7(2), 185-205, 2012, çalışmasına bakılabilir.

[2] Kurumda; görevli, sorumlu, yönetici, müdür ve üst düzey yönetici (genel müdür yardımcısı ve genel müdür) şeklinde aşağıdan yukarıya doğru yükselen hiyerarşik bir yapı bulunmaktadır. Uzmanlar ise hiyerarşik yapının dışında yer almaktadır. Araştırmaya sadece 5 genel müdür katıldığı için genel müdür yardımcıları ile aynı grupta birleştirilmiştir.

KAYNAKLAR

Agut, S., Grau, R. ve Peiró, J.M. (2003), "Individual and Contextual Influences on Managerial Competency Needs", Journal of Management Development, 22(10), 906-918.

Athey, T. R ve Orth, M. S. (1999), "Emerging Competency Methods for the Future", Human Resource Management, 38(3), 215-226.

Beer, M. (1997), "The Transformation of the Human Resource Function: Resolving the Tension between a Traditional Administrative and a New Strategic Role", Human Resource Management, 36(1), 49-56.

Bell, B. S., Lee, S.W. ve Young, S.K. (2006), "The Impact of eHR on Professional Competence in HRM: Implications for the Development of HR Professionals", *Working Paper Series*, Cornell University School of Industrial and Labor Relations Center for Advances Human Resource Studies, 1-26, http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article= 1402&context=cahrswp, (30.10.2012)

Biçer, G. ve Düztepe, Ş. (2003), "Yetkinlikler ve Yetkinliklerin İşletme Açısından Önemi", Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi, 1(2), 13-20.

Blancero, D., Boroski, J. ve Dyer, L. (1996), "Key Competencies for a Transformed Human Resource Organization: Results of a Field Study", Human Resource Management, 35(3), 383-403.

Brockbank, W., Sioli, A. ve Ulrich, D. (2002), "So We are at the Table! Now What", Working paper, University of Michigan Business School, http://webuser.bus.umich.edu/Programs/hrcs/res_NowWhat.htm, (23.01.2013).

Brockbank, W., Ulrich, D. ve Beatty, R. W. (1999), "HR Professional Development: Creating the Future Creators at the University of Michigan Business School", Human Resource Management, 38(2), 111–117

Brockbank, W., Ulrich, D. ve Yakanich, D. (2003), The New HR Agenda: 2002 Human Resource Competency Study (HRCS) Executive Summary. University of Michigan Business School, http://webuser.bus.umich.edu/Programs/hrcs/HRCS2002ExecutiveSummary.pdf, (23.01.2013)

Cardy, R. L. ve Selvarajan, T. T. (2006), "Competencies: Alternative Frameworks for Competitive Advantage", Business Horizons, 49, 235-245.

Carroll, A., ve McCrackin, J. (1998), "The competent use of competency-based strategies for selection and development", Performance Improvement Quarterly, 11(3), 45-63.

Chung-Herrera, B. G., Enz, C. A. ve Lankau, M. J. (2003), "Grooming Future Hospitality Leaders: A Competencies Model", Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 44(3), 17-25.

Clardy, A. (2008), "Human Resource Development and the Resource-Based Model of Core Competencies: Methods for Diagnosis and Assessment", Human Resource Development Review, 7(4), 387-407.

Clardy, A. (2008), "The Strategic Role of Human Resource Development in Managing Core Competencies", Human Resource Development International, 11(2): 183-197.

Çetinkaya, M. (2009), "Yöneticilerin Yönetsel Yetkinlik Algılamalarına İlişkin Bir Araştırma", Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 11(2), 219-238.

Deist, F. D. ve Winterton, J. (2005), "What is Competence?", Human Resource Development International, 8:1, 27-46.

Dessler, G. (2007), Human Resource Management, 11 Baskı, New Jersey, Pearson Prentice Hall.

Doğan, N. ve Başokçu, T. O., (2010), "İstatistik Tutum Ölçeği İçin Uygulanan Faktör Analizi ve Aşamalı Kümeleme Analizi Sonuçlarının Karşılaştırılması", Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 1(2), 65-71.

Draganidis, F. ve Mentzas, G. (2006), "Competency Based Management: a Review of Systems and Approaches", Information Management & Computer Security, 14(1), 51-64.

Enis, M. E. (2008), "Competency Models: A Review of the Literature and The Role of the Employment and Training Administration (ETA)", 1-25, http://www.careeronestop.org/ COMPETENCYMODEL/info_documents/OPDRLiteratureReview.pdf, (10.11.2012).

Gangani, N., McLean, G. N. ve Braden, R. A. (2006), "A Competency-Based Human Resource Development Strategy", Performance Improvement Quarterly, 19(1), 127-140.

Hayes, J., Rose-Quirie, A. ve Allinson, W. C. (2000),"Senior Managers' Perceptions of the Competencies They Require for Effective Performance: Implications for Training and Development", Personnel Review, 29(1), 92-105.

Heinsman, H. (2008), The Competency Concept Revealed: Its Nature, Relevance, and Practice, Academisch Proefschrift, Vrije Üniversitesi, PrintPartners Ipskamp BV, Enschede, http://dare.ubvu.vu.nl/bitstream/1871/13216/5/7960.pdf, (22.10.2012).

HR-XLM, (2001), Competencies 1.0 (Measurable Characteristics) Recommendation 2001, Der: Chuck Allen, http://xml.coverpages.org /HR-XML-Competencies-1_0.pdf, (22.10.2012).

IDAS, (2006), Competency Guide, Iowa Department of Administrative Service Human Resource Enterprise, http://das.hre.iowa.gov/documents/class_and_pay/competency_guide.doc, (22.10.2012)

Kalaycı, Ş. (2008), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 3. Baskı, Ankara, Asil Yayın Dağıtım.

Klink, M ve Boon, J. (2002), "The Investigation of Competencies within Professional Domains", Human Resource Development International, 5(4), 411-424.

Lahti, R. K. (1999), "Identifying and İntegrating İndividual Level and Organizational Level Core Competencies", Journal of Business and Psychology, 14(1), 59-75.

Mansfield, R. S. (2000). "Practical Questions for Building Competency Models", Competency-Based Management for the Federal Public Service Conference. Ottawa, Canada, 3-17, www.lexonis.com/resources/practical%20questions%20building%20models.pdf. (05.11.2012)

McClelland, D. C. (1973), "Testing for Competence Rather than for Intelligence", American Psychologist, (Ocak), 1-14.

Mohrman, S. A. ve Lawler III., E. E. (1997), "Transforming the Human Resource Function", Human Resource Management, 36(1), 157-162.

Nordhaug, O. ve Grenhaug, K. (1994), "Competences as Resources in Firms", The International Journal of Human Resource Management, 5(1), 89-106.

NSDTA/APHSA, (2002), **Human Service Staff Development and Training Roles and Competencies: Administrative Support**, Fifth Annual National Human Services Training Evaluation Symposium, University of California, 2002, 1-35, http://nsdta.aphsa.org/PDF/CompetencyGuides/Administrative_Support.pdf, (10.11.2012).

Özçelik, G. ve Ferman, M. (2006), "Competency Approach to Human Resources Management: Outcomes and Contributions in a Turkish Cultural Context", Human Resource Development Review, 5(1), 72-91.

Özdamar, K. (2002), Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi-2, 2. Baskı, Kaan Kitabevi, Eskişehir, aktaran Cengiz, D. ve Kılınç, B. (2007), "Faktör Analizi ile 2006 Dünya Kupası'na Katılan Takıların Sıralamasının Belirlenmesi", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 23(2), 351-371.

Petersen, S. A., Heikurs, T., Cerinŝek, G. ve Bedek, M. (2011), Competence Portfolios, European Commission Seventh Framework Project (IST 231717), http://www.reachyourtarget.org/joom"la/attachments/article/156/D4.1%20Competence%20Portfolios,%20v.%202.pdf, (10.11.2012)

Raja K. G. ve Swapna R. (2010), "Evaluating the differences between Managerial and Executive Level Personal Competencies -A Critical analysis of Select IT Companies, Bhavan's International Journal of Business, 4(2), 71-76.

Rodriguez, D., Patel, R., Bright, A., Gregory, D. ve Gowing, M. K. (2002), "Developing Competency Models to Promote Integrated Human Resource Practices", Human Resource Management, 41(3), 309-324.

Saylı, H. ve Ağca, V. (2009), "Bilgi Çağı İşgörenlerinin Değişen Yetkinlikleri ve İşletmelerin Yetkinlik Beklentilerini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması", Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi ,11(17) 345-364

Scullen, S. E., Mount, M. K. ve Judge, T. A. (2003), Evidence of the Construct Validity of Developmental Ratings of Managerial Performance, Journal of Applied Psychology, 88(1), 50-66.

Stokes, P. ve Oiry, E. (2012),"An Evaluation of the Use of Competencies in Human Resource Development-a Historical and Contemporary Recontextualisation", EuroMed Journal of Business, 7(1), 4-23.

Tak, B., Sayılar, Y. ve Kaymaz, K. (2007), "Yetkinliklere Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ücretlendirme Sistemi Üzerine Bir İnceleme", İşletme Fakültesi Dergisi, 8(2), 233-266.

Tricker, R. I. B. ve Lee**,** K. **(**1997), **"**Case StudyAssessing Directors' Core Competencies - the Case of the Mass Transit Railway Corporation, Hong Kong", Corporate Governence, 5(2), 87-101.

Ulrich, D., Brockbank, W., Jahnson, D., ve Younger, J. (2007), "Human Resource Competencies: Responding to Increase Expectations", Employment Relation Today, 34(3), 1-12.

Ulrich, D., Brockbank, W., Yeung, A. K. ve Lake, D. G. (1995), "Human Resource Competencies: An Emprical Assessment", Human Resource Management Journal, 34, 473-495.

Wickramasinghe, V. ve Zoyza, N. (2008),"Gender, Age and Marital Status as Predictors of Managerial Competency Needs: Empirical Evidence from a Sri Lankan Telecommunication Service Provider", Gender in Management: An International Journal, 23(5), 337-354.

Wooten, K. C. ve Elden, M. (2001), "Cogenerating a Competency Based HRM Degree: a Model and Some Lessons From Experience", Journal of Management Education, 25(2), 231-257.

Xiao, J. (2006), "Survey Ranking of Job Competencies by Perceived Employee Importance: Comparing China's Three Regions", Human Resource Development Quarterly, 17(4), 371-402.

Yeung, A. K. (1996), "Competencies for HR Professionals: An Interview with Richard E. Boyatzis", Human Resource Management, 35(1), 119-131.

Zainal, R. M. ve Ahmad, N. A. (2012) "Identifying the Key Competencies of The Administrative Staff in a Higher Education Institution in Malaysia", 3rd International Conference on Business and Economic Research (3rd ICBER 2012) Proceeding, 12-13 March 2012, Bandung, Indonesia.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ AVRUPALILAŞMASI

Adnan ÇİMEN
Dr., İçişleri Bakanlığı, Daire Başkanı, adnancimen@gmail.com

ÖZET: Türkiye'nin hem Avrupa Birliği ülkelerine göre, hem de kendi içinde önemli bölgelerarası farklılıkları bulunmaktadır. Bölgelerarası farklıların giderilmesi ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için Cumhuriyet döneminde çeşitli politikalar uygulanmasına rağmen, bunlardan olumlu sonuç alınamamıştır.1999 yılındaki tam üyelik süreciyle birlikte Türkiye'nin bölgesel politikaları açısından yeni bir dönem başlamıştır. Bölgesel politikaların Avrupalılaşması denen bu süreçte, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (NUTS), Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA)- Çerçeve Anlaşması gibi yasal; Kalkınma Ajansları, yerel yönetimlere yetki aktarılması gibi kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca Türkiye'yi Birlik Yapısal Fonlar ve Uyum Fonunu kullanmaya hazırlamak için çeşitli mali yardımlar sağlanmıştır. Genel olarak üyelik sürecinin, Birlik tarafından verilen ödevlerin yapılması, karşılığında mali yardım alınması şeklinde dar alana sıkışması nedeniyle, müzakerelerde kayda değer bir ilerleme sağlanamamış, Birlik fonlarının yapabildikleriyle ilgili abartılı beklentilere girilmiştir. Müktesebatın indirilmesi ve uygulanmasının ortaya çıkardığı önemli maliyetler göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla mevcut süreçteki tıkanıklığı aşmak için Avrupalılaşma kavramının farklı boyutları dikkate alınarak, bölgesel politikaların oluşturulmasında 'indirme' şeklindeki klasik anlayış terk edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel kalkınma, Avrupa Birliği, Türkiye, Avrupalılaşma

EUROPEANIZATION OF REGIONAL DEVELOPMENT POLICIES OF TURKEY

ABSRACT: There are important interregional differences of Turkey compared to both European Union countries and within herself. Although various policies were implemented in order to eliminate interregional differences and develop underdeveloped regions in the Republican period, they were unsuccessful.With the full membership process in the year of 1999, a new period has begun regarding the regional policies of Turkey. In this process which is called the Europeanization of regional policies, there have been legal arrangements such as The Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS), Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) Frame Agreement; institutional arrangements such as Development Agencies and delegating local administrations. Moreover economic aid has been provided to prepare Turkey for using the Union's Structural Funds and Cohesion Fund In general, as the membership process has been limited to a narrow space as fulfilling the duties given by the Union and getting financial aid in return, there has not been any remarkable progress and there has been an excessive expectation on what the Union funds are capable of. The excessive cost of downloading and implementing the acquis has been ignored. Thus, in establishing regional policies the classical approach of 'downloading' should be abandoned considering the different dimensions of the concept of Europeanization in order to remove the blockage in the process.

Key words: Regional development, European Union, Turkey, Europeanization

GİRİŞ

Bölgelerarası dengesizlik, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerin ortak sorunu olarak varlığını devam ettirmektedir (Özel, 2007: 195). Gelişmekte olan bir ülke olarak bölgelerarası dengesizlik Türkiye'nin de önemli sorunları arasında yer almaktadır. Sorunun çözülmesi için uzun yıllardan beri çeşitli politikalar uygulanmaktadır.

Bölgelerarası farklıları gidermek ve geri kalmış bölgeleri kalkındırmak amacıyla hazırlanan bölgesel gelişme planları ve uygulanan teşvik tedbirleri (kalkınmada öncelikli yöreler uygulaması, yatırım indirimi, vergi istisnası gibi), organize sanayi bölgeleri, yatırımlarda devlet yardımları şeklindeki tedbirler arzulanan düzeyde başarılı olamamıştır. Örneğin; 1945 yılında yapılan bir sıralamaya göre en az gelişmiş 16 ilin son 6'sı, 1965 ve 1985'te ise, en az gelişmiş 16 ilin 9'u Türkiye'nin geri kalmış bölgelerinden biri olan Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer almıştır. 1965 yılında,

Bölgenin cari fiyatlarla, ülke GSYİH'sı içindeki payı %6,6 iken, bu oran, 1987'de % 4,3'e, 1997'de ise % 4'e düşmüştür (DPT, 2000a: 1-2).

Bölgesel farklılıklar, sadece ülke kaynaklarının dengesiz şekilde dağılmasına yol açmamış, aynı zamanda iç göç, çarpık şehirleşme, gecekondulaşma, işsizlik, yoksulluk, suç gibi ciddi sosyal sorunlara da sebep olmuştur. Hatta 30 yıldan beri devam eden terör faaliyetlerinin sürekli istismar konularının başında, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin geri kalmışlığı yer almıştır.

1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesiyle başlayan tam üyelik sürecinde, 22'inci fasıl olarak "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" başlığının müzakere konular arasında yer alması, bölgelerarası dengesizliğin çözümüne yönelik politikalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Süreç içinde Türkiye, bölgeler arası dengesizlik açısından hem kendi içinde, hem de Avrupa Birliği ülkelerine göre çözülmesi gereken önemli bir sorunla karşı karşıya olduğu gerçeğiyle bir kez daha yüzleşmiştir.

Üyelik sürecinde Birlik fonları ile yasal ve kurumsal düzenlemeler gibi tedbirlere rağmen, hem AB ülkelerine göre, hem de Türkiye içinde bölgesel farklılıkların giderilmesinde kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır. 2000 yılında, 100 kabul edilen Birliğin (AB- 27) kişi başına satın alma gücü ortalamasına göre, Türkiye 42 ile ileride AB üyesi olacak dört ülkenin (Romanya, Litvanya, Letonya, Bulgaristan,) önünde iken, 2011 yılında 52 ile ancak iki ülkenin (Bulgaristan, Romanya) önünde yer alabilmiştir (EUROSTAT, 2013). 2006 yılı satın alma gücü paritesine göre hesaplanan GSYH açısından Türkiye ortalaması 100 kabul edildiğinde (10.500$), İstanbul Bölgesi 164 iken, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi 47 endeks değerinde kalmış, bölgelerarası farklılıklar varlığını korumuştur (Eşiyok ve Sekmen, 2012).

Üyelikle birlikte, bölgesel politikaların hukuki çerçevesi, kurumsal yapısı ve kullandığı ekonomik kaynaklarda önemli farklılıklar olmasına veya Birlik literatüründe kullanılan tabirle bölgesel politikalar Avrupalılaşmasına rağmen, konu Türkiye açısından yeterince dikkate alınmamıştır. Başta Birlikle ilgili konular olmak üzere, bölgesel politikaların Avrupalılaşması incelenmediği için, üyelik Birlik tarafından verilen ödevleri yapıp, kaynak istemek şeklinde edilgen ve sonucu belli olmayan bir sürece girmiştir. Bu yaklaşımın sonucunda, alınacak sembolik yardım karşılığında (taahhüt edilen yardımların önemli bir kısmı da Yunanistan'ın vetosu nedeniyle verilmemiştir) birçok yönden Türkiye'nin aleyhine olan Gümrük Birliği gibi kritik kararlar alınmıştır.

Oysa bölgesel politikaların Avrupalılaşması yeterince incelendiğinde, müzakere süreci bilinen klasik usullerin dışında ve Türkiye'nin yararına olacak şekilde de götürülebileceği görülecektir. Yine Birlik tarafından sağlanan mali kaynakların her zaman Türkiye'nin lehine olmayacağı, beraberinde önemli külfetler getirebileceği, bu politikaların uygulanmasıyla tahmin edilenin çok üzerinde alternatif/fırsat maliyetlerin olabileceği daha iyi anlaşılacaktır.

Bu çalışmada, üye ülkeler açısından AB Bölgesel politikalarının Avrupalılaşmasını konu alan çalışmanın (Çimen, 2012) devamı olarak, aday ülke olan Türkiye deki bölgesel kalkınma politikalarının Avrupalılaşması incelenmiştir. Bölgesel politikaların kısa tarihi gelişim sürecine değinildikten sonra, literatürdeki yaklaşımlar da göz önünde bulundurularak yasal ve kurumsal çerçeve ve ekonomik etki bakımından bölgesel politikaların Avrupalılaşması analiz edilmiştir.

BÖLGESEL POLİTİKALARIN ÜYELİK SÜRECİ AÇISINDAN GELİŞİMİ

Türkiye'de bölgeler arası dengesizliklerin varlığı ve bunların giderilmesi için yapılan uğraşlar, Cumhuriyetin kuruluş öncesine gidecek uzun bir geçmişe sahiptir. Sorununun başlangıcını Osmanlının nüfus ve iskân politikalarına kadar götürmek mümkündür. Tekeli'ye (1972) göre XVII. yüzyılda özellikle Anadolu'da meydana gelen Celali İsyanları ve nüfusun köylerden şehirlere, özelliklede İstanbul'a göç etmesi Osmanlı dönemindeki bölgesel dengesizliklerin ürettiği sorunlarla bağlantılıdır.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda, bölgeler arası dengesizlik her alanda ciddi sorunlar yaşayan ülkede genelinde, "geri kalmışlık düzeyinde" eşit seviyeye gelmiştir. Dolayısıyla bu yıllarda bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik önemli bir çalışma yapılmamıştır. 1923-1930 yılları arasındaki liberal uygulamalar, 1929 Dünya Ekonomik kriziyle sona ermiş ve yerini 1930-1950'li yılları arasında Devletçilik uygulamalarına bırakmıştır. Bu dönemde Ankara'nın başkent seçilmesi, fabrika ve işletmelerin Anadolu'nun değişik yerlerinde kurulması kalkınmanın ülke geneline yayılmasına yönelik çabalar olmuştur.

Çok partili hayata geçişle beraber 1950-1960 döneminde ikinci kez gündeme liberal politika uygulamaları, fiziki bölgesel planlamaların yapılmasıyla sınırlı kalmış, "plan mı - pilav mı"[1] seçenekleri arasına sıkışmıştır. Cumhuriyet döneminde, bölgesel kalkınma politikaları ilk kez 1963-1967 yılları arasında yapılan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kendine yer bulmuştur. Günümüze kadar yapılan dokuz adet beş yıllık kalkınma planında, bölgesel kalkınmanın sağlanması ve dengesizliklerin giderilmesi için müstakil bölümler açılmış ve özel stratejiler geliştirilmiştir.

Bölgesel kalkınmanın sağlanması için belirlenen politikaların uygulanması için Doğu Marmara Bölge Planı (1963), Zonguldak Bölge Planı (1963-64), Antalya Planı (1960-65), Ege Bölgesi Kalkınma Planı (1963-69), Çukurova Bölgesi Planlama Projesi (1962), Keban Planı (1964) Güneydoğu Anadolu Projesi (1989), 1990'ların ikinci yarısında Doğu Karadeniz Bölgesi Kalkınma Planı (DOKAP), Doğu Anadolu Kalkınma Planı (DAP) ve Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi gibi plan ve projeler geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur (Kayasü ve Yaşar, 2006: 206). Yine bölgelerarası farklılıkları azaltmak ve geri kalmış bölgeleri kalkındırmak için, il ve ilçe düzeyinde bir planlama anlayışıyla teşvik tedbirleri geliştirilmiş, bu amaçla başlangıçta sayısı 22 olan ve 1998 yılında 50 ili içine alan "Kalkınmada Öncelikli Yöreler (KÖY)" uygulaması başlatılmış, yatırım ve istihdam teşvikleri verilmiş ve organize sanayi bölgelerinin kurulmasına çalışılmıştır (Dinler, 2011: 344-366).

Bu gelişmelere paralel olarak, Türkiye üyelik için 1959 yılında başvurduğu Avrupa Ekonomik Topluğuyla (AET), 1963 yılında Ankara Anlaşmasını imzalamıştır. Hazırlık, Geçiş ve Tam Üyelik olmak üzere üç kademeli bir süreci içeren Ortaklık Anlaşmasının "Hazırlık Aşaması", 1973 yılında imzalanan Katma Protokolle; ekonomik kriz ve 1980 darbesi nedeniyle "Geçiş Dönemi" ise 1996 yılında imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasıyla tamamlanmıştır. 1999 tarihinde yapılan Helsinki Zirvesiyle Türkiye'nin "Tam Üyeliğine" ilişkin adaylığı resmen tescillenirken, 2004 yılında yapılan Brüksel Zirvesiyle tam üyelik müzakerelerinin 2005 yılında başlanması kararlaştırılmıştır.

Adaylık sürecinde, yaklaşık 120 bin sayfalık AB müktesebatının iç hukuka aktarılması ve yapısal dönüşümleri içeren katılım müzakerelerin uygulanması için 35 farklı başlıktan oluşan fasıllar açılmıştır. Bu fasıllar içinde 22. sırada yer alan "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" faslı da bulunmaktadır. Avrupa Birliğine tam üyelik süreci içinde Türkiye'nin bölgesel politikalarının mevcut durumunun değerlendirilmesi ve ileride nasıl şekilleneceğiyle ilgili konular bu fasıl kapsamında yürütülmektedir.

Türkiye'nin AET'e üyelik için başvurduğu 1963 yılının aynı zamanda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planın (1963-1967) başlangıcın olması, bu iki sürecin birbiriyle etkileşim içinde götürüldüğü anlamına gelmemektedir. Bölgelerin, potansiyel gelişme bölgeleri, geri kalmış bölgeler ve büyükşehir bölgeleri (metropoliten bölge) olarak ele alındığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, örneğin konserve sanayinin Avrupa standartlarına çıkarılmasından bahsedilmesine rağmen (DPT, 1963: 223), Avrupa Ekonomik Topluluğundan hiç söz edilmemiştir. Hatta potansiyel gelişme bölgesi kabul edilen "Antalya Bölgesindeki" çalışmaların, Birleşmiş Milletler Özel Fonu (FAO) ile Devlet Planlama Teşkilatı arasında yürütüleceği belirtilmiştir (DPT, 1963: 475).

AB müktesebatı doğrultusunda uyum politikalarının geliştirilmesi, adaylık dönemi içinde yapılan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) ile birlikte gündeme gelmiştir. Planda bölgesel konular, "Avrupa Birliğiyle İlişkiler" bölümünde, " incelenmesi devam eden konular" olarak ele alınmıştır (DPT, 2000b: 47). Sekizinci Beş Yıllık

[1] 1950'lerin sonuna doğru ülke ekonomisini bir düzene kavuşturmak için Devlet Planlama Teşkilatı gibi bir teşkilatın kurulmasını savunanlara karşı çıkanlar, "**halkın plana değil, pilava ihtiyacı var**" diyerek, "**planlama fikrini**" alaya almışlardı.

Kalkınma Planında, Gümrük Birliğine giriş nedeniyle hibe ve kredi olarak 2,8 milyar ECU yardımın nerelerden alınacağıyla ilgili açıklamalar yer almıştır. Katılım öncesi mali yardımlardan, Avrupa Akdeniz Ortaklığı ayağında 376,5 milyon ECU olarak öngörülen, ancak çerçeve anlaşması imzalanmadığı için kullanılamayan MEDA-I hibe fonunun yerine geçecek MEDA-II programı ile Katılım Öncesi Yapısal Politikalar İçin Destek Aracı (ISPA) programlarına değinilmiştir (DPT, 2000b: 48) .

Halen yürürlükte olan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında ise "Bölgesel Gelişmenin Sağlanması" stratejik bir amaç olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda: (1) Bölgesel gelişme politikasının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi, (2) Yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması, (3) Yerel düzeyde kurumsal kapasitenin arttırılması, (4) Kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması amaçlanmıştır (DPT, 2006: 1-4). Uyuma dönük öncelik sıralaması yapılırken, kamunun finansman imkânlarını, özel kesimin rekabet gücü, istihdam, bölgesel gelişme, çevre ve sosyal dengeleri gözeten bir yaklaşımın esas alınacağı belirtilmektedir (DPT, 2006: 11). AB bölgesel istatistik sisteminin (NUTS) kabul edilmesi, Kalkınma Ajanslarının kurulması, AB destekli bölgesel kalkınma programları gibi konularda bu planda yer almıştır. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının bir parçası olarak hazırlanan "Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu", bölgesel gelişme politikalarının AB'ye ekonomik ve sosyal uyumunu özel bir başlıkta incelemiştir. Birlik taleplerinin kısa, orta ve uzun vadede yapılacaklar olarak ele alan Rapor, Türkiye tarafından yapılan çalışmaların Birlik taleplerini karşılama düzeyini müktesebata uyum açısından değerlendirmiş, özellikle mali fonlardan daha fazla yararlanmayı bu hedefin başarılmasına bağlamıştır (DPT, 2008: 53-59). Bölgesel politikaların Avrupalılaşmasına doğrudan değinmeyen Rapor, müktesebatın indirilmesi (downloading) anlayışını yansıtması bakımından kayda değer bir özellik taşımaktadır.

Tam üyelik için yapılan müzakerelerle birlikte, Birlik müktesebatı ve önceliklerine göre, bölgesel politikalar yasal ve kurumsal çerçeve açısından önemli değişikliklere uğramıştır. En somut haliyle İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının (NUTS) kabul edilmesi, Kalkınma Ajanslarının kurulması ve 2008 katılım ortaklığı belgesinde "*hem merkezi düzeyde hem de yerel düzeyde bölgeselleşme konusunda idari kapasitenin artırılması*", talebi üzerine 2011 yılında 641 sayılı KHK ile Devlet Planlama Teşkilatının, Kalkınma Bakanlığına dönüştürülmesi (Övgün, 2011: 278), bölgesel politikaların Avrupalılaşması sürecini derinleştirmiştir.

AVRUPALILAŞMA KAVRAMI AÇISINDAN TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA LİTERATÜRÜ

1990'ların ortasında Avrupa entegrasyon çalışmalarının önemli bir dalı olarak ortaya çıkan (Hang, 2011:146) ve Ladrech'in (1994) Fransa üzerine yaptığı çalışmayla netleşmeye başlayan "Avrupalılaşmanın" çok farklı tanımları bulunmaktadır. Avrupalılaşmanın ne olduğuyla ilgili en sistematik ve bilinen tanımın Bulmer ve Radelli (2004) tarafından yapıldığı söylenebilir (Samur; 2008: 385). Avrupalılaşmayı, resmi ya da gayri resmi kural, prosedür, politik paradigma, usul, "iş yapma yolları" ve AB sürecinde öncelikli olarak belirlenen, pekiştirilen ve ardından yerel alanlara (ulusal ve ulus altı), siyasi yapılara ve kamu politikalarına dahil edilen inanç ve normların, kurgulanması, yaygınlaştırılması, ve kurumsallaştırılması süreçleri olarak tanımlayan Bulmer ve Radelli'ye (2004: 1-2) göre Avrupalılaşma politika oluşturma, uygulama ve yapısal dizayn gibi süreç ve aşamalardan oluşan üç temel özelliği içermektedir.

Avrupalılaşmanın farklı boyutlarıyla ilgili geniş bir değerlendirme de Birlik bölgesel politikalarının Avrupalılaşması konulu çalışmada (Çimen, 2012) ele alınmıştır. Bu çalışmadan da anlaşılacağı gibi "Avrupalılaşma" basitçe, "Birliğin üye ve aday ülkeler üzerindeki etkisinin" ötesinde bir anlam ifade etmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, son iki asırdan beri Batının değerleri alma ve maddi refahını yakalama yönünde Türkiye'nin gösterdiği gayretlerin tümü Avrupalılaşma anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesine çıkmak için Tanzimattan beri gösterdiği gayretler, "muasırlaşma", "modernleşme", veya "Batılılaşma" kavramlarıyla ifade edilmektedir. Avrupalılaşma ise, her ne kadar bu kavramlarla benzerlik gösterse bile, adaylık süreci içinde çok düzeyli yönetişim ve Birlik etkisi sonucunda ortaya çıkan değişim ve dönüşümü ifade etmektedir. Bu anlamda Avrupalılaşma sürecinin başlangıcı 1959 yılında üyelik başvurusuyla başlamış olup, 1999 yılındaki tam üyelikle görüşmeleriyle birlikte güçlü bir ivme kazanmıştır.

Birlik içinde hemen her alanda "Avrupalılaşma" ile ilgili geniş bir literatür olmasına rağmen, 1959 yılında üyelik için başvuran ve 1999 Helsinki Zirvesiyle Birliğe resmen aday olan Türkiye açısından akademik çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Bölükbaşı ve ark.(2011: 91) göre Türkiye Ortaklık Anlaşmasının 1963 yılında imzalamasına rağmen, entegrasyon yazını ancak 1980'leden sonra ve tam üyelik başvurusuna yakın bir dönemde ortaya çıkmaya başlamış ve konu daha çok "*bölgesel ekonomik entegrasyon ya da yeni bir hukuki sistem olarak*" iktisatçı ve hukukçuların ilgi alanına girmiştir.

Bölükbaşı ve ark. (2010), 2009 Sosyal Bilimler Atıf İndeksini (Social Sciences Citation Index -SSCI) esas alarak yaptıkları taramada, 2005-2009 yılları arasında Türkiye ve Avrupalılaşma konusunu beraberce inceleyen 16 makaleden 11'inde çevre politikası, çevresel yönetişim, politik reformlar, idari reform, dış politika, geriye dönüş (göç), çatışma çözümlemesi, azınlık hakları, dış politika ve bölgeselleşme konularının analiz edildiği görülmüştür. Benzer şekilde Bölükbaşı ve ark. (2011) Sosyal Bilimler Uluslararası Bibliyografyası (The International Bibliography of the Social Science s- IBSS) üzerinde 2009 yılında, konuyla ilgili olarak inceledikleri 89 çalışmanın genelde bir kuramsal yaklaşımı (rasyonel, tarihsel ve sosyolojik kuramsalcılık) içermedikleri ve daha çok dış politika konularına yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Yazarlara (Bölükbaşı ve ark., 2011: 97) göre, Türkiye'yi konu alan Avrupa entegrasyon literatürü, nevi şahsına münhasır, yukarıdan aşağıya (top-down) bir anlayış kapsamında ve Birlik içinde yapılan çalışmalardan kopuk özellik taşımaktadır.

Benzer düşüncelere sahip olan Buhari'ye (2009:120) göre Türkiye'yi konu alan Avrupalılaşma literatürü birçok problemi de içinde barındırmaktadır. Çalışmalar genel olarak Avrupalılaşma sürecini yukarıdan aşağıya bir yaklaşım içinde ele almakta ve doğrudan politika transferlerine yoğunlaşmaktadır. Avrupalılaşmayı milli menfaatlere aykırı bulan bu çalışmalar arasında herhangi bir konsensüs bulunmamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupalılaşması literatüründe genel olarak üç eğilim göze çarpmaktadır. Bunlar, Avrupa koşullarını yerine getirme işlevi, modernleşme projesinin bir parçası olma işlevi ve Batılılaşma olarak bilinen kimlik inşa sürecidir.

Avrupalılaşmayı kamu yönetimi açısından inceleyen Okçu'ya (2005: 2) göre konu, "*Türk kamu yönetimi literatüründe bugüne kadar ya hiç gündeme getirilmeyen ya da yeterince ele alınmayan*" bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Avrupalılaşmayı Avrupa çalışmalarının ruhu (zeistgeist) olarak kabul eden Okçu ve ark. (2006:17) başka bir çalışmasında merkezi yönetim ve yerel yönetim ilişkileri; bölgesel yönetim ve yerel yönetim ilişkileri ve devle-piyasa-toplum ilişkilerindeki reformlar Avrupalılaşmanın bir parçası olarak görülmektedir.

Türkçe olarak doğrudan Avrupalılaşmayı konu alan tek çalışmanın Yazgan (2012) tarafından yapılmış olması, Türkiye'deki "Avrupalılaşma literatürünün" ne kadar yeni ve emekleme düzeyinde olduğunu göstermektedir. Yazgan'ın çalışmasında Türkiye açısından Avrupalılaşma süreci üzerinde durulmamasına rağmen, Türkiye'nin üyeliğinin Avrupa liderlerince sorgulanmasının Avrupalılaşmanın önünde büyük bir engel teşkil ettiği belirtilmektedir (Yazgan, 2012: 137).

Türkiye'deki bölgesel politikaların Avrupalılaşmasına değinmeden önce Birlik üyelerinde bölgesel politikaların Avrupalılaşmasıyla ilgili değişik çalışmaların yapıldığını belirtmek yararlı olacaktır. Bu kapsamda çok düzeyli yönetişim yaklaşımı olarak bölgesel kalkınma politikalarının Avrupalılaşması (Conzelmann, 1998; Benz ve Eberlein, 1999) gibi genel çalışmaların yanında Polonya (Grosse, 2012), İtalya (Gualini, 2004), Solovenya (Lajh, 2004), Fransa (Pasquier, 2009), İngiltere ve Almanya (Conzelmann, 2003) Katalonya ve İskoçya (Roller ve Sloat, 2002), Finlandiya (Luukkeon, 2011), Bulgaristan (Yanakiev, 2010), Romanya (Dobre, 2009; Moga, 2011) gibi ülkelerin bölgesel kalkınma politikalarının Avrupalılaşmasını konu alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Türkiye'deki genel anlamdaki Avrupalılaşma literatürünün oldukça yeni ve emekleme aşamasında olmasına paralel olarak, sınırlı sayıda da olsa bölgesel kalkınma politikalarıyla Avrupa Birliğini beraber ele alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan Beleli (2005), Ertugal (2005), Loewendahl-Ertugal (2005) Çalt (2005), Reeves (2006), Altan (2006), Titiz (2007), Kargı (2009), Ertugal (2010), Kocak (2011) tarafından yapılan çalışmalar Avrupa Birliği açısından bölgesel konuları üzerine yoğunlaşırken, bunlardan sadece Loewendahl-Ertugal (2005) ve Ertugal (2010)'in çalışması bölgesel konuları Avrupalılaşma açısından incelenmiştir. Bu durum Birlikle ilgili çalışmaların klasik entegrasyon anlayışıyla ele alındığını göstermektedir.

Bu anlayışı sorgulayan önemli çalışmalardan biri Dulupçu ve Sungur (2006) tarafından yapılmıştır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarına rağmen bölgesel farklılıkların giderek artığını tespitini yapan çalışma üyelik süreciyle bölgesel konuların yeni bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini belirtmektedir. İlerleme Raporlarında yer aldığı gibi müktesebatın aktarılmasından ziyade, NUTS II bölgelerinin kurulması ve Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumsal düzenlemelerin yapılması ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının rollerine dikkat çekilmektedir. Dulupçu ve Sungur (2006) bölgesel kalkınmanın sağlanmasında yerelleşmenin önemine vurgu yaparken, bunun sağlanamaması halinde Birlik Fonlarından yeteri seviyede yararlanma imkânının oluşmayacağını belirtmektedirler.

BÖLGESEL POLİTİKALARIN AVRUPALILAŞMASI

Bölgesel kalkınma politikalarının Avrupalılaşması Birlik üyeliğine başvuru ile meydana gelen çok yönlü değişim, dönüşüm ve Avrupa etkisini ifade etmektedir. Birlik üyesi ülkelerde, örneğin Almanya ve İngiltere'nin bölgesel politikalarının Avrupalılaşmasına bakıldığında, bu ülkelerdeki bölgesel sorunların Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) mali aracı kullanılarak çok düzeyli bir yönetişim süreciyle nasıl çözülmeye çalışıldığı ve yapılan reformların etkileri üzerinde durulmaktadır (Conzelmann, 2003). Benzer metodolojik yaklaşımı Luukkeon (2011)'nun Finlandiya ile ilgili yaptığı çalışmada da görmek mümkündür. Fakat Birlik üyesi bu ülkelerin yaşadığı süreci aday ülke Türkiye açısından değerlendirmek çok fazla anlamlı görünmemektedir. Çünkü bu ülkelerin Birlik karşısındaki pozisyonları, aldıkları mali yardımın niteliği ve miktarına kadar her şey tamamen farklı bir düzlem ve amaç doğrultusunda meydana gelmektedir.

Katılım öncesinde bölgesel kalkınma politikalarının Avrupalılaşma süreci tecrübesini yaşayan Bulgaristan'la ilgili bulgular, Türkiye için yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Yanakiev (2011) tarafından yapılan bu çalışmada adaylık sürecinde bölgesel kalkınma politikalarının nasıl Avrupalılaştığıyla ilgili önemli değerlendirmeler içermektedir.

Yanakiev'e (2011) göre öncelikle adaylığın başlangıç yıllarında Avrupa müktesebatıyla uyum sağlamak maksadıyla Bölgesel Kalkınma Kanunu çıkarılarak Birlik genelinde geçerli olan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (NUTS) sistemine geçilmiştir. Bir aday ülke olarak Bulgaristan'ın kendi tercihlerini AB seviyesine yükleme (uploading) imkânı olmadığı için 21 nolu Bölüm (Bölgesel Kalkınma) altındaki öngörüler doğrultusunda hareket edilmiştir. Birlik Bölgesel Politikalarının uygulanması için Komünist dönemde ortaya çıkan yönetim yapısını çok düzeyli yönetişimi sağlayacak şekilde yeniden örgütlemek durumunda kalınmıştır. Müzakereleri yürütmek ve Birlik fonlarının kullanılmasına yardımcı olmak maksadıyla Ekonomi ve Maliye Bakanlıkları güçlendirilirken Komünist dönemin en önemli bakanlığı olan Savunma ve İçişleri Bakanlıkları ikinci plana düşmüştür. Bölgesel politikaların uygulanmasında Birlik yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarını paydaş olarak öne çıkarmıştır. Bu süreç zayıf olan çok düzeyli yönetişim sisteminin oluşmasına yol açmıştır.

Bulgaristan üyelik öncesi 2000-2006 dönemi için öngörülen Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession-ISPA) fonlarından yararlanmıştır. Katılım beklenenden erken gerçekleşince bu fonların kullanılması yapısal fonlarla revize edilmiştir.

Bu çalışmada üyelik sürecinde Avrupalılaşma deneyimi yaşayan Bulgaristan örneğinden hareketle, Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Politikalarının Avrupalılaşma sürecini, yasal düzenlemeler, kurumsal araçlar ve Katılım Öncesi Mali Araçların etkinliği olmak üzere, üç farklı başlık altında incelemek mümkündür.

Türkiye'deki Bölgesel sorunlarla ilgili gelişmelerin Birlik tarafından nasıl değerlendirildiği ve üyelik sürecinin seyri her yıl düzenli hazırlanan İlerleme Raporlarında yer almaktadır. Avrupa komisyonu tarafından düzenli olarak hazırlanan İlerleme Raporlarında bölgesel konular 22. Faslın altında "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" başlığıyla incelenmektedir. Değerlendirme genel olarak hukuki çerçeve, kurumsal çerçeve, programlama, mali yönetim, kontrol ve denetim gibi alt başlıklar altında sorunlar ve kaydedilen gelişmeler değerlendirilmektedir. Hazırlandıkları yıllara göre 22. Fasıl içinde bazı konuların özellikle öne çıktığı görülmektedir. Örneğin 1998 yılı İlerleme Raporunda Güneydoğudaki geri kalmışlık, hızlı şehirleşme ve göç; 2000 yılı İlerleme Raporunda mevcut bölgesel politikaların yetersizliği; 2005 yılı İlerleme Raporunda IPA Programı; 2012 İlerleme Raporunda, kanun hükmünde kararnameler ve IPA programının III: ve IV. Bileşenleri öne çıkmıştır.

Türkiye'nin bölgesel politikalarındaki dönüşümü her ne kadar 2000'li yıllardan itibaren başlatanlar (İncekara ve Savrul, 2011: 99), olsa bile bu dönüşümü Avrupa Topluluğu (AT) ile 1996 yılında 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla Avrupalılaşma açısından yatay etkileşimi (horizantal apporach) dolayısıyla çapraz yüklemeyi (crossloading) içeren bir süreçle imzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasıyla başlatmak mümkündür.

Türkiye açısından Gümrük Birliğinin hem olumlu, hem de olumsuz etkilerini gösteren çok sayıdaki çalışma bulunmaktadır (Yıldırım ve Dura, 2007). Bunlardan biri olan Santis (2000)'in çalışmasında Gümrük Birliğinin kır ve kent arasındaki gelir eşitsizliğini arttırdığı, toplam gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi ise tarifelerdeki büyük düşüşe rağmen küçük kaldığı, istihdam azalmasına yol açacağı tahmin edilmiştir. Birçok sektördeki olumsuz sonuçlarına ilave olarak, bölgesel dengesizlikleri körüklemesi açısından Gümrük Birliği, Avrupalılaşmanın negatif sonucu olan mevzuat düzenlenmesi ve kurumsal yapı değişikliği özelliğini taşımaktadır.

2000 yılı İlerleme Raporunda "bölgesel ve yerel düzeyde" yapılması gerekenler arasında daha fazla desantralizasyon için yerel yönetim yasasının çıkarılması istenmiştir. Bu durum adaylığın resmileşmesiyle ile birlikte top-down etkileşimle indirmeyi (downloading) içeren bir sürecin uzantısı olarak Avrupalılaşmayı gündeme getirmiştir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve vesayet denetiminin azaltılması amacıyla yapılan düzenlemede iç mevzuatın ötesine gidilmesi nedeniyle Anayasa Mahkemesi[2] 5302 sayılı İl Özel İdaresi, 5393 sayılı Belediye ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun vesayetle ilgili maddelerini iptal etmiştir. (Can, 2011). Buna rağmen Birlik tarafından hazırlanan İlerleme Raporlarında, Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresinin *"kamu hizmetlerinin sağlanmasında idari vesayetin kaldırılması"* önerisinin uygulamaya konulmasıyla ilgili herhangi bir ilerleme kaydedilmediği belirtilmiştir (AK, 2012: 11).

Çok ilginç bir şekilde Avrupa Birliğinin "çok-düzeyli yönetişim (multi-level governance)" anlayışı içinde bölgesel politikaların uygulamasında yatay ve dikey ilişkilere, devlet-altı ve kamu dışı örgütlenmelere rol verilmesine rağmen (Loewendahl-Ertugal, 2005: 25) Türkiye'de bu süreç, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi şeklinde işlemiştir. 12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı Kanunla Büyükşehir Belediyelerinin tümünde, İl Özel İdareleri kaldırılması ve belediye sınırlarının il sınırlarına kadar genişletilmesi bu alanda önemli bir adım olmuştur. Sürecin bu haliyle devam etmesi durumunda Fransa ve İtalya'dakilere benzer bölge çapında oluşturulmuş yerel yönetimlere doğru gidilecektir. Etnik talepler nedeniyle Güneydoğu belediyelerine ilave yetkiler verilmesi durumunda ise durumun İspanya'daki uygulamaya benzer şekilde "bölgesel devlete" dönüşmesi ihtimali bulunmaktadır.

Birlik, bölgesel politikalarının oluşturulması maksadıyla 1970'lerde geliştirilen ve 1981 yılında AB İstatistik Bürosu (EUROSTAT) tarafından kullanılmaya başlanan ve 1988 yılında Birlik mevzuatının parçası haline gelen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Sitemini (NUTS) (Taş, 2006:188) Türkiye içinde önerilmiştir. Ağustos 2002 de Bakanlar Kurulu kararı[3] ile Türkiye 12 NUTS1, 26 NUTS2 ve 81 NUTS3 bölgesine ayrılmıştır. AB'nin NUTS 2 sınıflandırmasına uyum sağlamak için 81 ilini istatistiksel amaçlarla 26 bölgesel birimde gruplandırması (Reeves: 2006: 45), Avrupalılaşma süreci içinde top-down yaklaşımı bakımından kolay uyumun (goodnes of fit) tipik örneklerinden birini oluşturmaktadır. Kayasü ve Yaşar'a (2006: 207) göre NUTS sınıflandırması bölgesel gelişme politikalarının belirlenmesini, bölgesel istatistiklerin toplanmasını ve AB bölgesel istatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu düzenleme Bölge Kalkınma Ajanslarının kurulmasının da ilk adımını oluşturmuştur (Bilen, 2006: 264).

Türkiye tarafından kabul edilen NUTS sınıflandırması birçok açıdan itiraza uğramıştır. Bölge planlaması için doğru "bölgelemenin" önemine değinen Menteş'e (2006: 333) göre NUTS2 düzeyindeki bir bölgelemenin Güneydoğu için projelerin uygulamasına elverişli değildir. Güneydoğu Bölgesinin tarihsel ve doğal özelliklerin belirleyiciliğine ilave

[2] Anayasa Mahkemesinin ilgili kararları, 5393 sayılı Kanun hakkındaki karar E: 2008/27, K: 2010/29 ve 5216 sayılı Kanun hakkındaki karar E: 2008/28, K:2010/30)

[3] İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 22 Eylül 2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir

olarak, kültürel mirasın korunması ve turizmin geliştirilebilmesi açısından NUTS1 düzeyi daha anlamlıdır. Örneğin, bölgeyi bir kültür turizmi destinasyonuna dönüştürebilmek için gerekli bölgesel tanıtım NUTS2 düzeyindeki çabalarla bir sonuca ulaşmayacaktır. Konuyu bir başka açıdan ele alan Gündoğdu'ya (2006) göre NUTS 2 bölgelemesinin ve merkez olarak belirlenen illerin hangi nesnel ölçütlere dayandığı sorunlu olup, bu devletin kurumsal mimarisinde ve bunun etrafında oluşan toplumsal güç ilişkilerinde değişime yol açacaktır. Kimi yazarlara göre de NUTS2 sistemi, *"siyasi bir bölgeselleşme sürecine, hatta ayrılıkçılığa atılan ilk adım"* niteliğini taşımaktadır (Massicard, 2009: 24).

Üçüncü Bileşeni doğrudan bölgesel kalkınmayla ilgili olan "Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA)" kapsamında yapılan düzenlemeler Birliğe uyum için yapılan diğer mevzuat düzenlemelerini oluşturmaktadır. Bu kapsamda çıkarılan IPA Çerçeve Anlaşması Aralık 2008'de yürürlüğe girmiştir (AK, 2009: 67). IPA çerçeve Anlaşmasında yer alan bir düzenlemeyle AT (Avrupa Topluluğu) yüklenicilerinin, "*AT sözleşmesi kapsamında sunulan herhangi hizmet ve/veya tedarik edilen mal ve/veya yapılan iş için KDV'den muaf tutulacakları*" hükmü getirilmiştir. Bu düzenlemenin haksız rekabete dönüşerek ülke içindeki girişim kapasitesini olumsuz etkileme ihtimali bulunmaktadır. Bu durum Birliğin bölgesel rekabet hedefiyle de çelişmektedir.

Bölgesel Politikaların Kurumsal Çerçeve (Araçlar) Açısından Avrupalılaşması

Kurumsal çerçeve içinde İlerleme Raporlarında ve literatürde pek yer almayan, ancak kamu kurumları içinde ağırlığını sürekli hissettiren AB'ne yönelik idari örgütlenme, Birlik etkisinden kaynaklanan ve bölgesel konuları da içine alan ilginç bir Avrupalılaşma örneğidir.

Avrupa Ekonomik Topluğu (AET) üyelik başvurusuyla birlikte ilk örgütlenme 1964 yılında kurulan Bakanlıklararası Dış Münasebetler Komitesi olmuştur. Bunu 1968 yılında DPT içinde kurulan AB birimi takip etmiştir. Yıllar içinde kurulan çeşitli komite, kurul ve komisyonla idari örgütlenme giderek çeşitlenmiş ve büyümüştür. 2000 yılında Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinin (ABGS) kurulması, kurumsallaşma yeni bir aşamaya gelmiştir. İdari örgütlenme İç Koordinasyon ve Uyum Komitesi (İKUK), İzleme ve Yönlendirme Komitesi, Reform İzleme Grubu gibi birimlerle genişlemiştir. 2010 yılına gelindiğinde Adalet, Dışişleri ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde Avrupa Birliği (veya Koordinasyon) üç ayrı Genel Müdürlük, 10 Bakanlıkta AB Daire Başkanlığı, iki Bakanlıkta şube müdürlüğü olmak üzere toplam 15 Bakanlıkta AB'yle ilgili işleri yürütmek üzere örgütleme olmuştur (Şener, 2010).

2011 yılında Avrupa Birliği Genel Sekreterli (ABGS) AB nezdinde daimi temsilcilik, Ulusal Ajans ve Türk Akreditasyon Kurumu gibi bağlı kuruluş ve teşkilat yapısında 16 başkanlık olan Avrupa Birliği Bakanlığına dönüşmüştür.

Avrupa Birliğiyle mali işleri yürütme üzerine yapılan anlaşmalar çerçevesinde oluşan örgütlenme ise daha farklı bir niteliğe sahiptir. Birlik isteğiyle oluşturulan "Merkezi Olmayan Yapılanma" (Decentrilized Organization) Türk kamu yönetimi içinde nevi şahsına mahsus bir örgütlenme olmuştur. Yapılanma içinde yer alan birimler, çeşitli tarihlerde yayınlanan Başbakanlık Genelgeleri (2001/18, 2001/41, 2002/50, 2007/30, 2009/18 ve 2011/15 sayılı) ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Avrupa Toplulukları Komisyonu Arasında imzalanan, Katılım Öncesi Yardım Aracı ve bunların uygulanması ilişkin 11 Temmuz 2008 tarihli Çerçeve Anlaşmasıyla düzenlenmiştir.

"Merkezi Olmayan Yapılanma" adı altında oluşturulan idari birimlerin hiçbiri Türkiye'de idari yapılanmanın temel ilkelerini belirleyen 3046 sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esaslarını Hakkındaki Kanunla belirlenen esaslara uymamaktadır. Görevleri, AB müktesebatına göre genelge ile belirlenen birimler daha çok mali konularda AB ihale mevzuatına göre hareket etmektedirler. Birimlerde çalışanlar, görevlendirme ve kendine ait kadroları olan uzmanlardan oluşmaktadır.

Bölgesel kalkınmanın sağlanması dahil mali ilişkilerin Türkiye'nin klasik örgüt yapısı dışında örgütlenip gelişmesi aslında Avrupalılaşmanın "Çok Düzlemli Yönetişim" sürecini desteklemektedir. Okçu'ya (2005: 19) göre, bu süreç

sonunda yönetim bir yandan dikey olarak farklılaşırken, bir yandan da ulusüstü (supranasyonel), ulusötesi (transnasyonel), ulusal ve ulusaltı (subnasyonel) olmak üzere dört farklı düzlemde gerçekleşir hale gelmektedir.

Bölgesel politikaların Avrupalılaşmasının kurumsal boyutu içinde belki de en çok üzerinde durulan konulardan biri Kalkınma Ajanslarının kurulması olmuştur. Birlik 2005 yılı İlerleme Raporunda bölgesel düzeydeki idari kapasite eksikliğinin giderilmesi bakımından *"daimi yapılanmalar ve bu bağlamda Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulmasının"* (AK, 2005: 120-21) gereği üzerinde durarak, NUTS sisteminden sonra bölgesel kalkınmanın yeniden tasarımı için önemli bir girişimde bulunmuştur.

Kalkınma ajansları, bölgesel gelişme politikasının merkezî düzeyde etkinleştirilmesi, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması amacıyla 08.02.2006 tarih ve 5449 sayılı Kanunla kurulmuştur. Türkiye'nin 26 NUTS 2 bölgesinde kurulan kalkınma ajanslarının *"birden çok il ve donatıldıkları yetkiler açısından bölgesel nitelik taşımalarının Anayasanın 123 üncü, 126'ncı ve 127'nci maddelerinde öngörülen idari yapının dışında ve bu yapıdan farklı yeni bir örgütlenme*" olmaları nedeniyle Anayasaya aykırı oldukları iddia edilmiştir. Anayasa Mahkemesi 30.11.2007 tarih 2006/61 Esas ve 2007/91 kararıyla bölgesel yapılanmaya aykırılık iddiasını ret etmiş olması, hem yeni bir örgütlenme türünün yolunu açmış, hem de Birlik müktesebatının bir kısmının indirilmesine (downloading) imkân tanımıştır. Güler'in (2006: 27) öngörülerine göre bir anlamda bölgesel yönetim olan Kalkınma Ajanslarının kapsadığı 26 ayrı bölge alanı, giderek daha hızlı ve yoğun biçimde Ankara'dan uzaklaşıp Brüksel'e bağlanacaktır.

Bölgesel sorunların çözümü için yaygın bir örgütlenme türü olan Kalkınma Ajanslarının sayısının dünya genelinde 20 bin dolayında olduğu belirtilmektedir. Avrupa'da benzer şekilde Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA: European Association of Regional Development Agencies) adlı üst kuruluş bünyesinde örgütlenmiş 200'den fazla Kalkınma Ajansı bulunmaktadır (Işık ve ark., 2010: 3; Maç, 2006: 3). Türkiye'deki örgütlenmenin dünya genelindeki benzerleriyle paralellik göstermesi, ajansların başarılı olacakları yönünde iyimser düşüncelerin artmasına yardım etmektedir. Bu anlayışa göre, Kalkınma Ajansları bölgesel kalkınma farklılıklarının ortadan kaldırılması ve daha iyi entegrasyonun sağlanmasında iyi bir fırsat sunacağı ve ulusal kalkınmanın sağlanmasında kesinlikle anahtar rol oynayacağı (Demir ve Çalışkan, 2010: 466, 485) ve Türkiye'de tarihi olarak zayıf olan çok düzlemli yatay örgütlenmeye (ulusal, bölgesel ve yerel aktörleri buluşturarak) önemli katkıda bulunacağı (Ertugal, 2010: 102) ifade edilmektedir.

Fakat Birlik üyesi ülkelerden olan İngiltere'de 1998 yılından beri devam eden uygulamanın sonuçları, Türkiye'deki Kalkınma Ajanslarının başarısına şüphe ile bakılmasına yol açmaktadır (Emini, 2011: 18). Çünkü İngiltere'deki 10 yıllık uygulamanın neticesine bakılarak Kalkınma Ajanslarının tümü 2012 yılında kapatılmıştır (Kite, 2010; TPA, 2008). Bu durum, Birlik üyesi bir ülkede başarısızlığı nedeniyle kapatılmasına karar verilen Kalkınma Ajanslarının bölgesel eşitsizliği gidereceği gerekçesiyle aday ülkelere önerilmesi önemli bir çelişki olup, Türkiye açısından negatif yönde çapraz yüklemeyi (negative crossloadig) ifade etmektedir.

Bölgesel Politikaların Ekonomik Etki Açısından Avrupalılaşması

2000 yılında hazırlanan Birlik İlerleme Raporunda Türkiye'nin "kalkınmada öncelikli" yöreler şeklinde uyguladığı bölgesel kalkınma politikasının şimdiye kadar anlamlı bir sonuç sağlamadığı belirtilmektedir. Var olan yüksek bölgesel farklılıkların giderilmesi için Avrupa Topluluğu standartlarına uygun örgütlenmenin yapılması, kalkınmada geri kalmış bölgelere anlamlı düzeyde kamu yatırımının tahsis edilmesi, insan kaynaklarına yönelik yatırımların arttırılması, altyapı farklılıkların azaltılması, özel yatırım için elverişli bir ortamın oluşturulması ve hayat şartlarında anlamlı bir iyileşmenin oluşturulması tavsiye edilmektedir (AK, 2000: 44).

Ancak Birlik tarafından önerilen politikaların ekonomik etkileri henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Türkiye'de Birlik Bölgesel politikalarını inceleyen birçok çalışmada (Özenen, 2006; Can ve Karagöl, 2008; Kargı, 2009; Onur, 2009; Atay, 2011) Yapısal Fonların ve Uyum Fonun incelenmesine odaklanılmakta ve fon kapsamında tahsis edilen mali kaynakların miktarı göz önüne alınarak Türkiye açısından olumlu sonuçlar çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Oysa Katılım Öncesi Mali Yardımların, Birlik içinde Uyum politikasının mali araçları olan, Yapısal Fonlar ve Uyum Fonuyla aynı nitelikte görülmesi sorunlu bir yaklaşımdır. Adından da anlaşıldığı gibi iki mali aracın amaçları, içerikleri, uygulandıkları ülkelerin Birlik karşısındaki konumları ve ülkelerin ekonomik yapıları tamamen birbirinden farklıdır. Dolayısıyla Özenen (2006) tarafından İrlanda örneğinde yapıldığı gibi Birlik üyesi bir ülkede kullanılan mali araçların bölgesel politika üzerindeki etkilerinden hareket ederek, aday ülke için dersler veya benzer sonuçlar çıkarmaya imkân yoktur. Kıyaslanan ülkeler her şeyi ile aynı olsa bile Dulupçu'nun (2006) belirtiği gibi bölgesel politikaların kopyalanması sanıldığı kadar kolay değildir.

Birlik bünyesinde uygulanan bölgesel politikaların sonuçlarının olumlu olduğu yönündeki görüşlere karşılık, bu politikaların nötr veya negatif etkiye sahip olduğu yönündeki çalışmaların varlığını görmezden gelerek, AB mali fonlarına büyük umutların bağlanması gerçekçi değildir. Üstelik Birliğin İlerleme Raporlarının Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu değerlendirdiği 22. Fasılda, "*temel amacın katılımla birlikte, yapısal araçların (Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu) kullanımına etkin bir şekilde hazırlanmak*" olduğu (AK, 2010: 74) açıkça belirtildiği halde, bu fonların bölgesel dengesizlikleri gidermelerini beklemekte gerçekçi değildir.

1963 yılından itibaren alınan mali yardımlar: Gümrük Birliği Öncesi Dönemi (1964-1995); Gümrük Birliği Dönemi (1996-1999); 2000 yılından itibaren günümüze kadar devam eden dönem ise Adaylık Dönemi olarak üç farklı döneme ayırmak mümkündür. Adaylık dönemi ise, 2000-2006 arası Katılım Öncesi Mali Yardım Dönemi ve 2007-2013 arası dönem Mali Yardım Aracı Dönemi (IPA) şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Aykın ve Gürsoy, 2011).

1964-1995 yılları kapsayan Gümrük Birliği öncesi dönemde, 4 Mali Protokol, Özel İşbirliği Fonu ve İdari İşbirliği kapsamında toplam 1.090 milyon ECU taahhüt edilmesine rağmen bunun ancak 715 milyon ECU kullanılabilmiştir (Aykın ve Gürsoy, 2011: 161). Birliğin bu dönemde, Küresel Akdeniz Politikası kapsamında 12 ülkeden oluşan üçüncü ülkelerin her birine yaptığı yardım oransal olarak Türkiye'den daha fazladır. Örneğin, 1978-1991 yılları arasında: Cezayir'e 1.554; Fas'a 1.09; İsrail'e 25, Lübnan'a 292; Malta'ya 93.5; Mısır'a 1.463; Ürdün'e 461; Tunus'a 742 milyon Avro yardım yapılmıştır. Dahası Türkiye'ye verilen yardımların çok önemli kısmı kredilerden oluşmakta iken, bu ülkelerin istifade ettikleri yardımlar içinde bağış oranı daha yüksektir (Güngör, 2000). Bu durum Birliğin üyelik başvurusu nedeniyle Türkiye'ye yönelik özel bir politika uygulama uğraşı içinde olmadığını, dahası başvurunun getirdiği bazı yükümlüklere rağmen, Türkiye'nin mali imkânlardan oransal olarak Akdeniz ülkeleri kadar bile yararlanmadığını ortaya koymaktadır.

1996-1999 yıllarını kapsayan Gümrük Birliği Döneminde, gümrük birliğinin ek maliyetini telafi etmek yönünde 1.507 milyonu kredi, 768 milyonu hibe olmak üzere toplam 2.275 milyon Avro yardım taahhüdünde bulunulmasına rağmen, 557 milyonu kredi, 52 milyonu hibe olmak üzere toplam 609 milyon Avro yardım yapılmıştır. Bu dönemdeki yardımlar MEDA I (Mediterranean Economic Development Area) ve üçüncü ülkelere yapılan yardımlar kapsamında gerçekleşmiştir. Gümrük Birliğiyle ilgili verilmesi öngörülen 750 ve 375 toplam 1.125 milyon Avroluk iki yardım kredisi Yunanistan tarafından veto edilmiştir.

2000-2006 döneminde Türkiye adaylık statüsüne girdiği için verilen yardımların niteliği de değişmiştir. Başlangıçta Avrupa-Akdeniz ortaklığı MEDA-II Programı çerçevesinde, 2000–2006 döneminde kullanılmak üzere 890 milyon Avro kaynak ayrılması rağmen, Türkiye, adaylık statüsü nedeniyle 2002 yılı itibariyle bu program kapsamından çıkmıştır. (AB Bakanlığı, 2013: 3-4). Katılım Öncesi Mali Yardım kapsamında; 209 (2000); 219 (2001); 126 (2002); 144 (2003); 250 (2004); 300 (2005); 500 milyon Avro (2006) olmak üzere toplam 1.748 milyon Avro yardım yapılmıştır. Bu yardımlar %30 kurumsal yapılanma, %35 AB müktesebatına uyum ve %35 olarak ekonomik ve sosyal uyumun sağlanması amacına göre tahsis edilmiştir (Tablo-1). 1964-2006 yılındaki yardımların tümü dikkate alındığında bunların Bölgesel dengesizliğin giderilmesi veya kalkınmanın sağlanmasıyla ilgili herhangi özel bir amaç içermedikleri görülmektedir.

Bölgesel politikaların Avrupalılaşması konusunda en önemli adım 2007-2013 yılı için öngörülen Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) programıyla olmuştur. Bu dönemi bölgesel kalkınma politikaları açısından anlamlı kılan şey 5 bileşenden oluşan programın, Üçüncü Bileşenin doğrudan bölgesel kalkınma olmasıdır. Geçiş Dönemi Desteği, Kurumsal Yapılanma, Sınır Ötesi İşbirliği, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi ve Kırsal

Kalkınma (IPARD) bileşenlerinde oluşan IPA programıyla öngörülen yardımların bileşenlere göre dağılımı Tablo-1'deki gibidir;

Tablo-1 : Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar (milyon Avro)

Katılım Öncesi Mali Yardım	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
	209	219	126	144	250	300	500
2000-2006 Toplamı							1.748
IPA							
IPA Bileşenleri	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Geçiş dönemi desteği ve kurumsal yapılanma	256,7	256,1	239,6	217,8	231,3	227,5	246,3
Sınır ötesi işbirliği	2,097	2,875	3,049	3,090	5,132	2,175	2,218
Bölgesel kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1	293,4	356,8	378
İnsan kaynaklarının geliştirilmesi	50,2	52,9	55,6	63,4	77,6	83,9	96
Kırsal kalkınma	20,7	53	85,5	131,3	172,5	189,8	213
Toplam	497,2	538,7	566,4	653,7	779,9	860,2	935,5
2007-2013 Dönemi, IPA Kapsamındaki Toplam AB Ödeneği							4,831

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2013a), AB Bakanlığı (2013).

2012 yılında hazırlanan IPA Uygulamaları Değerlendirme Raporunun bölgesel kalkınma ile ilgili bölümünde Üçüncü Bileşenin Türkiye'nin çevre, ulaşım ve bölgesel rekabet alanındaki ihtiyacı olan yatırım ve ilerlemenin sağlanması ve Türkiye'nin Birliğin Yapısal Fonlarından faydalanmaya hazır hale getirilmesi için tasarlandığı belirtilmektedir (EC, 2012: 29). Bu amaçlara ulaşmak için faaliyetler Ulaştırma, Çevre ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programları çerçevesinde yürütülmektedir. Bölgesel kalkınma bileşeni, çevre (%35-40), taşımacılık (%30-35) ve bölgesel rekabet (%25-35) oranında pay edilmektedir.

Birlik Mali Yardımlarının Etkisi

Gerek IPA ve gerekse Katılım Öncesi Mali Yardım kapsamında tahsis edilen fonların kullanılmasıyla nasıl bir ekonomik sonuç elde edildiği veya bu fonların verimlik ve etkinliklerinin ne düzeyde olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Genel olarak Birlik Uyum Politikalarının, dolaysıyla onun bir parçası olan bölgesel politikaların etkilerinin peşinen olumlu kabul edilmesine rağmen (EC RP, 2011) yine de bu politikaların etkilerini ölçmek maksadıyla HERMIN ve QUEST modelleri kullanmaktadır. Örneğin 2007 yılında yapılan değerlendirmede Birlik bölgesel politikalarının pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir (Bachtler ve Gorzelak, (2007). Bu tespitler, Barro ve Sala-i-Martin (1991), Midelfart-Knarvik ve Overman (2002), Cappelen ve ark. (2003), Dall'erba (2005), Fiaschi ve ark. (2011), Kyriacou (2012) gibi çeşitli akademik çalışmalarla desteklenmiş, yani bölgesel politikaların ekonomik sonucunun pozitif olduğu kabul edilmiştir. Ancak, Landau (1995), Basile ve ark (2001), Boldrin ve Canova (2001), Rodr´ıguez-Pose ve Fratesi (2003), Mohl ve Hagen (2011) gibi akademik çalışmalarda ise tam tersi tezler ileri sürülmüştür. Bölgesel politikaların ya hiç etkisinin olmadığı veya bölgeler üzerinde negatif etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir. Birlik bölgesel politikalarının, başka bir ifade ile 1975-2013 yılları arasında kullanılan 838 milyar Avro gibi muazzam kaynağın sanıldığı gibi, başarılı olmadığı, bazı akademik çevrelerce olumsuz etkiye sahip olduğu iddialarına karşılık IPA gibi çok mütevazı kaynakların etkilerinin olumlu olabileceğini peşinen kabul etmek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

AB fonlarının olumlu yönleri dile getirilirken bu fonlarla büyük ilerleme gösteren Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İrlanda gibi ülkelerden örnekler verilmektedir. Bu ülkelerin muazzam miktarda AB Yapısal ve Uyum fonlarından yaralandıkları şüphe götürmez bir gerçektir. Fakat Birliğe üye olurken en zayıf halka konumunda olan bu ülkeler, bunca fona rağmen ekonomik krizler karşısında hala en zayıf halka olmaya devam etmektedirler.

Türkiye açısından bakıldığında Birlik tarafından verilen fonlar, yine birlik tarafından verilen ödevlerin yerine getirilmesi için kullanılmaktadır. Fonlar büyük oranda bürokratik işlemlerin yürütülmesi gibi hizmet alımlarına gitmektedir. Birlik bir taraftan verdiği Fonların önemli bir kısmını, kendi içindeki yükleniciler eliyle geri almaktadır. Diğer yandan bu yüklenicilere sağlanan vergi indirimi gibi kolaylıklar nedeniyle fırsat eşitliği ortadan kaldırıldığı için yerli girişimlerin rekabet gücü kırılmaktadır.

Bazen sağlanan fonlarla verilen ödevler arasında uçurum bulunmaktadır. Örneğin IPA kapsamında çevre için verilen fon miktarı 2013 yılı için yaklaşık 120 milyon (0.12 milyar) Avro dolayında iken, çevre alanında uyum maliyeti 70.569 milyar Avroyu bulacağı iddia edilmektedir (Sayman, 2012). Birlik tarafından formüle edilen bölgesel kalkınma politikaları, ülkelerin kendi içi dinamiklerine göre farklılaştırılmadan Birlik amaçlarına göre uygulanmaktadır (Çelenk, 2009: 57). Yine uyum kapsamında olan konuların Türkiye'nin kendi yerel şartları açısından ne oranda gerekli olduğu, başka bir yöntemle aynı sorunun daha ekonomik olarak çözülüp çözülemeyeceği de hiç hesaba katılmamaktadır[4].

Bölgesel fonların etkisiyle ilgili ender değerlendirmelerden birini yapan Altun'a (2010) göre, bu fonların olumlu etkileri bulunmakta ve fonların miktarı Türkiye'nin hazmetme kapasitesinin altında kalmaktadır. Fakat 2002-2006 yılları arasında dört hibe programa gelen 2888 başvurunun %48.22'nin göreceli daha azgelişmiş bölgeler olan il merkezleri dışından (ilçe ve köylerden) gelmesi fonların negatif etkisini ortaya koymaktadır. Bu durum, Birlik fonlarından gelişmiş bölgelerin daha çok yararlandığı anlamına gelmektedir. Bu haliyle bile hibe fonlarının bölgesel dengesizliği azaltmak yerine artırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bölgesel politikaların ekonomik etkileri analiz edilirken göz önünde bulundurulması gereken diğer bir konu ise Bölgesel Kalkınma Ajanslarının (BKA) faaliyetleriyle ilgilidir. Bağımsız tüzel kişiliğe sahip olarak Kalkınma Bakanlığı'nın koordinasyonunda Düzey-2 bölgelerinde faaliyet gösteren 26 Bölgesel Kalkınma Ajansı çeşitli nitelikte mali kaynak kullanmaktadır. Fakat BKA'ların bölgesel dengesizlikleri ne yönde etkiledikleriyle ilgili tartışmalar halen sürüp gitmektedir.

Türkiye'de 2011 yılı itibariyle 26 Bölgesel Kalkınma Ajansı için bütçe açısından toplam 1.486 milyon TL dolayında (yaklaşık, 434 milyon Avro) gider öngörülmesine rağmen, bunun ancak %21'i olan 314 milyon TL (yaklaşık 136 avro) gerçekleşmiştir. Bu gerçekleşen kısmında ancak %54'ü yani 169 milyon TL (yaklaşık 73 milyon Avro) proje ve faaliyetlerin desteklenmesine ayrılmıştır. Konuyla ilgili rakamlar Tablo-2'de gösterildiği gibidir;

[4] AB Bakanı ve Baş Müzakereci Bağış, bir ödül töreninde yaptığı konuşmada, 70 milyar Avroluk maliyet için, "*Bu maliyet konusuna takılmamak lazım, Bunlar Türkiye'ye değer katar*" demektedir.
http://www.euractiv.com.tr/cevre/article/bagis-maliyetli-diye-ab-cevre-mevzuatina-uyum-saglamayacak-miyiz-025760

Tablo. 2: Kalkınma Ajansları (26 Ajans) 2011 Yılı Gider Hedef ve Gerçekleşmeleri (TL)

Giderler	Bütçe	Yüzde	Gerçekleşme	Yüzde
Genel Yönetim	237.980.467	16.0	119.006.019	37.7
Plan, Program ve Proje	33.295.043	2.2	8.061.821	2.6
İzleme, Değerlendirme ve Koordinasyon	7.465.246	0.5	641,013	0.2
Araştırma ve Geliştirme	13.965.884	0.9	3.105.623	1.0
Tanıtım ve Eğitim	40.045.698	2.7	11.463.788	3.6
Proje ve Faaliyet Destekleme	1.153.574.718	77.6	173.386.238	54.9
Giderler Toplamı	1.486.327.056	100.0	315.664.502	100.0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2013b)

Aslında Tablo-2'de görüldüğü gibi çok mütevazı bütçe rakamları ile Türkiye'nin kronik bölgesel sorunlarını çözmeye imkân yoktur. Üstelik seçilen projelerin bölgesel dengesizlikleri ne yönde etkiledikleri de belli değildir. Proje sürecinin karmaşıklığı ve teknik bilgi gerektirmesi nedeniyle zengin bölgelerin geri kalmış bölgelere göre proje hazırlama kapasitelerinin yüksekliği ve yüklenici olma durumu, dengesizliği az gelişmiş bölgeler aleyhine artırmaktadır.

Kalkınma ajanslarının, bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde yetersiz kalacakları yönündeki (Yazgı, 2013; Özer, 2008; Kovacks, 2006; Ataay, 2005; Çalt, 2005) görüşlere rağmen, bölgesel dengesizlikleri gidermede başarılı olacakları yönünde (Köse ve Konur, 2011; Young, 2008; McMaster, 2006) görüşler de bulunmaktadır. Yine Kalkınma ajanslarının belirli koşulların sağlanması halinde başarılı olabileceğini (Işık ve ark., 2011; Halkier, 2006; Walburn, 2006; Solari, 2004) belirten görüşlere karşılık, gelişmiş bölgelerin kalkınma ajansılarının imkânları kullanarak daha çok gelişeceği, bu yönüyle bu ajansların bölgesel dengesizlikleri artıracağı ifade edilmektedir (Yılmaz, 2006).

Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının başarılı oldukları yönündeki görüşlere rağmen (Köse ve Konur, 2011:131) İngiltere'de başarısızlıkları nedeniyle benzer nitelikteki ajansların kaldırılmış olmaları (Kite, 2010; TPA, 2008), hem Türkiye ile Avrupa Birliği üyesi arasındaki farklılığı ortaya koymakta, hem de ajanslar lehindeki olumlu görüşlerin sağlam bilimsel verilere dayanmadığını göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada AB üyelik sürecinde Türkiye'nin önemli bir sosyal ve ekonomik sorunu olan bölgelerarası dengesizlik konusu, Avrupalılaşma açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde olduğu gibi, bölgelerarası dengesizlikler, kuruluşundan itibaren Türkiye'nin de önemli sorunları arasında yer almıştır. Bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılması ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılması maksadıyla, başta 1960 yıllarından itibaren hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları olmak üzere, ülke genelinde ve bölgesel düzeyde hazırlan plan, proje, teşvik, yatırım veya vergi indirimi gibi farklı tedbirlerle sorunun çözülmesine çalışılmıştır. Fakat yarım asrı geçen bu uygulama ve uğraşlardan tatmin edici bir sonuç alınamamış, hatta bazı bölgelerin için farklılık daha da büyümüştür.

1999 Helsinki Zirvesiyle başlayan tam üyelik müzakereleriyle birlikte bölgesel politikaların durumuyla ilgili "22. Fasıl" altında ayrı bir başlık açılması, Türkiye'nin bölgesel politikaları açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Böylece gerek üyelik sürecinde, gerekse üyelik sonrasında, ülkelerin Birlikle olan ilişki ve etkileşiminde

ortaya çıkan ve üçüncü kuşak entegrasyon kuramı olarak bilinen "Avrupalılaşma olgusu" Türkiye'nin bölgesel politikaları içinde gündeme gelmiştir.

Birlik içinde çok geniş bir literatüre sahip olmasına ve Birliğin etki alanına giren hemen her konunun "Avrupalılaşmasından" bahsedilmesine rağmen, Türkiye açısından aynı farkındalık oluşmamıştır. Farkında olunmasa bile fiili olarak diğer alanlarda olduğu gibi bölgesel politika alanında da yasal, kurumsal düzeyde değişim ve sosyal ve ekonomik etki bakımından bir Avrupalılaşma süreci yaşanmaya başlamıştır. Avrupalılaşma süreci yeteri kadar tahlil edilmediği için süreç, verilen ödevleri yapma veya müktesebatı indirme (downloading), bunu karşılığında Birlikten mali yardım bekleme şeklinde tek yönlü etkiye açık bir konuma düşmüştür.

Bu yaklaşım nedeniyle Türkiye kendi ulusal çıkarlarının aksine, bölgesel politikaları da dolaylı olarak etkileyen Gümrük Birliği Anlaşmasını imzalamak durumunda kalmıştır. Avrupalılaşma ilerleyen yıllarda, İstatistiki Bölgelerin Sisteminin kabul edilmesi gibi çeşitli mevzuat düzenlemelerinin yanında, çeşitli kamu kurumlarının örgütsel yapılarının değişmesi, Merkezi Olmayan Yapılama ve Kalkınma Ajanslarının kurulması şeklinde ortaya çıkmıştır. Birlik tarafından önerilen yasal ve kurumsal dönüşümlerin yapılması, sosyal ve ekonomik iyileşmemenin sağlanması Birlik fonlarıyla desteklenmiştir. Üyelik başvurusuyla birlikte verilen mali yardımlar üyelik görüşmeleriyle birlikte daha sistematik hale gelirken, sonuçları açısından bu fonların çok abartılacak bir yönünün olmadığı fazla fark edilememiştir. Fonların asıl amacının Yapısal Fonlar ile Uyum Fonunu kullanmaya hazırlama olduğu hususu göz ardı edilmiş, dahası mali yardımla beraber Birliğin isteği olan yasal ve kurumsal dönüşümün külfeti dikkate alınmamıştır.

Bütün bu tespitler üyelik sürecinde, kalkınma politikalarının şekillendirilmesinin tamamen Birliğe bırakılmaması gerektiğini göstermektedir. Türkiye, Birlik karşısında tek yönlü etkiye açık, ödev yapan ve karşılığında mali yardım bekleyen bir anlayıştan vazgeçip, yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya ve çapraz yüklemeler dâhil bütün seçenekleri içeren çok düzlemli yönetim anlayışını benimsemelidir. Birliğin kendi üyeleri için öngördüğü Yapısal Fonlar ile Uyum Fonunun başarısı tartışılmakta ve İngiltere'de Kalkınma Ajansları kaldırılması gibi klasik bazı araçlardan vazgeçilmektedir. Dolayısıyla, müktesebatın uyarlanması için verilen mali fonların nitelik ve nicelikleriyle, getirilen külfet kıyaslanmalı, Birlik tarafından önerilen yöntemlerin en uygun yöntem olup olmadığı sorgulanmalıdır. Müktesebatın uygulanmasında daha az maliyetli alternatif yöntemler bulunması halinde, konu Birlikle müzakereye açılmalıdır.

Birlik Yapısal Fonları ile Uyum Fonun kapsamı, uygulandığı ülkelerin konumu ve amaçları ile üyelik halinde bu fonları kullanma yetkinliğine ulaşmak için verilen Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) arasında hiçbir benzerliğin olmadığı fark edilmelidir. Yapısal Fonları ile Uyum Fonunun bazı üye devletlerde ulaştığı kısmen başarılı sonuçların IPA ile elde edilemeyeceği kabul edilmeli, dolaysıyla bölgesel sorunların çözümü sadece IPA programına havale edilmemeli, alternatif ve Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına özgü çözümler geliştirilmelidir.

Üyelik sürecinde Avrupalılaşmanın bir sonucu olarak yasal, kurumsal ve mali çerçeve kapsamında atılan adımların başarısı, bunların İlerleme Raporunda olumlu karşılanmalarıyla ölçülmemeli, bu adımların Türkiye açısından yaralı olup olmadığı değerlendirilmeli ve bu konular Birlikle müzakereye açılmalıdır. Bu durumun Birliğe karşı bir direnme olmadığı, "Avrupalılaşma kavramının" bir gereği olduğu kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

Atay, Nihan (2011),"Avrupa Birliği Bölgesel Gelişme Politikası", Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, 22-23 Eylül 2011, Malatya, http://www.fka.org.tr/makaleler.asp, (20.03.2013).

Avrupa Birliği Bakanlığı (2013), " Türkiye AB Mali İşbirliği", No: 8, http://www.abgs.gov.tr/files/rehber/08_rehber.pdf (20.04.2013).

Avrupa Komisyonu-AK (1998), "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu", http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (20.04.2013).

Avrupa Komisyonu-AK (2000), Katilim Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (20.04.2013).

Avrupa Komisyonu-AK (2005), "Türkiye 2005 İlerleme Raporu", (COM(2005) 561 nihai) http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf (20.04.2013).

Avrupa Komisyonu-AK (2009), "2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu", (COM (2009) 533 final), http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf (20.04.2013).

Avrupa Komisyonu-AK (2010), "2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu", COM (2010) 660, Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği,, Ofset Fotomat, Ankara. http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ilerleme_2010.pdf (20.03.2013).

Avrupa Komisyonu-AK (2012), "Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu", Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2012-2013, {Com(2012) 600} Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı, 10 Ekim, Brüksel (20.04.2013).

Aykın, Sibel Mehter ve Gürsoy, Kemal (2011), "Müzakere Sürecinde Türkiye'ye Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları: Taahhütler ve Gerçekleşmeler", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:18 Sayı:2, ss.159-179.

Bachtler, John and Gorzelak Grzegorz (2007), "Reforming EU Cohesion Policy a Reappraisal of The Performance of The Structural Funds", *Policy Studies*, Vol. 28 (4), pp.309-326.

Barro, R. and Sala-I-Martın, Xavier (1991), "Convergence Across States and Regions", *The Brookings Institution*, Vol. 22(1), pp.107-182.

Basile, Roberto, de Nardis, Sergio and Girardi, Alessandro (2001), "*Regional Inequalities and Cohesion Policies in the European Union*", http://lipari.istat.it/digibib/Working_Papers/basile_denardis_girardi23.pdf, (Erişim, 20.12.2012).

Başbakanlık Genelgeleri, 2001/18, 2001/41, 2002/50, 2007/30, 2009/18 ve 2011/15 sayılı Genelgeler.

Beleli, Özsel (2005), "Regional Policy and EU Accession: Learning From the GAP Experience, Turkish", *Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 3 (Fall 2005).

Benz, Arthur and Eberlein, Burkard (1999),"The Europeanization of Regional Policies: Patterns of Multi-Level Governance", *Journal of European Public Policy*, Volume 6, Issue 2, pp. 329-348.

Bilen, Gülhan (2006), "Türkiye'de Yeni Bölgesel Politikaların Oluşumu", *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyum*u, ODTÜ, 7-8 Eylül, 2006, TEPAV Yay, Ankara, ss.257-273.

Boldrın, Michele and Canova Fabio (2001), "Inequality and Convergence in Europe's Regions: Reconsidering European Regional policies", *Economic Policy*, Vol. 16 (32), pp. 207-253.

Bölükbaşı, Tolga H., Ertugal, Ebru ve Özçürümez, Saime (2011), "Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye'yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaşma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 30 (Yaz 2011), ss.77-102.

Börzel, Tanja A. (2002), "Pace-Setting, Foot-Dragging, and Fence-Sitting: Member State Responses to Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40 (2), pp. 193–214.

Buhari, Didem (2009), "Turkey-EU Relations: The Limitations of Europeanisation Studies", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol, 40, pp.91-121.

Bulmer, Simon J. and Radaelli M. Claudio (2004), "The Europeanization of National Policy", *Queen's Papers on Europeanization*, No 1/2004, https://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Filetoupload,38405,en.pdf, (03.12.2012).

Can, Ergüder ve Karagöl, Dilek Akdenizli (2008), *Avrupa Birliğinde Bölgesel Politikaların Gelişimi ve Yapısal Fonlar*, TEPAV, Ankara.

Can, Hasan Hüseyin (2011), "Yeni Mahalli İdare Yasalarında İdari Vesayet Uygulamaları", *İdarecinin Sesi*, Mayıs - Haziran, ss. 44-48.

Cappelen, Aadne, Castellacci Fulvio , Fagerberg, Jan and Verspagen, Bart (2003),"The Impact of EU Regional Support on Growth and Convergence in the European Union", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 41 (4), pp. 621–644.

Colzelmann, Thomas (2003), "Contested Space: Europeanised Regional Policy in Great Britain and Germany", *Draft Paper prepared* for the EUSA 8th Biennial International Conference March, 27-29, 2003, Nasville, Tennessee, pp.1-18 http://www.ifs.tu.darmstadt.de/pg/conzelmann.htm (03.12.2009).

Conzelmann, Thomas (1998), "Europeanization of Regional Development Policies? Linking the Multi-Level Governance Approach with Theories of Policy Learning and Policy Change", *European Integration online Papers* (EIoP) Vol. 2 (1998) No.4; http://eiop.or.at/eiop/texte/1998-004a.htm (03.12.2009).

Çalt, Gökhan (2005), "Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği'nin Bir Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları", VI. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi Bildiri Metinleri, 3-7 Ocak 2005, Ankara.www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/05gokhancalt.pdf. (03.12.2012).

Çelenk, Ayse Aslıhan (2009), "Europeanization and Administrative Reform: The Case of Turkey", *Mediterranean Politics*, Vol. 14, No. 1, March, pp.41–60.

Çimen, Adnan (2012), "Avrupa Birliği (AB) Bölgesel Kalkınma Politikalarının Avrupalılaşması", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, Cilt:12, 20. Yıl, Özel Sayı, 12, ss.47-81.

Dall'erba, Sandy (2005), Distribution of Regional Income and Regional Funds in Europe 1989–1999: An Exploratory Spatial Data Analysis", *The Annals of Regional Science*, Vol. 39 (1), pp. 121–148.

Demir, Fatih ve Çalışkan, Şadan (2010), "Regionalization In Europe and Its Reflections on Turkey: Experiencing Regional Development Agencies", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Vol. 14 (40), pp. 465-488.

Devlet Planlama Teşkilatı-DPT (1963), Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, Ocak, http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf (03.05.2013).

Devlet Planlama Teşkilatı-DPT (2000a) *Doğu Anadolu Projesi Ana Planı, Yönetici Özeti*, http://ekutup.dpt.I gov.tr/bölgesel/dap/ozet.pdf (03.05.2013).

Devlet Planlama Teşkilatı-DPT (2000b), Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001 – 2005, http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf (03.05.2013).

Devlet Planlama Teşkilatı-DPT (2006), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013), http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf, (03.05.2013).

Devlet Planlama Teşkilatı-DPT (2008), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013), Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı, OİK: 702, Teşkilatı, Ankara www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/10171/oik702.pdf, (06.09.2013).

Dinler, Zeynel (2011), *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, 7. Baskı, Bursa.

Dobre, Ana M. (2009), "The Dynamics of Europeanisation and Regionalisation: Regional Reform in Romania", *Perspectives on European Politics and Society* ,Volume 10, Issue 2, pp. 181-194.

Dulupçu, M.A. (2006), "Bölgesel Politikalar Kopyalanabilir mi? Bölgeselleş(tir)me (Yönetim) Karşısında (Yeni) Bölge(sel)cilik (Yönetişim)", *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 7-8 Eylül, Ankara, ODTÜ-TEPAV, ss. 233-255.

Dulupçu, M.A. ve O. Sungur (2006), "Adaptation Problem of Turkey to the Regional Policies Within the Process of the EU Membership: Dilemmas and Opportunities", International Conference on The Changes and Transformations in the Socio-Economic and Political Structure of Turkey Within the EU Negotiations, Dumlupınar Üniversitesi, 16- 18 Mart, Kütahya, ss. 297-316.

Emini, Filiz Tufan (2011), "Using the Model in England for Analyzing the Likely Future of Turkey's Regional Development Agencies", *British Journal of Humanities and Social Sciences*, 18, December, Vol. 3 (1), pp. 18-27.

Ertugal, Ebru (2005), "Europeanisation of regional policy and regional governance: The Case of Turkey", *European Political Economy Review*, Vol.3, No.1, pp. 18-53.

Ertugal, Ebru (2010), "Europeanization and multi-level governance in Turkey", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 10, No. 1, March, pp.97–110.

Eşiyok, B. A. ve Sekmen, F., (2012), *Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları, Doğu Anadolu'nun Bölgesel Gelişmedeki Yeri ve Çözüm Önerileri*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., http://www.smenetworking.gov.tr/userfiles/pdf/belgeler/ulusalKurumlar/Dogu_Anadolunun_Bolgesel_Gelismedeki_Yeri.pdf (03.05.2013).

European Commıssıon, Regıonal Polıcy (EC RP) (2011), "EU Regional Policy: Method and Evaluation", ec.europa.eu/regional_policy/.../2011, (Erişim, 01.12.2012).

EUROSTAT (2013), *GDP per Capita in PPS*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/(03.05.2013).

Fiaschi, Davide, Lavezzi,Andrea Mario and Parent, Angelai (2011), "Productivity Growth across European Regions: the Impact of Structural and Cohesion Funds", University of Pisa, http://www.unipa.it/~mario.lavezzi/papers/SCF_ProductivityGrowth_spat_05.pdf, (Erişim, 05.11.2012).

Grosse ,Tomasz Grzegorz (2012) "Europeanization of development policy in Poland:comparison with the Chinese model of endogenous growth", Zeszyty Naukowe WSEI seria: Ekonomıa, 4(1/2012), s. 33-53.
Gualini, E. (2004), *Multi-Level Governance and Institutional Change. The Europeanization of Regional. Policy in Italy*, Aldershot, Ashgate..
Güler, Birgül A.(2006), "Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?", Bölge Kalkınma Ajansları Dosyası: 1, *YAYED - Memleket Mevzuat* - Şubat 2006/2
Gündoğdu İbrahim (2006), "Devlet-Toplum İlişkilerinin Mekânında Dönüşüm: (Bölge) Kalkınma Ajansları", Genel-İş Emek Araştırma Dergisi, 2006/1, ss.95-100.
Güngör, Kamil (2000), "Avrupa Birliğinin Üçüncü Ülkelere Yönelik Mali Yardımları ve Türkiye", Mevzuat Dergisi, Yıl:3, Sayı:35, Kasım, http://www.mevzuatdergisi.com/2000/11a/02.htm (20.05.2013).
Halkıer, Henrik (2006)," Regional Development Agencies and Multilevel Governance: European Perspectives". Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim, Avrupa Perspektifi içinde, *IV. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Ankara, ss. 3-15.
Hang, Nguyen Thi Thuy (2011), "Europeanization: Simply a top-down Process?", Marmara Journal of European Studıes, Volume 19 (1), pp.135-151.
Işık, Nihat, baysal, Duygu, Ceylan, Onur (2010), "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları", *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, ss.1-18.
İncekara, Ahmet ve Savrul, Burcu Kılınç (2011), "Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikaları: Yapısal Fonlar ve Diğer Mali Araçlar Çerçevesinde Bir Değerlendirme", SESSION 6B: *Büyüme ve Gelişme II, International Conference on Eurasian Economies*, 12-14 October 2011, Bishkek, Kyrgyzstan, ss.405-411 http://www.eecon.info/papers/307.pdf, (01.12.2012).
Kalkınma Bakanlığı (2013a), Ekonomik ve Sosyal Uyum, IPA, http://www.abfonlari.gov.tr/ (01.05.2013).
Kalkınma Bakanlığı (2013b), Yerel Desenler, Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Büyükharf Bas. Yay. Tan. Dan. Org. Ltd. Şti., Ankara, http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/14745/KalkinmaAjanslari2011YiliGenelFaaliyetRaporu.pdf (01.05.2013).
Kargı, Nihal (2009), "Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye'nin Bölgesel Politika Analizi", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl:2 Cilt:1 Sayı:3, Yaz, ss.19-39.
Kayasü, Serap, Yaşar, Suna (2006), "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları: Yasal ve Kurumsal Dönüşümler", *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, ODTÜ, 7-8 Eylül, 2006, TEPAV Yay, Ankara, ss.197-215.
Kıte Melissa (2010), "Coalition Announces Plans to Abolish Regional Development Agencies", 12 June, The Telegraph, http://www.telegraph.co.uk/news/politics/7823449/Coalition-announces-plans-to-abolish-Regional-Development-Agencies.html (01.02.2013).
Koçak, Hüseyin (2011), "Avrupa'da Bölgeselleştirme Çabalarının Ulusal ve Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Avusturya ve Macaristan Örnekleri", *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:29, Nisan, ss.123-129.
Kovacs, Palne Ilona (2006), "Region-Building in Hungary-The Case of South-Transdanubia", Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, ODTÜ, 7-8 Eylül, 2006, TEPAV Yay, Ankara, ss.73-93
Köse, Seyit ve Konur, Fatih (2011), " Avrupa Birliği Ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Farkları Azaltılmasındaki Rolü Ve Etkinliği: Ülke Deyimlerinin Karşılaştırılması" *Ekonomik ve Sosyal Arastırmalar Dergisi*, Bahar, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:1, 7:95-137.
Kyrıacou, Andreas P (2012), "The Impact of EU Structural Funds on Regional Disparities Within Member States", *Environment and Planning* (*Government and Policy*), Vol. 30(2), pp. 267-281.
Ladrech, Robert (1994), "Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France", Journal of Common Market Studies, 32 (1), pp. 69-88.
Lajh, Damjan (2004), "Responses to the Processes of Europeanisation and Regionalisation: Domestic Changes in Slovenia", Perspectives: Central European Review of International Affairs;Winter2004/2005, Vol. 23, pp.33-66.
Landau, D., (1995), "The Contribution of European Common Market to the Growth of Its Member Countries: an Empirical Test", *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 131 (4), pp. 774-782.
Loewendahl-Ertugal, Ebru (2005), "Europeanisation of Regional Policy and Regional Governance: The Case of Turkey", *European Political Economy Review*, Vol. 3, No. 1 (Spring), pp. 18-53.

Luukkonen, Juho (2011),"The Europeanization Of Region Al Development: Local Strategies And European Spatial Visions In northern Finland", *Swedish Society for Anthropology and Geography*, Vol. 93(3), September, pp. 253-270.

Maç, Nazlı (2006), *Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye, Araştırma Raporu*, No: 2006 – 117 / 76, Konya Ticaret Odası Etüd – Araştırma Servisi

Massicard, Elise (2009), "Türkiye'de Bölgeselleşme Süreci", (İçinde, Der. Ayhan Kaya - François Bafoil), Bölgesel Kalkınma ve Avrupa Birliği, Karabük, Valencıennes ve Katowıce'nin Karşılaştırmalı Analizi. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*: 280,Avrupa Çalışmaları 3, İstanbul

Mcmaster, Irene (2006), "Czech Regional Development Agencies in a Shifting Institutional Landscape", *Europe-Asia Studies*, Vol. 58(3), pp.347-370.

Menteş, Gökhan (2006), "Kültürel Mirasın Korunması ve Turizmin Geliştirilmesi İçin Bir Yönetişim Modeli: Güneydoğu Anadolu Örneği", *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, ODTÜ, 7-8 Eylül, 2006, TEPAV Yayınları, Ankara ss.161-197.

Mıdelfart-Knarvik, Karen, Helene and Overman Henry G. (2002), "Delocation and European Integration: is Structural Spending justified?", *Economic Policy*, Vol. 17(35), pp. 322-359.

Moga, Teodor Lucian (2011). "The Europeanisation Process and The Pre-Accession Dynamics In Romania", CES Working Papers, III, (1), 2011, pp.64-71

Mohl, Philipp and Hagen Tobias (2011), "Do EU Structural Funds Promote Regional Employment? Evidence From Dynamic Panel Data Models", *European Central Bank, Working Paper Series*, No 1403 / December.

Okçu, M., Gül, H. ve Dulupçu, M., (2006),"Turkey Towards The EU: In-Between State Centricism And Multi-Level Governance" 6th European Urban and Regional Studies Conference 21-24 September, Denmark.

Okçu, Murat (2005), "Avrupa Yönetsel Alanına Doğru Türk Kamu Yönetimi: Çok Düzlemli Yönetişim", Ahmet Nohutçu ve Asım Balcı (Editörler), *Bilgi Çağında Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması–I*,(içinde), Beta Basım Yayım, İstanbul, ss. 258–298.

Onur, Ayşenur. (2009), "IPA ve Yapısal Fonlar", *Bütçe Dünyası*, 3(31/Kış), ss.45-59.

Övgün, Barış (2012), "Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı", *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, Cilt 66, No. 3, ss. 263-281.

Özel, Mehmet (2009), "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgelerarası Dengesizlik ve Yeni Yönetsel Birim Arayışları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.64, S.1, Ocak-Mart, ss.165-199.

Özenen, Cem Galip (2006), "The Effects Of Structural Funds On Ireland's Development And Lessons For Turkey", May 2006, http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/ozenencg/irlanda.pdf (01.02.2013).

Özer, Yunus Emre (2008), "Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye", Review of Social, Economic & Business Studies, 9(10): 389-408. http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/9-10/19.pdf, (01.03.2013).

Pasquiera, Romain (2009), "The Europeanisation of French Regions", *French Politics*, Vol. 7 (2), pp.123–144.

Radaelli, C.M, (2000), "Whither Europeanization? Concept streching and substantive change" European Integration Online Papers (EIOP) Vol: 4 (8), http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008.htm (01.04.2013).

Reeves, Teresa (2006), "AB Ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma", Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, ODTÜ, 7-8 Eylül, 2006, TEPAV Yay, Ankara. ss.39-49.

Rodr´ıguez-pose, Andr´es and Fratesi Ugo (2003), "Between Development and Social Policies: the Impact of European Structural Funds in Objective 1 Regions", European *Economy Group Working Papers*, (28/2003), http://ideas.repec.org/p/eeg/euroeg/28.html (01.02.2013).

Roller, E. and Sloat A., (2002), "The Impact of Europeanisation on Regional Governance: A Study of Catalonia and Scotland" , *Public Policy and Administration*, Vol.,17 (2), pp.66-86.

Samur, Hakan (2008) ,"Değişen ve Popülerleşen Bir Kavram Olarak Avrupalılaşma", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, 2008, ss.379-386.

Santıs, Roberto A. De (2000), "The Impact of a Customs Union with the EU on Turkeys Welfare, Employment and Income Distribution: An AGE model with Alternative Labor Market Structures", Journal of Economic Integration, 15 (2), pp. 195-238

Sayman, Rıfat Ünal (2012), "AB Çevre Mevzuatı", Bölgesel Çevre Merkezi REC Türkiye, İstanbul, http://www.rec.org.tr/dyn_files/31/4970-Gun12-REC.pdf (01.02.2013).

Soları, Stefone (2004), "Decentralisation of Competencies and Local Development Agencies in North-Eastern Italy", Local Economy, Vol. 19(1): 55-68.

Şener, H. E. (2010), "Türk Kamu Yönetiminde AB Örgütlenmesi: Yapı ve İşleyiş", içinde H. E. Şener & E. Esen (Editör.) A*vrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Örgütlenmesi: Türkiye, Macaristan ve Polonya*, ss. 65-88.

Taş Barış (2006), "AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)" , *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2006, Cilt 8, Sayı .2, ss.185-198.

Tekeli, İlhan (1972), *Bölge Planlama Üzerine*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

The Taxpayer' Alliance- TPA (2008), "Regional Development Agency: 15 Billion Thrown Away", http://www.taxpayersalliance.com/bettergovernment/2008/08/regional-develo-2.html (01.02.2013).

Titiz, İsmet (2007), "Bölgesel Kalkınma Stratejileri ve AB Giriş Sürecinde Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Çalışmaları", *Yerel Siyaset*, Mart.

Walburn, David (2006), "Regional Development Agencies: The Tool to Stimulate Economic Development in Regions", Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim, Avrupa Perspektifi içinde, 49-55. IV. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, Ankara.

Yanakiev, Alexander (2010). "The Europeanization of Bulgarian regional policy: a case of strengthened centralization", *Southeast European and Black Sea Studies* Vol. 10, No. 1, March,pp. 45–57.

Yazgan, Hatice (2012), "Bir Kavramsal Çerçeve Olarak "Avrupalılaşma: Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12 - Sayı: 4, ss.123-140.

Yazgı Erdem (2013), "Kalkınma Ajansları Kalkındırır mı?" ,http://www.academia.edu/3123793/Kalkinma_Ajanslari_Kalkindirir_mi (02.02.2013).

Yıldırım, Ertuğrul ve Dura, Cihan (2007), "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 28, ss.141-177.

Yılmaz, Serkan (2006), *Bölgesel Kalkınma Ajansları 2*, İMP, İstanbul, ss.1-12.

Young, Trevor (2008), "The Potential for Effective Regional Development Agencies in Turkey: A Comparative Analysis", *Regional and Federal Studies*, 18(4), pp.375-402.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

THE ROLE OF NONPROFITS IN THE PROCESS OF PLACE BRANDING: A CASE STUDY OF TURKISH CULTURAL CENTERS

Nergis AZİZ
Yard. Doç.Dr., Uluslararası Ticaret ve Finans Departmanı, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi ,SüleymanŞah Üniversitesi, Istanbul, Türkiye.,naziz@ssu.edu.tr

Barry A. FRIEDMAN
Prof. Dr., İşletme ve Pazarlama Bölümü, State University of New York at Oswego, New York, U.S.A. ve Süleyman Şah University, Istanbul, Turkey, barry.friedman@oswego.edu

ABSTRACT: Place branding has gained significant attention among academicians and practitioners. Countries apply branding strategies to be competitive, attract visitors, encourage business growth, and increase foreign investment. Little research explores the role of nonprofit organizations in the place branding process. The objective of this research is to propose a framework that delineates the role of nonprofits in the place branding process of a particular place. Turkish Cultural Centers play an essential role in the branding of Turkey. Using informational and interaction strategies, thus nonprofit organization motivates people to learn more about Turkish culture, and encourage positive behavioral intentions and behavior towards Turkey.

Keywords: Place branding, Nonprofit organizations, Theory of Planned Behavior

KAR AMACI GÜTMEYEN GÖNÜLLÜ KURULUŞLARIN ÜLKE MARKALAŞMASI SÜRECİNDEKİ ROLÜ: TÜRK KÜLTÜR MERKEZLERİ ÖRNEĞİ

ÖZET: Ülke markalaşması kavramı akademisyenler ve uygulayıcılar arasında git gide önem kazanmaktadır. Devletler rekabet edebilmek, ziyaretçi çekebilmek, ticareti teşvik etmek ve yabancı yatırımlarını artırmak amacıyla markalaşma stratejilerini uygulamaktadır. Ülke markalaşması sürecinde gönüllü kuruluşların rolünü inceleyen çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu araştırma, kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşların ülke markalaşması sürecindeki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin markalaşmasında Türk Kültür Merkezleri önemli rol oynamaktadır. Kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar, bilgi ve etkileşim stratejilerini geliştirerek, bireylerin Türk kültürünü daha yakından tanımalarını ve Türkiye'ye yönelik olumlu tutum ve davranışları sergilemelerini teşvik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ülke markalaşması, Planlı Davranış Teorisi, Kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar

Introduction

The increasing power of international media, rising consumer expenditure power, decreasing cost of international travel, limited number of international investors, competition for professional immigrants, and growing consumer demand for different cultural experiences are among the conditions that influenced the evolvement of place branding (Hanna and Rowley, 2008). Place branding is an important tool for global wealth distribution and economic, and cultural development (Anholt, 2002) because it "determines the most realistic, most competitive and most compelling strategic vision for the city, region, or country, and ensures that this vision is supported, reinforced and enriched by every act of investment and communication between that place and the rest of the world" (Placebrands, 2012). According to Gertner (2011) there was a debate in the field of place branding that places cannot compete with each other as businesses do. However, it diminished with time. Today, communities, cities, states and nations are more open to using strategic management and marketing concepts. Strong country brands help to differentiate a place from another (Baker and Cameron, 2008), grow exports, attract tourism, increase foreign investment, and draw talented people (Fetscherin, 2010; Gertner, 2007). Research indicates that place branding plays a significant role in sustainable development of a place, and sustainable developments help promote place and by doing so, form strong brands (Maheshwari, 2011). Place branding is one of the elements that fuel economic growth, therefore governments and private companies must develop, manage and continuously evaluate branding strategies. Brand is an important

asset that can bring together government and businesses in economic uncertainty or turmoil and encourage trade and tourism (FutureBrand, 2011). Many countries are known, but have image problems that damage their ability to compete in the marketplace. According to Osei and Gbadamosi (2010:297), "a meticulous review of issues on Africa reveals that there are several business opportunities in the continent in various sectors such as agriculture, real estate, banking and tourism but not adequately publicized; therefore, there is a need to espouse these potentials by rebranding Africa such that these virtues would be widely communicated to the international community to enhance the brand equity of continent." Sometimes, inaccurate information or general stereotypes provided by the media promote negative images. Negative images may also be founded on such past events as political unrest, natural disasters, violence and economic crisis (Gertner, 2007). As a result, Turkey is trying to reshape its image. The government intends to change negative images and prejudice towards Turkey by reforming its political, economic, and social domains. For example, Spanner (2012) reports that Turkey's prime minister, Recep Tayyip Erdogan, rise to power was accomplished with "an astonishing transformation of economy that just 10 years ago had a budget deficit of 16 percent of gross domestic product and inflation of 72 percent. The prime minister combined social conservatism with fiscally cautious economic policies to make his Justice and Development Party (AKP), the most dominant political movement in Turkey since the early days of the republic. "Such changes in Turkey have had positive results. According to the Turkish Statistical Institute (2011), the number of departing visitors increased 5.5 % compared to the same period of the previous year (7,423,747 departing visitors in last quarter of 2011). Tourism expenditure increased 3.6% compared to the same period of the previous year as examined $1,408,802,538 (Tourism Statistics, 4th Quarter of 2011; TSI, 2012). According to the provisional data, produced with the cooperation of Turkish Statistical Institute and Ministry of Customs and Trade (December, 2011), exports increased by 5.6% and reached to 12.4 million dollars while imports increased by .2% and reached to 20.6 million dollars compared with December, 2010. At the same month, Turkey's foreign trade deficit decreased from 8.7 to 8.1 million dollars (Foreign Trade Statistics, TSI, 2012). According to United Nations Conference on Trade and Development, Turkey is the 15th most attractive destination for Foreign Direct Investment (FDI) in the world (UNCTAD World Investment Prospects Survey, 2008-2010). The highest amount of FDI flows to Turkey from EU member countries, Asian and the Middle Eastern countries (FDI in Turkey, 2010).

A particular place cannot be branded just by conducting glamorous commercials, actions of the government, business people and citizens are needed to affect and change perceptions of people in a positive way. Using marketing communications without performing actions is just a waste of resources (Anholt, 2008). "Good products, services, culture, tourism, investments, technology, education, businesses, people, policies, initiatives and events produced by a good country also acquire a positive brand image, which eventually reflects on the country, and perhaps also becomes its principal asset (Anholt, 2010:10)."

Tourists, public sector and government, tour operators, tourism agencies and companies, host population and other groups (Konechnik Razzier, 2012) are significant stakeholders in place branding process. Nonprofit organizations are among these stakeholders because they present a particular place and contribute to the branding process.

The objective of this study is to explain the significant role of nonprofit organization such as Turkish Culture Center in the branding process of Turkey. We propose a framework using the Theory of Planned Behavior model, and include additional variables in order to provide increased understanding of the contribution made by nonprofit organizations. Using informational and interaction strategies, this nonprofit organization motivates people to learn more about Turkish culture, and encourage positive behavioral intentions and behavior towards ***Brief Overview of***

Turkish Cultural Centers (TCC)

The Turkish Cultural Center, located in upstate New York, provides opportunities to learn about Turkish history, culture, traditions, and people. By doing so, this nonprofit organization intends to positively contribute to the image of a country brand. As research shows, brand image significantly affects destination choice (Pars and Gulsel, 2011), and country images impact individuals' buying, making investments, visiting decisions (Kotler and Gertner, 2002).

The Turkish Cultural Center is a nonprofit organization whose goal is to build, increase, and promote strong friendships among United States (US) citizens and those of Turkish origin. The center introduces, promotes and informs the people in the US regarding historical, cultural, and current aspect related to Turkey (TCC, 2012).

The Turkish Cultural Center has branches in New York State, including Albany, Brooklyn, Manhattan, Long Island, Queens, Staten Island, Westchester, Syracuse, Rochester, and Buffalo. There are also 12 other branches three of which are located in New Jersey, four in Pennsylvania, two in Connecticut, and three in Massachusetts. Among the activities that the TCC organizes are Friendship Dinners, trips to Turkey, Turkish Language classes, Ambassadors series, Turkish Festival, Family matching project, Award ceremonies, Conferences, and Panels. The purpose of these activities is to introduce cultural and historical aspects of Turkey to the individuals residing in the United States by developing, establishing and enhancing a dialogue between individuals of different backgrounds (TCC, 2012).

The Nonprofit Role in Place Branding
Place branding

Country branding first emerged from the marketing literature (Fetscherin, 2010). Kotler and Armstrong (2011: 231) defines brand as "a name, symbol, term, sign, or design, or a combination of these, that identifies the maker or seller of a product or service." Brands differentiate products and offer social and emotional value to consumers (Kotler and Gertner, 2002). Successful branding of products pioneered place branding efforts by branding places in a similar way and toward similar ends (Anthony, 2008). Branding strategies can be also applied to countries in order to differentiate them in today`s highly intensified competitive market. However, there are debates that countries, nations, regions, cities are not simple products which can be marketed and branded as commodities (Dumbraveanu, 2010). Nevertheless, place branding can provide fruitful effects and invaluable benefits for countries and cities that are capable to designate and communicate a distinctive and attractive brand (Wills and Moore2008; Kaplan Demirbag et. al., 2010).

The discipline of "place branding" is a new phenomenon that should be researched further (Hanna and Rowley, 2008). Kavaratzis and Ashworth (2006:183) define place branding as the "practice of applying brand strategy and other marketing techniques and disciplines to the economic, political, social, and cultural development of cities, regions and countries." Zenker and Braun (2010, cited in Zenker and Martin, 2011:33) define place branding as "a network of associations in the consumers` mind based on the visual, verbal, and behavioral expression of a place, which is embodied through the aims, communication, values, and the general culture of the place`s stakeholders and the overall place design."

Kavaratzis and Ashworth (2008) suggest that there are many similarities between corporate brands and place brands in terms of multidisciplinary roots, different stakeholder groups, high levels of intangibility and complexity, social responsibility, dealing with multiple identities and long-term development. Fan (2006), however, points out that there are essential differences between the place branding and the product branding. He states that while products can be discontinued, changed or removed from the market, repositioned or replaced by better products; places do not have such a choice.

Place branding incorporates not just marketing and communications, but also international relations and policy (Anholt, 2007). While different fields of study provide an opportunity to study the same subject from several different aspects, it also impedes developing a place branding definition (Sevin and Salicigil White, 2011). Gertner (2011:96) also raises questions whether "place branding" is or should be considered a business topic, that is clearly differentiated from fields such as public diplomacy, urban planning and design and political sciences, or as a multidisciplinary discipline with a broader range and reach."

Caldwell and Freire (2004) revealed that people perceive countries, regions, and cities differently. Whereas countries are perceived in terms of the representational part (i.e. people`s self-expression) of their brand identity, cities and regions are perceived in terms of the functional part (e.g. sun, beaches, palaces, shopping).

Hankinson (2010) concludes that there is a "gap in the place branding research agendas to date with regard to the potential contribution of concepts and models from corporate, services, nonprofit and internal branding." According to author, because there is a relationship between place branding and these four areas, they need to be included in future research.

Nonprofit Organizations

Nonprofit organizations are mission centered to improve society (Kolb, 2008). Nonprofit organizations hold a differentiating feature in that they are not financially profit motivated, but instead aim to provide a social profit to individuals and society through offering services related to health, education, and cultural enrichment (Gallagher and Weinberg, 1991). Solomon (2010:185) states that nonprofits organizations aim "to fulfill a broad range of essentially "expressive" functions such as civic and advocacy, culture and recreation, environmental protection, and business, labor, and professional representation, as well as the more commonly perceived service functions such as education, health care, and social services." Nonprofit organizations include non-governmental organizations (NGO), charities, public-services organizations and clubs, societies and unions (Wells, 2012). Nonprofit organizations are among the stakeholders of a particular country which greatly contribute to place branding efforts. Activities performed by Turkish Cultural Centers therefore are significant as they aim to build and enhance positive images of Turkey.

The Theory of Planned Behavior

The Theory of Planned Behavior (TPB) is a model that helps to understand the role of nonprofit organization in a country's place branding process. According to TPB, (Ajzen, 1991) "an individual's behavior is largely dependent on his or her intention to perform a behavior, which in turn, is affected by the individual's attitudes towards the behavior, subjective norms he or she believes significant others have concerning the behavior, his or her perception of whether the behavior can be performed (Gordon et. al., 2006:225)." Ajzen et. al. (2011) report four studies that support TPB, and Connor and Armitage (1998) report a meta-analysis and conclude that TPB is a useful concept. TPB asserts that a behavioral intention such as forming positive associations related to a particular place is determined by a visitor's attitude, his/her beliefs and affect toward a place.

Variables

Information

Figure 1 contains a framework depicting the role of nonprofits in the behavioral intention of visitors to a place. Information provided through communication can be beneficial in accomplishing at least three levels or sets of characteristic behavior outcomes such as attitude change and reinforcement, creation of opinion on new issues, and significant changes in thought and behavior (Markin, 1969, cited in Hackleman, 1973). Brochures, websites, history, demographics, religion, geography, pictures, past visitor testimonials are among information sources provided by Turkish Cultural Centers. These sources lead to individuals' awareness and beliefs related to places in Turkey. Research findings show that individual's beliefs about advertising are antecedents of attitudes towards an advertising (Brackett and Carr, 2001; Wang and Sun, 2010).

Figure 1 about here

Beliefs formed from information provided by Turkish Cultural Centers determine attitudes towards a place. If individuals express sympathy to the source of information, the outcome will be positive. Therefore, credibility of the information source is also significant.

Markin (1969) proposed that place related information and place related interaction are important elements in forming, developing and maintaining individuals` perceptions in place branding process. Information is a prerequisite for forming positive attitudes towards a particular place and leading people to form positive associations towards a place.

Social-cognitive theories accentuate the role of social interaction and social influence on learning process (Kim and Baylor, 2006). Interaction leads to forming of an emotional connection between people through developing and accentuating distinctive features of a particular place People relate individual and motherland images. If an individual with whom they communicate is a nice and pleasant one, positive feelings are formed and these positive feelings naturally extended to his or her motherland. Turkish cultural centers are operated and supported by educated Turkish citizens who provide relevant and current information to United States' citizens, and also take part in forming mutual understanding between cultures. These individuals invite their friends, neighbors and coworkers to different events which are organized and conducted at Turkish Cultural Centers. United States citizens learn about Turkey through

Friendship dinners, Turkish language courses, luncheon forums, Abraham`s tables, Ambassadors series, award ceremonies, conferences and panels. Such interactions result not only in positive beliefs and affect towards Turkey, but also provide opportunities for individuals to socialize.

Attitude

An attitude is a mental state of readiness learned through experiences and information, which influences behavior. An attitude is a positive or negative evaluation of the intended behavior or behavior towards a place (i.e., visitation). Attitudes have three parts: cognition, affect, and behavior. Cognition is "what individuals know about themselves and their environment…and implies a conscious process of acquiring knowledge", affect is "the emotional component learned from others", and behavior is a tendency to act in a certain way (Ivancevich et.al, 2011:75). Attitudes are subject to change, and can be shaped by changing cognition, affect, or both (Petty and Fabrigar, 2008; Roe and Ester, 1999). The use of information and experiences to shape attitudes is important for place branding efforts targeted to form positive associations regarding a specific location. Information efficacy is contingent on communication source credibility, the message persuasiveness, and situational factors such as perceived alternatives and consequences (Krone, 2005). Ajzen et. al. (2011:116) conclude that attitude change results with "information or knowledge that guides the behavior of interest (i.e., with beliefs about the behavior). Once we have identified the behavioral, normative (what respects others believe), and control beliefs (amount of control individual believes they have over the behavior) that are readily accessible for individuals .., we can provide them with information to challenge beliefs that are contrary to the desired behavior, with information that strengthens their existing supportive beliefs, or with information that leads to the formation of new beliefs supportive of the desired behavior." According to Burke and Edell (1989) emotions, evaluations and attitudes have an informal interconnectedness which impacts individuals' affective response to the promoted brands. Study results indicate that attitudes and subjective norm significantly predicted intentions of young people to engage in high level social networking Web sites (Pelling et. al., 2009). In a case of Turkish cultural centers, information regarding to the country was provided through varied activities which formed belief and affect towards a place. United States citizens getting know better Turkish people and their culture by interacting with them. Personal interactions impacts individuals' attitudes towards a particular country much more significantly than advertisement. People might not pay attention to an ad about a specific place if they do not know much about this place or are not interested in it. However, in the case of Turkish cultural centers, United States' citizens form positive attitudes about Turkey through enhancing their knowledge regarding the history, culture, traditions and also about political and economic aspects of Turkey. Also, another important factor that affects attitudes of US citizens is the advocacy of local community leaders composing of US senators, writers, academicians, and businessmen who are invited as speakers at different organizations, conferences and panels conducted by Turkish cultural center. These people behave positively towards Turkey and by doing so, affect other individuals' attitudes. "Word-of-mouth" is not least significant factor also. Turkey trips are among most popular organizations of Turkish cultural centers. US citizens provided with a chance to visit Turkey, see its historical places, learn about culture, and interact with local people. These experiences lead to the forming of positive attitudes towards a place.

Behavioral Intention

The theory of planned behavior (Ajzen, Joyce, Sheikh, and Cote, 2011; Ajzen, 1991) provides a conceptual framework for determining the place branding role of nonprofit organizations. The theory of planned behavior (TPB) posits that behavior stems from one's intention to perform that behavior. Intentions, in turn are influenced by attitude, subjective norm, and perceived behavioral control (Pelling and White, 2009; Sommer, 2011). Pelling and White (1991:755) define subjective norms as "perceived social pressure to perform or not perform the behavior", and perceived behavior control as the "perceived ease or difficulty that the individual attaches to performing the behavior". As reviewed by Attia et.al. (2011), attitudes affect behaviors towards a particular product, brand, or place, and characteristics of attitudes are favorability, accessibility (ease of recall, Hoyer and Maclnnis, 2008), confidence, persistence, resistance, and ambivalence. Assuming free will, individuals have control over their behavioral choices, and a "strong attitude and intention toward performing a particular action, actual behavior will occur" (Attia et. al., 2011).

Attitudes and behavioral intentions are contingent on the relevant information that is available to individuals. Beliefs about a certain object or place constitute an element of one's attitude, and are informational in nature. The belief that information influences behavior has been questioned (DiClemente, 1989; Fisher and Fisher, 1992), but after conducting four studies, Ajzen (2011) concluded that the amount or accuracy of information may not be as important as the perceived relevance of information to a specific behavioral intention. The perceived consequence of a planned behavior is a belief that may be important. According to Ajzen et. al. (2001:102), "beliefs about a behavior's likely

consequences (behavioral beliefs) are assumed to determine attitudes toward the behavior, beliefs about the expectations and behaviors of others (normative beliefs) are assumed to determine subjective norms, and beliefs about potential facilitating or inhibiting factors (control beliefs) are assumed to determine perceived behavioral control. Attitudes, subjective norms, and perceptions of control in turn combine to produce intentions which, together with actual control, determine performance of the behavior".

The question that remains is what inventions in the form of relevant information nonprofit organizations should provide potential visitors. In the case of Turkish Cultural Centers, individuals hold an intention to visit Turkey.

Behavior

TPB states that behavioral intentions lead to actual behavior. When people begin to talk about their intention to visit a particular place, they are getting ready to realize this behavior. Little work has been conducted regarding nonprofit organizations, their role and possible interventions that influence individuals' intention to visit a particular destination or place.

That is, what information will most influence potential visitors to develop behavioral intentions to visit a place? Bamberg, Ajzen, and Schmidt (2003) showed that the provision of a prepaid bus ticket to students positively influenced their intention to visit a place. These authors found that this "intervention influenced attitudes toward bus use, subjective norms, and perceptions of behavioral control and, consistent with the TPB theory, affected intentions and behavior in the desired direction" (Bamberg et al., 2003:175). Studying potential Chinese outbound tourists, Sparks and Pan (2009:483) shown that five destination attributes were rated as most important: "beauty and icons of a destination, quality infrastructure, autonomy, inspirational motives and social self-enhancement. In terms of predicting intentions to travel, social normative influences and perceived levels of personal control constraints were most influential based on TPB".

This paper extends TPB to explain the role of non-profit organizations in the place marketing process. Based on the literature, the proposed framework suggests that activities organized by nonprofit organizations play an important role in place branding efforts of particular country by help to form attitudes toward a particular place. Information then leads to attitudes towards a place, that in turn create behavioral intention and results in actual behavior. In a case of TCC, United States citizens who attend TCC events and especially those who visit Turkey form positive associations related to this country. Positive associations enhance brand image and reinforce a brand itself. For example, the TCC contribute to Turkey's place branding efforts by fostering a positive Turkish brand.

Research Propositions

This study aims to facilitate future research effort therefore propositions are listed below. Turkish Cultural Center activities frame the behavior of individuals. Information is an important factor in changing people perceptions regarding a particular place. By organizing conferences and panels, holding friendship dinners and coffee nights, offering Turkish language, cooking and art classes, Turkish Cultural Centers aim to provide an objective and education information regarding historical, cultural and social aspects of Turkey. As information an initial prerequisite to perform a behavior, individuals present an interest in visiting this country. The propositions that are proposed as followings:

Proposition 1. There is a positive relationship between place related Turkish information and individuals` attitudes towards a place.

Proposition 2. There is a positive relationship between place related Turkish interaction and individual's attitudes towards a place.

Proposition 3. There is a positive relationship between individuals` attitudes and behavioral intention to visit a particular place.

Proposition 4. There is a positive relation relationship between individual's behavioral intention to visit a particular place and actual visit.

Conclusion

Place branding is an effective tool for developing countries in their efforts to differentiate themselves from others and add value to overall image of their country. Place branding is not just about developing and maintaining advertising strategy, but a culture that should be emphasized starting in early childhood to succeed. Behavior is a window into society, and therefore it should be correct. Politicians, economists, professors, businesspeople, students, adults and

children, all should behave in a such way that does not harm themselves, others, society, or country. The key is that behavior across a place should be consistent and aligned with the intended place brand.

Turkey is a rapidly developing country that significantly moved forward in last 10 years. If in the past, Turkey was not attention paid country in the world, today this situation is changed as the country became leader in the Middle East and Central Asia. However, government of Turkey realizes that expensive commercials are not enough in order to fix country`s image. Therefore, there lots of reforms are done and continued to be done in the political, economic and social fields of country. Progress in all areas is one the most significant objectives that is aimed by the government. Also, there should be a congruity among efforts of different stakeholders in place branding process. Actions and activities of them should just support each other and not be in conflict.

Nonprofit organizations are one of the stakeholders and voluntarily provide information and organize different activities related to history, culture, traditions and people of Turkey. Turkish Cultural Centers in the United States contribute to the understanding of Turkey as a country. Place related information and place related interactions are concepts and tools that assist policymakers to solicit constructive feedback from their stakeholders that improve place branding efforts. In addition, individuals express their favorable beliefs, attitudes, and behavioral intentions to others within their social and professional networks. Well-known local opinion leaders can therefore strategically help establish trust and spread positive information and engage in positive interactions, thus contributing to a place's brand.

RESOURCES

Ajzen, I. (1991) "The theory of planned behavior." Organizational Behavior and Human Decision Processes 50: 179–211.

Ajzen, I., Joyce, N., Sheikh, S. & Nicole, G. C. (2011) "Knowledge and the prediction of behavior: The role of information accuracy in the theory of planned behavior." Basic and Applied Social Psychology 33(2): 101-117.

Ajzen, I. (2011) "The theory of planned behavior: reactions and reflections." Psychology & Health 26(9): 1113-1127.

Anholt, S. (2002) "Nation branding: a continuing theme." Journal of Brand Management 10(1): 59-60.

Anholt, S. (2005) "Plug into your national brand." International Trade Forum (4):20-23.

Anholt, S. (2008) "Place branding: is it marketing or isn`t?" Place Branding and Public Diplomacy 4(1): 1-6.

Anholt, S. (2010) "Definitions of place branding- working towards a resolution." Place Branding and Public Diplomacy 6(1): 1-10.

Anthony, S.R. (2008) "Place branding in rural Japan: cultural commodities as local brands." Place Branding and Public Diplomacy 4(2): 136-146.

Attia, A., Aziz, N., Friedman B.A. & Elhusseiny, M. (2011) "Commentary: The impact of social networking tools on political change in Egypt's "Revolution 2.0"." Electronic Commerce Research and Applications Journal 10(4): 369-374.

Baker, M.J.& Cameron E. (2008) "Critical success factors in destination marketing." Tourism and Hospitality Research 8(2): 79-97.

Bamberg, S., Ajzen, I. and Schmidt P. (2003) "Choice of travel mode in the theory of planned behavior: the roles of past behavior, habit, and reasoned action." Basic and Applied Social Psychology 25(3): 175-187.

Brackett, L.K. & Carr B.N. Jr. (2001) "Cyberspace advertising vs. other media: consumer vs. mature student attitudes." Journal of Advertising Research 41(5): 23-32.

Burke, M.C. & Edell J.A. (1989) "The impact of feelings on ad-based affect and cognition." Journal of Marketing Research 26(1): 69-83.

Caldwell, N. & Freire J.R. (2004) "The differences between branding a country, a region and a city: applying the brand box model." Journal of Brand Management 12(1): 50-61.

Gallagher, K. & Weinberg C.B. (1991) "Coping with success: new challenges for nonprofit marketing." Sloan Management Review 33(1): 27-27.

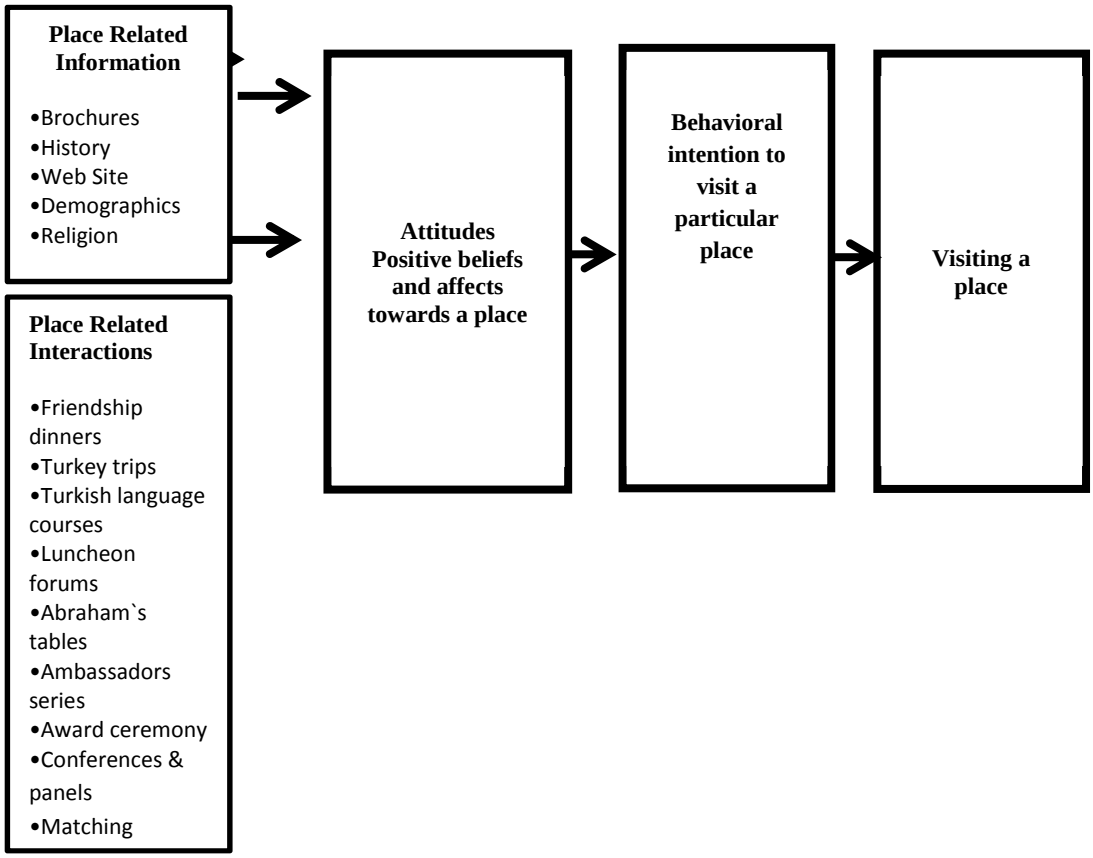
Connor, M. & Armitage C. (1998) "Extending the theory of planned behavior: a review and avenues for further research." Journal of Applied Social Psychology 28(15): 1429–1464.

DiClemente R.J., Forrest, K.A.& Mickler S. (1990) "College students' knowledge and attitudes about AIDS and changes in HIV-preventive behaviors." AIDS Education and Prevention 2(4): 201–212.

Demirbag Kaplan, M., Yurt, O., Guneri, B. & Kurtulus K. (2010) "Branding places: applying brand personality concept to cities." European Journal of Marketing 44(9): 1286-1304.
Dumbraveanu, D. (2010) "Place branding: a challenging process for Bucharest the capital city of Romania." Human Geographies 4(2): 53-62.
Fan, Y. (2006) "Branding the nation: What is being branded?" Journal of Vacation Marketing 12(1): 5-14.
Fetscherin, M. (2010) "The Determinants and measurement of a country brand: the country brand strength index." International Marketing Review 27(1): 466-479.
Fisher, J.D. & Fisher, W.A. (1992) "Changing AIDS-risk behavior." Psychological Bulletin 111(3): 455–474.
Foreign Direct Investment in Turkey, 2010. http://www.invest.gov.tr/EN-US/investmentguide/investorsguide/pages/fdiinTurkey.aspx. (accessed 2 July, 2012).
Foreign Trade Statistics, Turkish Statistical Institute, 31.1.2012, No: 18, http://www.turkstat.gov.tr/Start.do;jsessionid=gWZsPxJPhwPCfxyPhjrRdnM0ZVjh8RRP7121hG3nZnHy20Wg4t47!-1998769340. (accessed 2 July, 2012).
Gertner, D. (2007) "Place branding: dilemma or reconciliation between political ideology and economic pragmatism?" Place Branding and Public Diplomacy 3(1): 3-7.
Gertner, D. (2011) "Unfolding and configuring two decades of research and publications on place marketing and place branding." Place Branding and Public Diplomatic 7(2): 91-106.
Gertner, D. (2011) "A (tentative) meta-analysis of the 'place marketing' and 'place branding' literature." Journal of Brand Management 19(2): 112-131.
Gordon, J.W., Kerry, S.C. & Deng J. (2006) "Ethnicity, gender, and the theory of planned behavior: The case of playing the lottery." Journal of Leisure Research 38(2): 224-248.
Hackleman, E.C. Jr (1973) "The effects of persuasive communication on attitudes of smokers and non-smokers of cigarettes." Journal of Business Communication 10(2): 3-18.
Hankinson, G. (2010) Place branding research: A cross-disciplinary agenda and the views of practitioners. Place Branding and Public Diplomacy 6(4): 300-315.
Hanna, S. & Rowley J. (2008) "An analysis of terminology use in place branding." Place Branding and Public Diplomacy 4(1): 61-75.
Ivancevich, J.M., Konopaske, R. & Matteson M.T. (2011) Organization Behavior and Management. McGraw-Hill Irwin: New York.
Kavaratzis, M. & Ashworth G. (2006) "City branding: An effective assertion of identity or a transitory marketing trick?" Place branding 3(2): 183-194.
Kavaratzis, M. & Ashworth, G. (2008) "Place marketing: how did we get here and where are we going?" Journal of Place Management and Development 1(2): 150-165.
Kim, Y. & Baylor A. (2006) "A social-cognitive framework for agents as learning companions." Educational Technology, Research, and Development 54(6): 569-97.
Kolb, B. (2008) Marketing Research for Nonprofit, Community and Creative Organizations. Routledge, 1st Ed. eBook ISBN: 9780080888200.
Konechnik Ruzzier, M. & Petek N. (2012) "The importance of diverse stakeholders in place branding: The case of "I Feel Slovenia"." Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research 23(1): 49-60.
Kotler, P. & Gertner D. (2002) "Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective." Journal of Brand Management 9(4): 249-261.
Kotler, P. & Armstrong G. (2011) Principles of Marketing. Pearson Prentice Hall, 14th Ed., New Jersey, USA.
Krone, K. (2005) "Trends in organizational communication research, sustaining then discipline, sustaining ourselves." Communication Studies 56 (1): 95-105.
Maheshwari, V., Vandewalle, I. & Bamber D. (2011) "Place branding's role in sustainable development." Journal of Place Management and Development 4(2): 198-213.
Turkish Cultural Center, Mission and Vision Statement, http://www.turkishculturalcenter.org /about-us/mission-and-vision.html. (accessed 12 April, 2012).
Collins, O. & Gbadamosi A. (2011) "Re-branding Africa." Marketing Intelligence & Planning. 29(3): 284-304.
Pars, S.R. & Gulsel C. (2011) "The effects of brand image on consumers' choice." International Journal of Business and Social Science 2(20): 227-238.
Place branding, http://www.placebrands.net/placebranding/placebranding.html. (accessed 11 November, 2012).
Pelling, E.L. & White K.M. (2009) "The theory of planned behavior applied to young people`s use of social networking web sites." CyberPsychology and Behavior 12(6): 755-759.

Petty, R.E. & Fabrigar L.R. (2008) "Affective and cognitive meta-bases of attitudes: unique effects of information interest and persuasion." Journal of Personality and Social Psychology 94(6): 938-935.
Roe, R. & Ester P. (1999) "Values and work: empirical findings and conceptual perspectives." Applied Psychology an International Review, January: 1-21.
Sevin, E. & Salcigil White, G. (2011) "Turkayfe.org: Share Your Turksperience." Journal of Place Management and Development 1(4): 80-92.
Spanner, J. (2012) "Turkey", World, New York Times, November 2, 2012, http://topics.nytimes.com/top/news/international/countriesandterritories/turkey/index.html. (accessed 11 November, 2012).
Sparks, B. & Pan W.P. (2009) "Chinese outbound tourists: understanding their attitudes, constraints and use of information sources." Tourism Management 30(4): 483–494.
Salamon, L.M. (2010) "Putting the civil society sector on the economic map of the world." Annals of Public and Cooperative Economics 81(2): 167-210.
FutureBrand (2011) The Futurebrand 2011-2012 Country Brand Index: 1-87, http://www.futurebrand.com/think/reports-studies/cbi/2011/overview/. (accessed 30 January 2012).
Tourism Statistics, 4th Quarter of 2011, Turkish Statistical Institute, 30.1.2012, No: 17, http://www.turkstat.gov.tr/Start.do;jsessionid=gWZsPxJPhwPCfxyPhjrRdnM0ZVjh8RRP7121hG3nZnHy20Wg4t47!-1998769340. (accessed 2 July, 2012).
Wang, Y.& Sun S. (2010) "Examining the role of beliefs and attitudes in online advertising." International Marketing Review 27(1): 87-107.
Wells, P. (2012) "The nonprofit sector and its challenges for governance." Journal of Leadership, Accountability and Ethics 9(2): 83-93.
Wills, D. & Moore C. (2008) "Securitizing the Caucasus: From political violence to place branding in Chechnya." Place Branding and Public Diplomacy 4(3): 252-262.
Wu, S.-I. (2007) "The influence of personal character on information communication and activity effect: An examination of nonprofit cultural activities." Marketing Intelligence & Planning 25(7): 746–771.
Zenker, S. & Braun E. (2010) "Branding a city- a conceptual approach for place branding and place brand management." Paper Presented at the 39th European Marketing Academy Conference, Copenhagen, Denmark, 1-4 June 2010. In: Zenker Sand Martin N (2011) Measuring success in place marketing and branding. Place Branding and Public Diplomacy 7(1): 32-41.

Figure 1: The Impact of Nonprofit Organizations on Behavioral Intention of Potential Visitors Framework

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: ÖZÇIKARIMLI DALGACIK YAKLAŞIMI

Bilge Kağan ÖZDEMİR
Yard. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, bilgeko@anadolu.edu.tr

Selim YILDIRIM
Yard. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, selimy@anadolu.edu.tr

ÖZET: Türkiye ekonomisinin 2002 yılı sonrası dönemde sergilediği büyüme rakamlarına karşılık yaşanan yüksek işsizlik rakamları "istihdamsız büyüme" görüşünün çok fazla gündeme getirilmesine yol açmıştır. Bu çalışma; istihdamsız büyüme tartışmasına bilimsel bir açıklık getirmek amacıyla istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki Granger nedenselliğin varlığını özçıkarımlı dalgacık yaklaşımı ile incelemektedir. Bu yaklaşım geleneksel nedensellik testlerinin sağladığı orijinal gözlemler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymasının yanında serileri dalgacık ayrıştırma yöntemiyle farklı frekans bantlarına ayırarak, ayrıştırılmış serilerin aynı ölçekleri arasındaki nedensellik ilişkisini de ortaya koymaktadır. 2005M1-2013M4 dönemini kapsayan çalışmamız sonucunda orijinal serilerde nedenselliğin tek yönlü olarak büyümeden istihdama doğru çalıştığı ve frekans düştükçe iki yönlü çalışan nedensellik ilişkisinin varlığı bulunmuştur. Ancak, elde edilen ampirik bulgular bu iki değişken arasında uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin varlığını desteklememektedir.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik, Kesikli Dalgacık Dönüşümü.

ANALYSIS OF THE CAUSAL RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND EMPLOYMENT IN TURKEY: BOOTSTRAPPED WAVELET APPROACH

ABSTRACT: The unemployment rate in Turkey remains high in spite of the high growth rates that Turkish economy performed since 2002. The main purpose of this study is to reveal the causal relation between economic growth and employment by using a wavelet approach in order to bring a scientific explanation to jobless growth discussion. Besides providing the causal relation between the time series at their original level, wavelet approach also make it possible to decompose the employment and growth series at various frequency bands using wavelet methodology and revisit the causal relationships among the decomposed series on a scale by scale basis. The major findings of our study, which cover the period between 2005M1 and 2013M4, show that the unidirectional causality runs from economic growth to employment at the original level and there is evidence of bidirectional causality as the frequency decreases. However, our empirical results do not support any causal relation between these two variables in the long run.

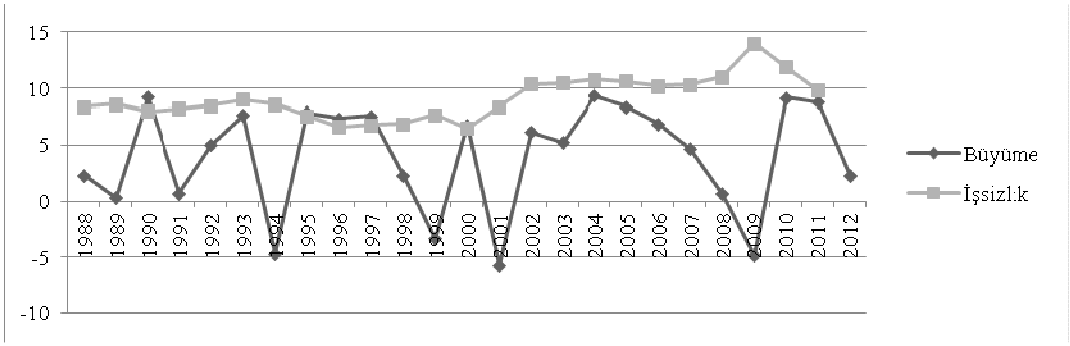
Key Words: Employment, Economic Growth, Granger Causality, Discrete Wavelet Transform.

GİRİŞ

Büyüme konusuna istihdam açısından yaklaştığımız zaman, işgücünün hızlı bir şekilde arttığı bir ekonomik ortamda işsizliğin azalabilmesi için yüksek büyümenin gerekli olduğu kabul edilmektedir. Aynı zamanda, ulaşılan büyüme rakamlarının belirli bir istikrara oturduğu ve sürdürülebilirliğinin sağlanacağı konusunda firmaların ikna edilmesi de işsizliğin azaltılmasında önemlidir. Buna karşılık, 2008 öncesi dönemde Türkiye ekonomisi ortalama yüzde 7,8 büyümüş iken işsizlik rakamlarında önemli bir düşüş gözlenmemiştir (Şekil 1). İstanbul Sanayi Odası (2012), Ekonomik Durum Tespit Anketi Sonuçları 2011-2 sonuçlarına göre Türkiye'nin temel ekonomik sorunlarının ilk beşi

arasında birinci sırada işsizlik gelmektedir[1]. Yüksek büyüme hızına karşın, Türkiye ekonomisinde yeterince istihdam yaratılıp işsizliğin düşürülememesi nedeniyle 2001 sonrası dönem "istihdam dostu olmayan büyüme" ya da kısaca "istihdamsız büyüme" dönemi olarak da kabul edilmiştir (Yeldan, 2012, 26 Eylül).

Şekil 1: Türkiye'de Büyüme ve İşsizliğin Sergilediği Değişim: 1988:2012 Dönemi

Kaynak: Dünya Bankası- http://data.worldbank.org/

Türkiye'nin yüksek büyüme evresi olarak nitelendirilen 2002-2007 döneminde, büyümenin istihdam ve işsizlik üzerindeki etkisinin zayıf kalmasının çeşitli nedenleri söz konudur. Bunlar içinden tarım sektöründe işsiz kalanların sayısının ve çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içindeki oranının hızla artması, işsizliğin artış göstermesinin başlıca nedenlerinden biri olarak belirtilebilir. Türkiye ekonomisinin gittikçe daha rekabetçi alanlardan üretim yapmaya başladığı bu dönemde üretim ve büyüme asıl olarak emek verimliliğindeki artışların sonucunda gerçekleşmiş ve bu durum da istihdam artışının sınırlı olmasına sebep olan bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye'de yeni yatırımlar ve doğrudan yabancı yatırımların emek yoğun sektörlere göre daha çok emek tasarrufu sağlayan sermaye yoğun sektörlere gitmiş olması ve sermaye yoğun sektörlerin emek yoğun sektörlere göre çok daha fazla büyümüş olması istihdam artışının sınırlı kalmasının diğer bir nedeni olarak belirtilebilir (Kesici, 2010).

Literatür'de istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların başlangıcı olarak Okun (1962) çalışması gösterilebilir. Bu çalışmada ABD ekonomisi için reel çıktı düzeyi ve işsizlik oranları arasında var olan ters yönlü ilişki ampirik olarak ortaya konulmuş ve zamanla bu çalışmada kullanılan denklemler iktisat literatürüne Okun yasası olarak girmiştir.

Kitov (2011), Amerika, Fransa, İngiltere, Avustralya, Kanada ve İspanya ekonomilerini kapsayan çalışmasında istihdamla kişi başına düşen reel GSYH değişkenleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu çalışma sonucunda yüksek işsizlik rakamlarının düşük büyüme oranlarından etkilendiği ve örneklem kapsamına giren ekonomilerde büyüme oranının %2'nin üzerine çıkması durumunda işsizliğin düştüğü sonucu bulunmuştur. Seyfried (2011), reel GSYH ve çıktı açığı ile istihdam ilişkisini Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük 10 eyaleti için incelemiş ve Amerikan ekonomisinin tamamında istihdam esnekliğinin 0,47'ye eşit olduğunu bulmuştur. Fagerberg vd. (1997), Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya ülkelerinde yer alan 64 farklı ekonomik bölgeyi kapsayan çalışmalarında teknoloji, büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bu çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme ile istihdam arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Lee (2000) ve Malley ve Molana (2008) çalışmalarında işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Kalman filtreleme tekniği kullanarak araştırılmıştır. Lee (2000)'nin Gelişmiş 7 (G-7) ülkelerini kapsayan çalışmasında işsizlik ve büyüme arasındaki istikrarlı ilişki sadece Almanya için anlamlı olarak bulunmuşken, Malley ve Molana (2008)'in

[1] İstanbul Sanayi Odası'nın bu anketinde işsizliğin ardından eğitim ikinci sırayı, ithalata dayalı büyüme üçüncü sırayı, kayıt dışı ekonomi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan haksız rekabet ortamı dördüncü sırayı ve cari açık beşinci sırayı almıştır.

OECD üyesi 16 ekonomiyi kapsayan çalışmasında bu iki değişken arasında çıktı kayıplarının yüksek işsizlik rakamlarıyla sonuçlandığı doğrultusunda güçlü bir ilişki bulunmuştur. OECD üyesi ülkeleri kapsayan bir diğer çalışma ise Sögner ve Stiassny (2000) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda işsizliğin büyüme rakamlarındaki değişimlere karşı gösterdiği reaksiyonun ülkeler bazında değişiklik gösterdiği ifade edilmiştir. Rejim geçiş modelinin kullanıldığı bu çalışmada Avusturya, Belçika, kanada, İtalya ve Amerika ekonomileri için istikrarlı bir ilişki bulunurken, İsviçre, Almanya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Japonya, Hollanda, Norveç ve İsveç için istihdam ve büyüme arasında istikrasız bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Villaverde ve Maza (2009)'nın 1980-2004 döneminde İspanya ekonomisi için yaptığı çalışmada istihdam ve büyüme arasında ilişkinin varlığını tespit etmektedir.

Al-Ghamam (2003), Suudi Arabistan ekonomisinde 1973-2002 arasında kalan dönem için uyguladıkları Granger nedensellik testi sonucunda bu iki değişken arasındaki nedenselliğin tek yönlü olarak ekonomik büyümeden istihdama doğru çalıştığını belirtmiştir. Hussain vd. (2010), Pakistan ekonomisini kapsayan çalışmalarında ekonomik büyüme ile istihdam arasında güçlü bir pozitif ilişki bulmuşlardır.

İstihdam ve büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye özelinde araştıran çalışmalar ise şu şekildedir. Ceylan ve Sahin (2010) ve Barışık vd. (2010) iki değişken arasındaki asimetrik ilişkinin varlığı üzerinde durmuşlardır. Ceylan ve Sahin (2010), bu amaçla 1950-2007 döneminde işsizlik ile reel GSYH arasındaki asimetrik ilişkiye izin veren TAR ve M-TAR modellerini kullanmışlardır. Bu çalışmada reel çıktının genişleme döneminde işsizliği azaltma etkisi ile daralma döneminde işsizliği arttırma etkisinin aynı olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. İşsizlik ve büyüme arasındaki asimetrik ilişkinin analiz edildiği diğer çalışmada Barışık vd. (2010), istihdam yaratmayan büyüme kavramını Okun yasası çerçevesinde Markov rejim değişim modeli kullanarak incelemiştir. 1988-2008 dönemini kapsayan bu çalışma sonucunda elde edilen ampirik bulgular da Okun katsayılarının ekonominin genişleme ve daralma dönemlerinde birbirinden farklı olduğunu ve ekonomi daralma rejimindeyken fiili hâsılanın potansiyel hâsılanın üzerine çıkması beklentilere uygun şekilde işsizlik oranını azaltırken, genişleme rejiminde hasıla ile işsizlik oranı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Yazarlar bu sonucu Türkiye ekonomisinde istihdam yaratmayan büyüme kavramının geçerli olduğunun ispatı olarak yorumlamışlardır.

Türkiye ekonomisinde istihdam ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran Akçoraoğlu (2010) ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki nedensellik ilişkisini 1995Q1 ve 2007Q4 dönemleri için analiz etmiştir. Bu çalışmada hızlı ekonomik büyüme dönemlerinin uzun dönemde işsizliğin azaltılması için bir ön koşul olduğu işsizliğin çıktı üzerindeki negatif etkisinin oldukça az olduğu bulunmuştur. Muratoğlu (2011) Türkiye'de 2000–2011 dönemi üç aylık istihdam ve GSYH rakamlarını Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda Granger Nedensellik testi sonucunda iki serininde birbirinin Granger nedeni olmadığı sonucuna varılmıştır. İki değişken arasındaki nedensel ilişkiye bakan bir diğer çalışma ise Tiryaki ve Özkan (2011)'dır. 1998:1 ile 2010:4 dönemlerini kapsayan bu çalışmada test edilen Granger nedensellik testi sonucunda elde edilen bulgular nedenselliğim çıktı açığından işsizliğe doğru tek yönlü çalıştığını ortaya konulmuştur. Yılmaz (2005) ise çalışmasında büyüme oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkinin yönü Granger ve Hsiao'nun nedensellik testleri yardımıyla araştırmıştır. Yapılan analiz sonucu Türkiye ekonomisinde büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, nedensellik ilişkisinin yönü sadece işsizlik oranından büyüme oranına doğru bulunmakta, büyüme oranından işsizlik oranına doğru bir nedensellik ilişkisi ise bulunmamaktadır.

Son olarak, Demirgil (2010) hareketli regresyon (rolling regression) yöntemi kullanarak 1989Q2-2007Q3 döneminde çıktı düzeyi, istihdam ve verimlilik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen ampirik bulgulara göre çıktı artışı ve işsizlik oranları arasındaki ilişki, ekonominin daralma ve genişleme dönemlerinde farklılaşmaktadır. Bir diğer ifadeyle Türkiye'de, genişleme dönemlerinde Okun Katsayısı azalma eğilimindedir. Ayrıca, çıktı ve işsizlik arasındaki eş zamanlı ilişki, cari işsizlik oranları ile geçmiş dönem çıktı artışı ve işsizlik oranları arasındaki güçlü ilişki ile örtüşmektedir. Bu sonuç Türkiye'de işsizlik oranlarının sadece çıktı artışına bağlı olmadığını, aynı zamanda verimlilik artışlarının hızlandığı dönemlerde reel GSYH artışlarıyla birlikte işsizlik oranlarının azaldığını göstermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'de istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin 2005M1 ve 2013M3 dönemleri arasında aylık verilerle ampirik olarak analiz edilmesidir. Bu amaçla özçıkarımlı dalgacık Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma temel olarak istihdamsız büyüme olgusunun Türkiye'de geçerli olup olmadığının tespit edilmesi üzerine odaklanmıştır. Bu çalışmayı kendinden önce gelen çalışmalardan ayıran en temel özellik, bu konuda daha önce kullanılmamış olan özçıkarımlı dalgacık Granger nedensellik testi kullanılarak bulguların elde edilmiş olmasıdır. Bu yöntem sayesinde serilerin orijinal gözlemleri arasındaki nedensellik ilişkisine bakmanın yanı sıra serileri dalgacık ayrıştırma yöntemiyle farklı frekans bantlarına ayırarak, her bir bandın kendi arasında nedenselliğini test ederek araştırma konusuna ilişkin daha derinlemesine bulgular elde etme imkânı olmaktadır. Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriştir. İkinci bölümde Türkiye'de işgücü piyasasının temel özellikleri ve istihdamın sektörsel dağılımı üzerine genel bir bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümde dalgacık dönüşümü uygulanarak serileri çeşitli frekans bantlarına ayrılması ve bu serilere ait frekans bantları arasında Granger nedensellik sınaması yapılması yöntemi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Dördüncü bölümde elde edilen ampirik bulgular sergilenirken, beşinci bölümde verilen sonuç ile birlikte çalışmamız tamamlanmıştır.

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASININ TEMEL ÖZELLİKLERİ VE İSTİHDAMIN SEKTÖRSEL DAĞILIMI

İstihdama ilişkin sorunlar bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de ekonomi gündemini işgal eden temel sorunlar arasında yer almaktadır. Türkiye'de işsizlik sorununa genel bir çerçevede yaklaşıldığı zaman, özellikle nüfus artış hızının yüksek olmasına karşılık işgücünün nitelik olarak yeterince gelişmemiş olması, sermaye birikimin ve yatırımlarının istenilen düzeyde gerçekleştirilememesi ve rekabet ortamına bağlı olarak ortaya çıkan nitelikli işgücü ihtiyacı gibi değişik nedenlerin bu soruna sebep olduğu söylenebilir (Alacıoğlu ve Utlu, 2012: 191).

İşsizlik ve istihdam sorununun sebeplerine ilişkin ayrıntılı bir bilgi vermeden önce Türkiye'de işgücü piyasasının temel özelliklerinden bahsetmek faydalı olacaktır. Tablo 1 bu konuda yapacağımız yorumları kolaylaştırmak için hazırlanmıştır. TUİK verilerine dayanarak hazırlanan Tablo 1'de ilk göze çarpan unsur nüfus artış hızının yüksek olmasına karşılık işsizlik rakamının yüksek olmasıdır. Buna ek olarak 2013 Nisan ayında 18,8 milyon olarak bulunan 15 yaşın altındaki genç nüfus sayısı da önemlidir. Bu yüksek rakam Türkiye ekonomisinin geleceğe umutla bakmasını sağlayan en önemli kaynaklarından bir olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de işgücü piyasasına genel olarak değerlendirdiğimizde vurgulanması gereken bir diğer önemli unsur ise işgücüne katılım oranının düşük olmasıdır.

Tablo 1: Türkiye'de İşgücü Piyasasının Temel Özellikleri

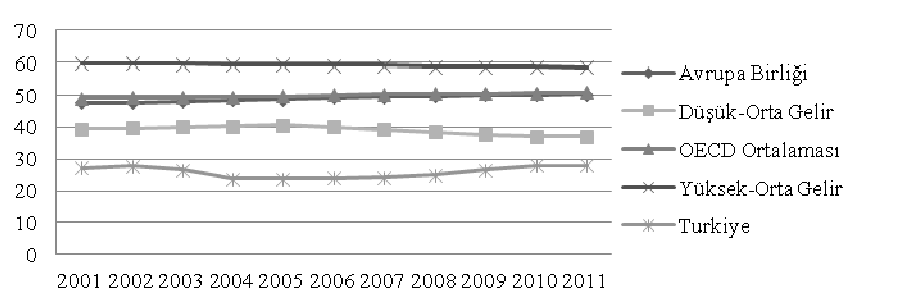
Yıllar	TOPLAM	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	İşsiz	İşgücüne dahil olmayan nüfus	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)
2004	66 379	47 544	22 016	19 632	2 385	25 527	46.3	10.8	14.2	41.3
2005	67 227	48 359	22 455	20 067	2 388	25 905	46.4	10.6	13.5	41.5
2006	68 066	49 174	22 751	20 423	2 328	26 423	46.3	10.2	12.7	41.5
2007	68 901	49 994	23 114	20 738	2 376	26 879	46.2	10.3	12.6	41.5
2008	69 724	50 772	23 805	21 194	2 611	26 967	46.9	11.0	13.6	41.7
2009	70 542	51 686	24 748	21 277	3 471	26 938	47.9	14.0	17.4	41.2
2010	71 343	52 541	25 641	22 594	3 046	26 901	48.8	11.9	14.8	43.0
2011	72 376	53 593	26 725	24 110	2 615	26 867	49.9	9.8	12.4	45.0
2012	73 604	54 724	27 339	24 821	2 518	27 385	50.0	9.2	11.5	45.4
2013-Nisan	74 261	55 406	28 332	25 691	2 641	27 074	51.1	9.3	11.5	46.4

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

Tablodan da görülebileceği gibi 2013 yılının Nisan ayı itibarıyla ülkemizde işgücüne katılım oranı sadece %46,4 civarındadır. Dünya bankası verilerine göre bu oran OECD ülkelerinde ortalama olarak yüzde 59,9, Avrupa Birliği'nde ortalama yüzde 57,5 Türkiye'nin dâhil olduğu yüksek-orta gelir ülkelerinde ise yüzde 68,6 olarak belirlenmiştir (Dünya Bankası- http://data.worldbank.org/, 2013).

Türkiye ekonomisinin yakaladığı ekonomik büyüme oranlarına nazaran daha düşük miktarda istihdam yaratmasını açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri istihdam oranındaki düşüklüğün temel sebebini kadınların işgücüne katılım oranının oldukça düşük olmasına bağlamaktadır. Tunalı (2003), başta kentler olmak üzere Türkiye'nin genelinde kadınların işgücüne katılım oranının düşük olmasının sürdürülebilir bir büyümeye ulaşmak için gerekli olan istihdam artışının arttırılmasının önündeki önemli engellerden biri olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının küresel düzeyde farklı ekonomik bölgelerle karşılaştırıldığı Şekil 2'ye bakıldığı zaman görülen düşük istihdam düzeyi, Türkiye ekonomisinin en yapısal sorunlarından birini açıkça ortaya koymaktadır. Dünya bankası sınıflandırmasına göre Düşük-Orta gelirli ülke grubu ülkelerin ortalaması bile Türkiye'deki kadınların işgücüne katılım oranının üzerindedir. Yine şekil de göze çarpan bir diğer unsur Türkiye'nin içinde bulunduğu Yüksek-Orta gelir düzeyi ülkelerin ortalama katılım oranının, ülkemizdeki oranın neredeyse iki katına eşit olmasıdır. Bu rakamların açıkça gösterdiği gibi düzgün işleyen bir istihdam piyasası için öncelikle kadınların işgücüne katılımını teşvik edecek yapısal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Şekil 2: Kadınların İşgücüne Katılım Oranının Uluslararası Karşılaştırması

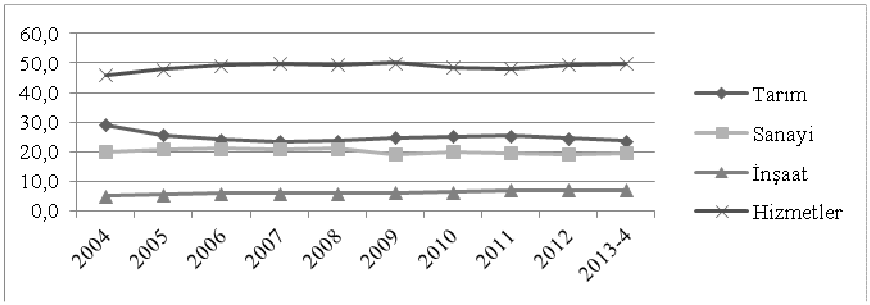
Kaynak: Dünya Bankası- http://data.worldbank.org/

Kadınların işgücüne katılım oranının bu kadar düşük olmasının arkasında yatan sebepler oldukça farklıdır. Parlaktuna (2010), Türkiye'de anne ve eş olarak algılanan kadınların çoğunlukta olduğunu ve bu durumun kadınların cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığına maruz kalmasına sebep olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışmada kadınların işgücüne katılım oranı ile eğitim düzeyi arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu belirtilerek, kadınların eğitim seviyesi artıkça işgücüne katılım oranının arttığına dikkat çekilmiştir. Özer ve Biçerli (2004) Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranlarını analiz etmek amacıyla 1988-2001 dönemine ilişkin panel veri kullanarak yaptıkları çalışmanın sonucunda teorik beklentilerin aksine işsizlik oranı, enflasyon oranı, imalat sanayinde ücretler gibi makroekonomik değişkenler ile kadınların işgücüne katılımları arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Buna karşılık bu çalışmada istihdam edilen kadın işgücü içinde ücretsiz aile işçilerinin oranı, kadın işgücü içinde ev kadınlarının oranı ve 12 yaş üstü nüfus içinde emeklilerin oranı gibi mikro ekonomik değişkenler ile kadınların işgücüne katılım oranları arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu sonuç Türkiye'de kadın işgücünün emek piyasalarına uyum sağlamakta güçlük çektiği ve istihdamlarının daha ziyade erkeklerin istihdam biçimiyle bağlantılı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Berber ve Yılmaz-Eser (2008), kadının ev yaşamının dışında çalışmasını sınırlandıran temel faktörün geleneksel tavır ve düşünceler olduğunu ve kadınların çalışmasına yönelik toplumsal bakış açısının olumsuz izlerinin halen devam ettiğini vurgulamıştır. Kızılgöl (2012) elde ettiği ampirik bulgulara bağlı olarak, işgücüne katılımda, eğitim durumunun en önemli faktör olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe, evli ve bekâr kadınların işgücüne katılma olasılıkları artmaktadır.

İstihdama katılım oranının düşük olmasını açıklamaya çalışan bir diğer görüş ise bu olguyu köyden kente göçün artmasıyla ve buna bağlı olarak ortaya çıkan nitelikli olmayan işgücünün istihdamın sektörsel dağılımının etkinliğini bozmasıyla açıklamaktadır. Şekil 3'de Türkiye'de istihdamın sektörsel dağılımına ilişkin oranlar 2004-2013 dönemini kapsayacak şekilde gösterilmektedir. Köyden kente göçle birlikte, GSYH içerisinde ve buna bağlı olara istihdamın içerisinde tarım sektörünün payı azalmaktadır. 2004 yılında çalışan nüfusun yaklaşık yüzde 29'u tarım sektöründe istihdam edilirken, 2013 yılının Nisan ayında bu oran yüzde 23,6'ya düşmüştür. Buna karşılık 2004 yılında yüzde 20 düzeyinde olan sanayi sektöründe istihdam edilme 2012 yılında yüzde 19 olarak az da olsa bir azalma göstermiştir. Çalışan nüfusun sektörlere göre istihdam edilme oranında asıl artış ise hizmetler ve inşaat sektöründe gözlenmektedir. Bu rakam hizmetler sektörü için 2004 yılındaki yüzde 46 değerinden 2013 yılının Nisan ayında yüzde 50 düzeyine, inşaat sektöründe ise aynı dönemde yüzde 4,9'dan, yüzde 7'ye yükselmiştir.

Dünya Bankası'nın (2006) çalışmasında köyden kente göç olgusunun artmasıyla birlikte Türkiye ekonomisinde yapısal bir dönüşümün yaşandığı ve düşük verimlilik düzeyine sahip tarım sektöründen çıkışların arttığı belirtilmiştir. Ercan ve Tansel (2006) tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun azalmasıyla sanayi ve hizmetler gibi diğer sektörlerdeki artışın bu gelişmeyi dengelemeye yeterli olamayacağını belirtmiştir. Özdemir v.d. (2006), Türkiye'de işgücü piyasasının birinci temel sorunu olarak çalışma çağı nüfusunun istihdamdan daha hızlı artması ve buna karşılık yeni istihdam imkânı yaratılamaması olduğunu belirtmiştir. Bu ek olarak vurgulanabilecek bir diğer husus ise tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payının gelişmiş ülkelere nazaran hala çok yüksek olmasıdır. Özellikle son birkaç yıldır tarım sektöründe yaşanan çözülme ve kırdan kente göç büyük ölçüde işgücü piyasasını şekillendirmektedir.

Şekil 3: İstihdamın Sektörsel Dağılımı

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

Ayrıca, kayıt dışı istihdam, genç işsizliğinin yüksek olması, işgücünün nitelik düzeyinin yeterli olmaması ve işsizlikle ilgili kapsamlı politikaların oluşturulamaması bu konuda ortaya çıkan diğer sorunlar arasında sıralanabilir. Karabulut (2007), işgücüne katılım oranının düşük olmasının gerisinde yatan faktörlerin temel olarak yüksek nüfus artış hızı ve kırdan kente göç olgusu ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Buna göre, bu iki faktörün sonucu olarak işgücü ihtiyacının artmasına karşılık bu ihtiyacı karşılayacak istihdam artışı tarım dışı sektörlerden nitelikli istihdam artışı sağlanamamaktadır. Güney (2009) Türkiye'de işsizliğin büyük ölçüde tarımdan, sanayi ve hizmetler sektörü ağırlıklı bir yapıya geçmekten kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak, Türkiye'de gelişmenin üç sektör kanununa göre olmadığını da eklemiştir. Üç sektör kanununa göre tarımda çalışanların gelişmelere uygun olarak önce sanayiye geçip, oradan sonra yine gelişmelere uygun olarak hizmetler sektörüne geçmektedir. Türkiye'de yaşanan gelişmelere bağlı olarak tarımda çalışanlar doğrudan hizmetler sektörüne geçmek durumunda kalmaktadır. Bu kesimin hizmetler sektörünün talep ettiği vasıflara sahip olamamasının sonucu olarak tarım sektörü daralmakta ama hizmetler sektöründe istihdam aynı ölçüde genişlememektedir. Bozdağlıoğlu (2012), iş gücüne katılma oranının düşük olması, tarımsal istihdamda azalma eğilimi sonucu artan kente göçün, özellikle kadınların iş gücünden çekilmesine neden olması, ortalama eğitim süresinin uzaması ve kadınların iş bulma umudunu kesip iş aramaması ile iş gücü eğitim seviyelerinin düşüklüğünden kaynaklandığını savunmuştur.

Ekonomide gerçekleşen büyümenin istihdam yaratmaması ve sektörler arasındaki istihdam yaratma farkları, büyümenin sektörsel kompozisyonu açısından çok önemlidir (Ay, 2009). Kara ve Duruel (2005) göre Türkiye'de özellikle sanayi sektöründe büyümenin, yeterli ölçüde istihdam yaratmasını sınırlayan esas faktör verimlilik artışlarıdır. Bilindiği gibi verimlilik artışları sanayide yüksek, hizmetler sektöründe düşüktür. Sanayi sektörü içinde imalat sanayi, verimlilik üzerine kurulmuş bir sektör olduğundan, bu sektör dünyadaki rekabet güçlerini kaybetmemek için verimliliklerini artırmak zorunda kalmaktadırlar. Kesici (2010) Türkiye'nin 2001 yılından sonraki yıllara ait ihracata ilişkin verileri sermaye/teknoloji yoğun sektörlerin toplam ihracat içindeki payının arttığına işaret etmektedir.

Sanayi sektörü emek yoğun yerine sermaye yoğun bir sektördür. Dolayısıyla bu sektörün verimliliği emek verimliliği yerine sermaye yapısındaki verim artışından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde son yıllarda yoğun bir şekilde gözlenen makine imalatı, beyaz eşya ve otomotiv sektörlerindeki verimlilik artışları, bu sektörlerdeki büyümenin istihdama katkı sağlamasını önemli ölçüde engellemektedir. Bu kapsamda, istihdam artışının sınırlı kalmasının nedenlerinden biri de emek yoğun sektörlerin payı ile karşılaştırıldığında, sermaye/teknoloji yoğun sektörlerin toplam ihracat içindeki payının 1990'lı yılların başından itibaren artmakta oluşudur. 2001 yılından itibaren uygulanmakta olan ekonomi politikalarının sonucunda ortaya çıkan düşük kurdan dolayı yurt dışından alınan ve işgücünü ikame etmekte olan makine-teçhizatın maliyeti azalmakta ve yurt dışından yatırım malları ve ara malların ithali yoğunlaşmaktadır (Kesici, 2010:21). Bu da üretimin daha sermaye yoğun bir biçim almasına ve istihdam artışının sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

Son olarak, Onaran ve Aydıner-Avşar (2006), Türkiye'de işgücü maliyeleri üzerinde durmuş ve bu faktöründe işsizlik üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini vurgulamıştır. Bu çalışmada işgücü maliyetinin, istihdam vergileri ve ücretler gibi iki temel belirleyicisi olduğu ifade edilerek yüksek işgücü maliyetine sahip Türkiye'de, maliyetlerin düşürülmesinin istihdama yapacağı olumlu katkıyı vurgulamıştır.

Buna karşılık Dünya Bankası (2006) çalışmasında, istihdam artışındaki yavaşlığın iki yaygın nedeni olan yavaş ekonomik büyümenin ve üretkenliğe kıyasla yüksek işgücü maliyetinin, Türkiye'deki istihdamın yavaş artmasında en önemli iki faktör olarak ortaya çıkmadığı vurgulanmıştır. Bu çalışmada, büyümenin Türkiye'de nispeten güçlü olduğu buna karşılık GSYH büyümesi daha yavaş olan orta gelirli diğer ülkelerin bazılarında istihdam büyümesinin Türkiye'den daha hızlı olduğu belirtilmektedir. Düşük ücretlerin işgücü maliyetlerini (üretkenliğe göre) uluslararası çapta rekabetçi bir düzeyde tutmasına karşılık son yıllarda hızla artan asgari ücret ve yüksek ücret dışı işgücü maliyetleri (emeklilik, sağlık sigortası, iş yaralanmaları, işçi tazminatı ve işsizlik sigortasını kapsayan bordro vergileri) kayıt dışı istihdamı artırıyor olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Özetleyecek olursak, sahip olduğu genç nüfus ile son derece büyük bir potansiyeli barındıran Türkiye 'de istihdam piyasaların en önemli özelliği olarak düşük seyreden işgücüne katılım oranları göze çarpmaktadır. İşsizliğin yüksek ve işgücüne katılım oranlarının düşük olmasını açıklamaya yönelik farklı görüşler bulunmaktadır. Özellikle köyden kente göç sürecinin artarak devam etmesi ve sanayileşmenin yavaş kalması gibi yapısal sorunlar bu konuda ön plana çıkan başlıklar arasındadır. Buna ek olarak kadınların işgücüne katılım oranının son derece düşük olması başka bir yapısal sorundur. İşgücü maliyetlerinin nispi olarak yüksek olması ve ekonomik büyümenin önemli bir kaynağı olan sanayi sektörünün sermaye yoğun yapısı bu konuya getirilen açıklamalarda sıralanan diğer etkenler arasındadır.

YÖNTEM

Son dönemde Türkiye'nin Ekonomik Büyümesinin istihdam üzerinde etkisinin bulunmadığını belirten "istihdamsız büyüme" görüşünü sınamak için bu çalışmada istihdam ve büyümenin birbirlerinin öngörüsünde kullanılıp kullanılamayacağı test edilmektedir. Başka bir deyişle istihdam ve ekonomik performans arasında Granger nedenselliğin varlığı incelenmektedir. Bu amaçla özçıkarımlı dalgacık Granger nedensellik (bootstrapped wavelet Granger causality) testi kullanılmaktadır. Bu nedensellik testi iki aşamalı süreçten oluşmaktadır. İlk aşamada serilere dalgacık dönüşümü uygulanarak seriler çeşitli frekans bantlarına ayrılmakta daha sonra ise bu serilere ait frekans bantları arasında Granger nedensellik sınaması yapılmaktadır.

Yukarıda bahsedilen frekans bantları dalgacık dönüşümü yoluyla elde edilir. Dalgacık yöntemi bir stokastik süreci, her biri belli bir frekans bandıyla ilişkili bileşenlerine ayırır (Fan ve Gençay 2010). Serinin frekans bantlarına ayrılması, tahmin edilen fonksiyonunu en ince ayrıntısını yine bu fonksiyonun global karakteristiklerini de gözden kaçırmadan izleyebilmemizi sağlar (Ahamada ve Flachaire 2010).

Dalgacık zamanın belli bir anında başlayan ve yine belli bir anında biten dalgasal hareket gösteren fonksiyonlar anlamına gelir (Percival ve Walden, 2000). Bu dalga fonksiyonları hareketlerine sürekli devam etmedikleri için küçük dalga anlamında dalgacık olarak isimlendirilmişlerdir. Dalgacık fonksiyonları seriyi frekans bantlarına ayrıştırmak için filtre olarak kullanılır. Bu çalışmada symlet 6, veya kısaca *s6*, filtresi kullanılmıştır. Bu filtre Daubechies dalgacıklarının simetrisi arttırılmış modifiye şeklidir. *s6* dalgacığı beş tıkız dayanağa (compact support) ve üç birleşme momentine (vanishing moment) sahiptir. Tıkız dayanak frekans bantlarının zamanda da yerleşmesin sağlar. Birleşme momenti ise serinin düşük frekanslara doğru ayrışmasın sağlayarak frekans bantlarının ortaya çıkarır. Crowley (2007) aylık veriye ait frekans bantlarına karşılık gelen frekansları Tablo 2'deki gibi ifade etmektedir.

Tablo 2: Aylık Veri için Frekans Bantlarının Karşılık Geldiği Frekanslar

Frekans bantları	Frekans
d1	2-4 ay
d2	4-8 ay
d3	8-16 ay
d4	16-32 ay
d5	32-64 ay
d6	64-128 ay
d7	128-256 ay
d8	256-512 ay

Dalgacıklar farklı şekillerde filtre olarak kullanılabilirler bu da farklı dalgacık dönüşümlerini ortaya çıkarır. Bu çalışmada gözlem sayısına bir kısıt getirmemesi ve çevirimden bağımsız olması gibi özelliklerinden dolayı azami çakışık kesikli dalgacık dönüşümü ya da İngilizce ismiyle *maximal overlap discrete wavelet transform* (MODWT) yöntemi tercih edilmiştir.

Dalgacık Granger nedensellik yöntemi ilk olarak Ramsey ve Lampart (1998a,b) tarafından geliştirilmiştir. Sırasıyla harcama ile gelir (Ramsey ve Lampart, 1998a) ve paranın dolaşım hızı ile gelir (Ramsey ve Lampart, 1998b) arasındaki nedenselliğin incelendiği bu çalışmalarda kendi ifadeleri ile Granger ve Newbold'un (1986) eserinde bahsedilen yöntem kullanılmıştır. Yöntemin ikinci aşamasında kullanılan nedensellik testi yeni katkıları da içerecek şekilde geliştirilerek yöntem zenginleştirilmiştir. Bu yöntemin kullanıldığı en yakın tarihli iki çalışma Benhmad (2012) ve Tiwari vd. (2013) sırası ile ABD ve Hindistan'da petrol fiyatları ve döviz kurunu incelmişlerdir. Bu iki çalışmanın yönteme katkısı ikinci aşamada doğrusalın yanı sıra doğrusal olmayan testleri de kullanmış olmalarıdır. Bizim ikinci aşamadaki katkımız ise dalgacık dönüşümü ile elde edilmiş frekans bandı serilerine Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafında geliştirilmiş gecikme seçimi içselleştirilmiş ve gecikme eklemli (lag augmented) özçıkarımlı nedensellik uygulanmasıdır.

Hacker ve Hatemi-J'nin (2012) geliştirdiği yöntem Toda ve Yamamoto'nun (1995) çalışmasına dayanmaktadır. Toda ve Yamamoto (1995) çalışmalarında Granger nedensellik testini, test istatistiğinin standart bir asimptotik dağılama sahip olmasını sağlayarak geliştirmişlerdir. Toda ve Yamamoto'nun (1995) bir diğer katkısı ise geliştirdikleri testin, serilerin entegrasyon (integration) düzeyleri ve seriler arasındaki sistemin koentegrasyon (cointegration) düzeyinden bağımsız olarak uygulanabilir olmasıdır. Bu yöntemde Granger nedensellik testin için kullanılan vektör otoregresif (VAR) modeli sadece modelin optimum gecikmesi ile değil, bu gecikmeye ilaveten serilere ait en yüksek entegrasyon düzeyi de kullanılarak tahmin edilmektedir. Başka bir deyişle VAR sisteminin optimal gecikmesi p is nedensellik VAR(p) üzerinde değil de seriler içinde en yüksek entegrasyon düzeyine sahip serinin entegrasyon düzeyini gösteren

d_{max}'ı da p gecikme değerine ekleyerek VAR(p+d_{max}) üzerinden yapılır. Hacker ve Hatemi-J (2006) ilk olarak bu yöntemi gecikme seçimin içselleştirerek daha sonra (Hacker ve Hatemi-J, 2012) ise kritik değerleri oluşturmada önçıkarımı (bootstrap) ön plana çıkararak geliştirmişlerdir.

Özçıkarımlı dalgacık Granger nedensellik yönteminde orijinal serilerin yanı sıra her bir frekans bandı için tahmin edilen model denklem (1)deki gibi gösterilir.

$$\begin{bmatrix} \ln .\mathrm{IST}_t \\ \ln .\mathrm{IPI}_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} v_1 \\ v_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} a_{11,1} & a_{12,1} \\ a_{21,1} & a_{22,1} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \ln .\mathrm{IST}_{t-1} \\ \ln .\mathrm{IPI}_{t-1} \end{bmatrix} + \ldots + \begin{bmatrix} a_{11,p+d_{\max}} & a_{12,p+d_{\max}} \\ a_{21,p+d_{\max}} & a_{22,p+d_{\max}} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \ln .\mathrm{IST}_{t-(p-d_{\max})} \\ \ln .\mathrm{IPI}_{t-(p-d_{\max})} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} U_t \\ V_t \end{bmatrix} \quad (1)$$

Denklem (1)de kullanılan değişkenler bir sonraki bölümde daha detaylı şekilde ele alınmışlarsa burada adlarını açılmakta fayda vardır. ln.IPI endüstriyel verimlilik endeksinin doğal logaritmasını ve ln.IST de istihdam serisin doğal logaritması alınmış halini belirtmektedir. ln.IPI'nin ln.IST'in Granger nedeni olmadığı boş hipotezi H_0: $a_{12,1}$= $a_{12,2}$=…= $a_{12,p}$=0 ve ln.IST'in ln.IPI'nin Granger nedeni olmadığı boş hipotezi H_0: $a_{21,1}$= $a_{21,2}$=…= $a_{21,p}$=0 şeklindedir. Denklem (1)'de ifade edilen modelde p gecikmesi Hatemi-J'nin geliştirdiği bilgi kriteri ile elde edilmiştir. HJC kısaltmasıyla anılan bu yeni bilgi kriteri Hatemi-J'nin (2003) tarafından geliştirilmiştir ve denklem (2)de gösterilmektedir.

$$HJC = \ln(\det \hat{\Omega}_j) + j\left(\frac{n^2 \ln T + 2n^2 \ln(\ln T)}{2T}\right) \qquad j = 0, \cdots, k. \quad (2)$$

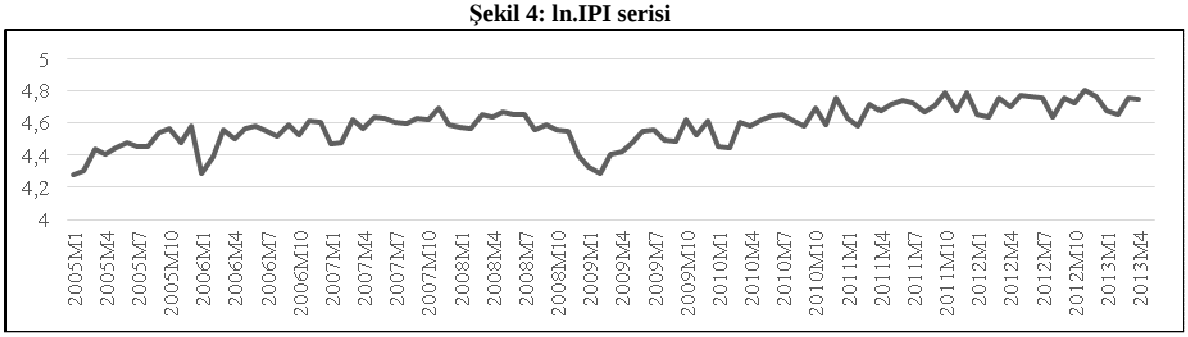
Denklem (2)de ln(.) doğal logaritmayı ve $\det \hat{\Omega}$ gecikme derecesi j(=p+d_{max}) olan denklem (1)deki modelin hata terimlerinin varyans-kovaryans matrisi tahmininin determinantını göstermektedir. Yine denklem (2)deki n değişken sayısını ve T tahmin edilen VAR modelinin örneklem büyüklüğünü ifade etmektedir. Denklem (1) gecikme eklemeli VAR modelindeki d_{max}, yani ek gecikme, ADF birim kök testi ve KPSS durağanlık testi ile belirlenmiştir.

UYGULAMA

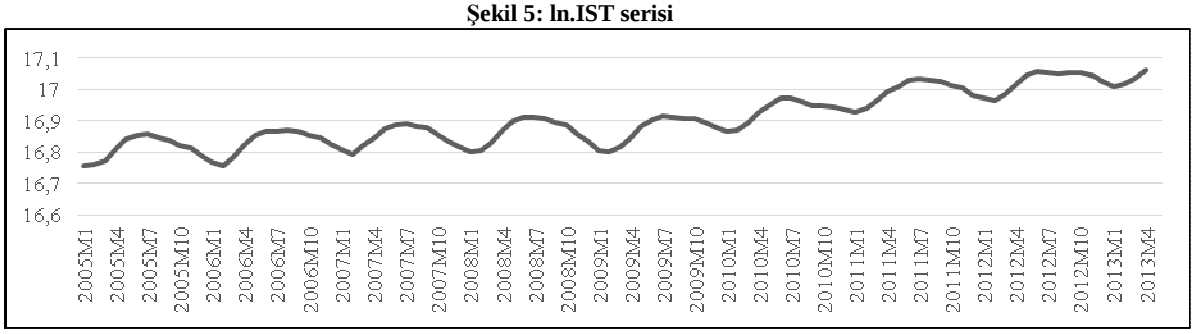
Bu bölümde 2004:1-2013:4 tarihleri arasında, Türkiye'de ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişki özçıkarımlı dalgacık Granger nedensellik testi kullanılarak sınanmaktadır. Çalışmada ekonomik büyümenin göstergesi olarak TCMB, elektronik veri dağıtım sistemi-EVDS'den elde edilen endüstriyel üretim endeksi kullanılmıştır. Bu değişken çalışma kapsamında IPI kısaltmasıyla tanımlanmaktadır. İstihdam rakamları ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUİK), Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçlarından elde edilmiştir. Bu değişkeni tanımlamak için IST kısaltması kullanılmıştır. Analiz de bu iki değişenin doğal logaritmaları alınarak kullanılmıştır.

Granger nedensellik sınamasında dalgacık dönüşümünün kullanılması verilerin mevsimsellikten arındırılma ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Önceki bölümde açıklandığı gibi bu yöntem serileri çeşitli frekans bantlarına ayırmakta böylece mevsimsellik olgusunu frekans bantları içerine yedirmektedir. Ampirik analizde dalgacık dönüşümü yapılmamış orijinal veride mevsimsellikten arındırılmamıştır. Bunun nedeni dönüşüm yapılmış serilerle karşılaştırma yapılırken bilgi kaybı nedeniyle oluşabilecek kıyaslama hatalarını engellemektir. Endüstriyel üretim endeksi serisinin doğal logaritması ln.IPI ismi altına şekil 4'de ve istihdam serisinin doğal logaritması ln.IST adı ile Şekil 5'de gösterilmektedir.

Şekil 4: ln.IPI serisi

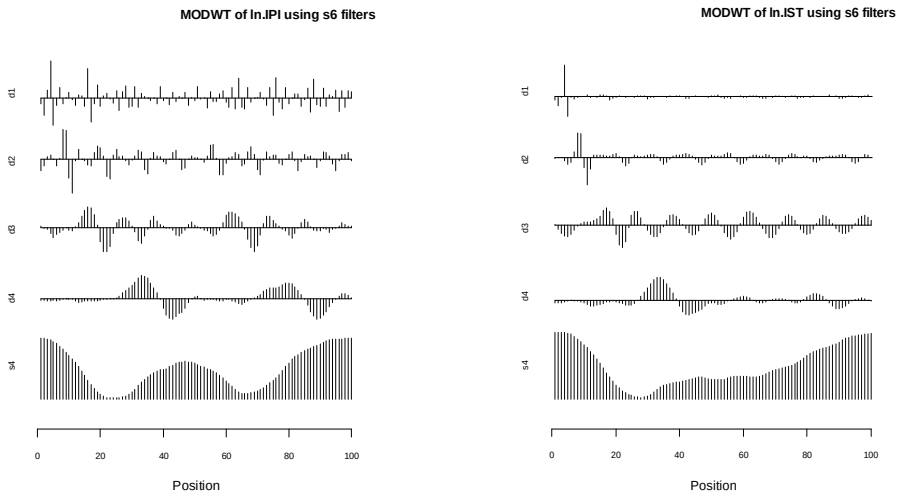

Şekil 5: ln.IST serisi

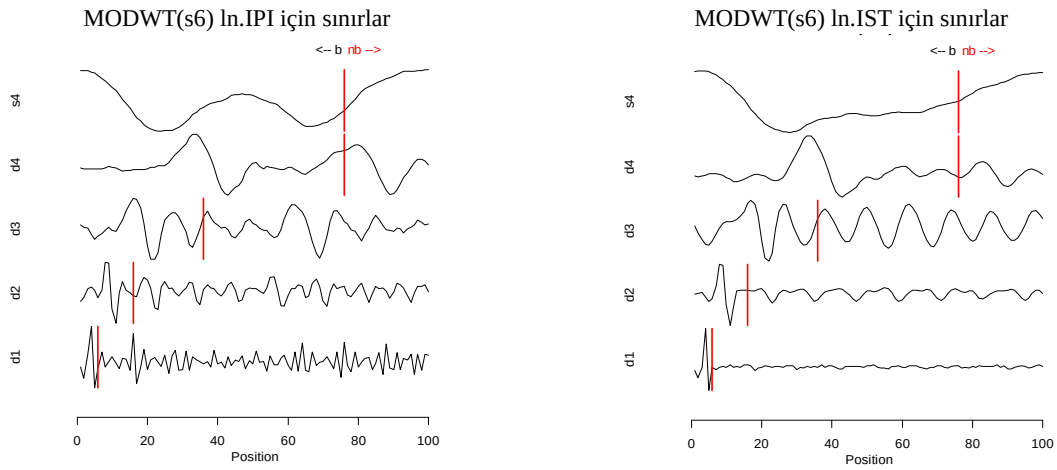

Şekil 4 ve 5'de grafiksel olarak gösterilen ln.IPI ve ln.IST serilerinin dalgacık dönüşümleri Şekil 6'da sunulmaktadır. d1'den d4'e doğru Tablo 1'de de ifade dildiği gibi frekans düşmektedir. Başka bir deyişle d1 en yüksek frekansa ilişkin bilgi taşırken d4 ise seride en düşük frekansa karşılık genel bilgiyi sunmaktadır. s4 ise bu dört frekans bandının sergilemediği trend ve diğer uzun dönemli bilgiyi taşımaktadır. Böylece, önceden de belirtildiği gibi bu frekans bantları kullanılarak incelenen ln.IPI ve ln.IST serilerinin genel özellikler gözden kaçırılmadan en ince ayrıntısı incelenebilir. Örneğin Şekil 6 incelendiğinde mevsimselliğin istihdam serisinde güçlü şekilde gözlense de aslında her iki seride de mevcut olduğu görülebilir. Her iki seri içinde d1 düzensiz görünmekte, ancak d2 ve d3 incelendiğinde serilerin neredeyse düzenli salınım gösterdikleri fark edilebilir. Ancak d2 de belli belirsiz başlayan dalgalanma bir mevsimselliği işaret etmekle birlikte frekans aralığı sekiz – on altı ay olan d3'de daha belirgin olan periyodik hareket iş çevrimine de işaret edebilir. Serilerdeki iş çevrimi bu makalenin konusu olmadığı için daha derin incelenmeyecektir, ancak bu konuda da dalgacık yaklaşımı başarıyla kullanılmaktadır (Ramsey, 2002). d4'de ise periyodik hareket bir yana, herhangi tanımlayıcı bir özellik görülmektedir. s4 ise 2006'nın sonlarında 2007'nin ortalarına kadar her iki seride de bir düşüş olduğunu ortaya çıkarmaktadır. ln.IPI hızla toparlansa da 2010'da yeniden dip yapmıştır. Daha sonra ilk durgunluktan sonra düşük bir düzeyde sabit kalan ln.IST ile birlikte toparlanma sürecine girmiştir. Şekil 7 ise bahsedilen frekans bantlarının sınırlarını belirtmektedir. Şekil 7'deki d1, d2, d3, d4 ve s4 frekans bantlarının üzerindeki düz çizginin sağında kalan gözlemler analiz kapsamında incelenen kısmı göstermektedir.

Şekil 6: Dalgacık Dönüşümü Sonrasında Serilerin Görünümü

Şekil 7: Serilerin Frekans Bant Sınırları

Şekil 6 ve 7'de grafiksel olarak sunulan orijinal seriler ve frekans bantları için tanımlayıcı istatistikler ise Tablo 3'de gösterilmektedir. Bu tabloda ilk göze çarpan istatistiksel özellik d1,d2, d3 ve d4 için ortalama ve medyanın 0'a çok yakın olmasıdır. Bunu nedeni her bir frekans bandına ait bilgiler dışında kalan trend ve sabit gibi etkilerin daha düşük frekanslara doğru filtrelenmesi ve en nihayetinde s4'e aktarılmasıdır. Zaten incelendiğinde orijinal verinin ve s4'ün ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu görülecektir. Bir diğer önemli nokta ise her iki seri ve serilerin frekans bantları için ortalamanın medyana yakın olmasıdır. Bu çarpıklığın az olduğunu bir göstergesidir. Çarpıklık istatistiğinin küçük olması bunun bir diğer göstergesidir. Çarpıklık istatistiğinin 0'a yakın olması verilerin simetrik dağılıma sahip olduğunu gösterir. Negatif çarpıklık değerleri dağılımın sol kuyruğunun uzun olduğunun ve dağılımın sağ tarafta kümelendiğin gösterir ve bu dağılımlara soldan çarpık denir. Pozitif çarpıklık değerleri ise dağılımın sağ kuyruğunun uzun olduğunu ve dağılımın sol tarafta kümelendiğin gösterir ve bu dağılımlara sağdan çarpık denir.

Buna bağlı olarak ln.IPI'ye ait orijinal veri soldan hafif çarpık iken ln.IST'e ait orijinal veri sağdan hafif çarpıklık göstermektedir. Yine çarpıklıkla ilgili bir diğer önemli nokta serilere ait frekans bantlarında frekans düştükçe yani d1'den d4'e harekete edildikçe dağılımın soldan çarpık olmaya başlamasıdır.

Tablo 3: Serilerin Betimleyici İstatistikleri

IPI	Orijinal Veri	d1	d2	d3	d4	s4
Gözlem Sayısı	100	95	85	65	25	25
Minimum	4.278193	-0.106187	-0.087341	-0.103427	-0.090944	4.547594
1. Çeyrek	4.798926	-0.032487	-0.020451	-0.012997	-0.038160	4.641835
Medyan	4.598589	-0.001739	0.008087	-0.002348	0.011157	4.685998
3. Çeyrek	4.665442	0.026896	0.021928	0.022649	0.048247	4.718330
Maksimum	4.798926	0.132633	0.065800	0.072417	0.068500	4.724524
LCL Ortalama	4.563454	-0.007802	-0.006840	-0.006923	-0.022044	4.647867
Ortalama	4.587228	0.000266	0.000366	0.001680	-0.000592	4.670399
UCL Ortalama	4.611001	0.008334	0.007573	0.010283	0.020860	4.692932
St. Sapma	0.119813	0.039603	0.033410	0.034719	0.051969	0.054587
Varyans	0.014355	0.001568	0.001116	0.001205	0.002701	0.002980
Çarpıklık	-0.507531	0.390738	-0.581434	-0.421579	-0.329868	-0.841659
Basıklık	-0.089949	0.501384	-0.047436	0.773212	-1.272187	-0.569107

IST	Orijinal Veri	d1	d2	d3	d4	s4
Gözlem Sayısı	100	95	85	65	25	25
Minimum	16.756998	-0.010666	-0.028473	-0.048668	-0.028782	16.911413
1. Çeyrek	16.839927	-0.001840	-0.008382	-0.025015	-0.009287	16.955360
Medyan	16.889588	-0.000097	0.004869	0.004236	0.001661	16.978067
3. Çeyrek	16.971479	0.002814	0.008953	0.028861	0.008382	17.009393
Maksimum	17.061651	0.006220	0.017043	0.049167	0.024782	17.019357
LCL Ortalama	16.887721	-0.000703	-0.002405	-0.004737	-0.007271	16.962936
Ortalama	16.904486	0.000003	0.000126	0.002254	-0.000790	16.976862
UCL Ortalama	16.921252	0.000710	0.002657	0.009244	0.005691	16.990788
St. Sapma	0.084495	0.003467	0.011734	0.028211	0.015701	0.033738
Varyans	0.007139	0.000012	0.000138	0.000796	0.000247	0.001138
Çarpıklık	0.282362	-0.489741	-0.809309	-0.130342	-0.123918	-0.385874
Basıklık	-1.024609	0.095286	-0.651076	-1.383183	-1.006196	-1.154670

Tablo 4'de ise bu serilere ait korelasyon katsayıları verilmiştir. Sadece orijinal serinin orijinal seriyle olan ve aynı frekans bantları aralarındaki korelasyon katsayıları verilmiştir. Bunu nedeni bu serilerin, Tablo 3'de de belirtildiği gibi, gözlem sayılanın birbirine eşit olmamasıdır. Frekans bantlarının sınır içinde kalan kısmın kullanılması nedeniyle her bir frekans bandının gözlem sayısı farklı olmaktadır. Dolayısıyla her iki seriden sadece birbirine karşılık genle frekans bandı düzeyinde korelasyon incelenebilmiştir.

Tablo 4: Seriler Arasındaki Korelasyon Değerleri

	Korelasyon
Orijinal Veri	0.7991032
d1	0.1632817
d2	0.6716796
d3	0.8501487
d4	0.7233138
s4	0.9827657

Korelasyon iki değişken arsında doğrusal ilişkinin derecesini gösterir. Korelasyon katsayıları -1 ile 1 arasında yer alır. Tam ve pozitif ilişki 1 ile ifade edilirken; -1 ise tam, negatif ve doğrusal bir ilişkinin varlığını belirtir. 0 ise herhangi bir doğrusal ilişki bulunmadığının göstergesidir. Tablo 4'de döndüğümüzde ise orijinal seriler arasına oldukça yüksek korelasyon olduğu görülmekte. d1'de korelasyon nispeten 0'a yakın iken frekans düştükçe yani d1'den d4'e doğru gidildikçe korelasyonda bir artış izlenmektedir.

Tablo 5: ADF ve KPSS Birim Kök Testi Sonuçları*

	ADF			KPSS	
	Sabitsiz	**Sabitli**	**Trendli**	**Sabitli**	**Trendli**
ln.istihdam	2.7022 (6) [0.9982]	0.7934 (6) [0.9935]	-2.0059 (6) [0.5903]	1.134119 (8)	0.193571 (6)
ln.istihdam.d1	-9.3751 (2) [0.0000]	-9.3224 (2) [0.0000]	-9.2713 (2) [0.0000]	0.257534 (26)	0.120454 (26)
ln.istihdam.d2	-15.6875 (5) [0.0000]	-15.5856 (5) [0.0001]	-15.4736 (5) [0.0001]	0.020434 (2)	0.01752 (2)
ln.istihdam.d3	-4.5218 (7) [0.0000]	-4.4743 (7) [0.0006]	-4.3943 (7) [0.0047]	0.034166 (3)	0.033538 (4)
ln.istihdam.d4	-3.3801 (8) [0.0000]	-9.4339 (9) [0.0000]	-16.6605 (1) [0.0000]	0.128363 (3)	0.08974 (3)
ln.istihdam.s4	0.374167 (5) [0.7822]	-4.1912 (4) [0.0044]	2.2360 (5) [0.9999]	0.722012 (3)	0.163642 (3)
ln.IPI	0.7634 (1) [0.8771]	-3.0557 (1) [0.0333]	-3.9777 (1) [0.0125]	0.80016 (8)	0.117312 (7)
ln.IPI.d1	-10.6672 (5) [0.0000]	-10.6026 (5) [0.0000]	-10.5317 (5) [0.0000]	0.014772 (1)	0.020488 (2)
ln.IPI.d2	-3.3700 (6) [0.0010]	-3.3466 (6) [0.0160]	-10.5084 (7) [0.0000]	0.346407 (36)	0.333781 (36)
ln.IPI.d3	-7.5304 (5) [0.0000]	-7.4588 (5) [0.0000]	-7.3686 (5) [0.0000]	0.037817 (4)	0.030988 (4)
ln.IPI.d4	-2.7871 (2) [0.0076]	-3.3359 (2) [0.0254]	-7.5913 (1) [0.0000]	0.282872 (3)	0.15504 (3)
ln.IPI.s4	-0.4046 (1) [0.5266]	-3.5220 (2) [0.0171]	-2.0180 (2) [0.5600]	0.686281 (3)	0.191076 (3)

* *ADF testi sonucunda elde edilen p değerleri köşeli parantezlerin içinde gösterilirken, kullanılan gecikme değerleri parantez içinde gösterilmiştir. KPSS testinde ise parantez içindeki değerle bandwidth'i vermekte ve %1 kritik değeri sabitli test için 0.739, trendli test için 0.216; %5 kritik değeri sabitli test için 0.463, trendli test için 0.146; %10 kritik değeri sabitli test için 0.347, trendli test için 0.119 şeklindedir.*

Nedensellik analizine geçmeden önce son olarak da Tablo 5'de serilerin durağanlığına dair özellikler incelenmektedir. Durağanlığı incelemenin iki önemli katkısı vardı. İlk olarak durağanlık serilerin dinamik yapınsa ilişkin fikir elde etmek için önemli bir özelliktir. İkincisi ise yöntem başlığı altında belirtildiği gibi nedensellik testindeki ek gecikme testte kullanılan serilerden entegrasyon derecesi en yüksek olanın entegrasyon derecesidir. Entegrasyon derecesi genel bir ifade ile bir serinin hangi farkında durağan olduğunu gösterir. Örneğin her iki seri için de ADF ve KPSS testlerine baktığımızda d1'den d4'e frekans bantları düzeyde durağandır, yani entegrasyon düzeyi sıfırdır. Buna karşılık orijinal seriler ve bu serilere ait s4 fark durağan yani ilk farkında durağandır. Öyleyse ln.IPI, ln.IST, ln.IPI.s4 ve ln.IST.s4'ün entegrasyon derecesi birdir. Özetle nedensellik testinde her iki seriye ait d1, d2, d3 ve d4 bantları için VAR modeline ek gecikme konulmazken orijinal seriler ve her iki serinin s4'ü için bir ek gecikme kullanılmaktadır.

Nedensellik analizine ait ampirik bulgular Tablo 6'da sergilenmiştir. Test istatistikleri Wstat ile belirtilmekte, bu istatistiklere ait özçıkarımlı kritik değerler ise her bir test istatistiğinin altında sunulmaktadır. Test istatistiklerinin yanında parantez içinde gösterilen değerler ilgili VAR modelinde kullanılan gecikmelerdir. Parantez içinde yer alan değerlerden artı işaretinden önceki sayı VAR modelinde HJC bilgi kriteri kullanılarak seçilmiş optimal gecikmeyi

gösterir. Parantez içindeki artıdan sonra gelen değer ise serilerin entegrasyon düzeylerin bağlı olarak seçilmiş ek gecikmeyi belirtmektedir.

Özçıkarımlı Dalgacık Granger Nedensellik Testi sonucunda orijinal veri büyümeden istihdam artışına doğru bir nedensellik gözlemlenmiştir. Frekans bantları ise ilginç bulguları ortaya koymaktadır. 2-4 ay frekansına karşılık gene d1'de, orijinal verinin sergilediği bulguların tersine, istihdam artışının büyümenin Granger nedeni olduğu gözükmektedir. 4-32 ay arasındaki frekansları gösteren d2, d3 ve d4 ise büyüme ve istihdam artışı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Son olarak, 32 aydan uzun frekansları kapsayan s4 bandında iki seri arasında hiç bir nedensellik olmadığı bulunmuştur.

Tablo 6: Özçıkarımlı Dalgacık Granger Nedensellik Testi Sonuçları

ln.IPI ≠> ln.IST		**Orijinal Veri**	**d1**	**d2**	**d3**	**d4**	**s4**
Wstat		32.442 (14+1)	13.166 (11+0)	457.929 (26+0)	428.973 (19+0)	385.906 (7+0)	0.000 (6+1)
Kritik değerler	%1	34.272	28.743	526.079	627.725	557.393	0.509
	%5	26.850	21.922	246.056	352.958	182.934	0.023
	%10	23.259	18.815	168.518	264.011	107.805	0.006
ln.IPI <≠ ln.IST		**Orijinal Veri**	**d1**	**d2**	**d3**	**d4**	**s4**
Wstat		51.554 (14+1)	65.143 (11+0)	326.454 (24+0)	227.482 (19+0)	132.058 (7+0)	6.575 (3+1)
Kritik Değerler	%1	37.952	29.679	163.983	634.880	468.541	30.885
	%5	29.728	22.665	103.182	342.125	145.788	18.694
	%10	25.848	19.577	82.057	255.996	86.548	14.097

SONUÇ

İktisat yazınına göre büyüme ile istihdam arasında güçlü bağların bulunması beklenmektedir. Bir taraftan büyüme rakamları sayesinde istihdamda artış olması beklenirken, diğer taraftan büyümenin güçlü ve sürdürülebilir bir çizgiye oturabilmesi için ekonominin ulaştığı üretim performansının istihdam ile desteklenip yapılandırılması gerekmektedir. Türkiye ekonomisi 2002 yılı sonrasında güçlü büyüme rakamlarına ulaşmıştır. Bu dönemde, büyümenin de etkisiyle ekonominin karşı karşıya kaldığı pek çok yapısal sorun çözülmüş ve Türkiye'nin yakaladığı bu istikrarlı yapıyı sürdürmeyi devam edeceği konusundaki görüş birliği artmıştır. Bu süreçte istisna olarak kabul edilebilecek makroekonomik değişkenlerden biri işsizlik rakamlarıdır. 2002 sonrası 10 yılda Türkiye'deki işsizlik rakamları, 2002 öncesi 10 yılda olduğu gibi, yüksek seyretmeye devam etmiştir. Sergilenen yüksek büyüme rakamlarına karşılık istihdam oranının düşük, işsizlik oranlarının ise yüksek seyretmeye devam etmesi büyüme ile istihdama arasındaki bağların teoride öngörülenin aksine yeterince güçlü olmadığının ispatı olarak kabul edilmiştir. Bütün bu gelişmeler Türkiye'de "istihdamsız büyüme" olgusunun geçerli olduğu tartışmasını ekonomi gündeminin merkezine taşımıştır.

Bu çalışmada, son dönem iktisat tartışmaları içerisinde oldukça ön planda olan "istihdamsız büyüme" görüşünü sınamak amacıyla istihdam artışı ve ekonomik büyüme arasında Granger nedenselliğin varlığı test edilmiştir. Bu amaçla kullanılan özçıkarımlı dalgacık Granger nedensellik testi sonucunda elde edilen ampirik bulgular istihdamsız büyüme görüşünü geçerli olmadığını göstermektedir, çünkü orijinal veri için büyümeden istihdama doğru bir Granger nedensellik bulunmuştur. İki önemli değişken arasındaki nedensellik ilişkisini orijinal veri düzeyinden daha derinlemesine analiz etmek için bu değişkenlere ait seriler dalgacık yaklaşımıyla frekanslarına ayrıştırılmıştır. Bu

ayrıştırmanın sonucunda çeşitli frekans bantlarına ait bilgiler, diğer frekans bantlarının etkisiyle bozulmadan analize dâhil edilmiştir. Frekans bantlarına baktığımızda orta dönem de denilebilecek d2 ve d4 arasındaki frekanslar istihdam artışı ve büyüme arasında iki yönlü nedensellik sergilemektedir. Bu sonuca bağlı olarak Türkiye ekonomisinde orta dönemde istihdamsız büyüme olgusunun kabul edilemeyeceği gibi büyümesiz istihdam artışından da bahsedilemeyeceği sonucuna varılmıştır.

Uzun döneme karşılık gelen s4'e baktığımızda ise iki değişken arasında Granger nedensellik olmadığı görülmektedir. İktisat teorisinde istihdam üretim faktörlerinden biridir, dolayısıyla önemli etkisi bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada aylık verilere ulaşmak amacıyla, büyüme kavramı sermaye yoğunluğun ön planda olduğu sektörleri içeren endüstriyel üretim endeksi ile ölçülmüştür. Sermaye yoğun yapısına bağlı olarak bu sektörlerde uzun dönemde sermaye ve sermaye verimliliğindeki artışlar ön plana geçmekte ve üretim ile istihdam arasındaki nedensellik ilişkisi kaybolmaktadır. Bu bulgunun bir diğer açıklaması ise teknolojik ilerlemelerin emek faktöründeki verimlilikten ziyade sermaye verimliliğinde bir artışa yol açacağı görüşüyle bağlantılıdır. Dolayısıyla uzun dönemde istihdam artışı büyümenin Granger nedeni olmaktan çıkacaktır. Sermayenin büyüme üzerindeki uzun dönemdeki etkisi ise başka bir çalışmanın konusudur.

İstihdamsız büyüme görüşünün desteklendiği tek durum ise 2-4 aya karşılık gelen d1 frekans bandıyla temsil edilen kısa dönemdir. Kısa dönemin en tipik özelliği istihdam dışında kalan üretim faktörlerin sabit olmasıdır. Sermaye faktörü üzerinde kısa dönemde değişiklik yapılamayacağı gibi teknolojik ilerleme için de uzun süreli araştırma ve geliştirme çalışmaları gerekmektedir. Bu nedenle istihdam faktörü hızlı adapte olabilmesi sayesinde kısa dönemde büyüme üzerinde etkisi olabilecek tek faktör olarak kalmaktadır. Sonuç olarak istihdamın ekonomik büyümenin Granger nedenselliği olarak ortaya çıkması beklentilerle uygundur. Ancak, bu bant sonucunda elde edilen bulgular, kısa dönemde büyümenin istihdam artışının Granger nedenselliği olduğunu desteklememektedir. Büyüme kavram itibariyle uzun süreçli bir dinamiktir. 2-4 ay gibi kısa bir frekans sürecinde büyümenin etkisini gözlemlemeyi beklemek makul değildir.

Özetle, kısa dönemde istihdamsız büyüme sorununun varlığından bahsedilebilirken, orta dönemde istihdam artışı ve büyümenin karşılıklı birbirlerini desteklediği ve uzun dönemde ise bu ilişkinin ortadan kalktığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

AHAMADA I. ve FLACHAIRE E. (2010)**. Non-Parametric Econometrics**, Practical Econometrics Series, New York: Oxford University Press.

AKÇORAOĞLU, A. (2010). "*Employment, Economic Growth and Labor Market Performance: The Case of Turkey*", **Ekonomik Yaklaşım**, 21: 101-114.

ALANCIOĞLU, E., UTLU, S. (2012) "*İstihdam ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği*" **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (2): 189-206.

AL-GHANNAM, H. A. (2005). "*The Relationship between Economic Growth and Employment in Saudi Private Firms*" **King Saud University, Riyadh**, Saudi Arabia WP:1-19.

AY, S. (2012). "*Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme*", **Yönetim ve Ekonomi**, 19(2): 321-341.

BARIŞIK, S., ÇEVİK, E. İ., ve ÇEVİK, N. K. (2010). "*Türkiye'de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı*", **Maliye Dergisi,** 159: 88-102.

BENHMAD, F. (2012). "*Modelling Nonlinear Granger Causality Between the Oil Price and U.S. Dollar: A Wavelet Based Approach*" **Economic Modelling**, 29:1505-1514.

BERBER, M. ve YILMAZ-ESER, B. (2008). "*Türkiye'de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz*", **İş,Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 10 (2): 1-16.

BOZDAĞLIOĞLU, Y. U. (2008). "*Türkiye'de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları "*, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 20:45-66.

CEYLAN, S. ve ŞAHİN, B. Y. (2010). "*İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri*", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 11:157-165

CROWLEY, P. M. (2007). "*A Guide to Wavelets for Economists*" **Journal of Economic Surveys**, 21(2): 207-267.

DEMİRGİL, H., (2010). "*Okun Yasası'nın Türkiye İçin Geçerliliğine Dair Ampirik Bir Çalışma"*, **Alanya İşletme Fakültesi Dergisi,** 2/2: 139-151.

DÜNYA BANKASI (2006). **Turkey Labor Market Study,** Report No. 33254-TR, Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region, World Bank.

Dünya Bankası- http://data.worldbank.org/

ERCAN, H. ve TANSEL, A. (2006). "*How to Approach the Challenge of Reconciling Labor Flexibility with Job Security and Social Cohesion in Turkey*" European Council's FORUM 2005 (Strasbourg).

FAN Y. ve GENÇAY R. (2010). "*Unit Root Tests with Wavelets*", **Econometric Theory**, 26. 1305-1331.

FAGERBERG, J., VERSPAGEN, B. ve CANIELS, M. (1997). "*Technology, Growth and Unemployment Across European Regions*", **Regional Studies**, 31(5): 457-466.

HACKER, S. ve HATEMİ-J, A. (2006). "*Test for Causality between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootsrap Distributions: Theory and Application*", **Applied Economics**, 38(13): 1489-1500.

HACKER, S. ve HATEMİ-J, A. (2012). "*A Bootstrap Test for Causality with Endogenous Lag length Choice: Theory and Application in Finance*", **Journal of Economic Studies**, 39(2): 144-160.

HATEMİ-J, A. (*2003). "A new method to choose optimal lag order in stable and unstable VAR models,"* **Applied Economics Letters,** 10(3): 135-137.

HUSSAIN, T., SİDDİGİ, M. W., ve IQBAL, A. (2010). "*A Coherent Relationship between Economic Growth and Unemployment: An Empirical Evidence from Pakistan*" **International Journal of Human and Social Sciences**, *5*(5): 332-339.

GRANGER, C. W. J. ve NEWBOLD, P. (1986). **Forecasting Economic Time Series**, 2nd edition, New York: Academic Press.

GÜNEY, A. (2009). "*İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri*", **Kamu-İş Dergisi**, 10: 135-159.

İSTANBUL SANAYİ ODASI. (2012). **Ekonomik Durum Tespit Anket Sonuçları**, İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Yayınları No: 2012/13.

KARA, M. ve DURUEL, M. (2005). "*Türkiye'de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu"*, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,** 50: 367-396.

KARABULUT, A. (2007). **Türkiye'de İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği,** T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bankalığı, Uzmanlık Tezi.

KESİCİ, R. (2010), "Türkiye Ekonomisinin Yüksek Büyüme Evresinde İstihdam ve İşsizlik", **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 12(3): 7-26.

KIZILGÖL, Ö. A. (2012). "*Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz*", **Doğuş Üniversitesi Dergisi,** 13(1): 88-101.

KITOV, I. (2011). "*Okun's Law Revisited: Is There Structural Unemployment in Developed Countries?*", *Available at SSRN 1883003*.

LEE, J. (2000). "*The Robustness of Okun's Law: Evidence from OECD Countries*", **Journal of Macroeconomics**, *22*(2):331-356.

MALLEY, J. ve MOLANA, H. (2008). "*Output, Unemployment and Okun's Law: Some Evidence from the G7*", **Economics Letters**, *101*(2): 113-115.

MURATOĞLU, Y. (2011). " *Büyüme ve İstihdam Arasindaki İlişki: Türkiye Örneği*", **International Conference on Eurasian Economies**, 167-173.

OKUN, A. M. (1962). "*Potential GNP: Its Measurement and Significance*", **American Statistical Association, Proceedings of the Business and Economics Statistics Section,** 98–104.

ONARAN, Ö. ve AYDINER-AVSAR, N. (2006). "*The Controversy Over Employment Policy: Low Labor Costs and Openness, or Demand policy? A Sectoral Analysis for Turkey*", **Department of Economics Working Paper Series, 97**, WU Vienna University of Economics and Business, Vienna.

ÖZDEMİR, S., ERSÖZ, H.Y. ve SARIOĞLU, İ. (2006). **İşsizlik Sorunun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi,** İstanbul: İTO, Yayın No: 2006-45.

ÖZER, M. ve BİÇERLİ, K. (2004). "*Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi*", **Sosyal Bilimler Dergisi**, *14*(2):55-85.

PARLAKTUNA, İ. (2010). "*Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi*", **Ege Akademik Bakış**, *10*(4):1217-1230.

PERCIVAL, D. ve WALDEN A. (2000) **Wavelet Methods for Time series Analysis**, Cambridge, UK: Cambridge University Press.

RAMSEY, J. B (2002) "*Wavelets inEconomics and Financ: Past and Future"*, **Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics**, 6(3): 1-27.

RAMSEY, J. B ve LAMPART C. (1998a) "*The Decomposition of Economic Relationships by Time Scale Using Wavelets: Expenditure and Income*", **Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics**, 3(1): 23-42.

RAMSEY, J. B ve LAMPART C. (1998b) "*Decomposition of Economic Relationships by Timescale Using Wavelets: Money and Income*" *Macroeconomic Dynamics*, 2: 49-71.

SEYFRIED, W. (2011). "*Examining the Relationship Between Employment and Economic Growth in the Ten Largest States*", **Southwestern Economic Review**, 32: 13-24.

SÖGNER, L. ve STIASSNY, A. (2000). "*A Cross-Country Study on Okun's Law*". **Vienna University of Economics and Business Administration** Working Papers Series: Growth and Employment in Europe: Sustainability and Competitiveness Working Paper No:13.

TİRYAKİ, A., ÖZKAN, H. N. (2011), "*Economic Activity and Unemployment Dynamics in Turkey*", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6(2): 173-184.

TIWARI, A. K., DAR, A. B. ve BHANJA, N. (2013). "*Oil Price and Exchange Rates: A Wavelet Based Analysis for India*" **Economic Modelling**, 31: 414-422.

TODA, H.Y. ve YAMAMOTO, T. (1995). "*Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes*", **Journal of Econometrics**, 66: 225–250.

TUNALI, I (2003). "*Background Study on Labour Market and Employment in Turkey*". **European Training Foundation,** Final Report/June 27, 2003.

Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Nisan 2013

VILLAVERDE, J. ve MAZA, A. (2009). "*The Robustness of Okun's Law in Spain, 1980–2004: Regional Evidence*", **Journal of Policy Modeling**, 31(2): 289-297.

YELDAN, E. (2012). "*Büyümesiz İstihdam*", **Cumhuriyet Gazetesi**, (26 Eylül).

YILMAZ, Ö. G. (2011). "*Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi*", **Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi**, (2): 63-76.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

AHMED HÂŞİM, DİN DUYGUSU VE HUZURSUZ HAYALLER

Ali BUDAK
Doç. Dr. Ali Budak, Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET: Ahmed Hâşim, son dönem edebiyatımızda, sosyal meselelere hemen hiç ilgi duymamış şairlerimiz arasında, hatta bunların birinci sırasında sayılmaktadır. Gerçekten, Türk toplumunun çok çalkantılı ve bunalımlı bir döneminin tanığı olmasına rağmen, çevresinde olup bitenleri büyük bir kayıtsızlıkla izlemiş, üzerlerine neredeyse bir mısra bile kaleme almamıştır. Kendisine özgü bir hayal dünyası kurmuş ve sonuna kadar orada yaşamıştır. Hâşim, aynı şekilde, dine ve dînî konulara da mesafeli durmuştur. Makalemiz, Ahmed Hâşim'in, işte bu "küskün ve bir kenarda" duygu dünyasını anlamayı ve yorumlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Haşim, din, şair, şiir

AHMED HAŞİM: THE EMOTION OF RELIGION AND UNREST DREAMS

ABSTRACT: Ahmed Haşim is one or even the first of our poets who is not involved in the social issues in our latest literature history. In fact, even though he was witness of a very volatile and unsteady period of our Turkish society, he observed the what is going on with silence and lukewarmnessly. Morevover he didn't write anything about them. He created a sui generis realm composed of dreams and imaginations for ever. Haşim, at the same time, was detached with the religion and religious matters. Our article aims to comprehend and interpret the his realm of the emotions as resebtful and fringy.

Key words: Ahmed Haşim, religion, poem, poetry

Giriş

Ahmed Hâşim, 1921 yılında Dergâh mecmuasında yayımladığı "Bir Günün Sonunda Arzu" adlı şiirinin fazla müphem ve muğlak bulunarak eleştirilmesi üzerine, aynı dergide "Şiirde Mânâ ve Vuzûh" adlı bir makale kaleme almıştı. Hâşim, daha sonra "Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar" adıyla *Piyale*'nin mukaddimesi yaptığı bu önemli yazısında, şiirin bir hakikat habercisi olmadığı gibi, belagatli bir insan ya da bir kanun koyucusu da olmadığını belirtmiş; "Şairin lisanı nesir gibi anlaşılmak için değil, fakat duyulmak üzere vücûd bulmuş, mûsikî ile söz arasında, sözden ziyade mûsikîye yakın, mutavassıt bir lisandır" demişti.

Hâşim'e göre, şiirde her şeyden evvel ehemmiyetli olan, kelimenin mânâsı değil, cümledeki telaffuz kıymetiydi. Şiirde mevzu, şair için, ancak terennüm ve tahayyüle bir vesileydi. Aslolan ifade ve âhenk olduğuna göre, şiirde bazı kısımların şüphe ve müphemiyette kalması, bir hata ve kusur değil, bilakis, şiirin estetiği açısından mutlak bir gereklilikti. Esasen, en güzel şiirler, mânâlarını okuyucunun ruhundan alan şiirler idi.

Hâşim, şiire dair görüşlerini çarpıcı bir benzetmeyle sonlandırmıştı:

"Hâsılı şiir, resûllerin sözü gibi, muhtelif tefsîrâta (yorumlara) müsait bir vüs'at (genişlik) ve şümulü (kapsayıcılığı) hâiz olmalı. Bir şiirin mânâsı, diğer bir mânâ olmağa müsait oldukça, her okuyan, ona kendi hayatının da mânâsını izâfe eder (katar) ve bu sûretle şiir, şairlerle insanlar arasında müşterek bir teessür (içlenme) lisanı olmak pâyesini ihrâz edebilir (elde edebilir)."[1]

Ahmed Hâşim'in eserlerini yayımladığı 1901-1923 yılları arasında Türk toplumu, yıpratıcı olaylar ve savaşlarla çok derin sarsıntılar yaşamıştır. O kadar ki, Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp parçalanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu çöküntünün içinden adeta bir mucize gibi doğmuştur. Koca çınar, son anda bağrından bir filiz vermeyi başarmıştır.

[1] Ahmed Hâşim, **Piyale**, İst. , Dergâh, 1926. "Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar" için, ayrıca bkz; Cengizhan Yurdanur, **Türk Edebiyatına Analitik Bakış**, İst. , Reba, 2000, s. 335-338.

Hâşim, bir toplumun, adeta, ölümü ve dirimi bir arada yaşadığı bu süreçte, sanki içinde kendisi yaşamıyormuşçasına hiçbir tepki vermemiştir. Olup bitene dair ne bir mısra ne bir cümle yazmıştır.

Onun için varsa yoksa şiirdir. Daha doğrusu bir tek "var"ı vardır, o da "ömrünün bütün düsturu" [2] yaptığı şiiridir.

Kutsal Şiir, Şair Peygamber

Bu çerçevede, Hâşim'in "resûller sözü"ne yaklaştırarak şiiri olağanüstü bir şekilde kıymetlendirmesini anlamak mümkündür. Böyle olduğuna gönülden inandığı da muhakkaktır. Tabii, şiire böylesine bir kutsallık atfedilince şaire de peygamber demek gerekecektir. Nitekim, Hâşim, hemen sonraki cümlede; "şiir, şairlerle insanlar arasında müşterek bir teessür (içlenme) lisanı olmak pâyesini ihrâz edebilir (elde edebilir)"[3] diyerek dolaylı, ama çok çarpıcı biçimde bunu da dile getirmiştir. Buradaki, "şairlerle insanlar arasında…" kategorizasyonunu, "peygamberlerle insanlar arasında…" diye okumak ve anlamak için, hiç de kâhin olmaya gerek yoktur. Hâşim, gayet açık bir biçimde, şairler, sıradan insanlar değildir düşüncesini epeyce ilerletmiş, savını, "şairler insan değildirler" noktasına doğru taşımıştır.

Ne var ki, kendisini peygamberliğe yakıştıran Hâşim'in pek dinle diyanetle ilgisi yok gibidir.[4] En azından yakın arkadaşı Abdülhâk Şinasi Hisar'ın tanıklığı bu yöndedir:

"Ahmed Hâşim'in, zamanın dînî itikadlarına ne iştirak, ne itiraz ettiği duyulmazdı. Fakat gördüğümüz ve duyduğumuz bazı manzaralar ve bazı tahassüslerinin hikâyesini söylerdi: Ne garip dünya, bir salhâneye (mezbahaya) benzer. Havada, toprakta, sularda hemen bütün mahlûkât, birbirini yemekle meşguldürler. Dinin şefaatine inanan dindar insanlar da bu günahların hesabının sorulacağını akıllarından bile geçirmez. Onlar da havada toprakta ve sularda, ele geçirdikleri bütün bu zavallı mahlukları gece-gündüz, kemâl-i afiyet ve zevkle pişirip yemektedirler."[5]

Öyleyse Hâşim, niçin böyle bir çelişki içerisindedir?

Daha Sembolistleri Tanımadan Önce

Hâşim, şiir hakkındaki bu görüşlerini oluştururken, şüphesiz, Fransa'dan, sembolistlerden ilham almıştır. Sembolizm, 1880'lerde rüya ve esrarı hayattan çıkaran pozitivizme, varlık ve tabiatta sadece "dış"ı gören natüralizme ve parnasizme tepki olarak doğmuş bir akımdır. Sembolistlere göre şiir, realite ile bütün bağların kesildiği noktada başlar ve sonsuzluğa doğru gelişir. Sembolistlere göre, görülen gerçekliğin arkasında başka gerçeklikler bulunmaktadır. Ancak bu gerçekliklere ulaşmak o kadar kolay değildir, farklı ve sezgisel yaklaşımlar gerekmektedir. Sembolizmin dinle ilişkili bir geçmişi de vardır. Ortaçağ'da, sembollerin, ilahi prensiplerin dışavurumları olduğuna inanılmıştır. Daha sonraları kavram, Hıristiyanlıktaki bu mânâsından soyutlanmış bazı şair ve yazarlar tarafından payen mitolojiye uygulanmış; tabiat, Tanrı'yı ifşa eden semboller bütünü olarak tanımlanmıştır. Ahmed Hâşim'in üstad olarak benimsediği Rémy de Gourmont ise, 1896'da muhtelif sembolizm tariflerini derlemiş, akımı; "edebiyatta ferdiyetçilik, sanatta hürriyet, yeni, yabancı ve tuhaf olan her şeye meyil, idealizmi, sosyal muhtevalı konuyu hor görme, natüralizme tepki ve serbest mısra" şeklinde ortaya koymuştur.[6]

---

[2] Abdülhak Şinasi Hisar, **Ahmet Hâşim, Şiiri ve Hayatı**, İst. , Hilmi Kitabevi, 1963, s. 84.
[3] Haşim,a.g.e, s.27
[4] Millî konular gibi dînî konulara da kayıtsız kalmış olan Haşim, ilk şiirleri arasında bulunan "Allahüekber", "Perî-i Hürriyet" ve "Bayrak" adlı şiirlerini, sağlığında yayımlanmış kitaplarına almamıştır.
[5] Hisar, **a.g.e.** , s. 167-168.
[6] Emel Kefeli**, Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, İst. , Akademik Kitaplar, 2009, s. 57-58.

Gourmont'un yaptığı tanımın Ahmed Hâşim'i çok büyük ölçüde içine aldığı söylenebilir. Ama o, üstadının çizdiği sınırları, geçmişe doğru biraz daha genişletmiş, dahası, kavrama, belki hiç olmadığı kadar soyut ve dinsel bir derinlik kazandırmıştır.[7]

Niçin?

Dindar olmayan veya dindar görünmeyen bir kişinin, şiir söz konusu olunca dine bu kadar yakınlaşması nedendir?

Acaba, şair, yaşadığı toplumda hak ettiği yeri bir türlü elde edememişliğine böyle mi itiraz etmektedir? Etkili bir çıkış yolu olarak da dînî duygulara mı sarılmaktadır?

Öyle ya, o, kendisini yalnızca şiirle var edebildiğine inanmıştır. Buna, başkalarına da inandırmak için şiire kutsallık kazandırmaya çalışması anlaşılmayacak bir şey değildir. Kutsal şiir, elbette şairini de kutsallaştıracaktır. Yani, burada Hâşim'in yaptığı; şiir vasıtasıyla dini yüceltmek değil, tam aksine din vasıtasıyla kendisini yüceltmek gibi görünmektedir.

Esasen, Hâşim'in kendisini yaşadığı çevreden dışlanmış görmesinin ta çocukluğuna giden ve daha sonra onu hiç bırakmayacak olan haklı gerekçeleri de bulunmaktadır. Bağdat'ta doğmuş, babasının memurlukla birçok yerlerde dolaşması yüzünden, uzun müddet, düzenli bir okul hayatı görememiştir.[8] Daha sekiz yaşlarında iken, çok sevdiği annesini kaybetmiştir ki, bu ölüm, küçücük âleminin sırça sarayını tuzla buz etmiş ruhunda bir daha hiç kapanmayacak derin yaralar açmıştır. Sonrasında babası onu İstanbul'a getirecektir. Bir yıl Nümûne-i Terakkî okulunda, pek iyi bilmediği Türkçesini kuvvetlendirecek, ertesi yıl Galatasaray Sultânisi'ne girecek ve artık bütün öğrenimini bu okulda devam edecektir. Öksüzlüğü, yaşının küçüklüğü ve içine girdiği tamamıyla yabancı çevre, onu giderek yalnızlaştıracaktır. Yalnızlaştıkça içine kapanacak, içine kapandıkça çevresinden biraz daha kopacak, sonunda çareyi, Dicle kıyılarında annesiyle beraber dolaştığı mehtaplı ve yıldızlı gecelerin mutlu hatıralarına sığınmakta bulacaktır.

Hâşim'i şiirde sembolistlere ilk yaklaştıran sebep, herhalde, kendisini hızla etrafından koparan bu yaralı ruh hali olmalıdır. Sanki, kendiliğinden bir tercih kullanmak zorunda kalmıştır. Henüz on dört yaşlarında ve Galatasaray'da dördüncü sınıftadır. İlk zamanlar pek boş ve mânâsız bulduğu edebiyata, biraz biraz ilgi duymaya başlamıştır. Bunda da edebiyat öğretmeni Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) tesirli olmuştur. Özellikle onun, şiirin mucizeviliğine dair görüşleri Hâşim'i büyülemiştir:

"Ahmed Hikmet'in edebiyat dersleri iddiâsızdı. Henüz bıyıkları terlememiş muhataplarına Türkçeyi doğru yazmayı öğretmekten daha yüksek bir gayesi yok gibiydi. Fakat üstâdın asıl dersleri; basit üslup kaidelerini öğretirken gaye harici olarak söylediği sözlerin içinde gizliydi. O zaman kelimelerin arasından garip bir şafak sökerdi ve ruhlarımızı tatlı bir aydınlığa boğardı. Bu kıymetsiz satırlara, onun şu'lesinden uzak bir akis verebilmek ümidiyle, hatırımda kalan fikirlerinden birini buraya hürmetle naklediyorum.

---

[7] Hâşim'in bu derinleşmesinde de Avrupaî fikirler etkili olmuş olabilir. XIX. Yüzyıl ortalarına doğru Aydınlanma Çağı'nın bilime yaptığı vurgunun yaygınlaşmasıyla Avrupa duygu dünyasında önemli sarsıntılar meydana gelmiştir. Özellikle din ve gelenek tartışılmaya başlanmış ve sonuçta onların yerini sanat veya edebiyat almıştır. Özellikle Romantikler, edebiyatı, değerlerin yaratıldığı bir ortam yapmış, sanatçıyı da peygamber mertebesine yükseltilmişlerdir. "Kahraman tapımı" denilen bu anlayışın temsilcileri, topluma yol gösterici kişilerin, karmaşık bir dönemden geçmekte olan insanlığı selamete çıkaracağına inanmışlardır. Bu kapsamda bazı büyük romantik şairler ve sonraki Viktorya çağı şairleri, kendilerinin bu tür toplum kurtarıcısı peygamber-şair olduklarını öne sürmüşlerdir.

[8] Hâşim'in babası Arif Hikmet Bey, Bağdat'ın etkili ve büyük ailelerinden Alûsîzâdelerdendir. Asım Bezirci'ye göre, Alûsîzâdeler (Alûsluoğulları) aslında Türktürler: " Moğul istilası üzerine bir ara Alûs adasına göçmüşler.Alûs adası Irak'ın kuzeyinde, Suriye yakınında bir yermiş. Alûsî adı oradan kalmış. .Aile sonradan Bağdat'a dönmüş. Aile büyüklerinden Mahmud Şehâbeddin bir din adamı imiş." Bkz; Asım Bezirci**, Ahmet Hâşim, Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Seçme Şiirleri**, İst. İnkılap Kitabevi, 1986, s. 9.

Bir gün bize bilmem neden bahsederken, demişti ki; *'fikrin şekilden evvel hazırlandığı hissini veren eserlerde şiir mucizesinin tekevvününe imkân yoktur. Âhenk ve kafiyenin tesadüflerinden doğmayan fikirler san'ata mal edilemez'*."[9]

Hâşim, o kadar etkilenmiştir ki, teneffüste soluğu arkadaşı Abdülhak Şinasi Hisar'ın yanında almış, heyecanını sıcağı sıcağına ona da aktarmıştır:

"…Bütün hayatında şimdiye kadar böyle mühim bir şey duymadığını söylüyordu. İşte bunu da bana derhal duyurmak için yanıma gelmişti. Hâşim bu hakikatin parlayan ışıkları arasında terliyor ve parıldıyordu."[10]

Hâşim, hocasının görüşlerinin kendisini böylesine çarpmasının sebebini; "Bu zâhiren basit fikir, bizde Tevfik Fikret, Fransa'da Sully Prudhomme nev'inden ahlâkî, içtimâî ve felsefî şairlerin, tadışıdıkları koca kanatlara rağmen, bir türlü semaya doğru havalanamayışlarının sır ve hikmeti bana daha o zamandan izah etmiş oldu. Bu fikir, aynı zamanda bana san'at vadisinde tasallüften (öğünmekten) iğrenmeyi de öğretti. " cümleleriyle açıklamıştır.[11]

Özel bir Mistisizm

Hâşim'in daha sembolistleri tanımadan evvel, şiirin ruhsal derinliğine ve gizemine yönelik bu kadar açık bir inanış ortaya koyması manidardır. Bir bakıma, bu hükümler, onun, "şiirin kaynağının idrak mıntıkalarının haricinde, esrar ve mechûlâtın geceleri içinde" aranması gerektiği görüşünün, çocukluğundan itibaren içinde oluşmaya başladığını göstermektedir.

Yani, Hâşim, şiirin bir "vahiy" gibi, adeta, şairinden ve düşüncelerinden bağımsız bir biçimde doğduğunu çok erken bir zamanda sezmiştir. Bu yaklaşım da aslında yalnız bir psikolojinin kendisine bir tür savunma mekanizması kurma biçimi olarak düşünülebilir. Hâşim'in öğünebileceği bir geçmişi, dayanabileceği bir çevresi, sergileyebileceği birikimleri ve hepsinden önemlisi güvenebileceği bir beni ve benliği yoktur. Öyleyse tesadüflere, olağanüstülüklere, mucizelere çokça ihtiyacı var demektir. Bir vahiy gibi içe doğmuş şiir de, ne olağanüstü tahsilleri ne de kapalı kapıları açan çevreleri mecbur tutmaktadır. Böyle bir şiir anlayışının benimsenmesi ve şiirin bu şekilde kutsallaştırılması demek, çocuk Hâşim için, var olan bütün eksikliklerden ve kusurlardan bir anda kurtulmak demek olacaktır.

Ahmed Hâşim, önsezileriyle erken bir yaşta bulmuş ve bilinçsizce benimsemiş olduğu bu anlayışı, herhalde, sembolistleri keşfettikten sonra daha da kökleştirmiş ve derinleştirmiştir. Milliyetçilik fikirlerinin egemen olduğu dönem şartları da hareket alanını bir hayli daraltmıştır. Arap nitelemesinden çekindiği için devrin kimlik yapıcı mekânlarının başında yer alan Türk Ocağı'na ve çevresine girememiş, istediği gibi bir memuriyet de bulamamıştır.[12] Şiirden başka tutunabilecek bir dalı kalmamıştır. Ne yapacaksa, ancak şiiriyle yapacaktır. Onunla rahatlayabilecek, onun sayesinde istediği makama ulaşabilecek, onunla nefes alıp verebilecektir….Tabii, bu kadar bel bağlanmış olan şiirin bir ağırlığı olacaktır. Olmalıdır. Bu ağırlığı da şiire "resûller sözü"ne benzetilmek gibi, kamuda karşılığı olan bir özellik kazandıracaktır.

---

[9] Ahmed Hâşim, "Ahmed Hikmet", **Bize Göre**, Haz. Kemal Bek, İst. Bordo Siyah Klasik Yayınlar,2006, s. 191-192.
[10] Hisar, **a.g.e**. , s. 13.
[11] Ahmed Hâşim, **Bize Göre**, s. 192.
[12] Abdülhâk Şinasi Hisar'in bir hatırası, Hâşim'in bu konumdan ne kadar üzüntü duyduğunu göstermektedir:
"Bir gün kendisiyle birlikte Galatasaray Fransızca ve edebiyat hocası olan Mösyö Louis Francis ile görüşmüştük. Yakında bir roman yazarak Paris'te Renaudot edebiyat mükafatını kazanmış olan ve muharrir ismi Roland olan bu Fransız, Hâşim'in edebiyatına vukufuna hayran olduğunu söyleyerek, ona neden kendisine layık bir makam verilmediğini söylemişti. Onun bu fikri, Ahmed Hâşim'in gizli bir yarasını açmış oldu. O da bana gizlice şu itirafta bulundu:
-İşte ben de, senelerden beri bunu kendime soruyorum, dedi.
Başka arkadaşları memuriyet, rütbe, maaş, servet sahibi olmuşlardı. Kendisinin nesi vardı? Ancak şiiri." Bkz, Hisar, **a.g.e**, s. 83.

İşte şiir, Hâşim'de böyle böyle, adeta özel bir din haline gelmiştir.

Dindar olmayan Hâşim'in dinsel bir söylem geliştirmiş olmasının arka planında, böylesine örselenmiş ve sıkıştırılmış bir psikoloji yatmaktadır. Sonuçta, sahibine bir çıkış ve esenlik kapısı araladığı için de herhangi bir tutarsızlık içermemektedir. Kaldı ki, Hâşim, dînin, daha doğrusu din duygusunun hiçbir zaman uzağına düşebilmiş değildir. Mehmet Kaplan, onun sürekli hayal âlemlerine özlem duymasının da, bir tür dînî arayış olduğunu ileri sürmüştür:

" (*Yollar* şiirindeki) hayal beldesinin mabetlerle ve ilâhelerle dolu olması mânâlıdır.[13] Kanaatimize göre, bunlar Hâşim'in kaybettiği iki şeye karşı özlemini ifade ederler: Din ve annesi. Din, insandaki sonsuzluk iştiyakının bir ifadesidir. Bazı insanlar, dine karşı imanlarını kaybetseler bile, onu doğuran sonsuzluk arzusunu yok edemezler. Dînî duygularını kaybetmiş olan Servet-i Fünûncular ondan boşalan yeri, bir hayal âlemine duydukları hasretle doldurmağa çalışmışlardır. Hâşim'de sonsuzluk özlemi belki kendisi de farkında olmadan yeni dînî bir âlem doğuruyor. Akşam karanlığında, annesiyle beraber dolaştığı Bağdat camileri burada hayali bir âlem şeklinde görünür. Din ile şairane hayaller arasında derin bir fark vardır: Dindar imanlıdır; dinin arzettiği hayallere inanır ve bu dünyada yaşadığı hayatı, dini görüşleriyle açıklayarak mânâlı bulur. Bundan dolayı dindar, ümitsiz ve bedbin değildir. Dinin yerini alan şairane hayallerde bu iman ve huzur yoktur. Çok güzel hayaller yaratan Hâşim, daima mustariptir. Zira tasavvur ettiği hayallerin bir hakikate tekabül ettiğinden emin değildir. *O Belde*'de kendi kendisine şöyle sorar:

O belde

Hangi bir kıt'a-i muhayyelde?

Hangi bir nehr-i dûr ile mahdûd?

Bir yalan yer midir, veya mevcûd,

Fakat bulunmayacak bir melâz-ı hulyâ mı?

Bilmem…Yalnız

Bildiğim sen ve ben ve mâî deniz

Ve bu akşam ki eyliyor tehzîz

Bende evtâr-ı hüsn-i ilhâmı,

Uzak

[13] "Yollar" şiirinde sözü edilen bölüm şöyledir:
Kuruldu işte, mesâfât içinde, lâl-i mesâ
Bütün meâbid-i hiss ü meâbid-i hulyâ
Bütün meâbid-i meçhûle-i ümmîd-i beşer…
Gurûb içinde bu eşkâl-i bî-hudûd-i zeheb
Zücâc-ı san'at ü fikretle yükselirler hep;
Büyük denizlere benzer eteklerinde sükût,
Sükût-ı nâ-mütenâhî, sükût-ı nâ-mahdûd,
Sükût-ı afv ü emel…
(İşte mesafeler içinde, akşamın kızıllığı, bütün duygu, hülya ve insan ümidinin bilinmez mabetleri kuruldu.
Bu sınırsız altın şekiller gurub içinde sanat ve fikir camlarıyla (sırçalarıyla) birlikte yükselirler.
Eteklerinde sessizlik, sonsuz sessizlik, sınırsız sessizlik, af ve emel sessizliği büyük denizlere benzer…)

Ve mâî gölgeli bir beldeden cüdâ kalarak,

Bu nefy ü hicre müebbed bu yerde mahkûmuz.[14]

Hakîkî ve gerçek bir dindarda ümitsiz mahkumiyet duygusu yoktur. *O Belde* veya *Yollar*, imanını kaybetmiş bir insanın sonsuzluk özleminin boşlukta asılı kalmasının, Tanrı'yı bulamamasının ifadesidir."[15]

Bu durumda rahatlıkla şöyle bir görüşe ulaşılabilecektir. Hâşim belki Tanrı'yı bulamamıştır, ancak Tanrı'ya giden yolu bulmuş ve üzerinde sonuna kadar yürümüştür. Şiir görüşünü "vahiy" ve "resûl" göndermeleriyle pekiştirirken, dini, apaçık, sosyal hayatına yardımcı kılmaya çalışmıştır. Şiiri kutsallaştırırken, aslında şairi, kendisini kutsallaştırmak istemiştir. *O Belde* ve *Yollar'*da özgün hayal âlemleri kurarken ise, dolu dolu, dinin mavera ve cennet çağrışımlarına yaslanmıştır. Burada da, herhalde, hayallerin mukaddes değerlerle süslenmelerinden ve böylece, bir bakıma meşrulaştırılmalarından söz edilebilecektir. Kısacası, Hâşim, sembolizm yoluyla kendine göre ve özel bir mistisizm yaratmıştır.[16] Kendisine empresyonist diyenlere şiddetle karşı çıkması ve sembolizmde ısrar etmesinin gerekçesi de bu karmaşık duygu dünyası olmalıdır.

KAYNAKÇA

Ahmed Hâşim, **Bize Göre**, Haz. Kemal Bek, İst. Bordo Siyah Klasik Yayınlar,2006.

Ahmed Hâşim, **Piyale**, İst. , 1926.

Bezirci, Asım : **Ahmet Hâşim, Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Seçme Şiirleri**, İst. İnkılap Kitabevi, 1986.

Hisar, Abdülhak Şinasi : **Ahmed Hâşim, Şiiri ve Hayatı**, İst. , Hilmi Kitabevi, 1963.

Kaplan, Mehmet : **Şiir Tahlilleri**, İst. , Dergâh Yayınları 1975.

Kefeli, Emel : **Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, İst. , Akademik Kitaplar, 2009.

Okay, M. Orhan : "Ahmed Hâşim", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İst. , 1989, s. 88-89.

Özkırımlı, Atilla : **Ahmet Haşim Hayatı - Sanatı – Eserleri**, İst. , Cem Yayınevi, 1991.

Yurdanur, Cengizhan : **Türk Edebiyatına Analitik Bakış**, İst. , Reba, 2000.

[14] "O Belde, hangi hayali bir kıtada? Hangi uzak bir nehirle sınırlanmış? Bir yalan yer midir, ya da mevcut? Ya da var olan, fakat asla bulunamayacak bir hülya ve hayaller sığınağı mı?
Bilmem…Yalnız bildiğim sen ve ben ve mavi deniz…Ve bendeki hüzün ve ilham tellerini titreten bu akşam…Uzak ve mavi gölgeli bir beldeden ayrı kalarak bu yerde bu sürgüne ve bu kopuşa ebediyyen mahkumuz."
[15] Mehmet Kaplan, **Şiir Tahlilleri**, İst. , Dergâh Yayınları 1975, s. 137-138.
[16] M. Orhan Okay, "Ahmed Hâşim", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İst. , 1989, s. 89.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

KUŞAKLARIN FARKLILAŞAN İŞ DEĞERLERİNE İLİŞKİN EMİK BİR ARAŞTIRMA

Pınar SÜRAL ÖZER
Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, pinar.ozer@deu.edu.tr

Engin Deniz ERİŞ
Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu İktisadi ve İdari Programlar, engindeniz.eris@deu.edu.tr

Ömür Neczan TİMURCANDAY ÖZMEN
Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, omur.ozmen@deu.edu.tr

ÖZET: Kuşaklar arasındaki farklılıklar yüzyıllardır ilgi çeken bir konu olmakla birlikte, işletmecilik alanında bilimsel araştırmalara konu olması henüz yenidir. İş dünyası 2000'li yıllarda çok sayıda rapor ve akademi dışından yayınla kuşak farklılıklarını tartışmaya başlamış ancak yönetim ve insan kaynakları yazınında araştırmalar özellikle son beş yıldır ivme kazanmıştır. Türk iş dünyası ve akademik yazın açısından da seyir benzer şekildedir. Kuşak olgusunun sosyoloji disiplini temelindeki tanımı, ulusal bir alt kültür olarak incelenmesi düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Bu çalışma emik yaklaşım benimsenerek Türkiye'de çalışma yaşamında kuşakların iş görme anlayışı ve iş değerleri arasındaki farklılıkları sorgulamak ve kuşakların bir arada yönetimine ilişkin geliştirilecek strateji önerilerine yol gösterici olmak üzere tasarlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuşaklar, İşgörme Anlayışı, İş Değeri, İnsan Kaynakları Yönetimi

AN EMIC RESEARCH ON GENERATIONAL DIFFERENCES IN WORK VALUES

ABSTRACT: Although in generally differences between generations are an attractive issue for centuries, it is a quite new research topic in academic business literature. Businesses have been discussing differences between generations since the year 2000 and since then non-academic reports have been published. However almost for 5 years especially researches in management literature have gain importance. Also this worldwide issue have the same trend in Turkish literature. As it is discussed by some academics, the sociological background of generation concept is needed to be examined as a sub cultural issue. From this point of view with emic approach, this research is designed to understand differences about generations' work mentality and work values in Turkish Businesses and also try to give some advices about how to manage generations together.

Keywords: Generations, Work Mentality, Work Value, Human Resources Management

GİRİŞ

Kuşak olgusunun tarihsel geçmişi incelendiğinde bazı kaynaklarda tartışmanın yazılı temellerinin Antik Yunan'a, bazılarında ise Eski Mısır Uygarlığı'na kadar uzandığı görülmektedir (Joshi vd., 2011:179). 2000'li yıllarda 1980'li yıllar ve sonrası doğumlu gençlerin iş yaşamına girmesi ile birlikte tüm dünyada iş yaşamının çehresi hızla değişmeye başlamıştır. Bu dönemde, iş yaşamına yeni katılanların iş değerleri ve davranışları ile ilgili farklılıkları konu alan çok sayıda görüş, rapor ve özellikle akademi dışı yayın göze çarpmaktadır. Twenge'nin (2010:201) dikkat çektiği gibi, Business Week, Fortune, The Wall Street Journal bu dönemde kuşaklar arası farklılıklara ilişkin yayınlar yapmışlardır.

Yönetim yazını incelendiğinde ise, sözü edilen çok sayıda popüler yayına karşılık, akademik araştırmaların henüz çok sınırlı olduğu görülmektedir. Çalışmaların akademik yazın dışında ağırlık kazanmış olması, konunun belirli kalıpyargılar etrafında incelenmesi sorununu da beraberinde getirmiştir, Gioncola (2006:33) bu durumu 'kuşak yaklaşımının bilim olmaktan ziyade bir popüler kültür konusu olarak ele alındığı' eleştirisi ile değerlendirmiştir. Yazın taramaları Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kökenli kuşak farklılıklarına odaklı çalışmaların 1980'li ve 1990'lı yıllarda çok kısıtlı olduğuna işaret etmektedir (Smith, 2000:1-2 ve 43), ancak örgütsel alanda kuşak 'sorunu'nu inceleyen öncü çalışmalar (Gusfield, 1957) da vardır. Kıdemli çalışanların farklılık algılarının yanında,

özellikle 1980 sonrası doğumlu yeni kuşağın işgücü devir oranlarındaki ve iş değiştirme sıklıklarındaki artış gibi nesnel göstergelerin işaret ettiği bulgular 2000'ler sonrasında akademik yazında da araştırmacıların 'çalışanların kuşak farklılıklarına' artan ilgisine neden olmuştur (Macky vd., 2008:860; Sumola ve Suton, 2002:363).

Akademik alanda gelişen ilgi ile ortaya çıkan çalışmaların odak noktası, kuşakların iş değerlerindeki farklılıkların doğru değerlendirilmesi ile geliştirilecek stratejilerin, bu 'farklılıkların neden olabileceği çatışmaların', yaratıcılığı, etkiliği artıracak biçimde sinerjiye dönüştürebileceğidir (Kupperschmidt, 2000). Akademik ilgi, son yıllarda, örgütsel davranış ve insan kaynakları yönetimi alanında yeni stratejiler geliştirmek üzere, farklı disiplinlerdeki çalışmaların kuramsal temel oluşturmak üzere incelendiği yayınlarla gelişmektedir (Dencker vd., 2008, Joshi vd., 2010, Joshi vd.2011).

Uluslararası yayınlar ve akademik yazına paralel biçimde 2000'li yıllarda Türkiye'de de kuşak farklılıklarına olan ilgi artmıştır. Bu ilginin temel nedeni istatistiki gerçeklerde aranabilir. 2013 yılının Ocak ayında Türkiye İstatistik Kurumu verilerine 75 milyonu aşmış olan nüfusun içinde 25-34 yaş aralığında bulunanların sayısı 12 milyon 815 bine ulaşmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2012, 9-13). Bu veriler 1980 sonrası doğumlu yeni kuşağın Türkiye nüfusunun yaklaşık %35'ini oluşturduğuna işaret etmekte ve yeni kuşağın Türk iş yaşamı için de önemini ortaya koymaktadır. Ancak önemine karşılık konu ile ilgili çalışmaların çoğunluğu dünyada da olduğu gibi, öncelikle iş dünyası dergileri (örn: Bloomberg Businessweek Türkiye, 2012; Turkishtime, 2012); ağırlıklı danışmanlık yapanların katıldığı zirveler ile sınırlı kalmıştır (örn: ARELSEM Y Jenerasyonu Zirvesi 15 Mart 2012, İstanbul; HR Dergi 3. İş Yaşamında Kuşaklar Zirvesi 6 Eylül 2012, İstanbul; PERYÖN EGE, 3 Kuşak 1 Zirve, 21-22 Eylül 2012, İzmir). Verilere dayanan çalışmaların da özellikle Y kuşağını hedef aldığı ve yine özel araştırma kurumlarınca yürütüldüğü (örn: Realta tarafından yürütülen 2012 yılında Bloomberg Businessweek Türkiye'de yayınlanan araştırma ile Virtua'nın gerçekleştirdiği ve 2012'de Mediacat'de yayınlanan araştırma) ancak akademik yazın tarandığında henüz çok az sayıda çalışmanın olduğu dikkat çekmektedir (örn: Özer, 2007; Yelkikalan ve Altın, 2010; Keleş, 2011; Inelmen vd., 2012; Eris vd., 2013).

Bununla birlikte, ulusal ve uluslararası yazında farklı şekillerde de adlandırılabilmekle birlikte (Milenyum Kuşağı, Dijital Kuşak vb.) çoğunlukla Y Kuşağı adıyla anılan ve yine doğum aralıkları üzerinde tam bir anlaşma olmamasına karşın genellikle 1980 sonrasında doğmuş ve 2000'lerle birlikte yerini bir sonraki kuşağa (Z Kuşağı) bırakmış bu kuşak üyelerinin özelliklerine ilişkin varsayımlar genellikle ABD kökenli yazından esinlenerek tartışılmaktadır. Bu nokta Susaeta ve çalışma arkadaşlarının (2011) araştırmalarının da çıkış noktasını oluşturan, kuşaklar arasındaki farklılığın kültürler arasında farklılık gösterip göstermediği noktasının yeterince sorgulanmadığının ve bu konuda pek az bilgi sahibi olunduğunun da bir işaretidir. Kültürlerarası kuşak farklılıklarına odaklanan pek az araştırma (örn. Egri ve Raltson, 2004; Murpy vd., 2004; Lynton ve April, 2012) vardır.

Yakın gelecekte, öncül bazı araştırmalarda işaretleri görülen, gerek akademik gerekse uygulamaya yönelik çalışmaların, kültürel bağlamı dikkate alacak ve yerel çözümlemeleri içerecek biçimde bir evrim izleyeceği öngörülebilir. Bu ve benzeri araştırmalarla kuşak farklılıklarını farklı disiplinlerin ışığında kuramsal temelleri ile ele alan bilimsel analizlerin uygulamaya yön vermesi ve yüzyıllardır tartışılan olgunun bir mit mi yoksa bilimsel bir gerçek mi olduğunun açıklık kazanması beklenmektedir.

Sözü edilen noktalardan hareketle bu araştırmanın sorunsalı, kuşakların iş değerlerini Türk kültürü bağlamında değerlendirerek, iş yaşamı açısından anlaşılması ve yönetilmesi önemli olan yeni kuşağın iş değerlerinin emik bir bakış açısı ve kendisinden önce gelen kuşaklardan farklılaşan yönleriyle tanımlanmasıdır.

YAZIN TARAMASI VE KURAMSAL TEMELLER

Çok sayıda farklı disiplin (sosyoloji, psikoloji, gerontoloji vb.) açısından kuşaklara ilginin geçmişi uzun olmakla birlikte, işletmecilik alanındaki araştırmaların tarihi nispeten kısa bir geçmişe dayanmakta ve kuşakların öncelikli olarak tüketici davranışları alanında ilgi çektiği görülmektedir. Yönetim yazınında konuyla ilgili gelişen ilginin odağı yeni kuşağın (Y Kuşağı) hangi özellikleriyle öncekilerden ayrıldığı ve bugünün iş yaşamını nasıl etkiledikleridir (Macky vd., 2008) Her bir kuşağın değer, tutum, davranış, alışkanlık, motivasyon, otorite algısı ve liderlik beklentilerinin birbirinden farklı olduğu genel olarak kabul görmekle birlikte (Crampton ve Hodge, 2007:16), kuşaklar arasındaki benzerlik ve farklılıklara ve bunların yönetilmesine ilişkin henüz yanıtlanmamış çok sayıda soru

vardır. Özellikle 2000'li yıllar ile gelişen akademik ilginin, işgücündeki çeşitlilikte artışın beklendiği önümüzdeki dönemde ivme kazanacağı öngörülmektedir.

Kuşak Kavramının Tanımlanması

Kuşak kavramının sözlük anlamı 'yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu (http://www.tdk.gov.tr)' dur.

Biyolojik temelli tanım kuşağı 'ebeveynlerin ve çocukların doğumları arasında geçen ortalama zaman aralığı' olarak tanımlar (Mc.Crindle, 2006:8, Keleş, 2011:130). Bu tür bir tanımlama geçmişte her 20-25 yıllık döneme bir kuşağı yerleştiriyorken bugün çocuk sahibi olma yaşının giderek ötelenmesiyle bu aralık anlamını yitirmiştir. Öte yandan yeni koşullara göre biyolojik bir tanım yapmak ise çok uzun bir zaman aralığını kapsayan bir kuşak sınıflandırması anlamına gelir ki bu da kuşak olgusunun doğru tanımından uzaklaşılmasına neden olur.

Bugün özellikle yönetim alanındaki araştırmaların Mannheim (1952)'ın da üzerinde durduğu gibi, kuşağı sosyolojik bir tanım içinde ele alması gereği ortaya çıkmaktadır. Sosyolojik tanımlar incelendiğinde, kuşaklar, belli tarihlerde doğmuş, sosyalleşme sürecinde ortak sosyal, politik, ekonomik vb. olaylardan etkilenmiş, koşullar gereği benzer sorumluluklar yüklenmiş oldukları için ortak değer, inanç, beklenti ve davranışlara sahip gruplar olarak açıklanabilir (Mannheim, 1952; Lower, 2008; Kupperschmidt, 2000, Joshi vd., 2011).

Yaş ve kuşak kavramları arasındaki ayrımı yapmak kuşak farklılıklarını anlamak açısından bir diğer önemli noktadır. Arsenault 'un (2004) da üzerinde durduğu gibi kuşak üyeleri arasında ortak olarak paylaşılan değer ve davranışların yaş ve olgunlaşmayla (ya da yaşam dönemleriyle) birlikte değişeceğini ve gözlemlenen farkların kuşakla değil yaş ile açıklanabileceğini iddia etmek araştırmacıların kuşak farklılıkları konusuna gerektiği kadar özen göstermemesine neden olan yanılgılardan biri olmuştur.

Manheim'ın (1952) tanımından hareket eden araştırmacılar, kuşak olgusunu biçimlendiren iki önemli ve ilişkili unsura işaret etmektedirler: Birincisi, tarihsel süreç içindeki ortak konum, ikincisi ise bu tarihsel süreç içerisinde yaşanan olaylar ve deneyimler etrafında biçimlenen ortak bilinçtir (Gilleard, 2004:108) Tarihsel süreç içerisinde gençlik çağındaki bireylerin yaşamış oldukları önemli ulusal ve uluslarası olaylar ortak belleklerin oluşmasına neden olmakta ve bu ortak bellek de gelecek eğilim, tercih ve davranışları şekillendirmektedir (Schuman ve Scott, 1989:360).

Sosyolojik tanım esas alındığında, kuşakları incelerken 'ulusal alt kültür kuramından' (Egri ve Raltson, 2004:210) hareket etmek gereği de belirginleşir. Dolayısıyla sosyoloji temelli yazın kuşak olgusunu ulusal sınırlar bağlamında ele almak gereğine işaret ederken, bir toplumda değerlerin ekonomi değil kültür tarafından biçimlendirildiğinin altını çizer (Lynthon ve April, 2012:62). Ancak bununla birlikte Edmunds ve Turner'ın (2005) savunduğu bir başka görüş, kuşak sosyolojisinin 'küresel kuşak' kavramını geliştirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu görüşü destekleyenler tüm dünyada gençlerin birbirine benzediğini ve dolayısıyla ekonomik ideolojinin kültürel değerleri biçimlendirebileceğini savunmaktadır (Raltson vd., 1993:251, Theinmann vd., 2006:38).

Küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte evrensel anlamda söz konusu benzerlikler artıyor görünmekle birlikte bu benzerliklerin ne kadar derinde veya yüzeyde olduğu sorusu bu çalışmanın sınırlarını aşan ayrı bir tartışma konusudur.

İş Yaşamında Kuşakların Sınıflandırılması ve Özellikleri

Kültür, bir yandan yaş ile algıyı etkilerken, kimi kültürlerde yaşlının kimilerinde gencin daha çok saygı görüyor olması gibi, kuşakların sınıflandırılma biçimi ve adlandırılması da kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Örneğin İsrail'de savaşlar kuşakların ayrımında belirleyici noktayken, ABD'de ise doğum oranları ile toplumsal etkisi büyük olan olaylar, kuşakların sınıflandırılmasında belirleyici olmuştur (Deal vd., 2010:194).

Yazın taraması yapıldığında, farklı kaynakların kuşaklar ile ilgili tarih aralıklarını ve kuşağa ait özellikleri farklı biçimlerde sınıflandırdıkları görülmektedir. Bu çalışma iş yaşamında fiilen çalışan konumunda olan kuşakların işgörme anlayışını kültürel bağlamda sorgulamayı amaçladığından önceliği de bazıları emekli olmuş olsalar da bazıları hala çalışan sınıfında bulunan ve ABD etkisindeki yazında genelde savaş sonrası bebek doğum oranlarındaki artış ile ilgili olarak bebek patlaması kuşağı adını alanları, onları izleyen X kuşağını ve iş yaşamına en son katılan grup olan Y kuşağını incelemektedir.

Bebek Patlaması Kuşağı 1944-1960 (Arsenault, 2004:125), 1940-1960 (Kuppersmith, 2000:66), 1943-1960 (Parry ve Urwin, 2011:80) yılları arasında doğanlar olarak farklı kaynaklarda farklı biçimlerde sınıflandırılmışlardır. Bu çalışmada 1944-1960 aralığı sınıflandırma açısından esas alınmıştır. Yazın taraması sonucunda bu kuşağın üzerinde durulan özelliklerinden bazıları Gürsoy ve çalışma arkadaşlarının araştırmalarında da öne çıkan (2008) işkolik, kendi kendini motive edebilen kıdem ve sadakatlerine bağlı olarak yükseltilmeyi ve ödüllendirilmeyi bekleyen, bununla birlikte değişime direnme eğilimde olan kişiler olarak tarif edilmelerinin yanında iş yaşamına yaklaşımlarının 'ne gerekiyorsa yap' olarak özetlenebileceği, aileleri dahil işi tüm iş dışı yaşam alanlarından önde tutuyor olmaları (Lester vd., 2012:342) ve 'çalışmak için yaşadıkları' olarak özetlenebilir. Bebek patlaması kuşağı dürüstlüğü izleyen kuşaklardan daha çok önemseyen, ancak daha az kararlı ve hırslıdırlar (Arsenault, 2004:134)

X Kuşağı 1961-1980 (Arsenault, 2004:125), 1961-1980 (Kuppersmith, 2000:66) 1961-1981 (Parry ve Urwin, 2011:80) yılları arasında doğanlar olarak farklı kaynaklarda farklı biçimlerde sınıflandırılmışlardır. Bu çalışmada 1961-1980 aralığı sınıflandırma açısından esas alınmıştır. Gürsoy ve çalışma arkadaşlarının (2008) araştırmalarına göre bu kuşağın üyeleri önceki kuşaktan daha çok iş-yaşam dengesi aramakta, belirsiz bir gelecek nedeniyle daha kaygılı ve daha materyalist bir yapıda, kendilerine verilen hedefleri gerçekleştirir gerçekleştirmez ödüllendirilmeyi bekleyen, terfi olanakları olduğu ve işlerini ilginç buldukları sürece çalıştıkları kurumda kalan kişilerdir. Bu kuşak üyeleri sadık, kanaat duyguları yüksek, teknolojiyi zorunlu olarak kullanmaya başlamış ve otoriteye saygılıdırlar (Keleş, 2011:131). Bu kuşağın iş yaşamı ile ilgili duruşu, pek çok çalışmada, bir önceki kuşaktan farklı biçimde ‘yaşamak için çalışmak’ olarak özetlenmektedir.

Y Kuşağı 1981-2000 (Arsenault, 2004:125), 1981-2000 (Kuppersmith, 2000:66), 1980-1990 (Kyles, 2005:54) 1982 ve sonrası (Parry ve Urwin, 2011:80) yılları arasında doğanlar olarak farklı kaynaklarda farklı biçimlerde sınıflandırılmışlardır. Bu çalışmada 1981-2000 aralığı sınıflandırma açısından esas alınmıştır. Bu kuşağın öncelikli ve en çok üzerinde durulan özelliği kuşkusuz teknolojiye yatkınlıklarıdır (Keleş, 2011:131). Pekala’nın (2001:38) da üzerinde durduğu gibi teknik becerilerine karşılık soyut (soft) becerilerinde bu kuşak zayıftır. Bununla birlikte bu kuşak üyelerinin girişimci bir ruha sahip oldukları da ifade edilmektedir. Gürsoy ve çalışma arkadaşlarının (2008) araştırmalarına göre bu kuşak üyeleri üstlerinin kendilerini ismen tanımasını ve kendilerine duyarlı olmasını bekleyen kişiler olarak tarif edilmektedirler. Kendilerini rahatsız eden bir konu olduğunda konuları çekinmeden tartışabilen yapıları bir anlamda ebeveynlerinin onları sürekli soru sormaya teşvik ederek yetiştirmiş olduğundan kaynaklanmış görünmektedir (Angelina, 2011:252). Kuşağa verilen ismin İngilizce okunuşunun aynı dilde 'neden' anlamına geliyor olmasının bu anlamıyla da değerlendirilmesinin gerekçelerinden biri de bu özellikleridir. Bu kuşak, özgüven gibi bazı olumlu ve aksi de iddia ediliyor olmakla birlikte narsizm gibi bazı olumsuz kişilik özellikleriyle diğer kuşaklardan ayrılmaktadır (Deal vd., 2010:192). Cennama ve Gardner (2008) bu kuşağın özgürlüğüne diğerlerinden daha düşkün ancak öncekilere oranla statüye de daha çok önem veren bir kuşak olduğunu bulgulamışlardır. Bu kuşak, bağımsız olmanın yanı sıra esneklik aramakta ve iş-yaşam dengesi beklemekte, hızlı öğrenebilmekle birlikte, çoklu görevlerde başarılı olmakta, geri bildirimleri en çok önemseyen ve sabırsız kişiler olarak tanımlanmaktadırlar (Zeeshan ve Iram, 2012:316). Ayrıca raporlarda işaret edilen ve iş dünyasını yakından ilgilendiren bir başka özellikleri onlar için kurumsal sosyal sorumluluğun çok değerli olmasıdır (PricewaterhouseCoopers, 2008).

KUŞAKLARIN İŞGÖRME ANLAYIŞINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA

İş yaşamında kuşak farklılıklarına ilişkin yazın tarandığında kuşakların farklılaşan özelliklerinin, işe yönelik tutum ve davranışlarının araştırma konusu yapılarak farklılıkları sinerjiye dönüştürmek, olası olumsuz sonuçları engellemek üzere çözüm önerileri geliştirmek üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Ancak benzer amacı taşıyan araştırmaların farklı metodolojilerle sonuca ulaşmaya çalıştıkları dikkat çekmekte, bu durum genellemeler ve karşılaştırmalar yapmak açısından kısıtlar yaratmaktadır.

Bu araştırmanın amacı kapsamında, Türkiye'de çalışma yaşamındaki kuşak farklılıkları sorgulanırken, çalışma davranışıyla ilgili gerçekçi ve gruplar arasında karşılaştırma yapmaya olanak sağlayan bütünleşik bir çerçeve sunması açısından önemli görülen işgörme anlayışının (Aldemir vd., 2003:8) daha gerçekçi ve nesnel bir çerçeve sunacağı ve yerel çözümleme açısından geçerli bir araç olacağı öngörülmüştür.

Aldemir ve çalışma arkadaşları (2003:7) tarafından 'bireylerin, grupların ve kurumların belli bir amaca ulaşmak üzere gerçekleştirdikleri etkinlikler sırasında sahip oldukları değer ve bilgilerin etkisiyle geliştirdikleri tutum' olarak tanımlanmış olan işgörme anlayışı, yine yazarlarca ifade edildiği biçimde 'kişi, grup ve kurumların işlerini gerçekleştirirken tercih ettikleri yöntemleri, araçları, süreçleri, sistemleri, karşılıklı ilişkilerini yönlendirmekte ve açıklamaktadır (Aldemir vd., 2003:7)'.

Aldemir ve çalışma arkadaşlarının (2003) çalışmasından hareketle bu araştırma kuşakların (batı kaynaklı yazının etkisi ile bebek patlaması, X ve Y olarak adlandırılmış aktif olarak iş yaşamında bulunan üç kuşak) farklılaşan iş değerlerini işgörme anlayışı çerçevesinde tartışmak üzere nicel olarak tasarlanmış ve araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS 17,0 programı kullanılmıştır. Temel olarak açımlayıcı faktör analizi ile işgörme anlayışının boyutları, korelasyon analizi ile boyutlar arasındaki ilişkiler varyans analizi ve LSD testleri ile kuşaklar arasında işgörme anlayışı boyutları ve iş değerleri arasındaki farklılaşma sorgulanmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, kuşakların iş değerlerini, işgörme anlayışı odağında, Türk kültürü bağlamında değerlendirerek, kuşak farklılıklarının yönetimine ilişkin geliştirilecek stratejilere yol gösterici olmaktır.

Batı kaynaklı yazındaki ayrımdan yola çıkarak üç kuşağı işgörme anlayışları ve iş değerleri açısından karşılaştırmanın yanında, bu alanda yapılmış önceki araştırmaların (Eris vd., 2013:157) işaret ettiği 'yeni kuşağın da kendi içinde 1980 ve 1990 doğumlu iki grup açısından farklılaşıp farklılaşmadığı' sorusuna yanıt aramak da araştırmanın amaçları arasındadır.

Araştırmanın, emik bir bakış açısıyla kültürel bağlamda Türkiye'de çalışma yaşamında kuşakların iş değerlerini sorgulamak açısından öncü bir çalışma olması beklenmektedir. Bununla birlikte kuşakların kendilerine özgü iş değerlerini tartışarak insan kaynakları yönetiminde etkililiği geliştirecek stratejilerin bilimsel bulgular ışığında değerlendirilmesine olanak sağlayacak yeni araştırmalara ve uygulamaya yol göstererek alana katkı vermesi beklenmektedir. Çalışma, aynı zamanda Türkiye genelinde yürütülen ve kuşakların farklılaşan özelliklerini tanımlamayı amaçlayan bilimsel bir projenin de basamaklarından biridir.

Araştırmanın Yöntemi, Tekniği ve Örneklem

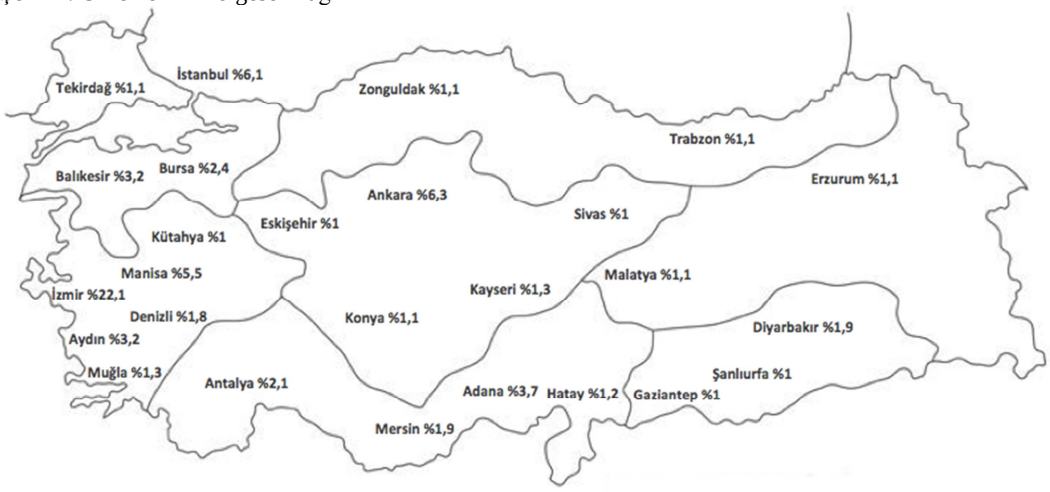
Araştırma, emik yaklaşım benimsenerek Türkiye'de iş görme anlayışının boyutlarını inceleyen Aldemir ve çalışma arkadaşlarının (2005) araştırması ve bahsi geçen araştırma temelinde gerçekleştirilen Doğan ve çalışma arkadaşları (2007) "Türkiye'de Yönetsel Değerler ve Yönetici Profili" adlı çalışması üzerine yapılandırılmıştır.

İşgörme anlayışı boyutlarını ve değerleri belirlemek üzere Aldemir ve çalışma arkadaşlarının (2003) geliştirdikleri yerel (32) ve batı (26) kaynaklı değerlerden oluşan işgörme anlayışı profili kullanılmıştır. Soru formunda bu değerler farklı algılamaları engellemek amacıyla Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nden yararlanılarak oluşturulan tanımları ile yer almış, katılımcıların bu değer ve özelliklerin işlerini gerçekleştirirken kendi benimsedikleri işgörme anlayışını ne ölçüde temsil ettiğini beşli Likert Ölçeği üzerinde (1= hiç temsil etmemektedir, 5= tam anlamıyla temsil etmektedir) belirtmeleri istenmiştir

Veriler, kişisel bağlantılar aracılığıyla Türkiye genelinden, farklı kuşaklarda (Bebek Patlaması, X ve Y) yer alan ve hali hazırda çalışan grupları temsil edecek biçimde rastsal olarak ulaşılan ve değerlendirilmeye uygun bulunan 2006 kişinin yanıtlandırdığı soru formlarından elde edilmiştir. Kuşakların değer, davranış ve tutumlarındaki fark, büyük ölçüde yaşamlarının belli bir döneminde sosyalleşirken ortaya çıktığından, katılımcılara 'yaşamlarının ilk 15 yılını geçirdikleri yer' sorulmuş ve 81 farklı ilde yetişmiş katılımcılardan toplanan verilerin dağılımı ile ilgili olarak Şekil

1'de %1 ve üzerinde katılım sağlanan iller gösterilmiştir. Veriler büyük ölçüde Ege Bölgesi'nden elde edilmiş olup, iller bazında İzmir (%22,1), Ankara (%6,3), İstanbul (%6,1), Manisa (%5,5) ve Adana (%3,7) ağırlıklı olarak yer almaktadır.

Şekil 1: Örneklemin Bölgesel Dağılımı*

*81 ilde yetişmiş kişilerden veri toplanmış olup, şekilde %1 ve üzerinde katılım sağlanan iller gösterilmiştir.

Tablo 1: Örneklemin Yapısı

Kuşak	Bebek Patlaması Kuşağı X Kuşağı Y Kuşağı (1981-1989) Y Kuşağı (1990-1999)	%24 %41 %30 %5
Cinsiyet	Erkek Kadın	%67 %33
Sektör	Kamu Özel	%38 %62
İşletme Türü	Holdinge Bağlı Holdinge Bağlı Değil	%28 %72
Çalışma Yılı	1 yıldan az 1-4 yıl 5-9 yıl 10-14 yıl 15-19 yıl 20-24 24 yıldan fazla	%1 %31 %16 %6 %4 %11 %32
Öğrenim Durumu	İlkokul Ortaokul Lise Önlisans Lisans Yüksek Lisans Doktora Post-Doc	%10 %7 %24 %12 %38 %7 %1 %0,4

Tablo 1'de özetlendiği biçimde, örneklemin yapısı ile ilgili özellikler incelendiğinde, örneklemin kuşaklar açısından iş yaşamındaki ağırlıklarına paralel biçimde X Kuşağı %41, Y kuşağı (1981-1989 %30 ve 1990-1999 %5) %35 ve Bebek Patlaması Kuşağı %24 olarak dağıldığı görülmektedir. Katılımcıların %67'si erkek %33'ü kadındır. Sektör dağılımı açısından %62 özel, %38 kamu kurumlarından katılım gerçekleşmiş olup, holdinge bağlı olmayan kurumlardan gelen yanıtların oranı %72'dir. Örneklemde yer alan kişiler ağırlıklı olarak 24 yıl ve üstü deneyime (%32) sahip olanlarla 1-4 yıl arasında deneyimi olanlardır (%31), katılımcılar ağırlıklı olarak (%38) lisans düzeyinde öğrenime sahip olmakla birlikte, farklı öğrenim düzeylerinden araştırmaya katılım olmuştur.

Bu bilgilere ek olarak elde edilen bulguların kuşak farklılığından mı, yaştan mı, dönemden mi kaynaklandığı sorusuna ilerleyen aşama ve çalışmalarda yanıt verebilmek için katılımcılardan kendilerine ulaşılabilecek bir telefon veya elektronik posta adresi istenmiş olup, katılımcıların %82'si bu bilgiyi paylaşmıştır.

Gerçekleştirilen Analizler ve Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Aldemir ve çalışma arkadaşları (2003) tarafından oluşturulan yerel (32) ve batı (26) kaynaklı değerlerden oluşan 58 değerin bulunduğu işgörme profilinin boyutlarını tespit etmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi, faktörlerin ortalama ve standart sapmasını gösteren tanımlayıcı istatistikler, faktörler arasındaki ilişkileri test etmek üzere korelasyon analizi ve kuşaklar arasında faktörler ve değerler açısından farklılaşmayı sorgulamak için varyans ve post-hoc (LSD) analizler yapılmıştır.

Faktör Analizi Bulguları

Gerçekleştirilen faktör analizinde faktör modeli olarak ana bileşenler analizinden yararlanılmış, faktör sayılarını belirlemek üzere temelde scree plot yönteminden yararlanılmış, kuramsal yapıyı en çok destekleyen faktör sayısında karar kılınarak dört faktörlü bir yapıya ulaşılmıştır. Elde edilen KMO (,898) BTS (12500, p= ,000) değerleri örneklemin ve korelasyon matrisinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Faktör analizi bulguları Tablo 2'de özetlenmektedir. Analizde faktör yükleri 0,40'ın üzerinde kalan değerler dikkate alınmış, ulaşılan dört faktörlü yapı toplam 39 değerden oluşmuş, 19 değer yeterli yük almadığı için kapsam dışında kalmıştır. 39 değerin yerel ve batılı olmak üzere ayrımı incelendiğinde, bunların 21'inin yerel 19'unun ise batı kaynaklı olduğu görülmektedir.

Aldemir ve çalışma arkadaşlarının (2003) çalışmasında işgörme anlayışı toplam 48 değer içeren beş alt faktörde toplanmıştır, söz konusu çalışmada başlangıçta yer alan değerlerden 10'u boyutların dışında kalmıştır. İlk faktör toplam varyansın %24,9'unu açıklayan biri batı kaynaklı olmak üzere 13 değerden oluşan 'profesyonel işgörme anlayışı'dır (α=0,87) , ikinci faktör toplam varyansın %8,1'ini açıklayan tümü yerel kaynaklı 6 değerden oluşan 'statü odaklı işgörme anlayışı'dır (α=0,60) , üçüncü faktör toplam varyansın %30,7'sini açıklayan 10'u yerel kaynaklı olup biri negatif yük alan ve 3'ü batı kaynaklı olup yalnızca biri pozitif yük alan 13 değerden oluşan 'riya anlayışı'dır (α=0,87), dördüncü faktör varyansın %30,4'ünü açıklayan biri dışında hepsi batı kaynaklı 11 değerden oluşan 'akılcı işgörme anlayışı'dır (α=0,88) ve beşinci faktör tümü yerel kaynaklı toplam varyansın %20,8'ini açıklayan 5 değerden oluşan 'mistik kökenli işgörme anlayışı'dır (α=0,60).

Tablo 2: Faktör ve Güvenilirlik Analizi Bulguları

	Profesyonel ve Akılcı İşgörme Anlayışı	**Riya Odaklı İşgörme Anlayışı**	**Statü Odaklı İşgörme Anlayışı**	**Mistik Kökenli İşgörme Anlayışı**
Yetkinlik	,597			
Sorumluluk	,575			
Sorguculuk	,572			
İradecilik	,559			
Yeniliklere Açık Olma	,556			
İsini İyi Yapmak *	,525			
İleri Görüşlülük	,523			
Ayrıntılara Önem Vermek	,502			
Girişkenlik	,502			
Bilimsellik	,494			
Başarı	,492			
Akilcilik	,474			
Bireyin Hak ve Özgürlükleri	,447			
Adil Olma	,442			
Disiplin	,435			
Çalışkanlık	,430			
Girişimcilik	,421			
Hizipçilik*		,651		
Katılık*		,595		
Tembellik*		,583		
İsraf*		,566		

Gösteriş*		,553		
Kayırmacılık*		,549		
İkiyüzlülük*		,529		
Kuşkuculuk*		,513		
Baskıcılık*		,496		
Çıkarcılık*		,451		
Rütbe ve Makam*			,674	
Süreklilik*			,591	
Sadakat*			,582	
Merkeziyetçilik*			,577	
Saygınlık			,508	
Rekabet			,433	
Din*				,665
Dostluk*				,621
Gelenekçilik*				,601
Aile Bağları*				,584
Duygusallık*				,526
Kadercilik*				,509
TOPLAM AÇIKLANAN VARYANS	12,035	22,516	28,599	34,648
α	α= .83	α = .78	α=.63	α=.68

KMO = ,898 **BTS** = 12500,175 **sd** = 741 **p** = ,000

* İşaretli değerler yerel kaynaklı değerler olup, diğerleri batı kaynaklıdır.

Araştırmanın faktör analizi bulgularına göre 39 değer dört faktörde toplanmıştır. İlk faktör toplam varyansın %12'sini açıklayan biri yerel olmak üzere 17 değerden oluşan 'profesyonel ve akılcı işgörme anlayışı'dır (α=0,83). Bu faktör Aldemir ve çalışma arkadaşlarının (2003) çalışmalarında birleşmesini beklediği fakat birleşmeyen birinci ve dördüncü faktörlerdeki değerleri kapsamaktadır. Bu değerlerden yalnızca biri 'işini iyi yapmak' yerel değer olarak ele alınmış olmakla birlikte, bu değerin yerelliği sorgulamaya açıktır. İkinci faktör toplam varyansın %22,5'inin açıklayan tümü yerel 10 değerden oluşan 'riyaya dayalı işgörme anlayışı'dır (α=0,78). Aldemir ve çalışma arkadaşlarının (2003) çalışmasında kapsam dışında kalmış 'tembellik' ve statü odaklı işgörme anlayışında yük almış 'baskıcılık' bu faktörde yer almaktadır. Üçüncü faktör toplam varyansın %28,6'sını açıklayan dördü yerel ikisi batılı değerlerden oluşan 'statü odaklı işgörme anlayışı'dır (α=0,63). Dördüncü faktör toplam varyansın %34,6'sını açıklayan tümü yerel altı değerden oluşan 'mistik kökenli işgörme anlayışı'dır (α=0,68), bu faktörün yapısı Aldemir ve çalışma arkadaşları (2003) ile bir tek söz konusu çalışmada akılcı işgörme faktöründe yer almış olan 'dostluk' değerinin bu faktörde yük alması ile farklılaşmaktadır.

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi Bulguları

Faktör analizi sonucunda tanımlanan dört faktörün ortalama ve standart sapmalarına ilişkin istatistikler Tablo 3'de özetlenmektedir. En yüksek ortalama 'profesyonel ve akılcı işgörme anlayışı' (x= 4,19) faktörünündür, bu faktörü sırasıyla 'statü odaklı işgörme anlayışı' (x=3,45), 'mistik kökenli işgörme anlayışı' (x= 0,68), 'riyaya dayalı işgörme anlayışı' (x= 1,98) izlemektedir.

Tablo 3: İşgörme Anlayışı Faktörlerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	X	S
Profesyonel ve Akılcı İşgörme Anlayışı	4,1929	,48244
Riyaya Dayalı İşgörme Anlayışı	1,9786	,73525
Statü Odaklı İşgörme Anlayışı	3,4508	,73746
Mistik Kökenli İşgörme Anlayışı	2,9729	,80799

Tablo 4'de faktörler arasındaki ilişkileri incelemek üzere gerçekleştirilen korelasyon analizi bulguları yer almaktadır. Analiz bulgularına göre en güçlü olumlu ilişki tümüyle yerel kaynaklı değerlerden oluşan 'riyaya dayalı işgörme anlayışı' ile 'mistik kökenli işgörme anlayışı' arasındadır (r= ,329, p≤ 0,01). En güçlü fakat olumsuz ilişki ise 'riyaya dayalı işgörme anlayışı' ile biri hariç tümüyle batılı değerlerden oluşan (Aldemir ve çalışma arkadaşları tarafından yerel olarak ifade edilmiş ancak yerelliği sorgulanabilir görülen 'işini iyi görmek' değerini içeren) 'profesyonel ve akılcı işgörme anlayışı' arasındadır (r= -,395, p≤ 0,01). 'Profesyonel ve akılcı işgörme anlayışı' ile 'mistik kökenli işgörme anlayışı' arasındaki ilişki de daha zayıf olmakla birlikte beklendiği gibi olumsuzdur (r= -,098, p≤ 0,01). 'Statü odaklı işgörme anlayışı'nın diğer faktörlerle ilişkisi incelendiğinde, tüm faktörlerle ilişkisinin olumlu olduğu, ilişkilerin sırasıyla 'mistik kökenli işgörme anlayışı' ile (r= ,276, p≤ 0,01) 'profesyonel ve akılcı işgörme anlayışı' ile (r= ,195, p≤ 0,01) 'riyaya dayalı işgörme anlayışı' ile (r= ,151, p≤ 0,01) düzeylerinde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4: İşgörme Anlayışı Faktörleri Arasındaki İlişkiler

	Profesyonel ve Akılcı İşgörme Anlayışı	Riyaya Dayalı İşgörme Anlayışı	Statü Odaklı İşgörme Anlayışı	Mistik Kökenli İşgörme Anlayışı
Profesyonel ve Akılcı İşgörme Anlayışı	1	-,395**	,195**	-,098**
Riyaya Dayalı İşgörme Anlayışı	-,395**	1	,151**	,329**
Statü Odaklı İşgörme Anlayışı	,195**	,151**	1	,276**
Mistik Kökenli İşgörme Anlayışı	-,098**	,329**	,276**	1

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır (çift kuyruklu)

Faktörlerin ve Değerlerin Kuşaklar Arasında Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Faktör ortalamalarının kuşaklar açısından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek üzere gerçekleştirilen ve Tablo 5'de özetlenen ANOVA analizi bulgularına göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşan tek faktör 'mistik kökenli işgörme anlayışı' olmuştur (F=3,226, p≤ 0,05). 'Riyaya dayalı iş görme anlayışı' ile ilgili değerler incelendiğinde (F=3,226, p= 0,057) olarak bulgulanmıştır, bu bulgu post-hoc analizde bazı kuşaklar arasında anlamlı bir farklılaşma bulunacağına işaret etmiştir. Diğer boyutlar açısından kuşaklara göre faktörlerin ortalamalarındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 5: Faktörler Açısından Kuşaklar Arasında Farklılaşmanın Testi- Üç Kuşak Üzerinden Karşılaştırma (ANOVA)

	F	Anlamlılık
Profesyonel ve Akılcı İşgörme Anlayışı	1,114	,328
Riyaya Dayalı İşgörme Anlayışı	2,868	,057
Statü Odaklı İşgörme Anlayışı	1,701	,183
Mistik Kökenli İşgörme Anlayışı	3,226	,040

İşgörme anlayışının boyutlarında kuşaklar açısından anlamlı görülen ortalama farklılıkların hangi kuşaklar arasında ve ne yönde gerçekleştiğini analiz etmek üzere gerçekleştirilen post-hoc LSD testinin bulguları Tablo 6'da özetlenmektedir. Bulgular; 'riyaya dayalı işgörme anlayışı' açısından ortalamalar arasındaki anlamlı istatistiksel farklılığın yalnızca X ve Y kuşakları arasında ortaya çıktığı, Y kuşağının bu boyuttaki ortalamasının X kuşağının ortalamasından istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığı görülmektedir. 'Mistik kökenli işgörme anlayışı' açısından ise bebek patlaması kuşağı ile hem X hem de Y kuşakları arasıdaki ortalama farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulgulanmıştır. Buna göre, bebek patlaması kuşağı kendisinden sonra gelen kuşaklardan daha yüksek mistisizme sahipken, birbirini izleyen X ve Y'ler arasında aynı anlamlı fark bulunamamıştır.

Tablo 6: Faktör Boyutları Açısından Kuşaklar Arasında Farklılaşmanın Testi- Üç Kuşak Arasında Karşılaştırma (LSD)

Faktörler	**Kuşaklar**		**Fark**
Riyaya Dayalı İşgörme Anlayışı	Bebek Patlaması	X	-,00221
		Y	-,08779
	X	Bebek Patlaması	,00221
		Y	-,08559*
	Y	Bebek Patlaması	,08779
		X	,08559*
Mistik Kökenli İşgörme Anlayışı	Bebek Patlaması	X	,10478*
		Y	,11587*
	X	Bebek Patlaması	-,10478*
		Y	,01109
	Y	Bebek Patlaması	-,11587*
		X	-,01109

* Ortalamalar arasındaki farklılıklar 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

'Yeni kuşağın da kendi içinde 1980 ve 1990 doğumlu iki grup açısından farklılaşıp farklılaşmadığı' sorusuna yanıt aramak amacıyla 1980'li yıllarda doğanlarla, 1990'lı yıllarda doğanlar ayrılarak dört grup karşılaştırarak yapılan analizde farklılık 'profesyonel ve akılcı işgörme anlayışı dışındaki' tüm faktörler için Tablo 7'de görüldüğü gibi istatistiksel olarak anlamlı olarak bulgulanmaktadır.

Tablo 7: Faktörler Açısından Kuşaklar Arasında Farklılaşmanın Testi- 80 ve 90 Kuşak Ayrımı ile Dört Kuşak Üzerinden Karşılaştırma (ANOVA)

	F	**Anlamlılık**
Profesyonel ve Akılcı İşgörme Anlayışı	,797	,495
Riyaya Dayalı İşgörme Anlayışı	4,271	,005
Statü Odaklı İşgörme Anlayışı	5,384	,001
Mistik Kökenli İşgörme Anlayışı	3,346	,018

İşgörme anlayışının boyutlarında yeni kuşak iki alt gruba ayrıldığında anlamlı görülen ortalama farklılıkların hangi kuşaklar arasında ve ne yönde gerçekleştiğini analiz etmek üzere gerçekleştirilen post-hoc LSD testinin bulguları Tablo 8'de özetlenmektedir. Bulgular; 'riyaya dayalı işgörme anlayışı' ve 'statü odaklı işgörme anlayışı'nın açısından ortalamalar arasındaki anlamlı istatistiksel farklılığın 1990'lı yıllarda doğanlar ile diğer üç grup arasında var olduğunu ve 1990'lıların bu faktörlerdeki ortalamalarının diğer gruplardan istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksek olduğunu göstermektedir. 'Statü odaklı işgörme anlayışı'nda 1980'li yıllarda doğan grup ile bebek patlaması kuşağı arasındaki fark da altı çizilmesi gereken bir başka bulgudur. 'Riyaya dayalı işgörme anlayışı' açısından ise 1980'li yıllarda doğanların kendisinden önce gelen kuşaklardan anlamlı biçimde fark göstermemektedir. 'Mistik kökenli işgörme anlayışı' açısından ise bebek patlaması kuşağı ile hem X hem de 1980'li yıllar doğumlu kuşaklar arasıdaki ortalama farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulgulanmıştır. Buna göre, bebek patlaması kuşağı kendisinden sonra gelen bu kuşaklardan daha yüksek mistisizme sahipken, 1990'lılarla aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulgulanamamıştır.

Tablo 8: Faktör Boyutları Açısından Kuşaklar Arasında Farklılaşmanın Testi 80'li ve 90'lı Yıllarda Doğanlar Ayrımı ile Dört Kuşak Üzerinden Karşılaştırma (LSD)

Faktörler	Kuşaklar		Fark
Riyaya Dayalı İşgörme Anlayışı	Bebek Patlaması	X	-,00486
		Y (1981-1989)	-,05454
		Y (1990-1999)	-,30589*
	X	Bebek Patlaması	,00486
		Y (1981-1989)	-,04968
		Y (1990-1999)	-,30103*
	Y (1981-1989)	Bebek Patlaması	,05454
		X	,04968
		Y (1990-1999)	-,25135*
	Y (1990-1999)	Bebek Patlaması	,30589*
		X	,30103*
		Y (1981-1989)	,25135*
Statü Odaklı İşgörme Anlayışı	Bebek Patlaması	X	,06350
		Y (1981-1989)	,10303*
		Y (1990-1999)	-,22364*
	X	Bebek Patlaması	-,06350
		Y (1981-1989)	,03953
		Y (1990-1999)	-,28714*
	Y (1981-1989)	Bebek Patlaması	-,10303*
		X	-,03953
		Y (1981-1989)	-,32667*
	Y (1990-1999)	Bebek Patlaması	,22364*
		X	,28714*
		Y (1981-1989)	,32667*
Mistik Kökenli İşgörme Anlayışı	Bebek Patlaması	X	,11008*
		Y (1981-1989)	,14537*
		Y (1990-1999)	-,01096
	X	Bebek Patlaması	-,11008*
		Y (1981-1989)	,03529
		Y (1990-1999)	-,12104
	Y (1981-1989)	Bebek Patlaması	-,14537*
		X	-,03529
		Y (1981-1989)	-,15634
	Y (1990-1999)	Bebek Patlaması	,01096
		X	,12104
		Y (1981-1989)	,15634

* Ortalamalar arasındaki farklılıklar 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Kuşaklar açısından işgörme anlayışındaki farklılıkların analizine ek olarak her bir iş değerine ilişkin farklılıklara ilişkin analizler gerçekleştirilmiştir. Değerler ile ilgili ANOVA analizi bulgularından hareketle istatistiksel olarak anlamlı farklardan söz edilebilecek değerler için gruplararası farklılıkların testinde LSD testinden yararlanılmıştır, değerlerdeki farklılıklara ilişkin bulgular ilgili oldukları faktörler de dikkate alınarak Tablo 9'da özetlenmektedir.

Tablo 9: Değerlerin Kuşaklar Açısından Farkları - Üçlü ve Dörtlü Karşılaştırma Bulguları

Profesyonel ve Akılcı İşgörme Anlayışı	Sorumluluk Disiplin Çalışkanlık Adil Olma
Riyaya Dayalı İşgörme Anlayışı	Gösteriş Hizipçilik Kuşkuculuk Katılık Kayırmacılık (+)
Statü Odaklı İşgörme Anlayışı	Saygınlık (-) Rütbe ve Makam Sadakat Merkeziyetçilik (+)
Mistik Kökenli İşgörme Anlayışı	Aile Bağları Gelenekçilik
Faktör Analizinde Yük Almamış Değerler	Tevazu (-) Bilgi Paylaşımı Maddiyatçılık Dürüstlük Milliyetçilik Kanaatkarlık Çıkarcılık (+) Hizipçilik (+) Risk Alma (+)

(-) Dörtlü karşılaştırmada istatistiksel olarak farkın anlamlı olmadığı değerler.
(+) Üçlü karşılaştırmada farkın istatistiksel olarak anlamlı olmayıp, karşılaştırma dörtlü yapıldığında anlamlı farklar bulunan olan değerler.

'Profesyonel ve akılcı işgörme anlayışı' boyutunda hem üçlü hem de dörtlü karşılaştırmalarda sorumluluk, disiplin, çalışkanlık ve adil olma değerlerinde anlamlı farklılıklar vardır. Sorumluluk (*iş görürken gerçekleştirilen davranışların ve yetki kapsamındaki bir olayın sorumluluğunu üstlenebilmek*), disiplin (*iş görürken sistematik, programlı, zamanlı olmak*), çalışkanlık (*iş görürken çok çalışmak, çalışmayı sevmek*) değerlerinin ortalamaları Y kuşağı için kendisinden önce gelen her iki kuşaktan daha düşüktür, karşılaştırma dörtlü yapıldığında ise söz konusu farkın yalnızca 1980'liler için istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulgulanmaktadır. İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte sorumluluk ve çalışkanlık açısında en yüksek ortalamaya sahip grup ise bebek patlaması kuşağıdır. İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte disiplin açısında en yüksek ortalamaya sahip grup ise X kuşağıdır Adil olma (*iş görürken hak ve hukuka uymak, hakkı gözetmek, doğrulukla hareket etmek*), değerinin ortalaması bebek patlaması kuşağı için kendisinden sonraki her iki kuşaktan istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksektir, 1990'lı yıllarda doğanlar ayrı incelediğinde aynı bulgu geçerlidir. Dörtlü gruplandırma ile farklılık test edildiğinde bu değerde 1990'lı yıllarda doğanların ortalamasının tüm diğer gruplardan anlamlı biçimde düşük olduğu görülmektedir.

'Riyaya dayalı işgörme anlayışı' boyutunda gösteriş, hizipçilik, kuşkuculuk, katılık değerlerinde anlamlı farklılıklar vardır. Gösteriş *(iş görürken başkalarını etkilemek için yapay ve suni düzenlemelere önem vermek*) değerinin ortalaması Y kuşağı için kendisinden önce gelen her iki kuşaktan daha yüksektir, karşılaştırma dörtlü yapıldığında da bulguların yorumu değişmemektedir. İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte gösteriş açısında en düşük ortalamaya sahip grup ise X kuşağıdır. Hizipçilik (*iş görürken topluluk içinde, görüş ve düşünce bakımından ayrılık gösteren, bütünlüğü bozan gruplara dahil olmak, grup oluşturmak*) değerinin ortalaması Y kuşağı için yalnızca X kuşağından istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksektir, ancak karşılaştırma 1990'lılar ayrılarak yapıldığında bu grubun söz konusu değerdeki ortalamasının diğer tüm gruplardan istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksek olduğu görülmektedir. X kuşağının bu değerdeki ortalaması istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte da bebek patlaması kuşağından da düşüktür. Bulgulara göre en az hizipçi olan grup X kuşağıdır. Kuşkuculuk (*iş görürken başkalarının amaç ve niyetlerinden kuşku duymak*) değerinin ortalaması Y kuşağı için yalnızca bebek patlaması kuşağından istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksektir. Karşılaştırma dörtlü yapıldığında 1990'lıların tüm gruplardan istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha kuşkucu olduğu görülmektedir. Bulgulara göre en kuşkucu grup 1990 sonrası doğmuş olanlarken, istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte bu değerde ortalaması en düşük olan grup bebek patlaması kuşağıdır. Katılık (*iş görürken belli ilkelere sıkı sıkıya bağlı hoşgörüsüz olmak*) değerinin ortalaması Y kuşağı için yalnızca X kuşağından istatistiksel olarak anlamlı biçimde düşüktür. Karşılaştırma dörtlü yapıldığında 1980'lilerin istatistiksel olarak anlamlı biçimde hem X'lerden hem de 1990'lılardan daha az katı olduğu ancak 1990'lılar ile X'ler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. İstatistiksel olarak bebek patlaması kuşağı açısından anlamlı olmamakla birlikte en az katı olanların 1980 doğumlu olanlarken, en katı olanlar ise 1990'lı yıllarda doğanlardır. Karşılaştırma dörtlü yapıldığında bu işgörme boyutunda, kayırmacılık (*iş görürken belli kişileri, grupları veya kurumları başkalarının veya işin zararı pahasına tutmak, kolaylık sağlamak)* değerindeki farklar da istatistiksel olarak anlamlı olarak bulgulanmaktadır. LSD testine göre, 1990'lı yıllarda doğmuş olanlar kayırmacılık değerinde tüm diğer kuşaklardan istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksek ortalamaya sahiptirler. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da bu değerde tüm gruplardan düşük ortalamalar X grubuna aittir.

'Statü odaklı işgörme anlayışı' boyutunda saygınlık, rütbe ve makam, sadakat değerlerinde anlamlı farklılıklar vardır. Saygınlık (*iş görürken saygı görme, güvenilir olma çabası içine girme*) değerinin ortalaması Y kuşağı için yalnızca bebek patlaması kuşağından istatistiksel olarak anlamlı biçimde düşüktür. Karşılaştırma dörtlü yapıldığında bu değerde istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamaktadır. İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte bebek patlaması kuşağının bu değerde ortalaması kendisinden sonra gelen her iki kuşaktan da yüksektir. Rütbe ve makam (*iş görürken rütbe ve makam sahibi olmayı ve olanları önemsemek*) değerinin ortalaması X kuşağı için hem kendisinden önce gelen bebek patlaması kuşağından hem de kendisinden sonra gelen Y kuşağından daha düşüktür. Karşılaştırma dörtlü yapıldığında 1990'lılar için bu değerin diğer tüm gruplardan istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksek olduğu görülmektedir. 1980 doğumlular ise yalnızca X'lerden anlamlı biçimde yüksek bir ortalamaya sahiptirler. Sadakat (*iş görürken belli kişi ve gruplara sıkı sıkıya bağlılık duymak*) değerinin ortalaması bebek patlaması kuşağı için istatistiksel olarak anlamlı biçimde X ve istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte Y kuşaklarından yüksektir. İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte bu değer açısından Y kuşağının ortalaması X kuşağından yüksektir. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da en az sadık grup X kuşağıdır. 1990 doğumlular ayrıca karşılaştırıldıklarında 1980'lilerden ve X'lerden istatistiksel olarak anlamlı biçimde sadık oldukları bulgulanmaktadır. Karşılaştırma dörtlü yapıldığında bu faktörde merkeziyetçilik (*iş görürken otoritenin ve işin tek bir merkezde toplanmasından yana olmak*) değerindeki farklılaşma da anlamlı olmaktadır, 1990 doğumlular bebek patlaması ve 1980'li gruptan daha merkeziyetçiyken, X'ler de 1980'lilerden daha merkeziyetçidir.

'Mistik kökenli işgörme anlayışı' boyutunda aile bağları ve gelenekçilik değerlerinde anlamlı farklılıklar vardır. Aile bağları (*iş görürken aile üyelerinin istek ve arzularını önde tutmak*) değerinin ortalaması Y kuşağı (karşılaştırma dörtlü yapıldığında yalnızca 1990 doğumlular) için istatistiksel olarak anlamlı biçimde bebek patlaması, istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte X kuşaklarından düşüktür. İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte bu değerde en yüksek ortalama bebek patlaması kuşağındadır. Gelenekçilik (*geçmişten süregeldikleri için önemsenen, benimsenen, desteklenen kültürel alışkanlıkları, bilgi ve töreleri dikkate alarak iş görme*) değerinin ortalaması Y kuşağı için istatistiksel olarak anlamlı biçimde bebek patlaması ve istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte X kuşaklarından düşüktür. İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte bu değerde de en yüksek ortalama bebek patlaması kuşağındadır. Karşılaştırma dörtlü yapıldığında bebek patlaması kuşağının istatistiksel olarak anlamlı biçimde X'lerden ve 1980'lilerden daha gelenekçi oldukları görülmektedir.

Faktör analizinde yük almadıkları için analizden çıkarılan tevazu, bilgi paylaşımı, maddiyatçılık, dürüstlük, milliyetçilik, kanaatkarlık ve adil olma değerlerinin ortalamalarında da kuşaklar açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulgulanmıştır. Kapsam dışında kalmış olmakla birlikte, kuşakları tanımlayabilmek için ek bilgiler verebileceği düşüncesi ile istatistiksel olarak anlamlı olan bu bulgular da raporlanmıştır. Tevazu (*iş görürken tevazu göstermek, gösterişe önem vermemek*) değerinin ortalaması Y kuşağı için kendisinden önceki her iki kuşaktan istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksektir. Karşılaştırma dörtlü yapıldığında bu değerde istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamaktadır. Bilgi paylaşımı (*iş görürken bilgiyi bölüşmek, bilgiyi saklamamak*) değerinin ortalaması Y kuşağı (karşılaştırma dörtlü yapıldığında yalnızca 1980'liler) için X kuşağından istatistiksel olarak anlamlı biçimde düşüktür. Maddiyatçılık (*iş görürken para, mal ve bunun gibi şeylere önem verme*) değerinin ortalaması Y kuşağı için kendisinden önceki her iki kuşaktan istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksektir. Karşılaştırma dörtlü yapıldığında 1980'lilerle X'ler arasındaki fark anlamsızlaşmaktadır. Dürüstlük (*iş görürken sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmamak), milliyetçilik (iş görürken maddi ve manevi açıdan millet çıkarlarını önde tutmak*), kanaatkarlık (*iş görürken azla, elindeki ile yetinmek, daha fazlasını istememek*) değerlerinin ortalamaları Y kuşağı için kendisinden önceki her iki kuşaktan istatistiksel olarak anlamlı biçimde düşüktür. Ayrım dörtlü yapıldığında kanaatkarlık için bu durum yalnızca 1980'li grup için anlamlı olmaktadır. Öte yandan 1990'lılar istatistiksel olarak anlamlı biçimde tüm gruplardan daha çıkarcı (*iş görürken yalnız kendi çıkarlarını düşünmek*), hizipçi *(iş görürken, topluluk içinde inanç ve düşünce bakımından ayrılık gösteren, bütünlüğü bozan gruplara dahil olmak, grup oluşturmak)* ve bununla birlikte risk almaya (*iş görürken gerektiğinde zarar uğrama tehlikesini göze alabilmek*) açıktırlar.

SONUÇ

2000'li yıllarla birlikte gerek popüler iş dünyası dergilerinde ve medyada gerekse akademik yazında kuşaklar arasındaki farklılıkların yönetimine artan bir ilgi olduğu dikkat çekmektedir. Bu ilginin temel nedeni kuşkusuz 1980 sonrası doğan yeni bir kuşağın iş yaşamına katılması ve belki de iş dünyasının kurallarını, kalıplarını, hiç olmadığı kadar çok değişime zorluyor olması olarak görülebilir. Kuşaklarla ilgili kuramsal tartışmalar her ne kadar küreselleşme ve özellikle bilişim teknolojilerindeki gelişimle birlikte, kültürden bağımsız olarak kuşakların birbirine yakınlaştığını ve belki de 'küresel bir kuşak'tan söz etmek gerektiğini ileri sürseler de, sosyolojik bir olgu olan kuşağı tümüyle kültürel bağlamdan bağımsız değerlendirmek, emik kaygılı çalışmaların seyrinden de anlaşılabileceği gibi hatalı olacaktır. Yazın tarandığında iş yaşamında kuşaklar olgusunun batı kaynaklı bir etkiyle kuşak özelliklerinin dünyanın her yerinde aynı olduğu varsayımıyla ele alındığı eleştirisi yapılabilir. Bununla birlikte, bu ele alış tarzı 'küresel kuşak' olgusuyla da savunulmayan, kalıplaşmış ve çoğunlukla sorgulanmayan bir çerçeve içindedir.

Araştırma bu kaygı ve eleştirilerden yola çıkarak Türk işgörme anlayışı bağlamında kuşakların iş değerlerini karşılaştırmakta ve aynı amaçla gerçekleştirilmiş önceki araştırmalarda ortaya atılan 1980 sonrasında doğan grubun içinde de bir ayrışma söz konusu olabilir mi sorusuna da kısıtlar ölçüsünde yanıt aramaktadır. Bu anlamda kısıtlardan biri örneklemin içinde yer alan 1990 sonrası doğumluların (her ne kadar çalışan nüfusa oranlandıklarında da oranları 1980 doğumlulardan düşük olsa da) sınırlı olmalarıdır. İkincisi araştırmanın kesitsel olmasından dolayı özellikle iş yaşamında nispeten yeni sosyalleşen 1980 ve daha ziyade 1990 doğumlularla ilgili bulgulanan farkların kuşağa özgü olarak nitelenebilmesi için boylamsal izlemeye de gereksinim olduğu gerçeğidir. Bu kısıtlara karşılık araştırmanın Türk kültürü ve işgörme anlayışı bağlamında öncü ve kuşaklar açısından karşılaştırmalı bir çalışma olmasının bu anlamda izleyen araştırmalara yol göstermesi ve alana katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırma bulgularından hareketle dört ana grup açısından genel bir değerlendirme yapıldığında aşağıdaki noktaların öne çıktığı görülmektedir.

Bebek patlaması kuşağı üyeleri çalışkanlık, sorumluluk, adalet değerlerinde kendisinden sonra gelen kuşaklardan öndedirler ve saygı duymayı genç kuşaklardan daha fazla önemsemektedirler. Tüm diğer kuşaklardan daha az kuşkucu oldukları dolayısıyla diğerlerine daha fazla güvendikleri, sadakati ve gelenekleri de en çok önemseyen grup oldukları görülmektedir.

X kuşağı üyeleri gösteriş, hizipçilik ve kayırmacılıkta kendisinden önce ve sonra gelenlerden daha geridedirler, bununla birlikte saygı görmeyi de en az önemseyen ve sadakat duygusu en zayıf kuşaktırlar. Diğer yandan en disiplinli ve en katı grup oldukları görülmektedir.

Y kuşağı üyeleri gösterişe kendisinden önce gelen kuşaklardan daha çok değer vermektedir. Buna karşılık dürüstlük ve milliyetçilik açısından öncekilerden geridedirler. Bu grup en az katı olan gruptur.

1980'li yıllarda doğan grubun üyeleri kendisinden önceki kuşaklara kıyasla sorumluluk, disiplin, çalışkanlık ve kanaatkarlık açısından zayıftır. X kuşağından daha az bilgi paylaşmaya yatkın oldukları ve en az katı olan grubu temsil ettikleri bulgulanmıştır.

1990'lı yıllarda doğan grubun üyeleri hizipçilik, kuşkuculuk, maddiyatçılık, çıkarcılık ve risk alma açısından önceki kuşaklardan daha öndedirler. Bu kuşağın aile bağları bebek patlaması kuşağı ile kıyaslandığında zayıftır. Adaleti diğer gruplara kıyasla daha az önemsedikleri ancak rütbe ve makamın ise onlar için önemli olduğu göze çarpmaktadır.

Aile bağları ve gelenekçilik değerlerinin kuşaktan kuşağa zayıfladığı kuşaklararası farklılaşma açısından dikkat çeken bir başka bulgudur. Araştırma bulguları yazın taramasında öne çıkan ve bebek patlaması kuşağını ayırt edici olduğuna işaret edilen özellikleri ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Gürsoy ve çalışma arkadaşlarının (2008), Lester ve çalışma arkadaşlarının (2012) ve alanda çalışan diğer başka araştırmacıların da gerçekleştirdiği araştırmalarda bu kuşağın üyeleri işini önemseyen, hatta işkolik kişiler olarak tanımlanmaktadır. Çalışkanlık ve sorumluluk değerlerinde tüm gruplardan yüksek olan ortalamaları, bir kere daha onların "çalışmak için yaşamış" bir kuşak olduklarına dikkat çekmektedir.

Yazında incelenen önceki araştırmalar ve kuşaklar ile ilgili kalıplaşmış yargılarla kıyaslandığında X kuşağı üyelerinin "en az sadık" oldukları bulgusu dikkat çekicidir. Yazın tarandığında birçok çalışmada (örn: Keleş, 2011) bu kuşak "sadık" olarak tanımlanmakla birlikte araştırmada (bulgu istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte) X kuşağı üyelerinin diğer gruplara oranla en az sadık olanlar oldukları bulunmuştur. Beklenti, işgücü devrinin yüksekliği ve örgütsel bağlılığının düşüklüğü ile öne çıkan yeni kuşak üyelerinin (Y kuşağı) sadakatlerinin en düşük düzeyde kalması iken bu bulgu oldukça dikkat çekicidir. Yazındaki genellemelerle ve batılı kalıp yargılarla örtüşmeyen bu bulgunun dikkatle ve titizlikle üzerinde durulması, yeni araştırmalarla sınanması, X kuşağını araştırılan bağlamda daha az sadık olmaya yönlendirmiş batılı bağlamdan ayrılan sosyal, ekonomik vb. çevresel değişkenlerin dikkatle irdelenmesi önemlidir. Bir başka dikkat çekici nokta, bulguların bu kuşak üyelerinin saygı görmeyi en az bekleyen kuşak olduğuna işaret etmiş olmasıdır. Bununla birlikte Gürsoy ve çalışma arkadaşlarının (2008) araştırmasında da işaret edildiği biçimde iyi iş çıkardıkları için ödüllendirilmeyi bekleyen bu kuşak üyelerinin diğer gruplara oranla daha disiplinli ve katı olmaları yazınla uyumludur.

Araştırmanın Y kuşağı ile ilgili öne çıkan bulguları büyük ölçüde bu kuşakla ilgili kalıplaşmış yargılar ve yazındaki araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Deal ve çalışma arkadaşlarının (2010) işaret ettiği gibi özgüven hatta narsistik özelliklere sahip bu kuşak üyelerinin gösteriş düşkünü olması ve özellikle yetiştikleri dönemin koşulları göz önüne alındığında diğer kuşaklardan daha esnek olmaları ve dolayısı ile yazında işaret edilen esneklik ve iş-özel yaşam dengesi arayışları birbirleri ile örtüşmektedir. Yeni kuşağın risk almaya yatkınlığı (özellikle 1990'lı yıllarda doğanlar) Pekala'nın (2003) da öngördüğü gibi bu grubun üyelerinin bir anlamda "girişimci ruha" sahip olduklarını göstermektedir. Y kuşağı kendi içinde 1980 ve 1990 doğumlular olarak ayrıldığında da, bu iki alt grup arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu durum, Eriş ve çalışma arkadaşlarının (2013) çalışmasında 1980 doğumlu kuşak üyelerince işaret edilen noktanın ilerleyen çalışmalarda incelemeye değer olduğunu gösteren önemli bir bulgudur.

Tespit edilecek bağlama özgü ve (boylamsal çalışmalar ile desteklenecek) yaştan ve dönemden bağımsız değer, tutum ve davranışlara ilişkin tespitlerin kaynakları ortaya çıkarılmalıdır (örn: Eriş ve çalışma arkadaşlarının 2013 çalışmasındaki ebeveyn görüşmeleri yetiştirme tarzı açısından bu noktaya odaklanmaktadır).

Kuşaklararası farklılıklara odaklanan pek çok çalışma, bu farklılıkları etkili biçimde yönetmenin, değer, davranış ve tutumlardaki çeşitliliği sinerjiye dönüştürmenin arayışındadır. Araştırmada elde edilen bulgular özellikle çoğu çalışmanın "nasıl yönetmeli?" sorusu ile odaklandığı yeni kuşak üyelerini (Y Kuşağı) elde tutmak, motive etmek ve

yeteneklerinden yararlanmak üzere yapılması gerekenlere de ışık tutmaktadır. Araştırma bulguları ve yazın taramasından elde edilen bilgiler ışığında, uygulama yönünde, kuşakların yönetimi ile ilgili yerel, sektöre ve işletmelere özgü çözümlemelere gereksinim olduğu noktasının altı çizilmelidir. Bu bakış açısı ile çalışmanın ulaştığı sonuçlar, insan kaynakları yönetiminin; iş-özel yaşam dengesinin sağlanmasına (esnek çalışma olanakları vb.), kişiselleştirilmiş ortam ve uygulamalara (esnek ek menfaat paketleri vb.), kendilerinden öğrenebilecekleri çalışma arkadaşları ve yöneticilerin varlığına (koç tarzı yöneticilik, sağlıklı geribildirim, mentorluk uygulamaları vb.), öğrenme ve gelişim fırsatları yaratılmasına (teknoloji destekli uygulamalar vb.), sosyal medyaya erişim olanaklarının verilmesine, içeriden terfi ve kariyer fırsatlarının sunulmasına, tüm insan kaynakları yönetimi süreçlerinde benzersiz çalışan deneyiminin öne çıkarılmasına (işveren markası vb.), sosyal sorumluluk projelerine önem verilmesine dönük uygulamalara ağırlık verilmesi ile yeni kuşak üzerinde daha etkili olabileceğine işaret etmektedir. Elbette araştırma bulgularından hareketle önerilen bu uygulamaların izleyen çalışmalarda ayrıntılı biçimde araştırılmasına ve sektörlerde uygulamacılarla tartışılarak değerlendirilmesi gereklidir. Bu çalışma, kültürel bağlamda kuşakların farklılaşan değerlerine odaklanan ve geniş kapsamlı bilimsel bir projenin de adımlarından birini oluşturan araştırma verilerine odaklanmakla birlikte, araştırmanın yanıt aradığı soruların izleyen araştırmalarda da sorgulanarak özellikle "küresel" ve "kalıplaşmış" tanımlamalardan ayrışan yönlere odaklanmalıdır.

KAYNAKÇA

ALDEMİR, M.C., Arbak, Y., ve ÖZMEN, Ö.N.T. (2003). *"Türkiye'de İşgörme Anlayışı:Tanımı ve Boyutları"*, **Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 3(1):5-28.

ANGELINE, T. (2011). *"Managing Generational Diversity at the Workplace : Expectations and Perceptions of Different Generations of Employees"*, **African Journal of Business Management**, 5(2) :249-255.

ARSENAULT, P.M. (2004). *"Validating Generational Differences: A Legitimate Diversity and Leadership Issue"*, **The Leadership and Organization Development Journal**, 25:124-141.

CENNAMO, L. Ve GARDNER, D. (2008). *"Generational Differences in Work Values, Outcomes and Person-organization Values Fit"*, **Journal of Managerial Psychology**, 23(8):891-906.

COGIN, J. (2012). *"Are Generational Differences in Work Values Fact or Fiction? Multi-country Evidence and Implications"*, **The International Journal of Human Resources Management**, 23(11):2268-2294.

CRAMPTON, S.M., ve HODGE, J.W. (2007). *"Generations in the Workplace: Understanding Age Diversity"*, **The Business Review Cambridge**, 9(1):16-23.

DEAL, J.J, ALTMAN, D.G ve ROGELBERG, S.G. (2010). *"Millennials at Work: What We Know and What We Need To Do (if anything)"*, **Journal of Business Psychology**, 25:191-199.

DENCKER, J.C., JOSHI, A., ve MARTOCCHIO, J.J. (2008). *"Towards a Theoretical Framework Linking Generational Memories to Workplace Attitudes and Behavior"*, **Human Resource Management Review**, 18:180-187.

DOĞAN, B., AŞKUN, O.B., ve YOZGAT, U. (2007). **Türkiye'de Yönetsel Değerler ve Yönetici Profili Üzerine Bir Araştırma**. İstanbul: Beta.

EDMUNDS, J. ve Turner, B.S. (2005). *"Global Generations: Social Change in the Twentieth Century"*, **The British Journal of Sociology,** 56(4):559-577.

EGRI, C.P, ve RALTSON, D.A. (2004). "Generations Cohorts and Personal Values: A Comparison of China and the United States", **Organization Science,** 15(2):210–220.

ERİŞ, E.D., ÖZER, P.S., ÖZMEN, Ö.N.T., ÇAKIR, Ö. ve TOZKPARAN, G. (2013). *"Generation "Y" in Turkish Context: Multiple Foci Research"*, **International Journal of Business and Management Studies**, 5(1):150-161.

GIANCOLA, F. (2006). *"The Generation Gap: More Myth than Reality?"*, **Human Resource Planning**, 29(4):32-37.

GILLEARD, C. (2004). *"Cohorts and Generations in the Study of Social Change"*, **Social Theory & Health,** 2(1):106-119.

GÜRSOY, D., MAIER, T.A. ve CHI, C.G. (2008). *"Generational Differences: An Examination of Work Values and Generational Gaps in The Hospitality Workforce"*, **International Journal of Hospitality Management**, 27:448-458.

GUSFIELD, J.R. (1957). *"The Problem of Generations in an Organizational Structure"*, **Social Forces**, 35(4):323-330.

İNELMAN, K., ZEYTİNOPLU, I.U., ve UYGUR, D. (2012). *"Are millennials a different breed? Turkish hospitality sector front line employees' intention to stay"*. **Managing the New Workforce International Perspectives on the New Millennial Generations** içinde (Editörler: EDDY, S.N., LYONS, S.T ve SCHWEITGER, L.), Massachusetts USA: Edward Elgar Publishing Ing.

JOSHI, A., DENCKER, J.C., FRANZ, G., ve MARTOCCHIO, J.J. (2010). *"Unpacking generational identities in organizations"*, **Academy of Management Review**, 35(3):392-414.

JOSHI, A., DENCKER, J.C., FRANZ, G., (2011). *"Generations in Organizations"*, **Research in Organizational Behavior**, 31:177-205.

KELEŞ, H.N. (2011). *"Y Kuşağı Çalışanların Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Araştırma"*, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 3(2):129-139.

KYLES, D. (2005). *"Managing Your Multigenerational Workforce"*, **Strategic Finance**, 14:53-55.

KUPPERSCHMIDT, B.R. (2000). *"Multigeneration Employees: Strategies for Effective Management"*, **The Health Care Manager**, 19(1):65-76.

LESTER, S.W., STANDIFER, R.L., SCHULTZ, N.J. ve WINDSOR, J.M. (2012). *"Actual Versus Perceived Generational Differences at Work : An Empirical Examination"*, **Journal of Leadership & Organizational Studies**, 19(3):341-354.

LOWER, J. (2008). *"Brace Yourself Here Comes Generations Y"*, **Critical Care Nurse**, 28(5):80-84.

LYNTON, N. ve APRIL, K. (2012). *"Connected but not Alike: Cross-cultural Comparison of Generation Y in China and South Africa"*, **Academy of Taiwan Business Management Review**, 8(1):67-80.

MACKY, K., GARDNER, D., ve FORSTHY, S. (2008). *"Generational Differences at Work: Introduction and Overview"*, **Journal of Managerial Psychology**, 23(8) 857-861.

MANNHEIM, K. (1952). *"The Problem of Generations"*, **From Essays on the Sociology of Knowledge**, 276-322, Copyright © 1998. Reproduced by permission of Taylor & Francis Books UK.

McCRINDLE, M. (2006). *"New Generations at Work: Attracting, Recruiting, Retraining & Training Generation Y"*. **McCrindle Research**. http://www.mccrindle.com.au/wp_pdf/NewGenerationsAtWork.pdf (Erişim: XXXXXX)

MURPHY, E.F., GORDON, J.D. and ANDERSON, T.L. 2004. *"Cross-Cultural, Cross-cultural Age and Cross-cultural Generational Differences Between the United States and Japan"*, **Journal of Applied Management and Entrepreneurship**, 9:21-48.

ÖZER, P.S. (2007). *"Bilgi Çağında Yeni Bir Kuşak Farklı Bir Sınıf: Y Kuşağı Bilgi İşçileri ve Kariyerlerinin Yönetimi"*, **Kariyer Yönetimi ve İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları**, (Editör: ŞİMŞEK vd.), Ankara:Gazi Kitabevi.

PARRY, E. ve Urwin, P. (2011). "Generational Differences in Work Values: A Review of Theory and Evidence", International Journal of Management Reviews, 13(1):79-96.

PEKALA, N. (2001). *"Conquering the Generational Divide"*, **Journal of Property Management**, 66(6):30-38.

RALTSON, D.A, GUSTAFSON, D.J., CHEUNG, F.M. ve TERPSTRA, R.H. (1993). *"Differences in Managerial Values: A Study of U.S. Hong Kong and PRC Managers"*, **Journal of International Business Studies**, 24(2):249-275.

SCHUMAN, H. ve SCOTT, J. (1989). *"Generations and Collective Memories"*, **American Sociological Review**, 54(3):359-381.

SMITH, T.W. (2000). *"Changes in the Generation Gap 1972-1998"*, National Opinion Research Center, University of Chicago, **GSS Social Change Report**, No:43, October, 1-41.

SUMOLA, K., W. ve SUTTON, C.D. 2002. *"Generational Differences: Revisiting Generational Work Values for New Millennium"*, **Journal of Organizational Behavior**, 23:363-382.

SUSAETA, L., PIN, J.R., IDROVO, S., BELIZON, M.J., ESPEJO, A., GALLIFA, A., AGUIRRE, M. ve PEDROZO, E.A. (2011). *"Generation or Culture? Work Attitude Drivers: An Analysis in Latin America and Iberian Countries"*, **IESE Business School University Navarra, Working Paper**, WP-919, May-2011.

THEIMANN, N.M., APRIL, K. ve BLASS, E. (2006). *"Context Tension: Cultural Influences on Leadership and Management Practice"*, **Reflections**, 7(4):38-51.

TWENGE, J.M. (2010). *"A Review of the Empirical Evidence on Generational Differences in Work Attitudes*", **Journal of Business**
Psychology, 25:201-210.

YELKİALAN, N. ve ALTIN, E. (2010). *"Farklı Kuşakların Yönetimi"*, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 8(2):13-17.

ZEESHAN, A. ve IRAM, A. (2012). *"Generational Diversity: Strategies to Bridge The Diversity Gap"*, **International Journal of Engineering and Management Science**, 3(3):315-318.

www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51fb8cd260ef63.88652789 (Erişim Tarihi :21.01.2013)

----------, (2008), *"Managing Tomorrow's People Millennials at Work: Perspectives from a New Generation"*, **PricewaterhouseCoopers**, Ref2008BHM22013.

----------, (2012). *"İstatistiklerle Türkiye 2012"*, **Türkiye İstatistik Kurumu Yayını**, No:3942.

----------, (2012). *"Öğrencilerin Gözü Bu Şirketlerde"*, **Bloomberg Businessweek Türkiye**, 25 Mart–31 Mart:52-63.

----------, (2012). *"Sahne Y Kuşağının"*, **Turkishtime**, Şubat:44–53.

----------, (2012). *"Y Jenerasyonunun Kalbine Giden Yol"*, **Mediacat**, Mayıs:134–135.

ARACI KURUMLARDA KAPSAMLI GELİRİN RAPORLANMASI VE FAALİYET SONUÇLARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Tansel ÇETİNOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Muhasebe Bölümü

Kadir TUTKAVUL
Arş. Gör. Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe – Finansman Ana Bilim Dalı

ÖZET: Sermaye piyasalarında aracılık faaliyetlerinde bulunan aracı kurumlar finansal raporlama esasları olarak Uluslararası Muhasebe Standartlarını benimsemiştir. Aracı kurumların faaliyet sonuçlarının raporlanması açısından değerlendirildiğinde bu durum geleneksel gelir tablosu uygulaması yerine kapsamlı gelir tablosu uygulamasına geçildiğini göstermektedir. Kapsamlı gelir tablosu uygulaması, dönem içinde raporlanan gelir ve gider kalemlerine ek olarak öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıpların da gelir tablosuna ilave edilmesini gerektirmektedir. Bu uygulama aracı kurumların finansal performansını daha geniş bir bakış açısı ile değerlendirmeye imkan tanımaktadır. Bu çalışmada, sermaye piyasalarının önemli oyuncularından biri olan aracı kurumların dönem karı ya da zararı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri karşılaştırılarak kalemler arasındaki değişimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, aracı kurumlar ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, aracı kurumların muhasebe sistemleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde gelir kavramı ve kapsamlı gelir kavramları ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise aracı kurumlarda kapsamlı gelirin raporlanmasına ilişkin uygulama örneğine yer verilmiş sonuçları yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aracı Kurumlar, Uluslararası Muhasebe Standartları, Toplam Kapsamlı Gelir, Kapsamlı Gelir Tablosu.

COMPREHENSIVE INCOME REPORTING IN BROKERAGE FIRMS AND INVESTIGATION OF ITS IMPACT ON ORERATING RESULTS

ABSTRACT: Brokerage firms that mediate in capital markets adapt International Accounting Standards as financial reporting basics. This situation shows a shift from conventional income statement into comprehensive income statement application when it is considered in terms of reporting results of the brokerage firms. Comprehensive income statement requires that paper gains and loses as well as income and expenditure accounts reported during the period that are reported in equities should be added to income statements. This application provides the opportunity to evaluate the performance of brokerage firms with a wider point of view. In this study, the changes between items are tried to be set by means of comparing total comprehensive income items and profit or loss items of the brokerage firms that are the key players in capital markets. The study is made up of four parts. In the first part, main feautures of the brokerage firms are given. In the second part, accounting systems of these firms are studied. In the third part, there are explanations about income and comprehensive income concepts. In the fourth part, an application sample of reporting comprehensive income is given and its outcomes are analyzed.

Keywords: Brokerage Firms, International Accounting Standards, Total Comprehensive Income, Comprehensive Income Statement.

ARACILIK KAVRAMI

Aracı kelimesinin sözlük anlamı; uzlaştıran, anlaşma sağlayan kimse ve üretici ile tüketici arasında alım satım konusunda bağlantı kuran, bundan kazanç sağlayan kimsedir. Bununla birlikte aracılık kelimesi ise sözlükte aracının gördüğü iş olarak tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 1996: 38). Sermaye piyasası açısından aracılık kavramı değerlendirildiğinde, Sermaye Piyasasında aracılık ise, Seri: V, No: 46 sayılı Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ ile düzenlenmiştir. Tebliğin 3. maddesine göre aracılık, sermaye piyasası araçlarının yetkili kuruluşlar tarafından kendi nam ve hesabına, başkası nam ve hesabına, kendi namına başkası hesabına ticari amaçla alım satım işlemi olarak tanımlanmaktadır. Tanımlamadan da anlaşıldığı gibi aracılar, menkul değerlerin alımında ya da satımında yatırımcılar adına vekil olarak faaliyet göstermektedir (Mishkin, 2004: 304).

Tebliğin 3. maddesi sermaye piyasasındaki aracılık faaliyetlerini de açıklanmaktadır. Bu maddeye göre, sermaye piyasasındaki aracılık faaliyetleri şunlardır (SPK, Seri: V, No: 46):

- Halka arza aracılık faaliyetleri
- Alım satıma aracılık faaliyetleri
- Türev araçların alım satımının yapılmasına aracılık faaliyetleri

Sermaye piyasaları, tasarruf sahipleri ve fon açığı olan birimlerin orta ve uzun vadeli fon arz ve taleplerinin karşılandığı piyasalar olarak bilinmektedir. Sermaye piyasalarında bu iki birimin istekleri aracılar tarafından karşılanmaktadır. Aracılar, yatırım kararları ile gerçekleşen menkul kıymet işlemleri arasında bir bağlantı kurmakta ve bununla birlikte piyasa bilgilerinin önemli bir kaynağı konumunda bulunmaktadır (Mathur, 1989: 514). Sermaye piyasalarında aracılık, aracı kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kuruluşlar sayesinde sermaye piyasalarında fon arz edenler ile fon talep edenlerin birbirleri ile buluşması sağlanmaktadır.

ARACI KURUM TANIMI

Sermaye piyasalarında fon fazlası olan tasarruf sahipleri ile fon açığı olan birimlerin birbirleri ile buluşmasında aracılık faaliyetleri önemli bir rol oynamaktadır. Aracılık faaliyetlerini yerine getiren kurumlardan bir tanesi olan aracı kurumlar, mevcut kalifiye bilgisi ile gerek tasarruf sahiplerine gerekse fon açığı olan birimlere gerekli desteği sağlamaktadır. Bu işlevi nedeni ile aracı kurumların sermaye piyasalarında önemli bir yere sahip oldukları görülmektedir.

Sermaye piyasalarında önemli bir yere sahip olan aracı kurumlar farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Aracı kurumlar, menkul kıymetlerin, kıymetli evrakın, mali değerleri temsil eden ya da ihraç edenin mali yükümlülüklerini içeren her türlü evrakın başkası nam ve hesabına ya da başkası hesabına kendi namına ya da kendi nam ve hesabına aracılık amacı ile alım satımı işiyle uğraşan ve menkul kıymetleri halka arz edebilen bir anonim ortaklık olarak tanımlanmaktadır (Tekinalp, 1982: 86).

Diğer bir tanımlamaya göre ise aracı kurumlar, Sermaye Piyasası Kurulu kaydına alınacak sermaye pazarları araçlarının ihracına veya halka arz yolu ile satışına aracılık etmek ve/veya daha önce çıkarılmış araçların aracılık amacı ile alım satımını yapmak üzere anonim ortaklık olarak kurulmuş ekonomik birimler olarak tanımlanmaktadır (Sarıkamış, 1998: 135).

Başka bir tanımlamada aracı kurumlar, menkul kıymet işlemlerinde aracı rolü oynayan ve bu amaçla, belli özelliklere sahip anonim ortaklık şeklinde kurulmuş olan yardımcı kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Fertekligil, 2000: 263). Diğer bir tanımlamaya göre ise aracı kurumlar, izin verilen sermaye piyasası faaliyetlerinde bulunmak üzere anonim şirket statüsünde kurulan banka dışındaki kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Karslı, 1994: 107).

Yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere aracı kurumlar, sermaye piyasalarında asıl olarak aracılık faaliyetlerinde bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile aracı kurumlar, ikincil piyasalarda menkul değerlerin alıcıları ile satıcıları arasında mali aracı olarak hizmet vermektedir (Madura, 2006: 213).

Aracı kurumların faaliyet konuları Seri: V, No: 46 sayılı Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ aracılığı ile düzenlenmiştir. Tebliğin 4. maddesi gereği aracı kurumların faaliyet konuları şunlardır (SPK, Seri: V, No: 46):

- Sermaye piyasası araçlarının ihracına ya da halka arz yolu ile satışı
- Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık amacı ile alım satımı
- Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövize dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri dahil türev araçların dayandığı kategoriler itibari ile ayrı ayrı ya da bütün olarak türev araçların alım satımı
- Sermaye piyasası araçlarının geri alım ya da satım taahhüdü ile alım satımı (repo – ters repo işlemleri)
- Yatırım danışmanlığı
- Portföy yöneticiliği

Aynı maddenin devamında aracı kurumların, yukarıda sıralanan faaliyetleri gerçekleştirebilmelerinin koşulu belirtilmektedir. Buna göre aracı kurumların yukarıda sıralanan faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için, kuruldan her bir faaliyet için ayrı ayrı yetki belgesi almaları gerekmektedir.

ARACI KURUMLARIN DÜZENLEMEK ZORUNDA OLDUKLARI FİNANSAL TABLOLAR

Finansal tablolar; muhasebe sistemi içinde kaydedilen ve toplanan bilgilerin, belirli zaman aralıkları ile bu bilgileri kullanacak olan bilgi kullanıcılarına iletilmesini sağlayan araçlar olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2006: 4). Bununla birlikte finansal tablolar, kullanıcılarına işletme sonuçlarının anlaşılmasını kolaylaştıracak, zaman içerisinde karşılaştırmalar yapabilecek ve kullanıcıların işletme hakkında bir yargıya varmasını sağlayacak çok yararlı bir muhasebe aracı olarak görülmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2006: 4).

Aracı kurumlarda finansal raporlamaya ilişkin esaslar, Seri: XI, No: 29 sayılı Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği aracılığı ile düzenlenmiştir. Tebliğin 5. maddesi gereği, aracı kurumlar Avrupa Birliği tarafından kabul edilen hali ile Uluslararası Muhasebe / Finansal Raporlama Standartlarını uygulamakla yükümlü tutulmaktadır. Bu kapsamda mali tabloların sunumunda benimsenen standartlara aykırı olmayan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayımlanan Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları esas alınmaktadır.

TMS - 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı, 9 numaralı paragrafı aracılığı ile, finansal tabloları, işletmenin finansal durumunun ve finansal performansının biçimlendirilmiş sunumu olarak tanımlamaktadır. Aynı paragraf gereğince finansal tabloların amacının, geniş bir kullanıcı kitlesinin ekonomik kararlar almalarına yardımcı olan işletmenin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında bilgi sağlamak olduğu belirtilmektedir. Aynı standardın 10 numaralı paragrafı tam bir finansal tablolar setini açıklamaktadır. Bu paragrafa göre aracı kurumlar aşağıda belirtilen mali tabloları düzenlemekle yükümlü tutulmaktadır (TMSK, 2010):

- Dönem sonu finansal durum tablosu (bilanço)
- Döneme ait kapsamlı gelir tablosu
- Döneme ait öz kaynak değişim tablosu
- Döneme ait nakit akış tablosu
- Önemli muhasebe politikalarını özetleyen dipnotlar ve diğer açıklayıcı notlar

Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayımlanan 17.04.2008 tarih 11/467 sayılı karar ile, Seri: XI, No: 29 sayılı Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği'ne göre hazırlanacak bilanço ve gelir tablosu formatları belirlenmiştir. Temel finansal tablolardan olan nakit akım tablosu ile öz kaynak değişim tablolarının sunumlarında ise Uluslararası Muhasebe Standardı / Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarında belirlenen esaslar çerçevesinde kalmak şartı ile işletmeler serbest bırakılmaktadır.

KAPSAMLI GELİR KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Muhasebe bilgi sistemi, işletmenin varlıkları ve bu varlıkların kaynakları olan sermaye ve borçlar üzerinde değişme yaratan mali nitelikli işlemlere ait verileri toplayan, toplanan verileri işleyerek bilgiye dönüştüren ve ortaya çıkan bilgileri raporlayan bir bilgi sistemi olarak tanımlanmaktadır (Sürmeli vd., 2007: 43). Muhasebe bir bilgi sistemidir ve bilgi üretmektedir. Muhasebenin temel amacı, işletme hakkında karar verme durumunda olan taraflara alacakları kararlarda yardımcı olacak faydalı finansal bilgiler sağlamak olarak ifade edilmektedir (Cemalcılar ve Önce, 1999: 27). Muhasebe sisteminde üretilen bilgilerin kaliteli bilgiler olması gerekir.

Muhasebe bilgi sisteminde üretilen bilgiler finansal tablolar aracılığı ile ilgililere sunulmaktadır. Finansal tablolardaki bilgilerin güvenilir, anlaşılabilir, ihtiyaca uygun, tarafsız, karşılaştırılabilir, tam özün önceliğine uygun bilgiler olabilmesi için, bilgilerin hazırlanmasında ve sunumunda bütün dünyanın uyguladığı ve bildiği muhasebe standart ve politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu durum muhasebede ortak bir dilin kullanılması anlayışını gündeme getirmektedir (Akdoğan, 2007: 101).

Muhasebe biliminde ortak bir dilin kullanılması anlayışı günümüz piyasa koşullarında önemini daha da fazla hissettirmektedir. Küreselleşme hareketlerinin ve uluslararası ticaretin artması, sermaye hareketlerinin çok önemli boyutlara uluşması ile birlikte, bu ortak dil anlayışı gereği, benzer olayların aynı şekilde ifade edilmesi

gerekmektedir. Bu sayede güvenilir, anlamlı ve gerçeğe uygun karşılaştırılabilir bilgilerin üretilmesi ve tarafların ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanması amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için diğer bir ifade ile muhasebe biliminde ortak bir dilin kullanılması anlayışını gerçekleştirmek için muhasebe alanında uluslararası standartların oluşturulmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Türkkot, 2005: 40).

Uluslararası muhasebe standartlarının ortaya çıkması ile birlikte ülkeler yerel uygulamalarını bırakmakta, uluslararası muhasebe standartlarını uygulamaya başlamaktadır. Uluslararası muhasebe standartları ülkemiz muhasebe uygulamalarında da yerini almaktadır. Bu kapsamda Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, Uluslararası Muhasebe Standartları kurulu tarafından yayımlanan Uluslararası Muhasebe Standartlarını aynı hali ile Türkçeye çevirerek Türkiye Muhasebe Standartları olarak yayımlamaktadır (Akdoğan, 2007: 101 – 102).

Türkiye Muhasebe Standartları uygulamalarının ülkemizde de uygulanmaya başlaması ile birlikte mevcut muhasebe sistemi uygulamalarına bazı değişiklikler getirmektedir. Türkiye Muhasebe Standartları uygulamalarının, mevcut muhasebe sisteminde raporlanan finansal tablolarda meydana getirdiği değişiklikler aşağıda belirtildiği gibi özetlenmektedir (Akdoğan, 2007: 113):

- Finansal tabloların biçimsel yapısındaki (sınıflandırmasındaki) değişiklikler
- Kapsamdaki değişiklikler
- Ölçme ve değerlemedeki değişiklikler
- Dipnot ve açıklayıcı bilgilerdeki değişiklikler

Türkiye Muhasebe Standartları uygulamalarına geçilmesi, muhasebe kayıtlarında pek fazla değişikliğe neden olmamaktadır. Ancak bu uygulamalar finansal tabloların içeriğinde ve biçiminde önemli ölçüde değişiklikler meydana getirmektedir. Aynı zamanda bu uygulamalar ile birlikte kural bazlı raporlamadan ilke bazlı raporlamaya geçilmektedir (Doğan ve Ergutay, 2010: 119).

Kural bazlı raporlama ile ilke bazlı raporlama karşılaştırıldığında ilke bazlı raporlama, finansal raporlamada işlemlerin şeklinden ziyade ekonomik özünü yansıtmayı hedeflemektedir. Ancak kural bazlı raporlama, her türlü uygulamayı kapsamaya çalışan detaylı düzenlemeleri içermektedir. Kural bazlı raporlamanın bazı olumsuz tarafları bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kural bazlı raporlama, finansal raporlama uygulamalarını tam şeffaflıktan alıkoymakta, finansal tablo hazırlayanları ve bağımsız denetçileri tek düze uygulamalara yönlendirmektedir (İbiş ve Özkan, 2006: 30). Kural bazlı raporlamanın özünde tek düzen raporlama formatları bulunurken ilke bazlı raporlama tek düzen formatlarla raporlama yapmaktan kaçınmaktadır.

Her ülke, her sektör ve her işletme birbirinden farklı özelliklere sahip olmaktadır. Standartlar bu durumu göz önünde bulundurarak işletmeler açısından sadece raporlanması gerekli asgari bilgileri belirlemektedir. Bununla birlikte standartlar finansal tablo kullanıcılarının asgari bilgi düzeyine sahip olduğunu kabul ederek finansal raporlamada ayrıntıdan kaçınmakta ve karar almada finansal bilginin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu düzenlemeler sayesinde finansal tabloları sade hazırlamak, ayrıntılara dipnotlarda yer vermek amaçlanmaktadır (Karapınar, 2007: 41 – 42).

Standartlar, finansal tablolar için tek düzen raporlama formatlarından kaçınmakta bunun yerine esnek raporlamalara izin vererek finansal bilgilerin önemliliği üzerinde durmaktadır. Finansal bilgilerin önemliliği kavramı Kavramsal Çerçevenin 30 numaralı paragrafı ile düzenlenmektedir. Bu paragrafa göre, bir bilginin verilmemesi ya da yanlış verilmesi finansal tabloları kullanarak ekonomik kararlarını verecek olan kullanıcıları etkilemekte ise, bahsi geçen bilgi önemli bilgi olarak değerlendirilmektedir. Finansal tabloların önemli bilgi kavramını temel alarak sunulması konusunda bir çerçeve oluşturmak amacı ile Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı yayımlanmıştır (Örten vd., 2007: 15).

Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı, işletmelere düzenlemeleri gereken finansal tabloları açıklamakta, ayrıca finansal tabloları düzenlerken, belirlenen asgari şekil koşullarına göre düzenlenmeleri konusunda genel bir çerçeve sunmaktadır. Tüm işletmeler tarafından düzenlenmesi gereken finansal tablolar bu standart ile belirlenmektedir. Ayrıca, bu standart her bir finansal tablonun unsurlarını ve dipnotlarda yapılması gereken açıklamaların asgari düzeyini belirlemektedir (Örten vd., 2007: 15).

Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı 1975 yılının Ocak ayında Muhasebe Politikalarının Açıklanması Standardı olarak uygulamaya girmiş ve çeşitli değişiklikler ile 1996 yılının Temmuz ayında bugünkü adı ile yayımlanmıştır. Standart yıllar itibari birçok defa değişikliğe uğramıştır.

Standardın yıllar itibari ile değişikliğe uğramasının nedenleri, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun Muhasebe Standartlarını Geliştirme Projesi kapsamında, yatırımcılar, muhasebe meslek mensupları ve diğer finansal tablo kullanıcılarının beklentilerini karşılamak ve standartlarda yer alan alternatif uygulamaları, tekrarları ve çelişkileri azaltmak olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte diğer ülke uygulamalarındaki standartlarla yakınlaşmayı sağlayarak bütün dünyada uygulanabilirliği olan tek bir muhasebe standartları setini oluşturmak olduğu belirtilmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 60).

Finansal Tabloların Sunuluşu Standardının değişiklik çalışmaları kapsamında, 2001 yılının Eylül ayında Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu, çalışma programına Performans Raporlama Projesini dahil etmiştir (Öztürk, 2009: 90). Bu proje kapsamında ilk önemli taslak çalışma 2002 yılında yayımlanmıştır. Bu taslakta dönem karı ve kapsamlı gelir kalemleri karşılaştırılmaktadır. Bu açıdan taslak çalışma incelendiğinde klasik gelir tablosunda raporlanan dönem karının işletmenin performansını belirlemede tek başına yeterli olmadığı görülmekte ve bu nedenle performans ölçümlenmesinde öz kaynaklar grubunda raporlanan kazanç ya da kayıp unsurlarının da gelir tablosuna alınmasının gerekliliği belirtilmektedir. Bu ifadelerden hareketle değerlendirme yapmak gerekirse bu çalışmada, klasik dönem karının raporlanmasının terk edilmesi ve bunun yerine kapsamlı gelir raporlanmasına geçilmesinin amaçlandığı görülmektedir (Mısırlıoğlu, 2006: 25). Bu proje 2006 yılının Mart ayında Finansal Tablo Sunum Projesi olarak yeniden adlandırılmış ve 2007 yılının Eylül ayında yayımlanmıştır (Öztürk, 2009: 90 – 91).

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, kapsamlı gelirin raporlanmasına ilişkin değişiklikleri kapsayan Finansal Tabloların Sunuluşu Standardını 13.08.2008 tarih 26966 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 66 sıra numaralı tebliğ aracılığı ile güncellemiştir. TMS – 1 Finansal Tablolar Sunuluşu Standardının güncellemeler ve yürürlük tarihleri bölümünde, ilgili standardın 31.12.2008 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için olduğunu bildirmektedir. Bununla birlikte yeni yayımlanan standardın erken uygulanma imkanının da olduğunu açıklamakta, erken uygulamayı seçen işletmeler açısından önceki tarihlerde yayımlanan standart hükümlerinin yürürlükten kalkacağı bildirilmektedir.

KAPSAMLI GELİRİN TANIMI

Muhasebe, işletmenin varlıkları ve kaynakları üzerinde değişme yaratan ve para ile ifade edilen işlemlere ait bilgileri; kaydetmek, sınıflandırmak, özetlemek, analiz etmek ve yorumlamak sureti ile ilgili kişi ve kurumlara raporlar şeklinde sunan bir bilgi sistemi olarak tanımlanmaktadır (Cemalcılar vd., 2002: 8).

Günümüz dünyasında muhasebe, sadece geçmiş olaylara bakarak kayıt tutan ve bu kayıtları raporlayan bir bilim dalı olarak değerlendirilmemektedir. Muhasebe bilimi, kayıt ve raporlama işlemlerinde geçmişteki olayların yanında, işletmeye ait varlık ve kaynaklarının değerini etkileyecek güncel ve gelecekteki olayları da göz önünde bulunduran bir bilim dalı olarak ön plana çıkmaktadır (Aktaş ve Deran, 2006: 155).

Geleneksel muhasebe, geçmiş işlemler ve tarihi maliyet yaklaşımını benimsemektedir. Ancak tarihi maliyet yaklaşımının benimsenmesinin bazı olumsuz tarafları bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, tarihi maliyet yaklaşımını esas alarak hazırlanan finansal tablolar, muhasebe bilgi sisteminde üretilen bazı bilgileri çoğu zaman anlamsız hale getirmektedir. Bununla birlikte sunulan bilgilerden yararlanan finansal tablo kullanıcılarını da yanlış kararlar almaya sevk etmektedir (Tokay vd., 2005: 98).

Küreselleşen dünyada sermaye hareketleri artmakta sermaye piyasaları gelişmektedir. Sermaye piyasalarının gelişmesi ile birlikte finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaçları da değişmektedir. Günümüzde doğru olarak sunulan finansal tablolar yeterli görülmemekte, doğru bilgilerin yanında finansal tabloların gerçeğe uygun bilgiler sunması da beklenmektedir (Pamukçu, 2011: 79). Bu durum geleneksel muhasebenin benimsediği tarihi maliyet yaklaşımının yerini gerçeğe uygun değer yaklaşımına bırakmasına yol açmaktadır.

Finansal tabloların hazırlanmasında gerçeğe uygun değer yaklaşımının benimsenmesi, muhasebe uygulamalarında bazı değişikliklere yol açmaktadır. Gerçeğe uygun değer yaklaşımı, finansal tablo unsurlarının ilk defa kayda

alınmasında ve her değerleme döneminde bazı gerçekleşmemiş kar ya da zararların raporlanmasını gerektirmektedir. Gerçekleşmemiş kar ya da zararların raporlanması, yaklaşımın temel amacına hizmet etmektedir. Gerçeğe uygun değer yaklaşımı, finansal tablo unsurlarının en gerçekçi bir şekilde piyasa fiyatını belirlemeye çalışmaktadır. Bu sayede finansal bilgiler güncelleştirilmiş hali ile sunulmaktadır. Gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıpların raporlanması bu yaklaşımının amacı ile örtüşmektedir (Tokay vd., 2005: 110 – 111). Gerçeğe uygun değer yaklaşımının sonucu olarak geleneksel gerçekleşmiş gelirlerin yanında gerçekleşmemiş gelirlerin de raporlanması kapsamlı gelir kavramını gündeme getirmektedir.

Kapsamlı gelir kavramı, Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı aracılığı ile tanımlanmaktadır. Standardın 7/e paragrafına göre kapsamlı gelir, ortakların ortak olmaları nedeni ile ortaya çıkan işlemler dışındaki işlem ve diğer olaylar sonucu belli bir dönemde öz kaynaklardaki değişim olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte kapsamlı gelir kaleminin, kar ya da zarar kalemi ile diğer kapsamlı gelir kaleminin bütün unsurlarını kapsadığı aynı madde ile belirtilmektedir. Kapsamlı gelirin iki temel bileşeni bulunmaktadır. Bu temel bileşenler dönem karı ya da zararı ile diğer kapsamlı gelir kalemlerinden oluşmaktadır. Diğer kapsamlı gelir kalemi öz kaynaklar içinde raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıplardan oluşmaktadır (Çelik, 2006: 80).

Kapsamlı gelir, bir işletmede diğer olaylar ve işlemlerin etkilerinin geniş bir ölçümü olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda kapsamlı gelir, işletme sahiplerine yapılan dağıtımlar ile işletme sahipleri tarafından sağlanan yatırımlardan kaynaklanan değişimler hariç olmak üzere, işletmenin net varlıklarında bir dönem boyunca diğer olaylar, koşullar ve işlemlerden meydana gelen tüm değişimleri içermektedir (Dyckman vd., 1998: 142).

İşletmenin net varlıklarında meydana gelen bu değişimler çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Dönem içinde yapılan işlemler sonucunda işletmenin net varlıklarında değişimler ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte işletme sahipleri dışındaki kaynaklardan doğan durumlar ya da olaylar nedeni ile de işletmenin net varlıklarında değişimler ortaya çıkabilmektedir (Mısıroğlu, 2006: 26).

Diğer bir tanımlamaya göre kapsamlı gelir, işletmenin toplam performansını ifade etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kapsamlı gelir cari dönem faaliyet sonucu ile elinde bulundurduğu varlıkların değerlemesi sonucunda ortaya çıkan ve nakte dönüşmeyen gelir ve karların toplamından oluşmaktadır (Örten vd., 2007: 31).

Kapsamlı gelir, dönem içerisinde tahakkuk eden ve öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıpların dönem karına eklenmesi ile hesaplanmaktadır. Ancak bahsi geçen gerçekleşmemiş kar ya da zararların kapsamlı gelir kaleminin bir bileşeni olarak dönem karına eklenebilmesi için bu unsurların öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kar ya da zarar olması gerekmektedir (Çelik, 2006: 77).

Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile muhasebenin temel kavramları tanımlanmaktadır. Bu kavramlardan birisi de ihtiyatlılık kavramıdır. İhtiyatlılık kavramına göre işletmelerin muhtemel giderleri ve zararları için karşılık ayrılmakta ancak muhtemel gelir ve karları için gerçekleşme dönemlerine kadar herhangi bir muhasebeleştirme işlemi yapılmamaktadır.

Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre gerçekleşmemiş kayıplar gelir tablosunda raporlanmakta ancak gerçekleşmemiş gelirler gelir tablosunda raporlanamamaktadır. Gerçeğe uygun değer yaklaşımı sonucu değerlemeden kaynaklanan kar ya da zarar unsurlarının gelir tablosuna yansıtılması ihtiyatlılık kavramı ile çelişmektedir (Tokay vd., 2005: 110). Gerçeğe uygun değer yaklaşımı ile birlikte ihtiyatlılık kavramının sınırları genişlemektedir (Çelik, 2006: 77).

İşletmelerde dönemin faaliyet sonuçları ile birlikte kapsamlı gelir kalemlerinin de raporlanması finansal bilgilerin niteliğini arttırmaktadır. Gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıpların raporlanması finansal tablo kullanıcılarına işletme faaliyetleri ve gelecekteki nakit akışlarının büyüklüğü ve zamanlaması konusunda yararlı bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca, kapsamlı gelir kalemlerinin raporlanması sonucunda, finansal tablo kullanıcıları işletme faaliyetlerinin sonuçlarını bir bütün olarak görebilmektedir. Bu sayede işletme hakkında alacakları kararları geniş bir bakış açısına göre değerlendirerek verebilmektedirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde kapsamlı gelir işletme performanslarının ölçülmesinde bir performans ölçütü olarak kullanılabilmektedir (Çelik, 2006: 76 – 83, 84).

Kapsamlı gelir kalemi, geleneksel gelir tablosunda dönem karı kalemine diğer kapsamlı gelir kalemi başlığı altında toplanan gerçekleşmemiş kar ya da zarar unsurlarının eklenmesi ile hesaplanmaktadır. Diğer kapsamlı gelir kavramı ve diğer kapsamlı gelir kalemi unsurları bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

DİĞER KAPSAMLI GELİRİN TANIMI

Kapsamlı gelir tablosunun en önemli unsuru olan diğer kapsamlı gelir kalemi öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıplardan oluşmaktadır (Çelik, 2006: 80). Diğer kapsamlı gelir kalemi TMS – 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı aracılığı ile düzenlenmektedir. Standardın 7 numaralı paragrafına göre diğer kapsamlı gelir kalemi diğer bir ifade ile öz kaynaklara yansıtılan kar ya da zararlar, kar ya da zararda raporlanmayan gelir ya da gider (yeniden sınıflandırma düzeltmeleri de dahil olmak üzere) kalemlerini kapsamaktadır (TMSK, 2010).

Diğer kapsamlı gelir kalemi unsurları öz kaynaklarda artış ya da azalışa neden olmaktadır. Ancak bu unsurlar henüz gelir ve gider tanımlamalarına uymadıkları ve kesinleşmemiş oldukları için normal gelirler ile giderler arasında raporlanmamakta bunun yerine öz kaynaklarda raporlanmaktadır. Bu kalemlerin öz kaynaklarda raporlanması dönemin tüm gelir ve giderlerinin topluca sunulmasını engellemektedir. Bu nedenle öz kaynaklar içinde raporlanan gerçekleşmemiş gelir ya da giderler, kapsamlı gelir tablosunda diğer kapsamlı gelir kalemi altında raporlanmaktadır (Kaval, 2011).

Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden birisi olan diğer kapsamlı gelir kalemi farklı unsurlardan meydana gelmektedir. Diğer kapsamlı gelir kaleminin unsurları TMS – 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı ile düzenlenmektedir. Standardın 7 numaralı paragrafına göre diğer kapsamlı gelir kalemi unsurları aşağıda belirtildiği gibi sıralanmaktadır (TMSK, 2010):

- Yeniden değerleme fazlasındaki değişimler (TMS – 16 Maddi Duran Varlıklar Standardı ve TMS – 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı)
- TMS – 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar Standardının 93A paragrafı uyarınca muhasebeleştirilmiş tanımlanmış fayda planlarındaki aktüeryal kazanç ve kayıplar
- Dış ülkelerdeki bağlı işletmeye ait finansal tabloların çevrilmesinden kaynaklanan kazanç ve kayıplar (TMS – 21 Kur Değişiminin Etkileri Standardı)
- TFRS – 9 Finansal Araçlar Standardı uyarınca gerçeğe uygun değer farkı diğer kapsamlı gelire yansıtılan öz kaynağa dayalı finansal araçlardaki yatırımlardan kaynaklanan kazanç ve kayıplar
- Nakit akış riskine ilişkin riskten korunma araçlarına bağlı olarak oluşan kazanç ya da kayıpların etkin kısımları (TMS – 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme)

TMS – 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardının 91 numaralı paragrafı diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının vergisel açısından raporlanma esasını düzenlemektedir. Bu paragrafa göre diğer kapsamlı gelir kalemi unsurları vergisel etkilerden arındırılmış net tutarı ile ya da vergisel etkilerden arındırılmadan raporlanabilmektedir. İşletmeler belirlenen raporlama esaslarını uygulamada serbest bırakılmaktadır.

TMS – 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardının 92 numaralı paragrafı, diğer kapsamlı gelir kalemi unsurları ile ilgili yeniden sınıflama düzeltmelerinin açıklanması gerekliliğini bildirmektedir. Yeniden sınıflama düzeltmeleri, bir önceki dönem gerçekleşmemiş gelir olarak raporlanan bir kalemin cari dönemde gerçekleşmesi halinde, mükerrer (tekrarlı) raporlamayı önlemek için yapılan düzeltmeleri içermektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde yeniden sınıflama düzeltmeleri, dönem net karı ya da zararı kalemi ile diğer kapsamlı gelir ya da gider kalemleri arasındaki geçişi ifade etmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 241).

Diğer kapsamlı gelir kaleminin raporlanması ile ilgili çalışmalar, Amerika Birleşik Devletleri'nde 15.12.1977 tarihinde Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) tarafından yayımlanan "Kapsamlı Gelirin Raporlanması" çalışması ile birlikte başlamıştır. Diğer kapsamlı gelir kaleminin raporlanması Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) tarafından da benimsenmiştir. Bu bağlamda Finansal Tabloların Sunuluşu Standardında 06.09.2007 tarihinde yapılan değişiklikle Uluslararası Muhasebe Standartlarına girmiştir.

Diğer kapsamlı gelir kaleminin raporlanması Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) tarafından da benimsenmiştir. Finansal Tabloların Sunuluşu Standardında 13.08.2008 tarih ve 26966 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 66 sıra numaralı tebliğ aracılığı ile yapılan değişiklikle diğer kapsamlı gelir kaleminin raporlanması, 01.01.2009 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir (Kaval, 2011).

Aracı kurumlar açısından değerlendirildiğinde, Sermaye Piyasası Kurulu tarafından 09.04.2008 tarih ve 26842 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Seri: IX, No: 29 sayılı Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği'nin 5 numaralı maddesi ile Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayımlanan standartların kabul edildiği belirtilmektedir. Bu durum aracı kurumların mali tablolarının Türkiye Muhasebe Standartları baz alınarak düzenleneceğini göstermektedir.

Bununla birlikte Sermaye Piyasası Kurulu tarafından ilan edilen 17.04.2008 tarih ve 11/467 sayılı karar ile ihraç ettiği sermaye piyasası araçları bir borsada işlem gören ortaklıklar, aracı kurumlar ve portföy yönetim şirketleri için diğer kapsamlı gelir kaleminin raporlama formatları belirlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın Problemi

Aracı kurumlar Uluslararası Muhasebe Standartları'na uygun raporlama esaslarına geçmesi ile birlikte kapsamlı gelir tablosunu raporlamaya başlamıştır. Aracı kurumların raporladıkları kapsamlı gelir tablosu unsurlarından birisi de öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıplardaki değişimleri raporladıkları diğer kapsamlı gelir kalemidir. Diğer kapsamlı gelir kalemlerinin dönem karı ya da zararı kalemine eklenmesi ile toplam kapsamlı gelir kalemi hesaplanmaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren aracı kurumların raporladıkları dönem karı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasındaki değişimleri belirlemek çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Uluslararası Muhasebe Standartları'na uygun raporlama yapmakla yükümlü olan aracı kurumlar kapsamlı gelir tablosunu düzenlemek zorundadır. Kapsamlı gelir tablosu uygulaması, işletmenin dönem içerisinde meydana gelen gelir ve giderlerinin raporlamasının yanı sıra öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıpların da mali tablolara dahil edilmesini esas almaktadır.

Öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıpların mali tablolara taşınması şüphesiz ki aracı kurumların düzenlemiş oldukları mali tabloları etkilemektedir. Kapsamlı gelir tablosunu düzenlemekle yükümlü aracı kurumlar öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıplardaki değişimi kapsamlı gelir tablosunda, diğer kapsamlı gelir kalemi unsurları olarak raporlamaktadır. Kapsamlı gelir tablosunda diğer kapsamlı gelir kaleminin dönem karı ya da zararına eklenmesi ile toplam kapsamlı gelir kalemi hesaplanmaktadır.

Bu çalışmada, aracı kurumların raporladıkları dönem karı ya da zararı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasındaki değişimleri tespit etmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Sermaye piyasalarında aracılık faaliyetlerinde bulunan aracı kurumlar, orta ve uzun vadede fon arz eden birimler ile fon talep eden birimlerin buluşmasını sağlamaktadır. Bu faaliyetleri nedeni ile aracı kurumlar sermaye piyasalarında önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Sermaye piyasalarının önemli oyuncularından birisi olan aracı kurumlar Uluslararası Muhasebe Standartlarına uygun finansal raporlama esaslarını benimsemiştir. Finansal raporlama açısından aracı kurumlar, standartların uygun gördüğü esaslara göre raporlama yapmaktadır.

Faaliyet sonuçlarının raporlanması açısından değerlendirildiğinde aracı kurumlar, faaliyet sonuçlarını raporlamada geleneksel gelir tablosunu terk etmiş, bunun yerine kapsamlı gelir tablosu uygulamasına geçmiştir. Kapsamlı gelir tablosu uygulaması geleneksel olarak raporlanan gelir ve giderlerin yanı sıra öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıpların da mali tablolara yansıtılmasını esas almaktadır.

Kapsamlı gelir tablosu uygulaması ile birlikte aracı kurumların faaliyet sonuçları daha geniş bir bakış açısı ile değerlendirilmektedir. Sermaye piyasalarının önemli oyuncularından olan aracı kurumların dönem karı kalemleri ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasındaki ilişkileri inceleyen ve bu sayede aracı kurumların faaliyet sonuçlarını daha

geniş bir bakış açısı ile ortaya çıkaran bu çalışma sermaye piyasaları ve aracı kurumlar sektörü açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Hipotezi

Araştırma temel olarak aşağıda belirtilen hipotezler üzerine kurulmuştur. Bu ana hipotezleri desteklemek amacı ile çalışmada gerekli açıklama ve hesaplamalara yer verilmiştir. Araştırmanın hipotezleri şunlardır:

H_0 = Dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H_1 = Dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Araştırmanın Kapsam Ve Sınırlılıkları

Araştırmada, sermaye piyasalarında faaliyet gösteren aracı kurumların bağımsız denetimden geçmiş mali tabloları kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi 6 yıl ve daha fazla süre faaliyette olan aracı kurumlar olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada 42 adet aracı kurumun 6 yıllık tam mali veri setlerine ulaşılmıştır. 2010 yılı itibari ile sermaye piyasalarında faaliyet gösteren aracı kurum sayısı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (TSPAKB, 2010: 83):

Aracı Kurumlar Hakkında Genel Bilgiler	**2010 Yılı Aracı Kurum Sayısı**	**Örneklem**	**Örneklemin Temsil Gücü**
Banka Kökenli Aracı Kurumlar	28	14	50 %
Banka Kökenli Olmayan Aracı Kurumlar	58	28	48 %
Toplam	**86**	**42**	**49 %**
Banka Kökenli Aracı Kurumlar	Ortaklık yapısında Türkiye'de faaliyet gösteren bir bankanın dolaylı ya da doğrudan %50'nin üzerinde payı bulunan aracı kurumlar		
Banka Kökenli Olmayan Aracı Kurumlar	Diğer aracı kurumlar		

Analize tabi aracı kurum sayısının banka kökenli aracı kurumları temsil gücü %50, banka kökenli olmayan aracı kurumları temsil gücü 48 % ve toplamda evreni temsil gücü %49 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte analize tabi aracı kurumlar tesadüfi olarak seçilmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren aracı kurumlar kapsamlı gelir tablosu uygulamasına 2008 yılı itibari ile geçmiştir. Kapsamlı gelir tablosu kalemleri ile ilgili veriler 2008 – 2010 dönemlerini kapsamaktadır. Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinin analizinde kullanılacak 3 yıllık dönem, çalışmanın kısıtlarından bir diğerini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi'nde yayımlanan "Comprehensive Income Under IFRS: Evidence From a Cross – Sectional Analysis" başlıklı makalenin uygulama metodolojisinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında, sermaye piyasalarında faaliyet gösteren 42 adet aracı kurumun 2005 – 2010 dönemlerine ait bağımsız denetimden geçmiş bilanço ve gelir tablosu verileri kullanılarak analize tabi aracı kurumların raporladıkları dönem karı ya da zararı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasındaki değişimler yıllar itibari ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda kapsamlı gelir tablosu kalemlerinin frekans dağılımlarının analizi, dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin değişimlerinin analizi, diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının grup içerisindeki dağılımlarının analizi, dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin istatistiksel analizleri yapılmıştır.

İstatistiksel analizler iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak bahsi geçen kalemler ile ilgili tanımlayıcı istatistiksel hesaplamalara yer verilmiştir. Bu sayede analize tabi veriler özetlenerek sunulmuştur. İzleyen aşamada ise t testi hesaplamalarına yer verilmiştir. Bu sayede dönem karı ya da zararı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamaları karşılaştırılmış ve iki ortalama arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlılığı analiz edilmiştir. t testi hesaplamalarında verilerin normal dağılıma uygun olması ya da olmaması kullanılan istatistiksel tekniği etkilemektedir. Bu amaçla t testi hesaplamalarına geçilmeden önce verilere normal dağılıma uygunluk testleri yapılmıştır. Bu kapsamda veriler Kolmogorov – Smirnow ve Shapiro Wilks normal dağılıma uygunluk testleri ile analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda verilerin normal dağılıma uygunluk göstermediği ortaya çıkmıştır.

Verilerin normal dağılıma uygunluk göstermediği durumlarda diğer bir ifade ile verilere parametrik testlerin uygulanamadığı durumlarda bu testin alternatifi olarak kullanılan ve parametrik olmayan verilere uygulanan Wilcoxon t testi uygulanmıştır. İstatistiksel analizler için SPSS 15.0 paket programından yararlanılmıştır.

Verilerin Toplanması
Araştırmada kullanılan 6 yıllık mali tablo veri setleri İMKB'nin web sitesinden, Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun web sitesinden ve aracı kurumların web sitelerinden temin edilerek derlenmiştir. Elde edilen analize tabi mali tablo veri setleri bağımsız denetimden geçmiş mali verilerden oluşmaktadır.

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
Araştırmada bahsi geçen aracı kurumların incelenmesi sonucunda ulaşılan bulgular aşağıda sunulmuştur. Çalışmada öncelikle kapsamlı gelir tablosu kalemleri tutarları itibari ile gruplara ayrılarak frekans dağılımları tespit edilmiştir. Sonraki aşamada dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin değişimleri tespit edilmiştir. İzleyen aşamada diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının kendi grubu içerisindeki dağılımları ortaya konulmuştur. Son olarak dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin istatistiksel analizleri gerçekleştirilmiştir.

İstatistiksel analizler iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri ile ilgili tanımlayıcı istatistiksel hesaplamalara yer verilmiştir. Bu hesaplamalar sayesinde yığın halinde bulunan veriler özetlenmiş ve verilerin genel durumu ortaya koyulmuştur. Bu sayede veriler hakkında karar verme kolaylığı sağlanmıştır.

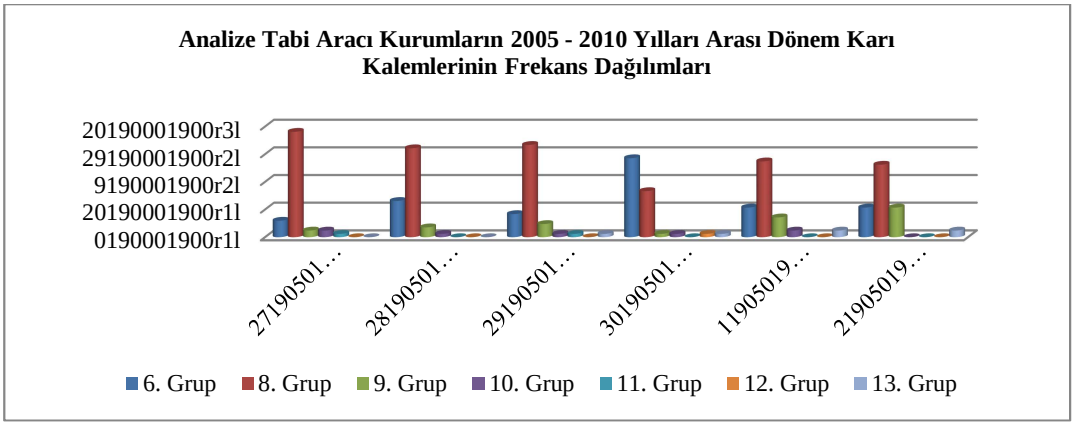
İzleyen bölümde ise t testi hesaplamalarına yer verilmiştir. t testi hesaplamalarında verilerin normal dağılıma uygunluğu istatistiksel teknikleri etkilemektedir. Verilerin normal dağılıma uyması durumunda parametrik testler, uymadığı durumlarda ise parametrik olmayan testler kullanılmaktadır. Bu kapsamda verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov – Smirnow ve Shapiro Wilks testleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda ise verilerin normal dağılıma uymadığı ortaya çıkmıştır. t testi hesaplamalarında normal dağılıma uymayan veriler için kullanılan ve bu testin alternatifi olarak tanımlanan Wilcoxon t testi hesaplamalarından yararlanılmıştır. Bu hesaplamalar sayesinde dönem karı ya da zararı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasındaki değişimlerin anlamlı düzeyde olup olmadıkları tespit edilmiştir.

Kapsamlı Gelir Tablosu Kalemlerinin Frekans Dağılımlarının Analizi
Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden olan dönem karı, diğer kapsamlı gelir ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin analizini kolaylaştırmak amacı ile ilk olarak frekans dağılımı tablolarından yararlanılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde kalemler için gruplar oluşturulmuş ve her grup için bir değer belirlenmiştir. Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinin parasal tutarları tabi oldukları grup için belirlenen değerle gösterilmektedir. Bu sayede analize tabi aracı kurumların kapsamlı gelir tablosu kalemlerinin hangi düzeylerde olduğunun gösterilmesi amaçlanmıştır. Dönem karı, diğer kapsamlı gelir kalemi ve toplam kapsamlı gelir kalemleri için belirlenen grup aralıkları ve grup değerleri aşağıdaki tablo ile gösterilmiştir:

KAPSAMLI GELİR TABLOSU KALEMLERİ	
Grup Aralığı	**Grup Değeri**
(-50.000.000 TL) / (+)	1
(-50.000.000 TL) / (-40.000.000 TL)	2
(-40.000.000 TL) / (-30.000.000 TL)	3
(-30.000.000 TL) / (-20.000.000 TL)	4
(-20.000.000 TL) / (-10.000.000 TL)	5
(-10.000.000 TL) / (0 TL)	6
(0 TL)	7
(0 TL) / (10.000.000 TL)	8
(10.000.000 TL) / (20.000.000 TL)	9
(20.000.000 TL) / (30.000.000 TL)	10
(30.000.000 TL) / (40.000.000 TL)	11
(40.000.000 TL) / (50.000.000 TL)	12
(50.000.000 TL) / (+)	13

Aracı Kurumların Dönem Karı Kalemlerinin Frekans Dağılımlarının Analizi

Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden birisi olan dönem karı kaleminin yıllar itibari ile frekans dağılımları grafik üzerine aktarılmıştır. Aşağıda belirtilen grafikte analize tabi aracı kurumların genel olarak dönem karlarının dağılımı gösterilmiştir.

Analize tabi aracı kurumların dönem karlarının gruplara dağılımının genel olarak gösterildiği yukarıdaki grafik incelendiğinde, 2005 yılında analize tabi aracı kurumların %76.2'sinin dönem karlarının 8 numaralı grupta, %11.9'unun dönem karlarının 6 numaralı grupta, %4.8'inin dönem karlarının 9 numaralı grupta, %4.8'inin dönem karlarının 10 numaralı grupta ve %2.4'ünün dönem karlarının 11 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %88.1'inin dönem karlarının (-/+) 10.000.000 TL arasında değişim gösterdiği görülmektedir.

2006 yılında analize tabi aracı kurumların %64.2'sinin dönem karlarının 8 numaralı grupta, %26.2'sinin dönem karlarının 6 numaralı grupta, %7.1'inin dönem karlarının 9 numaralı grupta ve %2.4'ünün dönem karlarının 10 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %90.5'inin dönem karlarının (-/+) 10.000.000 TL arasında değişim gösterdiği görülmektedir.

2007 yılında analize tabi aracı kurumların %66.7'sinin dönem karlarının 8 numaralı grupta, %16.7'sinin dönem karlarının 6 numaralı grupta, %9.5'inin dönem karlarının 9 numaralı grupta, %2.4'ünün dönem karlarının 10

numaralı grupta, %2.4'ünün dönem karlarının 11 numaralı grupta ve %2.4'ünün dönem karlarının 13 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda 6 numaralı grubun yüzdelik dilimi düşerken 9 numaralı grupta küçük bir artış gözlenmiştir.

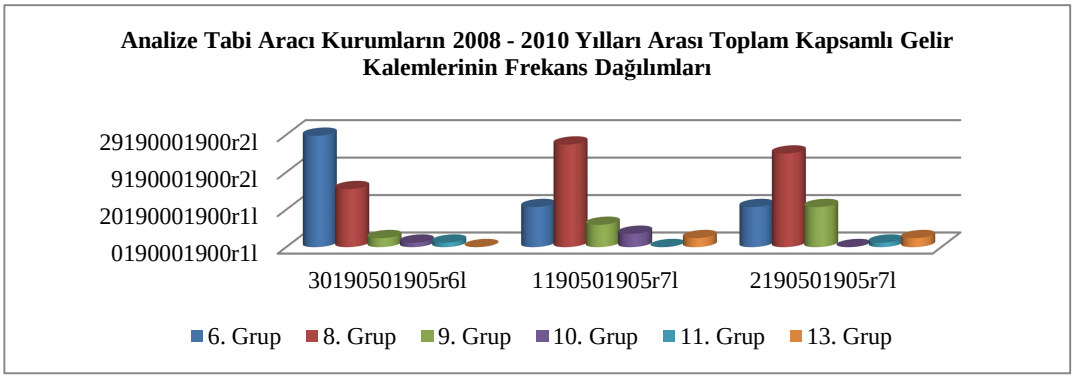
2008 yılında analize tabi aracı kurumların 57.1'inin dönem karlarının 6 numaralı grupta, %33.3'ünün dönem karlarının 8 numaralı grupta, %2.4'ünün dönem karlarının 9 numaralı grupta, %2.4'ünün dönem karlarının 10 numaralı grupta, %2.4'ünün dönem karlarının 12 numaralı grupta ve %2.4'ünün dönem karlarının 13 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda 6 numaralı grupta ani bir artış meydana geldiği görülmektedir. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %90.4'ünün dönem (-/+) 10.000.000 TL arasında değişim gösterdiği görülmektedir.

2009 yılında analize tabi aracı kurumların %54.8'inin dönem karlarının 8 numaralı grupta, %21.4'ünün dönem karlarının 6 numaralı grupta, %14.3'ünün dönem karlarının 9 numaralı grupta, %4.8'inin dönem karlarının 10 numaralı grupta ve %4.8'inin dönem karlarının 13 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda 6 numaralı grupta düşüş yaşanırken 9 numaralı grupta ani bir çıkış yaşandığı görülmektedir. Bunun anlamı bu yılda 10.000.000 TL – 20.000.000 TL aralığında dönem karına sahip aracı kurum sayısında ani bir artışın meydana geldiği görülmektedir.

2010 yılında analize tabi aracı kurumların %52.4'ünün dönem karlarının 8 numaralı grupta, %21.4'ünün dönem karlarının 6 numaralı grupta, %21.4'ünün dönem karlarının 9 numaralı grupta ve %4.8'inin dönem karlarının 13 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda da 9 numaralı grubun artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durum 10.000.000 TL – 20.000.000 TL aralığında dönem karına sahip aracı kurum sayısında artış eğiliminin devam ettiğini göstermektedir.

Aracı Kurumların Toplam Kapsamlı Gelir Kalemlerinin Frekans Dağılımlarının Analizi

Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden birisi olan toplam kapsamlı gelir kaleminin yıllar itibari ile frekans dağılımları grafik üzerine aktarılmıştır. Aşağıda belirtilen grafikte analize tabi aracı kurumların genel olarak toplam kapsamlı gelir kalemlerinin dağılımı gösterilmiştir.

Analize tabi aracı kurumların toplam kapsamlı gelir kalemlerinin gruplara dağılımının genel olarak gösterildiği yukarıdaki grafik incelendiğinde, 2008 yılında analize tabi aracı kurumların %59.5'inin toplam kapsamlı gelirlerinin 6 numaralı grupta, %31.0'inin toplam kapsamlı gelirlerinin 8 numaralı grupta, %4.8'inin toplam kapsamlı gelirlerinin 9 numaralı grupta, %2.4'ünün toplam kapsamlı gelirlerinin 10 numaralı grupta ve %2.4'ünün toplam kapsamlı gelirlerinin 11 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %90.5'inin toplam kapsamlı gelirlerinin (-/+) 10.000.000 TL arasında değişim gösterdiği görülmektedir.

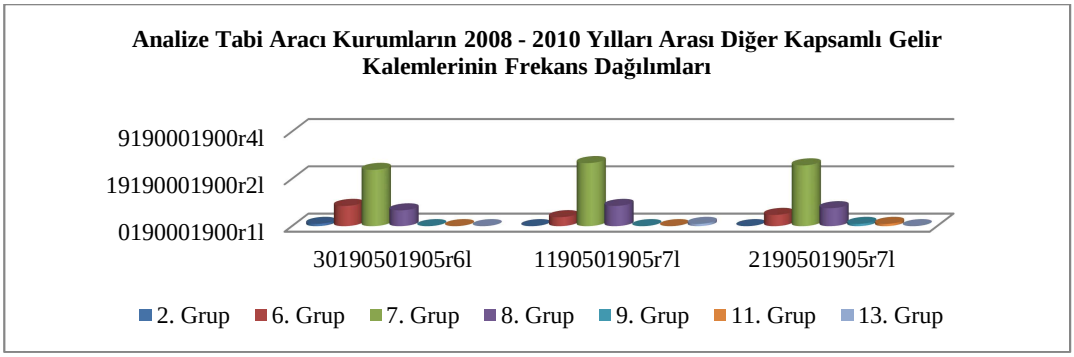
2009 yılında analize tabi aracı kurumların %54.8'inin toplam kapsamlı gelirlerinin 8 numaralı grupta, %21.4'ünün toplam kapsamlı gelirlerinin 6 numaralı grupta, %11.9'unun toplam kapsamlı gelirlerinin 9 numaralı grupta, %7.1'inin toplam kapsamlı gelirlerinin 10 numaralı grupta ve %4.8'inin toplam kapsamlı gelirlerinin 13 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda 6 numaralı grupta ani bir düşüş ve 8 numaralı grupta ani bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu durum 0 TL – (-)10.000.000 TL aralığında toplam kapsamlı gelire sahip aracı kurum sayısında ani

bir azalışın, 0 TL – 10.000.000 TL aralığında toplam kapsamlı gelire sahip aracı kurum sayısında ani bir artışın meydana geldiğini göstermektedir.

2010 yılında analize tabi aracı kurumların %50.0'sinin toplam kapsamlı gelirlerinin 8 numaralı grupta, %21.4'ünün toplam kapsamlı gelirlerinin 6 numaralı grupta, %21.4'ünün toplam kapsamlı gelirlerinin 9 numaralı grupta, %4.8'inin toplam kapsamlı gelirlerinin 13 numaralı grupta ve %2.4'ünün toplam kapsamlı gelirlerinin 11 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda 8 numaralı grupta küçük bir azalma gözlenirken 9 numaralı gruptaki artış yaşandığı görülmektedir. Bu yılda 10.000.000 TL – 20.000.000 TL aralığında toplam kapsamlı gelire sahip aracı kurum sayısında artışın meydana geldiği görülmektedir.

Aracı Kurumların Diğer Kapsamlı Gelir Kalemlerinin Frekans Dağılımlarının Analizi

Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden birisi olan diğer kapsamlı gelir kaleminin yıllar itibari ile frekans dağılımları grafik üzerine aktarılmıştır. Aşağıda belirtilen grafikte analize tabi aracı kurumların genel olarak diğer kapsamlı gelir kalemlerinin dağılımı gösterilmiştir.

Analize tabi aracı kurumların diğer kapsamlı gelir kalemlerinin gruplara dağılımının genel olarak gösterildiği yukarıdaki grafik incelendiğinde, 2008 yılında analize tabi aracı kurumların %59.5'inin diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 7 numaralı grupta, %21.4'ünün diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 6 numaralı grupta, %16.7'sinin diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 8 numaralı grupta, %2.4'ünün diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 2 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %59.5'inin diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 0 TL olduğu görülmektedir. Bu durum diğer kapsamlı gelir kalemlerinin dönem karına olumlu ya da olumsuz bir etkide bulunmadığını göstermektedir. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %38.1'inin diğer kapsamlı gelir kalemlerinin (-/+) 10.000.000 TL aralığında değişim gösterdiği görülmektedir.

2009 yılında analize tabi aracı kurumların %66.7'sinin diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 7 numaralı grupta, %21.4'ünün diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 8 numaralı grupta, %9.5'inin diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 6 numaralı grupta ve %2.4'ünün diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 13 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılda 7 ve 8 numaralı gruplarda artış yaşanırken 6 numaralı grupta azalış yaşandığı görülmektedir. Bu durum 0 TL tutarında diğer kapsamlı gelir kalemine sahip aracı kurum sayısında ve 0 TL – 10.000.000 TL aralığında diğer kapsamlı gelir kalemine sahip aracı kurum sayısında artışın meydana geldiğini göstermektedir.

2010 yılında analize tabi aracı kurumların %64.3'ünün diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 7 numaralı grupta, %19.0'unun diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 8 numaralı grupta, %11.9'unun diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 6 numaralı grupta, %2.4'ünün diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 9 numaralı grupta ve %2.4'ünün diğer kapsamlı gelir kalemlerinin 11 numaralı grupta toplandığı görülmektedir. Bu yılın nispeten bir önceki yılla benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Dönem Karı Kalemleri ve Toplam Kapsamlı Gelir Kalemlerindeki Değişimlerinin Analizi

Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden olan dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin değişimlerinin analizini kolaylaştırmak amacı ile ilk olarak frekans dağılımı tabloları oluşturulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde dönem karı

ve kapsamlı gelir kalemlerinin değişim yüzdeleri için gruplar oluşturulmuş ve her grup için bir değer belirlenmiştir. Dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin değişim yüzdeleri tabi oldukları grup için belirlenen değerle gösterilmektedir. Bu sayede analize tabi aracı kurumların dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin değişimlerinin hangi düzeylerde olduğunun gösterilmesi amaçlanmıştır.

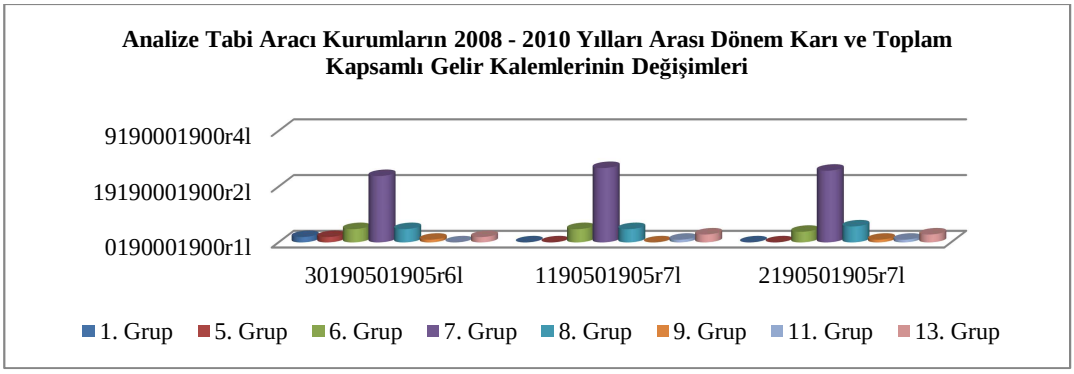
Dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri için belirlenen grup aralıkları ve grup değerleri aşağıdaki tablo ile gösterilmiştir:

DÖNEM KARI VE TOPLAM KAPSAMLI GELİR KALEMLERİNİN DEĞİŞİM YÜZDELERİ	
Grup Aralığı	**Grup Değeri**
(-50 %) / (+)	1
(-50 %) / (-40 %)	2
(-40 %) / (-30 %)	3
(-30 %) / (-20 %)	4
(-20 %) / (-10 %)	5
(-10 %) / (0 %)	6
(0 %)	7
(0 %) / (10 %)	8
(10 %) / (20 %)	9
(20 %) / (30 %)	10
(30 %) / (40 %)	11
(40 %) / (50 %)	12
(50 %) / (+)	13

Analize tabi aracı kurumların dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri arasındaki değişimlerin etkisini gösteren yukarıdaki frekans dağılım tablosundan hareketle, değişimin etkilerini ve yönünü özetleyen tablo yıllar itibari ile aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Analize Tabi Aracı Kurumlar	**2008 Yılı Değişimler**		**2009 Yılı Değişimleri**		**2010 Yılı Değişimleri**	
Değişimin Etkisi	**Adet**	**Yüzde**	**Adet**	**Yüzde**	**Adet**	**Yüzde**
(-50 %) / (+)	2	4.8 %	0	0.0 %	0	0.0 %
(-20 %) / (-10 %)	2	4.8 %	0	0.0 %	0	0.0 %
(-10 %) / (0 %)	5	11.9 %	5	11.9 %	4	9.5 %
(0 %)	25	59.5 %	28	66.7 %	27	64.3 %
(0 %) / (10 %)	5	11.9 %	5	11.9 %	6	14.3 %
(10 %) / (20 %)	1	2.4 %	0	0.0 %	1	2.4 %
(30 %) / (40 %)	0	0.0 %	1	2.4 %	1	2.4 %
(50 %) / (+)	2	4.8 %	3	7.1 %	3	7.1 %
Toplam	**42**	**100.0 %**	**42**	**100.0 %**	**42**	**100.0 %**

Analize tabi aracı kurumların dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri arasındaki değişimlerin etkisini gösteren yukarıdaki tablonun grafik üzerinde gösterimi aşağıdaki gibidir:

Analize tabi aracı kurumların dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri arasındaki değişimlerin etkilerini ve yönlerini özetleyen yukarıdaki grafik incelendiğinde, 2008 yılında analize tabi aracı kurumların %59.5'inin değişimlerinin 7 numaralı grupta, %11.9'unun değişimlerinin 6 numaralı grupta, %11.9'unun değişimlerinin 8 numaralı grupta, %4.8'inin değişimlerinin 1 numaralı grupta, %4.8'inin değişimlerinin 5 numaralı grupta, %4.8'inin değişimlerinin 13 numaralı grupta ve %2.4'ünün değişimlerinin 9 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %59.5'inin dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında değişim yaşanmadığı görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %23.8'inin dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri arasındaki değişimlerin ise (-/+) 10% aralığında değişim gösterdiği görülmüştür.

2009 yılında analize tabi aracı kurumların %66.7'sinin değişimlerinin 7 numaralı grupta, %11.9'unun değişimlerinin 6 numaralı grupta, %11.9'unun değişimlerinin 8 numaralı grupta, %7.1'inin değişimlerinin 13 numaralı grupta ve %2.4'ünün değişimlerinin 11 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda 7 numaralı grupta artış yaşanırken, 6 ve 8 numaralı gruplarda değişim yaşanmamıştır. Bu durum dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında değişim yaşanmayan aracı kurumların sayısının bu yılda arttığını göstermektedir.

2010 yılında analize tabi aracı kurumların %64.3'ünün değişimlerinin 7 numaralı grupta, %14.3'ünün değişimlerinin 8 numaralı grupta, %9.5'inin değişimlerinin 6 numaralı grupta, %7.1'inin değişimlerinin 13 numaralı grupta, %2.4'ünün değişimlerinin 11 numaralı grupta ve %2.4'ünün değişimlerinin 9 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yıl nispeten bir önceki yılla benzerlik göstermektedir.

Diğer Kapsamlı Gelir Kalemi Unsurlarının Grup İçerisindeki Dağılımlarının Analizi

Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden olan diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının analizini kolaylaştırmak amacı ile ilk olarak frekans dağılımı tabloları oluşturulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde diğer kapsamlı gelir kalemi unsurları için gruplar oluşturulmuş ve her grup için bir değer belirlenmiştir. Diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının grup içerisindeki dağılım yüzdeleri tabi oldukları grup için belirlenen değerle gösterilmektedir. Bu sayede analize tabi aracı kurumların diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının grup içerisindeki ağırlıklarının hangi düzeylerde olduğunun gösterilmesi amaçlanmıştır.

Diğer kapsamlı gelir kalemi unsurları için belirlenen grup aralıkları ve grup değerleri aşağıdaki tablo ile gösterilmiştir:

DİĞER KAPSAMLI GELİR KALEMİ UNSURLARININ GRUP İÇERİSİNDEKİ AĞIRLIKLARI	
Grup Aralığı	**Grup Değeri**
(-100 %) / (+)	1
(-100 %) / (-75 %)	2
(-75 %) / (-50 %)	3
(-50 %) / (-25 %)	4
(-25 %) / (0 %)	5
(0 %)	6
(0 %) / (25 %)	7
(25 %) / (50 %)	8
(50 %) / (75 %)	9
(75 %) / (100 %)	10
(100 %) / (+)	11

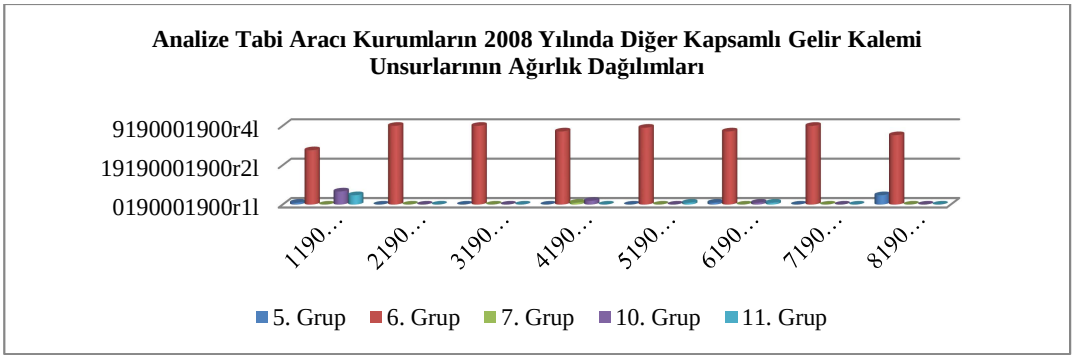
Analize tabi aracı kurumların diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının grup içerisindeki ağırlıklarını gösteren yukarıdaki frekans dağılım tablosundan hareketle, diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının grup içerisindeki ağırlık dağılımlarını özetleyen tablolar yıllar itibari ile aşağıdaki tablolarda sunulmuştur. Tablolar oluşturulurken okuma kolaylığı sağlanması açısından sütunlarda diğer kapsamlı gelir kalemi unsurları numaralandırılarak verilmiştir. Verilen numaralandırma işleminin açıklaması aşağıda belirtildiği gibidir:

DİĞER KAPSAMLI GELİR KALEMİ UNSURLARI	
No	**Açıklama**
1	Finansal Varlıklar Değer Artış Fonundaki Değişim
2	Duran Varlıklar Değer Artış Fonundaki Değişim
3	Finansal Riskten Korunma Fonundaki Değişim
4	Yabancı Para Çevrim Farklarındaki Değişim
5	Aktüeryal Kazanç ya da Kayıplardaki Değişim
6	Özkaynak Yöntemi İle Değerlenen Ortaklıklar Fonundaki Değişim
7	Yeniden Değerleme Fonundaki Değişim
8	Vergi Gelir/Gider Etkisi

Analize tabi aracı kurumların 2008 yılı diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının grup içerisindeki dağılımları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Ağırlık dağılımları analize tabi tüm aracı kurumların verilerini göstermektedir.

2008 Ağırlık Dağılımları	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**
Ağırlık Yüzdeleri	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**
(-25 %) / (0 %)	1	0	0	0	0	1	0	5
(0 %)	29	42	42	39	41	39	42	37
(0 %) / (25 %)	0	0	0	1	0	0	0	0
(75 %) / (100 %)	7	0	0	2	0	1	0	0
(100 %) / (+)	5	0	0	0	1	1	0	0
Toplam	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**

Analize tabi aracı kurumların diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının 2008 yılında grup içerisindeki dağılımını özetleyen yukarıdaki tablonun grafik üzerinde gösterimi aşağıdaki gibidir:

Analize tabi aracı kurumların diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının 2008 yılında grup içerisindeki dağılımını özetleyen yukarıdaki grafik incelendiğinde, finansal varlıklar değer artış fonlarındaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %69.0'unun kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %16.7'sinin kalem tutarlarının 10 numaralı grupta, %11.9'unun kalem tutarlarının 11 numaralı grupta ve %2.4'ünün kalem tutarlarının 5 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %69.0'unun finansal varlık değer artış fonu kalemini raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %16.7'sinin kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %75 - %100 aralığında değişim gösterdiği, %11.9'unun kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %100' den daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durum analize tabi aracı kurumların %11.9'unun finansal varlıklar değer artış fonundaki değişim kalemini vergi etkisinden arındırmadan raporladıklarını göstermektedir.

Yabancı para çevrim farklarındaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %92.9'unun kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %4.8'inin kalem tutarlarının 10 numaralı grupta ve %2.4'ünün kalem tutarlarının 7 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %92.9'unun yabancı para çevrim farklarındaki değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %4.8'inin kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %75 - %100 aralığında değişim gösterdiği, %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %0 - %25 aralığında değişim gösterdiği görülmüştür.

Aktüeryal kazanç ya da kayıplardaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %97.6'sının kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %2.4'ünün kalem tutarlarının 11 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %97.6'sının aktüeryal kazanç ya da kayıplardaki değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %100' den daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durum analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün aktüeryal kazanç ya da kayıplardaki değişim kalemini vergi etkisinden arındırmadan raporladıklarını göstermektedir.

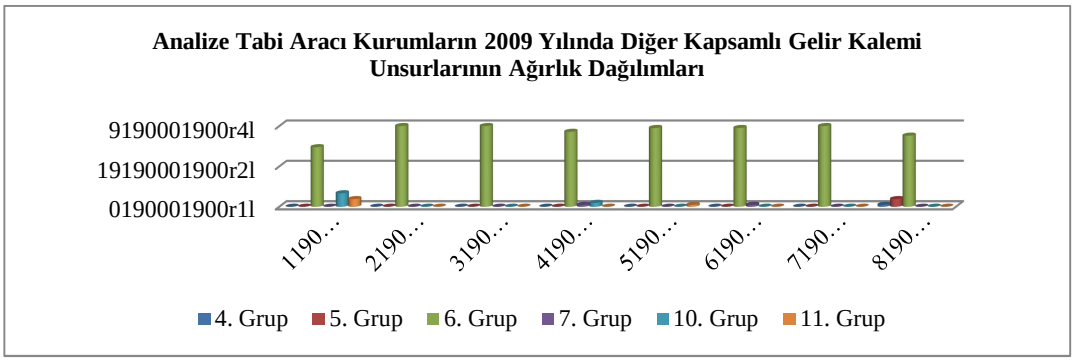
Öz kaynaklar yöntemi ile değerlenen ortaklıklar fonundaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %92.9'unun kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %2.4'ünün kalem tutarlarının 5 numaralı grupta, %2.4'ünün kalem tutarlarının 10 numaralı grupta ve %2.4'ünün kalem tutarlarının 11 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %92.9'unun öz kaynaklar yöntemi ile değerlenen ortaklıklar fonundaki değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının -%25 - %0 aralığında değişim gösterdiği, %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %75 - %100 aralığında değişim gösterdiği ve %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %100' den daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durum analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün öz kaynaklar yöntemi ile değerlenen ortaklıklar fonundaki değişim kalemini vergi etkisinden arındırmadan raporladıklarını göstermektedir.

Analize tabi aracı kurumların bu yılda duran varlıklar değer artış fonlarındaki değişim kalemleri, finansal riskten korunma fonundaki değişim kalemleri ve yeniden değerleme fonundaki değişim kalemlerini raporlamadıkları görülmüştür.

Analize tabi aracı kurumların 2009 yılı diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının grup içerisindeki dağılımları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Ağırlık dağılımları analize tabi tüm aracı kurumların verilerini göstermektedir.

2009 Ağırlık Dağılımları	1	2	3	4	5	6	7	8
Ağırlık Yüzdeleri	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**
(-50 %) / (-25 %)	0	0	0	0	0	0	0	1
(-25 %) / (0 %)	0	0	0	0	0	0	0	4
(0 %)	31	42	42	39	41	41	42	37
(0 %) / (25 %)	0	0	0	1	0	1	0	0
(75 %) / (100 %)	7	0	0	2	0	0	0	0
(100 %) / (+)	4	0	0	0	1	0	0	0
Toplam	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**

Analize tabi aracı kurumların diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının 2009 yılında grup içerisindeki dağılımını özetleyen yukarıdaki tablonun grafik üzerinde gösterimi aşağıdaki gibidir:

Analize tabi aracı kurumların diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının 2009 yılında grup içerisindeki dağılımını özetleyen yukarıdaki grafik incelendiğinde, finansal varlıklar değer artış fonlarındaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %73.8'inin kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %16.7'sinin kalem tutarlarının 10 numaralı grupta ve %9.5'inin kalem tutarlarının 11 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %73.8'inin finansal varlık değer artış fonu kalemini raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %16.7'sinin kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %75 - %100 aralığında değişim gösterdiği, %9.5'inin kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %100' den daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durum analize tabi aracı kurumların %9.5'inin finansal varlıklar değer artış fonundaki değişim kalemini vergi etkisinden arındırmadan raporladıklarını göstermektedir.

Yabancı para çevrim farklarındaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %92.9'unun kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %4.8'inin kalem tutarlarının 10 numaralı grupta ve %2.4'ünün kalem tutarlarının 7 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %92.9'unun yabancı para çevrim farklarındaki değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %4.8'inin kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %75 - %100 aralığında değişim gösterdiği, %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %0 - %25 aralığında değişim gösterdiği görülmüştür. Bu kalemin bir önceki yıla göre değişim göstermediği görülmüştür.

Aktüeryal kazanç ya da kayıplardaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %97.6'sının kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %2.4'ünün kalem tutarlarının 11 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %97.6'sının aktüeryal kazanç ya da kayıplardaki değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %100' den daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durum analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün aktüeryal kazanç ya da kayıplardaki değişim kalemini vergi etkisinden arındırmadan raporladıklarını göstermektedir. Bu kalemin bir önceki yıla göre değişim göstermediği görülmüştür.

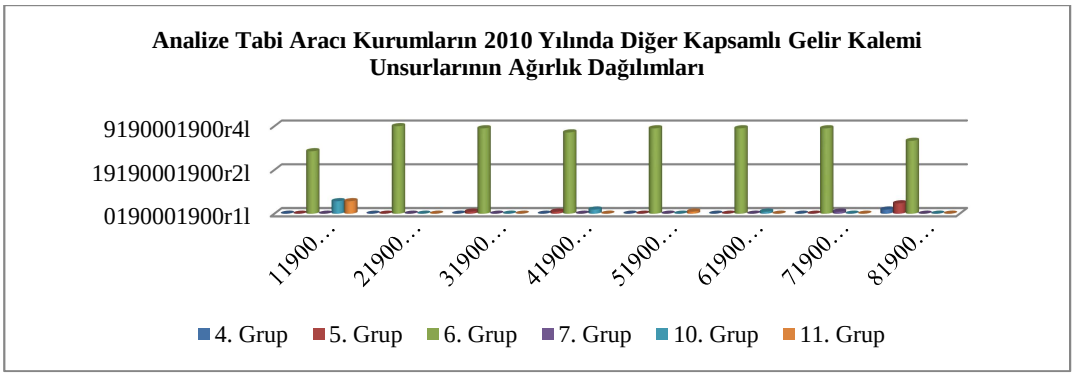
Öz kaynaklar yöntemi ile değerlenen ortaklıklar fonundaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %97.6'sının kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %2.4'ünün kalem tutarlarının 7 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %97.6'sının öz kaynaklar yöntemi ile değerlenen ortaklıklar fonundaki değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %0 - %25 aralığında değişim gösterdiği görülmüştür.

Analize tabi aracı kurumların bu yılda bir önceki yıla benzer olarak duran varlıklar değer artış fonlarındaki değişim kalemleri, finansal riskten korunma fonundaki değişim kalemleri ve yeniden değerleme fonundaki değişim kalemlerini raporlamadıkları görülmüştür.

Analize tabi aracı kurumların 2010 yılı diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının grup içerisindeki dağılımları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Ağırlık dağılımları analize tabi tüm aracı kurumların verilerini göstermektedir.

2010 Ağırlık Dağılımları	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**
Ağırlık Yüzdeleri	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**	**Adet**
(-50 %) / (-25 %)	0	0	0	0	0	0	0	2
(-25 %) / (0 %)	0	0	1	1	0	0	0	5
(0 %)	30	42	41	39	41	41	41	35
(0 %) / (25 %)	0	0	0	0	0	0	1	0
(75 %) / (100 %)	6	0	0	2	0	1	0	0
(100 %) / (+)	6	0	0	0	1	0	0	0
Toplam	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**	**42**

Analize tabi aracı kurumların diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının 2010 yılında grup içerisindeki dağılımını özetleyen yukarıdaki tablonun grafik üzerinde gösterimi aşağıdaki gibidir:

Analize tabi aracı kurumların diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının 2010 yılında grup içerisindeki dağılımını özetleyen yukarıdaki grafik incelendiğinde, finansal varlıklar değer artış fonlarındaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %71.4'ünün kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %14.3'ünün kalem tutarlarının 10 numaralı grupta ve %14.3'ünün kalem tutarlarının 11 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %71.4'ünün finansal varlık değer artış fonu kalemini raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %14.3'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %75 - %100 aralığında değişim gösterdiği, %14.3'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %100' den daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durum analize tabi aracı kurumların %14.3'ünün finansal varlıklar değer artış fonundaki değişim kalemini vergi etkisinden arındırmadan raporladıklarını göstermektedir.

Yabancı para çevrim farklarındaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %92.9'unun kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %4.8'inin kalem tutarlarının 10 numaralı grupta ve %2.4'ünün kalem tutarlarının 5 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %92.9'unun yabancı para çevrim farklarındaki

değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %4.8'inin kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %75 - %100 aralığında değişim gösterdiği, %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının -%25 - %0 aralığında değişim gösterdiği görülmüştür.

Aktüeryal kazanç ya da kayıplardaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %97.6'sının kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %2.4'ünün kalem tutarlarının 11 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %97.6'sının aktüeryal kazanç ya da kayıplardaki değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %100' den daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durum analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün aktüeryal kazanç ya da kayıplardaki değişim kalemini vergi etkisinden arındırmadan raporladıklarını göstermektedir. Bu kalemin bir önceki yıla göre değişim göstermediği görülmüştür.

Öz kaynaklar yöntemi ile değerlenen ortaklıklar fonundaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %97.6'sının kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %2.4'ünün kalem tutarlarının 10 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %97.6'sının öz kaynaklar yöntemi ile değerlenen ortaklıklar fonundaki değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %75 - %100 aralığında değişim gösterdiği görülmüştür.

Analize tabi aracı kurumların bu yılda bir önceki yıla benzer olarak duran varlıklar değer artış fonlarındaki değişim kalemini raporlamadıkları görülmüştür. Ancak bu yılda finansal riskten korunma fonundaki değişim kalemi ve yeniden değerleme fonundaki değişim kalemi farklılık göstermektedir. Finansal riskten korunma fonundaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %97.6'sının kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %2.4'ünün kalem tutarlarının 5 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %97.6'sının finansal riskten korunma fonundaki değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının -%25 - %0 aralığında değişim gösterdiği görülmüştür.

Yeniden değerleme fonundaki değişim kalemi için, analize tabi aracı kurumların %97.6'sının kalem tutarlarının 6 numaralı grupta, %2.4'ünün kalem tutarlarının 7 numaralı grupta toplandığı görülmüştür. Bu yılda analize tabi aracı kurumların %97.6'sının yeniden değerleme fonundaki değişimi raporlamadıkları görülmüştür. Analize tabi aracı kurumların %2.4'ünün kalem tutarlarının grup içerisindeki ağırlığının %0 - %25 aralığında değişim gösterdiği görülmüştür.

Dönem Karı Kalemleri ve Toplam Kapsamlı Gelir Kalemlerinin İstatistiksel Analizi

Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden olan dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin değişimlerinin analizini kolaylaştırmak amacı istatistiksel analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri için istatistik analiz teknikleri uygulanmıştır. Bu sayede analize tabi aracı kurumların dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin değişimlerinin istatistiksel olarak gösterilmesi amaçlanmıştır. Analize tabi aracı kurumların genel olarak ortaya çıkan istatistiksel hesaplamaları aşağıdaki tablo ile sunulmuştur:

ANALİZE TABİ ARACI KURUMLARIN İSTATİSTİKSEL HESAPLAMALARI					
Dönem Karı ve Toplam Kapsamlı Gelir Kalemlerinin İstatistiksel Analizi		**Maksimum**	**Minimum**	**Ortalama**	**Standart Sapma**
2008	Dönem Karı	64.189.470	-8.296.979	3.088.394	12.519.410
	Toplam Kapsamlı Gelir	35.310.176	-8.148.933	1.424.625	7.566.357
2009	Dönem Karı	113.928.969	-1.221.726	9.439.672	22.725.338
	Toplam Kapsamlı Gelir	151.431.057	-1.221.726	11.127.951	29.269.600
2010	Dönem Karı	98.190.837	-1.301.175	8.676.401	20.695.175
	Toplam Kapsamlı Gelir	125.983.971	-1.301.175	9.960.920	24.416.251

Analize tabi aracı kurumların dönem karları ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin karşılaştırmalı istatistiksel hesaplamalarını gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde, 2008 yılında analize tabi aracı kurumların dönem karlarının maksimum tutarının 64.189.470 TL, minimum tutarının -8.296.979 TL, ortalama tutarın ise 3.088.394 TL olduğu görülmüştür. Toplam kapsamlı gelirlerinin maksimum tutarının 35.310.176 TL, minimum tutarının -8.148.933 TL,

ortalama tutarın ise 1.424.625 TL olduğu görülmüştür. Bu yılda dönem karları ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin minimum tutarların farkının -148.046 TL, maksimum tutarların farkının ise 28.879.294 TL olduğu görülmüştür. Dönem karları ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamalarının farkları ise 1.663.769 TL olarak hesaplanmıştır.

2009 yılında analize tabi aracı kurumların dönem karlarının maksimum tutarının 113.928.969 TL, minimum tutarının -1.221.726 TL, ortalama tutarın ise 9.439.672 TL olduğu görülmüştür. Toplam kapsamlı gelirlerinin maksimum tutarının 151.431.057 TL, minimum tutarının -1.221.726 TL, ortalama tutarın ise 11.127.951 TL olduğu görülmüştür. Bu yılda dönem karları ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin minimum tutarların farkının birbirlerine eşit, maksimum tutarların farkının ise -37.502.088 TL olduğu görülmüştür. Dönem karları ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamalarının farkları ise -1.688.278 TL olarak hesaplanmıştır.

2010 yılında analize tabi aracı kurumların dönem karlarının maksimum tutarının 98.190.837 TL, minimum tutarının -1.301.175 TL, ortalama tutarın ise 8.676.401 TL olduğu görülmüştür. Toplam kapsamlı gelirlerinin maksimum tutarının 125.983.971 TL, minimum tutarının -1.301.175 TL, ortalama tutarın ise 9.960.920 TL olduğu görülmüştür. Bu yılda dönem karları ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin minimum tutarların farkının birbirlerine eşit, maksimum tutarların farkının ise -27.793.134 TL olduğu görülmüştür. Dönem karları ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamalarının farkları ise -1.284.519 TL olarak hesaplanmıştır.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse, analize tabi aracı kurumların dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamalarının farklarının yıllar itibari ile birbirlerine yaklaştıkları görülmektedir. Minimum değerlerin birbirine benzer olduğu ancak maksimum değerlerin yıllar itibari ile değişim gösterdiği görülmektedir.

Dönem Karı Kalemleri ve Toplam Kapsamlı Gelir Kalemleri ile İlgili t Testi Hesaplamaları

Dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin istatistiksel hesaplamalarında kullanılan veriler 2008 – 2010 dönemlerini kapsamaktadır. Kullanılan 6 yıllık mali tablo veri setleri kapsamlı gelir tablosu kalemlerinin istatistiksel hesaplamalarında 3 yıla inmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren aracı kurumlar, kapsamlı gelir tablosu uygulamasına 2008 yılında geçtikleri için kapsamlı gelir tablosu kalemleri 2008 – 2010 dönemlerini kapsamaktadır. Analize tabi dönemlerin 3 yılı kapsaması çalışmanın kısıtlarındandır. Aracı kurumlar için kapsamlı gelir tablosu uygulama dönemlerinin artması ile birlikte yapılacak yeni çalışmalar daha fazla dönemi kapsayacaktır. Bu çalışmaların sonucunda farklı ve daha güvenilir sonuçların elde edileceği kaçınılmazdır.

İstatistiksel Teknik Hakkında Genel Bilgiler

Kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden olan dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını görmek amacı ile t testlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri için t testi uygulanmıştır. Genel olarak değerlendirmek gerekirse bu test, gruplar arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını ya da bu farkların şansla ortaya çıkıp çıkmadığını tahmin eden hipotezleri test etmek amacı ile kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2008: 153). Ortalamaların karşılaştırılmasında farklı t testleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada bağımlı örneklemler için t testi kullanılmıştır.

Bağımlı örneklemler için t testi, iki ilişkili örneklemden (dönem karı ya da zararı ve toplam kapsamlı gelir) elde edilen iki örneklem ortalaması arasındaki farkın anlamlılığını karşılaştırmak amacı ile kullanılan parametrik bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2008: 155). Bağımlı örneklemler için t testi, verilerin normal dağıldığını varsaymaktadır. Normal dağılım varsayımı altında bu test iki eşleştirilmiş, ikili ya da bağlantılı örneklem ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek amacı ile geliştirilmiştir (Bayram, 2009: 99). Buradan hareketle verilerin analizinde t testinin uygulanabilmesi için verilerin normal dağılıma sahip olmaları gerekmektedir.

Normal dağılıma sahip olmayan diğer bir ifade ile parametrik olmayan veriler için ilişkili ya da eşleştirilmiş iki ortalama arasındaki farkın test edilmesinde Wilcoxon Uyumlu Çiftler İşaretli Sıralar testinin alternatif olarak kullanılabileceği belirtilmektedir (Büyüköztürk vd., 2008: 211). Bu test Wilcoxon t testi olarak da anılmaktadır. Wilcoxon t testi bağımlı ya da eşleştirilmiş örneklemler için t testinin parametrik olmayan karşılığı olarak ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2008: 211). Bu bağlamada verilerin normal dağılıma uyması halinde t testi, normal dağılıma uymaması halinde Wilcoxon t testi kullanılmaktadır.

Normal Dağılıma Uygunluk Hesaplamaları

Araştırma kapsamında kullanılan verilen normal dağılıma uygun olup olmadıklarını test etmek amacı ile istatistiksel testlerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda Kolmogorov – Smirnov ve Shapiro – Wilks testlerinden yararlanılmıştır. Normal dağılıma uygunluk testleri kullanım açısından değerlerndirildiğinde, grup büyüklüğünün 50'den küçük olması durumunda Shapiro – Wilks testi, grup büyüklüğünün 50'den büyük olması durumunda ise Kolmogorov – Smirnov testi kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2010: 42). Çalışmada normal dağılıma uygunluk hesaplamaları için belirlenen hipotezler aşağıda belirtildiği gibidir: (Alfa anlamlılık düzeyi 0.05 olarak belirlenmiştir.)

- H_0 = Veriler normal dağılıma uygundur.
- H_1 = Veriler normal dağılıma uygun değildir.

Analize tabi aracı kurumların dönem karları ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin normal dağılıma uygunluk değerlerinin alfa anlamlılık düzeyinden küçük olduğu ortaya çıkmıştır ($p < \alpha = 0.050$). Bu durumda H_0 = Veriler normal dağılıma uygundur hipotezi reddedilmektedir. Bu durum dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin 95% güven aralığında normal dağılıma uygun olmadığını göstermektedir.

Normal dağılıma uygun olmayan verilere parametrik istatistiksel hesaplamalar yapılamamaktadır. Analize tabi aracı kurumların genel olarak dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamaları arasındaki farkların test edilmesinde parametrik veriler için kullanılan bağımlı örneklemler için t testi hesaplamaları yerine, bu testin alternatifi olan ve parametrik olmayan veriler için kullanılan Wilcoxon t testi hesaplamaları gerçekleştirilmiştir.

Wilcoxon t Testi Hesaplamaları

Wilcoxon t testi, kullanım alanları açısından değerlendirildiğinde, sosyal bilimlerde az sayıda veri ile yürütülen araştırmalarda, ilişkili iki ölçüm setine ait puanlar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacı ile sıklıkla kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2010: 163 – 164). Bu test bazı kaynaklarda Wilcoxon Uyumlu Çiftler İşaretli Sıralar testi, Wilxocon İşaretli Sıralar testi ve Wilcoxon t testi olarak adlandırılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2008: 211). Bu çalışmada bu test Wilcoxon t testi ismi ile kullanılmıştır.

Bu test sayesinde analize tabi aracı kurumların dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamaları arasındaki ilişkinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Hesaplanan Wilcoxon t testi değerleri aşağıdaki tablo aracılığı ile yıllar itibari ile sunulmuştur. Çalışmada belirlenen hipotezler aşağıda belirtildiği gibidir:

- H_0 = Dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.
- H_1 = Dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Tablo 1: Analize Tabi Aracı Kurumların Yıllar İtibari İle Wilcoxon t Testi Değerleri

Kalem Açıklamaları	**Analize Tabi Aracı Kurumlar**
	p Değeri
2008 Toplam Kapsamlı Gelir – 2008 Dönem Karı	0.193
2009 Toplam Kapsamlı Gelir – 2009 Dönem Karı	0.030
2010 Toplam Kapsamlı Gelir – 2010 Dönem Karı	0.061

Kalem Açıklamaları		**Adet**	**Yüzde (%)**
2008	Toplam Kapsamlı Gelir < Dönem Karı	10	23.8 %
	Toplam Kapsamlı Gelir > Dönem Karı	7	16.6 %
	Toplam Kapsamlı Gelir = Dönem Karı	25	59.6 %
	Toplam	**42**	**100 %**
2009	Toplam Kapsamlı Gelir < Dönem Karı	4	9.5 %
	Toplam Kapsamlı Gelir > Dönem Karı	10	23.8 %
	Toplam Kapsamlı Gelir = Dönem Karı	28	66.7 %
	Toplam	**42**	**100 %**
2010	Toplam Kapsamlı Gelir < Dönem Karı	5	11.9 %
	Toplam Kapsamlı Gelir > Dönem Karı	10	23.8 %
	Toplam Kapsamlı Gelir = Dönem Karı	27	64.3 %
	Toplam	**42**	**100 %**

Analize tabi tüm aracı kurumların dönem karları ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin Wilcoxon t testi değerlerini gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde, p değerleri yıllar itibari ile sırası ile 0.193, 0.030 ve 0.061 olarak hesaplanmıştır. 2008 ve 2010 yıllarında toplam kapsamlı gelir ve dönem karı kalemleri için hesaplanan değerin alfa anlamlılık düzeyinden büyük olduğu görülmektedir ($p= 0.193 – 0.061 > \alpha= 0.050$). Bu durumda H_0 = Dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur hipotezi kabul edilmektedir. Bu durum 2008 ve 2010 yıllarında, 95% güven aralığında dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

2009 yılında toplam kapsamlı gelir ve dönem karı kalemleri için hesaplanan değerin, alfa anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. ($p= 0.030 < \alpha= 0.050$). Bu durumda H_0 = Dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur hipotezi reddedilmektedir. Bu durum 2009 yılında, 95% güven aralığında dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir.

Analize tabi tüm aracı kurumların toplam kapsamlı gelir ve dönem karı kalemleri yıllar itibari ile incelendiğinde, 2008 yılında analize tabi aracı kurumların %59.6'sının toplam kapsamlı gelir ve dönem karı kalemlerinin eşit, %23.8'inin toplam kapsamlı gelir kalemlerinin dönem karı kalemlerinden küçük ve %16.6'sının toplam kapsamlı gelir kalemlerinin dönem karı kalemlerinden büyük olduğu görülmüştür.

2009 yılında analize tabi aracı kurumların %66.7'sinin toplam kapsamlı gelir ve dönem karı kalemlerinin eşit, %23.8'inin toplam kapsamlı gelir kalemlerinin dönem karı kalemlerinden büyük ve %9.5'inin toplam kapsamlı gelir kalemlerinin dönem karı kalemlerinden küçük olduğu görülmüştür.

2010 yılında ise analize tabi aracı kurumların %64.3'ünün toplam kapsamlı gelir ve dönem karı kalemlerinin eşit, %23.8'inin toplam kapsamlı gelir kalemlerinin dönem karı kalemlerinden büyük ve %11.9'unun toplam kapsamlı gelir kalemlerinin dönem karı kalemlerinden küçük olduğu görülmüştür.

KAPSAMLI GELİRİN RAPORLANMASININ FAALİYET SONUÇLARINA ETKİSİ

Finansal tablolar muhasebe sistemi içinde kaydedilen ve toplanan bilgilerin, belirli zaman aralıkları ile bu bilgileri kullanacak olanlara iletilmesini sağlayan araçlar olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2006: 4). Finansal tablolar işletme içi kullanıcılara bilgi sağlamasının yanında işletmelerin dışa açılan penceresi olarak da görülmektedir. Finansal tablolar; işletme sahipleri, yöneticiler, yatırımcılar, kredi kurumları, çalışanlar ve devlet gibi kullanıcıların ihtiyaçları gözetilerek hazırlanmaktadır.

Finansal tablo kullanıcılarından biri olan işletme sahipleri, işletmeye koydukları sermayenin kullanım etkinliği, işletmenin finansal durumu, faaliyet sonuçları ve nakit akışları hakkında bilgi sahibi olmak amacı ile finansal tablolardan yararlanmaktadır. Yöneticiler, ileriye dönük karar almada gerekli bilgiyi sağlamak amacı ile finansal tablolardan yararlanırken, yatırımcılar, yatırım kararlarını verebilmek için işletmenin geleceği ile ilgili öngörü yapmak amacı ile finansal tablolardan yararlanmaktadır. Bununla birlikte işletme çalışanları ücret artışı talebi, işletmenin geleceği ile ilgili öngörüde bulunmak ve gelecekten emin olmak amacı ile finansal tablolardan yararlanmaktadır. Devlet ise vergilerin alınması ve denetlenmesi konularında bilgi almak amacı ile finansal tablolardan yararlanmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2006: 25 – 28). Finansal tablo kullanıcılarının bu istekleri göz önünde bulundurulduğunda günümüzde doğru olarak sunulan finansal tablolar yeterli görülmemekte, doğru bilgilerin yanında finansal tabloların gerçeğe uygun bilgiler sunması da beklenmektedir (Pamukçu, 2011: 79).

Finansal tabloların hazırlanmasında geleneksel muhasebe tarihi maliyet yaklaşımını esas almaktadır. Tarihi maliyet yaklaşımı, varlık ve yükümlülüklerin maliyet değeri ile kayıtlara alınmasını esas almaktadır. Finansal tabloların tarihi maliyet yaklaşımını esas alarak hazırlanması muhasebede üretilen bilgileri anlamsız hale getirmekte, finansal tablo kullanıcılarının yanlış kararlar vermelerine neden olmaktadır (Tokay vd., 2005: 98).

Tarihi maliyet yaklaşımı geçmiş işlemleri esas almaktadır. Ancak sermaye piyasalarının gelişmesi ve küreselleşmesi ile birlikte finansal tablo kullanıcılarının finansal tablolardan bekledikleri faydalar artmıştır. Dolayısı ile günümüzde bir işletmenin geçmiş faaliyet sonuçları kadar gelecekteki faaliyet sonuçlarının da finansal tablolarda yer alarak finansal tablo kullanıcılarının yararına sunulması gerekmektedir (Mısırlıoğlu, 2006: 34). Bu durum gerçeğe uygun değer muhasebesini gündeme getirmektedir.

Tarihi maliyet yaklaşımı ile gerçeğe uygun değer yaklaşımı karşılaştırıldığında, gerçeğe uygun değer yaklaşımını esas alarak hazırlanan finansal tablolar, finansal bilgilerin güncellenmiş hali ile sunulmasına olanak tanımaktadır. Bununla birlikte gerçeğe uygun değer yaklaşımı işletmenin risk durumunun daha gerçekçi bir şekilde raporlanmasını sağlamaktadır (Tokay vd., 2005: 110).

Gerçeğe uygun değer muhasebesinin uygulanması sonucu ortaya çıkan toplam kapsamlı gelir kalemi ile işletmelerin toplam kar zarar yaratma potansiyelinin raporlanması amaçlanmaktadır (Karapınar ve Zaif, 2006). Bu amaç ekseninde değerlendirildiğinde toplam kapsamlı gelir kaleminin raporlanması, finansal tablo kullanıcılarının işletmenin toplam faaliyet sonuçlarına bakarak, işletmenin faaliyet sonuçlarını anlamalarını kolaylaştırmakta, işletmenin geleceği ile ilgili öngörüler yapmasını sağlamaktadır (Doğan ve Ergutay, 2010: 122).

Gerçeğe uygun değer değişikliklerinin bir kısmının geleneksel gelir tablosunda raporlanmaması, bu bilgilerden yararlanarak işletmenin toplam faaliyet sonuçları hakkında değerlendirme yapacak finansal tablo kullanıcılarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Mısırlıoğlu, 2006: 34).

Toplam kapsamlı gelir kaleminin raporlanması ile finansal tablo kullanıcılarından birisi olan işletme ortakları, işletmenin karlılığı ve hisse senetlerinin getirilerinin öngörülmesinde daha gerçekçi bilgilerden yararlanma olanağı bulmaktadır. Raporlanan bu gerçekçi bilgilerden işletme yöneticileri de yararlanmaktadır. Toplam kapsamlı gelir kalemi, işletme yöneticilerinin gelecek ile ilgili kararlar alırken işletmenin risk durumunu ve toplam kar zarar yaratma durumunu göz önünde bulundurmalarına olanak vermektedir. Bu sayede işletme yöneticilerinin gelecek ile ilgili daha isabetli kararlar vermeleri sağlanmaktadır.

İşletmelerin mevcut ortakları dışında işletmeye yatırım yapmak isteyen potansiyel ortakları da bulunmaktadır. İşletmeye yatırım yapmak isteyen ortaklar için gerçeğe uygun bilgilerin sunulması gerekmektedir. Toplam kapsamlı gelir kaleminin raporlanması ile yatırım yapmak isteyen ortaklar işletme hakkında gelecek ile ilgili öngörülerde bulunma olanağına sahip olmaktadır. Kredi kurumları işletmenin gelecekte yaratacağı toplam kar zarar potansiyelini

görebilmekte, işletmenin risk durumunu tarihi maliyet esasına nazaran daha gerçekçi bir şekilde analiz edebilmektedir. Bu durum kredi kurumlarının işletmeye olan tutumlarını da etkilemektedir.

Öte yandan işletme çalışanları işletmenin geleceğinden emin olmak istemektedir. Gelecek ile ilgili öngörülerde bulunmak isteyen işletme çalışanlarının ihtiyaçları da toplam kapsamlı gelir kaleminin raporlanması ile karşılanmaktadır. Diğer taraftan finansal tablo kullanıcılarından biri olan devlet, işletmelerin toplam faaliyet sonuçlarını analiz ederek vergi alacağını güvence altına almak istemektedir. İşletmenin geleceği ile ilgili bilgiler sunan toplam kapsamlı gelir kalemi ile devletin bu isteği de karşılanmaktadır.

Türkiye'de faaliyet gösteren aracı kurumlarda kapsamlı gelirin raporlanmasının aracı kurumların faaliyet sonuçlarına etkisinin incelendiği bu çalışmada kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden dönem karı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasındaki istatistiksel ilişkiler incelenmiştir.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse analize tabi tüm aracı kurumlar açısından 2008 ve 2010 yıllarında dönem karı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum analize tabi aracı kurumlar tarafından raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıplardaki değişim kalemlerinin parasal tutarlarının bu yıllarda dönem karı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında önemli etkiler yaratacak boyutlarda olmadığını göstermektedir.

2009 yılında ise dönem karı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Bu durum 2009 yılında analize tabi aracı kurumlar tarafından raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıplardaki değişim kalemlerinin parasal tutarlarının dönem karı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında önemli etkiler yaratacak boyutlarda olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de faaliyet gösteren aracı kurumlarda kapsamlı gelirin raporlanması 2008 – 2010 dönemleri itibari ile değerlendirildiğinde, bu uygulamanın genel olarak aracı kurumların faaliyet sonuçlarına etki etmediği görülmüştür. Etkisinin görüldüğü aracı kurumlarda ise etki düzeyinin anlamlı boyutlarda olmadığı yapılan hesaplamalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Kapsamlı gelirin raporlanması yeni bir uygulama olmasından dolayı yıllar geçtikçe bu uygulamanın etkilerinin finansal tablolara tam olarak yansıması beklenmektedir. Günümüz rekabet koşullarında bu durum, finansal tablo kullanıcılarının finansal tablolardan bekledikleri bilgilerin niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Aracı kurumların risk durumlarının ve toplam kar zarar yaratma durumlarının finansal tablolara tam olarak yansıyamaması, finansal tablo kullanıcılarının alacakları kararları olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

SONUÇ

Uluslararası Muhasebe Standartları'na uymakla yükümlü tutulan aracı kurumlar standartlara uygun olarak raporlama yapmakla yükümlüdürler. Gelir tablosu açısından değerlendirildiğinde aracı kurumlar, dönem içerisinde meydana gelen gelir ve giderlerini raporlamanın yanı sıra öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıplarına da gelir tablosuna ilave ederek kapsamlı gelir tablosunu düzenlemektedirler.

Bu çalışmada aracı kurumlar açısından yaşanan bu gelişmelerin mali tablolara etkilerini incelemek amacı ile kapsamlı gelir tablosu uygulamasının Türkiye'de faaliyet gösteren aracı kurumların mali tablolara etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda sermaye piyasalarında faaliyet gösteren 42 adet aracı kurumun 2005 – 2010 yılları arasındaki mali tablolarının kapsamlı gelir tablosu ile ilgili kalemlerinin analizi gerçekleştirilmiştir.

Kapsamlı gelir tablosu uygulamasının analize tabi aracı kurumların mali tablolarına etkisinin yıllar itibari ile analiz edildiği bu çalışmada öncelikli olarak kapsamlı gelir tablosu kalemlerinin parasal tutarları gruplara ayrılarak frekans dağılımları belirlenmiştir. Bu sayede analize tabi aracı kurumların kapsamlı gelir tablosu kalemlerinin parasal tutarlarının düzeyleri belirlenmiştir. Çalışmanın bir sonraki aşamasında, kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin değişimleri ve değişim yönleri tespit edilmiştir. Bu sayede dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin değişim düzeyleri ve değişim yönleri tespit edilmiştir. Çalışmanın sonraki aşamasında, kapsamlı gelir tablosu kalemlerinden diğer kapsamlı gelir kalemi unsurlarının parasal tutarları gruplara ayrılarak diğer kapsamlı gelir kalemi içerisindeki ağırlıklarının frekans dağılımları tespit edilmiştir. Bu sayede diğer kapsamlı gelir tablosu unsurlarının grup içerisindeki ağırlıklarının hangi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın izleyen aşamasında, dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin betimleyici istatistiksel hesaplamalarına yer

verilmiştir. Bu sayede dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin değişimleri istatistiksel olarak gösterilmiştir. Analize tabi aracı kurumların dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemlerinin ortalamalarının farklarının yıllar itibari ile birbirlerine yaklaştıkları görülmüştür. Minimum değerlerin birbirine benzer olduğu ancak maksimum değerlerin yıllar itibari ile değişim gösterdiği belirlenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri ortalamalarının arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek amacı ile t testi hesaplamalarına yer verilmiştir. t testi istatistiksel tekniklerinin kullanılmasında analize tabi verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı kullanılan istatistiksel tekniği etkilemektedir. Bu kapsamda veriler, normal dağılıma uygunluk testleri ile analiz edilmiş ve normal dağılıma uygun olmadıkları tespit edilmiştir.

Normal dağılıma uygun olmayan veriler için parametrik olmayan istatistiksel tekniklerden yararlanılmıştır. Test hesaplamaları sonucunda elde edilen değerleri genel olarak değerlendirmek gerekirse, analize tabi tüm aracı kurumların raporladıkları gerçekleşmemiş gelir ya da kazançlardaki değişim kalemlerinin parasal tutarlarının, 2008 ve 2010 yıllarında dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında önemli etkiler yaratacak boyutlarda olmadığı görülmüştür. 2009 yılında ise analize tabi aracı kurumlar tarafından öz kaynaklarda raporlanan gerçekleşmemiş kazanç ya da kayıplarındaki değişim kalemlerinin parasal tutarlarının, dönem karı ve toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında önemli etkiler yaratacak boyutlarda olduğu görülmüştür.

Aracı kurumlarda kapsamlı gelirin raporlanmasının faaliyet sonuçlarına etkilerinin incelendiği bu çalışmada, gerçeğe uygun değer muhasebesinin uygulanması sonucu ortaya çıkan kapsamlı gelir kalemi ile geleneksel gelir tablosunda raporlanan dönem karı kalemleri arasındaki değişimler incelenmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren aracı kurumların 2008 – 2010 dönemlerinde raporladıkları finansal tablolar üzerinde yapılan hesaplamalar ve analizler sonucunda, aracı kurumların raporladıkları dönem karı kalemi ile toplam kapsamlı gelir kalemleri arasında genel olarak bir değişimin yaşanmadığı, yaşanan değişimlerin ise düşük seviyelerde kaldığı, bu değişimlerin istatistiksel olarak anlamlı değişimler olmadıkları görülmüştür.

"Performans Raporlama Projesi" ile birlikte gündeme gelen kapsamlı gelirin raporlanmasının etkilerinin finansal tablolara yansıması zaman geçtikçe daha belirgin hale gelecektir. Kapsamlı gelirin raporlanmasının etkilerinin finansal tablolara tam olarak yansıyamaması, aracı kurumlar hakkında gelecek ile ilgili öngörüde bulunabilecek bilgilere sahip olmak isteyen finansal tablo kullanıcılarını, işletmenin risk durumu ve toplam kar zarar yaratma potansiyelini görmek isteyen finansal tablo kullanıcılarını alacakları kararlarda olumsuz etkilemektedir. Aracı kurumların raporladıkları kapsamlı gelir tablosu dönemlerinin artması ve araştırma kapsamında incelenen aracı kurumların sayılarının artması ile birlikte yapılacak yeni çalışmalar daha fazla dönemi ve daha fazla aracı kurumu kapsayacaktır. Bu çalışmaların sonucunda daha farklı ve daha güvenilir bilgilerin elde edileceği tartışmasız kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Nalan, (2007), **Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarının Uygulanma Süreci: Sorunlar, Çözüm Önerileri,** Mali Çözüm Dergisi, Yıl 17, Sayı 80, Ankara.

Akdoğan, Nalan ve Nejat TENKER, (2006), **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri,** Gazi Kitabevi, 10. Baskı, Ankara.

Akdoğan, Nalan ve Nejat TENKER, (2007), **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri,** Gazi Kitabevi, 11. Baskı, Ankara.

Aktaş, Rafet ve Ali DERAN, (2006), **"Fair Value" Karşılığı Olarak Gerçeğe Uygun Değer Kavramı ve Tespit Hiyerarşisi,** Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, Ankara.

Bayram, Nuran, (2009), **Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi,** Ezgi Kitabevi, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 2. Baskı, Bursa.

Büyüköztürk, Şener, vd., (2008), **Sosyal Bilimler İçin İstatistik,** Pegem Akademi, Geliştirilmiş 3. Baskı, Ankara.

Büyüköztürk, Şener, (2010), **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum,** Pegem Akademi, 11. Baskı, Ankara.

Cemalcılar, Özgül, vd., (2002), **Genel Muhasebe,** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1341, 1. Baskı, Eskişehir.

Cemalcılar, Özgül ve Saime ÖNCE, (1999), **Muhasebenin Kuramsal Yapısı,** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1093, Eskişehir.

Çelik, Orhan, (2006), **Geniş Kapsamlı Kar: Finansal Tablolarda Raporlanması ve Türkiye Uygulaması,** Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Yıl 5, Sayı 17, Ankara.

Doğan, Mustafa Doğan ve Emrah ERTUGAY, (2010), **Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına Göre Kapsamlı Gelir Tablosu ve Örnek Uygulama,** Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, Ankara.

Dyckman, Thomas R., vd., (1998), **Intermediate Accounting Volume 1,** Irwin Mc Graw – Hil Inc., Fourth Edition, Boston.

İbiş, Cemal ve Serdar ÖZKAN, (2006), **Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS)'na Genel Bakış,** Mali Çözüm Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 74, İstanbul.

Fertekligil, Azmi, (2000), **Türkiye'de Borsa'nın Tarihçesi,** İMKB Yayınları, İstanbul.

Karapınar, Aydın, (2007), **Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi,** Yaklaşım Dergisi, Yıl: 15, Sayı: 173, Ankara.

Karapınar, Aydın ve Figen ZAİF, (2006), **Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı ve Standart Taslağının Getirdikleri,** E – Yaklaşım Dergisi, Sayı: 36, Ankara.

Karslı, Muharrem, (1994), **Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler,** İrfan Yayımcılık, 4. Baskı, İstanbul.

Kaval, Hasan, (2011), **TMS Kapsamında Çeşit Esasına Göre Kar Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelirler Tablosu,** E-Yaklaşım Dergisi, Sayı 228, Ankara.

Madura, Jeff, (2006), **Financial Institutions and Markets,** Thomson South – Western International Student Edition, 7th Edition, Ohio.

Mathur, Ike, (1989), **Personal Finance,** South – Western Publishing, 2nd Edition, Ohio.

Mısırlıoğlu, İsmail Ufuk, (2006), **İşletmelerde Finansal Performans Raporlanması,** Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 75, İstanbul.

Mishkin, Frederic S., (2004), **The Economics of Money, Banking and Financial Markets,** Pearson Addison Wesley International Edition, 7th Edition, United State of America.

Örten, Remzi, vd., (2007), **Türkiye Muhasebe – Finansal Raporlama Standartları (TMS - TFRS),** Gazi Kitabevi, Ankara.

Öztürk, Can, (2009), **2007 Yılında UMS – 1: Muhasebesel Değişiklikler ve Yorumlar,** Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, Ankara.

Pamukçu, Fatma, (2011), **Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesi ve Finansal Tablolara Etkisi,** Mali Çözüm Dergisi, Yıl: 21, Sayı: 103, İstanbul.

Püsküllüoğlu, Ali, (1996), **Çağdaş Türkçe Sözlük,** Arkadaş Yayınevi, 6. Baskı, Ankara.

Sarıkamış, Cevat, (1998), **Sermaye Pazarları,** Alfa Yayınevi, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul.

SPK, Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ, Seri: V, No: 46.

Sürmeli, Fevzi, vd., (2007), **Muhasebe Bilgi Sistemi,** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1644, 1. Baskı, Eskişehir.

Tekinalp, Ünal, (1982), **Sermaye Piyasası Hukukunun Esasları,** Es yayınları, İstanbul.

TMSK, 2010, TMS – 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı

Tokay, S. Hüseyin, vd., (2005), **Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarında Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımı ve Muhasebe Uygulamalarına Etkisi,** Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 4, Ankara.

TSPAKB, (2010), **Türkiye Sermaye Piyasası 2010,** TSPAKB Yayın No: 56, 1.Baskı, İstanbul.

Türkkot, Mustafa, (2005), **Finansal Muhasebede Uluslararası Standartlar,** Yaklaşım Dergisi, Yıl 13, Sayı 148, Ankara.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

TÜRK TİCARET KANUNDA WEB SİTESİ KULLANIM ZORUNLULUĞU: KURUMSAL YÖNETİM KAPSAMINDA MENFAAT SAHİPLERİNİN İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

Selçuk YALÇIN
Yrd.Doç.Dr., DPÜ. Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Muhasebe Bölümü, syalcin16@hotmail.com

ÖZET: Muhasebenin en önemli amaçlarından birisi finansal raporlama yoluyla (paydaşların) menfaat sahiplerinin bilgi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde yönetilen ve kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkesi doğrultusunda finansal raporlama yapan şirketler, menfaat sahiplerinin beklentilerini daha iyi karşılar. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunun genel ve madde gerekçeleri incelendiğinde, düzenlemenin kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde yapıldığı görülecektir. Ancak kanun yürürlüğe girmeden önce 6335 ve 6455 sayılı kanunlarla, Türk Ticaret Kanunundaki bazı düzenlemelerin kapsamı daraltılmış, bazıları da kanundan çıkartılmıştır. Bu çalışmada 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun değişikliklerden önceki ve sonraki halinde web sitesi kullanımı konusundaki düzenlemeler incelenmiştir. Daha sonra değiştirilmiş haliyle web sitesi kullanımı hükümlerinin kurumsal yönetim kapsamında bilgi kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığı ortaya konmuştur.

ANAHTAR KELİMELER: 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu, Kurumsal Yönetim İlkeleri, Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık, Web Sitesi, Menfaat Sahipleri

THE OBLIGATION OF WEB SITE USAGE IN TURKISH COMMERCIAL LAW NO. 6102: MEETING THE NEEDS OF STAKEHOLDERS UNDER THE CORPORATE GOVERNANCE

ABSTRACT: One of the most important purposes of accounting is to meet the information needs of stakeholders through financial reporting. In accordance with the principle of public disclosure and transparency financial reporting companies, managed under the principles of corporate governance, meet the expectations of stakeholders better. When analyzed general and justification proviso of Turkish Commercial Code No. 6102, it will be seen that the regulation has been made in accordance with the principles of corporate governance. However, before the entry into force of the Law, by means of No.6335 and No.6455 laws, the scope of some of the Turkish Commercial Law regulations have been narrowed and some of them have been removed from law. In this study, regulations on website usage in Turkish Commercial Law No.6102 after and before the changes have been investigated. After that, it has been presented that amended web site usage regulations within the scope of corporate governance, meets the needs of stakeholders or not.

KEYWORDS: Turkish Commercial Code No. 6102, Corporate Governance, Public Disclosure and Transparency, Web Site, Stakeholders.

GİRİŞ

Muhasebe literatürü incelendiğinde muhasebenin pek çok tanımına ulaşmak mümkündür. Muhasebe, bir örgütün kaynaklarının oluşumunu, bu kaynakların kullanılma biçimini, örgütün işlemleri sonucunda bu kaynaklarda meydana gelen artış veya azalışları ve örgütün finansal açıdan durumunu açıklayan bilgileri üreten ve bunları ilgili kişi ve kuruluşlara ileten "bilgi sistemi"dir (Sevilengül, 2011: 3). Muhasebeyi: işletme için finansal sonuçlar doğuran olay ve işlemlere ait verileri parasal tutarlar ve gereğinde diğer sayısal doneler halinde toplayan, bu verileri, işletme ile ilgili olan belli başlı kişilerin gereksinim ve amaçlarını göz önünde bulundurarak "kayıt", "sınıflandırma" ve "analiz" yoluyla işleyen, elde ettiği sonuçları çoğunluğu dönemsel olarak düzenlenen özetleyici "raporlar" halinde sunan sistematik bir bilgi sağlama düzeni olarak tanımlanabilir (Büyükmirza, 2012: 27). Muhasebe, işletme eylemlerinin kontrolünü olurlu kılmak, geleceğe ilişkin işletme eylemlerini planlamak, işletme içi ve dışındaki kişilere işletmeye ilişkin etkin kararlar alınabilmesi için, mali olaylarla ilgili bilgilerin toplanması ve iletilmesi işlemi olarak tanımlanabilir (Ataman ve Hacırüstemoğlu, 1999: 3). Muhasebenin; kaydetme, sınıflama ve özetleyerek bu bilgileri raporlar halinde sunma şeklinde yerine getirdiği ilk üç işlev, "defter tutma (Bookkeeping)" olarak tanımlanır. Oysa muhasebe (Accounting), defter tutma yanında özetlenip raporlar halinde sunulan bilgilerin analiz edilmesi ve yorumlanması şeklindeki işlevleri de yerine getirerek muhasebe bilgilerinin ilgili kişilerce kullanılabilir hale gelmesini sağlar. (Gençoğlu, 1996: 7). Bu tanımlar incelendiğinde muhasebenin aslında muhasebe bilgilerine ihtiyaç duyan kişi veya gruplara bu bilgileri iletmek amacıyla oluşturulan bir bilgi sistemi olduğu ortaya çıkmaktadır. Literatürde ilgili kişi ve gruplar "paydaş", "bilgi kullanıcıları", "ilgi grupları", ve "menfaat sahipleri" gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Paydaş kavramı "shareholder" kavramına daha yakın olarak algılandığı ve burada

ifade edilmeye çalışılan kavramın "stakeholder" olduğu düşünüldüğünde, bu kişi ve grupları "menfaat sahipleri", "bilgi kullanıcıları", veya "ilgi grupları" olarak tanımlamanın daha uygun olacağı düşüncesindeyiz. Bununla birlikte çalışmamızda "menfaat sahipleri" kavramını kullanmayı tercih ettik.

Türkiye Muhasebe Standartlarının kavramsal çerçevesinde "Genel Amaçlı Finansal Raporlamanın Amacı, Faydası ve Sınırları" açıklanırken, genel amaçlı finansal raporlamanın kullanıcıları olarak, mevcut ve potansiyel yatırımcılar, borç verenler ve kredi veren diğer taraflar, işletme yönetimi ile kamu ve düzenleyici kuruluşlar olarak belirtmiştir. Bununla birlikte Türkiye Muhasebe Standartları bir bütün olarak düşünüldüğünde muhasebe menfaat sahiplerini "kamu" kavramı ile tanımlamanın yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

Bu kişilerden düzenleyici kuruluşlar, borç ve kredi verenler ve işletme yönetimi ihtiyaç duyduğu bilgileri yetkilerini kullanarak almaları mümkündür. Ancak potansiyel yatırımcılar, işletme çalışanları, sivil toplum kuruluşları, araştırmacılar ve herhangi bir amaçla işletme bilgilerine ihtiyaç duyanların bu bilgilere ulaşabilmelerini sağlayan bir finansal raporlama sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Finansal raporların basılı olarak kullanıcılara ulaştırılmasının yanında son dönemlerde internetten finansal raporlama uygulamaları yaygınlaşmaktadır. Bu konuda bir taraftan internetten finansal raporlama ile ilgili düzenlemeler yapılırken diğer taraftan kurumsal yönetim ilkeleri doğrultusunda yönetilen ve şeffaflık kavramını benimseyerek kamuyu aydınlatan işletmeler internetten finansal raporlamayı gönüllü olarak yapmaktadırlar. Şeffaflık ve kamuyu aydınlatma esasen, karar alma için bir temel oluşturmak amacıyla işletme paydaşlarının bilgilendirilmesidir. Günümüzde teknolojik gelişmeler ile birlikte, kurumsal internet siteleri, işletmelere kaliteli ve zamanında bilgi üretme ve sunma fırsatları sağlayarak şeffaflığın hayata geçirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedirler (Çalışkan ve Güler, 2013: 57).

Ülkemizde muhasebe uzun yıllardan beri devlet kontrolündedir. Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğleri Maliye Bakanlığı tarafından çıkartılmış ve uygulamasına devam edilmektedir. Bu süreçte menfaat sahiplerinden biri olan devlet vergi odaklı muhasebe uygulamaları gelişmiştir. Oysa muhasebenin menfaat sahiplerinin tümümün ihtiyaçlarını gözönünde bulundurması tarafsız menfaat sahipleri karşısında tarafsız bilgilendirme yapması beklenir. Bu bağlamda Kurumsal Yönetim İlkeleri çerçevesinde yapılandırılan 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu bilgi amaçlı muhasebeye geçiş için önemli bir fırsat olarak karşımıza çıkmıştı. Ancak Kanun yürürlüğe girmeden 6335 ve 6455 sayılı Kanunlar ve devamında getirilen düzenlemelerle 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi, bazılarının kaldırılmasının muhasebe çevreleri tarafından tartışılması gerektiği düşüncesindeyiz.

Çalışmamızda 6335 ve 6455 sayılı Kanunlarla değişik 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununda menfaat sahiplerin bilgi ihtiyaçları çerçevesinde internet sitesi ve internetten finansal raporlama düzenlemeleri incelenecektir. Bu amaçla öncelikle internet sitesi hususunda, 6102 sayılı TTK'nın değiştirilmeden önceki ve değiştirilmiş hükümleri ele alınacaktır. Daha sonra bilgi kullanıcılarının ihtiyaçlarının ne ölçüde karşılandığı ve haklarının nasıl korunduğu araştırılacaktır. Çalışmamızda 6335 ve 6455 sayılı Kanunlarla değiştirilmemiş olan 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ETTK ve değişikliklerden sonraki 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu DTTK olarak anılacaktır.

6102 SAYILI TTK VE SONRAKİ DÜZENLEMELER

Kurumsal yönetim; şirketin yönetimi, kurulları, pay sahipleri ve diğer paydaşları (işletme ilgilileri) arasındaki bir dizi çıkar ilişkisini, iyi kurumsal yönetim uygulamasını sağlamaya yönelik olarak düzenleyen kurallar, düzenlemeler ve ilkeler bütünüdür. Şirketlerin yönetim kurulları, üst kademe yönetimi, kontrol gücünü elinde bulunduran hakim ortaklar, kontrol gücü bulunmayan azınlık pay sahipleri, çalışanlar, alacaklılar, müşteriler, derecelendirme kuruluşları, denetçiler, kamu kurumları, bankalar gibi diğer menfaat sahiplerinin; çıkarlarının eşitlik esasına dayalı olarak, gerekli dengeyi sağlayacak biçimde kurulmasının sağlanmasında uyulacak esaslar kurumsal yönetim ilkelerini oluşturur (Akdoğan ve Akdoğan, 2011: 3). Bir işletmenin kurumsal yönetim anlayışı çerçevesinde yönetilmesi, o işletmenin paydaşların huzurunda şeffaf, hesap verebilir, sorumlu ve adil olarak konumlandırılmasını sağlar (Çalışkan ve Güler, 2013: 59).

SPK'nın 11.10.2011 tarih ve mükerrer 28081 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Seri: IV NO:54)'te Kamuyu Aydınlatma Ve Şeffaflık İle İlgili Düzenlemeler başlığı altında şirketlere ilişkin aşağıda listelenen bilgilerin kamuya açıklanması esasları ve kamuya açıklanacak bilgiler düzenlenmiştir:

1. Kamuyu Aydınlatma Esasları ve Araçları,

2. Şirket ile Pay Sahipleri, Yönetim Kurulu Üyeleri ve Yöneticiler Arasındaki İlişkilerin Kamuya Açıklanması,

3. Kamunun Aydınlatılmasında Periyodik Finansal Tablo ve Raporlar,

4. Bağımsız Denetimin İşlevi,

5. Ticari Sır Kavramı ve İçeriden Öğrenenlerin Ticareti,

6. Kamuya Açıklanması Gereken Önemli Olay Ve Gelişmeler.

Ancak SPK'nın 11.10.2011 tarih ve mükerrer 28081 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Seri: IV, NO:54) yürürlükten kaldırılmış, yerine 30 Aralık 2011 tarih ve 28158 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan ve üzerinde beş kez değişiklik yapılan Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (SERİ:IV, NO: 56) yayınlanmıştır. Bu Tebliğde Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık;

- Kamuyu Aydınlatma Esasları ve Araçları
- İnternet Sitesi
- Faaliyet Raporu

Başlıklarıyla sınırlandırılmıştır. Belirtilen düzenlemelerden sonra SPK hükümlerine tabi olan işletmeler için yapılan düzenlemelerde de kamuyu aydınlatma ve şeffaflık konusunda geri adım atıldığı söylenebilir.

ETTK kurumsal yönetim ilkelerinin tüm şirketlerde uygulanması yönünde düzenlemeler içermektedir. Kurumsal Yönetim İlkelerine ilişkin düzenlemelere birçok maddede yer verilerek, bu uygulamayla şeffaflık, adillik, hesap verebilirlik ve sorumluluk ölçütlerinin hayata geçirilmesi hedeflenmektedir (Erhan, 2012: 159). 6012 sayılı TTK tasarısının genel ve madde gerekçeleri incelendiğinde tasarının kurumsal yönetim ilkeleri esas alınarak hazırlandığı görülmektedir. Nitekim ETTK'nın genel gerekçelerinde kurumsal yönetim ve ilkeleri aşağıda aktarıldığı gibi ayrıntılı şekilde açıklanmıştır:

> "**89** Kurumsal yönetim dört taşıyıcı kolon üzerine oturur: Şeffaflık, âdillik, hesap verilebilirlik ve sorumluluk. Şeffaflık, şirketi "camdan cep" olarak görme anlayışını aşan bir kavram, yeni bir anlayış, **şirketi bütün kurumları** ile kavrayan bir yaklaşımdır. Bu fenomen artık bilgi toplumu ile tanımlanmaktadır. Şeffaflık, paysahiplerinin ve sermaye piyasasında rol sahibi tüm aktörlerin, tam bilgilendirilmesini ve aydınlatılmasını hedefler. Bu sebeple, maddî ve şekli kamuyu aydınlatmayı kapsar. Menfaat sahipleri, ilgililer, sermaye piyasası aktörleri, alacaklılar ve paysahipleri yönünden önemli olan tüm ilişkilerin, raporların, planların, projelerin açıklanmasını içerir. Şeffaflığın anonim şirketler hukukundaki yeni aracı, internet, elektronik ortamda aktarmalar ve açılması zorunlu bulunan web siteleridir. Her sermaye şirketinin bir web sitesi olması, bu sitenin şeffaflık sağlayıcı bir mekanizma olarak çalışması gerekir. Adîllik, bir anlamda geniş kapsamlı eşit işlem ilkesi ile örtüşür. Eşit işlem sadece paysahiplerine değil, daha geniş bir çevreye, açıkçası çalışanlara, alacaklılara, müşterilere, yani şirketle menfaat ilgileri bulunanlara, hatta kamuya yönelmiştir. İlkedeki bu toplumsal açılım gün geçtikçe daha öne çıkmaktadır. Adîlliğin yöneldiği bu yol yeni değildir. Adîllik, şeffaflık temelinde iyi yönetim ve denetimle, menfaatlerin ideal noktada uyuşturulması gerektiği şeklinde özetlenebilir. Söz konusu anlayış 1920'lerin "işletmenin kendisi için var olduğu" teorisini akla getirmektedir. Hesap verilebilirlik yönetimin, şeffaflığına, doğruluğuna, kararların açıklanabilirliğine, kararların bir haklı sebebi, adîl temeli olduğuna ve profesyonel niteliğine gönderme yapmaktadır. Sorumluluk ise, görevden kaynaklanan yükümlülüklere tam bağlılık, bunları gereği gibi bilinçle, hesap verilebilirlik bağlamında yerine getirme anlamındadır."

Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık konusu ETTK'nın genel gerekçelerinde şöyle ifade edilmiştir:

> "**68** Kamuyu aydınlatma esasında yılsonu finansal tabloları bağlamında ortaya atılmış ve gelişmiş bir öğretidir. Daha sonra anonim şirketlerle ilgili her konuda uygulanır bir kapsam kazanmıştır. Kamuyu aydınlatma bugün yerini oldukça büyük bir oranda daha anlaşılır bir kavram olan şeffaflığa bırakmıştır. Şeffaflığın yöneldiği hedef kitleler daha geniştir. Şeffaflık halka açık anonim şirketleri merkez alan bir

anlayışın değil, bilgi toplumu yaklaşımının bir ürünüdür. Her iki terim de son elli yıldan beri anonim şirketler hukukunun gün geçtikçe ağırlığını artıran değerleridir. Günümüzde her ülke şirketler hukukunu bu değerler temelinde yenileştirmektedir."

Görüldüğü gibi ETTK'nın genel gerekçelerinde kurumsal yönetim ilkeleri ile kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ayrıntılı şekilde ele alınmış ve yapılan düzenlemelerin temelinde bu kavramların yer aldığı ortaya konmuştur. Finansal raporlama ile ilgili tüm gruplar doğru bilgilendirildiği takdirde hem kurum içi hem de kurum dışı çıkar çatışmaları önlenmiş ve azınlık haklarının korunması da sağlanmış olur. Şirket içindeki bilgi akış süreçlerinin iyi organize edilmiş olması, bu süreçlerin sonucunda oluşan finansal raporların da sağlıklı olmasını sağlamaktadır. Kurumsal yönetim sistemi kurulmuş ve kurumsal yönetim ilkeleri benimsenmiş şirketlerde bunu gerçekleştirmek çok daha kolay olacaktır (Pamukçu, 2011: 139). Bu yüzden kamuyu aydınlatma ve şeffaflık bağlamında ETTK tasarısı hazırlanırken kurumsal yönetim ilkeleri doğrultusunda elektronik işlemler ve bilgi toplumu hizmetleri ayrıca düzenlenmiştir. Nitekim ETTK'nın genel gerekçelerinde Elektronik İşlemler ve Bilgi Toplumu Hizmetleri;

"**218** Elektronik işlemler, güvenli elektronik imza, elektronik işlemlerin bir bölümünü oluşturan e-ticaret, şirketlerde organların sanal ortamlarda toplantı yapabilmeleri, on-line oy kullanma ve toplantı nakli ticarî işletme, şirketler, kıymetli evrak, taşıma, deniz ve sigorta hukukunu derinden etkilemiştir; etkilemeye ve önemli kurumları yeniden şekillendirmeye devam edecektir. 15/01/2004 tarihli ve 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu ve bunun BK'ya yansıması söz konusu etkinin kanıtıdır. 93 nolu paragrafta anılan Uzmanlar Raporu, şeffaflık bağlamında elektronik işlemlere ve nakillere önemli yer ayırmıştır. Tasarı da aynı amaçla düzenlemeler yapmış, bu bağlamda her sermaye şirketinin bir web sitesi açması, bu sitenin bir bölümünü paysahiplerini, alacaklıları, sermaye piyasası aktörlerini ilgilendiren bilgilerin yayınlanmasına tahsis etmesi, yönlendirilmiş mesajları bu siteye koyması, bu hususu (siteyi değil) tescil ettirmesi ve ilan etmesi, web sitesinin adresini unvanının altına yazması zorunluğunu getirmiştir. Web sitesine konulması gereken bir bilgi, rapor, açıklama, yönlendirilmiş mesaj vs., siteye konulmamışsa bu, hukuka aykırı bir eylem olarak kabul edilir ve hukuka aykırılığın sonuçlarını doğurur. Sermaye şirketlerinde online oy kullanımları fizikî katılımlara ve oy kullanımlarına eşit tutulmuş, ancak bunun uygulaması, ilgili tüzüğün çıkarılmasına bırakılmıştır."

şeklinde açıklanmıştır.

Yine ETTK'nın 1524. Maddesinin gerekçesinde;

"Web sitesi ile ilgili düzenleme, gelişmelere açıktır. Pek de uzak olmayan bir gelecekte yapılacak değişikliklerle söz konusu başlık altında yer alan düzenlemelerin genişleyebileceği düşünülmüştür. Çünkü alan çok dinamik ve bu konudaki uluslararası çalışmalar çok yoğundur."

şeklinde açıklamalara yer verilerek internet sitesiyle ilgili düzenlemelerin genişletilebileceği belirtilmiştir.

Yukarıda sıraladığımız Kanun genel ve madde gerekçelerinden de görüldüğü üzere, ETTK'da kurumsal yönetim ilkeleri ön planda tutulmuş ve özellikle kamuyu aydınlatma ve şeffaflık doğrultusunda düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler özellikle finansal tablo ve raporların bağımsız denetimi ile bunların sonuçları ve işletme yönetimiyle ilgili pekçok açıklamanın şirketlerin kendilerine ait internet siteleri üzerinden bilgi kullanıcılarına sunulması şeklinde özetlenebilir.

30 Haziran 2012 tarih ve 28339 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 6335 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile ETTK'da önemli değişiklikler yapılmıştır. Diğer taraftan 11 Nisan 2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 6455 sayılı Gümrük Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla ETTK'nın denetleme konusundaki 397 ve bilgi toplumu hizmetleri konusundaki 1524. maddelerinde değişiklikler yapmıştır.

6335 sayılı Kanunun genel gerekçesinde;

"Türkiye Büyük Millet Meclisince 12/1/2011 tarihinde kabul edilen ve 14/2/2011 tarihli 27846 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, yayımı tarihinden itibaren kamuoyunda tartışılmış ve anılan Kanunda yer alan bazı düzenlemelerin değiştirilmeden yürürlüğe girmesi halinde ticari hayatın olumsuz etkilenebileceği ve uygulamada sorunların yaşanabileceği değerlendirilmiştir."

denmektedir.

6335 sayılı Kanunun, ETTK'nın 397. Maddesinin değiştirilmesine ilişkin gerekçesini açıklayan 18. Maddesinde;

> "Maddenin birinci fıkrasında yapılan değişikliklerle finansal tabloların denetçi tarafından Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yayımlanan uluslararası denetim standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartlarına göre denetleneceği, ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle denetime tabi olanların hazırlanmış olan finansal tablolarının denetimden geçip geçmediğini, denetimden geçmiş ise denetçi görüşünün ilgili finansal tablonun başlığında açıkça belirtmek zorunda oldukları hüküm altına alınmış ve maddeye eklenen dördüncü fıkra hükmüyle de Kanunun 398 inci maddesi kapsamında denetime tabi olacak şirketleri belirleme yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir."

şeklinde ifadeler yer almaktadır.

6335 sayılı kanunun ETTK'nın 1524. Maddesinin değiştirilmesine ilişkin gerekçesini açıklayan 32. Maddesinde;

> "Sözkonusu maddenin 640 ve 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelere ve yapılan diğer değişikliklere uyum sağlanabilmesi için yeniden düzenlenmiştir."

denmektedir.

Böylece Kurumsal Yönetim İlkeleri çerçevesinde yapılandırılan ETTK'nın pek çok maddesi ticari hayatın olumsuz etkilenebileceği ve uygulamada sorunların yaşanabileceği gerekçeleriyle değiştirilmiş yada Kanundan çıkartılmıştır.

TTK'DA BİLGİ TOPLUMU HİZMETLERİ

6012 sayılı Türk Ticaret Kanununda bilgi kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapılan düzenlemeler Elektronik İşlemler ve Bilgi Toplumu Hizmetleri başlığı altında toplanmıştır. Konu 1524. Maddede İnternet Sitesi; 1525. Maddede Beyanlar, Belgeler ve Senetler; 1526. Maddede Güvenli Elektronik İmza ile 1527 ve 1528. Maddelerde Elektronik Ortamda Kurullar şeklinde düzenlenmiştir. Konunun genişliği gözönünde bulundurularak çalışmamızın kapsamına sadece 1524. Maddede işlenen internet sitesi alınmıştır.

TTK'DA WEB SİTESİ

6102 Sayılı TTK'da internet sitesi ile ilgili düzenlemeler 1524. Maddede düzenlenmiştir. Ayrıca Kanunun pekçok maddesinde internet sitesinden duyurulması gerekli hususlar yer almıştır.

Kapsam

ETTK'da tüm sermaye şirketlerine internet sitesi açmak veya mevcut sitelerinin belirli bir bölümünü elektronik işlemler ve bilgi toplumu hizmetlerine özgüleme zorunluluğu getirilmiştir. Ancak DTTK'nın 1524. Maddesinde bu kapsam DTTK'nın 397 nci maddesinin dördüncü fıkrası uyarınca denetime tabi olan sermaye şirketleri ile sınırlı tutulmuştur. İlgili fıkrada denetime tabi tutulacak olan şirketlerin Bakanlar Kurulunca belirleneceği hükmü yer almaktadır.

Bu çerçevede 660 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile bağımsız denetim konusu düzenlenmiş ve 26 Aralık 2012 tarih ve 28509 sayılı Resmi Gazetede Bağımsız Denetim Yönetmeliği çıkartılmıştır. Bu düzenlemelerde bağımsız denetime tabi şirketler olarak "Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar" belirlenmiştir. 660 Sayılı KHK'nin 2 maddesinin "ğ" ve Bağımsız Denetim Yönetmeliğinin 4. Maddesinin "j" fıkraları "Kamu yararını ilgilendiren kuruluşlar olarak; Halka açık şirketler, bankalar, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri, faktoring şirketleri, finansman şirketleri, finansal kiralama şirketleri, varlık yönetim şirketleri, emeklilik fonları, ihraççılar ve sermaye piyasası kurumları ile faaliyet alanları, işlem hacimleri, istihdam ettikleri çalışan sayısı ve benzeri ölçütlere göre önemli ölçüde kamuoyunu ilgilendirdiği için Kurum tarafından bu kapsamda değerlendirilen kuruluşları sıralamıştır.

23 Ocak 2013 tarih ve 28537 sayılı Resmi Gazetede 2012/4213 sayılı Bağımsız Denetime Tabi Olacak Şirketlerin Belirlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı yayınlanmıştır. İlgili Kararın 3. Maddesinde bağımsız denetim kapsamına alınan şirketler aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

1) Bağlı ortaklıkları ve iştirakleriyle birlikte aşağıdaki hususlardan en az ikisini, iki hesap dönemi üst üste aşan şirketler;[1]
   - Aktif toplamı 150 milyon,
   - Yıllık Net Satış Hasılatı 200 milyon,
   - Çalışan sayısı 500 ve üstü şirketler[2];

2) İlgili Bakanlar Kurulu Kararının I nolu listesinde belirtilen; Sermaye Piyasası Kurulu ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun düzenleme ve denetiminde bulunan şirketler, Sigortacılık Kanunu ve Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu kapsamındaki sigorta reesürans ve emeklilik şirketleri, İstanbul Altın Borsası'nda faaliyet göstermesine izin verilen anonim şirketler, Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu hükümlerine tabi şirketler, Ulusal karasal, uydu ve kablolu televizyon sahibi medya hizmet sağlayıcı şirketler herhangi bir sınır gözetilmeksizin;

3) II nolu listede belirtilen ve aynı listede gösterilen aktif toplamı, yıllık net satış hasılatı ve çalışan sayısı konusundaki kriterleri aşan şirketler,

4) Bunlara ek olarak 11 Nisan 2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 6455 Sayılı Kanunun 22. Maddesi, 4572 sayılı Kanunun 5 inci maddesini değiştirmiş ve Bakanlıkça ortak sayısı ve ciro gibi kıstaslar dikkate alınarak belirlenen birlikler, 13/1/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun ilgili hükümlerine göre bağımsız denetime tabi olacakları hüküm altına alınmıştır. Böylece kooperatif birlikleri de bağımsız denetim kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede Gümrük Ticaret Bakanlığı 14/06/2013 tarih ve 28677 sayılı Resmi Gazetede "Bağımsız Denetime Tabi Olacak Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğ"i yayınlanmıştır. İlgi düzenlemeye göre aşağıdaki dört şarttan en az üçünü sağlayan birlikler 6102 sayılı Kanun çerçevesinde bağımsız denetime tabidir:

- Aktif toplamı: Elli milyon ve üstü Türk Lirası,
- Yıllık net satış hasılatı: Yetmişbeş milyon ve üstü Türk Lirası,
- Bağlı kooperatiflerin ortak sayısı: Üçbin ve üstü,
- Çalışan sayısı: İkiyüzelli ve üstü

Böylece internet sitesi açma veya mevcut sitelerinin belirli bir bölümünü elektronik işlemler ve bilgi toplumu hizmetlerine özgülemek zorunluluğu olan şirketler, TTK'nın 1524. Maddesine göre, TTK'nın 397 nci maddesinin dördüncü fıkrası uyarınca denetime tabi olan sermaye şirketleri ile sınırlı tutulduğundan; yukarıda sıraladığımız (aynı zamanda bağımsız denetime tabi olan) 1, 2 ve 3 nolu paragraflarda belirtilen sermaye şirketleridir.

Diğer taraftan kooperatif birlikleri DTTK'nın 397. Maddesi kapsamındaki şirketlerden olmayıp, kendi Kanununda bağımsız denetim kapsamına alındığı için internet sitesi açmak veya mevcut sitelerinin belirli bir bölümünü elektronik işlemler ve bilgi toplumu hizmetlerine ayırmak zorunda değildir.

Ayrıca DTTK'nın 1524. Maddesinin 6. Paragrafında;

> "İnternet sitesiyle ilgili olarak bu Kanunun ilgili maddelerinde ve bu maddede öngörülen düzenlemeler denetime tabi olmayan sermaye şirketleri hakkında uygulanmaz."

hükmü yer almaktadır. Buna göre kapsam dışında kalan şirketler, internet sitesi açmak veya mevcut internet sitelerinin bir bölümünü bu amaca özgülemek zorunda olmadıkları gibi; Kanunun çeşitli yerlerinde internet sitesinden yapılacağına hükmedilen bildirimleri de ayrıca internet sitesinden yapma zorunlulukları yoktur.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, ETTK'da tüm sermaye şirketlerinin internet sitesi üzerinden bilgi toplumu hizmeti vermesi öngörülürken, DTTK'da bu kapsamın daraltıldığı ve sadece bağımsız denetime tabi

[1] İlgili Bakanlar Kurulu Kararında şirket; madde 2 / b'de 6102 sayılı Kanunda düzenlenen sermaye şirketlerini tanımlamaktadır. Böylece burada kapsama anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler alınmıştır.

[2] Anılan şirketler 2011 ve 2012 hesap dönemlerinde yukarda belirtilen sınırları aşıp aşmadıklarını araştıracak ve her iki dönemde de üç unsurdan ikisini aşmışlarsa bağımsız denetim kapsamında değerlendirilecektir. Diğer taraftan iki yıl üst üste belirtilen kriterlerden ikisinin altında kalan yada bir yıl iki kriterde % 20'den daha fazla bir düşüş yaşarlarsa bağımsız denetim kapsamından çıkacaklardır.

şirketlerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu çerçevede kamu yararını ilgilendiren kuruluşlar ile belli bir büyüklüğün üzerinde olan sermaye şirketlerinin kapsama alındığı görülmektedir. Oysa kapsama alınan şirketlerin büyük bir kısmı SPK düzenlemeleri doğrultusunda bu hizmetleri zaten vermek zorundadır. Böylece yapılan düzenlemelerde şirketlerden bilgi bekleyen menfaat sahiplerinin ihtiyaçlarının kapsama alınan şirketler açısından karşılanmadığı söylenebilir.

Yürürlük

DTTK'nın Geçici 8. Maddesinin 1. fıkrasına göre;

> "1524 üncü maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce kurulan denetime tabi sermaye şirketlerinden internet sitesine sahip olanlar söz konusu maddenin yürürlüğünden itibaren üç ay içinde internet sitelerinin belli bir bölümünü 1524 üncü maddedeki içeriklerin yayımlanmasına özgülemek, internet sitesi olmayanlar ise aynı süre içinde internet sitesi açmak ve bu sitenin belli bir bölümünü anılan maddedeki içeriklerin yayımlanmasına özgülemek zorundadır."

DTTK'nın 1534. Maddesinin 1. fıkrasında;

> "Kenar başlıkları metne dâhil olan bu Kanun 1/7/2012 tarihinde yürürlüğe girer. 1524 üncü madde, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl sonra yürürlüğe girer."

şeklinde hüküm konmuştur. Böylece kapsam dahilindeki şirketleri 01 Temmuz 2013 tarihinden itibaren üç ay içinde internet sitesi konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadırlar.

DTTK'nın 1524 maddesinin 1. fıkrasında, İnternet sitesinde yayımlanacak içerikler, bu Kanunda belli bir süre belirtilmiş ise bu süre içinde, belirtilmemiş ise içeriğin dayandığı işlemin veya olgunun gerçekleştiği tarihten, tescil veya ilana bağlandığı durumlarda ise tescil veya ilanın yapıldığı tarihten itibaren en geç beş gün içinde, şirketin kuruluşundan internet sitesi açılıncaya kadar geçen sürede yayımlanması gereken içerikler de bu sitenin açıldığı tarihte siteye konulacağı hükme bağlanmıştır.

Web Sitesinin Düzenlenmesi

DTTK'nın 1524. Maddesinin 3. fıkrasında internet sitesinin bilgi toplumu hizmetlerine ayrılmış bölümü herkesin erişimine açık olduğu belirtilmektedir. Bu siteye herkesin erişebilmesi için erişim hakkının kullanılması, ilgili olmak veya menfaati bulunmak gibi kayıtlarla sınırlandırılamayacağı gibi herhangi bir şarta da bağlanamayacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca bu ilkenin ihlali hâlinde herkesin engelin kaldırılması davası açabileceğine hükmedilmiştir.

DTTK'nın 1524. Maddesinin 4. fıkrasında internet sitesinin bu maddenin amaçlarına özgülenmiş kısmında yayımlanan içeriğin başına tarih ve parantez içinde "yönlendirilmiş mesaj" ibaresi konulacağı belirtilmiştir. Kavram AT'nin e-ticarete ilişkin yönergesinden alınmıştır. Şirket yönlendirilmiş mesajı ancak Kanuna ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yönetmeliği'ne uyulmak suretiyle değiştirebilir (Akça, 2010: 92-93). Yine aynı fıkrada "Özgülenen kısımda yer alan bir mesajın, yönlendirildiği karinedir." denmektedir. Böylece yönlendirilmiş mesajlarla iletilen hususlar hakkındaki uyuşmazlıklarda hüküm tesis edilebilmesinin yolu açılmıştır. 4. Fıkranın devamında sitenin, bir numara altında tescili ve ilgili diğer hususlar Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından bir yönetmelikle düzenleneceği hüküm altına alınmıştır. Buna dayanarak Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 31/05/2013 tarih ve 28663 sayılı Resmi Gazetede Sermaye Şirketlerinin Açacakları İnternet Sitelerine Dair Yönetmeliği yayınlamıştır.

İnternet sitesine konan içeriğin sitede kalacağı süreyle ilgili olarak DTTK'nın 1524. Maddesinin 5. Fıkrasında TTK ve ilgili diğer kanunlarda veya idari düzenlemelerde daha uzun bir süre öngörülmedikçe, şirketin internet sitesine konulan bir içerik, üzerinde bulunan tarihten itibaren en az altı ay süreyle internet sitesinde kalacağı ve aksi hâlde konulmamış sayılacağı hüküm altına alınmıştır.

ETTK'nın 1524 maddesinin 6. Fıkrasında internet sitesinde yayınlanan yönlendirilmiş mesajların basılı şekillerinin TTK'nın 82 nci maddesi uyarınca saklanacağı belirtmiştir. Ayrıca yine aynı fıkrada internet sitesinde yer alacak bilgilerin metin hâline getirilip şirket yönetimi tarafından tarih ve saati gösterilerek noterlikçe onaylı bir deftere sıra numarası altında yazılacağı veya yapıştırılacağını; daha sonra sitede yayımlanan bilgilerde bir değişiklik yapılırsa, değişikliğe ilişkin olarak yukarıdaki işlemin tekrarlanacağına hükmetmiştir. Ancak bu hükümler 6335 sayılı Kanunla tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Yaptırım

DTTK'nın 1524. Maddesinin ikinci fıkrasında aynı maddenin birinci fıkrasında öngörülen yükümlülüklere uyulmaması, ilgili kararların iptal edilmesinin sebebini oluşturur, Kanuna aykırılığın tüm sonuçlarının doğmasına yol açar ve kusuru bulunan yöneticiler ile yönetim kurulu üyelerinin sorumluluğuna neden olacağı ve cezai hükümlerin saklı tutulduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede DTTK'un 562 maddesinin 12. Fıkrasında, 1524 üncü maddede öngörülen internet sitesini oluşturmayan şirketlerin yönetim organı üyelerinin, yüz günden üçyüz güne kadar adli para cezasıyla ve aynı madde uyarınca internet sitesine konulması gereken içeriği usulüne uygun bir şekilde koymayan bu fıkrada sayılan faillerin yüz güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılacağı belirtilmektedir.

ETTK'nın 562. maddesinin 12. Fıkrasında ise internet sitesi açma veya mevcut sitelerinin bir bölümünü bilgi toplumu hizmetlerine özgülemeyenler hakkında altı aya kadar hapis ve yüz günden üçyüz güne kadar adli para cezasıyla ve aynı madde uyarınca internet sitesine konulması gereken içeriği usulüne uygun bir şekilde koymayanlara üç aya kadar hapis ve yüz güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılacağı hükmü yer almaktaydı. Böylece anılan değişiklikle internet sitesi üzerinden bilgi toplumu hizmeti verme konusunda sorumluluğunu yerine getirmeyen yönetim organı üyelerine hapis cezası verilmesi hükmü ortadan kaldırılmıştır.

Yayınlanacak İçerik

ETTK'nın 1524. Maddesinin gerekçesinde;

> "Tasarının çeşitli hükümlerinde web sitesine konulacak içeriğe ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Web sitesi ile ilgili düzenleme, gelişmelere açıktır. Pek de uzak olmayan bir gelecekte yapılacak değişikliklerle söz konusu başlık altında yer alan düzenlemelerin genişleyebileceği düşünülmüştür. Çünkü alan çok dinamik ve bu konudaki uluslararası çalışmalar çok yoğundur."

şeklinde ifade edilmiştir. Gerekçeden de anlaşılacağı üzere taslak hazırlandığında internet sitesinde yer alması düşünülen içeriğin ileride daha da genişletileceği düşünülmektedir.

ETTK'nın 1524. Maddesinde internet sitesinden yayınlanacak içerik;

a) Şirketçe kanunen yapılması gereken ilanlar,

b) Pay sahipleri ile ortakların menfaatlerini koruyabilmeleri ve haklarını bilinçli kullanabilmeleri için görmelerinin ve bilmelerinin yararlı olduğu belgeler, bilgiler, açıklamalar,

c) Yönetim ve müdürler kurulu tarafından alınan; rüçhan, değiştirme, alım, önerilme, değişim oranı, ayrılma karşılığı gibi haklara ilişkin kararlar; bunlarla ilgili bedellerin nasıl belirlendiğini gösteren hesapların dökümü,

d) Değerleme raporları, kurucular beyanı, payların halka arz edilmesine dair taahhütler, bunlara ait teminatlar ve garantiler; iflasın ertelenmesine veya benzeri konulara ilişkin karar metinleri; şirketin kendi paylarını iktisap etmesi hakkındaki genel kurul ve yönetim kurulu kararları, bu işlemlerle ilgili açıklamalar, bilgiler, belgeler,

e) Ticaret şirketlerinin birleşmesi, bölünmesi, tür değiştirmesi hâlinde, ortakların ve menfaat sahiplerinin incelemesine sunulan bilgiler, tablolar, belgeler; sermaye arttırımı, azaltılması dâhil, esas sözleşme değişikliklerine ait belgeler, kararlar; imtiyazlı pay sahipleri genel kurulu kararları, menkul kıymet çıkarılması gibi işlemler dolayısıyla hazırlanan raporlar,

f) Genel kurullara ait olanlar dâhil her türlü çağrılara ait belgeler, raporlar, yönetim kurulu açıklamaları,

g) Şeffaflık ilkesi ve bilgi toplumu açısından açıklanması zorunlu bilgiler,

h) Bilgi alma kapsamında sorulan sorular, bunlara verilen cevaplar, diğer kanunlarda pay sahiplerinin veya ortakların aydınlatılması için öngörülen hususlar,

ı) Finansal tablolar, kanunen açıklanması gerekli ara tablolar, özel amaçlarla çıkarılan bilançolar ve diğer finansal tablolar, pay ve menfaat sahipleri bakımından bilinmesi gerekli finansal raporlamalar, bunların dipnotları ve ekleri,

i) Yönetim kurulunun yıllık raporu, kurumsal yönetim ilkelerine ne ölçüde uyulduğuna ilişkin yıllık değerlendirme açıklaması; yönetim kurulu başkan ve üyeleriyle yöneticilere ödenen her türlü paralar, temsil ve seyahat giderleri, tazminatlar, sigortalar ve benzeri ödemeler,

j) Denetçi, özel denetçi, işlem denetçisi raporları,

k) Yetkili kurul ve bakanlıkların konulmasını istedikleri, pay sahiplerini ve sermaye piyasasını ilgilendiren konulara ilişkin bilgiler,

şeklinde sıralanmıştır. Yukarıda sıralanan içerik incelendiğinde kamuyu aydınlatma ve şeffaflığı sağlamada menfaat sahiplerinin ihtiyaçları doğrultusunda hazırlandığı söylenebilir.

Anılan değişikliklerden sonra DTTK'nın 1524. Maddesinde internet sitesinin içeriği konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Bununla birlikte Kanunun çeşitli maddelerinde aşağıda belirtilen durumların Türkiye Ticaret Siciline tescil ettirilmesinin yanında ayrıca internet sitesinde yayınlanması gerektiği belirtilmektedir.

- 149. Maddenin 1, 3 ve 4. fıkralarında sermaye şirketlerinin şirket birleşmelerinde inceleme hakkı,
- 157. Maddenin 2. fıkrasında, sermaye veya şahıs şirketlerinin birleşmelerinde alacakların teminat altına alınması,
- 171. Maddenin 4. fıkrasında sermaye şirketlerinin şirket bölünmelerinde inceleme hakkı,
- 174. Maddenin 1. fıkrasında şirket bölünmelerinde şirket alacaklılarına çağrı,
- 198. Maddenin 1. fıkrasında sermeye şirketlerinin payların Kanunda belirtilen oranlarda kazanılması veya elden çıkarılması,
- 353. Maddenin 5. fıkrasında anonim şirketlerin fesih davası ile ilgili bildirimleri,
- 359. Maddenin 2. fıkrasında anonim şirketlerin bir tüzel kişiliğin anonim şirketin yönetim kuruluna seçilmesi,
- 399. Maddenin 1. fıkrasında anonim şirketlerde denetçi seçimi,
- 414. Maddenin 1. fıkrasında anonim şirketlerde genel kurul toplantısına çağrı,
- 420. Maddenin 1. fıkrasında anonim şirketlerde genel kurul toplantısının ertelenmesi,
- 422. Maddenin 2. fıkrasında anonim şirketlerde genel kurul toplantı tutanağı,
- 428. Maddenin 1 ve 2. fıkralarında anonim şirketlerde organın temsilcisi, bağımsız temsilci ve kurumsal temsilci,
- 448. Maddenin 1. fıkrasında anonim şirketlerin genel kurulun iptal veya butlan davalarının açıldığının ilanı,
- 450. Maddenin 1. fıkrasında anonim şirketlerin genel kurulun iptal veya butlanına ilişkin mahkeme kararı,
- 455. Maddenin 1. fıkrasında anonim şirketlerin esas sözleşmesinin değiştirilmesine ilişkin genel kurul kararı,
- 460. Maddenin 2. fıkrasında anonim şirketlerde kayıtlı sermaye sisteminde sermayenin arttırılması,
- 461. Maddenin 3. fıkrasında anonim şirketlerde rüçhan hakkı,
- 473. Maddenin 1. fıkrasında anonim şirketlerde esas sermayenin azaltılması kararı,
- 474. Maddenin 1. fıkrasında anonim şirketlerde esas sermayenin azaltılmasında alacaklılara çağrı,
- 483. Maddenin 1 ve 2. fıkralarında anonim şirketlerde mütemerrit pay sahibine ihtar,
- 486. Maddenin 2. fıkrasında anonim şirketlerde hamiline yazılı pay senedi bastırılması kararının ilanı,
- 541. Maddenin 1. fıkrasında anonim şirketlerin tasfiyesi halinde alacaklıların çağrılması ve korunması,
- 562. Maddenin 12. fıkrasında anonim şirketlerde suçlar ve cezalar,
- 966. Maddenin 1 fıkrasında gemi tescilinin resen silinmesi durumunda (varsa) şirketin internet sitesinde yayınlanması,
- 1527. Maddenin 3 ve 6. fıkralarında genel kurullarda elektronik ortamda oy kullanılabilmesi,

Görüldüğü üzere, DTTK'da 149, 157, 171 ve 174. Maddelerde, Kanunda belirtilen tüm şirketlerin şirket birleşme ve bölünmeleri hususlarını internet sitesinde yayınlanmasını zorunlu tutulmuştur.

Ayrıca 1527. Maddenin 1. Fıkrasında

> "Şirket sözleşmesinde veya esas sözleşmede düzenlenmiş olması şartıyla, sermaye şirketlerinde yönetim kurulu ve müdürler kurulu tamamen elektronik ortamda yapılabileceği gibi, bazı üyelerin fiziken mevcut bulundukları bir toplantıya bir kısım üyelerin elektronik ortamda katılması yoluyla da icra edilebilir."

şeklinde hüküm vardır. Buna göre şirket sözleşmesi veya esas sözleşmede elektronik ortamda yönetim kurulu ve müdürler kurulunu elektronik ortamda yapabilmeleri için bu şirketlerin (sermaye ve şahıs şirketlerinin tamamı) internet sitesinin olması gerektiği belirtilmiştir. İlgili Kanunun 198. Maddesi sadece sermaye şirketlerinin ortaklık paylarının dağılımının değişmesi durumunu internet sitesinde yayınlanmasına hükmetmektedir.

DTTK'da sadece anonim şirketlerin internet sitesinde yayınlamak zorunda olduğu hususlar oldukça fazladır. 353. Madde fesih, 359. Madde tüzel kişiliğin yönetim kuruluna seçilmesi, 399. Madde denetçi seçimi, 414, 420, 422, 428, 448, 450 ve 455. Maddeler anonim şirketlerde genel kurulla ilgili bazı hususların işletmenin internet sitesinde yayınlama zorunluluğunu düzenlemektedir. Ayrıca 460. Madde kayıtlı sermaye, 461. Madde rüçhan hakkı, 473 ve 474. Maddeler sermaye azaltımı, 483. Madde mütemerrit pay sahiplerine ihtar, 486. Madde hamiline yazılı pay senedi çıkarılması ve 541. Madde tasfiye konularının anonim şirketin internet sitesinde yayınlanmasını zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan Kanunun 562. Maddesinde internet sitesi kurmama ve gerekli işlemleri yapmamanın cezalarını düzenlemiştir.

DTTK'nın 1524. Maddesinin 4. Fıkrasına istinaden Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın 31/05/2013 tarih ve 28663 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Sermaye Şirketlerinin Açacakları İnternet Sitelerine Dair Yönetmeliğinde internet sitesinde yayınlanacak içerik konusunda ise DTTK'nın çeşitli maddelerinde geçen ve yukarıda sıralanan hususların internet sitesinden duyurulacağı hüküm altına alınmıştır. Kanunda belirtilen hususlar dışında herhangi bir hususun internet sitesinde yayınlanmasına ilişkin her hangi bir hüküm yer almamıştır.

Kanununun ve Yönetmeliğin internet sitesinde yer alacak açıklamalar konusundaki düzenlemeleri genel olarak değerlendirilecek olursa, çoğunlukla anonim şirketler için geçerli olmak üzere, şirketlerde meydana gelen önemli olayların işletmelerin internet sitelerinde yayınlanması öngörülmüştür. Sözkonusu Kanun maddelerinde şirketlerin denetime tabi olup olmadıklarına bakılmaksızın internet sitesi konusunda hükümler getirilmişken, DTTK'nın 1524. Maddesinin 6. Paragrafında;

> "İnternet sitesiyle ilgili olarak bu Kanunun ilgili maddelerinde ve bu maddede öngörülen düzenlemeler denetime tabi olmayan sermaye şirketleri hakkında uygulanmaz."

hükmü yer almaktadır. Kanunun pek çok yerinde ve pek çok hususun internet sitesi üzerinden duyurulması zorunluluğu getirilirken, ilgili fıkrada bu zorunlulukların denetime tabi olmayan sermeye şirketleri hakkında uygulanmayacağı hükmü getirilmiştir. Böylece denetime tabi olmayan sermaye şirketlerinin internet sitesi konusunda hiçbir zorunlulukları olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan DTTK'da şirketlerin kurumsal yönetim ve kamuyu aydınlatma ve şeffaflık açısından şirket ve şirket yönetimin faaliyetleri, şirketlerin faaliyet raporları, ara dönem ve dönemsonu finansal tabloları, denetim raporları gibi şirketin genel durumu ve gelecekteki riskleri hakkında bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu bilgilerin internet sitesinde yayınlanması ile ilgili herhangi bir hüküm yer almamaktadır. ETTK bu konuda pek çok hükme yer vermiş olmasına rağmen, DTTK'da daha önce getirilen hükümler kaldırılmış yada değiştirilmiştir. Böylece ETTK'da daha önce kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde hazırlanan, tüm sermaye şirketlerini kapsayan ve menfaat sahiplerinin ihtiyaçları doğrultusunda getirilen düzenlemeler DTTK'dan çıkartılmıştır. Bu haliyle DTTK, sadece kapsama alınan şirketlerin pay sahiplerinin, bazı özellikli durumlarda bilgilendirilmesini sağlayabilmektedir. Ayrıca halka açık şirketlerde hissedar haklarını korumaya yönelik olarak Kanunun pek çok yerinde SPK mevzuatına atıflar yapılmıştır. Sonuç olarak yapılan düzenlemelerden sonra Kurumsal Yönetim İlkeleri ile Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık DTTK'dan çıkartılarak, sadece SPK mevzuatına tabi şirketler için SPK'ya havale edilmiştir.

WEB SİTESİ ZORUNLULUĞU OLMAYAN ŞİRKETLERİN DURUMU

Daha önceki açıklamalarımızda da belirttiğimiz gibi, denetime tabi olmayan şirketlerin internet sitesi açma veya mevcut sitelerinin bir bölümünü bilgi toplumu hizmetlerine özgüleme zorunluluğu yoktur. Bu şirketlerde;

- DTTK'nın 149, 157, 171 ve 174. Maddelerinde şirket birleşme ve bölünmelerinde alacaklılar ve ortakların korunması ve inceleme hakkı sadece Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde yayınlanma ve şirket merkez ve şubelerinde evrakların hazır bulundurulmasıyla sağlanmıştır. Ayrıca ETTK'nın yukarıda sıralanan bazı maddelerinde yer alan, tirajı ellibinin üstünde olan yurt düzeyinde dağıtımı yapılan üç gazetede yedişer gün aralıklarla üç defa ilan edilme şartı DTTK'da kaldırılmıştır.
- DTTK'nın 198. Maddesinde şirket sermaye paylarının dağılımı konusunda önemli değişikliklerde durumun ilgili şirkete, yetkili kurumlara bildirilmesi ve sadece Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde yayınlanması

yükümlülüğü getirilmiştir. Bu durumda diğer ortakların bu konuda yeterince bilgilendirilmesi ve haklarının korunması sağlanamayacaktır.

- DTTK'nın 353. Maddesine göre, şirkete fesih davası açılması ve mahkeme kararının duyurulması Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ilan yoluyla yapılacaktır. Ayrıca ETTK'nın ilgili maddesinde yer alan tirajı ellibinin üzerinde olan ve yurt düzeyinde dağıtımı yapılan en az bir gazetede ilan edilme zorunluluğu DTTK'da kaldırılmıştır.
- DTTK'nın 359. Maddesinin 2. fıkrasında anonim şirket tüzel kişiliğinin bir anonim şirketin yönetim kuruluna seçilmesi durumunda, bu tüzel kişinin ve bu tüzel kişi tarafından belirlenen bir gerçek kişinin sadece tescil ve ilanı söz konusudur.
- DTTK'nın 414, 420 ve 422. Maddelerinde genel kurul toplantı çağrısı, ertelemesi ve toplantı tutanağının sadece Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ilan edileceği hükmü yer almaktadır.
- DTTK'nın 448. Madde 1. Fıkrasında Yönetim Kurulunun iptal veya butlan davasının açıldığının ve duruşma gününün usulüne uygun olarak ilan edileceği belirtilmekte, usul hakkında bir hüküm bulunmamaktadır.
- DTTK'nın 450. Maddesinin 1. fıkrasında anonim şirketlerin genel kurulun iptal veya butlanına ilişkin mahkeme kararının bir suretinin derhâl ticaret siciline tescil ettirmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. İlan konusunda hüküm yoktur.
- DTTK'nın 455. Maddesinin 1. fıkrasında anonim şirketlerin esas sözleşmesinin değiştirilmesine ilişkin genel kurul kararının yönetim kurulu tarafından, şirket merkezinin ve şubelerinin bulunduğu yerin ticaret siciline tescil edileceği ayrıca ilana bağlı hususlar ilan ettirileceği belirtilmekte, nelerin, nasıl ilan edileceği belirtilmemektedir.
- DTTK'nın 460. Maddesinin 2. fıkrasında anonim şirketlerde kayıtlı sermaye sisteminde sermayenin arttırılması konusunda yönetim kurulu kararının esas sözleşmede öngörüldüğü şekilde ilan edeceği belirtilmektedir.
- DTTK'nın 461. Maddesinin 3 fıkrasında anonim şirketlerde rüçhan hakkı konusunda, yönetim kurulu yeni pay alma hakkının kullanılabilmesinin esaslarını bir karar ile belirleyip tescil ve Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde yayınlaması gereği belirtilmektedir. Ayrıca ETTK'nın ilgili maddesinde yer alan tirajı en az ellibin olan ve yurt düzeyinde dağıtımı yapılan bir gazetede yayınlanma zorunluluğu DTTK'da kaldırılmıştır.
- DTTK'nın 473. Maddesinin 1. fıkrasında anonim şirketlerde esas sermayenin azaltılması kararı konusunda, şirketin gerekli ilanlarında, durumun hesap verme ilkelerine uygun olarak açıklanacağı ve durumla ilgili bir raporun genel kurul tarafından onaylanması gereğinden bahsedilmektedir.
- DTTK'nın 474. Maddesinin 1. fıkrasında anonim şirketlerde esas sermayenin azaltılmasında alacaklılara çağrının üç defa Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinden yapılacağı belirtilmektedir.
- DTTK'nın 483. Maddesinin 1 ve 2. fıkralarında anonim şirketlerde mütemerrit pay sahibine ihtarın Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinden yapılacağı belirtilmektedir.
- DTTK'nın 486. Maddesinin 2. fıkrasında anonim şirketlerde hamiline yazılı pay senedi bastırılması kararının tescil ve ilanının yapılacağı belirtilmekte, nerede ilan edileceği belirtilmemektedir.
- DTTK'nın 541. Maddesinin 1. fıkrasında anonim şirketlerin tasfiyesi halinde alacaklıların çağrılması ve korunması için alacaklı oldukları şirket defterlerinden veya diğer belgelerden anlaşılan ve yerleşim yerleri bilinen kişiler taahhütlü mektupla, diğer alacaklılar Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ilan yoluyla bilgilendirileceği belirtilmiştir.

Sonuç olarak internet sitesi açmak veya mevcut sitelerinin bir bölümünü bu amaçla özgülemek zorunda olmayan şirketlerde pek çok durumda ortak ve alacaklıları bilgilendirme ve haklarını koruması konusunda, durumun Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinden ilan edilmesiyle sınırlı bir uygulama getirilmiştir. Her ne kadar Türkiye Ticaret Sicili Gazetesine elektronik ortamda ulaşma ve ücretsiz sorgu yapma imkanı tanınmış olsa da, ortak yada alacaklıların sürekli olarak bu gazeteyi takip etmeleri mümkün olmayacaktır. Bu durumda DTTK'nın son düzenlemelerle birlikte denetime tabi olmayan şirket ortak ve alacaklılarının bile haklarını korumada yetersiz kaldığı görülmektedir.

Ayrıca denetime tabi olmayan şirketlerin internet sitesi üzerinden bilgi toplumu hizmetleri sunma zorunluluğu yoktur. Oysa TTK'nın 1527. Maddesinin 3. fıkrasına göre genel kurullarda elektronik ortamda oy kullanılabilmesi için şirketin uygun internet sitesine sahip olması gereklidir. Bu duruma göre internet sitesi olmayan şirketlerde genel kurullarda elektronik ortamda oy kullanılamayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun gerekçeleri ve Kanunun geneli incelendiğinde kurumsal yönetim ilkeleri ile kamuyu aydınlatma ve şeffaflık doğrultusunda hazırlandığı ve yürürlüğe konduğu görülmektedir. Kanun kapsamına anonim ortaklıkların tüm türleri ve atıf hükümleriyle kısmen limited ve hisseli komandit şirketler dahil edilmiştir. Ancak 6335 ve 6455 sayılı Kanunlarla, işlem denetiminin kaldırılması, bağımsız denetim kapsam ve düzenlemelerinin daraltılması, ticari defterlerin tutulmasında ve finansal tabloların düzenlenmesinde TMS/TFRS'ye uyum zorunluluğunun kaldırılması, internet sitesi yükümlülüklerinin bağımsız denetime tabi şirketler ile sınırlı tutulması gibi değişikliklerle Kurumsal Yönetim ilkeleri ile kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkelerinden uzaklaşılmıştır.

İnternet sitesi ile ilgili hükümler incelendiğinde, kapsamına sadece bağımsız denetime tabi şirketler alınmıştır. İnternet sitesi hakkındaki yükümlülüklerine yerine getirmeyenler hakkında ETTK'da yer alan hapis cezaları ve internet sitesinde yayınlanan içeriğin noter onaylı bir defter üzerinde basılı olarak muhafazası yükümlülüğü kaldırılmıştır. ETTK'da internet sitesinde yayınlanacak içerik konusundaki hükümlerin tamamı kaldırılmış, sadece Kanunun çeşitli maddelerinde yer alan bazı durumların internet sitesinde yayınlanma zorunlulukları kalmıştır. Ayrıca Gümrük Ticaret Bakanlığı tarafından çıkartılan Yönetmelikte Kanunda sayılan hususlar tekrar edilmiş, ek bir yükümlülük getirilmemiştir. Denetime tabi olmayan şirketlerin Kanunda yer alan bu hususları internetten yayınlama zorunluluğu olmadığı da ayrıca belirtilmiştir. Ayrıca Kanunda şirketlerin kurumsal yönetim ve kamuyu aydınlatma ve şeffaflık açısından şirket ve şirket yönetimin faaliyetleri, şirketlerin faaliyet raporları, ara dönem ve dönemsonu finansal tabloları, denetim raporları gibi şirketin genel durumu ve gelecekteki riskleri hakkında menfaat sahiplerinin ihtiyaç duyduğu bilgilerin internet sitesinde yayınlanması ile ilgili herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Bu şekliyle Elektronik İşlemler ve Bilgi Toplumu Hizmetleri başlığı altında yer alan ve menfaat sahiplerinin ihtiyaçları doğrultusunda hükümler içermesi beklenen internet sitesi ile ilgili düzenlemeler menfaat sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildir.

Diğer taraftan bağımsız denetim, dolayısıyla TMS/TFRS'ye uyum ve internet sitesi konularındaki kapsamı belirleme yetkisinin Kanundan çıkartılarak Bakanlar Kuruluna; internet sitesinde yayınlanacak içerik konusundaki düzenlemelerin Kanundan çıkartılarak Gümrük Ticaret Bakanlığı'na verilmesi konuları da ayrıca tartışma konusu yapılabilir.

Çalışmada ele alınan değişikliklerin kamu otoritesinin bir tercihi olduğu söylenebilir. Ancak kurumsal yönetim ilkeleri ile kamuyu aydınlatma ve şeffaflık doğrultusunda vergi için muhasebeden bilgi için muhasebeye geçiş fırsatı kaçırılmıştır.

KAYNAKÇA

AKÇA, Ö., (2010), T**ürk Ticaret Kanunu Tasarısının Ülkemizdeki Muhasebe Ortamına ve Muhasebe Mesleğine Etkilerinin Değerlendirilmesi,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi A.B.D.

AKDOĞAN, N., ve AKDOĞAN, M.U., (2011), "Türk Ticaret Kanunu'nun Kurumsal Yönetim İlkelerine İlişkin Düzenlemelerinin Sermaye Piyasası Kurulu Tarafından Yayımlanan Kurumsal Yönetim İlkeleriyle Uyumunun Karşılaştırmalı Olarak Analizi", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, Ekim, 1-31.

ATAMAN, Ü. ve HACIRÜSTEMOĞLU, R., (1999), **Yöneticiler İçin Muhasebe ve Finans Bilgileri**, İstanbul, Türkmen Kitabevi.

BÜYÜKMİRZA, K., (2012), **Maliyet ve Yönetim Muhasebesi**, Ankara, Gazi Kitabevi.

ÇALIŞKAN, A. Ö., GÜLER, H., (2013), "Şeffaflık ve Kamuyu Aydınlatma Ekseninde İnternette Finansal Raporlama", **Mali Çözüm**, Nisan-Mart, 57-84.

ERHAN, D.U., (2012), **"**Yeni Türk Ticaret Kanunu Ortamında Elektronik Raporlama Tekniklerinin Finansal Raporlama Ve Denetime Katkısı", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 3, 157-176.

GENÇOĞLU GÜCENME, Ü.,(1996), **Tekdüzen Hesap Planına Göre Ticari İşletmelerde Muhasebe ve Envanter İşlemleri**, Bursa, Marmara Kitabevi.

PAMUKÇU, F., (2011), "Finansal Raporlama ile Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflıkta Kurumsal Yönetimin Önemi", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Nisan, p.133-148.

SEVİLENGÜL, O., (2011), **Genel Muhasebe**, Ankara, Gazi Kitabevi.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, 14 Şubat 2011 tarih ve 27846 sayılı Resmi Gazete

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu Genel Gerekçe,
http://www.tobb.org.tr/Documents/ttk/ttk_genel_gerek%C3%A7e.pdf/22/07/2013.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu Madde Gerekçeleri,
http://www.tobb.org.tr/Documents/ttk/ttk_madde_gerek%C3%A7e.pdf/22/07/2013

6103 sayılı Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun, 14 Şubat 2011 tarih ve 27846 sayılı Resmi Gazete

6335 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 30 Haziran 2012 tarih ve 28339 sayılı Resmi Gazete

6335 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Genel ve Madde Gerekçeleri, http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0630.pdf/22/07/2013

6455 sayılı Gümrük Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 11 Nisan 2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazete

660 Sayılı Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 02 Kasım 2011 tarih ve 28103 sayılı Resmi Gazete

Bağımsız Denetim Yönetmeliği, 26 Aralık 2012 tarih ve 28509 sayılı Resmi Gazete

Bağımsız Denetime Tabi Olacak Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğ, 14/06/2013 tarih ve 28677 sayılı Resmi Gazete

2012/4213 Sayılı Bağımsız Denetime Tabi Olacak Şirketlerin Belirlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı, 23 Ocak 2013 tarih ve 28537 sayılı Resmi Gazete

Sermaye Şirketlerinin Açacakları İnternet Sitelerine Dair Yönetmelik, 31 Mayıs 2013 tarih ve 28663 sayılı Resmi Gazete

Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (SERİ: IV, NO: 54), 11 Ekim 2011 tarih ve mükerrer 28081 sayılı Resmi Gazete

Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (SERİ: IV, NO: 56), 30 Aralık 2011 tarih ve 28158 sayılı Resmi Gazete

Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (SERİ: IV, NO: 56)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri:IV, No:57), 11/02/2012 tarih ve 28201 sayılı Resmi Gazete

Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (SERİ: IV, NO: 56)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri:IV, No:60), 26/06/2012 tarih ve 28335 sayılı Resmi Gazete

Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (SERİ: IV, NO: 56)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri:IV, No:61), 13/09/2012 tarih ve 28410 sayılı Resmi Gazete

Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (SERİ: IV, NO: 56)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri:IV, No:63), 22/02/2013 tarih ve 28567 sayılı Resmi Gazete

Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (SERİ: IV, NO: 56)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri:IV, No:64), 06/04/2013 tarih ve 28610 sayılı Resmi Gazete

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

NEFRET SÖYLEMİ SUÇU VERSUS İFADE HÜRRİYETİ

Cennet USLU
Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZET: Günümüzde ifade hürriyetine yönelik en ciddi tehdit nefret söylemini kriminalize etmeye yönelik girişimlerden gelmektedir. Tehdidin bir boyutu ifade hürriyetine müdahalenin geleneksel yasakçı yöntem yerine, "insancıl" gerekçeler ve haklar dilinden oluşan yeni bir yöntem ile savunulmasından kaynaklanıyor. Niyet iyi ve dil uygun görününce, sonucun aslında yanlış ve zararlı bulunan belli fikir ve görüşlerin yasaklanması anlamına geldiği kolayca teşhis ve deşifre edilemiyor. Nefret söyleminin kriminalize edilmesinde hem yapısal hem de argümantatif bazı kusurlar mevcut. Yapısal kusurlar nefret söylemi suçunun ancak muğlak ve belirsiz bir tanımının yapılabilmesine izin veriyor. Argümantatif kusurlar ise nefret söylemini yasaklamanın aslında insanların farklılıkları olgusunu reddetmek ve bazı fikirleri gayrî meşru kabul etmek anlamına geleceğini sergiliyor. Açık ve özgür bir sistemin değeri birilerini huzursuz ve rahatsız edecek fikir ve görüşlerin ifadesine "de" yer olmasından kaynaklanır. Buna karşın, nefret söylemini kriminalize etme girişimi ile ifade hürriyetinin sınırları keyfilik ve tarafgirliğe alabildiğine açık hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nefret Söylemi, İfade Hürriyeti, İfade Hürriyetinin Sınırları, İnsan Hakları

HATE SPEECH CRIME VERSUS FREEDOM OF EXPRESSION

ABSTRACT: At the present time the most serious threat against freedom of expression is the attempts to criminalize of hate speech. A dimension of the threat arises from justification/asserting by a new way consist of rights language and "humanistic" reasons instead traditional censorship the way interference with freedom of expression. It seems that intention is good and language is proper, then it can't easily identify and decrypt in actual fact the consequence which means a ban on the specific thoughts and opinions that considered to be wrong and harmful. Criminalization of hate speech has some defects both structural and argumentative. The structural defects just allow to make an unclear and ambiguous description of hate speech crime. Argumentative defects show that banning of hate speech actually means to disclaim the fact of difference of human being and to assume as illegitimate some thoughts. It comes the value from that an open and free system gives "also" a place the expression of thoughts and opinions which disturb and annoy someone. However, limitations on freedom of expression become greatly open to arbitrariness and partiality by the attempt to criminalize of hate speech.

Key Words: Hate Speech, Freedom of Expression, Limitations on Freedom of Expression, Human Rights

"İfade hürriyetinin evrensel bir değer olduğuna yönelik güçlü bağlılığa meydan okunuyor, bu meydan okuma bugün sadece özgürlüğün (despotlar ve onlardan korkan yönetici hırsızlar) en eski muhaliflerinden değil, ayrıca tiranlık değil adalet adına konuştuklarını iddia eden yeni hasımlarından da geliyor."
(Dworkin, 2009: v)

GİRİŞ

İfade hürriyeti pek çok bakımdan diğer özgürlük hakları arasında kritik bir öneme sahiptir. Bir ülkenin açık ve özgür bir rejime sahip olup olmadığına dair en bariz işaretlerden biri o rejimin ifade hürriyeti konusundaki karnesidir. Bunun sebebi ifade hürriyetinin pek çok başka özgürlükle iç içe olması ve onların kullanımıyla dolaylı veya doğrudan bağlantılı bulunmasıdır. İfade hürriyeti düşünce, din, vicdan, inanç ve kanaat özgürlüklerinin adeta zorunlu sonucu iken basın, yayın, haberleşme, bilgi alma-verme, iletişim, propaganda yapma, toplanma, örgütlenme gibi pek çok diğer özgürlüğün de adeta sebebi (en azından sebeplerden biri) olarak kabul edilebilecek bir niteliğe sahiptir. İfade hürriyetinin güvenliğinin düşük olduğu yerlerde bütün bu özgürlüklerin ve başka pek çok özgürlüğün kullanımı ya mümkün değildir ya da anlamlı olmaktan uzaktır.

Bununla birlikte ifade hürriyeti özgürlük hakları arasında her zaman en sık ve yaygın ihlallerin yapıldığı haklardan biridir. İktidar sahibi kişi ve kurumlar neredeyse her zaman beğenmedikleri görüşlerin ifade edilmesini şu ya da bu

bahaneyi öne sürerek sansürleme ve cezalandırma eğiliminde olmuşlardır. İfade hürriyetine yönelik en büyük tehdit olan *sansür eğilimi* geleneksel olarak *tekçi-mutlakçı* yaklaşım adını verebileceğimiz bir perspektif içinden kendisini gösterir. Burada sansür kabaca ve genel olarak tek ve mutlak bir hakikat/doğru anlayışının varlığı iddiası üzerinden gerekçelendirilmeye çalışılır. Bu anlayış çerçevesinde sansürün gerekçesi hakikati korumanın veya insanları doğru olana yönlendirmenin meşru ve/veya faydalı olacağı iddiası ile temellendirilmeye çalışılır. Tekçi-mutlakçı zihniyet çerçevesinde bir nevi dinî veya seküler dogmalar üzerinden ifade hürriyeti ihlal edilmeye girişilmektedir. Ancak tekçi-mutlakçı cepheden gelen sansür girişimlerini fark etmek ve bununla mücadele etmek konusunda, sahip olduğumuz tarihî-siyasî tecrübeler ve hukukî-entelektüel birikim sayesinde kısmen daha iyi durumda olduğumuz söylenebilir.

Buna karşın yirminci asrın son çeyreğinde zuhur eden ve çok hızlı bir biçimde yayılan ve büyüyen yeni bir sansür eğilimi bundan sonra ifade hürriyeti ihlallerinin başlıca müsebbibi olacak gibi görünüyor. İfade hürriyetinin bu *yeni hasmını* fark etme ve oradan gelebilecek ciddi tehditleri teşhis ve deşifre etme konusunda çok daha hazırlıksız ve donanımsız bir haldeyiz. Çünkü, *"insaniyetçi"* zihniyet diyebileceğimiz bu anlayış tanıdığımız geleneksel sansür yöntem ve dilini kullanmıyor (Erdoğan, 2003: 45-47). Bu insaniyetçi anlayış sansürü insanların söz ve ifadeler ile incitilmesini, rencide edilmesini ve yaralanmasını engellemek gerekçesiyle haklılaştırmaya girişiyor. Bu anlayışa göre insanların fiziksel şiddete maruz kalmaları durumu nasıl gayri meşru bir eylem olarak yasaklanıyor ve cezalandırılıyorsa, ifadeler yoluyla da insanların bir tür sözlü şiddete maruz kaldığı, dolayısıyla bu tür ifadelerin de sansürlenerek cezalandırılması gerektiği ileri sürülüyor. İnsaniyetçi anlayışın etkisini en bariz biçimde nefret söylemi kavramı üzerinde yapılan çalışma ve tartışmalarda görüyoruz. Pek çok bakımdan bir sansür olan nefret söylemi düzenleme ve yasakları, başvurulan eşitlikçi argümanlar ve kullanılan insan hakları dilinden oluşan tebdili kıyafet içinde rahatça ve güvenle hareket ediyor. Ortaya sürülen niyet ve amacın iyi görünmesi nefret söylemi düzenlemelerinin ve nefret söylemi suçları inşa etme girişimlerinin barındırdığı pek çok kusurun ve tehlikenin görülmesini zorlaştırıyor. Bu makalede nefret söylemi düzenlemelerinin barındırdığı potansiyel kusurlara işaret etmeyi ve bu kusurların ifade hürriyetinin güvenliğine yönelik nasıl bir tehdit oluşturabileceğini tartışmayı deneyeceğiz.

NEFRET SÖYLEMİ SUÇU İNŞASI

Nefret söylemi düzenlemelerinin ifade hürriyeti açısından yarattığı tehdidi ortaya koyabilmek için önce nefret suçu ve nefret söyleminden ne anlaşıldığına ve hangi temel argüman ile nefret söyleminin yasaklanmasının savunulduğuna bakmak gerekiyor.

Nefret Suçu ve Nefret Söylemi

Destekçileri tarafından bir ifade suçu olarak görülen nefret söylemi daha genel-üst bir kategori olan nefret suçlarının bir türü olarak kabul edilmektedir. Bu sebepten öncelikli olarak nefret suçunun tanımlanması nefret söyleminden ne anlaşıldığını anlamak bakımından doğru bir başlangıçtır. Nefret suçu hukuk sistemlerinde eskiden beri yerleşik ve konvansiyonel bir suç olmadığından, göreceli olarak hayli yakın bir dönemde icat edildiğinden ve halen icat edilme süreci devam ettiğinden tek-net bir tanımı yoktur. Nefret suçunun pek çok tarifi mevcut olmakla birlikte nefret suçunun ne olduğu konusunda kabaca ve genel hatlarıyla bir fikir sağlayacak ölçüde tanımlanabilir olduğu söylenebilir.

Yaygın görüş *nefret suçu* ifadesinin bir terim ve bir kavram olarak ilk olarak Amerika'da 1980'lerin ortalarında kullanılmaya başlandığı yönündedir (Jacobs&Potter, 2001: 3-4). Ancak zaman içinde hem bu terim hem de onun taşıdığı anlayış başta Kuzey Amerika ve Batı Avrupa olmak üzere dünyanın dört bir yanında hızla benimsenip yaygınlık kazandı. Pek çok yerde nefret suçlarını düzenleyen yasa talepleri gündeme geldi ve bazı yerlerde bu kampanyalar başarıya ulaştı. Bilhassa Amerika'da kısa sürede eyaletlerde pek çok kanun çıkarıldı ve buralarda nefret suçu ayrı bir suç kategorisi olarak kabul edildi. Günümüz itibariyle nefret suçunun kapsamının sürekli genişleyerek pekiştiği bir trend söz konusudur. Nefret suçu trendi bu hızla genişlemeye devam ederse, bildiğimiz suçlarla tamamen örtüşecek ve sonuçta suçlara verilen cezaların artırılmasından başka anlamlı bir değişim yaratmayacak gibi görünmektedir.(Jacobs&Potter 1997, 2001)

Nefret suçunun farklı bağlamlarda farklı kişi ve aktörler tarafından yapılmış pek çok tanımı mevcuttur. Bunlardan hukukî olmaktan ziyade sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel perspektiften yapılan bir tanıma göre, "*genellikle çoğunluktaki toplum kesimi tarafından değerli görülmeyen, diğer alanlarda ayrımcılığa maruz kalan ve sosyal, politik ve ekonomik adaletsizliği giderecek kaynaklara erişime sahip olmayan insan gruplarına yönelmiş şiddet*" nefret suçudur (Wolfe&Copeland, 1994: 201, aktaran Perry, 2002: 9).

1913 yılında anti-Semitizm ile mücadele amacıyla kurulmuş, ancak sonradan diğer önyargı ve nefret türlerini de dâhil ederek amacını genişletmiş bir dernek olan Anti-Defamation League (ADL-Hakaret Karşıtı Birlik) nefret suçunu; "*failin mağduru, mağdurun gerçek veya zannedilen ırkı, dini, ulusal kökeni, etnik kökeni, cinsel yönelimi, engeli veya cinsiyeti sebebiyle seçtiği ve bir kişi veya mülkiyete karşı işlenen cezaî bir eylem*" olarak tanımlıyor (Shively, 2005: 17).

Nefret suçu fikri ve hareketinin kaynağı olan ABD'de pek çok eyalette nefret suçu konusunda bir takım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu eyaletlerden Washington DC'deki düzenlemede nefret suçu, "*failin söz konusu eyleminin mağdurun ırkı, rengi, dini, ulusal kökeni, cinsiyeti, yaşı, medeni hali, dış görünüşü, cinsel yönelimi, ailevi sorumluğu, fiziki engeli, yeterliliği (matriculation) veya siyasî eğilimleri temelinde sanığın beslediği önyargıyı sergilediği eylemler"* olarak tanımlıyor (Shively, 2005: 19).

ABD ve Avrupa hayli yaygın olan nefret suçları ve nefret söylemi tartışmaları son dönemde Türkiye'ye de uzanmış durumdadır. Henüz nefret suçları alanında yapılmış yasal bir düzenleme[1] bulunmamakla birlikte, yavaş yavaş güçlenen bir kamuoyu oluşmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de çok yakında ve üstelikte etraflıca tartışılmadan bu konuda çeşitli düzenlemelerin yapılacağını tahmin etmek kehanet sayılmaz. Türkiye'de 2012 yılında 62 Sivil Toplum örgütünün katılımıyla oluşturulan Nefret Suçları Yasa Kampanyası Platformu nefret suçunu şöyle tanımlamaktadır: "*Belirli ve ortak karakteristik özellikleri bulunan birey ve gruplara veya onların mülklerine yönelik önyargılarla işlenmiş suçlara nefret suçu denir. Nefret suçları dünya çapında başta etnik, ulusal ve dinî kimlik, cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli olmak üzere; sağlık durumu, zihinsel ya da fiziksel engellilik, toplumsal statü, siyasî ve felsefî görüş, eğitim durumu gibi özelliklere yönelik olarak da işlenmektedir"* (Şensever, 2012: 7).

Görüldüğü gibi nefret suçları geniş bir yelpazeye yayılan ve daha da yayılma potansiyeline sahip bir kategori olarak kullanılmaktadır. *Nefret söylemi* kavramı ise nefret suçları kategorisinin ifade hürriyeti alanıyla ilgili kısmı için kullanılmaktadır. İngilizce'de yaygın olarak "hate speech" (nefret içerikli konuşma) olarak kullanılmakla birlikte Türkçe'de "nefret söylemi" (hate discourse) biçiminde göreli bir yaygınlık kazanmıştır. Nefret söylemi ve suçu ifadelerinde seçilen "nefret" ifadesi aşırı güçlü ve ağır negatif bir duyguya göndermede bulunmaktadır, oysa çoğu durumda aşağılama, hakaret, alay etme ve incitici ve küfür içeren ifadeleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Nefret kelimesindeki bu güçlü vurgu söz konusu ifadeleri suça dönüştürme girişimlerine katkı sağlamaktadır. Buna rağmen benimsenmiş olması sebebiyle bu terimi kullanmayı tercih ettik.

[1] Mevcut Ceza Kanununda bulunan 216. Madde ifade hürriyeti ile ilgili olarak kısmen bu tür düzenlemelerle uyumlu görülebilir ve o yönde yorumlanabilir. "*MADDE 216. - (1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

(2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Halkın bir kesiminin benimsediği dinî değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması hâlinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."
Ayrıca 301. Madde'ki "*Türklüğe hakaret*" düzenlemesi de bir kimliğe hakarete yönelik hakaret olarak değerlendirilebilir. Elbette bu maddenin devlet ve ideolojisini korumaya yönelik olarak tasarlandığı gerçeği ortadadır.

Nefret söylemi kavramı da tıpkı nefret suçu gibi çeşitli bağlamlarda farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlardan birisi, nefret söylemini "*faillerin hedefindekini incitmek ve kötülemek için kullandığı önyargının nesnelerine yönelmiş her türlü ifade biçimi*" şeklindedir (Cohen-Almagor, 2006: 153).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 1997 yılında aldığı nefret söylemi konulu ve 97 (20) sayılı tavsiye kararında "*ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezcilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini*" nefret söylemi olarak tanımlanmıştır (Weber, 2009: 3).

Nefret suçu tanımlarından da yola çıkarak nefret söylemini, *belirli özellikleri ile tanımlanan gruplara yönelik beslenen önyargı ve nefret kaynaklı ve bu gruplara ve bunların üyelerine yönelik aşağılama, hakaret etme, alay etme, kötüleme, küçümseme içeren incitici ve saldırganlık içeren sözel ve görsel bütün ifade formaları* olarak tanımlayabiliriz.

Taraftarları nefret söylemi de dâhil nefret suçlarını konvansiyonel suçlardan ayrı bir kategori olarak tanımlarlar (Levin, 1999; McDevitt, 2001; Israel, 1999; Lawrence 1999). Buna göre, örneğin bir cinayet vakasında, eğer mağdur "şahsından" ziyade kimliği ile ilişkili olarak ve katilin gruba yönelik önyargısı veya nefreti sebebiyle cinayetin hedefi olmuş ise bu sadece bir cinayet suçu olarak değil, nefret suçu kategorisinde bir cinayet suçu olarak kabul edilir. Örneğin A, B'yi paralarını çalmak amacıyla öldürürse bu bir (âdi) cinayettir, ancak eşcinsel olduğu için öldürürse bu cinayet bir nefret suçu, nefret cinayetidir.

Nefret suçunun ilk ikisi yapısal ve diğeri ihtiyari veya esnek olmak üzere üç ayırt edici unsuru varmış gibi görünüyor: a) *Mağdurun Kimliği*; mağdurun "şahsi" olarak değil bir grubun üyesi olduğu veya öyle zannedildiği için hedef seçilmiş olması, b) *Failin Önyargısı*; failin söz konusu grup veya kimliğe yönelik sahip olduğu önyargı ve nefret güdüsüyle söz konusu eylemi yapmış olması ve c) *Korunan Grup Listesi;* ilk iki unsurun işletileceği bir çerçeve olarak genellikle zayıf ve/veya azınlıkta olduğu düşüncesiyle koruma altına alınan grupların/kimliklerin listelenmiş veya tanımlanmış olması.

Nefret suçunun tanınması talepleri genellikle iki şekilde kendini göstermektedir. İlki ve en yaygını bir cürmün nefret suçu kategorisine dâhil olması ile o cürmün mevcut cezasının ağırlaştırılması, yani mevcut yasalarda düzenlenmiş suçlara nefret veya önyargı saikinin ağırlaştırıcı bir unsur olarak dâhil edilmesidir. İkinci ve daha az rastlanan yol ise konvansiyonel ceza hukukunda suç olarak tanımlanmamış bazı eylemlerin suç olarak tanımlanarak ceza yasalarına dâhil edilmesidir. Söz konusu ifade hürriyeti olduğunda nefret suçu taraftarları *nefret söylemi* olarak tanımladıkları ifadelerin ifade hürriyeti korumasından çıkarılmasını ve yasalarda bir suç olarak tanınmasını savunmaktadırlar (Israel, 1999; Levin, 2010; MacKinnon, 1996). Genel olarak nefret suçu düzenlemeleri ciddi hukukî ve ahlâkî problemler barındırmaktadır, ancak biz burada ifade hürriyeti bağlamında nefret suçunun tanınmasının barındırdığı problemlere eğilmeye ve bunları analiz etmeye çalışacağız. Burada nefret söylemi suçu terimini taraftarlarının arzu ettiği şekilde yasaklanması ve cezalandırılmasını talep ettikleri "ifadî suçlara" göndermede bulunmak üzere kullanacağız.

Eşitlik ve Zarar Argümanı

Özgürlük hakları söz konusu olduğunda bunların ahlâkî meşruiyeti konusunda yaygın bir kabul olduğu söylenebilir. Yine yaygın entellektüel ve akademik kabul özgürlüğün esas ve sınırlamanın tâli olması ve her türlü sınırlamanın gerekçeye dayanması yönündedir. O halde ifade hürriyeti esastır ve bu hürriyetin sınırlanması için gerekçelendirilmesi gerekir. Nefret söylemi suçu destekçileri de büyük ölçüde meseleyi böyle görmekte ve yasaklama taleplerini çeşitli biçimlerde gerekçelendirmeye girişmektedirler.

Nefret söylemi suçu destekçileri ifade hürriyetinin sınırlandırılabilmesi için temel felsefî gerekçelerini genellikle eşitlik kavramı üzerine inşa etmektedirler. Bu tür ifadelerin serbest bırakılmasının hedefteki grupların eşitliğini çeşitli bakımlardan ihlal ettiğini ileri sürmektedirler. Nefret söylemi suçu savunusunda farklılaşma veya daha doğru ifade ile çeşitlenme genellikle bu eşitsizliğin nerede olduğu veya nasıl ortaya çıktığı meselesinde kendini göstermektedir. Eşitlikçilik argümanı siyaset teorisinde genel bir argüman olarak; çeşitli toplum kesimlerinin veya kimliklerin sahip oldukları dezavantajlar sebebiyle "hakiki" bir eşitlikten yararlanmadıkları, dolayısıyla (belki dezavantajları

giderilinceye kadar) devlet tarafından bu dezavantajları giderecek şekilde bir takım destek ve korumayı ahlâken hak ettikleri şeklindedir. Eşitlikçilik önceleri dağıtımcı adalet teorileri bağlamında ekonomik olarak dezavantajlı kesimleri birtakım sosyal politikalar vasıtasıyla ekonomik bakımdan desteklemek amacıyla kullanıldı. Daha sonraları ise bu argüman kadınlar ve siyahlar gibi tarihsel olarak 'dezavantajlı' kesimleri cinsiyetçilik ve ırkçılığın geçmişten kalan etki ve izlerinin bıraktığı 'eşitsizlikleri' kota gibi bir takım pozitif ayrımcılık düzenlemeleriyle giderme taleplerine hizmet etti. Eşitlikçilik çok-kültürcülük akımıyla birlikte çeşitli kültürel grupların veya cemaatlerin toplumdaki çoğunluk kültürü karşısında korunabilmesi için bu gruplara bir takım ayrıcalıkların ve hakların tanıması şeklinde kendini gösteren fark politikaları olarak da karşımıza çıktı. Genel olarak nefret suçları ve özel olarak nefret söylemi suçu savunusunun ardında da söz konusu eşitlikçiliğin fikrî-felsefî arka-planı ve entelektüel iklimi mevcuttur.

Eşitlikçilik söylemi, nefret söyleminin hedefteki grupların eşitliğine çeşitli bakımlardan aykırılık oluşturduğunu veya oluşturabileceğini ileri sürerek söz konusu eşitsizliğe yol açmamak adına bu tür ifadelerin kriminalize edilmesini talep eder (Levin, 2010; MacKinnon, 1996; Massaro, 1991). Bir edimin (eylem veya ifade) kriminalize edilmesini ileri sürmek için ahlakî bakımdan meşru bir gerekçenin ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. İnsan haklarını referans alan bir siyasî sistemde böyle bir yasaklamanın meşru kabul edilebilmesi öncelikli olarak söz konusu edimde insanların uğrayacağı/uğradığı bir zararın mevcut olduğunun kanıtlanmasını/gösterilmesini gerektirir. Gerçi pek çok yerde, nefret söylemi ile ifadeye yasak getirme talebinin ahlâkî meşruiyeti sanki aşikârmış gibi davranıldığına ve bu tür bir gerekçe gösterme çabasına hiç girişilmediğine sıklıkla tanık oluyoruz. Bunula birlikte ciddi teorisyen ve yazarlar bir edimi yasaklayarak bir ceza nesnesi haline getirmek için ahlâkî bir gerekçe ve bir zararın varlığının ileri sürülmesinin gerektiğinin farkındadırlar. Bu sebepten nefret söylemi suçu savunucuları, oldukça zor bir işe girişerek, bağlam ve söylendiği koşullardan bağımsız olarak *belli türden ifadelerin* toplumda bir zarara yol açtığını göstermeye çalışırlar.

Nefret söyleminin kriminalize edilmesine gerekçe olabilecek zararın kamusal zarar ve/veya hedefteki grup üyelerine yönelik zarar olmak üzere iki şekilde ortaya çıktı ileri sürülür. Nefret söyleminde bir zararın var olduğuna dair birincil ve temel argüman söz konusu türdeki ifadelerin, nefret suçları olarak tanımlanan eylemler için uygun ve elverişli iklimin yaratılmasına hizmet ettiğidir. Buradan hareketle nefret söyleminin bir bütün olarak topluma veya kamu düzenine zarar verdiği ileri sürülmektedir. Nefret söylemi suçu savunucularının ikincil argümanı söz konusu türdeki ifadelerin bizzat hedef aldıkları grubun üyeleri üzerinde psikolojik zarara yol açtığı iddiasıdır. Bu yaklaşıma göre bu tür ifadeler hedefledikleri insanlar üzerinde doğrudan mental ve duygusal ıstıraba ve acıya sebep olurlar.(Cohen-Almagor, 2006: 154; Nielsen, 2002; Sadurski, 1994: 77; Post, 1995: 293)

Son dönemde yazdığı *Nefret Söylemindeki Zarar* (Harm in the Hate Speech-2012) kitabında Jeremy Waldron nefret söylemi suçunu destekleyecek şekilde benzer bir argümana başvurmaktadır. Waldron, Rawls'ın iyi-düzenlenmiş bir toplumun (well-ordered society) nasıl olması gerektiğine dair görüşlerini kullanarak nefret söylemi suçu lehindeki argümanını inşa ediyor. Buna göre, böyle bir toplum herkese adilane veya eşit saygı ile muamele edileceğine dair üyelerine güvence sunar. Waldron'a göre iyi düzenlenmiş bir toplumun üyelerine sunduğu bu güvence, nefret söylemi ile tahrip edilir ve bozulur. Waldron bu güvenceyi herkesin faydalandığı bir kamusal iyi olarak kabul eder. Azınlık gruplara karşı yapılan nefret söyleminin bulunduğu bir ortamda bu konularda farkındalığı olan güvenlik ve adalet birimleri insanları nefret kaynaklı saldırılara karşı koruyabileceklerini teslim eder. Bununla birlikte Waldron'a göre nefret söyleminin olduğu bir ortamda insanlar kamusal iyi olan bu genel ve yaygın güvenceden artık mahrum durumdadırlar (Waldron, 2012: 85).

Waldron toplumdaki bu güvence için çevre metoforunu kullanarak nefret söyleminin iyi-düzenlenmiş bir toplumun atmosferini bozacağını, adeta havayı kirleteceğini belirtiyor. Buna göre nefret söylemi saygı, onur ve sunulan güvence ekolojisine zarar verecektir (Waldron, 2012: 96). Waldron bu tür nefret söylemlerinin bulaşıcı bir etkiye sahip olduğunu ve insanlar arasında hızla yayılabileceğini ve sonuçta bir iki tane değil ama çok sayıdaki bu türdeki ifadelerin hedefteki grup üyelerinin güvencesini tahrip edebileceğini ileri sürmektedir. Waldron nefret söyleminin zararını tek tek nefret söylemi eylemlerinde değil, bunların birleşik etkisinde görmektedir. Buna göre tek tek bakıldığında önemsiz görülebilecek milyonlarca eylemin küçük etkisi toplamda büyük bir toksik etki üretebilir, öyle ki bu bir tür yavaş ve sinsice zehirleme halidir. Bu sebepten Waldron bireysel eylemler üzerinde yapılacak düzenlemelerin bu ölçeği ve nedensellik hızını değil, bu tür eylemlerin nihaî sonuçlarını ve kümülatif etkisini dikkate almaları gerektiğini ileri sürmektedir (Waldron, 2012: 97).

Waldron'un ana argümanı nefret söyleminin kamusal bir mal veya iyiye zarar verdiği gerekçesiyle yasaklanması gerektiği yönündedir, ancak bu tür ifadelerin bizzat hedefindeki kişilere psikolojik ve mental zarar vereceğini de sık sık ima ediyor (Waldron, 2012: 10). Ancak Waldron, nefret söyleminin kriminalize edilme gerekçesi olarak bireyler üzerinde yaptığı/yapacağı zararı açıkça gerekçe göstermekten kaçınıyor. Hatta Leiter yaptığı bir yorumda, Waldron'un aslında aşağılanan ve hakaret edilen insanların ızdırap duyacağını ve başka psikolojik zararlara maruz kalacağını pek çok yerde insanî ve haklı bir biçimde ifade etmesine rağmen, meseleyi bu şekilde koymak yerine psikolojik zararı siyasî akademik lisanın diline büründürdüğü için Waldron'u eleştiriyor (Leiter, 2012: 9). Lakin Waldron psikolojik acı ve ızdırap üzerinden tanımlanan bir zarar kavramına başvurarak ifade hürriyeti gibi bir hakkın sınırlanmasını talep etmenin ne denli "dayanaksız görüneceğinin" farkında olmalı ki bundan kaçınıyor.

Nefret söylemi suçunu destekleyen başka bir görüş yine benzer şekilde eşitlikçilik felsefî temelinden giderek bu tür söylemlerin belli bir zarar ürettiğini savunmaktadır. Buna göre nefret söylemi hedefteki grupları eşitsiz gören inanç ve tutumların yaygınlaştığı ve güçlendiği kültürel olarak baskıcı bir toplum yaratıyor. Böyle bir toplumda hedefteki grupların fikirleri ve görüşleri fikirler piyasasında eşit şekilde yer alamıyor. Buna göre esasında eşitsizlik savunusu olan nefret söylemleri üç temel zarara yol açıyor. İlk olarak hedefteki grupların ahlâken aşağı değerde olduğuna dair inancı hâkim hale getiriyorlar. İkinci olarak hedefteki kişilerin de bu hâkim söyleme inanmalarına yol açabiliyor. Öyle ki, bu baskıcı hava kişilerin öz-saygılarını ve diğerleriyle ahlâken eşit oldukları fikrini tahrip ediyor. Ve son olarak eğer hedef grup üyeleri bu görüşlere inanırlarsa bu fikirleri çürütmeye kolay kolay girişmiyorlar veya girişseler bile hâkim kültür tarafından bu karşı çıkış dikkate alınmıyor. Devletin her bir iyi hayat anlayışı karşısında tarafsız kalarak ifadelere müdahale etmemesi aslında bu grup üyelerinin seslerinin fikirler piyasasında adil bir şekilde duyulmasına engel oluyor ve de bu grup üyelerinin ifade hürriyetlerini kullanmalarını kısıtlayan bir etki yaratıyor. Bu argüman üzerinden gidilerek ifade hürriyetini tarafsızlık adına korumaya hizmet eden devletin tarafsızlığının nihayetinde taraflılık anlamına geldiği iddia ediliyor. Buna göre söz konusu eşitsizliği gidermenin veya eşitliği sağlayabilmenin yolu devletin bu konuda nefret söylemine maruz kalanların yanında yer alarak taraflı davranmasıdır. Sonuçta bu fikrin destekçileri devletin eşit ilgi ve saygı ilkesi argümanı temelinde çeşitli şekillerde ifadeye müdahaleyi meşrulaştırmaya girişiyorlar.(Levin, 2010: 1-6) Nefret söylemi suçu destekçileri ifade hürriyeti konusunda tarafsız bir pozisyon almanın aslında taraflı olan sonuçlar ürettiğini ileri sürüyorlar. Bu argümana göre tarafsızlık pozisyonu savunanlar bağlamsız ve tarihsiz bir yaklaşım benimsiyorlar ve mevcut baskı, eşitsizlik ve güç ilişkileriyle ilgili hayati unsurları görmezden geliyorlar (Eckert, 2010).

NEFRET SÖYLEMİ SUÇU İNŞASINDAKİ YAPISAL KUSURLAR

Eğer ifade hürriyeti gibi doğal veya temel bir özgürlük kısıtlanacak ve belli bir ifade tipi suç olarak tanımlanarak cezaya tabi tutulacak ise bu suçun tanımının net bir şekilde yapılması gerekir. Herhangi bir kişiyi "bir suç" işlediği gerekçesiyle para veya hapis cezasına çarptıracaksanız suçun ne olduğunun şüpheye ve belirsizliğe yer bırakmadan ve keyfiliğe ve tarafgirliğe açık olmayacak biçimde tanımlanması gerekir. Eğer belli bir edim cezaya bağlanacaksa mağdurun kim veya kimler olduğunun belirlenebilir olması, zararın ne olduğunun tanımlanması ve söz konusu zararın kanıtlanabiliyor olması beklenir.

Nefret söylemi suçu icat etme girişimi genel olarak özgürlük ilkesi ve özel olarak da ifade hürriyeti bakımından hayati problemler barındırıyor. Bu problemlerin önemli bir kısmı bu suçu tanımlamaya ilişkin yapısal hayati kusurlardan kaynaklanıyor. Bu problemler üç başlık altında toplanabilir: *a) Mağdurun Belirsizliği, b) Edim-Zarar İlliyet Bağının Koparılması, c) Kanıtlanabilirlik Eksikliği*

Mağdurun Belirsizliği

Nefret söylemi suçu icat edilme girişimindeki en temel ve birincil kusur mağdurun belirsizliği ile ilişkilidir. Öyle ki belli bir nefret söyleminin mağdurunun kim veya kimler olduğu kimliği belirlenmiş belli ve somut kişiler şeklinde asla gösterilemez. Ortada soyut, belirsiz ve değişken bir mağdur profili vardır. Nefret söylemi suçu destekçileri genellikle belli bir kimliğe yönelik nefret söyleminin mağdurunun o grubun bütün üyeleri olduğu görüşünü benimserler. Bu iddiaya göre söz konusu ifade hedefindeki kimliği taşıyanların tümü açısından ortak ve kollektif bir mağduriyet yaratmaktadır. Aslında burada belli kişilerin maruz kaldığı belli bir zarardan söz edilmez, zira iddia edilen zarara maruz kaldığı gösterilecek mağdur bir kişi yoktur. Bu yüzden o grup adeta kollektif bir varlık ve kişi olarak telakki edilmiş olur. Bu yüzden de nefret söylemi vasıtasıyla belli kişilere değil, aslında kollektif bir kimliğe

zarar verildiği ileri sürülmüş olmaktadır. Örneğin "siyahlar iğrenç kokuyorlar" gibi bir ifadenin siyah olan kişilerden kaçında nasıl bir mağduriyete yol açtığı veya açacağı gösterilemez. Burada, bir mağdur tanımlama girişimi bu tür bir ifadenin "mağdurunu" aslında "siyah ırk mensubiyeti" yani bir *kollektif kimlik* olarak formüle ediyor görünmektedir. Dolayısıyla nefret söylemi suçu kabul edildiğinde "siyahlar iğrenç kokuyorlar" ifadesini yasaklatmak ve bunu söyleyeni cezalandırmak için mahkemelere başvurma hakkına sahip olmak için o ifadeden dolayı mağdur olmuş olmanız şart değildir, siyah olmanız (ki bu şart bile aranmayabilir) yeterli olacaktır. Dolayısıyla aslında burada bir kollektif kimliğin mağdur kabul edilmesinden ve o kimliğin üyesi olanların o kimlik adına belli haklarla donatılmasından söz ediyoruz. Oysa özgürlüğü sınırlanan ve bir cezaya çarptırılan belli bireysel bir kişidir.

Nefret söylemi suçu inşasında mağdur tanımına ilişkin problemin ikinci yönü mağdur grup veya kimliklerin sabit olmayışı ile ilgilidir. Örneğin her türlü gruba veya kimliğe yönelik nefret söylemini yasaklamak gibi genel bir kriter söz konusu değildir. Belli ve çoğunlukla tanımlanmış ve listelenmiş kimliklere yönelik olan ifadelerin cezalandırılması talep edilmektedir. Nefret söylemi suçu inşasında söz konusu olan, önce bir edimin suç olarak tanımlanması ve bu edime/suça maruz kalanların mağdur olarak kabul edilmesi değildir. Burada önce mağdur kollektif kimlikler belirlenir, ardından mağdur olarak kabul edilen kimliklere yönelik belli edimler/ifadeler suç olarak kabul edilir. Dolayısıyla söz konusu veya müstakbel "mağdur kollektif kimlikler listesi" sürekli değişkenlik göstermektedir. İlk nefret suçu mağdur listesine Nazilerin yaptığı soykırım sebebiyle Yahudiler, geleneksel cinsiyetçi ayrımcılık sebebiyle kadınlar ve Amerika'nın kölecilik geçmişi sebebiyle siyahlar girdi. Zaman içinde çok farklı gruplar mağdur olarak tanınma ve korunma talepleri ile ortaya çıktı, böylece her geçen gün listelere yeni kimlikler eklenmiş oldu. Başlangıçta ırkçı ifadeleri kast etmek için kullanılan nefret söyleminin kapsamı obez veya zihinsel engelli olan gruplar gibi başka "zayıf gruplar"ın da dâhil edilmesi talepleriyle genişlemeye devam ediyor ve daha da genişleyecek gibi görünüyor (Heinze, 2006: 566-567). Çünkü nefret suçu kavramı, suçun edim üzerinden değil, mağdur üzerinden tanımlanması gibi hayati bir defo barındırıyor.

Mağdur listesinde kimlerin olacağı ülkeye göre, o ülkenin tarihine, politik güç ve dengelerine göre veya o ülkedeki etnik, dinî, mezhepsel vb. farklılıkların yapısına göre değişebilir bir nitelik göstermektedir. Nefret söylemi suçu destekçileri bu belirsizliği bir nebze olsun gidermek için mağdurlar olarak kimlerin belirleneceği konusunda bir kıstas bulmaya çalışıyorlar. Azınlık gruplar, zayıf gruplar veya saldırıya açık gruplar gibi bir takım tanımlamalar zikrediliyor. Zayıf grup ifadesi göreceli daha yaygınlaştı, lakin zayıf grup (vulnerable group) tanımı da içinde pek çok problemi barındırıyor. Hangi grupların zayıf sayılacağı, belli ülke ve bölgelerde mi yoksa bütün dünya ölçeğinde mi bu tanımlamanın yapılacağı, bir dönem zayıf olarak kabul edilen grupların sürekli bu kategoride kalıp kalmayacağı, bu konularda nasıl ve kimin karar verici olacağı gibi bir sürü sorun var.

Sadece bir iki örnek verelim. Bugün için bilhassa Avrupa ülkelerinde zayıf grup olarak Yahudileri kabul etmek pek makul değil, aksine Müslümanları zayıf grup olarak kabul etmek çok daha makul ve realiteye uygun görünüyor. Başka bir açıdan ABD'de Evangelical Hristiyanlar seküler bir toplumda savunmasız bir grup olduklarını ileri sürüyorlar ve bu gerekçeyle devletten seküler entellektüellerin kendileri hakkındaki ifadelerine yönelik düzenleme talep ediyorlar (Leiter, 2012: 14-15).

Edim-Zarar İlliyet Bağının Koparılması

Nefret söylemi suçu bir suç tanımlanırken zaruri olan belli bir muhtemel/mevcut zarar ile cezalandırılacak edim arasındaki neden sonuç ilişkisini âdete koparıyor ve yok ediyor. Ya da daha doğru bir ifade ile bir edimin yasaklanmasının meşruiyeti için bu edimden kaynaklı gösterilebilir kuvvetle muhtemel oluşacak bir zarar veya mevcut bir zarar aranmasını şart koşmuyor. Oysa bu illiyet hem ceza hukuku hem de ifade hürriyeti açısından hayati bir öneme sahiptir. Eğer belli bir vakada, belli bir kişi veya grubun uğradığı/uğrayacağı belli bir zarar ile söz konusu edim arasında bir illiyet aramak yerine, baştan verili kabul edilen genel ve dağınık bir zarar kavramında hareket edersek ifade hürriyeti adına geriye pek bir şey kalmaz.

Nefret söylemi suçu somut vakalarda böyle bir zararın olup olmamasından bağımsız olarak, belli bir gruba yönelik ifadelerde "zararı" baştan verili kabul ediyor. Dolayısıyla belli bir edimde belli bir mağdurun yaşadığı belli bir zararı aramaya ihtiyaç duymuyor. Bu nefret söylemi suçu tanımının mantıksal bir sonucudur. Çünkü nefret söylemi suçunda zarar tanımı belirsiz ve dağınıktır, bilindik anlamda yani tehdit, iftira, yaralama, dolandırma vb. suçlardakine benzer bir zarardan bahsedilmez. Nefret söylemiyle ortaya çıkabilecek "zarar" genellikle psikolojik ve sosyolojik bir takım

"etkiler" üzerinden tanımlanmaya çalışılır. Psikolojik zarar bu tür söylemlerin kişiler üzerinde incinme, aşağılanma ve kendini kötü hissetme gibi birtakım psikolojik etkilerine göndermede bulunur. Sosyolojik zarar ise bu tür söylemlerin yaratacağı sosyal çevrenin bu grup üyelerinin maruz kalabileceği olası bazı negatif durumlara veya suçlara göndermede bulunur. Nefret söyleminin yaratacağı "zarar" açıklanırken "nefret ve şiddet ortamına katkı yapmak" gibi kanıtlanması ve doğrulanması mümkün olmayan veya "gelecekte olma olasılığı taşıyan zarar" gibi tanımlamalara başvuruluyor. Örneğin "*kişinin aşağılanma veya alay edilme korkusu hissetmeden caddede yürüyebilmesi*" (Waldron, 2012:220) gibi bir duyguya başvurularak "zarar" belirsiz, dağınık ve eylemle doğrudan ilişkisi kurulamayan bir kategoriye indirilmiş oluyor.

Böyle bir psikolojik ve sosyal etkinin cezalandırmayı gerektiren bir zarar olarak kabul edilmesi ciddi bir felsefî ve ahlâkî tartışmanın konusudur. Bu kabul edilse bile söz konusu zararın nasıl tespit edileceği, nasıl kanıtlanacağı ve bu zararlar ile nefret söylemleri arasında ilişkinin nasıl gösterileceği belirsizdir. Aslına bakılırsa imkânsızdır. Bu imkânsızlık sebebiyle nefret söylemi suçu destekçileri belirsiz ve dağınık bir zarar anlayışına dayanmak zorunda kalırlar.

Bu muğlak zarar tanımına bir de mağdur tanımının kollektif olması eklendiğinde belli bir vakada belli bir kişi/kişilerin belli bir zararını göstermek yani ifadî edim ile zarar arasında illiyet bağı kurmak imkânı kalmaz.(Jacobs&Potter, 1997) Dolayısıyla da nefret söylemi suçunda böyle bir illiyet şartı aranmaz. Onun yerine belli türdeki ifadelerin baştan kategorik olarak yasaklanması ve cezalandırılması talep edilir. Örneğin "Yahudilere soykırım yapılmamıştır", "kadınlarla erkekler eşit değildir", "Çingeneler hırsızlık yapar", "eşcinseller ahlâksızdır" veya "Araplar pistir" gibi ifadelerin baştan yasak kabul edilmesi talep edilir.

Edim ve zarar illiyet bağının gözetilmemesi pek çok başka alanda yasakları desteklemeye uygundur. Örneğin pornografinin kadınlara yönelik olumsuz "genel bir kültürel çevre" yaratılmasına katkı sağladığı gerekçesiyle yasaklanması talep ediliyor. Buna göre pornografi kadınların sex objesi olarak görülmesine ve erkeklerden aşağı varlıklar olduklarının düşünülmesine katkı sağlıyorlar (MacKinnon, 1996). Böyle bir zarar anlayışından yola çıkarsanız neredeyse her şeyin yasaklanmasını savunabilir hale gelirsiniz. Örneğin savaş filmleri, şiddet içerikli bilgisayar oyunları, şiddet içerikli şarkılar, resimler ve karikatürlerin vb. şeylerin yasaklanması toplumda suçu ve şiddeti artırıyor veya suç ve şiddet kültürünü besliyor diyerek rahatlıkla savunabilir.

Kanıtlanabilirlik Eksikliği

Kolektif kurban ve edim-zarar illiyet bağının koparılmasının neredeyse zorunlu bir sonucu nefret söylemi suçunun kanıtlanabilirliğinin yitirilmesidir. Belli bir vakada belli bireylerin uğradığı/uğrayacağı belli bir zarar aranmayınca bir ifadenin nefret suçu olup olmadığının belirlenmesi büyük ölçüde ya ifadeyi dile getirenin saikine ve/veya söz konusu kimliğe mensup olanların algısına bağlı olarak değerlendirilmek zorundadır. Niyet ve algıya bağlı olarak bir suçun varlığını kanıtlamaya girişmek ciddi sıkıntılar taşır. Failin saikinin ve mağdurun algısının tespit edilmesi, gösterilmesi ve kanıtlanması girişimi tartışmalı, sübjektif ve büyük ölçüde keyfî veya tesadüfî etkilere sonuna kadar açık bir çaba olacaktır.

Nefret suçu ve nefret söylemi suçu tanımlarında suçu tanımlamak için "failin söz konusu grup veya kimliğe yönelik önyargı veya nefret güdüsü ile suçun işlenmesi" ifadesine başvurulduğunu hatırlamak lazım. İnsanların bazı gruplar veya kimlikler hakkında olumsuz düşünme veya onları beğenmeme gibi bir özgürlüğe sahip olup olmadıkları tartışmasını şimdilik bir yana bırakacak olursak, failin açıkça kabul ettiği durumlar hariç bunu kanıtlamak hayli sıkıntılı ve tartışmalı olacaktır. Örneğin "eşcinselliğin bir sapkınlık olduğunu, eşcinsel ilişkiye girenlerin günahkâr ve yozlaşmış olduğunu" söyleyen bir dindar bunu kendi dini inancı veya değerleri çerçevesinde söylediği savunmasını rahatlıkla yapabilir ve üstelik kendisinin din, vicdan ve düşünce hürriyetine ve bunları yayma hürriyetine riayet edilmesini talep edebilir.

Diğer taraftan neyin nefret söylemi sayılıp neyin sayılmayacağı meselesi büyük ölçüde hedefteki grup veya kimlik sahiplerinin algısı referans gösterilerek belirlenecektir. Söz konusu gruplar nihayetinde kollektif bir yapı olarak kabul edildiğinde kim, hangi hakla, neyin ne kadar kendilerini incittiğini veya incitmediğini söyleyecektir. Hedefteki gruptan bu meseleye dikkat edenler söz konusu ifadeler konusunda aşırı hassas olabilirler, bazılarının ise hiç umurunda olmayabilir. Örneğin, Richard Wagner'in bestelerinin bir tv'de veya bir kent festivalinde çalınmasına

Yahudileri incittiği ve aşağıladığı gerekçesiyle tepki gösterilebilir. Bu durumda söz konusu organizasyon içinde bulunanlar nefret söylemi suçu işlemiş sayılabilirler mi? Bazılarına göre evet, zira İsrail'de Wagner'in bestelerinin çalınması konusunda orkestralara, duyarlılıklara saldırı oluşturduğu gerekçesiyle sınırlama getirildi (Cohen-Almagor, 2006: 77).

NEFRET SÖYLEMİ SUÇU İNŞASINDAKİ ARGÜMANTATİF KUSURLAR

Nefret söyleminin ifade hürriyetinin sınırlanması için meşru bir gerekçe olarak kabul edilmesini ve bir suç olarak düzenlenmesini savunmak bazı argümantatif kusurlar barındırıyor. Bunlar arasında önemli görünen üç tanesini; *a) İyi Olmaya Zorlamak veya Nefret Edilmeme Hakkı, b) Farklılıkları ve Çatışmaları Reddetmek ve c) Amaçlananın Tersi Sonuçlar Üretmek* başlıkları altın ele alacağız.

İyi Olmaya Zorlamak veya Nefret Edilmeme Hakkı

Özgürlükle ilgili söylenmesi gereken en önemli husus bireylerin özgür olduğundan bahsederken onların sadece "belirlenen veya tasvip edilen şekillerde olma" hakkına sahip olduğundan bahsedilmediğidir. İnsanların sadece doğru olanı değil, yanlış olanı da yapma hakkı vardır (Barry, 2003: 33). Bireylerin özgür olması "bizzat kendilerinin tercih ettiği şekilde olma" konusunda hakka sahip oldukları anlamına gelir. Nefret söylemi tartışmalarıyla ilgili olarak bir kişinin diğerlerinin hoşlanmadığı, beğenmediği, tasvip etmediği, yanlış ve hatalı gördüğü, rahatsız edici, can sıkıcı ve tiksindirici bulduğu fikir, inanç, kanaat veya duygulara sahip olup olamayacağı ve bunları ifade edip edemeyeceği sorusunun sorulması gerekir. İfade hürriyeti sadece "doğru ve uygun" bulunan görüşleri koruyan bir hak mıdır? Şüphesiz ki hayır. Eğer öyle olsaydı düşünce, vicdan, kanaat, inanç özgürlüğü ve bunların ifade edilmesi özgürlüğünden bahsetmek pek anlamlı olmazdı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ifade hürriyeti bağlamında geliştirdiği içtihatlardan biri ifade hürriyetinin "*sadece genel kabul gören, zararsız veya önemsiz fikir ve haberler için değil; fakat aynı zamanda devlete veya toplumun bir kısmına aykırı gelen, kural dışı, şaşırtıcı veya endişe verici olan fikir ve haberler için de geçerli*" olduğu yönündedir (Erdoğan, 2012: 221).

Nefret söylemi suçu tanımındaki bütün bu yapısal problemler aslında ifade hürriyetini tehdit eden ciddi bir zihniyetin izlerine işaret ediyor. Buradaki tehdit nefret söylemini cezalandırmanın arkasındaki amacın verilecek/verilmiş bir zararı cezalandırmak değil, "sakıncalı", "tasvip edilmeyen", "doğru ve hoş olmayan" bazı görüşleri cezalandırmaya dönüşmeye elverişli olmasıdır. Nefret söylemini yasaklamaya kalkışmak insanların diğerlerine ve onları temsil eden şeylere karşı aşağılama, nefret, tasvip etmeme, kınama, beğenmeme, tiksinme vb. olumsuz görüş ve duygular beslememesini kanun zoruyla sağlamaya girişmek anlamına gelir. Nefret söylemi suçu insanları diğerlerini huzursuz ve rahatsız edecek, diğerlerinin canını sıkacak, sarsacak veya öfkelendirecek görüş ve ifadelerden kaçınarak doğru ve uygun davranmaya, belki sosyal-siyasal nezakete uymaya ve daha iyi insanlar olmaya zorlamak anlamına gelir.

Böyle bir anlayış paternalizme kapı açmaktadır. Çünkü bu tür yasaklar devletin vatandaşlarını kendi ahlâkî sorumluluklarını alabilecek ve kendilerini yönetebilecek bir yetkinlikte görmediği anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında nefret söylemini yasaklamak, devletin bazı "zararlı" fikirlerden veya bunların olumsuz etkilerinden vatandaşlarını korunmak amacıyla sansür uygulamasıdır. Ranold Dworkin, nefret söylemi yasağına karşı çıkarken bu hususa dikkat çekmektedir ve demokratik bir toplumda ahlâkî fail olarak vatandaşların bu tür görüşleri dile getirme ve duyma özgürlüklerini gerekli görmektedir.

"İlk olarak, ahlâken sorumlu insanlar hayat veya politikada neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda veyahut adalet veya inanç meselelerinde neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda kendi kararlarını vermek konusunda (hakları üzerinde-ç.n) ısrar ederler. Hükümet ikna olabilecekleri düşüncesiyle tehlikeli veya saldırgan fikirleri duymaları konusunda vatandaşlara güvenilemeyeceği hükmünü verdiği zaman, vatandaşlarına hakaret eder ve onların ahlâkî sorumluluklarını reddeder. Bizler, bireyler olarak onurumuzu ancak şu konuda ısrarcı olursak koruruz; hiç kimse – hiç bir memur hiç bir çoğunluk- o görüşü duymaya ve üzerinde düşünmeye uygun olmadığımız gerekçesiyle bir görüşü bizden saklamak hakkına sahip değildir."(Dworkin, 1997:200-1)

Bazıları ırkçı, cinsiyetçi, ayrımcı, din karşıtı, alaycı, dalgacı veya kindar olmayı kötü bir insan olmak ile eşdeğer görebilirler ve eğer dilerlerse çeşitli yöntem ve yollarla bu tür insanların davranışlarını değiştirmeye veya "olumlu" yönde etkilenmeye gayret edebilirler. Veyahut bu tür fikirlerin zararlı etkilerine karşı insanları eğitmeye ve uyarmaya

girişebilirler. Ne var ki "sakıncalı" veya "tasvip edilmeyen" görüş ve ifadelere sahip insanlar üzerinde devlet zoru kullanmak ve insanları devlet zoruyla iyi insanlar olmaya zorlamak başka bir kategoridir. İnsanların iyi insanlar olmaya zorlanıp zorlanamayacağı felsefî olarak tartışılabilir bir konu olarak görülebilir, lakin özgürlükçü ve insan haklarını referans alan bir siyasî sitemde insanları bir şeye zorlamanın ahlâken kabul edilen meşru kriteri diğerlerinin haklarıdır. İnsan hak ve özgürlüklerini referans alan bir sistemde insanları iyi insan olmaya zorlamak meşru değildir, ancak insanları doğru davranmaya yani diğerlerine zarar vermemeye, diğerlerinin haklarını ihlal etmeye zorlamak meşrudur.

Bu bağlamda eğer insanların fikir ve ifadeleri üzerine bir yasaklama getirilecekse bunun makul ve meşru gerekçesi bu ifadelerin belli insanların belli bir hakkını ihlal ettiği iddiası olmak durumundadır. O halde nefret söylemini kriminalize edebilmek için insanların nefret edilmeme, duygusal olarak incitilmeme, hor görülmeme vb. hakkı ve hakları olduğunu ileri sürmek gerekecektir. David Gordon'a göre hedefi belli bir kişi veya kişiler değil ise ve zarar açık ve mevcut bir tehlike içermiyorsa nefret söylemini yasaklamak için başvurulabilecek yegane argüman insanların "aşağılanmama" veya "nefret edilmeme" gibi bir genel hakkı olduğunun iddia edilmesidir. Buna karşın, Gordon insanların aşağılanmadan korunma gibi bir hakkının bulunmadığını belirtir (Gordon, 2012). Erdoğan, sözlerin bir tür şiddet olarak görülerek insanları incittiği ve bu şekilde insanlara zarar verdiği, dolayısıyla haklarını ihlal ettiği yolundaki argümanları ölümcül bir hata olarak görür. Erdoğan *"hiç kimsenin incitilmeme hakkı yoktur … şiddetin veya vandalizmin teşvik veya tahrik edildiği durumlar hariç, kelimelerin insanları yaraladığı veya incittiği düşüncesine prim vermemeli"* demektedir (Erdoğan, 2003: 46). Norman Barry de Mill çizgisinden ilerleyerek şu sonuca varır: *"Böylece, kendi kişiliğine veya mülkiyetine yönelik saldırılarda olduğundan farklı olarak, hiçbir kişinin kendisini incitebilecek sözlü saldırılara karşı koruma talep edemeyeceğine ilişkin temel liberal prensibe ulaşıyoruz"* (Barry, 2003: 24).

Farklılıkları ve Çatışmaları Reddetmek

İfade hürriyeti söz konusu olduğunda şu basit üç olguya pek itiraz eden olmaz sanırız. İnsanlar genellikle; a) iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın, güzel ve çirkinin ne olduğu konusunda farklı düşünürler ve sıklıkla çatışırlar, b) kendi inandıkları, kabul ettikleri, beğendikleri, onayladıkları fikir, inanç, kanaat ve değerlerin yaygınlık ve geçerlilik kazanmasını, benimsenmesini, korunmasını ve hâkim hale gelmesini arzu ederler ve c) pek çok kişi -belki de kendi görüşlerinin doğruluğundan pek emin olduklarından- bu arzuyu gerçekleştirmenin en kestirme ve doğal yolunu devletin zor kullanma yetkisinin "kendi lehlerine" kullanılmasında görürler. Özgürlükçü bir perspektiften (a) ile ilgili yapılacak olan şey bu olguyu yok saymak yerine kabul etmek, (b) ile ilgili olarak insanların bu arzuları yönünde hareket etmelerine mümkün olduğunca müsaade etmek ve (c) ile ilgili olarak bu eğilime[2] karşı sürekli uyanık olmak ve devlette siyasî tarafsızlık ilkesini katı bir biçimde korumaya çalışmak olmalıdır.

Nefret söylemi üzerine yasaklama getirmek insanlar arasındaki bazı temel farklılıkları ve çatışmaları yok saymak, aslında daha doğru bir ifade ile bazı farklılıkları gayri meşru görmek anlamına gelmektedir. İfade üzerine bu tür yasaklar getirilmek suretiyle belli bazı farklılıklar gayri meşru dolayısıyla devlet zoruyla bastırılması ve yasadışı hale getirilmesi gereken "yanlış", "sakıncalı" veya "zararlı" görüşlere dönüştürülmektedir. Böylece belli bir iyi hayat anlayışı ve dünya görüşü referans alınmış, kayrılmış olurken bazı iyi hayat anlayışları, belli görüşler ise devlet zoruyla bastırılmış, yasaklanmış olmaktadır. Nefret söylemi suçu düzenlemeleri ile yukardaki (a) ile ilgili olarak farklılıkları olduğu gibi kabul etmek yerine belli farklı görüşler meşru diğerleri gayri meşru olarak etiketlemiş, (b) ve (c) ile ilgili olarak belli farklılıklar devlet tarafından benimsenip koruma ve destek görürken belli bazı farklılıklar ve görüşler devlet tarafında cezalandırılıp bastırılmış olmaktadır.

Bu bağlamda nefret söyleminin kriminalize edilmesini savunmaya devam etmek için iki itiraz yükselebilir. Bunlardan ilki nefret söylemine konu olabilecek görüşlerin yasaklanmayı ne kadar hak ettiğinin veya gayri meşru addedilmelerinin ne kadar yerinde olduğunu anlatmaya dönük çeşitli gerekçeler ve argümanlar getirmek olabilir. Lakin ifade hürriyeti gibi bir insan hakkının yine başka bir insan hakkının ihlali dışında bir gerekçe ile yasaklamaya dönük bu yöndeki her girişim insanların farklı oldukları ve bu farklılıkların sık sık birbiriyle çatıştığı gerçeğinin tescilini yapmak anlamına gelecektir. Burada akılda tutulması gereken husus, ifade hürriyetinin ve ifade hürriyetinin

[2] Trager ve Dickerson (2003: 40) "*başkalarının yazdıklarını ve söylediklerini kontrol etme girişimini evrensel bir olgu"* olarak teşhis edip, bu eğilimi *"sansür dürtüsü"* olarak adlandırmaktadırlar.

temsil ettiği özgürlüklerin (fikir, din, inanç, vicdan ve kanaat özgürlüğü gibi), hem sebebi mucibinin hem de deva olduğu derdin, insanların farklılıkları ve bu farklılıklarının yarattığı çatışma olduğudur. İnsanlar, pek çok durumda, kendi iyi hayat anlayışları veya dünya görüşlerinin doğruluğu, iyiliği ve faydalı olanı veya hakikati temsil ettiği konusunda emin ve ısrarcıdırlar. Bu yüzden ifade hürriyeti bu farklılıkları ve çatışmaları yönetmek için hem ahlâkî, hem de işe yarar kıymetli bir ilkedir. Dolayısıyla söz konusu fikirlerin yanlışlığını, tehlikelerini veya zararlarını göstermeye çalışmak ontolojik ve kronik bir meseleye, mevzuyu içinden çıkılmaz hale getiren geleneksel reflekslerle yaklaşmaya devam etmek anlamına gelir. Katolik Kilisesi Hristiyanlığın kendi onayladıkları dışındaki her türlü yorumunu yasaklayıp, engizisyon mahkemelerinde ağır şekilde cezalandırırken bu fikirlerin tehlikeli, yanlış, zararlı, küfür, dinden çıkma, dine karşı gelme vb. olduğu yönünde sayısız "gerekçeye" başvuruyordu.

Nefret söylemi suçu düzenlemelerinin neredeyse ilk örneklerinden biri Almanya'daki Nazi dönemi ve soykırımla ilgili olanıdır. Almanya'da *"toplumun bir kesimine nefreti öngören düşüncelere 5 yıla kadar hapisle cezalandıran"* ceza kanunun 5. maddesi 1994 yılında yeniden gözden geçirildi. Yasa'ya "*Nasyonal Sosyalist yönetim döneminde işlenen herhangi bir suçu destekleme, inkâr etme ve önemsizleştirme*" tanımı da eklenerek yasaklanan ifadelerin alanı genişletildi (Trager&Dickerson, 2003: 10-11). Bu düzenleme ile tarihin belli bir dönemi ile ilgili "farklı" bir fikir, inanç ve görüş geliştirme, bunları tartışma ve diğerlerine iletme konusunda insanlara yasak getirilmiştir. Böylece belli bir tarihsel dönemin devletin kabul ettiği ve onay verdiği bir gerçeklik ve değer biçme tarzı dışında anlaşılması ve üzerine tartışma yürütülmesi yasaklanmış olmaktadır. Bu yasak Neo-Naziler veya Holokost Revizyonistleri (1980'lerde ortaya çıkan ve Yahudi Soykırımını reddeden bir grup) gibi kesimlerin siyasî görüşlerinin propagandasını yapmalarını olduğu kadar, bu meselenin akademik veya tarihî olarak araştırılması ve tartışılmasını da kapsamaktadır (Trager&Dickerson, 2003: 40-41).

Soykırımın çeşitli şekillerde inkârı gerçeğin çarpıtılması, yalan, yanlış veya iğrenç bulunabilir, bazı insanları öfkelendirebilir, üzebilir, incitebilir veya acılarını depreştirebilir. Ancak bunlardan hiçbiri bir meselede farklı düşünenlerin kendi görüşlerini dillendirmesinin yasaklandığı gerçeğini değiştirmez. Arkalarındaki saikler ve ifadelerin gerçeklikle bağları her ne olursa olsun, "soykırım yapılmamıştır" ifadesine ceza vermek, "dünya dönüyor" ifadesine ceza vermekle aynı nitelikte bir girişimdir. İnsanların eşit olduğu fikrini benimsemek ile insanların ırk veya cinsiyet temelli eşitsizliği fikrini benimsemek en nihayetinde fikrî, ahlâkî veya siyasî farklılıklardır. Bir fikrin değil de diğerinin bize daha doğru ve sempatik gelmesi bu gerçeği değiştirmez. Devlet eliyle birinin yasaklanıp cezalandırılması devletin birbiriyle yarışan ve çatışan görüşlerden birinin lehinde diğerinin ise aleyhinde durması anlamına gelir. Böylece beğenmediğimiz görüş ve yaklaşımları elimizdeki yasaklar listesine alarak ifade hürriyetini *"kullanıldığında ciddi bir farklılık oluşturmayacak"* denli daraltılmış ve budanmış bir hale getirmiş oluruz (Schauer, 2002: 88).

Nefret söylemini kriminalize etmeyi savunanların yapabileceği ikinci itiraz, nefret söylemi düzenlemeleri ile yasaklananın (farklı) fikirler değil hakaret, alay etme, aşağılama veya küfür niteliğine sahip incitici ve saldırgan ifadeler olduğudur. Özgürlüğün insanların diğerleri hakkında kötü ve olumsuz fikir ve duygular besleme hakkını da içermesi gerektiği argümanını bir yana bıraksak bile, insanların farklı olduğu ve bu farklılıkların sıklıkla çatışabilir olduğu gerçeği nedeniyle muhalif veya eleştirel söylem ile nefret söylemini ayırmak pek kolay bir iş olmayacaktır. Nefret söylemi suçundaki yapısal kusurları anlatırken nefret söylemi suçunun muğlaklığı sebebiyle keyfiliğe ve tarafgirliğe açık bazı yönlerine işaret etmiştik. Onlarla birlikte değerlendirildiğinde, hangi ifadelerin insanları "incittiği" hangi ifadelerin ise "eleştiri" sınırlarında kaldığını belirlemek, insanların büyük ölçüde hakkaniyetini kabul edeceği kriterlere bağlanabilir bir konu olmanın çok uzağındadır. İnsanlar kendi değerleri, dinleri, inançları vb. konularında bunlara ilgisiz veya bunlara karşıt insanlarla kıyaslandığında haklı olarak çok daha hassastırlar. Ancak aynı hassasiyeti muhaliflerden beklemek anlamlı değildir. Örneğin inançlı birinin dinî bir meselede hakaret veya aşağılama olarak göreceği bir ifade, o dinin inançsızı açısından bir hakikatin ifadesi veya yerinde bir eleştiri olacaktır. "Hz. İsa'nın Tanrının oğlu olmadığı, peygamber olmadığı veya Hz. İsa diye birinin var olduğuna dair tarihsel kanıtların bulunmadığı vb." şeklindeki ifadeler inanmayan açısından eleştiri, inanları açısından hakaret ve incitici ifadeler sayılabilir.

Bu mesele hükümetleri, parlamentoları, mahkeme ve yargıçları veya entellektüelleri çifte standart tuzağına düşürmeye çok müsaittir. Meselenin aslının farklılıklar ve bu farklılıkların yarattığı çatışmalar olduğunu reddetmek ve bu konularda tarafsız ve objektif kriterler mevcutmuş gibi yapmak, bu çifte standardı gönüllü buyur etmek demektir. Buna örnek olarak nefret söylemi suçunu destekleyenlerden Waldron'un bir vaka konusunda aldığı

pozisyon iyi bir örnek olacaktır. Söz konusu vaka 2005 yılında Danimarka'da *Jyllands Posten* gazetesinde yayınlanan Hz. Muhammet'i konu edinen karikatürlerdir. Bu karikatürlerin ifade hürriyeti korumasında mı olduğu, yoksa bir nefret söylemi suçu mu oluşturduğu konusunda çeşitli tartışmalar yapıldı. Genel olarak nefret söyleminin kriminalize edilmesi lehinde görüşlere sahip olan Waldron Hz. Muhammed karikatürleri vakasında bariz bir çifte standart içine düşmüştür. Waldron söz konusu karikatürlerin *"Müslümanlara yönelik bir hakaret olarak görülmek yerine İslam'ın bir eleştirisi olarak kabul edilebileceğini"* ileri sürüyor (Waldron, 2012: 125). Waldron'a göre bu karikatürler kendi tarzlarıyla Hz. Muhammed'in öğretileri ile modern cihat anlayışının şiddet içeren yönü arasındaki bağlantı tartışmasına katkı sağlıyorlar. Waldron'a göre eğer bu karikatürler Müslümanların çoğunun şiddeti desteklediğini ima etmek amacıyla tasarlanmış olsaydı, o zaman Müslümanlara yönelik bir hakaret olmaya *"yaklaşmış olacaktı"* (Waldron, 2012: 125). Waldron yayınlanmış karikatürler hakkında açık ve net bir karar vermek yerine, spekülasyona başvuruyor. Oysa kendi getirdiği argümanlar temelinde bunları nefret söylemi kapsamına dâhil etmek gerekirdi. Ancak Waldron böyle bir değerlendirmenin temelde ifade hürriyetinde nelere mâl olacağını "birden bire fark ediyor" gibi görünüyor. Bu noktada, benzerî karikatürler ABD'de ve Martin Luter King kullanılarak yapılmış olsaydı, siyahî kültürün şiddet ve suçla ilişkisini ima ediyor olsaydı değerlendirme nasıl olurdu diye üzerinde düşünmek gerekiyor.

Waldron'un *"Müslümanlara yönelik bir hakaret olarak değil, İslam'ın bir eleştirisi"* olarak görülebileceği değerlendirmesi üzerinden giderek muhalif söylem ile nefret söylemini ayırt edebileceğimiz bir ölçünün mümkün olduğu ileri sürülebilir. Bu ölçü insanlarla fikirler arasında yapılan bir ayrım üzerine dayandırılabilir. Buna göre söz konusu ifadeler fikir ve inançlara (İslam'a) değil, kişilere (Müslümanlara) yönelik yapıldığında nefret söylemi olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Ne var ki, insanların kendilerine hakaret etmekle inançlarına veya fikirlerine hakaret etmek arasında aşikâr bir ayrım yoktur. Örneğin Katolikliğe "hakaret" edildiğinde "Katoliklere" hakaret edilmiş olmadığını ileri süremeyiz, zira Katolik olmayı tanımlayan veya belirleyen Katolikliğin akideleridir. Yani Katolik olmayı Katoliklik belirler. Örneğin bu durumda, "Hz. İsa'nın babasız dünyaya geldiği akıldışı ve komik bir yalandır ve bize bunu söyleyen Hristiyanlar yalan söylüyorlardır" cümlesinin ilk kısmını eleştiri ikinci kısmını hakaret olarak mı kabul etmemiz gerekecek? Bu ölçü dikkate alınırsa nefret söylemi düzenlemeleri anlamlı bir fark yaratmayacak, pek çok davada cezadan kaçınmak için küçük bir hile yetecektir. Örneğin eşcinselliği, eşcinsel yaşam tarzlarını veya eşcinsellerin taleplerini "yerden yere vurup" hedefim eşcinseller değil, eşcinselliktir diyen savunmalar yapılacaktır.

Nefret söylemini kriminalize etme girişimindeki en büyük kara delik, neyin nefret söylemi olduğunun tanımlanması ve belirlenmesindeki kavramın doğasından gelen inanılmaz muğlaklıktır. Nefret söyleminin suç olarak kabul edilmesi üzerinde uzlaşılsa bile, neyin bu suç kapsamına girdiği neyin girmediği meselesi her zaman içinden çıkılmaz çekişme ve tartışmaların doğal zemini olacaktır. Bu muğlaklık ifade hürriyeti gibi en temel ve hayatî bir insan hakkının kullanımını keyfilik ve tarafgirliğe alabildiğine açık hale getirecektir. Neyin nefret söylemi olup olmadığının belirlenmesinde kazanan tarafları siyasî dengeler, halkla ilişkilerdeki beceriler, lobi faaliyetlerindeki başarı, kamuoyu algısını üretme ve yönetme güç ve imkânına sahip olmak gibi unsurlar şekillendirecektir. Bu usul, insan hakları dışındaki politik kararların alınması için uygun veya tercih edilir görülebilir, ancak eğer insan haklarının garanti altında olduğu bir siyasî sitemden bahsedeceksek temel hürriyetler için bu kabul edilemez bir usuldür.

Amaçlananın Tersi Sonuçlar Üretmek

Beşerî alana yapılan zorlayıcı müdahale ve düzenlemelerin öngörülemeyen ve belki de çoğu negatif yan sonuçlara yol açacağı görüşü pek çok kişi tarafından dile getirilmiştir. İfade hürriyeti söz konusu olduğunda müdahale ve yasakların söz konusu müdahale ve yasak ile güdülen amacın tam tersi sonuçlara yol açabileceğini fikri veya iddiası üzerinde durulmaya değer bir görüştür.

Nefret söyleminin yasaklanmasını savunanların temel argümanı nefret söyleminin toplumda nefret kaynaklı suçlara kaynaklık ettiği veya bu suçları artırdığı, hedefteki grupların tehdit ve tehlike altında yaşamak zorunda kaldığı tekinsiz bir iklim yarattığı veya hedefteki grupların nefret söylemlerinden duygusal veya psikolojik olarak incindiği/zarar gördüğü şeklindedir. Bu durumda nefret söylemlerinin yasaklanmasından beklenen fayda bu tür fikir, inanç, önyargı veya kanaatlerin benimsenmesini ve yaygınlaşmasını mümkün olduğunca azaltmak, dolayısıyla ifadî veya eylemsel nefret suçlarını azaltabilmek gibi görünüyor.

Buna karşın John Stuart Mill'den bu yana ifade hürriyetini savunanların önemli argümanlarından biri yasaklamanın "sakıncalı", "yanlış" veya "zararlı" bulunan görüşleri geriletmek yerine tam tersi bir sonuca yol açacağı yönündedir. Bu görüşe göre ifade hürriyetinin korunması bir fikirler serbest piyasasının işlemesi anlamına gelir. Bu piyasada serbestlik korunduğu sürece iyi fikirler veya hakikatler kötü fikirleri veya yanlışları kovacaktır. Zira özgürlük "kötü/yanlış" fikirlerin açıkça tartışılması, deşifre edilmesi ve çürütülmesine izin verirken, bir fikrin yasaklanması bu fırsatı ortadan kaldıracağı için adeta söz konusu fikre "*bir nevi dokunulmazlık kazandırılmış*" ve belli bir avantaj sağlamış olacaktır (Erdoğan, 2003: 42).

Nefret söylemini yasaklamanın bu tür fikir ve görüşleri geriletmek yerine hedefteki gruplara yönelik nefret ve öfkeyi artırma olasılığı oldukça yüksektir. Aslında toplumlardaki nefret söylemi nefretin sebebi değil, daha ziyade çeşitli sebeplerle var olan "nefretin" sonucu olarak görülebilir. Toplumlarda grupların birbirlerine yönelik çeşitli nefret ve önyargıları varsa bunun çeşitli kaynak ve sebepleri var demektir (Boyle, 2010: 66). Nefret söylemini yasaklamak bu sebepleri ortadan kaldırmadığı gibi, söz konusu grupların korunduğu, güçlendiği, ayrıcalıklı hale getirildiği, her yeri kuşattığı, diğerlerinin yaşam tarzları, inançları veya değerlerini tehdit ettiği, iş ve ekonomik alanlarda onlara öncelik tanındığı vb. iddiaların ortaya çıkması ve bunların alenen olmasa da el altında iletilip paylaşılmasına yol açabilir. Bazı insanlar söz konusu gruba yönelik ifadelerinden dolayı ceza aldıkça, gruba yönelik öfke ve düşmanlık muhtemeldir ki daha da pekişecektir. Yasaklama ve ceza söz konusu gruba yönelik önyargı veya olumsuz görüşleri ortadan kaldırmadığı gibi bunları doğrulamaya dönük bir tür kılıf işlevi görebilecektir.

Fikirleri yasaklamanın genel etkilerinden biri, kendini barışçı şekilde ifade edemeyen insanların şiddete başvurmalarıdır. Fikirler ve ifadeler üzerindeki yasaklamalar onların yok olmasına değil, farklı kanal ve mecralara akmalarına sebep olur. Yasaklamalar ılımlı ve şiddet karşıtı kişileri bile şiddetin gerekliliğine ikna edebilir. Fikir ve görüşleri açıklama, anlatma, savunma ve yayma fırsatları ellerinden alındığı için bu kişiler açısından şiddetin tek çıkar yol olarak "meşru" bir araç olarak kabul edilmesi kolaylaşır. Yasaklamalar illegal ve gizli örgütlenmelerin önünü açar. Yasaksız ve şeffaf ortamlarda daha kolay izlenen, gözlemlenen ve fark edilen kişi, fikir, plan, girişim ve örgütler yeraltına iner. Böylece nefret suçlarını önceden engelleme ve tedbir alma fırsat ve imkânları da daralmış olur.

Bu bağlamda yasaklamaların gerekçelerinden bir olan nefret söylemlerinin nefret suçlarını artırdığı şeklindeki varsayımın temelleri zayıftır ve tam tersinin geçerli olabileceğini düşündüren deneyim ve örnekler bulmak mümkündür. Yasaklama ve sansürün şiddet ve suçu azaltmak yerine artırdığına yönelik örneklerden birini Norman Barry pornografi konusunda vermektedir. Buna göre pornografi konusunda en az sansür ve kısıtlamanın bulunduğu Danimarka ve Japonya'da cinsel suçlar en düşük oranlardadır. Barry'e göre bu ülkelerde "*pek muhtemeldir ki pornografi yasaklanmış olsaydı kadınlar daha büyük zararlara maruz kalırlardı"* (Barry, 2003: 34). Elbette bu tür sosyolojik olguların sebep sonuç ilişkileri kesin kanıtlanabilirlik niteliğinden yoksundur. Bu sebeple, sansürün bazı suçları azalttığı savı kadar, özgürlüğün bazı suçları azalttığı savı da sorgulanmaya açıktır. Ancak, ilkiyle ilgili mesele bu sava dayanarak temel bir özgürlüğün sınırlandırılmaya girişilmiş olmasıdır.

İFADE HÜRRİYETİNİN SINIRI

Pek çok entelektüel ve yazar ifade hürriyetinin önemi konusunda uzlaşırlar, lakin ifade hürriyetinin neden önemli olduğu konusunda farklı argümanlar veya gerekçeler gösterirler. Bunun sebebi ifade hürriyetini farklı felsefî zeminlerden hareketle temellendirmeleridir. Bu temellendirmeler deontolojik ve sonuçsalcı olarak iki genel kategoride toplanabilir. Daha popüler ve savunulması görece daha kolay olan sonuçsalcı kategorinin altında değerlendirebilecek tezleri üç başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; "hakikate/fikirler piyasasına dayanan tez", "demokrasiye dayanan tez" ve "yasaklamanın işe yaramazlığına dayanan tez"dir. Deontolojik yaklaşımın altında toplanabilecek tezler ise "kendini gerçekleştirmeye/iyi hayata dayanan tez" ve "bireyselliğe/özerkliğe dayanan tez" olarak sınıflandırılabilir.[3]

[3] Bu sınıflandırmayı yaparken Schauer'in tasnifleri ve değerlendirmelerinden yararlandım ve esinlendim (Schauer, 2002: 21-124). Bu konuda başka bir tasnif şu şekildedir; a) kendini gerçekleştirme ve kendi kimliği, b) hakikat arayışı ve c) kendini yönetme. Bu tasnifin ayrıntıları için bkz. (Trager&Dickerson, 2003: 123-138).

İfade hürriyetinin nasıl meşrulaştırıldığı konusu ifade hürriyetinin kapsamı ve sınırlarının nasıl belirleneceği meselesiyle yakından ilişkilidir. Zira nefret söylemi suçu meselesi nihayetinde ifade hürriyetinin sınırları meselesine gelip dayanmaktadır. Sonuçsalcı yaklaşımlar insanları ifade hürriyetinin değeri konusunda ikna etmek bakımından bariz bir avantaja sahiptir, zira "faydalı" veya "işe yarar olma" insanların üzerinde daha kolay ortaklık kurabilmesine uygun gerekçelerdir. Buna karşın, sonuçsalcı yaklaşım ifade hürriyetinin korunması bakımından malum ve meşhur zayıflıklara sahiptir. İfade hürriyetinin meşruiyeti sağladığı faydalara endeksli olduğunda, ifade hürriyetinin değeri başka rakip veya alternatif faydalara göre belirlenmek durumunda kalabilecektir. Sonuçsalcı yaklaşımdan hareket edildiğinde, ifade hürriyetini sınırlama konusunda fazla titiz ve kıskanç olmamak için pek çok "makul sebep" bulunabilir.

Buna karşın deontolojik yaklaşımların geniş kesimler için ikna ediciliği, belli bir insan doğası ve ahlâk anlayışının kabul edilmesine bağlı olduğundan, daha zayıf kalmaktadır. Lakin bu zayıflıklarına karşı deontolojik yaklaşımlar ifade hürriyetinin korunması bakımından çok daha sağlam ve katı bir pozisyon oluşturmaya izin vermektedir. Deontolojik yaklaşımlarda ifade hürriyeti, belli bir ahlâkî meşruiyet çerçevesinde doğal veya temel haklar olarak formüle edilebilmektedir. Böylece ifade hürriyetinin güvenliği ve kaderi siyasî güç ilişkileri, toplumsal dengeler veya konjonktürel değişimlere çabucak ve kolayca terkedilmemiş olmaktadır. İfade hürriyetinin doğal/temel haklar zemininde savunulması, bu özgürlüğün sınırları konusunda daha net ve objektif bir ölçüye başvurmamıza imkân verir: İfade hürriyetinin sınırını çizen ölçü, tıpkı diğer temel haklarda olduğu gibi, diğerlerinin haklarının ihlalidir. Bu ölçü pek tabii bütün tartışmaları ve belirsizlikleri bıçak gibi kesecek bir niteliğe sahip değildir, ancak en azından süreklilik taşıyan keyfilik ve tarafgirlik eğilimi-baskısı karşısında bizlere ifade hürriyetini korumak için mihenk taşı olarak başvurabileceğimiz "bir ölçü" vermektedir.

Özgürlüklerin sınırlanmasında diğerlerinin haklarının ihlalinin ne anlama geldiğini gösteren veya diğerlerinin haklarının ne zaman ihlal edilmiş kabul edileceğine ilişkin "ölçü birimi" ise zarar kavramıdır. Mill bireylere yönelik zorlamanın ölçüsünü koyduğu meşhur pasajında "*uygar bir toplumun herhangi bir üyesi üzerinde, onun iradesine karşı gücün haklı olarak kullanılabileceği tek amaç diğerlerine zarar vermenin önlenmesidir*" demektedir (Mill, 2011: 16). Eylemle kıyaslandığında ifadedeki zararın nasıl tanımlanacağı meselesi daha karmaşıktır. Bu noktada eylem ile ifade arasında diğerlerine zarar vermek bakımından bazı yapısal farklılıklar bulunduğu, bu farklılıklar sebebiyle ifadenin insanlara zarar vermesinin mümkün olmadığını veya ifade hürriyetinin demokrasideki ayrıcalıklı yeri sebebiyle diğer özgürlüklerden farklı olarak sınırlandırılamaz olduğunu ileri süren bazı görüşler bulunduğunu not düşebiliriz.(Sunay, 2001: 73; Sunstein, 1993: 5-7)

Lakin ifadenin eylemle kıyaslandığında daha geniş bir özgürlük alanına sahip olduğu teslim edilmekle birlikte, her hak gibi sınırlarının bulunduğu yönünde geniş bir mutabakat söz konusudur. İfade ile diğerlerine zarar vermenin ne anlama geldiği ve hangi durumda ifadenin sınırlandırılabileceğine dair ilk görüşler yine Mill'in verdiği mısır tüccarları örneği üzerinden ortaya çıkmıştır. Mill'e göre bir kişinin "*mısır tüccarları fakirleri açlıktan öldürüyor*" veya "*mülkiyet hırsızlıktır*" gibi ifadelerle mısır tüccarlarını basın yayın yoluyla eleştirmesi, ifade hürriyetinin koruması altındadır. Ancak "*bu fikirler bir mısır tüccarının evinin önünde ve galeyana gelmiş kalabalıklar karşısında yüksek sesle veya aynı kalabalığın içinde pankart açarak ifade edilirse*" cezalandırılabilir (Mill, 2011: 39). Mill'in verdiği örnekte ifade hürriyetinin sınırının ifadenin muhtevasından bağımsız olarak bağlam ve koşullar ile ilişkili olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. İfadenin muhtevasındaki "zarar" değil, dile getirildiği bağlam ve koşullar ile ortaya çıkan/çıkacak zarar üzerinde durulmaktadır. Aslında, Mill bu örnekle kişilerin can ve mal güvenliğini açık ve yakın bir şekilde tehdit eden, şiddete ve suça teşvik ve tahrik eden ifadelerin ifade hürriyetinin korumasından yararlanamayacağını belirtmiş oluyordu (Barry, 2003: 24).

İfade hürriyetinin sınırı konusunda Mill'in[4] çizgisinden devam edersek karşımıza ABD Yüksek Mahkemesi Yargıcı Holmes'in 1919'daki *Schenck/ABD* davasında geliştirdiği "açık ve mevcut tehlike"[5] ölçütü çıkmaktadır. Burada Yargıç Holmes bir ifadeye müdahale edilebilmesi için "*kelimelerin, … maddî şerler doğuran açık ve mevcut bir*

[4] Mill'in görüşlerinin nefret söylemi konusunda düzenleme ve sınırlama getirmeye uygun olup olmadığına dair bir çalışma için bkz. Brink, 2001.

[5] "Açık ve mevcut tehlike" (clear and present danger) ölçütü Türkiye hukuk sistemine ve Türkçe hukuk literatürüne hatalı bir biçimde "açık ve yakın tehlike" olarak geçmiştir. Bu hata anlamı değiştiren ve dolayısıyla ölçütün içeriğini etkileyebilecek ciddi bir hatadır.

tehlike yaratacak mahiyette ya da koşullarda kullanılıp kullanılmadığı"na bakılması gerektiğini savundu (Trager&Dickerson, 2003: 73). Zaman içinde "açık ve mevcut tehlike" doktrini çeşitli davalar vesilesiyle gittikçe daha ayrıntılı ve kristalize bir hale dönüştü. Bunlardan biri McChartyciliğin bir ürünü olan Smith Kanununa atfen yapılan bir ifade kısıtlamasını konu edinen 1957'deki *Yates/ABD* davasıdır. Burada Yüksek Mahkeme söz konusu yasayla ilgili olarak "*konuşma ile eylem arasında net bir ayrım"* yaparak *"hükümetin yıkılması gerektiği soyut düşüncesinin"* değil *"hükümetin zor yoluyla yıkılmasını öngören somut eylemlerin"* yasaklandığı yorumunu getirmiştir (Arslan, 2003: 61). "Açık ve mevcut tehlike" ölçütü 1969'daki *Brabdenburg/Ohio* davasında ifade hürriyetinin sınırlandırılmasını oldukça daraltan ve zorlaştıran bir yorumla geliştirilmiş oldu. Buna göre bir ifadenin yasaklanabilmesi *"hukukdışı bir eyleme kışkırtması ya da bu eylemi doğurması"*na bağlanarak "açık ve mevcut tehlike"den ne anlaşılması gerektiği daha net bir şekilde tanımlanmış oldu (Arslan, 2003: 61).

Bütün bu felsefî ve hukukî ölçü koyma çabaları sonucunda ifade hürriyetinin sınırları konusunda bütün tartışma ve sorunların nihayete erdirildiği ve her derde deva bir ölçüye ulaşıldığı elbette söylenemez. Bununla birlikte söz konusu sınırlama perspektifinin alternatifleri ile kıyaslandığında ahlâkî meşruiyet ve getirdiği netlik bakımından çok daha iyi ve doğru bir tercih olarak ortada durduğu söylenebilir. İfade hürriyetinin sınırlarına ilişkin bu felsefî perspektif ve ölçüler bazı ülkelerde veya mahkemelerde itibar görmekle birlikte, başka bazı yerlerde alternatif perspektif ve ölçüler referans alınmaktadır. Bilhassa Avrupa'nın bazı ülkelerindeki düzenlemeler ve AHİM'in kararlarında ifade hürriyetinin sınırı konusunda daha geniş davranıldığını ve ifadelerin mahiyeti bakımından da kısıtlanabilirliğini kabul eden bir eğilimin benimsendiğini görüyoruz. Bunun en bariz kanıtı Avrupa'da bir salgın gibi hızla yayılan nefret söylemi suçu düzenlemeleridir.

SONUÇ

İfade hürriyetinin sınırına dair yukarıdaki kısa değerlendirmeyle birlikte nefret söyleminin kriminalize edilmesi meselesini ele alırken ve eleştirirken referans almış olduğumuz kendi temel perspektifimizi de belirtmiş olduk. Şöyle ki, deontolojik ahlâkî-felsefî temellendirmeden hareketle ifade hürriyetini doğal/temel bir hak olarak kabul eden ve sınırlanmasını hak çatışmaları bağlamında ele alan bir perspektifi referans alıyoruz. Dolayısıyla ifade hürriyetinin sınırlanabilmesi için ifadenin insanlara ve mülklerine somut zarar verebilecek açık ve mevcut bir tehlike barındırması aranmalıdır. Bu perspektiften değerlendirildiğinde nefret söylemi düzenlemeleri ifade hürriyeti ihlalinin örnekleri olarak görülmek durumundadır. Nefret söylemi suçu tanımında ne gösterilebilir ve kanıtlanabilir somut bir zarar, ne de açık ve mevcut bir tehlike unsuru vardır. Bunun yerine ifadenin mahiyetine odaklanarak belli türdeki ifadelerin baştan kategorik olarak yasaklanması söz konusudur. Zararın oluşacağına dair açık ve mevcut bir tehlike aranmadığı, belli görüşlerin ifadesini bir suç olarak düzenlemeye girişildiği için, ortada bir hak ihlalinin engellenmesi/cezalandırılması değil, bir hak ihlali söz konusudur. Ortada insanların bir hakkının ihlali olmadığı için de, "nefret söylemi" başka bir hak olan ifade hürriyetine müdahale için meşru bir gerekçe olarak görülemez.

Bu bakımdan nefret söyleminin yasaklanması aslında bir hakkın meşru gerekçelerle sınırlanması değil, bir sansür vakasıdır. Zira, diğer insanlara yönelik açık ve mevcut bir zarar tehdidi aranmadığı için, devlet zoruyla insanların belli bazı görüşlerini ifade etmesi yasaklanmış olmaktadır. Devlet insanların diğer insanlar hakkında ne düşüneceği ve ne hissedeceği üzerinde söz hakkına kavuşmuş olmaktadır. Böylece devlet belli fikir ve görüşler lehinde, diğer belli fikir ve görüşler aleyhinde bir pozisyon almış olmakta ve siyasî tarafsızlık ilkesini ihlal etmiş olmaktadır. Belli muhtevaya sahip ifadeleri yasaklamak insanlar arasındaki kritik ve çatışma konusu olan farklılıkları görmezden gelmek ve bazı farklılıkları gayrî meşru kabul etmek anlamına gelmektedir. Bir başka açıdan da bu yasak devletin "zararlı" bulduğu bazı fikir, kanaat ve ideolojilerin "kötü" etkilerinden vatandaşlarını korumaya kalkışması olarak okunabilir. Nefret söylemi yasakları bizi kolayca paternalizmin sularına taşıyabilir. Bu tür yasaklar yoluyla devlet bir yandan "ifade edeni" diğerleri hakkında kötü düşünmek ve konuşmaktan men ederek "iyi" insan olmaya zorlamış olur, diğer yandan "hedeftekileri" kendisini incitecek ve kıracak sözlere maruz kalmaktan korumuş olur ve aynı zamanda bu tür "zararlı" fikirleri duymaya ehil olmayanlar için bir tür "devlet filtresi" getirerek onları suça bulaşmaktan korumuş olur.

Nefret söylemi yasağı temel bir insan hakkının ihlalidir ve yasakların gerekçesi olarak "iyi" bir amacın sunulması bu gerçeği değiştirmez. İnsanların farklı gruplar ve kimliklere yönelik ayrımcı veya olumsuz fikir ve kanaatler sahip olmalarını ve onları incitecek biçimde bu görüşlerini dile getirmelerini can sıkıcı, rahatsız edici veya tehlikeli bulabiliriz. Bu tür fikir ve ifadeleri arzu ettiğimiz ideal insan ve toplum tipine aykırı bulabiliriz. Ancak bunları ve

etkilerini sivil toplum içinde ve gönüllü girişimlerle değiştirmeye çalışmak yerine devletin cebir unsuruna başvurduğumuzda, kendi ideal toplumumuzu devlet eliyle kurmaya girişmişiz demektir. İdeal, mükemmel ve kusursuz bir dünya, toplum ve insan yaratma hayali her zaman özgürlüklerin aleyhine işler. Devlet vasıtasıyla yeryüzü cennetleri kurmaya ve o cennetlerde yaşamaya layık insanlar inşa etmeye çalışmanın zorbalıktan başka yolu yoktur.

Bugün için ifade hürriyetine yönelik en ciddi tehdit "nefret söyleminin" yasaklanmasını doğru ve meşru gören anlayıştan gelmektedir. "Nefret söylemi" ifade hürriyeti üzerinde adeta Demokles'in kılıcı gibi sallanmaktadır. Nefret söylemi yasağı savunusunun ifade hürriyeti üzerinde yarattığı tehdidin bir yönü, ifade hürriyeti gibi temel ve kritik bir özgürlüğün sınırlanmasını muğlak ve belirsiz bir "suç" tanımına mahkûm etmesidir. Nefret söylemindeki suç unsurunun belirlenmesi ve kanıtlanmasındaki ve neyin nefret söylemi olarak kabul edilip edilmeyeceğindeki bu muğlaklık ve belirsizlik ifade hürriyetinin sınırlarını alabildiğine keyfiliğe ve tarafgirliğe açık hale getirmektedir. Bu keyfilik ve tarafgirlik ifade hürriyetinin güvenliğini büyük ölçüde tahrip etme potansiyeline sahiptir. Bu tür düzenlemeler yaygınlaştıkça muhtemeldir ki pek çok örnekte ifade hürriyeti devletlerin ve kamuoyunun sansür güdüsünün kurbanı olacaktır.

Nefret söylemi yasağı savunusunun ifade hürriyeti üzerinde yarattığı tehdidin diğer yönü ileri sürülen gerekçeler ve kullanılan dil sebebiyle "tehdidin" teşhis ve deşifresinin zorlaşmasıdır. Nefret söylemi yasağı eşitlik ve adalet kavramlarına başvurarak, zayıf ve azınlıkta olan grupların korunması gibi gerekçeler öne sürerek ve haklar dili kullanılarak savunulmaktadır. Başvurulan gerekçeler gayet insanî kullanılan dil uygun görülünce ifade hürriyetini koruma refleksleri geriliyor ve yasaklar daha sempatik hale geliyor. Bu yüzden nefret söylemi yasağının üzerindeki bu kamuflajın sökülmesi ve meselenin daha açık seçik ortaya konulması ifade hürriyetinin korunması bakımından kritik bir öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

COHEN-ALMAGOR, R. (2006). **The Scope of Tolerance Studies: On The Costs Of Free Expression And Freedom Of The Press**, London: Routledge Press

DAVIES, M. (ed.) (1994). **Women and Violence**, London: Zed Books

DWORKIN, R. (1997). **Freedom's Law**, Cambridge, MA: Harvard University Press

ERDOĞAN, Mustafa. (2012). **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku,** 3. Bsk., Ankara: Orion Yayınları

JACOBS, J.B.&POTTER, K. (2001). **Hate Crimes: Criminal Law & Identity Politics**, Oxford: Oxford University Press

LAWRENCE, F. M. (1999). **Punishing Hate: Bias Crimes Under American Law**, Cambridge, MA: Harvard University Press

LEVIN, A. (2010). **The Cost of Free Speech: Pornography, Hate Speech, and Their Challenge to Liberalism**, Palgrave Macmillan Press

MacKINNON, C. (1996). **Only Words**, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press

MILL, J. S. (2011). **On Liberty**, with an Introduction by W. L. Courtney, LL.D., The Project Gutenberg EBook

ÖZİPEK, B. B. (ed.) (2003). **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti,** Ankara: LDT Yayınları,

PERRY, B. (2002). **In The Name of Hate Understanding Hate Crimes**, London: Routledge Press

POST, R. C. (1995). **Constitutional Domains: Democracy, Community, Management**, Massachusetts: Harvard University Press

SCHAUER, F. (2002). **İfade Özgürlüğü: Felsefî Bir İnceleme,** Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara: LDT Yayınları

SHIVELY, . (2005). **Study of Literature and Legislation on Hate Crime in America,** National Institute of Justice için hazırlanan Rapor, https://www.ncjrs.gov/App/publications/Abstract.aspx?id=210300

SUNAY, R. (2001). **Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları**, Ankara: LDT Yayınları

SUNSTEIN, C. R. (1993). **Democracy and the Problem of Free Speech**, New York: The Free Press

ŞENSEVER, L. (ed.). (2012). **Nefret Suçları ve Nefret Söylemi İzleme Rehberi**, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği

WALDRON, J. (2012). **The Harm in the Hate Speech**, Harvard University Press

WEBER, A. (2009). **Nefret Söylemi El Kitabı**, Çev. Metin Çulhaoğlu, Avrupa Konseyi Yayınları

TRAGER, R.T.&DICKERSON, D. L. (2003). **21. Yüzyıl'da İfade Hürriyeti**, Çev. A. Nuri Yurdusev, Ankara: LDT Yayınları

Makaleler

ARSLAN, Z. (2003). "İfade özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek: 'Açık ve Mevcut Tehlike'nin Tehlikeleri", **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti**, Ed. B. Berat Özipek, LDT Yayınları, ss. 49-66

BARRY, N. (2003). "Hukukî ve Siyasî Açıdan İfade Hürriyeti", **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti,** Ed. B. Berat Özipek, LDT Yayınları, ss. 17-47

BOYLE, K. (2010). "Nefret Söyleminin Kontrolü: Uluslararası Standartlar Türkiye'den Neler İstiyor?", **Nefret Suçları ve Nefret Söylemi**, Çev. Suzan Bölme, Uluslararası Hrant Dink Vakfı, ss. 64-75.

BRINK, D. O. (2001). "Millian Principles, Freedom Of Expression, And Hate Speech", **Legal Theory**, V. 7, N.2, ss. 119-157

DWORKIN, R. (2009). "Foreword", **Extreme Speech and Democracy**, Eds. Ivan Hare & James Weinstein, Oxford: Oxford University Press, ss. v-ix

ECKERT, L. M. (2010). "A Critique of the Content and Viewpoint Neutrality Principle in Modern Free Speech Doctrine", **Law, Culture and the Humanities**, V.7, N.2, ss.264-288

ERDOĞAN, M. (2003). "Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü bir Perspektif", **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti,** Ed. B. Berat Özipek, LDT Yayınları, ss. 37-47

GORDON, D. (2012). "The Harm in Hate-Speech Laws**", Mises Daily**, May 30.

HEINZE, E. (2006). "Viewpoint Absolutism and Hate Speech", **The Modern Law Review**, V.69, N. 4, ss. 543-582

JACOBS, J. B. &POTTER, K. A. (1997). "Hate crimes: A Critical perspective", **Crime and Justice: A Review of Research**, Ed. M. Tonry, V. 22. ss. 1-50

ISRAEL, M. (1999). "Hate Speech and the First Amendment", **Journal of Contemporary Criminal Justice**, V.15, N.1, ss. 97-110

LEITER, B. (2012). "Waldron on The Regulatıon of Hate Speech", **Public Law and Legal Theory Working Paper Series,** No: 398, http://www.law.uchicago.edu/academics/publiclaw/index.html

LEVIN, B. (1999). "Hate crimes: Worse by Definition", **Journal of Contemporary Criminal Justice**, V.15, N.1, ss. 6-21

McDEVITT, J.& ve Diğerleri. (2001). "Consequences for Victims: A Comparison of Bias- And Non-Bias-Motivated Assaults", **American Behavioral Scientist**, V. 45, N. 4, ss. 697-713

MASSARO, T. M. (1991) "Equality and Freedom of Expression: The Hate Speech Dilemma", **William& Mary Law Review**, V.32, N.2, ss. 211-265

NIELSEN, L. B. (2002). "Subtle, Pervasive, Harmful: Racist and Sexist Remarks in Public as Hate Speech", **Journal of Social Issues**, V.58, N.2, ss. 265-280

SADURSKI, W. (1994). "Racial Vilification, Psychic Harm, and Affirmative Action", **Freedom of Communication**, Ed. T. Campbell & W. Sadurski, England, Dartmouth Publishing Company, ss. 77-94

WOLFE, L.&COPELAND, L. (1994). "Violence against Women as Bias-Motivated Hate Crime: Defining the Issues in the USA", içinde **Women and Violence**, Ed. Miranda Davies, London: Zed Books, ss. 200-213

1923-1950 YILLARI ARASINDAKİ TÜRKİYE'DE TOPRAK DAĞILIMI VE TOPRAK REFORMU POLİTİKASININ SONUÇLARI

Kadir BAŞER
Öğr.Gör. Dumlupınar Üniversitesi, KSBMYO, kadir.baser@dpu.edu.tr

ÖZET: Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Osmanlı Devletinin kurumsal ve ekonomik yapısını da devir almıştı. Tarımsal yapı ve üretim ilişkileri de bunlardan birisiydi. Türk toplumunun %80'i köylerde yaşıyordu ve tarım ekonominin temel dinamiğini oluşturuyordu. Tarımsal işletmelerde toprak dağılımı adil değildi. Köylerde yaşayan nüfusun %76'sı işe yarar toprakların ancak %7,3'üne sahipti ve ortalama toprak büyüklüğü 24,9 dönümdü. Bunun yanında çoğu çiftçi topraksızdı ve büyük toprak sahiplerinin yanında ortakçılık usulü üretimde bulunuyordu. Cumhuriyetin 1923-1950 yılları arasındaki tek parti döneminde tarımsal işletmelerin yapısını değiştirmek ve topraksız köylüyü toprak sahibi yapmak amacıyla çalışmalarda bulunuldu. Bu makalede 1923-1950 yılları arasında tarımsal işletmelerin yapısı ve toprak dağılımı incelenerek uygulanan toprak reformu politikalarının sonuçları ortaya konmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Toprak Reformu, Tarımsal İşletmeler, Tarım Politikası

RESULTS OF LAND DISTRIBUTION AND LAND REFORM POLICY IN TURKEY BETWEEN 1923-1950

ABSTRACT: A new state of the Republic of Turkey, but it took over institutional and economic structure of Ottoman Empire. The agricultural structure and relations of production was one of them. 80% of Turkish society was living in villages and the agricultural was constituted the basic dynamics of economy. The distribution of land in agricultural enterprises was not fair. 76% of the population living in the rural land had 7.3% of arable land and the average land size was 24.9 decare. In addition, most farmers had not got the land and besides the large landowners were sharecropping procedure of production. Single-party period of the Republic between 1923-1950 to change the structure of agricultural enterprises and landless peasants, studies were made in order to make the landowner. At this article, the structure of agricultural business and land distribution were examined between the years 1923-1950 and land reform policies implemented sought to demonstrate the results.

Keywords: Agriculture, Land Reform, Agricultural Enterprises, Agricultural Policy

GİRİŞ

Geniş anlamda tarım, insana yararlı bitkisel ve hayvansal üretim için doğal ortamda değişiklik yapmayı ve bu ortamdan yaralanmayı hedefleyen çalışmalar bütünüdür. Çiftçi ise bir tarım işletmesini değerlendiren, ücretli olmayan, meslek olarak tarımla uğraşan kişidir.[1]

Tarım faaliyeti insanın varlığı ile başlar. Zira insan yaşamak, fizyolojik ihtiyacını giderebilmek için bir şeyler yapmak, üretmek zorundadır. Dolayısıyla dünyada ilk önce tarım toplumu ortaya çıkmıştır. İktisat tarihi araştırmalarına göre tarımsal devrim sanayi devriminden önce gelmiş, sanayinin gelişmesine beşiklik yapmıştır. Günümüzün önde gelen sanayi ve sanayi ötesi ülkeleri daha geçen yüzyıla kadar tarım toplumuydular.[2] Japonya, İngiltere gibi birçok ülke tarımdan kazandıkları değerleri sanayiye aktarmayı başararak ekonomik kalkınmalarını sağladılar. Tarımsal üretim geçmişte birçok ülkede temel ihtiyaçların karşılaması yanında ekonomik kalkınmayı temel oluşturacak misyonu üstlendi.

[1] ÇIKIN Ayhan, ***Çiftçi Kesiminde Gözlenen Başlıca Örgüt Tipleri, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi***, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayını, Sayı 160, Aydoğdu Ofset, Ankara Nisan 1998, s.22
[2] ŞAHİN Hüseyin, ***Türkiye Ekonomisi***, Ezgi Yayınları, Bursa 1995, s.233

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda toplum tarım toplumuydu. Türkiye tarımı küçük köylü işletmelerine dayanıyordu. Genel olarak bu işletmeler "geçimlik işletme" niteliğindeydi. Kıyı ekonomileri dışındaki bölgelerde "kapalı köy ekonomisi" hakimdi.[3] 1927 yılında çalışan nüfusun %81'i tarımda, %9'u sanayi ve %10'u hizmetlerde çalışıyordu.[4] Nüfusun %85 köylerde yaşıyordu. Yeniden ülkeyi inşa etmek isteyen Atatürk ülkenin sanayileşmesini hedeflerken diğer taraftan da tarımsal yapıda oluşan ve sağlıklı olmayan topraktaki mülkiyet yapısını yeniden yapılandırarak geniş topraksız köylü kesimine topraklandırmak istiyordu. Cumhuriyetin bu yıllarında işletmelerin yapısı aşağıdaki gibiydi.

TOPRAK DAĞILIMI

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden devraldığı toprak dağılımı olduğu gibi kabul etmek zoruna kalmıştı. Daha önceden de görüldüğü gibi topraksız çiftçi oldukça fazlaydı ve büyük toprak ağaları tarımsal arazinin çoğunu hakim durumdaydı.

Bir ülkede toprak dağılımını iyi bir şekilde anlaşılabilmesi, değerlendirilebilmesi için işletme büyüklüklerinin ve toprak örgütlenme biçiminin iyi tespit edilmesi faydalı olacaktır. Tarımsal işletmeler genel manada küçük, orta, büyük işletmeler olarak ayrılmakta buna göre değerlendirilmektedir. Küçük işletme denilince geçimlik gelir düzeyinin altında az toprağı olan çiftçiler orta işletme denilince geçimlik düzeyinde gelir elde eden çiftçiler büyük işletme denilince de gelir düzeyinin önemli derece de üzerinde gelir elde eden toprak sahipleri anlaşılır. [5]

1939'lu yıllarında ortalama olarak küçük veya orta ölçekli işletme ayrımında 100 dönüm dolayında ölçeğin ölçüt olarak kullanılacağı belirlendi. 1930'lu yıllarda bir köylü ailenin geçimini sağlayabilmesi için 70-100 dönüm arasında toprak gerekiyordu.[6] Cumhuriyetin ilanından sonra ülkenin toprak genişliği 772340 km civarındaydı. Türkiye'nin elinde bulunan bu değer bol miktarda tarım yapılacağını belirten bir rakam gibi görünüyordu ama durum öyle değildi. Bütün Türkiye topraklarının 210960 km kare alanı tarıma elverişsiz olduğu tahmin edilmişti ve bu genel yapının %28.5'ni teşkil ediyordu. 240420 km kare mera ve çayırlardan, 100960 km kare ormanlık alanlardan oluşuyordu. Tarıma elverişli alan yalnız 220.000 km kareydi. Bu da toplam topraklarımızın %28.2 sini teşkil etmekteydi.[7] Ekilen toprakların büyük bir kısmı ertesi yıl nadasa bırakılıyordu. 1925 yılından itibaren bataklık alanların kurutulmasına hız verildi. Birçok ilde bataklıklar tarımsal üretime kazandırıldı. 1936 yılına kadar 60469 metrekare alan bataklıktan kurtarıldı. Açılan kanalların uzunluğu ise 754855 metreydi.[8]

Türkiye'de Tarımsal İşletmelerin Yapısı

Tarımsal işletme denildiği zaman genel manada herhangi bir tarımsal faaliyet sonucunda üretimde bulunan ekonomik bütünlük anlaşılır.[9] Ekonomisi gelişmiş ülkelerde tarımsal işletme farklı bir yapıdadır. Buralarda diğer işletmelerde aranan her özellik tarımsal işletmelerde de aranmaktadır. Türkiye'de ise tarımsal işletme denildiğinde basit tarımsal işletme anlaşılır. Yasal durumu ne olursa olsun, sahip olduğu, ortakçılık, yarıcılık ya da kiralama şeklinde işlediği arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın kendi adına bitkisel üretim yapan ya da küçükbaş veya büyükbaş hayvan

---

[3] SADİ Hamit, ***İktisadi Türkiye***, İstanbul 1934, s.64
[4] TEZEl Yahya S., ***Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 5.Baskı***, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2002 S.112
[5] SİLİER Oya, ***Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi(1923-1938),*** Boğaziçi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981 s.15
[6] SİLİER Oya , a.g.e. s.63
[7] HATİPOĞLU Şevket Raşit, ***Türkiye'de Zirai Buhran,*** Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları No:39, Ankara 1936, s.21
[8] BAŞVEKALET İstatistik Umum Müdürlüğü, ***Tarım İstatistikleri (1928-1936),*** Yayın No:93, Mehmet Hasan Matbaası Ankara 1937, s.15
[9] KÖYLÜ Kazım, ***Ziraat İktisadı-Zirai İşletmecilik Cilt I***, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 31, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara 1957, s.113

besleyen yahut hem bitkisel üretim hem hayvancılık yapan tek yönetim altındaki ekonomik birimdir.[10] Bu dönemdeki tarımsal işletme biçimlerini kapladıkları alana göre tasnif edersek:

Küçük Tarımsal İşletmeler

Cumhuriyetin kurulmasından sonra da Türkiye'deki tarım küçük köylü işletmelerine dayanıyordu. Genel olarak bu işletmeler geçimlik işletme niteliğindeydi. Kıyı bölgeleri dışındaki bölgelerde kapalı köy ekonomisi hakimdi. 1927 yıllarında köylülerin %76 sının işe yarar toprakların ancak %7,3 üne sahip olduğu bir aile işletmesinin 24,9 dönümünden ibaret olduğu saptanmıştı. Küçük tarımsal işletmeler tarım için önemlidir. Çünkü bu tür işletmeler arazilerinin %80'ini tarla, kalan %20'nin %10'undan fazlasını bağ, bahçe olarak kullanırlar. Araziden mümkün mertebe boş alan bırakmazlar ve daha iyi değerlendirirler. Tarımsal üretim hayatında küçük işletmelerin önemi büyük işletmelerden daha çoktur.[11]

Türkiye'de küçük ziraat işletmelerinin hakiki büyüklüğünü tespit için 1937 yılında Ziraat Vekaleti Enstitüsü tarafından sondaj usulü ile Karadeniz kıyı bölgeleri Marmara, Ege, Güney Anadolu ve Orta Anadolu Bölgelerinde bir araştırma yapıldı.[12]Araştırma yapılan iller; Karadeniz Bölgesinde Kastamonu, Samsun, Giresun, Rize; Marmara Bölgesinde Tekirdağ, Edirne, Kocaeli, Bursa; Ege Bölgesinde Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın; Güney Anadolu Bölgesinde Muğla, İçel, Adana, Antalya; Orta Anadolu Bölgesi Konya, Afyon, Kayseri, Çorum illeriydi. Bu illerde 120 köyde 364 köylü işletmesi incelendi ve bu inceleme sonucunda aşağıdaki gibi bir sonuç ortaya çıktı.

Tablo 1: Türkiye'de 1937 Yılında Bölgelere Göre Küçük İşletmelerin Yapısı (dönüm)

Bölgeler	Zengin	Orta	Fakir	Azami Dönüm	Ortalama
Karadeniz Kıyı Bölgelerinde	74	43	21	500	44.4
Orta Anadolu Bölgesi	165	71	26	1630	87.3
Ege Bölgesi	401	105	25	3000	177
Marmara Bölgesi	244	144	60	1000	149.3
Güney Anadolu Bölgesi	508	230	107	2300	281.6
Kuzey Doğu	785	142	67	6360	331.3

Kaynak: KÖYLU Kazım, ***Türkiye'de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri***, a.g.e.s.127

Ege bölgesinde küçük işletmecilik diğer bölgelere nazaran yaygındı. Bu araştırmalarda ikinci olarak küçük işletmelerin yaygın olduğu bölgenin Güneydoğu Anadolu olduğu anlaşıldı. Yukarıda belirtilen rakamlara göre tekrar bir taksime tabi tutacak olursak küçük tarımsal işletmelerin Türkiye'de aşağıdaki gibi bir yapı oluşturduğu görülür.

Tablo 2: Türkiye Genelinde 1937 Yılında Küçük Tarımsal İşletmelerin Yapısı (dönüm)

	İşletme Şekli	Asgari	Azami	Ortalama
Küçük Tarımsal İşletmeler	Büyük Aile İşletmesi	20	6360	362.83
	Orta Aile İşletmesi	10	1500	122,5
	Küçük Aile İşletmesi	5	1000	51

Kaynak: KÖYLU Kazım, ***Türkiye'de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri***, a.g.e.s.128

[10] http://www.tarimziraat.com/tarim_sozlugu/tarimsal_isletme/tarimsal_isletme_nedir/05.10.2013
[11] KÖYLÜ Kazım, ***Ziraat İktisadı-Zirai İşletmecilik Cilt,*** a.g.e. s.125
[12] KÖYLU Kazım, ***Türkiye'de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri***, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Yayın No:154, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1947 s.125

Yukarıdaki tabloda yapılan değerlendirmeler tamamen bir araştırma sonucunda ulaşılan değerlerdi. Bunlar kadastro sonucu ulaşılan değerler değil, tahmini değerlerdi. Ancak genelde manada da toprak yapısı yansıtmaktaydı. 1950yılında yapılan tarım sayımlarında 100 dekara kadar olan küçük işletme sayısı 2.122.000'di. Bu rakam çiftçi ailelerin % 84'ünü teşkil ediyordu. Bu işletmelerin işledikleri alan 7.638.000 hektardı. Bu da işlenen alanın %39.3'ünü oluşturuyordu.[13]

Orta Büyüklükteki Tarımsal İşletmeler

Bu tür işletmeler genellikle köy sınırları içerisinde küçük aile işletmelerinin yanlarında yer almışlardı. Bunlar da küçük aile işletmelerinin çalışma şartlarına tabiydi. Bu tür iletmelerin temel özelliği aile fertlerinin küçük işletmelerine göre fazla olmasıydı. Çoğunlukla oğullarını, kızlarını ve bunların oluşturduğu aile fertlerini hep bir arada toplanırlardı. Bu şekilde çalışmalarının nedeni arazi bölünmemekte, amele ihtiyacı daha iyi temin edilmekteydi.[14] Orta büyüklükteki bir ziraat işletmesinin ortalama olarak 500 dekar araziye sahip olduğu ve bunun %80'inin tarla arazisi olarak işletildiği %20'sinini ise bağ, bahçe, çayır ve ağaçlık arazisi olarak işletildiği tahmin edilmekteydi. Bu tür işletmelerin ayrımında asgari 500 azami 5000 dönüm arazi ölçüt olarak kabul ediliyordu. Bu tür işletmeler de kar amacı vardı ve piyasa için de üretim yapıyorlardı.[15] Çoğu orta büyüklükteki tarımsal işletmeler ortakçılık usulü çalışmaktaydı. Bu nedenle atıl kalan arazi daha azdı.[16]

Büyük Tarımsal İşletmeler

Her ülkenin yapısına göre tarımsal işletmelerin kendine has değişik rolleri vardır. Ancak büyük tarımsal işletmelerin bütün ülkelerde üstlendiği ve yerine getirdiği görev birbirine çok yakındır. Bu tür işletmeler bulundukları bölgede iktisadi, içtimai ve tarım kültürünün gelişmesini sağlar. Ziraat tekniği ve kültürü bu bölgelerde daha çabuk gelişir. Pazara yönelik üretim yaptıkları için buralarda büyük istihdam alanları oluşur.[17]

Bu dönemde büyük mülkler diye tanımlayabileceğimiz 50 hektar (500 dekar) ve daha büyük mülklerin ülkedeki toplam arazi kaynaklarının mülkiyet dağılımında önemli bir yer tutuyordu.[18] Büyük ziraat işletmeleri bölgeden bölgeye büyüklükleri bakımından farklılıklar gösteriyordu. Bu çeşit işletmelerin dağılımını tetkik için ilki 1934-35 yıllarında İktisadiyat Enstitüsü tarafından Tarım Bakanı yoluyla ikincisi ise 1938 yılında Tarım Bakanı Tarım Genel Müdürlüğü tarafından araştırmalar yapıldı. Bu araştırmalara göre 32 ilde 500 dönümden fazla araziye sahip büyük işletmelerin bulunduğu, 26 ilde de 5000 dönümden büyük işletme bulunmadığı ortaya çıktı.[19]

---

[13] KÖYLU Kazım, ***Türkiye'de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri,*** a.g.e.s.130
[14] KÖYLU Kazım, ***Türkiye'de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri*** a.g.e.s.17
[15] AKBANK Kültür Yayınları, ***Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi***, Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1980.s.174
[16] KÖYLU Kazım, ***Türkiye'de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri a.g.e.*** s.131
[17] KÖYLU Kazım, ***Türkiye'de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri a.g.e***. s.134
[18] TEZEL Yahya Sezai, ***a.g.e.***s.359
[19] KÖYLU Kazım, ***Türkiye'de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri*** ,a.g.e.s.23

Tablo 3: Türkiye'de 1938 Yılında 5000 Dönümden Fazla Araziye Sahip Olan İşletmelerin Bulunduğu İller

İller	İşletme Adedi	İller	İşletme Adedi
Tekirdağ	54	Niğde	22
Ankara	40	G.Antep	18
İstanbul	31	Adana	14
Muğla	31	Bursa	14
Edirne	25	Eskişehir	13
İzmir	24	Çanakkale	10
Burdur	1	Kırşehir	1
Manisa	23	Balıkesir	9
İçel	5	Denizli	8
Mardin	3	Kocaeli	7
Kırklareli	2	Konya	6
Samsun	1	Yozgat	1
Sinop	1	Tokat	1
Antalya	24	Aydın	9
Afyon	1	Isparta	1
Amasya	1	Urfa	17

Kaynak: KÖYLU Kazım, ***Türkiye'de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri***, a.g.e.s.136

En büyük mülklerin (5000 dönüm) bölgesel ve kendi iç dağılımına bakıldığında bazı bölgelerde önemli bir temerküz görülüyordu. Söz konusu büyük mülklerin %77.1 i kapitalist üretim ilişkilerinin göreli olarak en gelişken bulunduğu Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde %20.1 'i İç Anadolu da ve %5.8 i Doğu Anadolu'daydı.[20] Toprak yapısındaki oluşum toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi gelişiminden önemli derecede etkilenmektedir. Doğu ve Güneydoğu'da Osmanlı devletine sorun çıkarmayan aşiretlere devlet büyük toprak parçalarını bağışlamış bu da oralarda feodal yapıyı kuvvetlendirmiştir.[21] Büyük işletmeler aha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da beklenirken bunların Ege ve Akdeniz'de olduğu görülmektedir.[22]

Büyük mülkiyet grubu insanlar daha çok toprağın bulunduğu şehrin dışında yaşıyorlardı. Çok az kısmını kendileri işliyor, arazinin çoğunu da yarıcılık usulü kiraya veriyorlardı. Büyük çiftliklerin daha çok pazara yönelik ürün yetiştiren ticarileşmiş bölgelerde toplandığı görülüyordu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kiracılık anlaşmalarıyla küçük birimler halinde işlenen büyük mülkler ise yarı feodal tasarruf kategorisine denk düşen bir yapı arz ediyordu.[23]

1923 - 1950 döneminde 1920'li yılların başındaki siyasal ve toplumsal çalkantılar büyük arazi sahiplerini güçlendirdi. Bunda savaş koşulları, Ermeni ve Rumlar'dan kalan arazilerin sahiplenilmesi gibi iktisat dışı etkenler ile traktör kullanımının teşviki, tefeci tüccarların lehine işleyen tarım kredileri gibi faktörler de rol oynadı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında iç ticaret hadlerinin hızla tarım lehine değişmesi piyasaya yönelik üretim yapan büyük çiftçilere büyük yarar sağladı. Bunun yanında hükümetin savaş sonrasındaki tarımsal üretimi makineleştirme politikası toprak dağılımında büyük işletmelerde birikimini daha da arttırdı.[24] 1923-1938 yılları arasında devlete ait mera topraklarından 39.2 milyon dönüm azalma oldu. Bunun 3.7 milyon dönümü dışarıdan gelen göçmenlere ve topraksız

[20] SİLİER Oya, ***a.g.e.***s.70
[21] GÖKÇE Birsen, ***Ulusal Sorunlar ve Demokratik Çözüm Yolları,*** Ekin Kitapevi 2001 s.194
[22] KEYDER Çağlar, ***Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye(1923-1929),*** Yurt Yayınları N0:3, Ankara 1982, s.27
[23] KEYDER Çağlar, ***a.g.e.*** s.28
[24] TEZEL Yahya Sezai, ***Cumhuriyet Döneminde İktisat Tarihi (1923-1950),*** Yurt Yayınları No 4, Olgaç Matbaası, Ankara 1982.s.361

köylüye verildi. Geri kalan büyük kısım ise orta ve büyük mülk sahiplerinin eline, özellikle meralardan toprak çalma şeklinde geçti.[25]

TOPRAK REFORMU POLİTİKASI

Genel Olarak Toprak Reformu

Toprak reformu ne demek, toprak reformunun yapılmasını gerekli kılan gerçekler nelerdir, önce bunları tespit etmek gerekir. Toprak reformu kavramını tanımlayacak olursak: Toprak reformunun öz ve en yaygın biçimdeki anlamı arazinin yeniden dağıtılmasıdır. Yani toprağın mülkiyetinde değişiklik yapılarak daha ileri üretim ilişkilerine geçilebilmesini sağlamaktır.[26] Toprak ekonomik girdilerin içinde en temel unsuru teşkil eder. Çünkü birçok görüşe göre toprak sermaye, emek ve teknolojinin oluşmasında beşiktir. Onun için D. Ricardo gibi bazı klasik iktisatçılar toprağın üzerinde çok durmuşlar toprağın dağılımının ve vergilendirilmesinin nasıl olması gerektiğini ele almışlardır.

Günümüzde toprak azgelişmiş olan toplumlar için önemli bir servettir. Dolayısıyla bunun dağılımı ve mülkiyeti önemlidir. Bu nedenle bu tür toplumlarda toprak reformu yapılması zaruri olan bir politika olarak görülür. Toprak reformu yapılmasının başlıca nedenleri şunlardır:

Toprak Reformu Yapmanın Nedenleri

Toprak Mülkiyetinin Belirli Ellerde Toplanmasını Önlemek

Toprağın belirli ellerde toplanmasını önlemek ve mülkiyetini geniş tabana yaymak ülkelerin en önemli sorunlardan biridir. Az gelişmiş ülkelerde toplumun yaklaşık %75-80'ni tarım ile uğraşmaktadır. Böyle bir ekonomik yapıda eşitsiz bir toprak dağılımının doğuracağı sosyal ve ekonomik problemlerin etkisi daha fazla olur. Ekonomik ve siyasi gelişmeyle de bağlarını kaybetmiş bir toprak rejimi dengesizlik, emniyetsizlik ve kararsızlık doğurur. Öbür yandan toprağı işleyene adil bir geçim seviyesi sağlayan toprak rejimleri kişisel niteliklerin gelişmesini kolaylaştırır. Bu nedenle devletler bir üst tavan toprak miktarı belirler ve bunun üzerindeki toprak, toprak reformu kapsamına girer. Dünyada birçok devlet bu görüşü kabul etmektedir.

Tarımsal ekonominin yeniden teşkilatlandırılması için ilk fakat en önemli bir adım olarak toprak miktarının sınırlandırılması kabul edilmesi önemlidir. Bu sayede toprak, onunla bizzat ilgilenenler tarafından işletilmektedir. Genel olarak büyük toprak sahipleri tarımsal çalışmalara hiç katılmadıkları gibi yatırım da yapmazlar. Böyle kişileri topraktan uzaklaştırılmakla toprağa bağlı bütün grupların gelirleri azalmayacak tersine arttığı görülecektir. Ulusal çıkar göz önüne alınırsa tavan tespiti uygulaması yapmak yerinde bir karar olur.[27]

Küçük Çiftçiye Toprak Dağıtılması

Küçük çiftçi denilen ve sahip olduğu toprak kendi geçimine bile yetmeyecek durumda olanlara ortakçı usulü çalışanların geçimine yetecek kadar toprağın dağıtılması gerekir. Ancak ortakçılara ve küçük çiftçilere ne kadar toprağın dağıtılacağının belirlenmesi önemli bir sorundur. Zira toprağın miktarını tayin edecek olan unsur toprağın kalitesi olabileceği gibi toplum ve yaşayış biçimi de buna etkide bulunacaktır. Ancak her halükarda dikkat edilecek husus bundan faydalanan köylü ailelerine asgari geçim imkânını sağlayacak miktarda olmasıdır.

---

[25] DİNLER Zeynel, ***Tarım Ekonomisi***, Ekim Kitabevi Yayınları, Bursa 1996, s.20
[26] AKALIN Güneri, ***Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı Vergileme ve Gelişime***, Ankara Ünv. SBF. Yayınları No: 384, Ankara Ünv. Basımevi, Ankara 1975, s.72
[27] AKSOY Suat, ***Toprak Reformunun Hukuki Esasları***, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1964, s.70

Toprak dağıtılırken belli bir sıra izlenmelidir. Burada öncelik daha önceden fiilen bulunduğu toprağı işletene verilmelidir. Eskiden beri o topraklar üzerinde bizzat ortakçı veya kiracı olarak çalışan çiftçilere dağıtılması daha isabetli olur. Ortakçılık usulü çalışanlar toprağı ve iklimi iyi tanıdığı için verim kaybı söz konusu olmaz. Bunlar göz önünde tutulmaz ve dışarıdan insan getirilirse verim düşer.[28]

Dağınık Toprak Arazilerini Birleştirmek

Tarıma dayalı nüfusun hızla artması ve artan nüfusun tarım dışı sektörlerde emilememesi, miras yoluyla herkesin hissesini istemesi toprağın durmadan bölünmesine neden olur. Elde kalan toprak ise kimsenin geçimini sağlayamaz. Arazilerin bu aşamaya gelmesi durumunda devletin müdahalesi kaçınılmaz hale gelir. Zira eldeki toprak dağınıktır ve kimseye faydası bulunmaz. Bu durumda devlet istimlak ederek toprağın daha rantabl çalıştırılması yolunu açar.

Toprağın aşırı bölünerek küçük parçalar haline gelmesinin birçok sakıncaları vardır. Bunlar:

-Üretimin azalması; Parçalanma ile bazı toprak parçalarının geçitleri, sınır yerleri dönüşleri daha az işlenmekte hatta bazen çok küçük veya ufak parseller tamamıyla terk edilmektedir. Bu da üretimin azalmasına sebep olmaktadır.

-Üretim masraflarının artması; Bu da birçok hallerde görülen zaman kayıplarından ileri gelmektedir. Tarlaların birbirinden uzaklığı yer değiştirmek için zaman kaybına sebep olmaktadır. Makinenin dönüş yapması ve her sefer yeniden harekete konulması da zaman kaybına sebep olmaktadır. Küçük tarlalarda bu zaman kayıpları artarak üretim masraflarının yükselmesine sebep olmaktadır.

-Tarımsal yeniliklere engel olur. Küçük toprak sahipleri ortaya çıkan yeniliklerden istifade edemez Çünkü elde edeceği ürün yapılacak masrafı karşılayamaz.

-Arazinin çok bölünmesi yetiştirilecek ürün çeşidini de sınırlar. Tarla yolu bir başkasının tarlasından geçeceği için çiftçi, diğer tarlalardaki ürünü ve hasat zamanını dikkat etmek zorunda kalır.[29]

Ekonomik olarak geri kalmış memleketlerde, kanuni tedbirlerin yanında başka bazı tedbirlerle alınmadıkça toprağın gereği gibi işlememe ihtimali büyüktür. Toprak parçalanmasının en büyük ve önemli sebebi demografik yapıdır. Tarım kesiminde fazla bir nüfusun bulunması ve bu nüfusun sanayi kesimine aktarılamaması toprak parçalanmasının esas sebebini teşkil etmektedir. Ancak kanuni mevzuat müsait olsa bile, eğer nüfus/toprak oranı yüksekse toprak reformu mevzuatı uygulanması imkansız hale gelir ve fiziki parçalanmanın önüne geçilemez.

Türkiye'de Toprak Reformu Denemeleri

Cumhuriyetin ilanından sonra çeşitli tarihlerde bilhassa mübadele gereği gelenleri ve dışarıdan gelen göçmenleri iskân etmek ve bunlara toprak dağıtmak maksadıyla çeşitli kanunlar çıkarıldı. Fakat bunlar meseleyi ülke çapında ele almadı. Bunlar daha çok günün acil ihtiyaçlarını karşılamak için çıkarılan kanunlar niteliğindeydi. Buna rağmen bu kanunlara göre dağıtılan topraklar küçümsenemeyecek toplamlara ulaştı. Ancak göçmenlere dağıtılan topraklar, işlenip bakımı yapıldıktan sonra sahibi olduğunu iddia edenler tarafından, ellerindeki tapuları göstererek çoğunu geri aldılar. Eski sahipler bedavadan toprak sahibi oldular. İsmail Hüsrev ''Köy İktisadiyatı'' adlı kitabında bunu şöyle dile getirmektedir. ''İşlenmiş topraklara bedavadan ne suretle sahip çıkıldığını Dâhiliye vekili Şükrü Kaya B.in Büyük Millet Meclisi'nde 15 Haziran 1934 tarihinde iskân kanunu münasebeti ile verdiği nutukta misallerle görebiliriz.'' "Devlet araziyi metruk arazi diye muhacire veriyor. Onlar da imar ediyorlar. Sonra herhangi bir sahibi çıkıyor ve diyor ki, bu benim mülkümdür. Tapusunu gösteriyor ve muhaciri sokağa atıyor. Trabzon'da arazi çok dardır. On dönüm yirmi dönüm araziye malik olan kimse, büyük arazi sahibi ve zengin sayılır. Birisi çıktı 200 bin

---

28 HÜSREV İsmail, ***Türkiye Köy İktisadiyatı***, Mecmua İktisadiyatından II., Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1934.s.158

29 AKSOY Suat ***a.g.e.***s.123

dönüme sahip olduğuna dair ilan gösterdi ve köylüleri oradan çıkardı. Ne kadar metruk arazi imar edilmişse bunların hepsinin sahibi çıkmıştır. Gedik Abat körfezinde yerli halk bataklığı kuruttu. Burada sıtma vardı. Bunlar her türlü tehlikeyi göze alarak bataklığı kuruttular ve yerleştiler. Ektiler, biçtiler, çalıştılar, kanallar açtılar. Bir zat geldi bu toprakların kendine ait olduğunu söyleyerek bunları oradan çıkardı. Halk yine topraksız kaldı. Dağlara sığındılar. Çalı çırpı toplayarak geçinmeye başladılar." Bu vaziyet biz de toprak mülkiyetinin esaslı hukuk bağlarına dayanmadığını da gösterir.''[30]

Memleketin sosyal ve ekonomik bünyesinde köklü bir değişikliği hedef alan ilk kanun tasarısı ise 1935 de ele alındı. İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan ve İskan-Toprak Kanunu adını taşıyan bu tasarıda büyük idare amirlerine geniş yetkiler tanıyordu. Sonradan bu tasarı İçişleri Bakanlığından alınarak Tarım Bakanlığına devredildi. Bakanlık da zirai ıslahat kanunu projesini ilgililerin incelemesine sundu.[31]

İsmail Hüsrev ise Köy İktisadiyatı adlı eserinde tarımda yapılacak reformu şöyle değerlendirmektedir. "Umumu harptan evvel ve sonra yapılan bütün zirai reformlar, yine toprak davasını halletmiş değildir. Her köylü muayyen miktarda toprağa kavuştuktan sonra yine konjonktür hareketlerinin tesiri altında geniş bir içtimai farklılaşmaya ve içtimai dağılışa maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Yine zamanla borçlanma, fiyat sukutları ve benzeri sebeplerle bir kısım köylü mülksüzleşerek ya şehirlere hicret etmiş yahut köy amelesi olmuştur. Bizde de bir zirai reform yapılsa bunun vereceği netice emtia iktisadi sisteminin insiyakı ve zaruri kanunlardan olan içtimai farklılaşma ve dağılmanın tesiri altında yine bir içtimai kutuplaşmadır. Köylüye tevzi edilen topraklar yine zamanla borçlanma, fiyat sukutları gibi sebeplerle bir kısım köylünün ve kasabanın elinde temerküze doğru gidecektir... Millet içinde bir istismara meydan veren bir toprak müsavatsızlığının tasfiyesi şeklinde memlekette geniş bir zirai reform yapılması milli inkılabın bugünkü inkişaf etabında içtimai ve siyasi bir zarurettir. ''[32]

Atatürk'ün 1Kasım 1936 TBMM açılış konuşmasından sonra bu konuda çalışmalar hızlandı. Bu sıralarda Ankara'da bulunan yabancı gözlemciler de liderlerin bir toprak reformu uygulaması düşüncesiyle ciddi bir şekilde uğraştıklarının siyasi ve bürokratik kadroların bu konuda yoğun bir çalışma içinde olduğunu kaydetmekteydiler.[33]

Birkaç ay sonra CHP Kurultayında İnönü " Birkaç senelik tecrübe ve bizzat vaki olan görgü ve tetkiklerimiz göstermiştir ki, sanayide hem istihsalat, hem gelir arttığı halde ziraatte istihsalat artmamıştır. Yalnız fiyat yükseldiğinde doğan bir gelir artması vardır. Hâlbuki memleket için ziraatın artma devresine girmesi, hatta sanayinin ilerlemesi ve müdafaa kuvvetlerinin artması içinde en sağlam yol ve başlıca şarttır. Yurdumuzda topraksız çiftçinin sayısı her tasavvurun üstündedir. En ziyade toprağı taksim edilmiş, yerlerimizde bile köylünün yarısına yakın bir miktarı topraksızdır. Başkalarına ait topraklar üstünde çok fena şartlar içinde ve çok verimsiz olarak çalışmak mecburiyetindedirler. Hiçbir vakit, hiçbir adamın malına cebren zabtetmek fikrinde değiliz. Fakat hiçbir surette köylüye ilelebet topraksız kalmaya mahkûm eden bir çerçeve içinde bırakmaya razı olamayız'' [34] diyordu.

Toprak reformuna yasal yolu açmak için anayasada yapılması gereken değişiklik Şubat 1937'de gündeme getirildi. İsmet İnönü ve arkadaşlarının Anayasada değişiklikler yapılması için verdikleri önergede: ''Yurttaşların mülkiyet haklarının mahfuz bulundurmak Türkiye Devletinin önemle takip ettiği bir esas olmakla beraber, özel bir menfaatin kurulması düşüncesiyle halkımızın çokluğunu teşkil eden ve ilerlemesi bakımından en lüzumlu olan çiftçilerimizle geçmiş devirlerde olduğu gibi hizmetkar durumunda kalması gibi inkılapçı Türkiye'nin ana siyasasına

---

[30] HÜSREV İsmail, ***Türkiye Köy İktisadiyatı***, Mecmua İktisadiyatından II., Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1934.s.196

[31] AKSOY Suat, ***a.g.e.***s.130

[32] HÜSREV İsmail, ***a.g.e***.s.202-203

[33] MİLLİ Eğitim Bakanlığı, ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I(1919-1938),*** Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları 1,Maarif Matbaası, İstanbul 1945 s.374

[34] ACAR Yalçın, ***Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar(1923-1963),*** Uludağ Üni. Basımevi 1991, s 45

uyamayacağından... bu hususi istimlak kanunları yapılmasının ana kanunumuzda yer tutmasının zorunlu olduğu'' gerekçesi öne sürüldü.[35] O dönemde Eskişehirli büyük toprak sahibi Emin Sazak, toprak reformu tasarısı geri alınırsa Beylik Köprüdeki 30 bin dönümünü hibe edeceğini belirterek ''insanların çamurunu değiştiremeyiz ki... Birisi kumandan olur, mareşal olur, öbürü de nefer olur. Hepsini mareşal yapamayız. Çiftçiler kendisini nispeten kurtarır. Ama bu prensibi kabul edilince, yarın şu amelenin şu apartmanın bir odasını da istemek hakkı olacaktır[36]'' yolunda görüşler ileri sürerek reformun sosyal açıdan sakıncalı olacağını dile getirdi.

Anayasa değişikliği Mecliste etkili bir muhalefetle karşılaşmadan kabul edildi. Atatürk 1937 toprak reformunun temel hedeflerinin;

-Memlekette topraksız çiftçi bırakmamak,

-Bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın hiçbir sebep ve suretle bölünmesine izin vermemek,

-Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini, arazinin bulunduğu bölgelerin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlandırmak" olacağını açıkladı.[37] Celal Bayar hükümeti 8 Kasım 1937'de hükümet programını olurken "Milli ekonominin temeli ziraattır. Bunun için topraksız çiftçi bırakmamak ve iş vasıtaları arttırmak, çok, ucuz ve iyi ürün üretmek hedefimizdir"[38] diye belirtiyordu. İsmet İnönü ise Halk Partisi grubunda "Eğer toprak onu işleyen kimsenin malı değilse, ondan iyi ürün beklenmemelidir. Köylünün yarısı toprak sahibi değildir." Diyerek reformun gerekliliğini işaret etmişti.[39] 1936'lardan itibaren başlatılan ve 1945'lere kadar süren toprak düzenini yeniden belirlemeye yönelik reform çalışmaları kağıt üzerinde kalmaktan öteye gidememiştir.[40]

Ancak Atatürk'ün ölümü ve araya II. Dünya Savaşı'nın girmesi reformun savaşın sonuna kalmasına neden oldu. Atatürk bu konuda barışçı bir yol izlemiş ama ağalık düzenini de yıkamamıştı. Bu bundan sonra gelecek hükümetlerin de bir bakıma yıkamayacağı anlamına geliyordu. Çünkü Atatürk gibi bir karizmatik ve etkili lider bunu başaramamıştı.[41]

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Hükümet 1945 yılında Mayıs ayında çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkındaki kanun tasarısını Meclis'e sundu. Tasarının gerekçesinde, ''Cumhuriyet devrinde Türkiye'de arazi mülkiyet rejiminin yeni bir safhaya girdiği malumdur... Medeni Kanunun getirdiği arazi mülkiyet rejiminde hususi mülkiyet asıldır. Bugünkü Türk cemiyeti hususi mülkiyet prensipleri üzerine kurulmuştur. Bu milletimizin zaruretlerine uyduğu gibi gelecek zamanlarda inkişafının şartlarını ve imkânlarını da vermektedir... Fakat bugün Türkiye de var olan arazi mülkiyeti bünyesi rejimimizin ruhuna milletimizin zaruretlerine uymadığı gibi gelişmesini de hızlandıracak bir durumda değildir'' deniliyordu.[42] Tasarı 1945 yılında 4753 nolu Çiftçiyi Topraklandırma Kanun olarak yasallaştı.

Kanunun amacı topraksız ya da az topraklı çiftçileri ailelerini geçindirecek ve iş güçlerini değerlendirecek kadar toprağa sahip kılmaktı. Ayrıca toprak dağılan ailelerle toprağı olanlara topraklarını verimli işleyebilmeleri için kredi, araç gereç, canlı hayvan ve tohum yardımı yapmaktı.[43] Bu kanun 14. Maddesinde topraksız çiftçiye dağıtılacak

---

[35] TEZEL Yahya Sezai, ***a.g.e***.s.381
[36] SİLİER Oya, ***a.g.e*** s.77
[37] TEZEL Yahya Sezai, ***a.g.e.***s.381
[38] ARAR İsmail, ***Hükümet Programları (1920-1965),*** Burçak Yayınevi, İstanbul 1968, s.75
[39] ÜLKEN Yüksel, ***1923'ten 1993'e Cumhuriyet Ekonomisi***, Filiz Kitapevi 1994, s.73
[40] *ACAR* Yalçın, ***a.g.e.***s., s.62
[41] KİLİ Suna, ***Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 221, Minpa Matbaacılık, Ankara 1995, s.256
[42] TEZEL Yahya Sezai, ***a.g.e.***s.382
[43] DİNLER Zeynel, ***Tarım Ekonomisi***, a.g.e.s.21

toprak türleri sayılırken temin edilecek topraklar arasında özel mülkiyetlerden temin edilecek topraklar en son sırada gösterilmiştir.[44]

İzlenen Toprak Reformu sonucunda ulaşılmak istenen hedefler şunlardır;

Geniş Toprak Mülkiyetinin Sınırlandırılması

Toprak kanununun ilk hedeflerinden biride ülkede meydana gelen toprak temerküzünün önüne geçmekti. Çünkü böyle bir yapılaşma toplumda sağlıksız bir yapının oluşmasını sağlıyordu. Kanunla vakıflara ait arazinin tamamı, özel idare ve belediyelere ait kamu hizmetinde kullanılmayan arazilerle gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine ait araziden 5000 dönümü geçenler kamulaştırma kapsamına alındı.

Büyük arazi mülklerinin üst tavan sınırları 5000 dönüm olarak genel manada tespit edilirken bu sınırın toprağın az veya kırsal alanlarda 2000 dönüme inebileceği belirtildi. Bunu da Tarım Bakanlığı karar verecekti. Ancak daha sonra uygulamada birçok sorun oluşturabilecek meşhur 17. Madde diye yeni bir madde eklendi.

Pek çok tartışmalara yol açan bu 17. Madde şu şekilde kaleme alındı. ‘’Topraksız veya az topraklı ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi o bölgede 33. Madde dağıtmaya esas tutulan miktarı kendi seçtiği yerde 3 katı sahibi bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçiler dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15 ve 16. Maddelerin hükümleri işlemez. Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanmaz. İşçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığını Tarım Bakanlığı belli eder.’’[45] Daha önceki kanunda 15. Ve 16. Maddeler geniş ve dar bölge ayrımını düzenlediği için bu madde ile bu sınırlar daha aşağı çekilmişti. Bu maddeleri meclisten geçirilirken İnönü “bu maddeyi kabul etmeyen milletvekili benim milletvekilim değildir’’ diyerek bir baskı kurdu.”[46]

Cumhuriyet Halk Partisi’nin bu maddeyi niçin meclisten geçirdiğine ilişkin olarak yine siyasal etkenlere ağırlık veren bir başka yorum yapmak ta mümkündü. Bu yoruma göre İnönü ve yakın çevresi Cumhuriyet Halk Partisi dışında yeni bir partide toplanmaya hazırlanan büyük toprak sahiplerine gözdağı vermeyi amaçlıyordu. Uygulamada ise kanun büyük toprak sahiplerinin etkili direnişiyle karşılaştı. Bu yasaya dayanılarak dağıtılan özel mülkiyet altındaki topraklar son derece sınırlı kaldı.[47] Bu kanun 22.03.1950 ve 5618 sayılı kanunla değiştirildi. Tekrar eski 15. Ve 16. Maddeler uygulamaya alındı.

Bu kanunun ruhunda taşıdığı başka bir olgu ve hedef ise çalışanın üzerinde çalıştığı toprağa sahip olabilme olanağını sağlamaktı. Böylelikle toprak reformu sağlanırken o bölgedeki insanların başka yerlere göçmesi önlenecek sosyal dengede kurulmaya çalışılacaktı. Böylelikle çalışma ile mülkiyet arasında yakın bir ilgi kuruluyordu. Bu kanunla toprağın fiilen onu işleyene ait olması kuralını getiriyordu.

---

44 AKSOY Suat, ***a.g.e.***s. s.141

45 AKSOY Suat, ***a.g.e***.s.134

46 TEZEL Yahya Sezai, ***a.g.e.***s.384

47 PAMUK Şevket, ***100 Soruda Osmanlı - Türkiye İktisadi Tarihi (1550-1914*),** Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990 s.107

Küçük Çiftçiyi Topraklandırmak

Toprak reformunun yapılmasının ikinci nedenlerinden olan küçük çiftçilere toprak dağıtılması hangi ölçülere göre yapılacaktı. Bunun yanında toprağın vasfı da herkese ve yöreye göre değişecekti. Kanun diyor ki "Hiç arazisi olmayanlara bölgeler ve tarım çeşitlerine göre bir çiftçi ailesinin geçinmesine ve aile fertlerinin iç kuvvetlerinin değerlendirilmesine yetecek genişlik, kuvvet ve çeşitte olmak üzere küçük arazi hattı içinde arazi verilir." O zaman küçük arazinin ölçütü nedir? Kanuna göre 500 döneme kadar arazi küçük, 5000 döneme kadar orta arazi, 5000 dönüm üstü arazi büyük arazisidir.

1947 yılından 1959 yılına kadar çiftçiyi topraklandırma kanunu gereğince dağıtılan topraklar aşağıdaki gibidir.

Tablo 5: Türkiye'de Toprak Reformu Gereği 1947-1959 Yıllarında Çiftçiye Dağıtılan Topraklar(dönüm)

Yıllar	Aile Sayısı	Dağıtılan Toprak	Aile Başına Düşen Toprak
1947	1.427	49.085	34,40
1948	4.313	238.656	55,33
1949	8.359	389.211	46,56
1950	18.589	820.194	44,12
1951	19.034	1.031.685	54,20
1952	39.198	1.661.222	42,38
1953	39.243	2.097.854	53,46
1954	43.450	2.423.802	55,73
1955	36.015	1.809.093	50,23
1956	35.491	1.945.526	54,82
1957	29.761	1.528.890	51,37
1958	33.484	1.483.265	44,30
1959	27.786	1.259.056	45,36
Toplam	**336.150**	**16.737.539**	**49,79**

Kaynak: AKSOY Suat, ***Toprak Reformunun Hukuki Esasları***, a.g.e.s.138

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi devletin 1949 yılından sonra toprak dağıtımı hızla artmıştı. Ancak bu rakamlara bakarak devletin küçük çiftçiler yararına kesif bir topraklandırma faaliyetine giriştiğini sanmak hatalı olur. Dağıtılan topraklar esas itibariyle mera arazisidir. 1947 yılından 1949 yılına kadar Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa göre topraksız veya az topraklı çiftçiler dağıtılan 16.738.539 dönüm mera arazisine aynı devre zarfında dıştan gelen göçmenlere dağıtılan 1.374.247 dönüm mera arazisi de eklenirse bunların toplam 18.111.786 dönüme bulur. Hâlbuki 1948-1959 yılları arasında tahrip edilen mera toprağı 93.160.000. dönümü bulmaktadır. Bu durumda bu toprakların ancak %19'unun devlet tarafından topraksız veya az topraklı köylülerle göçmenlere dağıtıldığı anlaşılmaktadır.[48] Kanunun yürürlükte kaldığı 28 yıl içinde köylüye dağıtılan 2,2 milyon hektar arazinin ancak 5.4 bin hektarı yani yaklaşık %4'ü özel mülklere ait olup kamulaştırılan arazidir. 13.2 bin hektarı Vakıflardan, Özel idarelerden ve Ziraat Bankası'ndan kamulaştırıldı. Kalan kısmı ise hazine arazisinden dağıtılan topraklardır. Bu rakamlardan açıkça görülmektedir ki, 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu özel mülklerle ilgili maddesi hemen hemen hiç uygulanmamıştır.[49] Cumhuriyetin toprak mülkiyetine yönelik tüm uygulamaları, mevcut mülkiyet yapısını daha fazla eşitsizleştirmektedir. Büyük toprak sahip-lerinin topraklarının sürekli olarak genişlemesine olanak sağlanırken, topraksız kesimler devlet arazilerinin dağıtılması suretiyle küçük mülk sahibi yapılmaktadır. Toprak reformu yerine "topraklandırma" siyaseti, Türkiye Cumhuriyeti'nin topraksızlık sorununa büyük toprak sahiplerini rahatsız etmeden

[48] AKSOY Suat, ***a.g.e.*** s.138
[49] DİNLER Zeynel, ***Tarım Ekonomisi***, a.g.e.s.21

bulduğu çözümdür.[50] Bu dönemde uygulanan tarım arazilerini genişletme ve Marshall Planı çerçevesinde tarımda makineleşmeyi arttırma politikaları tarımsal üretimi önceki yıllara göre önemli derecede arttırmıştır.[51]1950 yılına gelindiğinde ise şehir ve köylerdeki ailelerin ellerindeki toprak dağılımı aşağıdaki gibiydi.

Tablo 6: 1950'li Yıllarda Türkiye'de Şehir ve Köy Ailelerine Göre Toprak Dağılımı

Aileler	Genel Toplam	Şehir	Köy
Toprak Sahibi Olanlar	2.879.477	456.033	2.423.444
Toprak Sahibi Olamayanlar	1.019.509	680.649	338.860

Kaynak: TÜKDOĞAN Orhan, ***Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Tablo 26,*** Dede Korkut Yayınları, Yayın No:25, Sebil Matbaacılık, İstanbul 1977, s.126

Tablodan da görülüyor ki topraksız aileler büyük bir sayıya tekabül etmekteydi. Köylü ailelerin % 12.3'ü topraksız yaşıyordu.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1923-1950 yılları arası Türkiye Cumhuriyeti'nin yeniden yapılanmalarının sağladığı hızlı ve kurumsal inkılapların gerçekleştiği, her alanda yapısal değişmelerin yaşandığı yıllar oldu. Toplumun büyük kısmı köylerde yaşaması ve tarımla uğraşması nedeniyle bu alanda uygulanacak politikalar daha da büyük bir öneme sahipti. Tarım sektörünün GSYİH'da ki payı oldukça yüksekti. Bu dönemde hedeflenen ekonomik gelişme sanayileşme ile birlikte tarımsal alanda yapılacak reformlarla gerçekleştirileceği yönündeydi. Bu amaçla atıl toprakları tarıma kazandırılması amacıyla tarımda makine kullanımı yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Geçimlik üretimden ziyade pazar ekonomisine yönelik üretime ulaşmak önemli bir hedefti. Bu alanlarda 1923-1950 yılları arasında ciddi gelişmeler sağlandı. Bu gelişmeye paralel toprak mülkiyetinde de bir değişim gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaya çalışıldı. Yeni kurulan devletin devir aldığı toprak mülkiyeti yapısı sağlıklı değildi ve toprağı olmayan ve başkasının toprağını işleyerek hayatını sürdürmeye çalışan büyük bir köylü kesimi vardı. Bunun yanında büyük topraklara sahip ailelerde çoktu. Bu toprakların büyük kısmı işlenemiyor veya işlenen kısımların büyük kısmı da başkasına kiraya veriliyordu. Bu sağlıksız yapının ortadan kaldırılması ve topraksız çiftçilere toprak dağıtılması için yapılan çalışmalar tam başarıya ulaşmamıştır. Dağıtılan topraklar büyük bir kısmı devletin toprağı olmuş özel mülkiyete fazla dokunulamamıştır. Toprak yapısındaki feodal düzen değiştirilememiştir.

KAYNAKÇA

ACAR Yalçın, ***Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar(1923-1963),*** Uludağ Üni. Basımevi 1991

AKALIN Güneri, ***Tarımımızın Sosyo Ekonomik Yapısı, Vergileme ve Gelişme***, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 384, Ankara 1975

AKBANK Kültür Yayınları, ***Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi***, Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1980

AKSOY Suat, ***Toprak Reformunun Hukuki Esasları***, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1964

ARAR İsmail, ***Hükümet Programları (1920-1968),*** Burçak Yayınevi, İstanbul 1968

BAŞVEKALET Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü, ***Türkiye İktisadiyatı***, Maarif Basımevi, İstanbul 1957

BAŞVEKALET İstatistik Umum Müdürlüğü, ***Tarım İstatistikleri (1928-1936),*** Yayın No:93, Mehmet Hasan Matbaası Ankara 1937

ÇIKIN Ayhan, ***Tarım Kesiminde Gözlenen Başlıca Örgüt Tipleri, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi Sayı 160***, Aydoğdu Ofset, Ankara Nisan 1998

DİNLER Zeynel, ***Tarım Ekonomisi***, Ekin Kitapevi ve Yayınlaı, Bursa 1996

---

50 ÖNAL Nevzat Evrim***, Türkiye'ni İktisadi ve Siyasi Tarihinde Toprak Reformu Tartışmalarının Rolü***, Toprak Mülkiyeti Sempozyum Bildirileri, Memleket Yayınları, Ankara 2010, s.52

51 TEKELİ İlhan, ***Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı,*** Ortadoğu Teknik Üniversitesi 1974 s.19

GÖKÇE Birsen, ***Ulusal Sorunlar ve Demokratik Çözüm Yolları,*** Ekin Kitapevi 2001
HATİPOĞLU Şevket Raşit, ***Türkiye'de Zirai Buhran***, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları No:39. Ankara 1936
http://www.tarimziraat.com/tarim_sozlugu/tarimsal_isletme/tarimsal_isletme_nedir/05.10.2013
HÜSREV İsmail, ***Türkiye Köy İktisadiyatı***, Mecmua İktisadiyatından II., Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1934
İLKİN Akın, ***Türkiye'de Zirai Gelişme Şartlarının Tahlili,*** İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1964
KEYDER Çağlar, ***Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929),*** Yurt Yayınları
KİLİ Suna, ***Atatürk Devrimi (Bir Çağdaşlaşma Modeli),*** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No:221, Minpa Matbaa, Ankara 1995
KÖYLU Kazım, ***Türkiyede Büyük Arazi Mülkleri ve Bunların İşletme Şekilleri***, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Yayın No:154, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1947
KÖYLÜ Kazım, ***Ziraat İktisadı-Zirai İşletmecilik, Cilt I***, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:31, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1957

MİLLİ Eğitim Bakanlığı, ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I(1919-1938),*** Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları 1,Maarif Matbaası, İstanbul 1945
OLALI Hasan, DUYMAZ İsmail, ***Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı,*** İzmir Ticaret Borsası Yayın No: 28, İzmir 1986
ÖNAL Nevzat Evrim***, Türkiye'ni İktisadi ve Siyasi Tarihinde Toprak Reformu Tartışmalarının Rolü***, Toprak Mülkiyeti Sempozyum Bildirileri, Memleket Yayınları, Ankara, 2010
PAMUK Şevket, ***100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi(1550-1914),*** Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990
SADİ Hamit***, İktisadi Türkiye***, İstanbul 1934
SİLİER Oya, ***Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi(1923-1938),*** Boğaziçi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981
ŞAHİN Hüseyin, ***Türkiye Ekonomisi,*** Ezgi Yayınları, Bursa 1995
TEKELİ İlhan Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı Ortadoğu Teknik Üniversitesi 1974
TEZEL Yahya Sezai, ***Cumhuriyet Döneminde İktisat Tarihi (1923-1950),*** Yurt Yayınları, İstanbul 2002
TÜRKDOĞAN Orhan, ***Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları,*** Dede Korkut Yayınları, Sebil Matbaacılık, İstanbul 1977
ÜLKEN Yüksel, ***1923'ten 1993'e Cumhuriyet Ekonomisi***, Filiz Kitapevi 1994

YOKSULLUKLA MÜCADELE'NİN İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Suat SÖYLEMEZ
Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, suatsoylemez@gmail.com

ÖZET: Yoksulluk, hayatın devamını sağlamak için gerekli gelir ve ürün eksikliğinden, açlık ve yetersiz beslenmeye, eğitim ve diğer temel hizmetlere erişmede yaşanan sıkıntılardan, hastalık sebebiyle ölümlere, evsizlik ya da barınma imkânlarındaki yetersizliklerden, sağlıksız çevre koşullarına ve sosyal dışlanma ve ayrımcılığa kadar birçok şekilde ortaya çıkabilen bir olgudur. Yoksulluğu bu şekilde, hayatın tüm yönlerinde ortaya çıkan eksiklik ve yoksunlukları dikkate alarak ortaya koymak, aynı zamanda insan hakları-yoksulluk ilişkisini gündeme getirmiştir. Yoksullukla mücadelenin insan hakları bağlamında değerlendirilmesi, bu gündemin önemli bir boyutudur. Yoksulluğa bu açıdan bakış, yoksullukla yalnızca ekonomik kalkınma programlar ya da iyi niyet ve hayırseverlik mekanizmalarıyla mücadele edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Yoksulluğun insan haklarına duyarlı bir yaklaşımla ele alınması, bir taraftan yoksullukla mücadelenin insan hakları koruma mekanizmaları arasındaki yerini alarak güçlenmesini sağlarken diğer taraftan da insan haklarının gerçekleşmesi önünde bir sorun olan yoksulluğun önlenmesi konusunda yeni bir bakış açısı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, İnsan Hakları, Yoksullukla Mücadele, Hak Temelli Yaklaşım.

EVALUATION OF FIGHT AGAINST POVERTY IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS

ABSTRACT: Poverty has various manifestations, including lack of income and productive resources sufficient to ensure sustainable livelihoods; hunger and malnutrition; ill health; limited or lack of access to education and other basic services; increased morbidity and mortality from illness; homelessness and inadequate housing; unsafe environments; and social discrimination and exclusion. Put forth poverty in this way with taking into account deficiencies and deprivation in all aspects of life also brought the relationship between human rights and poverty. Evaluating fight against poverty in the context of human rights is an important dimension of the agenda. Accordingly, this approach shows that poverty could not be dealt only with economic growth programs or aid and charity mechanisms. A human rights oriented understanding of poverty on one hand would empower the position of fight against poverty in human rights mechanisms and on the other hand would provide a new perspective on prevention of poverty which is considered as an obstacle against fulfillment of human rights.

Keywords: Poverty, Human Rights, Fight Against Poverty, Right Based Approach.

GİRİŞ

Klasik yaklaşımlar çerçevesinde genel olarak, kişilerin gelir ve tüketim seviyelerindeki bir yetersizlik olarak anlaşılan yoksulluk sorununa bakış açısı, son dönemlerde konunun uluslararası kamuoyundaki ağırlığının da artmasıyla birlikte farklılaşmaya başlamıştır. Bu süreçte ekonomik kaynak eksikliğinin yoksulluğun sadece tek bir yönüne dikkat çektiği, güvensizlik, hizmet ve fırsatlardan yararlanmada ortaya çıkan yoksunluklar ve sosyal dışlanma gibi faktörlerin de yoksulluğun anlaşılmasında önemli noktalar olduğu kabul edilmiş ve konu daha geniş bir açıdan ve çok boyutlu bir şekilde ele alınmaya başlamıştır.

Bu çerçevede yoksulluk, en genel düzeyde, özgür olmaktan istediğini yapabilmeye kadar geniş bir hayat yelpazesini etkileyen kararlarda kabul edilebilir seçeneklerin eksikliği olarak değerlendirilebilir. Hayatın temel gereksinimlerini karşılamak için yetersiz kaynağa sahip olmak, sık hastalık nöbetleri ve erken ölüm, kişinin kendini ve dünyayı kavrama yeteneğini zayıflatacak bir cehalet ve eğitim seviyesinde olması, fiziksel ve ruhsal sağlığı tehlikeye atan yaşam koşulları, tatmin edici olmayan tehlikeli işler, belirgin bir itibar eksikliği, diğerlerinin yeterince saygılı olmaması ve toplumsal ilişkilerden dışlanma gibi tatmin edici bir yaşamın tüm yönlerinde yetersizlik ve yoksunluk da yoksulluğun kaçınılmaz sonuçlarıdır (Foster vd.,2013).

Yaşamak için gerekli temel insan ihtiyaçlarının minimum düzeyde bile olsa karşılanıp karşılanamadığının, temel kriter olarak değerlendirilmesine dayanan bu algılama biçiminde yoksulluk, hayatın devamını sağlamak için gerekli gelir ve ürün eksikliğinden, açlık ve yetersiz beslenmeye, eğitim ve diğer temel hizmetlere erişmede yaşanan sıkıntılardan, hastalık sebebiyle ölümlere, evsizlik ya da barınma imkanlarındaki yetersizliklerden, sağlıksız çevre koşullarına ve sosyal dışlanma ve ayrımcılığa kadar bir çok şekilde ortaya çıkabilen bir olgudur (UN,1995:pr.19). Yoksulluğu, hayatın tüm yönlerine etkileri ve insan haklarıyla ilişkisini gözden kaçırmadan ortaya koyabilmek için Amartya Sen'in "yapabilirlik" yaklaşımı uygun bir çerçeve sağlamaktadır (UN,2004:6). Bu yaklaşım, yoksulluk ve insan hakları arasındaki bağlantının açıklanmasında dikkate alınması gereken bir yaklaşımdır. Yapabilirlik kavramı insan hakları ve yoksulluk arasında bir köprü olarak görülebilir çünkü yapabilirlik hem yoksulluğun hem de insan haklarının anlaşılmasında kavramsal bir öneme sahiptir.

Yapabilirlik yaklaşımının temelinde insanın refahı üzerine kurulmuş bir kavramsallaştırma bulunmaktadır. Yani yapabilirlik yaklaşımı, insanın refahını oluşturan şeylerin anlaşılmasında önemli bir noktayı oluşturmaktadır (UN,2004:6). Buna göre insanın refahı temel olarak yapmak ya da olmak istediği birbiriyle ilişkili bir grup işlevden, yapabildikleriyle ilgili bir durumdur. Yani bir insan yapmaya ya da olmaya değer verdiği bir grup işlevden ne kadarını yapabiliyorsa o kadar refah içindedir. Bir anlamda insanın refahı yapmaya ya da olmaya değer verdiği işlevlerin ne kadarını yapabildiğine bağlıdır. Bir insan, aç kalmamak ya da toplum yaşamının bir parçası olabilmek gibi değer verdiği işlevleri ne kadar geniş bir anlamda yapabiliyorsa o kadar refah içindedir.

Bu bağlamda yoksulluğun insan haklarını ihlal eden bir olgu olarak görülebilmesinin temelinde yatan düşüncenin, yoksulluğun temel yapabilirliklerde bir yoksunluk olarak algılanmasında yattığı görülecektir. Bu düşünce insan haklarının birçoğunun da yapabilirlik hakları olarak görülebileceği düşüncesiyle birlikte değerlendirildiğinde, doğal olarak yoksulluğun, insan haklarını ihlal eden bir olgu olduğu sonucuna ulaşılacaktır.

Yoksulluk ve insan hakları arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için insan haklarına dair bir takım temel prensiplere değinmek gerekir. Bu prensiplerin en başında insan haklarının bütünselliği gelmektedir. İnsan haklarının bütünselliği esastır, çünkü sivil ve politik hakların tam anlamıyla gerçekleşmesi sosyal, ekonomik ve kültürel hakların sağlanmasına bağlıdır. Aynı zamanda bu ilişki tersi durum için de geçerlidir. Bu yüzden, çeşitli nedenlerle zaman zaman farklı kategorilerle değerlendirilseler bile, insan hakları ancak bir bütünsellik içinde, birbirlerine bağımlı ve birbirleriyle ilişkili bir bütün olarak anlaşılmalıdır (Piovesan, 2003:3). Bu haklardan herhangi birinin gerçekten varlığından bahsedebilmek için insan haklarının tümünün sağlanması gerekir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekten sağlanmadığı bir durumda, sivil ve politik haklar sırf yasal bir kategoriden öteye gidemez. Veya tam tersine gerçek anlamda sivil ve politik hakların ve özgürlüğe dair geniş bir algılamanın olmadığı bir durumda ekonomik, sosyal ve kültürel haklar gerçek anlamlarını ifade edemez (Espiell'den akt. Piovesan, 2003:4).

İnsan haklarının bütünselliğinin önemi 1993 yılında Viyana İnsan Hakları Konferansında da dile getirilmiştir. Konferans deklarasyonunun 5. maddesine göre, "Bütün insan hakları, bütünsel, evrensel ve birbirleriyle ilişkili ve birbirlerine bağlıdırlar. Uluslararası toplum insan haklarına küresel ölçekte, aynı temelde ve aynı duyarlılıkla adil ve eşit bir şekilde davranmalıdır"(UN, 1993:pr.5). Bu bağlamda yoksulluğun insan haklarını ihlal eden bir sorun olarak kabul edilmesi ve yoksullukla mücadelenin aynı zamanda insan haklarına saygı gösterme, koruma ve geliştirme zorunluluğunun da bir parçası olarak görülmesi sürecinde, yoksullukla doğrudan ilgili olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların, diğer haklarla bağlantılı ve etkileşimli olarak insan haklarının bütünselliği ilkesi çerçevesinde ele alınması ilk ve önemli bir adımı oluşturmaktadır.

İnsan Hakları -Yoksulluk ilişkisi

Yoksulluğun anlaşılmasına, ölçülmesine ve mücadele araçlarına yönelik gündemlerde, yoksulluğun anlaşılması için hayatın tüm yönlerinde ortaya çıkan eksiklik ve yoksunlukların dikkate alınması gerektiğinin giderek daha fazla kabul görmesi aynı zamanda yoksulluk sorununun insan haklarıyla ilişkili olarak el alınmasını da etkilemiştir. İnsan hakları, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, yoksulluk ve yoksullukla mücadele konuları arasında oldukça güçlü kavramsal bağlantılar vardır.

İlk adımda bu konular arasında kurulabilecek bağlantı, hepsinin de esasında insan onuru kavramından hareket ediyor olmalarıdır (British Institute of Human Rights, 2008:2). Temel olarak bu konular tüm insanlar için insan onuruna

yakışır bir hayatın teminine odaklanırlar. Bu kavramlar etrafında yapılan gerek akademik tartışma ve incelemelere, gerekse ulusal ve uluslararası kurumsal çalışmalara bakıldığında, "insani bir yaşam için gerekli koşulların sağlanmasının" temel amaç olduğu görülecektir.

Bu kavramasal bağlantının yanı sıra, yoksulluk ve insan hakları arasında nedensel bir bağlantı da vardır. Çünkü yoksulluk içinde yaşamak, yoksulluk içinde yaşayan insanlar için, aynı zamanda ulusal ve uluslararası belgelerde tanınan beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi en temel haklardan bile mahrum olmak anlamına gelmektedir. Çoğu durumda yoksullukla doğrudan bağlantılı bu haklardan mahrum olmak aynı zamanda sivil ve politik hakları da anlamsız hale getirebilmektedir. Çünkü aynı toplum içinde yaşayan insanlar arasında çeşitli alanlardaki haklarının ihlal edilmesine karşı en savunmasız durumda olanlar genellikle yoksullardır (Parr, 2007). Bu durumda bir taraftan yoksulluk insanları haklarından mahrum bırakırken diğer taraftan haklarından mahrum olmak, insanların yoksulluğa düşmesine ya da yoksulluğun şiddetlenmesine sebep olabilmektedir. Bu gerçekler ışığında, insan haklarının ihlal edilmesi yoksulluğun hem sebebi hem de sonucu olarak değerlendirilebilir.

Bunlara ilave olarak yoksulluk ve insan hakları arasındaki işlevsel bağlantı da unutulmamalıdır. Buna göre insan hakları, yoksullukla mücadelede, konunun yasal bir çerçeve içinde ve hak ve özgürlükler bağlamında ele alınmasını sağlayabilecektir. Örneğin yoksullukla mücadelenin önemli gündem maddeleri olan beslenme, sağlık, barınma, eğitim gibi temel ihtiyaçların sağlanması, günümüzde zaten birçok insan hakları belgesinde uygun koşullarda yaşama hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı olarak sayılmıştır.

Buraya kadar yaptığımız kısa açıklamalardan da görüleceği gibi, yoksulluk olgusunu, insan hayatının tüm yönleri üzerindeki etkilerini dikkate alarak değerlendirdiğimizde, bu olgunun yoksulluk içinde yaşayan insanlar için normal bir durum değil insanlık için kabul edilemez bir sorun olduğunu (Bengoa, 2004:2) görmemek mümkün değildir. Aynı şekilde insan haklarını geniş bir açıdan değerlendirdiğimizde, yoksulluk sorununun insan haklarının gerçekleşmesi önünde bir engel olduğunu fark etmemek te pek mümkün gözükmemektedir (UN, 2001:pr.8). Bu çerçevede, günümüzde insan hakları örgütleri yoksulluğun insan haklarıyla ilgili bir sorun olduğunu ve beslenme, barınma, sağlık gibi temel ihtiyaçların yoksulluk nedeniyle karşılanamamasının, insan hakları ihlali olduğunu geniş ölçüde kabul etmektedirler. Bu durum aynı zamanda yoksulluğun engellenememesinin insan haklarının gerçekleşmesinin önünde bir engel olduğu gerçeği açısından da geçerlidir (International Council on Human Rights Policy, 2003:21).

İnsan Hakları-Yoksulluk İlişkisine Dair Kurumsal Düzenlemeler

Aslında BM bünyesindeki uluslararası insan hakları belgelerinde, doğrudan yoksulluk kavramı kullanılarak oluşturulmuş, yoksulluğun insan haklarını ihlal eden bir sorun olduğuna dair bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak insan haklarının gerçekleşmesi ve yoksulluğun önlenmesi arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi birçok hükümden çıkarmak mümkündür. Örneğin, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin başlangıç kısmında yer alan "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi uyarınca korkudan ve yokluktan arınmış özgür insan ülküsüne ancak kişisel ve siyasal hakların yanı sıra, herkesin ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanabileceği koşullar yaratıldığında ulaşılabileceğinin bilincinde olarak" ifadesi, eğitim, sağlık, beslenme, barınma gibi sosyal hakları ihlal ettiğinde şüphe olmayan yoksulluğun, insan haklarının gerçekleşmesinin önünde de bir engel olduğu düşüncesini desteklemektedir (Picod, 2004:2). 1993 yılında Viyana'da toplanan Dünya İnsan Hakları Konferansında, sivil, politik, sosyal, ekonomik tüm hakların birbirleriyle bağımlılık ve etkileşim içinde bir bütün olduğu dile getirilmiştir (UN, 1993:pr.1-5). Buna göre tüm insan hakları aynı derecede saygıyla ele alınması gereken eşit öneme sahip haklardır.

Bu perspektiften bir düşünceyle esasında yoksulluğun, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin kabul edildiği 1948 yılından bu yana, insan haklarını ihlal eden bir sorun olarak düşünülmesi gerekir. Çünkü yoksulluk, hem İHEB'in 3. paragrafında belirtilen yaşam hakkını hem de 25 ve 26. paragraflarında belirtilen uygun koşullarda yaşama, sağlık, eğitim gibi temel hakları sistematik olarak ihlal etmektedir. Aslında o tarihten beri apaçık ortada durmakta olan yoksulluğun insan haklarını ihlal eden bir sorun olduğu gerçeği, ancak 1990'lı yılların başından itibaren uluslararası toplum tarafından dikkate alınmaya başlanmıştır (Picod,2004:5). Özellikle Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan çalışmalarla gündeme gelen yoksulluk-insan hakları ilişkisinin 1990'lı yıllardan itibaren gündeme gelmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bu sebeplerin en önemlilerinden birisi, bu dönemden itibaren yoksulluğun sadece ekonomik bir yaklaşımla sınırlanmayıp, bu'nun ötesinde sosyal ve siyasal bir içerik kazanmış olmasıdır. Bunda, azgelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışı, kentleşme ve bunun sosyal ve ekonomik yapı üzerinde yarattığı baskılar yanında IMF ve

Dünya Bankası gibi kuruluşların güdümünde uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikalarının da rolü vardır (Şenses, 2006:54).

Bu çerçevede Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1992 yılında, şiddetli yoksulluğun insan onurunu ihlal ettiğini ve bazı durumlarda da yaşam hakkını tehdit ettiğini kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna göre, yaygın yoksulluğu ortadan kaldırmak ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakların herkes tarafından tam olarak kullanılabilmesini sağlamak birbirleriyle ilişkili amaçlardır (UN, 1992).

Bundan bir yıl sonra Viyana'da toplanan İnsan Hakları Konferansında, "şiddetli yoksulluğun yaygın bir şekilde varolmasının insan haklarının tam ve etkili biçimde kullanılmasının önünde bir engel" olduğu tekrarlanmıştır (UN, 1993:pr.1-14). Aynı belgede, "şiddetli yoksulluk ve sosyal dışlanmanın insan onurunu ihlal eden bir durum oluşturduğu da kabul edilmiştir"

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartında ise yoksulluktan kurtulma açıkça bir hak olarak kabul edilmiştir. Aşağıda belirtildiği gibi şart'ın 1. bölümünün girişi 30. maddesiyle birlikte değerlendirildiğinde bu durum açıkça görülmektedir.

"Âkit Taraflar, ulusal ve uluslararası nitelikteki tüm uygun yollarla aşağıdaki hak ve ilkelerin etkili bir biçimde gerçekleşebileceği koşullara ulaşmayı politikalarının amacı sayarlar" (Avrupa Konseyi, 1996:bl.1).

"Herkes, yoksulluğa ve toplumsal dışlanmaya karşı korunma hakkına sahiptir" (Avrupa Konseyi,1996:md.30).

Yoksullukla Mücadelede İnsan Haklarının Rolü

Yoksulluğu önlemeye yönelik yaklaşımlar genellikle, yoksulluğun hayatın devamı için gerekli ihtiyaçları karşılamakla ilgili bir olgu olduğundan hareketle birtakım ihtiyaçların karşılanmasına odaklanırlar. Örneğin yoksullukla mücadelede kişisel ve/veya kurumsal yardım mekanizmalarını ön plana çıkartan düşünceye göre, çeşitli nedenlerden dolayı ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlara yardım etmek ahlaki bir erdem olarak değerlendirilmektedir. Yardım temelli yaklaşıma (Katsui, 2008:6) göre amaç sadece ihtiyaçların karşılanmasıdır. Bu yaklaşım, yoksulluğu yapısal sebeplerinden bağımsız bir sorun olarak değerlendiriyor olması, yardım eden ve yardım edilen arasında kurduğu güç ilişkisi, ihtiyaçların karşılanmasında belirleyici olan faktörün yardım edenlerin ahlaki, dini veya başka bazı sebeplerle yardımı uygun bulmaları olması gibi önemli eleştirilere maruz kalmıştır.

Ancak son yıllarda özellikle Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan çeşitli çalışmalarda yoksullukla mücadelenin insan hakları temelli bir yaklaşımla ele alınması gerektiğine yönelik düşüncenin ağır bastığı görülmektedir. Esas olarak yoksullukla mücadelenin, uluslararası insan hakları standartlarının sahip olduğu kriterler çerçevesinde ele alınmasını öngören bu yaklaşım, yoksullukla mücadelede ayrı bazı hak kategorileri yaratmak amacına yönelik bir düşünceden hareket etmez. İnsan haklarıyla ilgili en temel uluslararası metinlerde zaten tanınmış olan hak ve hürriyetlerin, yoksulluk nedeniyle ihlal edildiği gerçeğinin altını çizer. Buna göre sağlık, eğitim, beslenme, barınma gibi haklar yoksulluk nedeniyle sistematik olarak ihlal edilmektedir. Yani yoksulluk bu hakların kullanılabilmesinin önünde bir engeldir ve bu hakların gerçekleştirilebilmesi için yoksulluğun ortadan kaldırılması gerekir. Bu nedenle hak temelli yaklaşım, yoksullukla mücadeleyi daha etkili bir çerçeveye oturtmak için, ulusal ve uluslararası düzeyde insan hakları koruma mekanizmalarının bu güne kadar elde ettiği prensipleri yoksullukla mücadele politikalarının içine sokmayı hedeflemektedir.

Birleşmiş Milletler 2006 yılı İnsan Hakları Gününün teması "Yoksullukla Mücadele: Hayırseverlik Değil Yükümlülük" olarak ifade edilmişti. Bu ifade yoksullukla mücadelenin insan hakları penceresinden ele alınmasına yönelik önemli unsurlar içeriyor. Bunlardan biri, yoksulluğun sadece bir gelir düşüklüğü sorunu değil, insanların topluma, toplumun eşit bireyleri olarak katılabilmelerini engelleyen unsurların tamamıyla ilgili bir sorun olduğu fikri. Bu bağlamda yoksulluk, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım, sağlıklı bir yaşam sürmeye elverişli barınma koşulları, ekonomik ve siyasi hayata katılabilme imkanını içeren bir haklar manzumesi içinde ele alınıyor. İkincisi, bu hakların hayata geçebilmesi için siyasi bir iradenin gerekli olduğuna dikkat çekiliyor. Bu bağlamda, kullanılan kelimenin "sorumluluk" değil "yükümlülük" olması önemli (Buğra, 2006). Bu vurgu yoksullukla mücadelenin sadece ekonomik kalkınma stratejilerinin bir hedefi olarak sınırlandırılamayacağının da altını çiziyor. Buradan hareketle yoksullukla

mücadelenin insan haklarını koruma ve geliştirme amacının merkezi bir öğesi olduğu gibi insan haklarını savunmanın da yoksullukla mücadele sürecinin önemli bir öğesi olduğunu ifade edebiliriz (UN,2006a:pr.4). Yoksullukla mücadelede yükümlülüğe vurgu yapılması aynı zamanda hak temelli bir yaklaşımın geleneksel yoksullukla mücadele stratejilerinden farkını ortaya koyan "hak" ve "ihtiyaç" kavramlarını akla getirmektedir.

Hak kişinin, onurlu bir hayat sürmesini sağlamak için sadece insan olması dolayısıyla talep etmeye yetkili olduğu bir şeydir. Bir hak sorumlu organları bu hakla ilgili önlemler almaya zorlar. İhtiyaç ise tamamen meşru bir istek olabilir ancak, bu isteğin yerine getirilmesi için hiçbir organı zorlama gücüne sahip değildir. (UNDP,2003:1) Haklar her zaman yükümlülükleri tetikler ancak ihtiyaçlar için aynı şey söylenemez. İnsan Hakları daima bu hakları korumakla yükümlü organla bağlantılı olarak ele alınır. Bir hak sahibi; (Boesen-Martin, 2007:11)

- Hak sahibi olmaya yetkisi vardır
- Haklarını talep etme yetkisi vardır
- Hakkı yerine getirmekle görevli olanları sorumlu tutma yetki vardır
- Diğerlerinin haklarına saygı gösterme sorumluluğu altındadır.

Hak temelli yaklaşım açısından yoksullukla mücadele, bir hak sahibi ve bu hakkı yerine getirmekle yükümlü yapı arasında bir ilişki olarak düşünülür. Buna göre hükümetlerin yanı sıra, özel sektör kuruluşları, sivil toplum gibi hükümet dışı organlar da hakların yerine getirilmesi noktasında sorumluluklarını yerine getirmeye zorlanacaklardır. Geleneksel yaklaşımlar çerçevesinde yoksullukla mücadelede belirlenen hedeflere ulaşılamaması durumunda ortada sorumlu tutulabilecek açık bir sorumluluk sahibi yoktur. Ancak hak temelli yaklaşımda, hakkı ihlal edilen yoksul kişi, bu hak ihlalinden sorumlu olan organı hak ihlaliyle sorumlu tutabilecek ve bu hakkını talep etme imkanına sahip olacaktır. Yani yoksulluğun hak temelli yaklaşımla ele alınmasıyla, bir sonraki adımda, insan haklarının korunması düşüncesinin önemli özelliklerinden biri olan hesap sorulabilirliğin, yoksullukla mücadele politikalarına sokulması amaçlanmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde insanın bir hak sahibi olduğunun altının çizilmesi, aynı zamanda yoksulluk içinde yaşayan insanların yoksullukla mücadele sürecine katılmasını ve bu insanların güçlenmesini teşvik edecektir.

Hak temelli yaklaşımın yoksullukla mücadele açısından taşıdığı önemin bir göstergesi de, hak temelli yaklaşımın konuyu sadece sonuca odaklı olarak ele almayıp süreci de dikkate almasıdır. Bu yaklaşımda süreç te en az sonuç kadar önemlidir. Örneğin okuryazarlık oranının %99 olduğu iki ülke ele alalım. Geleneksel yaklaşımlar açısından iki ülke de eşit derecede başarılı olarak kabul edilir. Ancak hak temelli yaklaşım açısından bu sonuca ulaşılırken izlenen yol da önemlidir. A' ülkesinin bu sonuca katılımcı ve teşvik edici bir yöntemle ulaşması ile B' ülkesinin bu sonuca zorlama ve tehditlerle ulaşmış olması arasında fark vardır. Hak temelli yaklaşım açısından B' ülkesinin ulaştığı sonuç bir başarı olarak kabul edilemez (Jahan, 2004:1).

Yoksullukla Mücadelede İnsan Hakları Yaklaşımının Temel Prensipleri

Yoksullukla mücadeleyi insan hakları penceresinden ele almak başka bir deyişle insan haklarına dayanan bir yaklaşımı yoksullukla mücadele politikalarının içine sokmak esasında, insan haklarının sahip olduğu temel ilke ve değerleri yoksullukla mücadele politikalarının da temel ilke ve değerleri haline getirmek amacına yönelik bir yaklaşımdır. Temel olarak, güçlendirme, hesap sorulabilirlik, ayrımcılık yasağı ve katılım (UN, 2004:13-19) gibi faktörlerin önemini vurgulayan bu ilkeler, yoksullukla mücadele politikalarının etkinliğinin sağlanması açısından önemli katkılar sağlayabilir.

Yoksulların Güçlendirilmesi

Hak temelli yaklaşım çerçevesinde, yoksullukla etkili bir şekilde mücadele edebilmenin önemli özelliklerinden birisi de yoksul insanların hak sahibi bireyler olarak güçlendirilmesidir. Bugün geniş ölçüde kabul edildiği gibi, yoksulları güçlendirilmesini içermeyen bir yoksullukla mücadele politikası etkili olamayacaktır. Ve yoksulları güçlendirmek içi de, yoksullukla mücadeleyi insan hakları temelli bir yaklaşımla ele almak gereklidir. (UN, 2006b:pr.18) Temel olarak güçlendirme (empowerment) terimiyle kastedilen, hayatlarını etkileyen kurumsal mekanizmalara katılma, etkileme, kontrol etme ve gerektiğinde bu kurumları sorumlu tutmalarını sağlamak için, yoksul insanların varlıklarını ve yapabilirliklerini genişletmek olarak değerlendirilebilir. Buna göre yoksul insanları güçlendirmek için, bu insanların

kendi refahlarına yönelik harekete geçmelerinin önündeki resmi ve gayri resmi engelleri kaldırmak gerekmektedir (World Bank, 2002). Yoksullukla mücadele-güçlendirme ilişkisinde, yoksulluk kavramı çok boyutlu olarak ele alınmalıdır. Çünkü güçlendirme kavramı, tek boyutlu olarak sadece yoksul insanların gelirlerinin artırılması gibi bir hedefle sınırlı olarak işlev göremez. Zaten yoksul insanların penceresinden bakıldığında güçsüzlüğe neden olan tek faktör de gelir eksikliği değildir. Örneğin yoksulluğu, yoksul insanların kendi deneyimleri ve kendi sözleriyle anlamak amacıyla gerçekleştirilen, "yoksulların sesi"(Voice of the Poor) adlı çalışmaya göre, güçsüzlük birbiriyle ilişkili on farklı yoksulluk boyutuyla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre bu boyutlar şu şekilde sıralanabilir: (Narayan vd, 2000:2)

- Geçim olanakları ve varlıklar, güvenilmez, sezonluk ve yetersizdir.
- Yoksulların yaşadıkları yerler, izole edilmiş, riskli, hizmet gitmeyen ve damgalanmış bölgelerdir.
- Yoksulların vücutları, aç, halsiz, hasta ve yoksul görünüşlüdür.
- Kadın erkek ilişkileri, sorunlu ve eşitsizdir.
- Sosyal ilişkiler ayrımcı ve dışlayıcıdır.
- Güvenlik eksiktir ve ortam huzursuzdur.
- Daha güçlü olanların davranışları, aldırmaz ve suistimal edici olarak algılanmaktadır.
- Kurumlar güçsüzleştirici ve dışlayıcıdır.
- Yoksulların organizasyonları zayıf ve bağlantısızdır.
- Bilgi,eğitim, kendine güven ve yetenek eksikliği yüzünden yapabilirlikleri zayıftır.

Yukarıdaki tüm faktörler göz önünde bulundurulduğunda, yoksul insanların güçlendirilmesi için hem bireysel olarak ihtiyaç duydukları eğitim, sağlık, barınma gibi ihtiyaçlarının, hem de sorunlarını çözmek amacıyla topluca hareket edebilmelerini sağlayacak olan örgütlenme gibi ihtiyaçlarının önündeki engellerin kaldırılmasının gerektiği açıktır. Aynı zamanda burada bahsedilen resmi ve gayri resmi engelleri de, devlet, özel kurumlar, sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler gibi resmi olarak nitelendirilebilenlerin yanında, yoksulları dışlayan toplumsal normlar, yolsuzluk gibi gayri resmi engelleri de kapsayacak bir şekilde düşünmek gerekir (World Bank, 2002:VI).

Hesap Sorulabilirlik

Yoksulluğu hak temelli bir yaklaşımla ele almak ve yoksullukla mücadele politikalarına hak temelli yaklaşımı yerleştirmekteki en önemli amaçlardan birisi, insan hakları mekanizmasının sahip olduğu hesap sorulabilirliğin yoksullukla mücadele stratejilerini güçlendireceği düşüncesidir. Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi, yoksulluk nedeniyle ihlal edilen insan hakları, aslında bir çok uluslararası insan hakları belgesinde tanınmış haklardır. Ancak hak sahibi olanların bu hakları yerine getirmekle yükümlü olan organlardan etkili olarak hesap sorabileceği bir mekanizma oluşturulamadığı sürece bu haklar kağıt üstünde kalacaktır. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, burada bahsedilen hesap sorulabilirlik sadece yargısal mekanizmalarla sınırlı olarak anlaşılmamalıdır. Yargısal ve yargısal olmayan hesap sorulabilirlik mekanizmaları arasında önemli farklar vardır. Yoksullukla mücadele de hak temelli yaklaşım açısından hesap sorulabilirlik önemli bir adımdır ve bu çerçevede etkili bir hesap sorulabilirlik mekanizması gereklidir. Ancak bu mekanizma mutlaka yargısal bir mekanizma olmak zorunda değildir (UN, 2004:16).

Bu düşünceyi özellikle 1980'lerden itibaren uyguladıkları "istikrar" ve "yapısal uyum" politikalarıyla bir çok ülkede yoksulluk ve eşitsizlik üzerinde önemli etkileri olduğu bilinen IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların insan hakları-yoksulluk ilişkisine etkilerini de dikkate alarak değerlendirmek gerekmektedir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesine ait geleneksel yaklaşımda, bu alandaki sorumluluk devlete ait olarak görülmektedir. Mevcut düzenlemeler çerçevesinde uluslararası örgütlerin politikalarının insan hakları açısından sorgulanabileceği etkin bir mekanizma yoktur. Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası örgütler ve hatta Birleşmiş Milletlerin kendisi insan hakları sözleşmelerinin imzacı tarafı olmadıkları için, bu sözleşmeler çerçevesinde oluşturulan insan hakları koruma mekanizmalarının uluslararası örgütler açısından herhangi bir bağlayıcılığı olmadığı iddia edilebilmektedir (Keohane, 2003:133-135). Ayrıca ne Dünya Bankasının ne de IMF'in kurucu anlaşmalarında da insan haklarına dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır (Usal, 2008:239). Bu çerçevede bu kuruluşların insan haklarıyla ilgili sorumluluklarına dair tek bağ, ekonomik ve sosyal işbirliğini sağlamak için birer Birleşmiş Milletler ihtisas kuruluşu olarak kabul edilen kuruluşların, Birleşmiş Milletler ile aralarındaki hukuki ilişkinin temelini teşkil eden özel şarttan kaynaklanmaktadır. Şart'tan kaynaklanan bu sorumluluğun da pozitif değil ama negatif ve nötr bir sorumluluk olduğu belirtilmektedir. Buna göre Birleşmiş Milletler ihtisas kuruluşları, sadece Şarttaki ilkelere ve amaçlara aykırı

harekette bulunmamak, insan hakları ihlallerine hiçbir surette katkı sağlamamak ve insan hakları hükümlerini de içine alacak şekilde tüm Şart'a saygı göstermekle yükümlüdürler (Usal, 2008:238). Esasında bu düşünceden hareketle bu kuruluşların Birleşmiş Milletler ile aralarındaki Şart'a aykırı hareket ettiği ifade edilebilir. Çünkü bu kuruluşlar tarafından kredi karşılığı dayatılan politikaların yoksulluk üzerindeki olumsuz etkisi aynı zamanda bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmelidir. Bu durumda bu kuruluşların şarttan kaynaklanan, hiçbir surette insan hakları ihlallerine katkı sağlamamak yükümlülüğünü ihlal ettikleri sonucuna ulaşılabilir.

Ayrımcılık Yapmama ve Eşitlik

Eşitlik, bir toplum içerisinde yaşayan tüm insanların, mevcut mal ve temel insan ihtiyaçlarını yerine getirmek için gerekli hizmetlere eşit bir şekilde erişim hakkına sahip olmalarını gerektirir. (UNDP, 2003:1) Ancak bu gün, yoksulların sık sık ayrımcılık, eşitsizlik, sosyal dışlanma, yabancılaşma veya yaşadıkları toplumdan izole edilme gibi durumları yaşadığı bilinmektedir. Bu yönüyle bakıldığında eşitsizlik, yoksulluğun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında yoksulluk ve eşitsizlik ilişkisi sadece tek yönlü bir ilişki değildir. Buna göre eşitsizlik bazen yoksulluğun sonucu olabildiği gibi bazen de yoksulluğun sebebi olabilmektedir (UN, 2001:pr.11).

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik uluslararası insan hakları hukukunun en temel ilkeleri arasındadır. Bu gün baktığımızda bu ilkeler bütün önemli insan hakları belgelerinde güvence altına alınmıştır. Bu çerçevede eşitlik ilkesinin insan hakları açısından önemi ve bu ilkenin insan haklarının korunması sürecinde edindiği yer göz önünde bulundurulduğunda, insan hakları yaklaşımının yoksullukla mücadele stratejilerine önemli bir katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşabiliriz.

Katılım

Katlım, yoksullukla mücadeleye insan hakları bağlamında yaklaşmanın en temel unsurlarından birisidir. Bu ilke, bu güne kadar gerek yoksulluğun anlaşılmasında gerekse yoksullukla mücadele politikalarının belirlenmesinde gözardı edilen yoksulların kendi seslerinin duyulmasını sağlayacaktır. Burada amaç yoksulları, yoksullukla mücadelede sadece pasif alıcı konumundan çıkartarak, sürecin içine katılımlarını sağlamaktır. Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus da, katılımın etkili olabilmesinin diğer insan haklarının gerçekleşmesine derinden bağlı olduğudur. Katılım ancak dernek kurma, örgütlenme, ifade özgürlüğü, bilgi edinme ve belirli bir ekonomik güvenliğin sağlanabilmesi halinde bir anlam ifade edecektir (UN, 2004:19).

Hak Temelli Yaklaşımın Yoksullukla Mücadele Açısından Önemi

Yoksullukla mücadele sürecinin hak temelli bir yaklaşımla ele alınmasının bu sürece hangi noktalarda katkı sağlayabileceğini ortaya koymak için akla ilk gelen şey, insan hakları norm ve standartlarının ulaşmış olduğu ulusalüstü meşruiyetin etkisidir. İnsan haklarının ulaşmış olduğu bu meşruiyet birbiriyle ilgili birkaç sebebe dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin giriş bölümünde de belirtildiği gibi insan haklarının, "insanlığın onur ve değerlerinden" kaynaklandığının büyük oranda kabul ediliyor olmasıdır. İkincisi ise, İnsan haklarıyla ilgili düzenlemelerin dünyanın her bölgesinde geniş oranda kabul edilmiş olmasıdır. Bu gün baktığımızda dünyadaki bütün devletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisinden etkilenirken 150 den fazla devlet ise ikiz sözleşmeler olarak bilinen "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi" ile "Sivil ve Politik Haklar Uluslararası Sözleşmesi"ni imzalamış bulunmaktadır. Üçüncüsü ise dünyadaki her devletin insan haklarıyla ilgili en az bir anlaşmaya taraf olması ve bu anlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmeyi kabul etmiş olmasıdır (UN,2004:1). İnsan hakları'nın gerek küresel ölçekte sahip oldukları geniş meşruiyet gerekse düzenledikleri alanda açık hükümlere sahip olmaları gibi özellikleri nedeniyle yoksullukla mücadele stratejileri açısından önemli avantajlara sahip oldukları düşünülmektedir. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin ifadesiyle, "Yoksullukla mücadele politikaları, uluslararası insan haklarına dayanacak olursa muhtemelen daha etkili, sürdürülebilir, kapsayıcı, eşitlikçi ve yoksulluk içinde yaşayanlar için daha anlamlı olacaktır (UN, 2001:pr.13).

Yoksullukla mücadelede insan hakları yaklaşımının kutsadığı değer ve normlar yoksulları güçlendirecek bir potansiyele sahiptir. Yoksulları güçlendirmeden yoksullukla etkin bir şekilde mücadele edilmesinin mümkün olmadığı, günümüzde geniş ölçekte kabul edilen bir gerçektir. Bu nedenle yoksullukla mücadelede insan hakları yaklaşımı büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, yoksullukla mücadelede insan hakları yaklaşımı, yoksullukla mücadele

sürecinin sonuçları kadar bu sürecin kendisine de dikkat çekecektir. Yoksullukla mücadelede Sosyo-Ekonomik gelişme yaklaşımları genellikle gelir miktarıyla ölçülen yoksulluk değerlerine odaklanmaktadır (UN, 2006:8). Ancak yoksulluk sorununa insan hakları penceresinden bakmak, yoksulluğa yönelik, olarak temelde insanın onurunu, refahını ve mutluluğunu dikkate alan daha kapsamlı ve hassas bir algılama yaratacaktır. Böylece yoksulluk sorunu sadece, gelir miktarıyla sınırlı olarak algılanmaktan çıkacak, insan onuru temelinde yapabilirliklerin, seçimlerin, güvenliğin de dikkate alındığı bir sorun olarak algılanacaktır (Arbour, 2006).

Bu gün dünyadaki tüm insanlar vazgeçilemez bir takım hak ve temel özgürlüklere sahip olduklarının farkındadırlar. Bu hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi tüm devletlerin ve ulusalüstü bir çok kuruluşun amaçları arasında yer almaktadır. Günümüzde insan haklarının herkes tarafından etkili bir şekilde kullanılması ve geliştirilmesi sadece ulus devletlerin sorumluluğuna bırakılmamakta, bu amaçla kurulmuş olan bir çok uluslararası kuruluş bulunmaktadır. Bu nedenle herhangi bir insan hakları ihlali hemen uluslararası toplumun dikkatini çekmekte ve konuyla ilgili uluslararası hukuki düzenlemeler harekete geçirilebilmektedir. Bu nedenle, eğer yoksulluğun da insan haklarını ihlal eden bir sorun olduğu kabul edilirse yoksulluğun önlenmesine yönelik politikalar da insan haklarını koruma mekanizmaları arasındaki yerini alacak ve daha güçlenecektir (Sengupta, 2003:4).

Özetle insan hakları yaklaşımının yoksullukla mücadeleye: (a) İnsan haklarıyla güçlendirilmiş yoksullukla mücadele stratejilerinin yasal zorunluluk konusu olmasını sağlamak, (b) yoksullukla mücadele stratejilerinin bakış açısının, yoksulluğu destekleyip sürdüren ayrımcı yapılara doğru genişlemesini sağlamak, (c) yoksulluğun sebepleri açısından önemli bir faktör olan sivil ve politik hakların güçlenmesine yardım etmek, (d) sosyal ve ekonomik hakların gerçekleşmesinin, sadece ulaşılması hedeflenen özlemler olmaktan öteye, bağlayıcı yükümlükler olarak kabul edilmesini sağlamak, (e) yoksulların karar verme sürecine etkin bir şekilde katılmasını sağlayacak olan yasal ortamı oluşturmak, (f) serbest ticaret adına en temel yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya bu konudaki gerilemelere bir uyarı olmak ve (g) politika yapıcıların eylemlerinden dolayı sorumlu tutulabilmelerine yönelik kurumsal yapıyı güçlendirmek gibi farklı avantajlar sağlayabileceğini söyleyebiliriz (UN, 2002: 5).

Tüm bu yönleri dikkate alındığında “insan hakları ve yoksulluk” konusunun önemi ortaya çıkacaktır. Yoksulluğun ortadan kaldırılması veya azaltılması iyi niyet ve hayırseverlik mekanizmalarıyla sınırlı politikalarla çözülemeyecek bir sorundur. Bu nedenle yoksullukla mücadelenin insan hakları penceresinden değerlendirilmesi, küreselleşene dünyada yoksullukla mücadele açısından yeni bir bakış açısının oluşmasını sağlayacaktır.

SONUÇ

Son zamanlarda yoksulluğu tüm yönleriyle anlamaya ve etkili çözüm yolları bulmaya yönelik çalışmalarda yoksulluğun insan haklarına duyarlı bir yaklaşımla ele alınması gereken bir sorun olduğu sıkça dile getirilmektedir. Bu yaklaşım hem yoksulluğun anlaşılması ve hem de bununla bağlantılı olarak etkili çözüm üretebilmek açısından önemli boyutlar içermektedir. Konu, insan haklarının gerçekleşmesi boyutuyla değerlendirildiğinde, yoksulluğun bu hedefin önünde bir engel olduğu açıkca ortaya çıkmaktadır. Çünkü, insan hakları, ancak tüm insanlık bu haklara güvenlik içinde erişebilirse tam anlamıyla gerçekleşmiş olur. Dünyamız bu gün bu idealden çok uzaktadır. Dünyanın geneline baktığımızda yoksullukla az veya çok bağlantılı birçok insan hakları ihlali görebiliriz. Bu bağlantı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 25. paragrafında belirtilen, “Bir kimsenin, kendisinin ve ailesinin sağlık ve esenliği için uygun gıda, giyim, barınma ve tıbbi bakımı içeren bir yaşam standardına sahip olması” hakkında olduğu gibi doğrudan ya da sivil ve politik haklarda olduğu gibi dolaylı yoldan olabilir. Konu, yoksullukla mücadele boyutuyla ele alındığında ise, yoksullukla mücadelenin insan hakları temelinde ele alınması gündeme gelecektir. Yoksullukla mücadelenin, uzun zamandır uygulamakta olan ekonomik büyüme veya hayırseverlik odaklı çözüm önerlilerinden insan haklarına dayanan bir yaklaşıma doğru evrilmesi yani yoksullukla mücadele politikalarının, insan haklarına dayanması bu politikaların daha etkili, kapsayıcı ve eşitlikçi bir hale gelmesini ve yoksulluk içinde yaşayanlar için daha anlamlı olmasını sağlayabilir.

Bu bağlamda yoksulluğun insan haklarını ihlal eden bir sorun olarak kabul edilmesi ve yoksullukla mücadelenin aynı zamanda insan haklarına saygı gösterme, koruma ve geliştirme zorunluluğunun da bir parçası olarak görülmesi sürecinde, yoksullukla doğrudan ilgili olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların, diğer haklarla bağlantılı ve etkileşimli olarak insan haklarının bütünselliği ilkesi çerçevesinde ele alınması ilk ve önemli bir adımı oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

UN(1992a). **"Human Rights and Extreme Poverty"**, A/RES/47/134, 18 Aralık 1992.

UN(1993). **"World Conference on Human Rights, Vienna Declaration and Programme of Action**", A/CONF.157/23, 12 Temmuz 1993.

UN(1995). **"World Summit For Social Development"**, Copenhagen, Denmark, 6-12 Mart 1995, **A.CONF/ 166/9**, 19 Nisan 1995.

UN(2000b). **"Globalization and its Impact of the Full Enjoyment of All Human Rights: Preliminary Report of the Secretary General"**, A/55/342, 31 Ağustos 2000.

UN(2001). "**Poverty and the International Covenant on Economic Social and Culturel Rigts"** E/C. 12/2001/10, 10 Mayıs 2001.

UN(2002). "**Draft Guidiliness: A Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies"** Office of the High Commissioner for Human Rights, 2002, HR/PUB/06/12.

UN(2004). **Human Rights and Poverty Reduction: A Conceptual Framework"**, Office of the High Comisionare for Human Rights, HR/PUB/04/01, Newyork and Geneva, 2004.

UN(2006a). **"Observance of the International Day fort he Eradiction of Poverty: Report of the Secretary-General**", A/61/308, 5 Aralık 2006.

UN(2006 b). "**Principles end Guidelines for a Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies",** Office of the High Commissioner For Human Rights, HR/PUB/06/12.

UNDP (2003). "**Poverty Reduction and Human Rights: A Practice Note"**, UNDP, Haziran 2003.

World Bank (2002). "**Empowerment and Poverty Reduction: A Sourcebook"**, (Çevrimiçi): http://siteresources.worldbank.org/INTEMPOWERMENT/Resources/486312-1095094954594/draft.pdf Erişim:22.08.2013

Avrupa Konseyi, "Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı", Strasburg, 3 Mayıs 1996.

British Institute of Human Rights (2008). "**Human Rights and Poverty-Pre Brieffing**" 21 Ağustos 2008, Çevrimiçi: www.bihr.org.uk, Erişim:22.08.2013.

International Council on Human Rights Policy (2003). "**Duties Sans Frontieres, Human Rights and Global Social Justice"**, Versoix, Switzerland.

Foster J., Seth S., Lokshin M., Zurab S.(2013). **"A Unified Approach to Measuring Powerty and Inequality"** World Bank.

Katsui, H.(2008). "Downside of the Human Rights- Based Approach to Disability in Development", **Institute of Development Studies Helsinki University**, Working Paper 2/2008, (Çevrimiçi): http://www.valt.helsinki.fi/kmi/english/HRBA.doc, Erişim:23.08.2013.

Selim J. (2004). "**Human Rights Based Approach to Poverty Reduction- Analytical Linkages, Practical Work and UNDP**", 2004, (Çevrimiçi): http://www.cihc.org/members/resource_library_pdfs/2_Law_and_Protection/2_6_Rights_based_Assistance/HR_approach_to_Poverty_Reduction.pdf, Erişim:25.08.2013.

Boesen, J.K., Thomas M. (2o07). "**Applying a Right-Based Approach: An Inspirational Guide For Civil Society"**, The Danish Institute for Human Rights, 2007.

Picod, A. (2004). "Approachs to Poverty a Note Fom the Human Rights Perspective", **Researchers Meeting, Poverty: The Relevance of Human Rights to Poverty Reduction**, International Council On Human Rights Policy, Geneva, 24-25 Kasım 2004. (Çevrimi):http://www.ichrp.org/files/papers/145/121_Picod.pdf, Erişim 05.05.2009.

Şenses, F.(2006). **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul.

Fukuda Parr, S.(2007). "Human Rights and National Poverty Reduction Strategies: Conceptual Famework for Human Rights Analysis of Poverty Reduction Strategies and Reviews of Guetemala and Nepal", **The Human Rights Institue, Economic Rights Working Paper Series**, Working Paper 2, University of Connecticut.

Piovesan, F.(2003)."Poverty as a Violation of Human Rights", Unesco Poverty Project, **Ethical and Human Rights Dimensions of Poverty: Tovards a New Paradigm in the Fights Against Poverty, Jurist Seminar**, Sao Paulo.

Bengoa, J. (2004)."Poverty and Human Rights, a Challenge", **Comperative Resarch Programme on Poverty Newsletter**, Vol. 11, No.3.

Buğra, A.(2006). **"Yoksullukla Mücadele Hayırseverlik Değil"** Radikal İki, 10.11.2006.

Narayan, D., Chambers, R., K.Shah,M.- Petesch, P.(2000). "**Voice of the Poor: Crying out for Change"**, Oxford University Pres.

Keohane, R.(2003). "Global Governance and Democratic Accountability" İçinde: **Taming Globalization: Frontiers of Governance**, Ed:David Held- Mathias Koenig-Archibugi, Polity Pres.

Usal, Z.O.(2008). "Dünya Bankası ve IMF Kapsamında Uluslararası Finans Kuruluşları ve İnsan Hakları" **İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:39.

Arbour, L. (2006). "Using Human Rights to Reduce Poverty", **Development Outreach**, World Bank Instıtute, October.

Sengupta, A. (2003). "Poverty Eradiction and Human Rights", **Unesco Seminar Ethical and Human Rights Dimensions of Poverty: Tovards a New Paradigm in teh Fights Against Poverty,** New Delhi.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Burcu KILINÇ SAVRUL
Dr. ,Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B.Fakültesi, İktisat Bölümü

Halil ÖZEKİCİOĞLU
Dr. ,Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, e-posta: hozekicioglu@yahoo.com

Hasan Alp ÖZEL
Dr. ,Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B.Fakültesi, İktisat Bölümü

ÖZET: Finansal serbestleşme ile finans piyasalarını ayıran sınırlar yok olmakta, ulusal ekonomi uluslararası sermaye akımlarına açılmaktadır. Türkiye'de 1980'den önce çeşitli vesilelerle yabancı sermayenin önemi vurgulanmışsa da, uygulanan politikaların yabancı sermaye önünde önemli engeller oluşturduğu görülmektedir. Türkiye 1980'de önemli bir ekonomi politikası değişikliği yaşanmıştır. 1980'den itibaren ticari serbestleşme politikaları uygulayan Türkiye'de, 1980-1989 döneminde reel sektör öncelikli, ihracatı arttırmaya yönelik politikalara öncelik verilmiştir. Bu kapsamda 1980'den itibaren finansal baskı politikalarının da çeşitli dönemlerde yapılan düzenlemelerle gevşetildiği görülmektedir. 11 Ağustos 1989'da çıkarılan 32 Sayılı Kararname ile finansal baskı ve finansal engellemelere yönelik uygulamalar terk edilerek finansal serbestleşme sağlanmıştır. Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde finansal serbestleşmeye yönelik politikalar tarihsel süreç içerisinde ele alınmış, uygulanan finansal serbestleşme politikalarının makroekonomik değişkenlere etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Finansal Serbestleşe, Türkiye Ekonomisi

HISTORICAL DEVELOPMENT OF FINANCIAL LIBERALIZATION IN TURKEY

ABSTRACT: The boundaries that separate financial markets disappear along with financial liberalization and the national economy opens to international capital flows. Although the importance of foreign capital was highlighted in Turkey on several occasions before 1980, it is seen that the policies implemented were the major obstacles for foreign investment. In 1980, Turkey has experienced a significant change in economic policy. Priority is given to policies aimed at private sector and prioritizing increasing exports during 1980-1989 in Turkey which implemented trade liberalization policies since 1980. In this context, it is seen that financial repression policies has been relaxed with the arrangements made at various times since 1980. The applications directed to financial repression and a financial obstacle was abandoned by Decree No. 32 issued on August 11th 1989 and financial liberalization has been obtained. In this study, the financial liberalization policies in Turkish economy have been discussed in the historical process and the effect of financial liberalization policies on macroeconomic variables has been investigated.

Keywords: Globalization, Financial Liberalization, Turkish Economy.

GİRİŞ

Finansal serbestleşme, günümüzde sıklıkla kullanılan ekonomik küreselleşme kavramının önemli bir temelini oluşturmaktadır. Finansal serbestleşme ile birlikte finans piyasalarını ayıran sınırlar ortadan kalkmaktadır. Finansal serbestleşmenin temelinde tasarrufların verimliliğinin düşük olduğu yerden, yüksek olduğu yere yönelerek ekonomik büyümeyi desteklemesi görüşü bulunmaktadır.

Türkiye ekonomisinde, özellikle kuruluş yıllarında yabancı sermayeye karşı kuşkucu yaklaşılmışsa da, yabancı sermayenin Türk sermayesinin yetersiz kaldığı alanlar için kullanılması gereğine dikkat çekilmiştir. Dünya Ekonomik Buhranı'nın ve II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle Türkiye'de, diğer ülkeler gibi korumacı ekonomi politikalarına yönelinmiş, yabancı sermayeye ilişkin sıkı demetimler uygulanmıştır. 1980'den önce doğrudan yabancı sermaye

yatırımlarını özendirecek çeşitli düzenlemeler yapılmışsa da bu dönemde finansal serbestleşmeye yönelik adımlar atılmamıştır. 1980'den itibaren uygulanan ticari serbestleşme politikaları paralelinde finansal baskı politikaları bir miktar azaltılmıştır. 1980'den itibaren yabancı sermayeye yönelik çeşitli kanunların çıkarılmasının yanında, kurumsal alt yapının oluşturulmasına yönelik çeşitli adımlarında atıldığı görülmektedir. 1989'da ise finansal kısıtlamalar kaldırılarak, Türkiye ekonomisi uluslararası ekonomiye uyum sağlama yönünde önemli bir adım atmıştır.

FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

Finansal serbestleşmeyi, sermaye hesabının serbestleştirilmesi, mali baskı politikalarının ve yabancı yatırımcılara yönelik sınırlamaların kaldırılması olarak tanımlamak mümkündür (Galindo vd, 2002: 2). Faiz oranına, piyasada oluşan denge faiz oranının altında bir tavan belirlenmesi mali baskı olarak tanımlanmaktadır. Baskı altında tutulan faiz oranlarının değişen ekonomik koşullara ayak uyduramaması yeni finansal araçların gelişmesi ve finansal kaynak birikimini olumsuz yönde etkilemektedir (Eser, 1993: 85). Sermaye kontrolü, sermaye hareketlerini sınırlamak veya yönlendirmek olarak ortaya çıkan politikalardan oluşmaktadır. Bu kontroller, vergiler, fiyat ya da miktar kontrolleri olabileceği gibi sermayenin uluslararası dolaşımına ilişkin yasakları da kapsamaktadır (Neely, 1999: 15).

Finansal serbestleşme ile birlikte finans alanındaki sınırlamalar kalkmakta, bu sayede ulusal ekonomi uluslararası sermaye akımlarına açılmaktadır (Duman, 2004: 41). Finansal serbestleşme sayesinde uluslararası sermaye verimliliğin düşük olduğu bölgeden kolaylıkla verimliliğin yüksek olduğu bölgeye geçebilmektedir. Bu durum ise ortalama verimliliğin artmasına sebep olmaktadır. Finansal serbestleşmeyi savunan görüşlere göre bu sayede, dünya refahında bir artış sağlanmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 143).

Teoride, finansal serbestleşme, ekonomik büyümeye yardımcı olmaktadır (Prasad vd. 2003: 9). Finansal serbestleşmenin temel amacı kaynak dağılımındaki etkinliğin arttırılması ve ekonomik büyümenin sağlanmasıdır (Binay ve Kunter, 1998: 1).

Finansal serbestleşme ile sermaye darboğazındaki ülkelere, tasarruf fazlası olan ülkelerden sermaye akışının sağlanması umulmaktadır (Yentürk , 1997: 136). Finansal serbestleşme sayesinde katı kurallarla sınırlandırılmamış uluslararası sermaye hareketlerinin ekonomik kaynakların daha etkili dağılımına, risk çeşitlendirmesi için fırsat dağılımına ve finansal gelişmeye yardımcı olacağı savunulmaktadır (Edison vd. 2002: 1).

Finansal serbestleşmenin teorik temelleri McKinnon ve Shaw'ın yapmış olduğu çalışmalara dayanmaktadır. Teoriye göre, finansal serbestleşme tasarrufların dünya ölçeğindeki dağılımını düzenleyerek ve faiz oranlarını ülkeler arasında eşitlemektedir. Sonuç olarak, finansal baskının kalkması ve finansal derinleşmenin sağlanması etkin kaynak dağılımını sağlamakta ve ekonomik gelişmeyi hızlandırmaktadır (Williamson ve Mahar, 2002: 8).

Neoklasik yaklaşıma göre 1950'li yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelerde uygulanan finansal baskı politikaları, tasarrufların azalmasına ve sermaye kaçışlarına neden olmuştur. Kaynaklar verimliliği düşük yatırımlarda kullanılmıştır. Aynı zamanda tasarruf sahipleri de üretken olmayan alanlara yönelmiştir. Sonuç olarak finansal baskı politikaları, düşük faiz oranı ve tercihli kredilerle ayrıcalıklı bir grup yaratmıştır. Bu grubun dışında kalanlar ise yüksek faizlerin geçerli olduğu gayri resmi piyasalara yönelmektedir. Bu tür sorunların çözümü ise finansal piyasaların doğrudan deregülasyonunda yatmaktadır. Bu sayede, faizlerin artmasıyla, tasarruflar üretken olmayan yatırımlardan bankacılık sistemine yönelecek ve daha verimli yatırımlarda kullanılmasına yardımcı olacaktır. Sonuçta yatırımların artması ekonomik büyümeyi de olumlu bir şekilde etkileyecektir (Özbilen, 2000: 73).

Finansal serbestleşmeyi eleştiren yazarlar, finansal serbestleşmenin doğasında ekonomik dalgalanmaların olduğunu bulunduğunu savunmaktadır. Yazarlara göre, finansal serbestleşme ekonomik büyümeyi engellemektedir. Bu görüş ise Mckinnon-Shaw çalışmasının tam karşısında yer almaktadır (Jha 2003: 388). McKinnon ve Shaw'ın finansal serbestleşme politikalarının, ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaptığı görüşü karşısında, yer alan bu görüş, yeterli finansal düzenlemeye sahip olmayan gelişmekte olan ülkelerde kontrolsüz finansal serbestleşme politikalarının ekonomiyi daha kırılgan hale getirdiğini savunmaktadır. Bu görüşe göre uluslararası sermaye, sermaye piyasaları serbestleşen gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek gelir elde edebilme şansına sahip olduğundan bu ülkelerde daha fazla yatırım yapmaya yönelmektedir. Bu sayede finansal serbestleşme politikaları gelişmekte olan ülkelere kısa vadeli sermaye akımlarının artmasına neden olmaktadır. Kısa vadeli yabancı sermaye hareketlerinde meydana gelen

artış, gelişmekte olan ülkelerin finansal yapısını daha kırılgan hale getirmektedir. Özellikle finansal yapısı sağlam temellerde olmayan gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen ekonomik istikrarsızlıklarda büyük miktarda fon çıkışının meydana gelmesi bu ülkelerdeki finansal krizlere zemin hazırlamaktadır (Korkmaz vd. 2010: 2822).

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarında yabancı sermayeye karşı ihtiyatlı bir tutum sergilemiştir. 1923'de İzmir'de yapılan İktisat Kongresi'nde yabancı sermayeden uzak kalınamayacağı belirtilmesine rağmen, gelecek olan sermayenin Türk sermayesinin yetersiz kaldığı alanlar için kullanılması gereğine dikkat çekilmiştir (Uludağ ve Arıcan, 2003: 293-294).

1924'de yabancı sermaye denetiminde 7 demiryolu ortaklığı, 6 maden çıkartma yetkisi, 23 banka, 12 sanayi girişimi, 35 ticaretle uğraşan ortaklık ve 11 belediyelere hizmet veren ortaklık olduğu tahmin edilmektedir. Cumhuriyet'in ilk 10 yılında ülkeye giren sermayenin Osmanlı Dönemi'nden farklı olarak, tek başlarına değil Türk vatandaşlarıyla ortaklık kurarak gerçekleştiği görülmektedir. 1920-1930 döneminde 201 Türk anonim şirketinden 66'sında yabancı sermayenin yer aldığı görülmektedir. Yabancı sermayeli ortaklıklar sanayi, dokuma, gıda, çimento, enerji (elektrik ve hava gazı) sektörlerinde yoğunlaşmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2005: 41).

1929'da Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisiyle ülkeler daha korumacı iktisat politikalarına yönelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de 1929'da 1447 Sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu ile dövizin kontrol altına alınması ve 1930'da 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile yabancı sermaye hareketlerinin denetlenmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 294). Yabancı özel sermayenin ülkeye girişini kolaylaştıran ilk uygulama 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kanun yabancı sermayenin döviz olarak getirilmesi tarım, ulaştırma, sanayi ve turizm gibi alanlara yatırılmasını öngörmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2005: 100). 1947'de çıkarılan 13 Sayılı Kararname ile yabancıların ülkemizdeki yatırımlarını dışarıya transfer edebilmelerine olanak sağlanmıştır. 1 Mart 1950 tarih ve 5583 Sayılı Kanun'un birinci maddesinde yurdun kalkınması için faydalı görülen faaliyet kollarında çalışacak özel sektörün 300 milyon TL'yi aşmayacak şekilde dış ülkelerden yapacağı uzun vadeli borçlanmalara Maliye Bakanlığı kefalet etmeye yetkili kılınmıştır. Yaklaşık bir yıl sonra ise 1 Ağustos 1951 tarih ve 5821 Sayılı Kanun çıkarılmıştır. 5821 Sayılı Kanun toplamda 12 maddeyi kapsamaktadır. 5821 Sayılı Kanuna göre, kanunda sayılan iş kollarında sermayeye verilecek izin için TCMB Genel Müdürü başkanlığında bir komite yetkili kılınmıştır. Aynı zamanda bu komitenin kararı Bakanlar Kurulu'nda onaylanmaktadır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 294-295). 1951'de ticari banka faizleri %12'den %8.5'e indirilmiştir. Ancak sağlanan kredi genişlemesi üretim kesiminde değil, başta ticaret olmak üzere, ulaştırma ve konut gibi hizmet sektörlerinde kullanılmıştır. 1955'de banka kredilerinin %2.73'ü sanayi kesiminde kullanılırken 1960'da bu oran %2.31'e gerilemiştir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 97).

1951'de çıkarılan Kanun'da istenilen düzeyde yabancı sermaye çekilememesi sonucunda 18 Ocak 1954 tarih 6224 Sayılı Kanun çıkarılmıştır. 6224 Sayılı Kanun 5583 ve 5821 Sayılı Kanunlar'ın getirdiği yabancı sermaye kapsamına giren değerleri daha da genişletmiştir. 6224 Sayılı Kanun'la kar transferindeki kısıtlamalar kaldırılmış, döviz ile makine-teçhizat şeklinde gelen yabancı sermayeye, lisans, patent, marka gibi fikri haklar da eklemiştir (Uludağ ve Arıcan, 2003: 294-295). ABD uzmanlarına hazırlatılan 6224 Sayılı Kanuna göre yabancı özel sermaye, yerli özel sermayeye açık tüm sektörlere girebilme olanağına kavuşmuştur. 18 Mart 1954 tarih ve 6326 Sayılı Petrol Kanunu'yla da ülkede petrol bulunması ve çıkarılmasında yabancı sermaye ve teknolojisinden yararlanılmasına olanak sağlanmıştır. 1950-1960 döneminde gelen yabancı sermayenin önemli bir bölümü sanayi kesimine yatırılmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin yüksek oranda ABD kaynaklı olduğu görülmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 103).

1963'de Türk Parası Koruma Hakkındaki 17 Sayılı Karar ile her türlü döviz tahsis ve transfer işlemlerinin yapılmasında TCMB yetkili kılınmıştır. 17 Sayılı Karara İlişkin Tebliğ'de 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'ndan faydalanabilecek ana yabancı sermaye grupları, yabancı para şeklindeki nakit sermaye ve makine-teçhizat, alet vb. olarak sıralanmıştır. Ayrıca yabancı sermayeye ilişkin işlemler Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bünyesinde kurulan Yabancı Sermaye Dairesi'ne bırakılmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 296).

1963'de uygulanmaya başlanılan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) kredi kuruluşlarının ve sermaye piyasasının geliştirmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda tasarrufların teşviki sayesinde sermaye piyasasının ihtiyaçlarını karşılayacak gerekli organizasyonların kurulması amaçlanmıştır. Türkiye'de sermaye piyasasını geliştirmek için alınacak tedbirlerle daha önce önemli ölçüde gayrimenkul piyasasına yönelen fonların ve özellikle küçük tasarrufların sanayi alanına yöneltilmesi amaçlanmıştır (DPT, 1963: 113-121). II. BYKP özel yabancı sermayenin ek döviz, teknoloji ve tasarruf kaynağı olarak önemli olduğu vurgulanmıştır (DPT, 1968: 119).

6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na göre fiilen gelen özel yabancı sermayenin, izin verilen yabancı özel sermayeden daha düşük seviyede olduğu görülmektedir.

III. BYKP'de 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na göre yatırım izni verilirken dikkat edilecek yabancı sermaye politikasının temelleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (DPT, 1973: 895):

- Yabancı sermayenin yurt içinden sağlanamayan bir teknolojiyi getirmesi esas olacaktır. Üretimin çoğunlukla ihracata dönük projelerde bu şart esnek olarak uygulanacaktır,
- Kurulacak kapasitelerde uluslararası rekabete uygun olma şartı aranacaktır,
- İzin verilirken tanımlanan firma faaliyet alanı çok geniş bir alanı kapsamayacaktır,
- Yatırım izinleri belli sürelere bağlanacaktır,
- Yabancı sermayeye izin verilirken yabancı sermayenin monopol yaratmasına izin verilmeyecektir,
- İlaç sanayinde yabancı sermayeye sadece ilaç aktif maddeleri imali ile ilgili kimya sanayi için ve yerli gelişmelere engel olmayacak şekilde izin verilecektir,
- Turizm alanında tamamlanmış tesislerin yabancı sermayeye satışına izin verilmeyecek, sadece fiziksel planların yapıldığı bölgelerde kitle ve dış turizme yönelik olarak yabancı sermaye yatırımlarına izin verilecektir,
- Firmalarda çalıştırılacak yabancı personel, makul bir sürede bilgisini Türk personele aktaracak bilgi kaynağı olarak düşünülecek, firmanın işlerini sürekli yürütecek personel olarak istihdam edilmeyecektir.

Türkiye ekonomisinin 1970'in ikinci yarısından itibaren önemli ölçüde bozulduğu görülmektedir. Şahin, bu bozulmanın temel nedeni olarak uygulanan ithal ikameci sanayi politikasının olduğunu savunmaktadır (Şahin, 2009: 178-179). Türkiye 1980'de önemli ekonomi politikası değişiklikleri uygulamıştır. Uygulanan yeni politikalar ilk aşamada reel sektöre ve ticari serbestleşmeye yönelik olmakla beraber finansal serbestleşme yönünde de çeşitli adımların atıldığı görülmektedir.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 1980-1989 DÖNEMİ FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Gelişmekte olan ülkeler 1980'lerin başında karşılaştığı ödeme güçlüklerini ortadan kaldırmak için doğrudan yabacı yatırımları ve portföy yatırımlarını teşvik edici politikalar uygulamıştır (İnandım, 2005: 9). Türkiye'de de finansal sistemde serbestleşme ilk olarak 1980'de vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması ile başlamıştır (Boratav, 2006: 151; Mıhçı, 2000: 85). 24 Ocak 1980 ekonomik programı ekonomik büyümeyi dış kaynak sağlamanın bir türevi olarak görmektedir. Dolayısıyla da bu programda yabancı özel sermaye yatırımlarına önem verilmektedir. Programla yabancı özel sermayeyi özendirmeye yönelik çeşitli adımlar atılmıştır. Yabancı sermayeyi özendirmek amacıyla çıkarılan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ile yabancı sermaye önündeki bürokratik işlemlerin azaltılması amaçlanmıştır. Yabancı sermaye ile ilgili olarak önceleri çeşitli bakanlıklar ve DPT tarafından yürütülen işlemler Başbakanlık'a bağlı olan Yabancı Sermaye Dairesi'ne bırakılmıştır. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ile yabancı sermaye yatırımının sonucunda elde edilecek üretimin belirli bir oranının ihracat yapılması koşulu getirilmiştir. Bu oran gıda sanayinde %30, dokuma da %50, orman ürünlerinde %60, otobüste %40, kamyonda %25 ve madeni eşyada %30'dur. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi uluslararası kuruluşların yatırımlarında alt sınır 2 milyon ABD Doları ve üst sınır 50 Milyon ABD Doları kısıtlaması getirirken belirli oranda ihracat koşulunun aranmayacağını belirtmektedir. Kararda ayrıca petrol üreten Arap ülkeleri için Ortadoğu ülkelerine ihracat potansiyeli taşıyan yatırımlarda yatırım miktarı ve ihracat oranları ile ilgili olan sınırlamaların geçerli olmayacağı belirtmektedir. Buna ek olarak belirli özelliklerdeki turizm yatırımları için yukarıda sayılan şartların geçerli olmadığı belirtilmektedir. Gerek 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası gerekse Çerçeve Kararnamesi doğrultusunda yabancı sermayenin yurtiçine girişi kolaylaştırılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005: 205-206).

Türkiye'de sermaye piyasasının düzenlenmesi ve denetlenmesine yönelik 1981'de Sermaye Piyasası Kanunu

çıkarılmıştır. Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine tabi olarak 1982'de Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) oluşturulmuştur (TCMB, 2002: 13).

1980'den önce Türkiye'nin finansal sisteminin temel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Özer, 2003: 4):

- Mevduat ve borç verme faiz oranları üzerinde doğrudan denetim ve yüksek ve değişken enflasyon sonucunda negatif reel faiz oranları,
- Yüksek likidite ve rezerv oranları tutma zorunluluğu ve bankacılık işlemlerinde yüksek maliyet,
- Finansal kazançlara yüksek vergi yükü,
- Şirketlerin öz kaynaklarından yararlanmak yerine banka kredilerine bağımlı olması,
- Sermaye piyasansın kurumsallaşamaması,
- Yabancı veya yeni ulusal bankaların sermaye piyasasına girişi önünde engeller olması,
- Kamu sektörü açıklarının parasallaşma yolu ile finanse edilmesi,
- Bankalar ve finansal olmayan şirketler arasında sıkı ilişkilerin olması,
- Döviz işlemlerinde yüksek kısıtlamaların olması.

1980'den önce uygulanan içe dönük, katı kurallara bağlı ve parasal kontrollerin hakim olduğu sistemden, 1980'den itibaren dışa dönük, piyasa merkezli yaklaşımın hakim olduğu açık bir ekonomik sisteme geçilmiştir (TCMB, 2002: 11). Bu kapsamda 1980'den önce yoğun bir biçimde uygulanan finansal kısıtlamalar 1980'den sonra gevşetilmeye başlanmıştır (Kopits, 1987: 2). 24 Ocak Programı'nın bir parçası olarak başlatılan finansal serbestleşme politikalarıyla birlikte mevduat ve kredi faizleri serbest bırakılmıştır. Bu sayede artan rekabet ve reel faiz yoluyla yurtiçi tasarrufların arttırılması amaçlanmıştır (Eroğlu, 2002: 37). Reel faiz oranları 1981'de pozitif düzeye çıkmıştır. Faiz oranlarının serbest bırakılması ile 1981 ve 1982'de tasarruflar önemli ölçüde bankacılık sistemine yönelmiştir (Parasız, 1998: 212).

1982'nin sonunda ticari bankalara döviz bulundurma yetkisi verilmiştir. Buradaki amaç yurtdışından ve paralel piyasalardan bankacılık sistemine döviz transferini arttırmak ve sermaye kaçışını engellemektir. Daha sonra döviz kuru rejiminin 7 Temmuz 1984 tarih ve 30 Sayılı Kararname ile bir miktar daha serbestleştiği görülmektedir. Sözü edilen kararname serbestçe belirlenen bir kur rejimini oluşturulmasına yönelik aşağıdaki temel düzenlemeleri getirmiştir (TCMB, 2002: 11-12):

- TL cinsinden banknot, metal para ve diğer ödeme araçlarının ithal edilmesi üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış, ihracı ise hükümet iznine bağlı olmuştur,
- Türkiye'de ikamet edenlerin yabancı para birimi bulundurmaları, döviz hesabı açtırmaları ve dövizle ödeme yapmalarına izin verilmiştir,
- Merkez Bankası, külçe altın ithal ve ihracı için yetkilendirilmiştir. Diğer bankalara ise yurtiçi pazarda külçe altın satışına izin verilmiştir,
- Bankaların yurtdışında döviz bulundurmalarına ve döviz cinsinden işlem yapmalarına izin verilmiştir,
- Her türlü menkul kıymetin ithal ve ihracına izin verilmiştir,
- Yabancıların dövizi bozdurmaları ve tüm transferleri bir banka aracılığıyla yapmaları koşuluyla gayrimenkul almalarına izin verilmiştir,
- Yabancıların döviz cinsinden gerekli sermayeyi getirerek yatırım yapmalarına, ticari faaliyette bulunmalarına, hisse satın almalarına, temsilcilikler ve şubeler açmalarına izin verilmiştir,
- 29 Haziran 1985'de, bankaların ticari, ticari olmayan ve bankalar arası işlemleri için kendi kurlarını belirlemesine izin verilmiştir.

Özellikle küçük bankalar ve bankerlerin başlattığı faiz yarışı 1982'de ekonomik bir krize neden olmuştur (Boratav, 2006: 151). Küçük bankerlerin iflasıyla başlayan ekonomik kriz dalgalar halinde yayılarak bazı küçük bankaların iflasına kadar genişlemiştir. İflas eden finans kuruluşlarının yükleri kamu bankalarına devredilmiştir (Köne, 2003: 238). Bu durum karşısında 1983'de faiz oranlarının Merkez Bankası kontrolünde, büyük bankaların belirlemesi kararlaştırılmıştır. 1985'de çıkarılan Bankalar Kanunu'nda mevduat ve kredi faizlerinin Bakanlar Kurulu'nca belirlenmesi kabul edilmiştir (Sönmez, 1992: 28-29).

Aralık 1983'de çıkarılan Türk Parasının Kıymetini koruma hakkındaki kanuna ilişkin 28 Sayılı Karar ve bu karar kapsamında Temmuz 1984'de alınan yeni kararlar ile ülkede döviz tutma ve kullanma ile ilgili kısıtlamalar kaldırılmıştır. Ayrıca bankalara Merkez Bankası tarafından belirlenen günlük kurun alt ve üst sınırlarında kalmak koşuluyla kendi belirledikleri kurlar üzeriden döviz işlemleri yapma olanağı sağlanmıştır (Sönmez, 2003: 215). Döviz rejiminin serbestleştirilmesine yönelik 28 Sayılı Karar 29 Aralık 1983'de yürürlüğe konulmuştur. Bu kararla birlikte daha önce kullanılan TCMB'nin tüm kurların günlük alım satım kurlarını belirlemesi uygulaması terk edilerek esas kur uygulamasına geçilmiştir. 28 Sayılı karar 7 Temmuz 1984'de uygulamadan kaldırılmıştır. Daha fazla serbestlik ve kolaylık getirilmesine yönelik olarak 30 sayılı karar yürürlüğe konmuştur (Kazgan, 2009: 164).

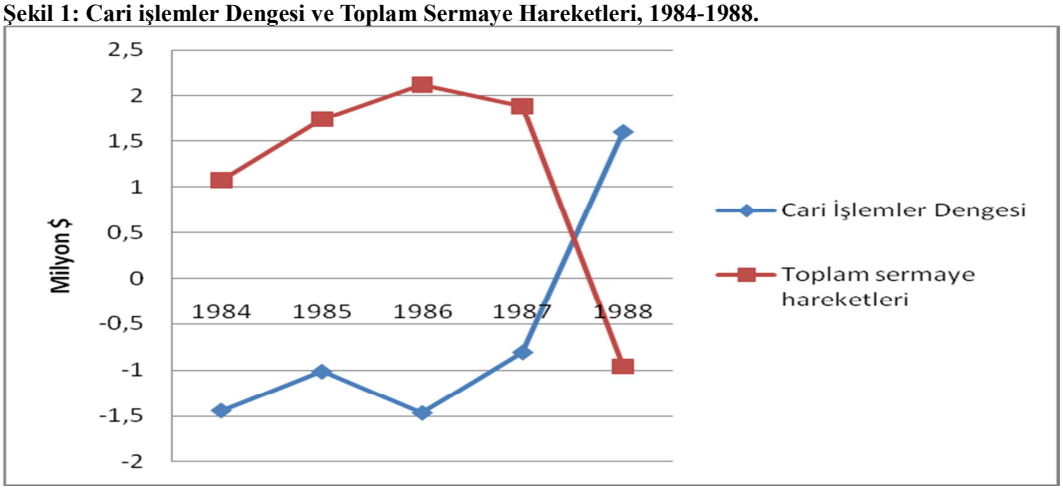
Tablo 1: Türkiye Ekonomisi İçin Seçilmiş Bazı Göstergeler, 1984-1988.

Yıllar	Mevduat Oranları	Faiz	Cari Dengesi (Milyon ABD Doları)	İşlemler Toplam Hareketi (Milyon ABD Doları)[1]	Sermaye TCMB Rezervleri (Milyon Doları)	Döviz ABD GSYH*
1984	45		-1.439	1.075	3.482	61181164
1985	55		-1.013	1.741	3.279	63776134
1986	48		-1.465	2.124	4.347	68248101
1987	52		-0.806	1.891	5.212	74721925
1988	84		1.596	-0.958	6.428	76206292

Kaynak: TCMB EVDS ve DPT verilerinden derlenmiştir. * Milyon TL.

Tabloda 1984-1988 döneminde TCMB'nın döviz rezervlerinin 1985 yılı hariç sürekli arttığı, 1988'de ise cari işlemler dengesinin pozitif değer aldığı görülmektedir. 1984-1988 döneminde faiz oranlarında sürekli dalgalanma olduğu görülmektedir. 1984'de %45 olan faiz oranı 1988'de %84'e kadar yükselmiştir. Sözü edilen dönemin genel seyrinin tersi 1988'de cari işlemler dengesi pozitif değer alarak 1.596 milyon ABD doları olmuştur.

Şekil 1: Cari işlemler Dengesi ve Toplam Sermaye Hareketleri, 1984-1988.

Kaynak: Tablo 1'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Yükselen enflasyonu denetim altına alabilmek ve döviz spekülasyonunu önlemek amacına yönelik 4 Şubat 1988'de yeni ekonomik istikrar önlemleri alınmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 54). Söz konusu önlemleri ana hatlarıyla şu şekilde sıralamak mümkündür (Kazgan, 2009: 146-147):

[1]Toplam sermaye hareketi doğrudan yatırımlar, portföy hesabı, diğer yatırımlar-varlıklar, diğer yatırımlar-yükümlülükler hesaplarının toplamından oluşmaktadır.

- Ticari bankaların mevduat munzam karşılıkları ve mevduat faiz oranları yükseltilmiştir,
- Döviz kazancı ve ihracatı arttırıcı çeşitli önlemler alınmıştır,
- Dolaylı vergilerin arttırılmasıyla iç talebin kısılması amaçlanmıştır.

1980'li yılların sonunda yaşanan ekonomik olumsuzluklarda bir yandan 1980'li yılların başında tarımsal ürünleri destekleme ve sübvansiyonların azaltılması politikasının terk edilmesi ve popülist ekonomi politikaları diğer yandan mali disiplin sağlanmadan ve enflasyonu kontrol altına alınmadan sermaye piyasalarında sağlanan serbestleşme etkili olmuştur (Akyüz ve Boratav, 2003: 1549-1551).

TÜRKİYE'DE 1989 KARARLARI VE FİNANSAL SERBESTLEŞME

Türkiye'de 1980'den sonra uygulanan ekonomik reform sürecinin 1988'e gelindiğinde hızını kaybettiği görülmektedir. 1988'den itibaren ekonomik reformlar reel üretim kesimine yönelik değil, finans sektörüne yönelik politika değişiklikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu politika değişikliklerinin en önemlisi kuşkusuz 1989'da çıkartılan 32 Sayılı Kararname'dir. Bu kararname ile birlikte Türkiye ekonomisi küreselleşme sürecinde önemli bir adım atarak daha dışa açık bir ekonomi özelliği kazanmıştır (Yeldan, 2005: 39-40).

11 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 32 Sayılı Kararname ile sermaye hareketler serbestleştirilmiştir. 32 Sayılı kararname ile getirilen temel düzenlemeler şu şekildedir (TCMB, 2002: 16-17):

- Türkiye'de yerleşik kişiler, bankalar ve özel finans kurumlarından hiçbir sınırlama olmaksızın döviz alabilirler ve döviz bulundurmak için herhangi bir kısıtlamaya tabi değildirler,
- Türkiye'de yerleşik kişiler, Türkiye'de yerleşik olmayan kişilere verdikleri her türlü hizmet karşılığında aldıkları dövizi ülke içine getirebilirler,
- Yurt dışında yerleşik kişilerin İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) kote edilmiş ve SPK izniyle çıkarılmış her türlü menkul kıymeti almaları ve satmaları serbesttir,
- Türkiye'de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla, yabancı borsalarda kota edilmiş menkul kıymetleri; TCMB tarafından alım satımı yapılan yabancı para birimleri cinsinden hazine bonosu ve devlet tahvillerini satın almaları ve satmaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini yurt dışına transfer etmeleri serbesttir,
- Türkiye'de yerleşik kişilerin, yurtdışında menkul kıymet çıkarmaları, piyasaya sürmeleri ve satmaları serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışından menkul kıymet getirmeleri ve yanlarında yurtdışına çıkarmaları serbesttir,
- Yabancı sermayenin satışından ya da transferinden doğan gelirler bankalar ya da özel finans kurumları aracılığıyla ülke dışına transfer edilebilir,
- Yurt dışından döviz kredisi almak serbesttir,
- Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin TL hesap açtırmaları ve bu hesaplara ilişkin anapara ve faizleri TL ya da döviz olarak transfer etmeleri serbesttir,
- Gayrimenkul satışları üzerindeki yasak kaldırılmıştır ve gayrimenkul satışından elde edilen gelirin transfer edilmesi serbesttir,
- Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin döviz almaları, transfer ettirmeleri ve yurt dışına TL göndermeleri serbesttir,
- Bankalar ve özel finans kurumları ithalat, ihracat ve görünmez transferler dışında 500.000 ABD doları ya da eşdeğeri döviz tutarını aşan transferleri bildirmekle yükümlüdürler,
- Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışında temsilcilik ve irtibat büroları vb. açmaları serbesttir.

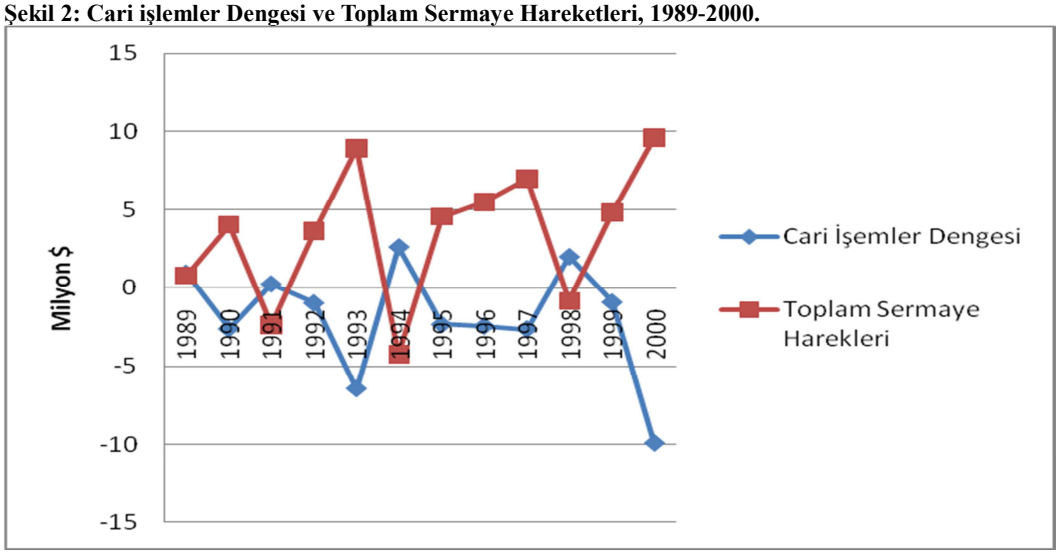
Finansal serbestleşme politikalarının arkasındaki itici güç, tasarrufları arttırarak ekonomik ekinliği geliştirmek ve sonuç olarak ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Ancak kısa dönem sermaye hareketleri finansal kırılganlığı arttırmakta ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde finansal krizlere neden olmaktadır (Balkan ve Yeldan, 2002: 39). Spekülatif sermaye girişi sayesinde ulusal para, döviz karşısında değer kazanmakta bu durum ihracatı olumsuz etkilerken ithalatı arttırmaktadır (Yentürk, 2005: 164).

Tablo 2: Türkiye Ekonomisi İçin Seçilmiş Göstergeler, 1989-2000.

Yıllar	Mevduat Oranları	Faiz	Cari Dengesi (Milyon ABD Doları)	İşlemler	Toplam Hareketi (Milyon ABD Doları)	Sermaye	TCMB Rezervleri (Milyon Doları)	Döviz	ABD GSYH*
1989	59		938		780		9.283		76498311
1990	59		-2.625		4.037		11.387		83578464
1991	73		250		-2.397		12.250		84352830
1992	74		-974		3.648		15.252		89400745
1993	75		-6.433		8.903		17.761		96590370
1994	96		2.631		-4.257		16.514		91320722
1995	92		-2.339		4.565		23.317		97887800
1996	94		-2.437		5.483		24.966		104745149
1997	97		-2.638		6.969		27.138		112631203
1998	96		2.000		-840		29.499		70203147
1999	47		-925		4.829		33.751		67840570
2000	46		-9.920		9.584		34.159		72436399

Kaynak: TUİK (2010), **İstatistik Göstergeler 1923-2009**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, s. 676; TCMB EVDS ve DPT verilerinden derlenmiştir. * Milyon TL. Not: 1989-1997 yılları GSYH 1987, 1998-2000 yılları 1998 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Şekil 2: Cari işlemler Dengesi ve Toplam Sermaye Hareketleri, 1989-2000.

Kaynak: Tablo 2'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Dış finansal serbestleşme sonucunda Türkiye'ye gelen sıcak para faiz oranlarını yükseltici ve TL'nin değerini arttırıcı bir süreci başlatmıştır. Yüksek faiz oranı ve aşırı değerli TL ülke içerisine sıcak para girişini de hızlandırmıştır. Bu süreç içinde Türkiye'ye yatırıma dönüşmeyen, yüksek getiri elde edip kısa sürede yurtdışına çıkan spekülatif bir sermaye akımı başlamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005: 516).

1989'da finansal serbestleşme ile bankaların kamu sektörünü fonlamaya başladıkları yeni bir dönem de başlamıştır. Bankacılık sistemi yüksek faiz ve aşırı değerli TL ile, uluslararası arbitraja dayalı kısa vadeli finansmandan kazanç elde etmeye yönelik hareket ederek reel sektöre kaynak sağlama işlevini ikinci plana atmıştır (Altay, 2003: 51). Boratav'a göre 32 sayılı Kararla başlayan sıcak para dönemi, yatırım oranlarının bir miktar aşınması da göz önüne alındığında tüketim harcamalarında artışa neden olmuştur. Tüketimde meydana gelen artışı tetikleyen faktörleri 1988-

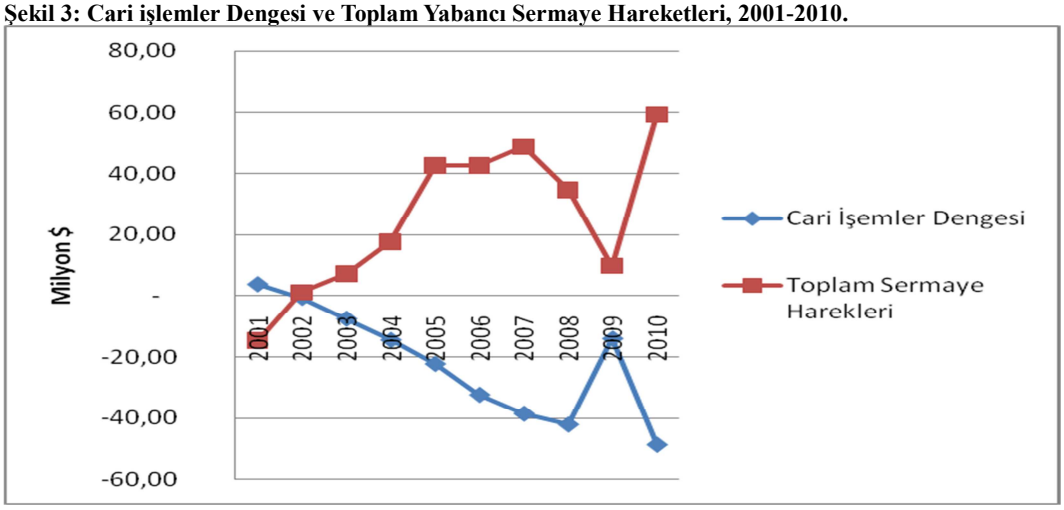
1993 döneminde meydana gelen ücret-maaş artışları, ucuzlayan ithalat, tüketim harcamalarının tüketici kredileriyle desteklenmesi olarak sıralamak mümkündür (Boratav, 2000: 154).

Tablo 3: Türkiye Ekonomisi İçin Seçilmiş Göstergeler, 2001-2010.

Yıllar	Mevduat Oranları	Faiz	Cari Dengesi (Milyon ABD Doları)	İşlemler Toplam Hareketi (Milyon ABD Doları)	Sermaye TCMB Rezervleri (Milyon Doları)	Döviz ABD	GSYH*
2001	63		3.760	-14557	30192		68309352
2002	48		-626	1172	38051		72519831
2003	29		-7515	7192	44957		76338193
2004	22		-14431	17702	53785		83485591
2005	20		-22198	42660	68744		90499731
2006	24		-32249	42689	90824		96738320
2007	21		-38434	48700	108258		101254625
2008	26		-41959	34558	114611		101921730
2009	16		-13991	9756	109212		97143611
2010	13		-48557	59221	106079		105680142

Kaynak: TUİK (2010), **İstatistik Göstergeler 1923-2009**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, s. 676; TCMB EVDS ve DPT verilerinden derlenmiştir. * Milyon TL. Not: GSYH 1998 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Şekil 3: Cari işlemler Dengesi ve Toplam Yabancı Sermaye Hareketleri, 2001-2010.

Kaynak: Tablo 3'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablodaki veriler ışığında 2006 ve 2008 yılları dışında faiz oranlarının sürekli azaldığı görülmektedir. Bu dönemde TCMB döviz rezervlerinin 2008'e kadar arttığı görülmektedir. TCMB'nın döviz rezervlerinin ve GSYH'nın 2009 ve 2010 da azaldığı görülmektedir.

SONUÇ

Türkiye ekonomisi 1980'den önce farklı ekonomi politikalarına yer verilmesine karşın, genel olarak kapalı bir ekonomi görünümü sergilemektedir. Türkiye ekonomisinde 1980'de köklü politika değişiklikleri yapılmıştır. 24 Ocak Kararlarıyla başlayan ekonomi politikası değişiklikleriyle ilk olarak ticari serbestleşme ve reel üretimin arttırılması amaçlanmıştır. Uygulanan finansal serbestleşme politikaları ise ticari serbestleşmeyi destekler nitelikte olmuştur. Bu kapsamda 1980 öncesi dönemde uygulanan sıkı finansal sınırlamaların, 1980'den itibaren çeşitli düzenlemelerle gevşetildiği görülmektedir. Ancak Türkiye ekonomisinde finansal serbestleşme 1989'da, Türkiye'de yerleşik

olmayanlara da yerleşik olanların finansal haklarını tanıyan 32 Sayılı Kararname ile başlamıştır.

Finansal serbestleşmenin temelinde tasarrufların teşvik edilerek ekonomik büyümenin sağlanması düşüncesi bulunmaktadır. Ancak finansal serbestleşme kısa dönem sermaye hareketliliğini arttırabilmekte bu durum da finansal krizlere neden olmaktadır. Spekülatif sermaye girişi sayesinde ulusal para değer kazanmakta, sonuç olarak ihracat olumsuz etkilenirken, ithalat artmaktadır. Dış finansal serbestleşme sonucunda Türkiye'ye gelen sıcak para faiz oranlarını yükseltici ve TL'nin değerini arttırıcı bir süreç başlatmıştır. Değerlenen TL ve yüksek faizler Türkiye'ye sıcak para girişini de hızlandırmıştır.

Finansal serbestleşme teorisinin temelinde, finansal serbestleşme ile tasarrufların artacağı, artan tasarrufların daha verimli alanlarda kullanılacağı, yatırımların artarak ekonomik büyümenin destekleneceği görüşü bulunmaktadır. Finansal serbestleşmenin tarihsel süreci incelendiğinde gelişmiş ülkelerde genel hatlarıyla başarıya ulaşan finansal serbestleşmenin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için benzer sonuçlar oluşturmadığı görülmektedir. Finansal serbestleşme sonucunda Türkiye'ye yönelik spekülatif sermaye hareketleri artmış, bu artış ekonomik kırılganlığı da arttırmıştır. Türkiye'nin finans sisteminin alt yapısını güçlendirerek, finansal derinliğin sağlanmasına yönelik politikalar uygulaması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin önemli bir bölümünün spekülatif sermaye olduğu görülmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının spekülatif olmaktan ziyade, doğrudan yabancı yatırımlar yönünde oluşmasını sağlayacak ekonomi politikaları önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Y. ve Boratav, K. (2003), "The Making of the Turkish Financial Crisis", *World Development*, Vol. 31, Issue 9, pp. 1549-1566.
Altay, N. O. (2003), "Türk Ekonomisindeki İstikrarsızlığın Bankacılık Sektörüne Etkileri**",** *Ekonomik Yaklaşım,* Cilt: 14, Sayı 48, ss. 45-58.
Balkan, E. ve Yeldan E. (2002), "Peripheral Development Under Financial Liberalization: The Turkish Experience", *The Ravages of Neo-Liberalism*, Ed. Neşecan Balkan, Sungur Savran, Nova Science Publishers, Inc., pp. 39-54.
Boratav, K. (2006), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, 10. Baskı, Ankara, İmge Kitapevi.
Boratav, K. (2000), *Yeni Dünya Düzeni Nereye*, Ankara, İmge Kitapevi.
Binay, Ş. ve Kunter K. (1998), *Türkiye'de Mali Serbestleşme Çabalarında Merkez Bankasının Rolü 1980-1997,* Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No: 9803.
Devlet Planlama Teşkilatı-DPT (1973), *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977),* Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
Devlet Planlama Teşkilatı-DPT (1968), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972),* Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
Devlet Planlama Teşkilatı-DPT, (1963), *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967),* Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
Duman, K. (2004), "Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi,* Sayı: 8, ss. 38-61.
Edıson, J. H. ve Kleın, W. M. ve Rıccı, L. ve Sloek, T. (2002) "Capital Account Liberalization and Economic Performance: Survey and Synthesis", Natıonal Bureau of Economic Research, *Working Paper 9100*, 2002, pp. 1-39
Eroğlu, N. (2002), "Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri", *Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, Ed. Alkan Soyak, İstanbul, Om Yayınevi, ss. 13-50.
Eser, K. (1993), "Mali Baskı Altındaki Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Liberalizasyon Politikalarının Etkinliği", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 10, ss. 83-100.
Galındo, A. ve Mıcco A. ve Ordonez G. (2002), "Financial Liberalization and Growth: Empirical Evidence", *Inter-American Development Bank*, pp. 1-35.
İnandım, Ş. (2005), "Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri İle Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği", *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi,* Ankara.
Jha, R. (2003), *Macroeconomics For Developing Countries*, 2nd Edition, Routledge Taylor&Francis Group.
Kamınsky, G. L. ve Schmukler, L. S. (2003), "Short-Run Pain, Long-Run Gain: The Effects of Financial Libealization", *IMF Working Paper WP/03/34,* pp. 1-60.
Kazgan, G. (2009), *Tazimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Kepenek, Y. ve Yentürk N. (2005), *Türkiye Ekonomisi*, 17. Basım, İstanbul, Remzi Kitapevi.

Kopıts, G. (1987), *Structural Reform, Stabilization, and Growth in Turkey*, Occasional Paper 52, International Monetary Fund.
Köne, A. Ç. (2003), "Para-Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örneği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 233-246.
Korkmaz, T. ve Çevik, E. İ. ve Birkan, E.(2010), "Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", *Journal of Yaşar University,* Vol. 5, No. 17 ss. 2821-2831.
Mıhçı, S. (2000), "Finansal serbestleşme Sonrası Türkiye Ekonomisi", *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, ss. 83-107.
Neely, J. C. (1999), "An Introduction to Capital Controls",*Federal Reserve Bank of ST. Louis Review,* pp. 13-30.
Özbilen, Ş. (2000), "Finansal Deregülasyonun Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Finans Dünyası,* Sayı: 131, ss. 72-76.
Özer, M. (2003), "Financial Liberalization in Turkey During the Period 1980-2000", *Journal of Economic Cooperation*, Vol. 24, No. 2, 2003, pp. 1-36.
Parasız, İ. (1998), *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları,* Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları.
Prasad, S. E. ve Rogoff, K. ve Wei, S.J. ve Köse, M. A. (2003), "Effects of Financial Globalization on Developing Countries: Some Empirical Evidence", *Occasional Paper 220*, International Monetary Fund.
Seyidoğlu, H. (2003), "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 141-156.
Sönmez, M. (1992), *100 Soruda 1980'lerden 1990'lara Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi,* İstanbul, Gerçek Yayınevi.
Sönmez, S. (2003), "Türkiye'de Finansal Serbestlik: İstikrarsızlık Faktörü Mü? Kalkınmanın İtici Gücü Mü?", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt:14, Sayı:49, ss. 210-224.
Şahin, H. (2009), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi- Bu Günkü Durumu*, 10. Baskı, Bursa, Ezgi Kitapevi.
Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası-TCMB (2002), *Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını.
Türkiye İstatistik Kurumu-TUİK (2010), *İstatistik Göstergeler 1923-2009*, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını.
Uludağ, İ. ve Arıcan E. (2003), Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama, İstanbul, Der Yayınları
Wıllıamson, J. ve Mahar, M. (2002), *Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Güven Delice, Ankara, Liberte Yayınları.
Yeldan, E. (2005), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme,* 11. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
Yentürk, N. (2005), *Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler,* İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Yentürk, N. (1997), "Finansal Serbestlik ve Makroekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 8, Sayı 27, ss. 131-256.

MODEL BELİRLEMESİ, ÖRNEKLEM HACMİ VE TAHMİN YÖNTEMİNİN YAPISAL EŞİTLİK MODELLERİ UYUM ÖLÇÜTLERİNE ETKİSİ[1]

Rana ŞEN
Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, ranasen@ogu.edu.tr

Veysel YILMAZ
Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, vyilmaz@ogu.edu.tr

ÖZET: Yapısal Eşitlik modelleri (YEM), ortaya çıkışı 1970'lere dayanan yeni bir metottur. Birçok araştırmacı tarafından, psikolojide, sosyolojide, biyolojide, eğitim araştırmalarında, politik bilimlerde ve pazarlama araştırmalarında kullanılmaktadır. YEM gözlenen değişkenlerin lineer bileşimi olarak yazılabilen çok sayıda içsel ve dışsal gizil değişkeni birlikte ele alan bir modelleme yöntemidir. Bu yüzden, YEM araştırmalarında model uyumunun değerlendirilmesi zorlu bir konudur. YEM'de model uyumunun deneysel olarak değerlendirilmesi ve istatistiksel tahminlerin elde edilmesinde Monte Carlo (MC) simülasyonu yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, model belirlemesinin, örneklem hacminin ve tahmin yönteminin YEM'de kullanılan uyum ölçütlerine etkisi, bir MC simülasyonu düzenlenerek araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Eşitlik Modellemesi, Uyum Ölçütleri, Model Belirlemesi, Monte Carlo Simülasyonu.

EFFECTS OF MODEL MISSPECIFICATION, SAMPLE SIZE AND ESTIMATION METHODS ON STRUCTURAL EQUATION MODELING FIT INDICES

ABSTRACT: Structural Equation Modeling (SEM) is a relatively new method, having its roots in the 1970s. Most applications have been in psychology, sociology, the biological sciences, educational research, political science, and market research. SEM is a modeling technique that can handle a large number of endogenous and exogenous variables, as well as latent variables specified as linear combinations of the observed variables. Because of this reason, the assessment of model fit in structural equation modeling (SEM) has long been a difficult issue in SEM applications. The use of Monte Carlo (MC) simulations for empirical assessment of statistical estimators and model fit is becoming more common in structural equation modeling. In this study, a Monte Carlo simulation study was conducted to investigate the effects on structural equation modeling (SEM) fit indices of, model specification, sample size and estimation method.

Keywords: Structural Equation Modeling, Fit Indices, Model Misspecification, Monte Carlo Simulation

GİRİŞ

Yapısal Eşitlik Modelleri (YEM), gözlenen (observed) ve gizil (latent) değişkenleri beraber ele alan çok değişkenli istatistiksel bir yöntemdir.

YEM, gizil değişkenler arasında nedensellik yapısının var olduğunu ve gizil değişkenlerin gözlenen değişkenler aracılığıyla ölçülebildiğini varsayar (Yılmaz, 2004). Ayrıca YEM, dolaylı ve doğrudan etkileri birlikte ele alarak önerilen modelin test edilmesini ve geliştirilmesini sağlar (Kline, 2005; Raykov and Marcoulides, 2006). YEM'de modelin yanlış belirlenmesi, örneklem hacminin büyüklüğü ve kullanılan parametre tahmin yöntemi gibi faktörler önerilen modelin uyum düzeyini yakından etkilemektedir. YEM'de verinin önerilen modele uyumu hesaplanan çeşitli uyum ölçütleri ile değerlendirilir. Bu uyum ölçütleri yukarıda ifade edilen faktörlerinden etkilenmektedir. Bu çalışmada, bahsedilen faktörlerin model uyumunu etkileme düzeyi simülasyon çalışmasıyla belirlenmeye çalışılmıştır.

YEM'de model uyumunun değerlendirilmesinde kullanılan uyum ölçütleri, son yıllarda teorik ve deneysel çalışmaların odak noktası olmuştur (Fan and Sivo, 2005). Uyum ölçütlerinin performansları, örneklem hacmi, tahmin

[1] Bu makale Arş.Gör.Rana Şen'in Prof.Dr.Veysel Yılmaz'ın danışmanlığında yaptığı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

yöntemi, modelin doğru ya da yanlış belirlenmesi, normallik varsayımlarının sağlanıp sağlanamaması durumlarına göre çeşitli simülasyon çalışmalarıyla incelenmiştir. YEM çalışmalarında, özellikle son yıllarda sıkça rastladığımız MC simülasyonu, belirli şartlar altında uyum ölçütlerinin performanslarının değerlendirilmesi amacıyla veri üretiminde kullanılan bir simülasyon yöntemidir (Paxton et.al., 2001).

Daha önceki çalışmalarda, örneklem hacmi, tahmin yöntemi, model belirlemesi ve farklı veri setleri gibi durumların uyum indeksleri üzerine etkisi araştırılmıştır (Gerbing and Anderson, 1993; Marsh, et.al., 1996; Fan and Wang, 1998; Fan, et.al., 1999). Daha sonra benzer çalışmalar, Monte Carlo simülasyonuna doğru kaymıştır (Hu and Bentler 1998, 1999; Yu and Muthen, 2002; Enders and Finley, 2003 gibi). Bu alandaki en etkili çalışmalar Hu and Bentler (1998, 1999) tarafından yapılmıştır. Monte Carlo similasyonuna dayanan diğer çalışmalar (Enders and Finley, 2003; Fan and Sivo, 2005; Marsh, et. al., 2004; Sivo, et. al., 2006), bazı potansiyel sorunlara dikkat çekmiş ve sonuçlarını Hu and Bentler (1998, 1999)'in bulduğu bulgularla ilişkilendirmişlerdir.

Bearden ve arkadaşları (1982), çalışmasında her biri üç gözlenen değişkenden oluşan iki (bir içsel bir dışsal) gizil değişkenli ve dört gizil (iki içsel iki dışsal) değişkenli iki model ele almışlardır. Simülasyon, 25, 50, 75, 100, 500, 1000, 2500, 5000 ve 10000 örneklem hacimlerinde, normallik varsayımı altında, ML yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

La Du and Tanaka (1989), yaptıkları simülasyon çalışmada, bilinen bir kitle modelinden yararlanarak, öncelikle normallik varsayımı altında, 35, 100 ve 300 örneklem hacimlerinde, ML ve GLS tahmin yöntemlerini kullanarak, model belirlemenin üç farklı durumu için (doğru model, yanlış model, aşırı yanlış model) her biri üç gözlenen değişken tarafından açıklanan iki gizil değişkenli (biri içsel biri dışsal) modeli ele almışlardır. Daha sonra, yine aynı koşullar altında sadece verilerin dağılımını normalden uzaklaştırarak örneklem hacminin 70, 200, 600 olduğu durumu ele almışlardır. Modelin uyumunun değerlendirilmesinde, NFI ve GFI uyum indekslerini kullanılmıştır.

Mulaik ve arkadaşları (1989), yaptıkları çalışmada, altı faklı model belirleme durumunu (sırasıyla, null model, ilişkisiz model, yanlış model, doğru model, ölçüm modeli ve doymuş (saturated) model) ele almışlardır. Bu modelleri $\mathcal{X}^2/sd$ ve NFI, PNFI, NFI2, PNFI2, GFI, PGFI, AGFI, AIC uyum indeksleri yardımıyla değerlendirmişlerdir.

Bentler (1990), yaptığı simülasyon çalışmasında, her biri iki gözlenen değişkenden oluşan bir dışsal ve iki içsel gizil değişkenli modeli ele almışlardır. Normallik varsayımı altında, ML tahmin yöntemi kullanılarak, 50, 100, 200, 400, 800 ve 1600 örneklem hacimlerinde, modelin doğru ve yanlış belirlendiği durumlar ayrı ayrı dikkate alınarak, karşılaştırmalı (comperative) uyum ölçütleri (CFI, FI, NFI, NNFI, CFIW, FIW, NFIW, NNFIW)'nin performansları değerlendirilmiştir.

Fan ve diğerleri (1999)'nin çalışmasında $\mathcal{X}^2$, GFI, AGFI, CFI, NNFI, NFI, IFI, Rho1, CENTRA ve RMSEA uyum indekslerini ML ve GLS yöntemlerine göre değerlendirmişlerdir. Çalışmada doğru model, az yanlış (slightly misspecified) model ve orta derecede yanlış (moderately misspecified) model olmak üzere 3 durum ele alınmıştır. Örneklem hacmi 50 ila 1000 arasında değişmektedir.

Schermelleh-Engel ve arkadaşları (2003), yaptıkları simülasyon çalışmasında, ikisi doğru, ikisi yanlış model olmak üzere dört model kullanmışlardır. Çalışmada kullanılan parametre tahmin yöntemleri En Çok Olabilirlik (Maximum Likelihood - ML) ve Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler (Weighted Least Squares - WLS)'dir. Örneklem hacmi sabit ve 200 olarak alınmıştır.

Fan ve Fan (2005), çalışmasında, ML ve GLS tahmin yöntemlerini kullanarak, model belirlenmesini doğru ve yanlış model olarak ele almışlar ve 100, 200, 500 ve 1000 örneklem hacimlerinde simülasyonu tasarlamışlardır. Ayrıca verilerin normal dağıldığı ve normal dağılmadığı durumları ele almışlardır. Uyum indekslerinin performanslarını bu kriterlere göre değerlendirilmiştir.

Fan ve Sivo (2007), yaptıkları çalışmada, 3 farklı model kullanmışlardır. Bunlardan ikisi DFA (Doğrulayıcı Faktör Analizi) modeli iken, biri YEM modelidir. Her bir model, model belirlemenin 3 farklı durumuna (doğru model, yanlış model, aşırı yanlış model) göre ele alınmıştır. Çalışmanın devamında bir DFA ve bir YEM modeli daha çalışmaya

eklenmiştir. Veriler çok değişkenli normal dağılımdan üretilmiş ve parametre tahmin yöntemi olarak ML kullanılmıştır. Örneklem hacmi, 100 ile 1000 arasında 100'er birim aralıklarla değişen 10 durum olarak ele alınmıştır.

Mahler (2011), yaptığı çalışmada, YEM'de kullanılan uyum indekslerinin, davranışlarını, model belirlemesi ve değişkenlerin durumlarına göre değerlendirmiştir. Tek gizil değişkenli, iki gizil değişkenli ve üç gizil değişkenli farklı faktör yüklerine sahip DFA modelleri ele alınmıştır.

Bu çalışmada amaç, normallik varsayımı altında, model belirlemesi, tahmin yöntemi ve örneklem hamine göre, YEM'de en sık kullanılan uyum indekslerinin performanslarını değerlendirmektir. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, uyum ölçütlerini etkileyen üç faktörün birden ele alınması ve en çok kullanılan 11 uyum ölçütünün bu faktörler açısından değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmenin, okuyucuya hangi durumda hangi uyum ölçütünün kullanılması gerektiği hakkında yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Yapısal Eşitlik Modelleri

Yapısal eşitlik modelleri, yapısal modelin ve ölçüm modelinin birleşiminden oluşur. Yapısal model, gizil değişkenler arasındaki ilişkileri özetleyen yapısal eşitlikleri içerir. Modelde yer alan tüm yapısal eşitlikler yapısal ilişkileri tanımlar. Yapısal model, matris notasyonuyla, Eşitlik 1'de verildiği gibidir (Sharma, 1996; Bollen, 1989; Kaplan, 2000).

$$\eta = B\eta + \Gamma\xi + \zeta \tag{1}$$

Eşitlik 1'de m: içsel gizil değişken sayısı, n: dışsal gizil değişken sayısı olmak üzere, $\eta : mx1$ boyutlu içsel gizil değişken vektörünü, $B : mxm$ boyutlu, ana diagonali sıfır olan içsel gizil değişkenler arasındaki katsayılar matrisini, $\Gamma : mxn$ dışsal gizil değişkenlerle içsel gizil değişkenler arasındaki katsayılar matrisini, $\xi : nx1$ boyutlu dışsal gizil değişken vektörünü, $\zeta : mx1$ boyutlu gizil hata terimleri vektörünü göstermektedir.

Yapısal modele ait varsayımlar: $E(\eta) = 0$, $E(\xi) = 0$, $E(\zeta) = 0$, $(1 - B)$ tekil olmayan matris, ξ ile ζ'lar ilişkisiz ve $Var(\zeta_i)$'ler sabit. Yapısal modelin eşitliklerle gösterimi Eşitlik 2'de verildiği gibidir.

$$\eta_1 = \gamma_{11} + \xi_1 + \zeta_1 \tag{2}$$

$$\eta_2 = \beta_{21}\eta_1 + \gamma_{21}\xi_2 + \zeta_2 \tag{3}$$

Ölçüm modeli ise, gözlenen değişkenlerle bağlı oldukları gizil değişkenler arasındaki ilişkileri tanımlayan eşitlikleri içerir. Ölçüm modeli, matris notasyonuyla Eşitlik 4 ve Eşitlik 5'de verildiği gibidir.

$$Y = \Lambda_y\eta + \varepsilon \tag{4}$$

$$X = \Lambda_x\xi + \delta \tag{5}$$

Eşitlik 4 ve Eşitlik 5'de, p: içsel gizil değişkenlerin ölçümünde kullanılan gözlenen değişken sayısı, q: dışsal gizil değişkenlerin ölçümünde kullanılan gözlenen değişken sayısı olmak üzere, $Y : px1$ boyutlu içsel gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenler vektörünü, $\Lambda_y : pxm$ boyutlu içsel gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenlerin katsayılar matrisini (faktör yükleri ya da yapısal katsayılar matrisi), $\varepsilon : px1$ boyutlu içsel gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenlerin hata vektörünü, $X : qx1$ boyutlu dışsal gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenler vektörünü, $\Lambda_x : qxn$ boyutlu dışsal gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenlerin katsayılar matrisini (faktör yükleri yada yapısal katsayılar matrisi), $\delta : qx1$ boyutlu dışsal gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenlerin hata vektörünü göstermektedir.

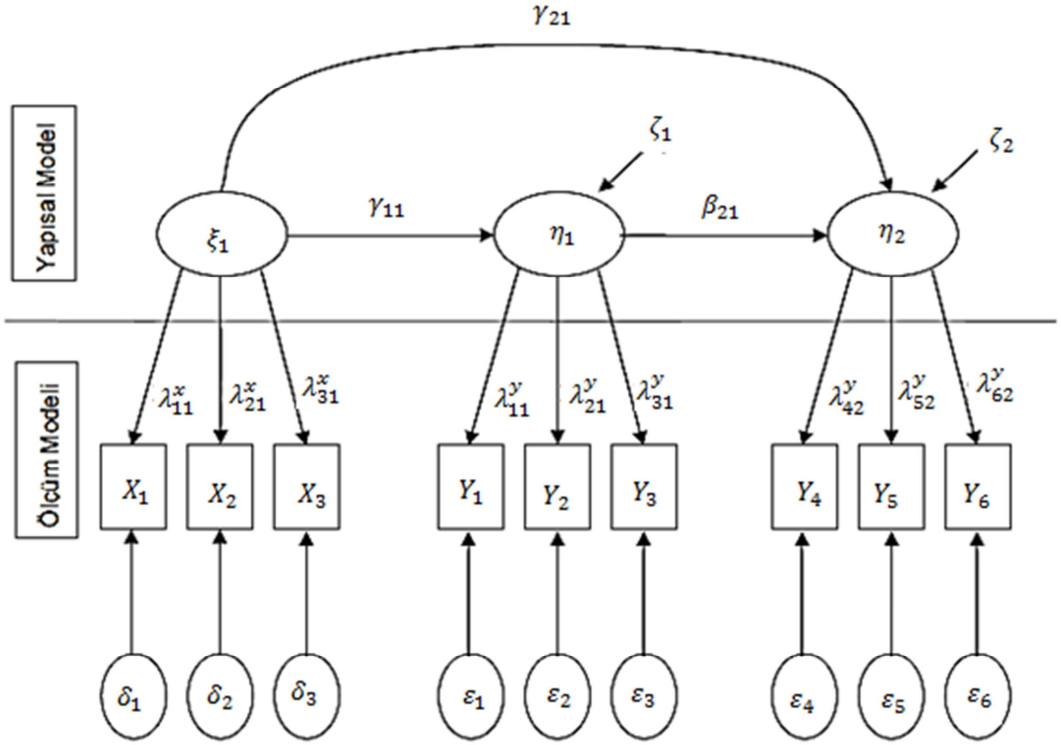
Ölçüm modeline ait varsayımlar: $E(\eta) = 0$, $E(\xi) = 0$, $E(\varepsilon) = 0$, $E(\delta) = 0$, ε ile δ, ξ ve η'lar ve δ ile ε, ξ ve η'lar ilişkisiz. Ölçüm modelinin eşitliklerle gösterimi Eşitlik 6-8 'de verildiği gibidir.

$$X_1 = \lambda_{11}^{x}\xi_1 + \delta_1 \quad (6)$$

$$X_2 = \lambda_{21}^{x}\xi_1 + \delta_2 \quad (7)$$

$$X_3 = \lambda_{31}^{x}\xi_1 + \delta_3 \quad (8)$$

Görsel gösterimle, yapısal modelden ve ölçüm modelinden oluşan bir yapısal eşitlik modeli örneği Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1. Bir Yapısal Eşitlik Modeli Örneği

Yapısal Eşitlik Modellerinde Monte Carlo Simülasyonu

YEM'de, MC simülasyonu, örneklem hacmi, model karmaşıklığı, model belirlemesi, değişkenlerin dağılımları ve tahmin yöntemleri gibi model uyumunu etkileyen faktörlerin farklı kombinasyonları söz konusu olduğunda, uyum ölçütlerinin değerlendirilmesi için mükemmel bir yöntemdir. MC simülasyonunda ele alınacak sayısız faktörle, söz konusu birçok durum değerlendirilebilir. Bu sebeple, MC simülasyonun YEM araştırmalarında kullanımı hızlı bir şekilde artmıştır (Paxton et.al., 2001).

Monte Carlo simülasyonun amacı, teorik olarak desteklenen araştırma sorusuyla deneysel dizayn arasındaki optimal eşleşmeyi veren yapıyı (modeli) elde etmektir. Bu yüzden, öncelikle, çalışmanın amacı kapsamında geliştirilen araştırma sorusu belirlenecek ve ardından bu amacı temsil eden model ortaya konulacaktır.

Bu çalışmada izlenecek yol, sırasıyla, çalışmasının amacının amacına uygun modelin oluşturulması, oluşturulan modele ilişkin deneysel şartların belirlenmesi, belirlenen şartlar altında simülasyonun çalışmasının yürütülmesi ve çalışma sonucunda elde edilen sonuçların yorumlanması şeklindedir.

Bu simülasyon çalışmasının amacı, normallik varsayımı altında, belirli şartlara göre, YEM'de en sık kullanılan uyum indekslerinin performanslarını değerlendirmektir. Uyum indekslerinin performanslarını etkileyeceği düşünülen bu şartlar, bu çalışma kapsamında 3'e ayrılabilir:

1) Modelin belirlenmesi (model missspecification): Model 0 ile 4 arasında sıralı ölçek ile sınıflandırıldığında 0: doğru model, 1: az yanlış model, 2: orta derecede yanlış model, 3: yanlış model, 4: çok yanlış model 'i temsil etmektedir. Bu çalışmada ele alınan modeller: 0, 1 ve 2 ile temsil edilen modellerdir.

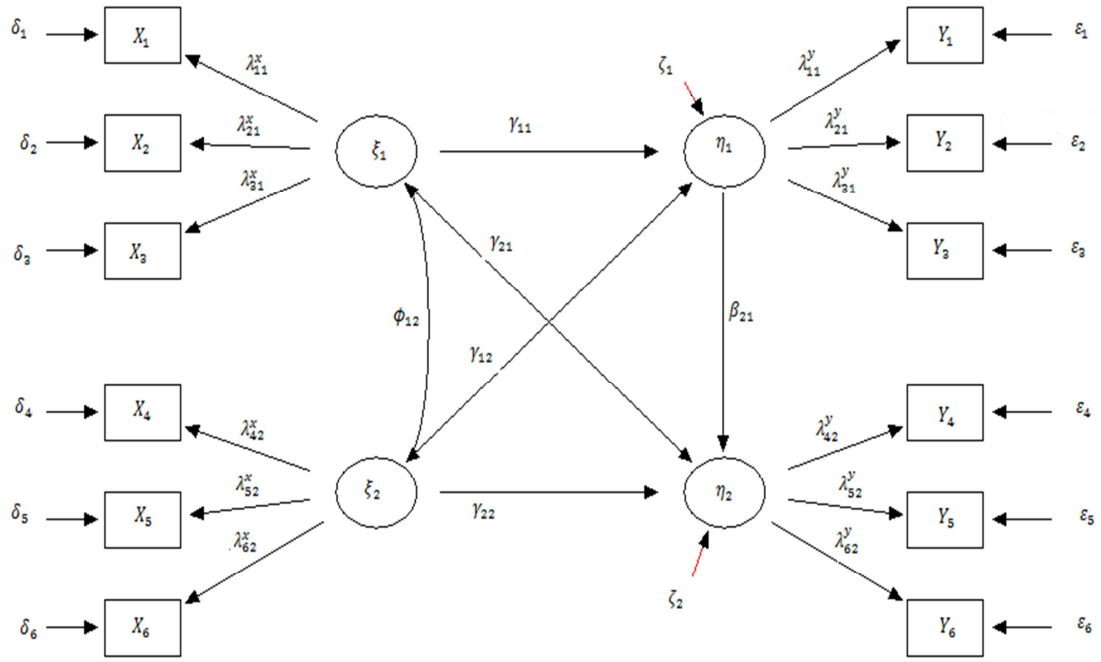
2) Tahmin yöntemleri: ML, GLS ve LS.

3) Örneklem hacmi: 50, 100, 200, 400, 800 ve 1600.

O halde araştırma sorusu "YEM'de model belirleme, örneklem hacmi ve tahmin yöntemine göre uyum ölçütlerinin performansları nasıl değişir?" ya da "Uyum indekslerinin performanslarını etkileyen faktörler nelerdir?" şeklinde oluşturulabilir.

a) Modelin Oluşturulması

MC simülasyonunun en önemli basamağı, araştırma sorusunu temsil eden modeli oluşturmaktır. Bu çalışmada, 2'si içsel, 2'si dışsal olmak üzere 4 gizil değişkenli bir YEM ele alınmıştır. Modelde, her gizil değişken 3 gözlenen değişkenden oluşmaktadır. Bu çalışmada, temsiliyet açısından, orta karmaşıklıkta sayılabilecek bir model kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan model, Bearden ve diğerleri (1982)'nin çalışmasından alınmıştır. Simülasyon çalışmasında kullanılacak doğru model Şekil 4'deki gibidir.

Şekil 2. Model

Şekil 2 ile temsil edilen Yapısal Eşitlik Modeli

$$y = \Lambda_y \eta + \varepsilon$$

$$x = \Lambda_x \xi + \delta$$

$$\eta = B\eta + \Gamma\xi + \zeta$$

olmak üzere, denklemde yer alan parametreler Eşitlik 9-14 ile gösterilmiştir.

$$\Lambda_x{}^T = \begin{bmatrix} \lambda_{11}^x & \lambda_{21}^x & \lambda_{31}^x & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & \lambda_{42}^x & \lambda_{52}^x & \lambda_{62}^x \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0{,}78 & 1{,}57 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1{,}09 & 1{,}23 \end{bmatrix} \quad (9)$$

$$\Lambda_y{}^T = \begin{bmatrix} \lambda_{11}^y & \lambda_{21}^y & \lambda_{31}^y & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & \lambda_{42}^y & \lambda_{52}^y & \lambda_{62}^y \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0{,}80 & 1{,}05 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1{,}43 & 1{,}46 \end{bmatrix} \quad (10)$$

$$\Gamma = \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0{,}61 & 0{,}62 \\ 0{,}34 & 0{,}34 \end{bmatrix} \quad (11)$$

$$\Theta_\delta(diagonal) = [\delta_1 \ \delta_2 \ \delta_3 \ \delta_4 \ \delta_5 \ \delta_6] = [0{,}43 \ 0{,}35 \ 0{,}39 \ 0{,}43 \ 1{,}06 \ 0{,}30] \quad (12)$$

$$\Theta_\varepsilon(diagonal) = [\varepsilon_1 \ \varepsilon_2 \ \varepsilon_3 \ \varepsilon_4 \ \varepsilon_5 \ \varepsilon_6] = [0{,}36 \ 0{,}81 \ 0{,}58 \ 0{,}55 \ 1{,}58 \ 0{,}39] \quad (13)$$

$$\beta_{21} = 0{,}24 \, , \zeta_1 = 0{,}79 \ \zeta_2 = 0{,}71 \, , \phi_{12} = 0{,}5 \quad (14)$$

b) Deney Şartlarının Belirlenmesi

Simülasyon çalışmasında kullanılacak deneysel şartlar, araştırma sorusuna dayanak oluşturduğu için önemlidir. Araştırma sorusunu destekleyen deneysel şartlar, bu çalışmada 3 başlık altında incelenmiştir: Modelin Belirlenmesi, Tahmin Yönteminin Belirlenmesi ve Örneklem Hacminin Belirlenmesi.

Model belirlenmesi 3 boyutta (doğru model, az yanlış model ve orta derecede yanlış model), tahmin yöntemleri 3 boyutta (ML, GLS ve LS) ve örneklem hacmi 6 boyutta (50, 100, 200, 400, 800 ve 1600) ele alınmış ve dolayısıyla 54 (3x3x6=54) tasarım belirlenmiştir. Çalışmada çoğaltma (replikasyon) sayısı 200'dür. Bu tasarıma göre her bir uyum ölçütü için 10800 (54x 200=10800) çoğaltma yapılmıştır. Yineleme (iterasyon) sayısı ise 25 olarak belirlenmiştir.

c) Modelin Belirlenmesi

YEM ile ilgili simülasyon çalışmalarında ele alınan önemli bir kriter modelin doğruluğunu değiştirmektir. Tahmin yöntemleri, uyum ölçütleri ve diğer faktörler üzerinde, model belirlemenin etkisi kayda değer derecede önemlidir (Paxton et.al.,2001).

Bu çalışmada Şekil 4'de verilen doğru modele ek olarak iki model daha ele alınmıştır. Bu iki model, doğru modelin bozulmasıyla elde edilen, az ve orta derecede yanlış modellerdir.

Az Yanlış Model: Doğru modelin path diyagramındaki mevcut yollardan birinin silinmesiyle elde edilmiştir. Yani bu modelde, doğru modeldeki mevcut ilişkilerden biri yok sayılmıştır. $\gamma_{12} = 0$.

Orta Derecede Yanlış Model: Az yanlış modele ek olarak, doğru modeldeki mevcut yollardan birinin daha silinmesiyle elde edilmiştir. Yani bu modelde, doğru modeldeki mevcut ilişkilerden ikisi yok sayılmıştır. $\gamma_{12} = 0$, $\gamma_{22} = 0$.

d) Tahmin Yöntemlerinin Belirlenmesi

Simülasyon çalışmalarında, tahmin yöntemlerinin uyum indekslerine etkisi son zamanlarda çalışmalarda sıkça yer almaktadır.

Bir parametre tahmin yönteminin seçimi, modelin seçimine, tahmin yöntemlerinin varsayımlarına, örneklem hacmine, değişkenlerin ölçüm düzeylerine ve değişkenlerin dağılımına bağlıdır (Golob, 2003).

Bu çalışmada, çok değişkenli normal dağılımdan türetilmiş veriler kullanıldığı için, normallik varsayımını temel alan parametre tahmin yöntemleri incelenmiştir. Bu tahmin yöntemleri ML, GLS ve LS'dir.

e) Örneklem Hacminin Belirlenmesi

Paxton ve diğerleri (2001), simülasyonda uyum ölçütlerini etkileyen en önemli faktörün örneklem hacmi olduğunu söylemiştir. Uyum ölçütlerinin küçükten büyüğe doğru değişen örneklem hacimlerine verdiği tepkilerin bilinmesi önemlidir. Bu bilgi, pratikte, belirli şatlar altında hangi örneklem hacminin tercih edilmesi gerektiğine yardımcı olur.

Araştırmacılar, ele alacakları örneklem hacmi konusunda geniş bir seçeneğe sahiptirler. Fakat önemli bir nokta, küçük örneklem hacimlerinin $(N < 100)$ de değerlendirilmesi gerektiğidir. Çünkü mevcut çalışmalarda, küçük örneklem hacimlerinde, tahmin yöntemlerinin ve model belirlemesinin performasları hakkında çok fazla bilinmeyen vardır. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda, küçük örneklem hacimlerinde uygun olmayan çözümlere çokça rastlandığı için, bu örneklem hacminin sonuçları çalışma kapsamında değerlendirilememiştir (Örneğin, Fan, et.al.,1999).

Bu çalışmada incelenen örneklem hacimleri 50, 100, 200, 400, 800 ve 1600 şeklindedir. Bu örneklem hacimlerinin seçilmesinde Bentler (1990)'ın çalışmasından esinlenilmiştir.

Simülasyonun Yürütülmesi ve İstatistiksel Analiz

Bu çalışmada kullanılan veriler, EQS (Versiyon 6.2) paket programı yardımıyla çok değişkenli normal dağılımdan üretilmiştir.

Veriler hangi paket programda üretilirse üretilsin, simülasyonun performansı değerlendirilmelidir. Rassal seçimle istenilen sayıda veri üretilebilir, fakat bunlardan bazıları problemli olabilir. Özellikle, üretilen veri yakınsak olmayabilir ya da yanlış çözüme yakınsayabilir (Paxton et.al, 2001). Yakınsak olmayan çözümlerin sayısı, şüphesiz ki, izin verilen iterasyon sayısına bağlıdır. Bu çalışmada, iterasyon sayısı 25 olarak alınmıştır. Yine de yakınsak olmayan çözümlerle karşılaşılmış ve bu çözümler çalışmadan çıkartılmıştır. Bunun yanı sıra uygun olmayan çözümler de analizden çıkartılmıştır.

Simülasyon sonuçlarının değerlendirilmesinde Faktöriyel ANOVA kullanılmıştır. Faktöriyel ANOVA için SPSS paket programından yararlanılmıştır. Bağımlı değişkenler uyum ölçütleri, bağımsız değişkenler ise model belirlemesi, tahmin yöntemleri ve örneklem hacmi olarak ele alınmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan çoklu karşılaştırmalar için Bonferroni testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Elde edilen simülasyon sonuçlarının %5,24 (566/10800)'ü yakınsak olmayan ve uygun olmayan çözümler içerdiğinden çalışmadan çıkartılmıştır.

Model belirlemesi, örneklem hacmi ve tahmin yönteminin çalışmada kullanılan uyum ölçütleri ($\mathcal{X}^2$, GFI, AGFI, IFI, MFI, NFI, NNFI, CFI, RMR, SRMR ve RMSEA) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olup olmadığı $\alpha = 0{,}05$ anlam düzeyinde Faktöriyel ANOVA ile araştırılmıştır. Bu faktörlerin her bir uyum ölçütüne ilişkin ana etkileri, ikili ve üçlü etkileşimlerine ait p (sig.) değerleri Tablo 1 'de verilmiştir. Faktöriyel ANOVA sonucunda anlamlı bulunan her bir faktörün her bir uyum ölçütüne ait ikili karşılaştırmaları Bonferfoni testi ile yapılmıştır. Model belirlemesine ait ikili karşılaştırma sonuçları Tablo 2 ile, örneklem hacmine ait ikili karşılaştırmaların sonuçları Tablo 3 ile, tahmin yöntemlerine ait ikili karşılaştırma sonuçları ise Tablo 4 ile verilmiştir.

Tablo 1. Uyum Ölçütlerinin p Değerleri

p (sig.) Etkileşimler	Uyum Ölçütleri										
	χ^2	GFI	AGFI	IFI	MFI	NFI	NNFI	CFI	RMR	SRMR	RMSEA
Model	<0,001	<0,001	<0,001	,944	,578	<0,001	,994	,533	<0,001	<0,001	,929
Hacim	,004	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
Tahmin Y.	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
Model * Hacim	,888	<0,001	<0,001	,999	,877	<0,001	1,000	1,000	<0,001	<0,001	,999
Model * Tahmin Y.	,730	<0,001	<0,001	,578	,773	<0,001	,978	,377	,482	,003	,918
Hacim * Tahmin Y.	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
Model * Hacim * Tahmin Y.	,941	,049	<0,001	,965	,999	,048	1,000	,840	,159	,956	1,000

Tablo 2. Model Belirlemesine Göre İkili Karşılaştırmalar

Model Belirlemesi	Uyum Ölçütleri										
	χ^2	GFI	AGFI	IFI	MFI	NFI	NNFI	CFI	RMR	SRMR	RMSEA
TM - MM	,125	<0,001	,046	,783	,315	<0,001	,963	,510	<0,001	<0,001	,701
TM - SM	<0,001	<0,001	<0,001	,754	,443	<0,001	,952	,264	<0,001	<0,001	,842
MM - SM	,011	<0,001	,003	,968	,811	<0,001	,914	,638	<0,001	<0,001	,853

Tablo 3. Örneklem Hacmine Göre İkili Karşılaştırmalar

Örneklem Hacmi	Uyum Ölçütleri										
	χ^2	GFI	AGFI	IFI	MFI	NFI	NNFI	CFI	RMR	SRMR	RMSEA
50 - 100	,109	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
50 - 200	,000	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
50 - 400	,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
50 - 800	,030	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
50 - 1600	,008	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
100 - 200	,040	<0,001	<0,001	,246	<0,001	<0,001	,563	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
100 - 400	,084	<0,001	<0,001	,434	<0,001	<0,001	,777	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
100 - 800	,564	<0,001	<0,001	,456	<0,001	<0,001	,795	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
100 - 1600	,279	<0,001	<0,001	,280	<0,001	<0,001	,622	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
200 - 400	,748	<0,001	<0,001	,708	,516	<0,001	,770	,001	<0,001	<0,001	<0,001
200 - 800	,142	<0,001	<0,001	,681	,393	<0,001	,752	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
200 - 1600	,333	<0,001	<0,001	,938	,166	<0,001	,933	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
400 - 800	,251	<0,001	<0,001	,971	,838	<0,001	,838	,072	<0,001	<0,001	,001
400 - 1600	,519	<0,001	<0,001	,767	,462	<0,001	,462	,004	<0,001	<0,001	<0,001
800 - 1600	,616	<0,001	<0,001	,739	,596	<0,001	,596	,285	<0,001	<0,001	,001

Tablo 4. Tahmin Yöntemine Göre İkili Karşılaştırmalar

Tahmin Yöntemi	Bağımlı Değişken										
	χ^2	GFI	AGFI	IFI	MFI	NFI	NNFI	CFI	RMR	SRMR	RMSEA
ML - GLS	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
ML - LS	,836	,000	,000	,615	,000	,418	,723	,590	,000	,000	,044
GLS - LS	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001

Faktöriyel ANOVA sonucunda, model belirlemesi, örneklem hacmi ve tahmin yönteminin χ^2 değeri üzerindeki etkisi, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca örneklem hacmi ve tahmin yönteminin ikili etkileşiminin de anlamlı olduğu görülmüştür. İkili karşılaştırmalar model belirlemesi açısından incelendiğinde, doğru model ile az yanlış model arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Buna rağmen, doğru model ile orta derecede yanlış model arasında ve az yanlış model ile orta derecede yanlış model arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür.

İkili karşılaştırmalar örneklem hacimleri açısından değerlendirildiğinde, 50 birim örneklem hacmi ile 100 birim örneklem hacmi arasında anlamlı farka rastlanmazken, 50 birim örneklem hacmi ile diğer örneklem hacimleri arasında anlamlı farka rastlanmaktadır. Ayrıca, 100 birim örneklem hacmi ile 200 birim örneklem hacmi arasında anlamlı fark varken, 100 birim örneklem hacmi ile diğer örneklem hacimleri arasında anlamlı fark olmadığı gözlenmiştir. Örneklem hacmi 200 ve 200'den büyük olduğunda ise tüm ikili karşılaştırmalar arasında anlamlı farklar söz konusudur.

Tahmin yöntemlerine göre değerlendirildiğinde ise, ML ile LS yöntemi arasında anlamlı fark gözlenmezken, ML ile GLS ve LS ile GLS arasında anlamlı farka olduğu gözlenmiştir.

GFI uyum indeksine ait Faktöriyel ANOVA sonuçları incelendiğinde, tüm faktörlerin ve bu faktörlere ilişkin tüm ikili ve üçlü etkileşimlerin GFI uyum indeksi üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca örneklem hacmi, model belirlemesi ve tahmin yöntemi açısından tüm ikili karşılaştırmaların anlamlı olduğu gözlenmiştir.

AGFI uyum indeksine ait Faktöriyel ANOVA sonuçları incelendiğinde, tüm faktörlerin ve bu faktörlere ilişkin tüm ikili ve üçlü etkileşimlerin AGFI uyum indeksi üzerinde anlamlı etkisinin olduğu gözlenmiştir. İkili karşılaştırmalar incelendiğinde ise, model belirlemesi, örneklem hacmi ve tahmin yöntemi açısından tüm ikili karşılaştırmaların anlamlı olduğu gözlenmiştir.

IFI uyum indeksine ait Faktöriyel ANOVA sonuçları incelendiğinde, örneklem hacmi ve tahmin yöntemi faktörlerinin ve bu iki faktör arasındaki ikili etkileşimin anlamlı olduğu görülmektedir. Örneklem hacmine ilişkin ikili karşılaştırmalar incelendiğinde, 50 birim örneklem hacmiyle diğer tüm örneklem hacimleri arasında anlamlı bir farka rastlanırken, örneklem hacmi 50'den büyük olduğunda, örneklem hacimleri arasında anlamlı bir farka rastlanmamaktadır. Tahmin yöntemleri açısından incelendiğinde ise, ML ile GLS ve GLS ile LS arasında anlamlı fark olmasına rağmen, ML ile LS arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir.

MFI uyum indeksinin Faktöriyel ANOVA sonuçları incelendiğinde, örneklem hacmi ve tahmin yöntemi faktörlerinin ve bu iki faktör arasındaki ikili etkileşimin anlamlı olduğu, model belirlemesinin ise bu uyum indeksi üzerinde anlamlı olmadığı görülmektedir. İkili karşılaştırmalar örneklem hacmi açısından incelendiğinde, 50 birim örneklem hacmiyle diğer örneklem hacimleri arasında ve 100 birim örneklem hacmi ile diğer örneklem hacimleri arasında anlamlı bir fark varken, 200 ve üstünde örneklem hacimleri arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Tahmin yöntemleri arasında ise tüm ikili karşılaştırmaların anlamlı olduğu gözlenmiştir.

NFI uyum indeksine ait Faktöriyel ANOVA sonuçları incelendiğinde, tüm faktörlerin ve bu faktörlere ilişkin tüm ikili ve üçlü etkileşimlerin NFI uyum indeksi üzerinde anlamlı etkisinin olduğu görülmektedir. İkili karşılaştırmalar incelendiğinde ise, model belirlemesi ve örneklem hacmi açısından tüm ikili karşılaştırmaların anlamlı olduğu, tahmin yöntemi açısından ise ML ve LS dışındaki tüm ikili karşılaştırmaların anlamlı olduğu bulunmuştur.

NNFI uyum indeksinin Faktöriyel ANOVA sonuçları incelendiğinde, örneklem hacmi ve tahmin yöntemi faktörlerinin ve bu ikisi arasındaki ikili etkileşimin anlamlı olduğu görülmektedir. Örneklem hacmine ilişkin ikili karşılaştırmalar incelendiğinde, örneklem hacmi 50'den büyük olduğunda örneklem hacimleri arasında anlamlı bir farka rastlanmazken, 50 örneklem hacmiyle diğer tüm örneklem hacimleri arasında anlamlı bir farkla karşılaşılmaktadır. Tahmin yöntemlerinde ise, ML ile GLS ve GLS ile LS arasında anlamlı fark olmasına rağmen, ML ile LS arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir.

CFI uyum indeksine ait Faktöriyel ANOVA sonuçları incelendiğinde, örneklem hacmi ve tahmin yöntemi faktörlerinin ve bu iki faktör arasındaki ikili etkileşimin anlamlı olduğu gözlenmiştir. Örneklem hacmine ilişkin ikili karşılaştırmalar incelendiğinde, 400 ile 800 ve 800 ile 1600 örneklem hacmi arasında anlamlı bir farka rastlanmazken, diğer tüm örneklem hacimleri arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Tahmin yöntemlerine ilişkin ikili karşılaştırmalar incelendiğinde ise, ML ile LS arasında anlamlı fark olmadığı, ML ile GLS ve GLS ile LS arasında ise anlamlı fark olduğu görülmektedir.

RMR uyum indeksine ait Faktöriyel ANOVA sonuçları incelendiğinde, model belirlemesi, örneklem hacmi ve tahmin yöntemi faktörlerinin yanı sıra model belirlemesi ile tahmin yöntemi ve örneklem hacmi ile tahmin yöntemi arasındaki ikili etkileşimlerin de RMR uyum indeksi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. İkili karşılaştırmalar incelendiğinde ise tüm faktörlere ait ikili karşılaştırmaların anlamlı olduğu görülmektedir.

SRMR uyum indeksine ait Faktöriyel ANOVA sonuçları incelendiğinde, tüm faktörlerin ve bu faktörlere ilişkin tüm ikili etkileşimlerin SRMR uyum indeksi üzerinde anlamlı etkisinin olduğu, faktörlere ait üçlü etkileşimin ise anlamsız olduğu görülmektedir. İkili karşılaştırmalar incelendiğinde, tüm ikili karşılaştırmalar arasında da anlamlı fark olduğu gözlenmektedir. İkili karşılaştırmalar incelendiğinde ise tüm faktörlere ait ikili karşılaştırmaların anlamlı olduğu görülmüştür.

RMSEA uyum ölçütüne ilişkin ait Faktöriyel ANOVA sonuçları incelendiğinde, örneklem hacmi ve tahmin yöntemi faktörlerinin ve bu iki faktör arasındaki ikili etkileşimin anlamlı olduğu görülmektedir. İkili karşılaştırmalar incelendiğinde ise tüm faktörlere ait ikili karşılaştırmaların anlamlı olduğu gözlenmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMALAR

Bu çalışmada, model belirlemesi, örneklem hacmi ve tahmin yönteminin uyum ölçütlerine etkisi araştırılmıştır. Ayrıca bu faktörlerin ikili ve üçlü etkileşimlerinin de uyum ölçütleri üzerinde etkili olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda, örneklem hacmi ve tahmin yönteminin tüm uyum ölçütlerini etkilediği, model belirlemesinin ise sadece $\mathcal{X}^2$, GFI, AGFI, NFI, RMR ve SRMR uyum ölçütlerini etkilemediği gözlenmiştir. Örneklem hacmi ve tahmin yönteminin ikili etkileşimi tüm uyum ölçütleri üzerinde etkiliyken, model belirlemesi ve örneklem hacminin ikili etkileşimi GFI, AGFI, NFI, RMR ve SRMR üzerinde, model belirlemesi ve tahmin yönteminin ikili etkileşimi ise GFI, AGFI, NFI ve SRMR üzerinde etkili bulunmuştur.

$\mathcal{X}^2$ uyum ölçütüne göre doğru modelle az yanlış model arasında anlamlı fark olmadığı gözlenmiştir. Model belirlemesini etkileyen diğer uyum indekslerine göre ise doğru model - az yanlış model ve orta derecede yanlış modeller arasında anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır. IFI, MFI, NNFI, CFI ve RMSEA, model belirlemesinden etkilenmemektedir.

IFI ve NNFI'de 100 ve üstü örneklem hacimlerindeki ikili karşılaştırmalara göre anlamlı farklar elde edilmediğinden, IFI ve NNFI için 100 örneklem hacminin yeterli olduğu söylenebilir. Benzer şekilde MFI için ise 200 örneklem hacminin yeterli olduğu söylenebilir. $\mathcal{X}^2$ için 50 ile 100 birim örneklem hacmi arasında anlamlı fark yokken, 50 ile diğer örneklem hacimleri arasında ve 100 ile 200 birim örneklem hacmi arasında anlamlı farka rastlanmıştır. GFI, AGFI, NFI, RMR, SRMR ve RMSEA için ise tüm örneklem hacimleri arasında anlamlı farklar vardır.

$\mathcal{X}^2$, IFI, NFI, NNFI ve CFI uyum ölçütleri, ML ile LS tahmin yöntemleri arasındaki farktan etkilenmezken, ML ile GLS ve GLS ile LS arasındaki farktan etkilenmektedir. Benzer sonuçlar, Weng ve Cheng (1997)'nin ML, LS ve GLS

tahmin yöntemlerinin NFI ve NNFI uyum ölçütlerine etkisini incelediği çalışmasında da bulunmuştur. Diğer uyum ölçütlerine göre elde edilen değerler tüm tahmin yöntemlerinin etkisi altındadır.

Bu çalışmada, model belirlemesine en duyarlı uyum ölçütünün SRMR olduğu bulunmuştur. Hu ve Bentler (1998) ve Fan ve Sivo (2005, 2007) 'nun çalışmaları incelendiğinde de model belirlemesinden en çok etkilenen uyum ölçütünün SRMR olduğu görülmektedir. Fan ve diğerleri (1999)'nin çalışmasında ise model belirlemesinden en çok etkilenen uyum ölçütünün RMSEA olduğu bulunmuştur. Fakat bu çalışmada SRMR uyum indeksi incelenmemiştir.

Tahmin yönteminden en çok etkilenen uyum ölçütleri NFI, GFI ve AGFI'dır. Bunu ise RMR ve SRMR izlemektedir. Fan ve diğerleri (1999) ise GFI ve AGFI'nın tahmin yöntemlerine (ML ve GLS) duyarlı olmadığını bulmuştur.

Örneklem hacmine en duyarlı uyum ölçütleri GFI, AGFI ve NFI'dir. Bunların ardından SRMR ve RMR gelmektedir. Daha sonra ise RMSEA gelmektedir. Benzer şekilde Hu ve Bentler (1998), Fan ve diğerleri (1999), Lei ve Lomax (2005), Fan ve Sivo (2007) ve Mahler (2011) de örneklem hacmine en duyarlı uyum ölçütlerinin GFI ve AGFI olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra, literatürdeki çalışmaların çoğunda GFI, AGFI, NFI, RMR, SRMR ve RMSEA uyum ölçütlerinin örneklem hacminden daha çok etkilendiği gözlenmiştir. IFI, MFI ve NNFI ve CFI'nın ise örneklem hacminden daha az etkilendiği görülmektedir. Marsh ve diğerleri (1998) ve Fan ve diğerleri (1999), NNFI'nın; Bentler ve Bonett (1980), MacCallum ve diğerleri (1993) ve Fan ve diğerleri (1999), CFI'nın; Tanaka (1993) ise IFI'nın örneklem hacmine fazla duyarlı olmadığını bulmuştur.

Örneklem hacmi ile tahmin yöntemi etkileşiminden en çok etkilenen uyum ölçütleri GFI ve AGFI'dır. Ardından NFI, onun ardındansa RMR ve SRMR gelir.

Bentler (1990)'nın çalışmasında olduğu gibi bu çalışmada da model doğru olduğunda ve örneklem hacmi büyük olduğunda iyi uyum söz konusu olmuştur. Özellikle N=1600 örneklem hacminde, model yanlış olsa bile neredeyse tüm uyum indekslerinin iyi uyum gösterdiği gözlenmiştir.

Olsson ve diğerleri (2000)'nin çalışmasında olduğu gibi bu çalışmada da GLS'nin küçük örneklemlerde daha hassas olduğu bulunmuştur. Ayrıca model yanlış belirlendiğinde ML, GLS'den daha gerçekçi sonuçlar vermektedir.

IFI, MFI ve NNFI uyum ölçütlerinin değerleri, GLS yöntemine göre tüm model ve hacimlerde "1" olarak bulunmuştur. Bu durumda, GLS yöntemine göre bu uyum ölçütlerinin model belirlemesine ve örneklem hacmine duyarsız olduğu söylenebilir.

NFI uyum ölçütü, model doğru model olsa bile, örneklem hacmi küçük olduğunda küçük değerlere sahiptir. Ullman (2001)'ın çalışmasında da benzer sonuçlar bulunmuştur.

Bu çalışmada, literatüre katkı sayılabilecek en önemli bulgular;

- Model belirlemesi, örneklem hacmi ve tahmin yöntemi üçlü etkileşiminin sadece GFI, AGFI ve NFI üzerinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçtan yola çıkarak, GFI, AGFI ve NFI'nın diğer uyum ölçütlerine göre belirlenen faktörlerden daha çok etkilendiği, başka bir ifadeyle bu faktörlere daha duyarlı olduğu söylenebilir.

- Literatürdeki çalışmalardan, IFI, NNFI ve CFI'nın örneklem hacminden daha az etkilendiği belirlenmiştir. Literatürdeki bu çalışmalarda MFI simülasyona dâhil edilmemiştir. Bu çalışmada yer alan MFI'nın literatürdeki örneklem hacminden az etkilenen uyum ölçütleri grubunun içinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında, normallik varsayımının sağlanmadığı durum, aşırı yanlış modeller ve model karmaşıklığı gibi uyum ölçütlerini etkileyen diğer faktörler ele alınmamıştır.

KAYNAKÇA

BEARDEN, W.O., SHARMA, S. and TEEL, J. E. (1982). "Sample Size Effects on Chi Square and Other Statistics Used in Evaluating Causal Models", Journal of Marketing Research, 19: 425-430.

BENTLER, P.M. and BONETT, D.G. (1980). "Significance Tests and Goodness of Fit in the Analysis of Covariance Structures", Psychological Bulletin, 88, 3: 588-606.

BENTLER, P. M. (1990). "Comperative Fit Index in Structural Models", Psychogical Bulletin, 10, 2: 238-246.

BOLLEN, K. A. (1989). Structural Equations with Latent Variables. New York: Wiley.

ENDERS, C. and FİNLEY, S. (2003). "SEM Fit Index Criteria Re-Examined: An Investigation of ML And Robust Fit Indices in Complex Models", Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, Chicago.

FAN, X. and WANG, L. (1998). "Effects of Potantial Confounding Factors on Fit Indices and Parameter Estimates for True and Misspesified SEM Models", Educational and Psychological Measurement, 58: 699-733.

FAN, X., THOMPSON, B. and WANG, L. (1999). "Effects of Sample Size, Estimation Methods, and Model Specification on Structural Equation Modeling Fit Indexes", Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 6, 1: 56-83.

FAN, X. and SİVO, S.A. (2005). "Sensitivity of Fit Indices to Model Misspecified Structural or Measurement Model Components: Rationale of Two-Index Strategy Revisited", Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 12, 3: 343-367.

FAN, X. and SİVO, S.A. (2007). "Sensitivity of Fit Indices to Model Misspecification and Model Types", Multivariate Behavioral Research, 42,3: 509-529.

FAN, Xitao and FAN, Xiaotao (2005). "Using SAS for Monte Carlo Simulation Research in SEM", Structural Equation Modeling, 12, 2: 299-333.

GERBİNG, D. W. and ANDERSON, J. C. (1993). "Monte Carlo Evaluation of Goodness-of-Fit Indices for Structural Equation Models", Testing Structural Equation Models, K. A. Bollen and J. S. Long (Eds.), Newport Beach, CA: Sage, 40-65.

GOLOB, T.F. (2003). "Structural Equation Modeling for Travel Behavior Research", Transportation Research Part B: Methodological, 37: 1-25.

HU, L. and BENTLER, P. M. (1998). "Fit Indices in Covariance Structure Modeling: Sensitivity to Under Parameterized Model Misspecification", Psychological Methods, 3: 424-453.

HU, L. and BENTLER, P. M. (1999). "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives", Structural Equation Modeling, 6: 1-55.

KAPLAN, D. (2000). Structural Equation Modelling: Foundations and Extensions. Newbury Park, CA: Sage Publications.

KLİNE, B. R. (2005). Principles and Practice of Structural Modeling. New York, London: The Guilford Press.

LA DU, T. J. and TANAKA, J. S. (1989). "Influence of Sample Size, Estimation Method, and Model Specification on Goodness-of-Fit Assessments in Structural Equation Models", Journal of Applied Psychology, 74, 4: 625-635.

LEİ, M. and LOMAX, R. G. (2005). "The Effect of Varying Degrees of Nonnormality in Structural Equation Modeling", Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 12, 1: 1-27.

MACCALLUM, R. C., WEGENER, D. T., UCHİNO, B. N. and FABRİGAR, L. R. (1993). "The Problem of Equivalent Models in Applications of Covariance Structure Analysis", Psychological Bulletin, 114: 185-199.

MAHLER, C. (2011). The Effects of Misspecifcation Type and Nuisance Variables on The Behaviors of Population Fit İndices Used in Structural Equation Modeling. B.A: The University of British Columbia.

MARSH, H. W., BALLA, J. R. and MCDONALD, R. P. (1988). "Goodness-of-Fit Indexes in Confirmatory Factor Analysis: The Effect of Sample Size", Psychological Bulletin, 103: 391-410.

MARSH, H. W., BALLA J. R. and HAU, K. T. (1996). "An Evaluation of Incremental Fit Indices: A Clarificaation of Mathematical and Empirical Proporties", Advanced Structural Equation Modeling: Issues and Techniques, G.A. Marcoulides and R.E. Schumacker (Eds.) Erlbaum: Mahwah, NJ, 315-353.

MARSH, H. W., HAU, K. T. and WEN, Z. (2004). "In Search of Golden Rules: Comment on Hypothesis-Testing Approaches to Setting Cutoff Values for Fit Indexes and Dangers in Overgeneralizing Hu And Bentler's (1999) Findings", Structural Equation Modeling, 11: 320-341.

MULAİK, S. A., JAMES L. R., VAN ALSTİNE, J., BENNETT, N., LİND, S. and STİLWELL C. D. (1989). "Evaluation of Goodness-of-Fit Indices for Structural Equation Models", Psychological Bulletin, 105, 3: 430-445.

OLSSON, U. H., FOSS, T., TROYE S. V. and HOWELL, R. D. (2000). "The Performance of ML, GLS, and WLS Estimation in Structural Equation Modeling Under Conditions of Misspecification and Nonnormality", Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 7, 4: 557-595.

PAXTON, P., CURRAN, P.J., BOLLEN, K.A., KİRBY, J. and CHEN, F. (2001). "Monte Carlo Experiments: Design and Implementation", Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 8, 2: 287-312.

RAYKOV, T. and MARCOULİDES, G. A. (2006). A First Course in Structural Equation Modeling. Lawrence Erlbaum Associates, Mahlah-New Jersey-London: Lawrence Erlbaum Associates.

SCHERMELLEH-ENGEL, K., MOOSBRUGGER, H. and MÜLLER, H. (2003). "Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures", Methods of Psychological Research Online, 8, 2: 23-74.

SHARMA, S. (1996). Applied Multivariate Techniques. Inc: John Wiley and Sons.

SİVO, S. A., FAN, X., WİTTA, E. L. and WİLLSE, J. (2006). "The Search for "optimal" Cutoff Properties: Fit Index Criteria in Structural Equation Modeling", Journal of Experimental Education, 74, 3: 267-288.

TANAKA, J. S. (1993). "Multifaceted Conceptions of Fit in Structural Equation Models". In K.A. Bollen and J.S. Long (Eds.), Testing Structural Equation Models (pp. 136-162). Newbury Park, CA: Sage.

ULLMAN, J. B. (2001). "Structural Equation Modeling", B.G. Tabachnick, L.S. Fidell, Using Multivariate Statistics, 4th Edition, Needham Heights, MA: Allyn & Bacon, 653- 771.

WENG, L-J. and CHENG C-P. (1997). "Why Might Relative Fit Indices Differ Between Estimators?", Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 4, 2, 121-128.

YILMAZ, V. (2004). “Consumer Behaviour of Shopping Center Choice”, Social Behavior and Personality, 32, 8, 783-790.

YU, C. and MUTHEN, B. (2002). “Evaluation of the Model Fit Indices for Latent Variable Models with Categorical and Continuous Outcomes”, Paper Presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, New Orleans, LA.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

AĞAÇ VE ÇEVREYE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ GELİŞTİRİLMESİ

Halil KUNT
Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Fen Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı KÜTAHYA. E-mail: halilkunt@gmail.com

ÖZET: Bu araştırmada, öğrencilerin ağaç ve çevreye yönelik tutumlarını ölçmek için Likert tipi geçerli ve güvenilir bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ölçek geliştirme aşamasında mevcut ölçekler incelenmiş, uzman görüşlerine başvurulmuş ve tutum maddeleri belirlenerek taslak ölçek oluşturulmuştur. Taslak ölçek Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Okul öncesi Öğretmenliği ve Fen Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalı 2-4. sınıflarda öğrenim görmekte olan 206 öğrenciye uygulanarak geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliliği uzman görüşleri alınarak, yapı geçerliliği ise faktör analizi yapılarak gerçekleştirilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçekte, toplam varyansın % 60.18'ini açıklayan 6 faktöre sahip tamamı olumlu 29 madde yer almıştır. Ölçeğin Cronbach's Alfa güvenirlik katsayısı .91'dir.

Anahtar Kelimeler: Ağaç, Çevre, Öğrenci, Tutum Ölçeği.

DEVELOPMENT OF ATTITUDE TOWARDS TREE AND ENVIRONMENT SCALE

ABSTRACT: The purpose of this study was to develop a valid and reliable Likert type scale to identify students' attitude towards tree and the environment. At the development process, existent scales were checked, experts' opinions were taken, and draft scale was developed by determining attitude items. This draft scale was administered to 206 students from Clasroom Teaching, Social Sciences Teaching, Early Childhood Teaching, and Science Teaching programs at the Department of Elementary Education at Dumlupinar University. Validity and reliability of the scale were examined with the data collected from this group of students. In order to establish content validty of the scale, expert opinions were taken. Moreover, for the construct validty, the factor analysis was carried out. The results of the exploratory factor analysis showed that there were 24 positively written items explaining 60.18% of the total variance. Cronbach Aplha coefficient was found to be .91.
.

Keywords: Attitude scale, Environment, Student, Trees.

GİRİŞ

Tüm dünyada birçok nedene bağlı olarak artan çevre sorunları önemli boyutlara ulaşmıştır. Doğal kaynakların hızla tükenmesi, yeşil alanların azalması, nükleer atıklara bağlı olarak ortaya çıkan kirlenmeler, çarpık kentleşme, bitki ve hayvan türlerinin azalması ve yok olmaya başlaması, çölleşme, erozyon ve anız yangınlarıyla verimli toprakların kaybolması, günümüzün başlıca çevre sorunlarıdır (Yücel ve Morgil, 1998; Aydın ve Kaya, 2011). Ağaçların, çevrenin korunmasına ve güzelleşmesine katkıda bulunması, sanayide birçok alanda kullanılması ve insanların ruhsal olarak dinlenebilecekleri ortamları sunmasından dolayı birçok öneme sahiptir. İnsanlar genellikle tutumlarını davranışlarına yansıttıkları için ağaçlarla ve çevreyle ilgili tutumların belirlenmesi doğayı koruma açısından önemlidir. İnsanların ağaçlar ve çevreye ilişkin tutumlarının belirlenmesi, ağaçları korumanın temel unsurlarından birisidir. Çevrenin korunması konusunda geliştirilen çabaların amacı, insanların daha sağlıklı ve huzurlu bir çevrede yaşamalarının sağlanmasıdır. Çevrenin korunması, tüm dünyada çevre sorunlarının meydana getirdiği bir ihtiyaç haline gelmiştir ve bu çevreyi en çok etkileyen varlık olan insanın bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi ile mümkündür (Yılmaz vd., 2004; Erol ve Gezer, 2006; Uzun ve Sağlam, 2006).

Çevre eğitiminin sağlanabileceği üç temel alan ev, toplum ve okuldur. Çevre eğitimi, çocuğun evinde ve yakın çevresinde başlamalı ve örgün eğitim kurumlarında verilen eğitimle geliştirilmelidir (Tozlu, 1997: 48-50; Çabuk, 2001: 40). Fen bilimleri eğitimi alan öğrenciler bilimsel süreç becerilerini geliştirmekte ve bundan sonraki yaşantılarının farklı aşamalarında da bunları kullanarak yaşamlarını kolaylaştırmaktadırlar (YÖK-Dünya Bankası, 1997). Bu nedenle, farklı eğitim kademelerindeki ilköğretim ve ortaöğretimdeki öğrencilerden üniversitedeki öğrencilere kadar fen ve çevre dersinin gerekliliğini bilmeleri, öğrencilerinin kazanımlarını doğru algılayabilmeleri için önemlidir. Günümüzde, zorunlu eğitim dönemini kapsayan ilköğretim kademesinde fen bilgisi öğretiminin

önemli bir yeri bulunmaktadır (Korkmaz, 2002). Okullarda fen öğretiminin, öğrencilerin yaşadıkları çevreyi anlamalarını sağlamak, öğrencilere kılavuzluk yapmak, soyut kavramları anlaşılır hale getirmek, öğrenilenleri günlük yaşantıda kullanmak ve öğrencilerin bundan zevk almasını gerçekleştirmek gibi işlevsel amaçları vardır. Ayrıca fen öğretiminin, mantıksal düşünme ve sorgulama becerisi, araştırma becerisi gibi düşünme yollarının geliştirilmesine katkı sağlamak gibi önemli görevleri de bulunmaktadır (Kenar, 2012).

Jensen'e (2002) göre ise olumlu çevre davranışı kazandırmakta çevreye yönelik alan bilgisi tek başına yeterli olmamakla birlikte yine de davranışın oluşmasında rol oynamaktadır. Hungerford ve Volk (1990) çevre sorumluluğuna sahip bir vatandaşı; çevre problemlerinin farkında, problemler hakkında temel bilgiye sahip, çevrenin korunmasında katılımda bulunan, çevre problemlerini tanımlama ve çözüm getirme becerisine sahip, çevre problemlerinin çözümünde aktif rol alan kişi olarak tanımlamaktadır. Çevre sorunlarının çözümüne, bireyin aldığı çevre eğitimi ve çevre duyarlılığının etkisi son derece önemlidir. Ailede ve tüm örgün eğitim kurumlarında verilecek olan çevre eğitiminin belirlenmesi için, bireyin çevreye karşı eğitiminin yeterliliğine ve duyarlılığına bakmak lazımdır. Bilgiye dayalı çevre eğitiminin verilmesi durumunda kişilerin çevre sorunlarının çözümünde aktif rol almaktan kaçındıkları görülmektedir (Guveritz, 2000). Bu nedenle öğrencilere bilginin yanında ağaç ve çevreyle ilgili kavramlarının kazandırılmasında farklı yöntemler kullanmak etkili bir yol olabilir. Doğa gezileri ve öğrencilerin ağaç dikim faaliyetlerine katılımları bu amaçla kullanılan eğitimlerden biri olabilir. Bu tür etkinlikler, öğrencilerin kalıcı ve anlamlı öğrenmelerine katkı sağlamasının yanı sıra tutumlarındaki değişikliklerin davranışa dönüşmesine katkıda bulunulabilecektir.

Günümüzde çevre sorunlarının çözümünde eğitimin başta gelen bir çözüm yolu olduğu konusunda giderek yaygınlaşan bir görüş birliği oluşmaktadır. Günümüzde artan nüfus ve sanayileşmenin beraberinde getirdiği şehirleşmenin yeni yerleşim alanlarının açılması için ormanlık alanların tahribi veya beşeri faktörlere bağlı oluşan orman yangınları, orman köylerindeki kaçak kesimler, hava ve çevre kirlilikleri, erozyonlar ile çeşitli insani faktörlerin etkileriyle ülkemizdeki ağaçlık alanlarda ciddi tahribatlar olduğu gözlenmektedir. Eğitimin tüm aşamalarındaki öğrencilere iyi bir çevre bilinci kazandırılması ile bu tahribatların önlenebileceği öngörülmektedir. Bu nedenle, farklı eğitim kademelerindeki öğrencilerin ağaçlara ve çevreye ilişkin tutumlarının belirlenmesi, bu sonuçlar doğrultusunda gerekli eğitimlerin verilmesi ve farkındalıkların artırılması sayesinde öğrencilere yeterli ağaç ve çevre bilinci kazandırılabilecektir. Bu çalışmanın amacı, öğrencilerin ağaç ve çevreye yönelik tutumlarını belirlemek için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.

YÖNTEM

Bu bölümde, ölçek geliştirme sürecinin ayrıntıları yer almaktadır. Araştırmacılar tarafından ilgili alan yazın incelenmiş ve değişik konularda hazırlanan ölçeklerden uyarlanarak yeni maddeler yazılmıştır. Bunlar; Demirkaya ve Genç (2006) tarafından geliştirilen ''Ormana İlişkin Tutum Ölçeği Geliştirilmesi'', Aslan vd., tarafından geliştirilen ''Çevre Tutum Ölçeği Uyarlanması ve İlköğretim Öğrencilerinin Çevre Tutumlarının Belirlenmesi'' (2008) ve Kenar (2012) tarafından geliştirilen ''Teknoloji ve Derslerde Teknoloji Kullanımına Yönelik Veli Tutum Ölçeği Geliştirilmesi ve Tablet PC Uygulaması'' ölçeğidir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2012-2013 eğitim-öğretim bahar yarıyılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Okul öncesi Öğretmenliği ve Fen Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalı 2-4. sınıflarda öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmuştur. Çalışmaya 161 kız ve 45 erkek toplam 206 öğrenci katılmıştır.

Veri Toplama Aracı

''Ağaç ve Çevre Tutum Ölçeği'', beş aşamada geliştirilmiştir. Bunlar; ölçek maddelerinin geliştirilmesi, ölçme aracının yapısı, uzman görüşüne başvurma aşaması, ölçme aracının deneme aşaması, ölçme aracının geçerlik ve güvenirlik aşamasıdır.

Ölçek Maddelerinin Geliştirilmesi

Bu bölümde, üniversite öğrencilerinin ağaç ve çevreye yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla tasarlanan veri toplama aracının geliştirilmesi için öncelikle alan yazın taraması yapılmıştır. Bu çerçevede öğrencilerin ağaç ve çevreye yönelik tutumları konusunda gerçekleştirilmiş araştırmalar incelenmiştir. Bu araştırmalardan yola çıkılarak yazılan maddelerden oluşan 29 maddelik bir deneme formu oluşturulmuştur. Maddeler öğrencilerin, ağaç ve çevreye yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Maddeler yazılırken kolay anlaşılır olmasına, sade bir dil kullanılmasına dikkat edilmiştir.

Ölçme Aracının Yapısı

Üniversite öğrencilerinin ağaç ve çevreye yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla tasarlanan veri toplama aracı 5'li Likert tipi bir ölçektir. Likert tutum ölçeği; deneklerin görüşlerini, katılım düzeylerini belirlemeye imkan tanıyan (Özgüven, 1999) ve tutumlarını kolay ve doğrudan ölçen bir yöntemdir (Kağıtçıbaşı, 1999: 136). Bu nedenle çalışmamızda da "Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği" Likert yöntemi ile hazırlanmıştır. Ölçekte yer alan maddelerin cevap seçenekleri, "Kesinlikle Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum", "Kesinlikle Katılmıyorum" şeklinde sıralanmıştır. Ölçekteki maddelerin tamamı olumlu ifadeleri içermektedir. Soruların puanlamasında yanlış anlaşılmalar olmaması için tüm sorular olumlu hale getirilmiştir. Olumlu maddeler "Kesinlikle Katılıyorum" kategorisinden başlayarak sırayla 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde puanlanmıştır. Ölçekteki puanlar, 1 ile 5 arasında olduğundan, puanlar 5'e yaklaştıkça öğrencilerin önermeye katılım seviyeleri yüksek, 1'e yaklaştıkça ise düşük olduğu kabul edilmiştir.

Uzman Görüşüne Başvurma

Ölçek maddeleri hazırlanırken Eğitim Fakültesi İlköğretim bölümünde çalışan üç öğretim üyesinden ölçek maddelerinin anlaşılırlık ve yeterlilik durumu hakkında görüşleri alınmıştır. Öğretim üyelerinden elde edilen dönütlere göre gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra, ön uygulama yapılmak üzere 29 maddelik deneme formu hazırlanmıştır.

Ölçme Aracının Deneme Aşaması

Veri toplama aracının ilk halini inceleyen öğretim üyelerinin önerileri doğrultusunda ölçekte gerekli düzeltmeler yapılmış, ön uygulama ve güncelleştirme için Kütahya Merkezde bulunan üç İlköğretim okulunun ikinci kademesinde okuyan öğrencilere uygulanmıştır. Alan yazında bir ölçeğin geliştirilmesi aşamasında yapılacak ön uygulama için kişi sayısının 50'nin altında olmaması gerektiği belirtilmektedir (Karasar, 2000). Bu çerçevede 180 kişilik bir öğrenci grubuna ön uygulama yapılmıştır. Uygulama sırasında öğrencilere anlamakta güçlük çektikleri maddelerin olup olmadığı sorulmuştur. Bu maddeler üzerinde gerekli düzeltmeler yapılmış ve ölçeğe uygulama öncesi son şekli verilmiştir.

Ölçme Aracının Geçerlik ve Güvenilirlik Aşaması

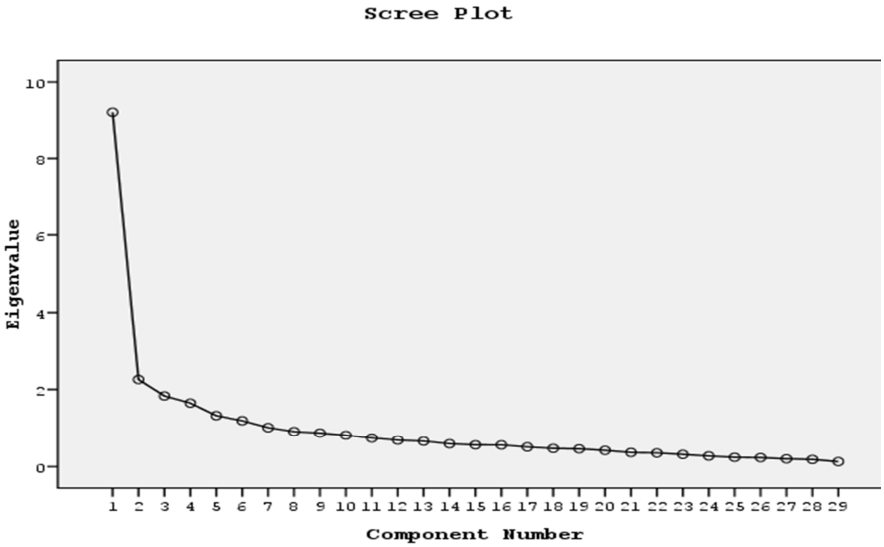
Ön uygulaması yapılan 29 maddelik ölçeğin son deneme aşamasını, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Okul öncesi Öğretmenliği ve Fen Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalı 2-4. sınıflarda okuyan 206 öğrenci oluşturmaktadır. Yapılan geçerlik çalışmalarının sonucunda tutum ölçeğine son hali verilmiştir. Bir öğrenci tarafından işaretlenen maddelerin puanlarının toplamını, işaretlenen madde sayısına bölünerek (Turgut ve Baykul, 1992), öğrencilerin ağaç ve çevreye yönelik tutumları hakkında fikir edinilebilmektedir. Ölçekten 2.59 ya da altında puan alınması olumsuz tutum, üzerinde puan alınması olumlu tutum olarak değerlendirilmektedir. Kullanılan 5'li Likert ölçeği, 1'den 5'e kadar olan derecelendirme ölçeği olup her seçeneğe karşılık gelen puan aralıkları, kesinlikle katılıyorum (4.20–5.00), katılıyorum (3.40–4.19), orta derecede katılıyorum (2.60–3.39), katılmıyorum (1.80–2.59) ve kesinlikle katılmıyorum (1.00–1.79) şeklinde yorumlanmaktadır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde veri toplama aracının yapı geçerliği ve iç tutarlılığına ait bulgulara yer verilmiştir.

Yapı Geçerliğine İlişkin Çalışmalar

Yapı geçerliğini belirlemek için faktör analizi kullanılmıştır. Faktör analizi ile geliştirilen ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak ve test maddelerinin ayırt edicilik gücünün ve güçlük derecesinin incelemesi yapılarak seçeneklerin güvenirliği hakkında bilgilerin elde edilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 1**.** Öğrencilerin ağaç ve çevreye yönelik tutum ölçeğinin öz değer faktör grafiği

Şekil 1'deki maddelerin öz değerine göre çizilen çizgi grafiği (Screeplot) incelendiğinde, grafik eğiminin hızla azaldığı nokta birinci faktörün olduğu aralıktır. Altıncı faktörden sonra ise eğrinin aynı doğrultuda ilerlediği görülmektedir. Grafikte yüksek ivmeli düşüşler önemli faktör sayısını verir ve yatay çizgiler faktörlerin getirdikleri ek varyansların katkılarının birbirine yakın olduğunu gösterir (Büyüköztürk, 2002). Faktör analizi sonucunda, öğrencilere sorulan 29 maddenin tamamının ölçekte kalmasına karar verilmiştir. Ölçek maddelerinin analiz çözümlemesi ve Varimax Faktör Analizi ile yapılan işlem sonunda 29 maddeden oluşan ölçeğin öz değeri (eigenvalue) 1'den büyük altı faktöre sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçek çalışmasında bulunan faktörlere ilişkin faktör anlamlandırılması, öz değerler, varyans yüzdeleri ve toplam varyans yüzdeleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. ***Öğrencilerin Ağaç Ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin Faktör Yapısı***

Faktörler	*Faktör Öz Değeri*	*Varyans Yüzdesi (%)*	*Toplam Varyans (%)*	*Alpha Cronbach*
Faktör 1 – Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	9.20	31.71	31.71	.77
Faktör 2 –Korunmasına Yönelik Tutum	2.26	7.79	39.49	.76
Faktör 3 –Sorumluluk Tutumu	1.83	6.32	45.81	.78
Faktör 4 –Bilinç Tutumu	1.65	5.69	51.50	.79
Faktör 5 - Duygu Tutumu	1.32	4.57	56.07	.80
Faktör 6 –Önemine Yönelik tutum	1.19	4.12	60.18	.80

Tablo 1'de ağaç ve çevreye yönelik tutum ölçeğinde maddeler için açıklanan toplam varyans değeri verilmiştir. Açıklanan toplam varyans değerleri incelendiğinde analiz edilen 29 maddenin, öz değeri 1'den büyük olan 6 faktör altında toplandığı görülmektedir ve ölçeğin tümü toplam varyansın % 60.18'ini açıklamaktadır. Açıklanan varyansın yüksek olması, ilgili kavram ya da yapının ne derece iyi ölçüldüğünün bir ölçütü olarak yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2008). Ölçek taslağında yer alan toplam 29 maddenin faktörlere dağılımı ve faktör yükleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Ölçekte Yer Alan Maddelerin Faktör Yükleri ve Madde Toplam Korelasyonu Değerleri

Faktör	*Madde No*	*Faktör Yükleri*	*Madde-Toplam Korelasyonu*	*Ortalama*	*Standart Sapma*
Faktör 1 -	Madde 22	.59	.62	4.82	.41
	Madde 23	.59	.55	4.76	.46
	Madde 25	.60	.61	4.71	.53
	Madde 26	.71	.60	4.67	.54
	Madde 27	.87	.58	4.77	.49
	Madde 28	.80	.59	4.81	.46
	Madde 29	.67	.53	4.59	.67
Faktör 2 -	Madde 12	.49	.51	4.47	.68
	Madde 13	.54	.58	4.60	.55
	Madde 14	.43	.49	4.20	.89
	Madde 20	.69	.64	4.75	.44
	Madde 21	.71	.60	4.79	.42
Faktör 3 -	Madde 8	.68	.49	4.55	.64
	Madde 9	.73	.37	3.92	.93
	Madde 10	.56	.58	4.68	.58
	Madde 11	.50	.47	4.02	.86
	Madde 24	.55	.46	4.37	.74
Faktör 4 -	Madde 4	.67	.42	4.81	.47
	Madde 5	.77	.41	4.71	.62
	Madde 6	.50	.43	4.40	.81
	Madde 7	.46	.41	4.38	.69
Faktör 5 -	Madde 1	.73	.40	4.22	.78
	Madde 2	.79	.55	4.33	.63
	Madde 3	.80	.51	3.81	.94
Faktör 6 -	Madde 15	.71	.44	4.46	.68
	Madde 16	.57	.53	4.34	.77
	Madde 17	.73	.36	4.14	1.06
	Madde 18	.59	.40	4.24	.82
	Madde 19	.57	.47	4.76	.48

Tablo 2'de görüldüğü gibi, 29 maddeye ilişkin faktör yükleri 0.43 ile 0.87 arasında değişmektedir. Yapılan istatistiksel çözümleme sonucunda maddelerin altı faktörde toplandığı görülmektedir. Ölçekte yer alan maddelerin 7'si birinci faktörde, 5'i ikinci faktörde, 5'i üçüncü faktörde, 4'ü dördüncü faktörde, 3'ü beşinci faktörde ve 5'i altıncı faktörde toplanmıştır. Bu dağılımlardan 29 maddenin tümünün ölçekte yer alacak nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Ölçekte yer alan faktörlerin arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan korelasyonel çalışmada ölçekteki faktörler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu Tablo 3'te gözlenmektedir.

Tablo 3. Faktörler Arasındaki Korelasyon Analiz Sonuçları

	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4	Factor 5	Factor 6	Toplam
factor1	1	.58(**)	.48(**)	.43(**)	.35(**)	.47(**)	.79
factor2	.58(**)	1	.52(**)	.56(**)	.43(**)	.41(**)	.80
factor3	.48(**)	.52(**)	1	.39(**)	.42(**)	.35(**)	.75
factor4	.43(**)	.56(**)	.39(**)	1	.33(**)	.32(**)	.67
factor5	.35(**)	.43(**)	.42(**)	.33(**)	1	.35(**)	.64
factor6	.47(**)	.41(**)	.35(**)	.32(**)	.35(**)	1	.68

** p<0.01

Ölçeğin faktörleri arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Korelasyon katsayısının, mutlak değeri 0.70-1.00 arasında yüksek; 0.69-0.30 arasında orta; 0.29-0.00 arasında olması ise, düşük düzeyde bir ilişki olarak yorumlanmıştır (Büyüköztürk, 2008). Analiz sonucunda, ölçekten elde edilen toplam puan ile birinci faktör (r=.79), ikinci faktör (r=.80), üçüncü faktör (r=.75), ile yüksek düzeyde pozitif, dördüncü faktör (r=.67), beşinci faktör (r=.64) altıncı faktör ile (r=.68) ise orta düzeyde pozitif bir ilişki belirlenmiştir. Sonuç olarak ölçekteki maddelerin korelasyon değerlerine baktığımızda faktörler ile maddelerin toplamları arasında yüksek bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

İç Tutarlılığı Belirlemeye Yönelik Çalışmalar

Öğrencilerin ağaç ve çevreye yönelik tutumlarını ve hazırlanan ölçeğin güvenirliğini belirlemek için yapılan iç tutarlılık sınamasında, Cronbach's Alfa güvenirlik katsayısı 29 madde için 0.91 olarak elde edilmiştir. Cronbach's Alfa güvenirlik katsayı değeri tüm ölçeğin güvenirlik katsayısını yansıtmaktadır. Bu nedenle, ölçmek istediği tutumu yansıttığı görülmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde çeşitli faktörlere bağlı olarak ağaçların ve çevrenin tahribiyle birlikte bunların korunması için çevre eğitimi ve bilinci zorunlu hale gelmiştir. Bu eğitimlerin kapsamını da başlıca ilköğretimden yükseköğretime kadar öğrenciler oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışma ile öğrencilerin ağaç ve çevreye yönelik tutumlarını değerlendiren bir ölçek çalışması geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırılan alan yazın göz önünde bulundurularak 29 maddelik 5'li Likert tipi ölçek oluşturulmuş, örneklem olarak seçilen 206 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Demirkaya ve Genç tarafından geliştirilen Ormana İlişkin Tutum Ölçeği, ormanların tabiat üzerine etkilerine, ağaç ve çevrenin önemine yönelik sorularla geçerlik ve güvenirliği sağlanmış yeni bir ölçek olarak geliştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, 6 faktör içeren ve 29 maddeden oluşan geçerliliği kanıtlanmış olan bir ölçek geliştirilmiştir. Testin güvenirliği için madde analizi yapılarak iyi sorular seçilir ve güvence altına alınır. Ayrıca analiz sonuçlarına göre değiştirilerek geliştirilebilir (Özgüven, 1999). Maddenin ayırt ediciliği bakımından ise faktör yükü zayıf olan maddeler ve bu tür maddelerden kurulu testler, geçerlilik yönünden zayıf demektir (Yıldırım, 1983). Ayırt etme gücü bakımından faktör yükü 0.40 ve üzeri olan maddeler ayırt etme gücü yüksek maddelerdir (Baykul, 2000; Tekin, 2000; İşman ve Eskicumalı, 2003). Hazırlanan ölçekteki maddelerin faktör yüklerinin 0.43-087 arasında olması ve ortalamasının 0.64 olması da seçilen maddelerin ayırt etme gücünün oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Güvenirlik düzeyini saptamak için iç tutarlılığın bir ölçütü olan, Cronbach tarafından geliştirilen "Cronbach's Alfa" katsayısının kullanılması uygun bulunmaktadır (Tavşancıl, 2002:152). Güvenilirlik katsayısı 0,60 ve üstü olarak hesaplanan ölçekler güvenilir ölçekler, güvenilirlik katsayısı 0.80 ve daha büyük ölçekler ise yüksek derecede güvenilir ölçekler olarak kabul edilmektedir (Özdamar,1999; Şencan, 2005). Çalışmada ölçüm aracının Cronbach's Alfa değerinin 0,91 olması da, çalışma güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre ölçeğin yapı, kapsam ve iç tutarlılık bakımından geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmektedir. Geliştirilen bu ölçek, öğrencilerin eğitim öğretim hayatlarında fen ve çevre eğitiminin etkilerinin ve alacakları bu eğitimlerin kapsamının belirlenmesi ile eğitimciler için ders planlama ve hazırlanmasında yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Aslan, O., Sağır Ş. U. ve Cansaran, A. (2008). ‘‘*Çevre Tutum Ölçeği Uyarlanması ve İlköğretim Öğrencilerinin Çevre Tutumlarının Belirlenmesi’’*, **Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi**, 25: 283-295.
Aydın, F. ve Kaya, H. (2011). ‘‘*Secondary Education Students’ Thoughtsand Behaviours towards Environment (KarabukSample-Turkey)’’*, **American-Eurasian Journal of Agricultural & Environmental,** 10: 248-256.
Bakırcıoğlu, R. (1994). **İlköğretim Ortaöğretim ve Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma**. Ankara: Turhan Kitabevi.
Baykul, Y. 2000. **Eğitimde ve Psikolojide Ölçme: Klasik ve Test Teorisi ve Uygulaması**. Ankara: ÖSYM Yayınları,
Büyüköztürk, Ş. (2008). **Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı**. Ankara: Pegem Akademi.
Çabuk, B. (2001). **Okulöncesi Dönem Çocuklarının Çevre İle İlgili Farkındalık Düzeyleri. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, S: 40. Ankara.
Demirkaya, H. ve Genç, H. (2006). ‘‘*Ormana İlişkin Tutum Ölçeği Geliştirilmesi*’’, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 14, 39-46.
Erol, G. H. ve Gezer, K. (2006). ‘‘*Prospective of Elementary School Teachers’ AttitudesToward Environment and Environmental Problems*’’, **International Journal Of Environmental and Science Education**, 1, 65-77.
Gall, D. M., Gall, P. J. and Borg W. R. (2003). **Educational Research An Introduction**, Seventh Edition. Boston. 309: Pearson Education İnc.
Gurevitz, R. (2000). “*Affective Approaches to Environmental Education: Going Beyond The Imagined Worlds of Childhood*?”, **Ethics, Place and Environment**, 3: 253-269.
Hungerford, H. ve Volk, T. (1990). “*Changing Learner Behavior Through Environmental Education*”, **Journal of Environmental Education**, 21: 8-21
İşman, A.,Eskicumalı, A., 2003. **Eğitimde Planlama ve Değerlendirme**. İstanbul: Değişim Yayınları.
Jensen, B. (2002). “*Knowledge, Action and Pro-environmental Behaviour*”, **Environmental Education Research**, 8: 325-334
Karasar, N. (2003). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. (12. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Kenar, İ. (2012). ‘‘Teknoloji ve derslerde teknoloji kullanımına yönelik veli tutum ölçeği geliştirilmesi ve tablet PC uygulaması’’, Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2, 123–139.
Korkmaz, H. (2002). **Fen eğitiminde proje tabanlı öğrenmenin yaratıcı düşünme, problem çözme ve akademik risk alma düzeylerine etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
Morgan, C. T. (1961). Introduction to Psychology. 2ndEdition, New York:
Özdamar, K., 1999. **Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi**. Eskişehir: Kağan Kitapevi.
Özgüven, İ. E., 1999. **Psikolojik Testler**. Ankara: Psikolojik Danışma, Rehberlik ve Eğitim Merkezi (PDREM).
Şencan, H., 2005. **Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Tavşancıl, E. (2002). **Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Tekin, H., 2000. **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme**. Ankara: Yargı Yayınevi.
Turgut, F. & Baykul, Y. (1992). **Ölçekleme teknikleri**. Ankara: ÖSYM Yayınları.
Uzun, N. ve Sağlam, N. (2006). ‘‘*Ortaöğretim Öğrencileri İçin Çevresel Tutum Ölçeği Geliştirme ve Geçerliliği*’’, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 30, 240-250.
Yıldırım, C., 1983. **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme**: **Öğretmenler İçin El Kitabı**, Ankara: ÖSYM Eğitim Yayınları, No:7.
Yılmaz, O., Boone, W. J., and Andersen, H. O. (2004). ‘‘*Views of elementary and middle school Turkish students toward environmental issues*’’, **International Journal of Science Education**, 26, 1527-1546.
YÖK-Dünya Bankası (1997). **Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi**. Ankara: MEB Yayını.
Yücel, A. S. ve Morgil, F. İ. (1998) ‘‘*Yüksek Öğretimde Çevre Olgusunun Araştırılması*’’, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 14: 84-91.

EK: ÖLÇEK FORMU

AĞAÇ VE ÇEVRE TUTUM ÖLÇEĞİ

Cinsiyetiniz: ☐ ERKEK ☐ BAYAN

Okuduğunuz Bölüm:.....

Sınıf: ☐ 1. Sınıf ☐ 2. Sınıf ☐ 3. Sınıf ☐ 4. Sınıf

Annenizin Eğitim Durumu: ☐ İlköğretim ☐ Lise ☐ Üniversite ve üzeri

Annenizin Mesleği: ☐ Memur ☐ İşçi ☐ Serbest Meslek ☐ Emekli ☐ Ev Hanımı

Babanızın Eğitim Durumu: ☐ İlköğretim ☐ Lise ☐ Üniversite ve üzeri

Babanızın Mesleği: ☐ Memur ☐ İşçi ☐ Serbest Meslek ☐ Emekli

Kaldığınız Yer: ☐ Kendi Ailemle ☐ Yakın Akrabamda ☐ Yurt veya Pansiyonda

Doğup-Büyüdüğünüz Yer: ☐ Kent ☐ Köy ve kasaba

Doğup Büyüdüğünüz Bölge: ☐ Akdeniz, ☐ Karadeniz, ☐ Ege,

☐ Marmara ☐ İç Anadolu, ☐ Doğu Anadolu, ☐ Güneydoğu Anadolu

Ormanların en önemli yararı sizce ne üzerinedir?

☐ Ekonomi ☐ İnsan Yaşamı ☐ İklim ☐ Hava Kirliliği ☐ Diğer canlılar

AĞAÇ VE ÇEVRE TUTUM ÖLÇEĞİ

		Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
1	Orman yangınlarından duygusal olarak etkilenirim.					
2	Ağaçlara karşı güçlü bir sevgi duyarım.					
3	Ormanlara karşı olan sevgim, en güçlü duygularım arasındadır.					
4	Ağaç dikmek, çevrenin korunmasına yardımcı olan bir etkinliktir.					
5	Ağaçlar, günlük yaşamımızda önemli bir yere sahiptir					
6	Ormanlara gizlice çöp dökenlere ağır cezalar verilmesini isterdim					
7	Orman çevresindeki yerlerde anız yakmanın ormanda yangınlara neden olacağını düşünüyorum.					
8	Ormanlık alanlarda dolaşmak beni mutlu ediyor.					
9	Ormanlarla ilgili toplantı ve etkinliklere severek katılırım.					
10	Ağaçlardan elde edilen ürünlerin geri dönüşümü sağlanmalıdır.					
11	Ormana zarar veren birisini gördüğümde, engel olmak için her şeyi yaparım.					
12	Ormanlık alanlarda bina yapımına kesinlikle izin verilmemelidir.					
13	Okullarda ormanların önemine yönelik eğitim verilmelidir.					
14	Şehirlerin en sevdiğim bölümleri kent-içi ormanlarıdır.					
15	Orman içi ve kenarında yaşayan insanlar daha sağlıklıdır.					
16	Ağaçlar sevgi ve ilgiye muhtaçtırlar.					
17	İnsanlar orman varlığını tehdit eden en önemli unsurdur.					
18	Bir ormanın güzelliği ve insana verdiği huzur, orman ürünleri sağlamasından daha önemlidir.					
19	Orman alanlarının yok edilmesinin ekolojik dengeyi bozacağını düşünüyorum					
20	Ağaçlar güzeldir.					

21	İnsanlar çevresindeki ağaçları korumalıdır.					
22	Ormanlar en önemli oksijen kaynaklarımızdandır.					
23	Ağaçların korunması için gereksiz kağıt kullanımı önlenmelidir.					
24	Her zaman ağaç dikim faaliyetine katılmak isterim.					
25	Ormanlar bizim en önemli doğal zenginliğimizdir.					
26	Ormanların yok edilmesi küresel ısınma üzerinde etkilidir.					
27	Hava kirliliğinin önlenmesinde ormanlar etkilidir.					
28	Ormanlar erozyonların önlenmesinde önemlidir.					
29	Ormanların iklimlerin oluşmasında etkili olduğunu düşünüyorum.					

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

İLKÖĞRETİM I. KADEME ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİSAYAR DESTEKLİ ÖĞRENMELERİNİN BAŞARIYA ETKİSİ

Emine ÖZEL
Dumlupınar Üniversitesi, ozelemine@yahoo.com

ÖZET: Küreselleşen dünyada, özellikle bu bilgi çağında teknolojiyi kullanmak bir ayrıcalık değil, zorunluluk olmuştur. Bu doğrultuda birey nitelikleri de değişmiştir. Bu yüzden öğretmenlerin bilgi toplumu bireylerini yetiştirebilmeleri için derslerini teknolojiyi ile bütünleştirmeleri beklenmektedir. Bilgisayar, eğitim ortamlarında sıklıkla kullanılan bireysel öğrenmeyi üst düzeyde destekleyen bir araç konumunu almıştır. Bu nedenle öğretimlerde bilgisayar desteği ile öğrenmelerin etkinliği ve etkililiği artmaktadır. Bu araştırmada sınıflarında dersleri bilgisayar desteği ile yürüten ve yürütmeyen öğretmenlerin öğrencilerinin başarı düzeyleri deneysel olarak karşılaştırılmış ve var olan farklılıkla birlikte bilgisayar kullanımına işaret edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Teknoloji, Bilgisayar, Bilgisayar destekli öğretim, Öğrenci başarısı.

THE EFFECTS OF COMPUTER SUPPORTED LEARNİNG OF ELEMENTARY SCHOOL LEVEL 1 STUDENTS ON THEİR SUCCESS

ABSTRACT: In globalizing world, especially in this information age, using technology is a must not a privilege. Accordingly, individual qualifications have been changed, thus teachers are expected to use technology in their lessons so as to educate their students. Computers have already been the tool used to support the students do individual learning in education in the best way. This,learning by using computers has been more effective and efficient.In this study,the success of the students taught by the teachers using computers and of the others taught by the teachers not using computers in class is compared and using computer in education is proved in a positive way.

Keywords: Technology, Computer , Computer asissted education, The success of the student.

GİRİŞ

Eğitimi en genel anlamı ile aile ve öğretmenlerin çocuk üzerinde ulaşmak istedikleri aksiyonlar olarak tanımlayabiliriz. Her insanın bedensel, zihinsel, psiko-sosyal yetilerini geliştirmek ve bunun için gereken olanaklardan toplumun koyduğu ölçüler içinde yararlanmak en doğal hakkıdır. Bu süreç öğrenme ile başlar ve yeni öğrenmelerle devam eder. İnsan küçüklükten itibaren yetişkinliğe kadar iyi davranışları yapmayı, kötüleri yapmamayı öğrenir. Yaşamı boyunca bireyin davranışları ailesinin, okulun ve toplumun denetimi altında gelişir. Öğrenme, bireyin kendi davranışlarını kendisinin denetleme yeteneğine ulaşmasındaki psiko-sosyal bir etkendir (Binbaşıoğlu, 1990).

Öğrenmenin olabilmesi için öncelikle bir bilgi akışının sonra da bunu almaya açıkça isteklilik gösteren bireylerin olması gerekmektedir. Doğru düşünme için bilgi gereklidir. Ancak, bağlantısız bilgi parçaları hiçbir zaman bir gerçek ifade etmez. Aslında bilgi için kişiye ulaşan her veri birer hammaddedir. Kişi bu hammaddeyi kendince anlamlandırıp, düşünce sisteminin bir parçası haline getirdiğinde öğrenip bilgi üretmiş olur. Bu anlamda öğrenme, insana ulaşan verilerin kişinin zihin süzgecinden geçirilip ona bir anlam yüklemesidir (Özden, 1998).

Nesnel olarak var olan ancak daha derinlerde kişi için bir şeyleri ifade edebilecek bilgi parçacıkları tekil olarak öne çıkmaya başlar ve kişide belli bir anlamla yoğrulup farklı alanlarda kullanılmak üzere beyinde formatlanır. Yaş ilerledikçe işe yarayan bu bilgi parçacıklarının kullanım sahası daha da artmakta ve yeni bilgiler üretmektedir. Yani yeni öğrenmeler; benimsenmiş, içselleşmiş ve kabullenilmiş eski öğrenmelerin üzerine inşa edilmektedir. Ancak bilginin içselleştirilmesi söylendiği kadar kolay olmamaktadır. İçselleştirmenin zemininde uyum vardır. Çocuğun, her insanda olduğu gibi yaptıklarının çevresince beğenildiğini hissetme arzusu vardır. Bu gerçekleşince rahatlar ve toplumca onaylanan davranışları öğrenir. Çünkü kişide bir işi başarma ve hata yapmama isteği vardır. Tüm bunların

sağlanması insanın çevresine karşı duyarlılığı ve öğrenme isteğine bağılıdır (Başaran,1982). Normal gelişim sürecinde çocuk, çevresindeki insan ve eşyalarla ilişki kurmakta, neyin ne olduğunu her zaman bilmek istemektedir. Bunun için öğrenme aşama aşama gerçekleşen bir süreçtir. Kişi önce yeni karşılaştığı konuyu tanır, onun hakkında genel bir bilgi edinir. Daha sonra onun sınırlılıklarını, özelliklerini ve etki alanlarını kavrayarak daha geniş bir bilgiye ulaşır. Son aşamada öğrenilenleri kavramaya çalışır. Bu kavrama, konular arasında neden-sonuç ilişkileri kurup bilgiyi kendilik süzgecinden geçirip yeniden düzenlemesi ile olmaktadır (Uluğ, 1993).

Bahsedilen öğrenmenin teorik değişmezliğidir. Ancak aklımıza şu soru gelebilir; bu sistematik neden her çocukta gözlenemez? Nedeni şudur; her birey birbirinden farklı özelliklerle ayrılır. Bir öğrenci için anlamlı ve hoş olan diğeri için sıkıcı ve karmaşık olabilir. öğrenme, her öğrencinin gelişim süreci içinde düzenli ve kümülatif bir yol izlemesi ve ulaşabildiği en üst noktaya çıkması ile değer kazanır. Bilgiyi alan öğrenciyi değiştirmek mümkün olmadığından, bilginin öğrenciye göre veriliş tarzının veya niteliğini değiştirme yoluna gidilmelidir. Önemli olan öğrencinin öğrenme isteğinin uyandırılabilmesidir (Holt, 1991; Güngör 1993; Casson, 1998).

Bu öğrenme isteği, bireyi öğrenme amacıyla harekete geçiren bir güçtür. Öğrenci tüm ilgisini ve dikkatini bu yönde harcar. Öğrencinin bir şeyi gönüllü olarak istemesi ve kendi iradesi ile hareket ederek eyleme dökmesi onun kendince koyduğu amaçların gerçekleştirmesinde duyduğu özel istektir. Öğrencinin öğrenme için harcayacağı zaman ve zorluklara göğüs germesi veya öğrenme sırasında başarısızlığa düşmesi riski gibi sıkıntılara ne derece direneceğini onun sarf ettiği özveriler gösterecektir (Bloom, 1979). Yani, arzulanmış bir öğrenme, öğrenci için gerçekten özveri ve çaba gerektiren bir süreçtir. Öğrencinin, öğrenilecek şeyle ilgisi, buna karşı tutumu, kendine güven gibi olumlu davranımlar bu öğrenme sürecindeki kolaylaştırıcı değişkenlerdir. Burada aslında aradığımız anahtar kelime başarıdır. Çünkü öğrencilerin en önemli ihtiyaçlarından birisi başarılı olmaktır. Bu nedenle öğrenciler sürekli aktiviteler içinde başarılı olma yollarını ararlar. Öğrencinin bu başarıya ulaşmasında öğrenme isteğinin ve yeterliğinin gelişmişlik düzeyi, onun gerçek ilgisi ve sahip olduğu işlevsel kavramların niteliğine bağlıdır (Erden, 1998).

Öğrenci gelişim süreci içinde öğrenebildiği oranda öğrenir. Öğrenmesi onun zihinsel ve duyuşsal özelliklerine bağlıdır. Öğrenme yaşantıları, bireyin kendinde var olan istek ve yetilerinin yanında dış koşularında etkisi altında şekillenir. Yaşama uyum için çalışan öğrencilerin öğrenme isteği, öğrenmeyi etkileyen değişkenlerle farklılık göstermektedir.

Öğrencilerimize sürekli bir şeyler aktarma eğilimi içerisindeyiz. Bilgi akışını ve hızını hiç kesmeden bunu zamanla yarışarak gerçekleştirmeye çalışırız. Öğrenmelerini istediğimiz şeyler kendi bakış açımızdan tasarladığımız bizlerin düşünce kalıbından çıkmış ve öğrencileri de bu kalıba çekmeye çalışan dolaysız bir anlayıştır. Amaç zaten tümel bir düşünce kalıbı içinde verilmiş bilgi parçacıklarını tümevarımla tümleyen öğrencileri güdülemek mi, yoksa kendi düşünce ve bilgi parçalarını sorgulayan ve olaylara daima eleştirel bakan öğrenciler yetiştirmektir. Yapılan çalışmada da görüleceği üzere öğretmenler yaş arttıkça öğrencileri daha da denetim altına almak istemekte, davranışlarına ve düşüncelerine sert ve yersiz tepkiler verebilmektedirler. Öğrenme okullarımızda genelde hep bu formatla yapılmaya çalışılır. Öğrenme ortamı daima öğreten baskın bir özne (öğretmen) ve onu sabırla dinleyen sessiz nesneler (öğrenciler)den oluşur. Aktarımlar ne kadar ampirik olsa da anlatım onları ya hedeflenen gerçeğe yada kendi gerçeklerini keşfetmeye götürecektir.

İşte bu noktada eğitimin ve öğrenmenin bireyselliği devreye girer. Bireysellik denince de akla ilk gelen bilgisayarlardır. Bilgisayarların eğitim ortamında kullanılmasının amacı bilişsel, duyuşsal ve motor düzeylerde davranış kazandırılmasıdır. Bilgisayar, öğrenimdeki davranış ve amaçları sistemli olarak kazandıran ve anında düzeltme, tekrar ve anlık değerlendirme sağlayan önemli bir yapıdır. Bilişsel alanda bilgisayarın sınıf ortamında kullanılması bilginin organize edilip yorumlanmasında, problem çözme becerilerinin gelişiminde ve öğretimin bireyselleştirilmesinde idealdir (Bishop, 1997; De Bono, 1997; Dornan, 1997). Bilgisayar, öğrencinin öğretmence yönlendirilmesi ve kontrollü bir tam öğrenmeyi bireysel olarak gerçekleştirecek tek alettir. Gerek bilgiye ulaşmada, gerekse program dahilinde öğrenmenin planlanmasında oldukça sistemli bir öğreticidir. Bu araştırma; ilköğretim düzeyinde bilgisayar uygulamasının geleneksel öğretim ile farkını cinsiyet değişkeni de gözetilerek ortaya koyma amacı ile yapılmıştır.

YÖNTEM

Problem

İlköğretim öğrencilerinde (sınıf ortamında) bilgisayar kullanımının öğrenci başarısına etkisi

Denenceler

(i) Geleneksel öğretimli sınıflar ile bilgisayar kullanan sınıflar arasında uygulamalara ilişkin zaman açısından anlamlı farklılık vardır.
(ii) Geleneksel ve bilgisayarla öğrenen öğrencilerin başarı düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.
(iii) Deneklerin genel erişi puanları arasında anlamlı farklılık vardır.
(iv) Deneklerin erişi puanları, cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim öğrencilerinin bilgisayarı kullanarak başarılarının ne derece arttırabileceğinin tespit edilmesidir. Bilgisayar destekli öğretim, öğrenimi bireyselleştirdiği için öğrencilerin öğrenme düzeylerinin artması beklenmektedir. Bilgisayarın; eğitim olanaklarının gelişmesi ile ortaya çıkması, eğitime farklı bir boyut getirmiştir. Pek çok dünya ülkesinde eğitim bilgisayarlarla gerçekleşmektedir. Bilgisayar destekli eğitim, geleneksel eğitim sisteminin sınırlıklarını kaldırarak, dinamik bir toplum oluşturmak için bireylere önemli açılımlar ve programlar sunmaktadır. Böylece öğrenci, bilgiyi kendi ilgi ve amaçlarına göre seçip, sentezleyecek ve kendi kendini planlayacaktır.

Önemi

Ülkemiz, eğitim açısında bilgisayarla geç tanışmıştır. Bu süreç üst öğretim kademelerinden alt kademelere doğru uzun zaman içinde gerçekleşmiştir. Oysaki nasıl ilk okuma yazma küçük yaşlarda başlıyorsa, bilgisayar eğitimi ve okuryazarlığı da ilk çağlarda başlamalıdır. Günümüzde yaşamın her alanında bilgi teknolojisi ile bir bütün olarak bilgisayarları görmekteyiz. Bilgisayar destekli sistemler, öğrenmede belirlenen davranışları kazandırmada önemli bir yere sahiptir. Bu amaçla bilgisayar daha ilk hatta anaokulu çağlarında kurumlarda yerini almalıdır. Çağdaş bir ülke olabilmek, dışsal öğrenme hata ve olumsuz etkileşimleri en aza indirmek için bilgisayarın öğretimsel olarak kullanılması kaçınılmazdır.

Sınırlılığı

(i) İstanbul ilindeki rastgele seçilmiş bir İlköğretim okulu ile,
(ii) Bu okulun 5. Sınıfındaki 2 şube ile,
(iii) İki şubedeki 20 şer öğrenci ile
(iv) Öğrenme için kullanılan araç, teknik, paket programlar ile sınırlıdır.

Sayıltılar

(i) Örneklem evreni temsil edebilecek büyüklüktedir.
(ii) Araştırmaya katılacak denekler çalışmalara istekle katılacaklardır.
(iii) Bilgi toplama yolları, ön-son testlerin niteliği, geçerliği ve güvenilirliği test edilecektir.

Desen

Araştırma, bilgisayar desteği ile konuyu öğrencilerin geleneksel olarak öğrenen öğrencilerden başarı ve zaman olarak farklılıklarını ortaya koymak için yapılmıştır. Çalışma; deneme modelidir. Ön-son kontrollü grup deneysel desen kullanılmıştır. Bu grupların birisi kontrol diğeri deney grubu olarak alınmıştır. Her iki grupta deney öncesi ve sonrası ölçmeler yapılmıştır. Her grup için ön-son puanları bulunup, birlikte değişkenlik çözümlemesi yapılmış ve puanlar

arasında karşılaştırmalarla farkların anlamlılığı sınanmıştır. Öncelikle İstanbul Kadıköy'deki bir ilköğretim okulunda bir sınıf geleneksel öğretim, bir sınıf ise bilgisayar destekli öğrenen sınıf kategorisine ayrılmış, sınıfların birisi kontrol diğeri deney grubu kabul edilmiştir. Her iki sınıf öğrencilerinin denkliği sağlanmıştır. Her iki sınıfa 1 ay süre ile 'çevremizdeki canlılar konusu' öğretilmeye çalışılmıştır. 1 ayın sonunda her iki sınıfa ünite ile ilgili düzenlenmiş değerlendirme testi uygulanacak ve ilişkiye bakılmıştır. 15 gün ara ile ise bir hatırlama testi her iki gruba uygulanacak ve unutma- hatırlama düzeyleri tespit edilmiştir. Araştırmada, t testleri, gruplar arası farklılık için tek yönlü varyans analizi, erişi puanları için eşlenmiş ön-son grup Wilcoxon sıra testi ve ikili gruplar için Mann Wittney U kullanılmıştır.

Evren örneklem

Araştırma evrenini İstanbul Kadıköy ilçesindeki ilköğretim okulları 5. Sınıfları oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini temsil edecek örneklemi, İstanbul Kadıköy ilçesinden rastgele seçilen bir ilköğretim okulunun iki şubesindeki öğrenciler oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Verilerin toplanması ve analizi

Verilerin toplanması deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin testler verdikleri cevaplar ile araştırmacı gözetiminde gerçekleşmiştir. Verilerin analizinde SPSS 13.0 paket programı kullanılmıştır.

Tablo 1: Araştırma evreninde deney ve kontrol grubu dağılımı

GRUP	F	%
1. grubu deney grubu	20	53
2. grup kontrol grubu	18	47

Araştırmada 20 öğrenci deney grubunu, 18 öğrenci kontrol grubunu oluşturmaktadır.

Tablo 2: Kontrol grubu ve deney grubu öğrencilerinin cinsiyet frekans tablosu

	Cinsiyet	F	%
Kontrol Grubu	**Kız**	9	50
	Erkek	9	50
	Toplam	18	100
Deney Grubu	**Kız**	10	50
	Erkek	10	50
	Toplam	20	100

Tablo 2 incelendiğinde görülmektedir ki; kontrol grubunda 9 kız, 9 erkek öğrenci bulunmaktadır. Deney grubunda 10 kız, 10 erkek öğrenci bulunmaktadır.

Tablo 3: Deney ve kontrol grupları için bilgi testinden (öntest) alınan puanların ilişkisiz t testi sonuçları

Gruplar	N	X	SS	SD	T	P
Deney	20	29.1	14.5	17	0.58	---
Kontrol	18	28.3	16.5			

Tablo 3'e göre deney ve kontrol grupları ön test olarak uygulanan bilgi (öntest)ten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılaşma saptanamamıştır. Uygulamadan önce öğrencilerin ön bilgilerinin bilinmesi ve kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu nitelik araştırma sonuçlarının anlamlılığını saptamada önemli bir değişkendir. Deney ve kontrol gruplarının ön testten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Öğrencilerin başlangıç itibari ile konu ile ilgili benzer ön bilgilere sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 4: Deney ve kontrol grupları için bilgi testinden (sontest) alınan puanların ilişkisiz t testi sonuçları

Gruplar	N	X	SS	SD	T	P
Deney	20	56.6	15.3	17	4.06	000
Kontrol	18	40.0	13.3			

Tablo 4'e göre deney ve kontrol gruplarının uygulama sonucunda yapılan son testten aldıkları puanlar arasında ilişkisiz t testi sonucuna göre 0.05 düzeyinde anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Araştırmamız sonunda yapılan son testte deney grubuna uyguladığımız bağımsız değişkenimiz kontrol grubuna göre daha etkili olmuştur. Yani bilgisayar kullanan sınıfımız son testte kontrol grubuna göre 16.6'lık farkla yapılan başarı testinde önde gitmiştir.

Tablo 5: Deney ve kontrol grupları için bilgi testinden (hatırlama testi) alınan puanların t testi sonuçları

Gruplar	N	X	SS	SD	T	P
Deney	20	55.5	13.6	17	8.79	000
Kontrol	18	23.7	15.0			

Tablo 5'e göre deney ve kontrol gruplarının hatırlama testinden aldıkları puanlar arasından 0.05 düzeyinde anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Son testten 2 hafta sonra uyguladığımız hatırlama testi konunun öğrencilerdeki hatırlama düzeyini ortaya koyar. Öğrenmede kalıcılık önemlidir. Yaptığımız çalışmada kontrol ve deney grupları hatırlama testinde 31.8'lik bir erişi ile deney grubu lehine bir fark görülmektedir.

Tablo 6: Deney grubu kız ve erkek öğrenciler için bilgi testinden (öntest) alınan puanların t testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	SS	SD	T	P
Kız	10	26.0	11.4	17	-.077	---
Erkek	10	30.5	16.5			

Tablo 6'ya göre deney grubu kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılaşma saptanamamıştır. Buna göre araştırma tabanında kız ve erkek öğrenciler arasında bilgi düzeyi arasında fark bulunmamaktadır.

Tablo 7: Deney grubu kız ve erkek öğrenciler için bilgi testinden (sontest) alınan puanların t testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	SS	SD	T	P
Kız	10	60.0	16.32	18	0.52	---
Erkek	10	56.0	14.2			

Tablo 7'ye göre kız ve erkek öğrencilerin son testten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılaşma saptanamamıştır. Yapılan son testte cinsiyete göre bir farlılık yoktur. Bu bizi, erkek ve kız öğrencilerin uygulanan stratejiye karşı ilgilerinin farklı olmadığına götürür.

Tablo 8: Kontrol grubu kız ve erkek öğrenciler için bilgi testinden (öntest) alınan puanların t testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	SS	SD	T	P
Kız	9	24.4	14.4	16	-0.99	---
Erkek	9	32.2	18.3			

Tablo 8'e göre kontrol grubu kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılaşma saptanamamıştır. Buna göre araştırma tabanında kız ve erkek öğrenciler arasında bilgi düzeyi arasında fark bulunmamaktadır.

Tablo 9: Kontrol grubu kız ve erkek öğrenciler için bilgi testinden (sontest) alınan puanların t testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	SS	SD	T	P
Kız	9	35.5	13.3	16	-1.43	---
Erkek	9	44.4	12.6			

Tablo 9'a göre kız ve erkek öğrencilerin son testten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılaşma saptanamamıştır. Yapılan son testte cinsiyete göre bir farlılık yoktur.

Tablo 10: Deney grubu kız ve erkek öğrenciler için bilgi testinden (hatırlamatest) alınan puanların t testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	SS	SD	T	P
Kız	10	58.0	13.9	18	0.66	----
Erkek	10	54.0	12.2			

Tablo 10'a göre deney grubu kız ve erkek öğrencilerin son testten 2 hafta sonra yapılan hatırlama testi sonuçları arasında anlamlı bir farklılaşma saptanamamıştır. Bu durum hatırlamanın cinsiyete göre farklılaşmadığını gösterir.

Tablo 11: Kontrol grubu kız ve erkek öğrenciler için bilgi testinden (hatırlamatest) alınan puanların t testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	SS	SD	T	P
Kız	*9	23.8	14.9	16	-0.22	----
Erkek	9	25.5	16.09			

Tablo 11'e göre kontrol grubu kız ve erkek öğrencilerin son testten 2 hafta sonra yapılan hatırlama testi sonuçları arasında da anlamlı bir farklılaşma saptanamamıştır.

Tablo 12: Kontrol grubu ön-son test ilişkili t testi karşılaştırma sonuçları

				R			T	
Gruplar	**N**	**X**	**SS**	**r**	**p**	**SD**	**t**	**P**
Öntest	18	28.3	16.5	0.66	000	17	-3.92	000
Sontest	18	40.0	13.3					

Tablo 12'ye göre geleneksel öğretimli kontrol grubu ön-son test puanları arasın korelasyon katsayısı 0.66 olarak bulunmuştur. 17 serbestlik derecesi ile bu sonuç 0.05 düzeyinde anlamlıdır. Bilgi ön-son test puanları arasında yapılan ilişkili t testinde istatiksel açıdan 0.01 düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır. Geleneksel olarak öğrenen öğrencilerin aldıkları puanlar arasında bir farklılık ön-son testte olmuştur. Bunun olması normaldir. Çünkü geleneksel öğretim ile de öğrencilerin öğrenme düzeyleri artmaktadır. (11.7)

Tablo 13: Deney grubu ön-son test ilişkili t testi karşılaştırma sonuçları

				R			T	
Gruplar	**N**	**X**	**SS**	**r**	**p**	**SD**	**t**	**P**
Öntest	20	28.5	14.0	0.690	000	19	-10.2	000
Sontest	20	58.0	15.0					

Tablo 13'e göre bilgisayarlı öğretimin uygulandığı deney grubu ön-son test puanları arasında korelasyon katsayısı 0.69 olarak bulunmuştur. 19 serbestlik derecesi ile bu sonuç 0.05 düzeyinde anlamlıdır. Bilgi ön-son test puanları arasında yapılan ilişkili t testiden istatiksel açıdan 0.01 düzeyinde bir farklılaşma görünmektedir. Bu faklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Deney grubu kontrol grubu son test puanına göre oldukça yüksektir. (21,5) Bu sonuç bizlere uygulanan yöntemin başarısını gösterir. Kontrol grubunda bu farklılık 11.7 düzeyinde iken bilgisayarla çalışma yapan deney grubunda 21. 5 dir.

Tablo 14: Kontrol grubu hatırlama-son test t testi karşılaştırma sonuçları

				R			T	
Gruplar	**N**	**X**	**SS**	**R**	**p**	**SD**	**t**	**P**
Hatırlama	18	24.7	15.0	0.66	000	17	-5.55	000
Sontest	18	40.0	13.3					

Tablo 14'e göre kontrol grubu son test ve hatırlama puanları arasında korelasyon katsayısı 0.66 bulunmuştur. 17 lik serbestlik derecesiyle bu sonuç 0.05 düzeyinde anlamlıdır. Kontrol grubu son test ve hatırlama puanları arasında anlamlı bir farklılaşma görülmektedir. Geleneksel yöntemin kullanıldığı kontrol grubu 13.3'lük bir unutma yaşamıştır.

Tablo 15: Deney grubu hatırlama-son test t testi karşılaştırma sonuçları

				R			T	
Gruplar	**N**	**X**	**SS**	**R**	**P**	**SD**	**t**	**P**
Hatırlama	20	56.0	12.9	0.92	000	19	1.56	----
Sontest	20	58.0	15.0					

Tablo 15'e göre deney grubunun son test ve hatırlama testi puanları arasında anlamlı bir farklılaşma saptanamamıştır. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz; bağımsız değişken uygulandığı deney grubu öğrencileri hatırlama testinden 2.0 lık bir unutma kaybı ile çıkmışlardır. Oysa geleneksel öğrenen kontrol grubu öğrencileri arasındaki unutma kaybı 13.3 tür. Nerede ise bilgisayarla öğrenen öğrenciler, geleneksel öğrenen öğrencilerden 7 kat daha çok bilgiyi hatırlarında tutmaktadırlar.

Tablo 16: Deney kontrol grupları son test Man-Whitney U karşılaştırma sonuçları

Gruplar	**N**	**X b sırası**	**İşaretler top**	**Z**	**P**
Deney	20	7.58	98.50	-2.90	000
Kontrol	18	6.50	6.50		

Tablo 16'dan anlaşıldığı gibi deney ve kontrol grubu puanları ortalamaları arasında fark görülmektedir. Geleneksel öğretimin yapıldığı kontrol grubu puan ortalaması x_6.50, deney grubunun (bilgisayarlı) puan ortalaması x-7.58 dir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırılmak istenen konu, bilgisayarla öğrenen öğrencilerin, diğer yollarla öğrenen öğrencilerden daha başarılı olmaları ve unutmayı daha az yaşamalarını kanıtlamaktır. Sonuç olarak; bilgisayarla öğrenen öğrenciler 1 ay olan ünite süresinin yarısında tüm amaç ve davranışları gerçekleştirmişlerdir. Öğrenciler arasında cinsiyete dayalı bir farklılaşma gerek geleneksel gerekse bilgisayarlı öğrenmede görülmemiştir. Yani öğrenciler her iki koşulda da cinsiyetlerinden bağımsız şekilde eşit düzeyde etkilenmektedirler. Öğrencilerin başlangıç itibari ile ön testlerden aldıkları puanlar birbirine yakınken, bilgisayarla öğrenen öğrenciler son testte oldukça ilerleme göstermişlerdir. Deney ve kontrol grubu son testlerinin karşılaştırılmasında da deney grubu ve kontrol gruplarının öğrenme seviyeleri artmış, ancak bilgisayarla öğrenenlerde bu çok daha üst seviyelerde gerçekleşmiştir. Unutma bilgisayarla öğrenen öğrencilerde daha az yaşanmıştır.

1-Araştırmada da görüldüğü üzere bilgisayarla öğrenme diğer tüm öğrencilere de başarı ile uygulanabilir. Bunu için zemin hazırlanmalıdır.

2- Bu yöntem öğrencileri sosyal, psikolojik açıdan olumlu etkilemekte, bireysel ilerlemeleri yakından takip olanağı sunmaktadır. Bunun için uygulama alanı genişletilmeli, okul düzeyinde genelleştirilmelidir.

3-Bu belli bir disiplin içinde uygulandığı takdirde her öğrenci öğrenme kapasitesini optimum düzeyde arttıracaktır. Bu yaklaşım her öğrencinin ilerleyebileceğini gösterir.

4-Bu yöntem öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmelerini sağladığı için okul dışında da iyi bir şekilde kullanılabilir.

5-Araştırma aynı deneklerle boylamsal olarak sürdürülürse diğer araştırmacılara veri kaynağı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

BAŞARAN, İ.E. (1982). Eğitime Giriş, Ankara: Sevinç Matbaası.

BİNBAŞIOĞLU, C. (1990). Eğitim Psikolojisi, İstanbul: Binbaşıoğlu Yayınevi.

BISHOP, S. (1997). Kişisel Güveni Geliştirmek. İstanbul: Rota Yayınları.

BLOOM, B. S**. (**1979). İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme. Çev. D. Ali Özçelik. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

CASSON, H.N. (1998). Zorluklarla Mücadele. İstanbul: Hayat Yayınları.

DE BONO, E. (1997). Altı Şapkalı Düşünme Tekniği. İstanbul: Remzi Kitapevi.

DORNAN, J. (1997). Başarı İçin Stratejiler. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

ERDEN, M. (1998). Sosyal Bilgiler Öğretimi. İstanbul: Alkım Yayıncılık.

GÜNGÖR, V. (1993). Aktif Öğrenme Yöntemleri. Amsterdam: Turks Academisch Genootschap Birliği Yayınları.

HOLT, J. (1991). How Children Learn, How Children Fail. G.Britain: Light House Books. G. Britain.

ÖZDEN, Y. (1998). Öğrenme Öğretme, Ankara: Pegem Yayınları.

ULUĞ, F. (1993). Okulda Başarı, Ankara: Remzi Kitabevi.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

E-TİCARET'TE MÜŞTERİ SADAKATİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA[1]

Cemalettin DEMİRELİ
Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

Faruk DURSUN
Öğr. Gör. , Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

ÖZET: İnternetin küresel bir ağ haline gelmesiyle e-ticaret internetin ulaştığı her yeri pazar haline getirmeye, ticaretin ve işletme faaliyetlerinin biçimini köklü bir şekilde değiştirmeye başlamıştır. Bu durum tüketicilere ürünlere ulaşma kolaylığı sağlarken işletmeler açısından rekabetin boyutlarının değişmesi ve müşteri sadakati oluşturmanın zorlaşması anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, e-ticarete yönelik müşteri sadakati üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesidir. Çalışma kapsamında tüketicilerin e-ticarete yönelik değerlendirmeleri alınmış, e-ticaret sitelerine bağlılık üzerinde hangi faktörlerin daha etkili olduğu araştırılmıştır. Bu kapsamda 5'li likert ölçeği ile geliştirilen anket formu kullanılarak elde edilen veriler faktör analizi ile boyutlandırılmış değişkenlere yönelik güvenirlik analizi yapılmıştır. Çalışmanın hipotezlerinin test edilmesi için t-testi, anova ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulardan müşteri sadakati ile en güçlü ilişkinin müşteri tatmini arasında olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: E-Ticaret, Müşteri Sadakati, Müşteri Tatmini, Tüketici Hakları

A CASE STUDY ON THE DETERMINATION OF CUSTOMER LOYALTY IN E-COMMERCE

ABSTRACT: After Internet has become a global network, E-Commerce has turned into a market place wherever internet reaches; moreover it was influenced on altering ways of commerce and administration. Since this circumstance occurs, consumers are enabled to easily purchase products, but on the enterprises' side horizons of competition have widely changed and it get harder to build customer satisfaction and fidelity. In this direction of work, influential factors on customer fidelity are to be identified for e-commerce. Within the coverage, consumer feedback were collected regarding e-commerce and it has been researched which factors are more influenced on consumers and their attachment to e-commerce web sites. During this research, data gathered by using a five-liker-survey was reorganized with the factor analysis, and security tests were taken aimed to variables. To test the hypothesis of work out, t-test, anova and correlation analyze methods were taken place. According to the Indication gathered in the research regarding the strongest relationship with customer fidelity is the way of customer satisfaction.

Keywords: E-Commerce**,** Customer Loyalty, Customer Satisfaction, Consumer Rights

GİRİŞ

Günümüz yoğun rekabet ortamında işletmelerin başarısının devam etmesinde müşterileri elde tutma becerisi üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur. İnternet teknolojileri alanındaki gelişmeler işletmelerin rekabetçi üstünlük sağlamak amacıyla uyguladıkları rekabet stratejileri ve iş yapma şekillerinde köklü değişikliklere yol açmış, bir taraftan e-ticaret alanında hizmet veren web sitelerinin sayıları artarken diğer taraftan hem tüketicilerin alışveriş alışkanlıkları hem de tedarikçi tarafında farklılaşma hızla artmıştır. Bu farklılaşma ile birlikte fırsat ürün grupları ve özel alışveriş siteleri yeni bir e-ticaret platformu yaratmıştır.

İnternetin perakende ürün satılan bir kanal olarak kullanılması birçok avantaj ve fırsatı da beraberinde getirmektedir. Rekabet üstünlüğü elde etmede elektronik ticaret uygulamalarının önemini kavrayan ve bunu hayata geçiren işletmeler, ürün satışı gerçekleştiren siteler sayesinde tüketici davranışlarını yakından izleme olanağını elde etmişlerdir.

[1] Bu çalışma 2013 yılı Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu'nda özet bildiri olarak sunulmuştur.

İnternet ortamında gerçekleşen bu faaliyetlere bağlı olarak geleneksel tüketici davranışlarına benzerlik ve farklılıkların ortaya konmasına yönelik araştırmalar artmaya başlamıştır. Literatürde alışveriş kulüpleri tarafından yapılmış olan pazar analizleri mevcuttur. Bu çalışmalarda siteye üye olan ve alışveriş yapan tüketiciler sosyo-demografik özellikleri ve satın alma alışkanlıklarına göre tanımlanması amaçlanmıştır (Öztürk vd., 2012: 218).

Bu noktada, e-ticarete yönelik müşteri sadakati üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Çalışma e-ticarette müşteri sadakatini etkileyen faktörlerin, tüketicilerin demografik özelliklerine göre farklılık oluşturup oluşturmadığının tespiti yapılmıştır. E-ticarette müşteri sadakatine yönelik bu çalışma kapsamında tüketicilerin değerlendirmeleri alınmış, müşteri sadakatine etki eden faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Elektronik ticaret; mal ve hizmetlerin internet üzerinden alım ve satımlarının yapılırken ödemelerinin de bu yolla gerçekleştirildiği işlemlerdir (Özbay ve Akyazı, 2004). Servislerin ve malların bilgisayar teknolojisi ve elektronik iletişim kanalları kullanılarak tamamlanmasını kapsayan sürecin ödeme işlemlerinin de yine bu yollarla gerçekleştirilmesi, malların ve hizmetlerin reklamının, satış ve dağıtımının bu teknoloji, süreç ve ağlar kullanılarak yapılması işlemi e-ticaret olarak tanımlanmaktadır (Kuşçu, 2010).

Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'ne göre e-ticaret mal ve hizmetlerin üretim, reklam, satış ve dağıtımının telekomünikasyon ağları üzerinden yapılmasıdır. Tanımlamaya göre ticaret süresi üç temel aşamaya ayrılabilir:

Üretici ve tüketicileri veya alıcı ve satıcıları araştırma aşaması
Taraflar arasında anlaşma sağlanmasını takiben sipariş ve ödemenin yapılması
Malların alıcılara dağıtılması aşaması.

Yapılan bir ticari işlemin e-ticaret sayılabilmesi için bu aşamalardan herhangi birisinin ya da tamamının elektronik ortamda gerçekleşmesi yeterli sayılmıştır (Bozkurt, 1999).

Rakip firmaların sundukları hizmetten en az etkilenen ve ihtiyaçları karşılanan müşteriler "kendi oteline" veya "kendi lokantasına" bağlanırlar (Sun, 2013).

Mevcut müşteriler ile kişisel iletişim kurulması ve oluşturulacak müşteri sadakati programları ile kavramın oluşumunu sağlayarak işletmenin uzun dönemde karlılığı sağlaması için yapılan çalışmalar müşteri sadakati olarak tanımlanmaktadır (Yurdakul, 2007:268).

Piyasada maruz kaldığı rekabetçi etkilere hangi ölçüde direndiği ve işletmenin sunduğu mal ve hizmetleri kullanmaktaki kararlılık müşteri sadakatini oluşturur (Erk, 2009:44).

Bir müşteriyi sadık olarak adlandırmak için öncelikle bir işyerinden düzenli olarak alışveriş yapması, yine alışveriş yaptığı işyerinden birden çok ürün ya da hizmet alması bununla birlikte firmanın gönüllü reklamını yapması yani firma ile ilgili etrafına tavsiyelerde ve yönlendirmelerde bulunması ile birlikte her ne şart altında olursa olsun (rekabet, fiyat dalgalanmaları vb.) alışveriş yaptığı firmayı terk etmemesi gerekmektedir (Varolan, 2002:6).

Müşteri sadakati iki yönlü bir bakış açısına sahiptir. Bu noktada işletmenin müşterisi için bir değer yaratmak kaygısı güdülmesiyle başlamakta ve müşterinin bu mal/hizmeti sahiplenmesiyle tamamlanmakta ve olgunlaşmaktadır.

İşletmelerin müşteri sadakatini sağlamaya yönelik çalışmalarından dört tanesi dikkat çekmektedir: kişiselleştirilen marka, firma çalışanlarının eğitilmesi, hitap edilecek kitlenin istek ve ihtiyaçlarına odaklanmak ve servis ve ürün gelişimini istikrarlı şekilde gerçekleştirmektir. Artan ve acımasızlaşan rekabet ortamında firmalar müşterilere sadace reklam, fiyat ya da servislerle hitap edemezler. Müşteriler onları anlayan, ne hissettiklerini bilen ve yaşamlarını daha iyi hale getirmeye çalışan bireylerin varlıklarına ihtiyaçları vardır (Davids, 2007: 19).

Keiningham sadakati iki başlık altında inceler. Davranışsal ve tutumsal sadakat. Davranışsal sadakat müşterinin yeniden gelip rakiplere rağmen firmadan devamlı satın alma eylemini gerçekleştirmesi iken tutumsal sadakat ise müşterinin firmanın ürün veya servisine duygusal bir sadakat hissetmesidir (Keiningham, 2013). Bunların yanı sıra

üçüncü bir başlık olarak özellikllerle koşulları birleştiren marka sadakatidir. Daha ılımlı olan bu yaklaşıma göre tüketiciler tarafından marka ve tedarikçilere yönelik geliştirilen belli duygulara rağmen koşullara bağlı olarak ortaya çıkan faktörleri geçersiz kılmayacağı yönünden hareket eder. (Erk, 2009: 49).

ABD ve Avrupa'da 1960'lı yıllarda artan genel bilinçlenme düzeyinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve klasik bir pazarlama anlayışına karşı bir tepki olarak literatüre giren "tüketicinin korunması" kavramı bir toplumsal akım olarak literatüre girmiştir (Stearns, 2001:11).

Tüketici yandaşlığı olarak da nitelenen tüketici hakları üreticilerin ve satıcıların karşısında zaman zaman güçsüz durumda bulunan tüketicilerin korunmasını ve pazardaki etkinliklerini arttırmayı amaçlayan bir hareket olarak da tanımlanmaktadır (Kanıbir, Saydan, 2006:105).

Bu haklar ilk kez 15 Mart 1962'de A.B.D. de eski başkan J.F.Kennedy tarafından temsilciler meclisine sunulan raporda yer almış ve daha sonra A.E.T. Konseyi tarafından 14 Nisan 1975'de evrensel tüketici hakları olarak tüm dünyaya ilan edilmiştir (TSE, 2002).

Tüketicilerin satın alma süreci sonucunda elde ettikleri yeterlilik ile bu sürecin başında sahip oldukları beklentileri arasındaki yeterlilik müşteri tatmini olarak tanımlanmaktadır (Karpat, 1998;22).

İstenilen kalitede mal veya hizmetin daha ucuza ve istenilen zamanda müşteriye ulaştırılmasına müşteri tatmini denir (Taşlıyan, Gök, 2012:70).

Müşteri tatminini oluşturan beş özellikten sözedilmektedir (Zeithaml, Bitner, 2003):

Ürün ve hizmet özellikleri, müşteri duyguları, hizmetin başarı ve başarısızlık nitelikleri, adalet ve doğruluk algılamaları, diğer müşteriler, aile üyeleri ve iş arkadaşları.

Tüketicilere işletmeler tarafından taahhüt edilen hizmetlerin verileceğine, kendilerini yanlış yönlendirilmeyeceğine dair sahip olunan inanç güven olarak tanımlanmaktadır (Lewis, Soureli, 2006:16). Güvenin iki boyutu bulunmaktadır. İlki işletmenin rolünü etkin ve güvenilir bir şekilde yerine getireceği iken ikincisi ise tüketicilerin çıkarlarının işletmeler tarafından önemsendiğine yönelik inançtır (Kıyan, 2012:427).

Hizmetin özelliklerinin mallara göre farklı oluşu nedeniyle bir hizmet kalitesi tanımı yapmak oldukça zordur. Hizmetlere dokunulamaz, somut değillerdir. Kalite kavramı da aynı şekilde tanımlanması ve anlaşılması zor, kişiden kişiye değişen bir kavramdır. Mal ve hizmet üreten firmaların dikkatle takip etmesi gereken kalite kullanım amacına uygunluk derecesi olarak da tanımlanmaktadır (Yılmaz vd., 2007:235). Yapılan araştırmalar neticesinde hizmet kalitesi ile ilgili çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır (Parasuraman vd., 1988).

Müşterilerin hizmet kalitesi algılaması, hizmete ulaşmadan önceki beklentileri ile gerçekleşen deneyimlerini karşılaştırmaları sonucu ortaya çıkar. Eğer beklentileri karşılanmış ise, hizmet tatminkardır.

Hizmetin müşteriye nasıl ulaştırıldığı, müşteri açısından çok önemlidir.

Müşteri ve işletme temsilcisi arasındaki etkileşim ve işletmenin sorunu etkinlikle çözümü, kalitenin algılanmasında önemlidir. Bununla birlikte müşteri tatmini de alıcıların beklentilerine göre bir ürün değerinin oluşmasına göre değişmektedir. Ortaya konulan ürün performansı tüketici beklentilerinin altında kalır ise bir tatminsizlikten söz ederken ürün performansının tüketici beklentileriyle uyumlu olması halinde alıcı tatmin olurken beklentilerin üzerinde çıkması durumunda ise memnuniyetten söz edilir (Özer, Günaydın, 2010:129).

Bireysel ve kurumsal amaçları tatmin edecek değişimleri sağlamak üzere ürün, hizmet ve fikirlerin şekillendirilmesi, fiyatlandırılması, dağıtım ve tutundurulmasını planlama ve uygulama süreci pazarlama performansı olarak tanımlanmaktadır (Erdil, Ermiş, 2008:129)

Üretilen ürün ya da sunulan hizmetin tüketicilerin sorunlarını çözme ve ihtiyaçlarını karşılama yeteneğine yeterlilik denilmektedir (Lau ve Lee, 1999). Markanın yeterliliğini kendisi ya da kulaktan kulağa öğrenen tüketici markanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olması durumunda bir güven oluşturacak bu güvenin devam etmesi halinde ise sadakatle bağlanacaktır (Devrani, 2009:411).

METODOLOJİ

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, e-ticarete yönelik müşteri sadakati üzerinde etkili olan faktörleri tespit edip, bu faktörlere katılımcıların demografik özellikler bazında farklı bakıp bakmadığını ortaya koyarak faktörler arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmış anket kullanılmıştır. Bu çerçevede müşteri sadakatini ölçmek üzere Narayandas'ın (1996) geliştirdiği ve yeniden satın alma eğilimi, daha iyi alternatiflere karşı direnç ve ürünün çevreye tavsiye edilmesi ölçütlerini içeren müşteri sadakati ölçeği, toplam beş soru ile uyarlanmıştır. Ankette yer alan müşteri sadakatini etkileyen faktörleri belirlemek için ifadeler geniş bir literatür araştırmasından oluşturulmuştur. Ölçeklerde yer alan ifadeler beşli likert tipi 1 Kesinlikle Katılmıyorum– 5 Kesinlikle Katılıyorum şeklinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

H1: Müşteri sadakatine etki eden faktörler birbirleriyle ilişkilidir.

H2: Katılımcıların müşteri sadakatine etki eden faktörlere bakışları demografik değişkenler alt grupları bazında birbirinden farklıdır.

Verilerin Analizi

Katılımcılara uygulanan anket formundaki demografik özelliklere ve anketin ikinci bölümündeki sorulara ilişkin verilerin yüzde ve frekansları hesaplanmıştır. Müşteri sadakati düzeyini belirlemek amacıyla 5'li Likert ölçeğinde sunulan yargılara ilişkin müşteri görüşlerinin yüzde ve frekansı bulunmuş, ayrıca aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Müşteri sadakati düzeyinin demografik özelliklere göre 0,05 anlamlılık düzeyinde önemli bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla müşteri görüşleri her bir demografik özelliğe göre bağımsız örneklemler için t testi ve tek faktörlü varyans analizi ve faktörler arasındaki ilişkilerin yönü ve derecesi korelasyon analizi ile test edilmiştir.

Güvenilirlik ve Madde Analizleri

Müşteri sadakati ve müşteri sadakatine etki eden faktörler ölçeğinin güvenilirliğinin test edilmesinde Cronbach alpha değerine bakılmıştır. Elde edilen Cronbach alpha değeri 0,620 ve 0,911 olarak belirlenmiştir. Elde edilen değerler aşağıda Tablo 1' de gösterilmektedir.

Tablo 1. Güvenilirlik ve Madde Analizleri

Ölçekler	Alpha
Müşteri Sadakati	0,62
Müşteri Sadakatine Etki Eden Faktörler	0,911

Ölçeklerde yer alan maddelerin istenen özelliği belirleme düzeyi doğrultusunda toplam madde korelasyonlarına bakılmıştır. Toplam madde korelasyonları müşteri sadakati ölçeği maddeleri için 0,510-0,752 arasındadır. Yüksek düzeyde ölçülmek istenen niteliği ölçmektedir. Müşteri sadakatine etki eden faktörler ölçeği için toplam madde korelasyonları 0,446-0,853 arasındadır. Ölçeklerde yer alan ifadeler yüksek düzeyde ölçülmek istenen niteliği ölçebilmektedir.

Bulgular

Araştırma çerçevesinde katılımcılara ilişkin temel özelliklere yönelik frekans ve yüzde dağılımları tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

		N	%			N	%
Cinsiyet	Erkek	144	76,6	İş/Meslek	Uzman	25	13,3
	Kadın	44	23,4		Büro Çalışanı	15	8
Medeni Hal	Evli	68	36,2		Hizmet Personeli	4	2,1
	Bekar	120	63,8		Satış Elemanı	10	5,3
Eğitim Durum	Lise ve altı	44	23,4		Eğitmen/Öğretmen	52	27,7
	MYO	14	7,4		Öğrenci	52	27,7
	Lisans	93	49,5		Mühendis	17	9
	Yüksek Lisans	37	19,7		Diğer	13	6,9
	Total	188	100		Total	188	100

Tablo 2'ye göre, katılımcıların %76,6'sı erkek, %23,4'ü bayandır. Bu kişilerin %36,2'si evli iken %63,8'i bekâr; %23,4'ü lise ve altı, %7,4'ü ön lisans, %49,5'i lisans ve %19,7'si de lisansüstü eğitim seviyesinde olan kişilerdir. Katılımcıların iş/meslek durumları incelendiğinde büyük çoğunluğunun eğitmen/öğretmen (%27,7)ile öğrenciler (%27,7) olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Müşteri Sadakati Ölçeği

	SS	Xort	Durum
Bu siteyi kullanmaya devam edeceğim	0,94	4,19	Yüksek
Eğer yeniden satın alma yaparsam bu siteyi tercih ederim	1,05	4,17	Yüksek
Çevreme bu siteyi tavsiye ediyorum	1,03	3,90	Yüksek
İnternetten alış veriş yapmak isteyen arkadaşlarımı bu siteyi kullanmaya teşvik ediyorum	1,01	4,18	Yüksek
Diğer siteler daha ucuz olsa bile bu siteyi kullanmaya devam ederim.	1,26	4,04	Yüksek

Xort= 1-2,33 düşük; 2,34-3,66 orta; 3,67-5 yüksek

Müşteri Sadakati ölçeğinde yer alan ifadelere ilişkin ortalamalar incelendiğinde tüm değişkenlerin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. En yüksek ortalama "bu siteyi kullanmaya devam edeceğim" ifadesine aittir.

Tablo 4. Müşteri Sadakatini Etkileyen Faktörler

	SS.	Xort	Durum
Son olarak alışveriş yaptığım sitenin kurulumu, yapısı, her hangi bir yerden bir yere geçişi çok kolaydır.	1,03	4,31	Yüksek
Bu siteden genel olarak memnunum	0,87	4,39	Yüksek
Sitenin tasarımı dikkat çekici ve (olumlu bir şeklide) etkileyicidir.	1,10	3,92	Yüksek
Sitedeki bağlantılar tıklanmadan arkasında ne olduğu kolayca tahmin edilebiliyor.	1,14	4,04	Yüksek
Bu siteden alışverişe devam etmeyi düşünüyorum.	1,34	3,93	Yüksek
Bu sitede ürünler sık sık güncellenir.	1,19	4,04	Yüksek
Bu sitede ürün çeşidi oldukça fazladır..	1,16	4,23	Yüksek
Bu sitede ürünler hakkında ayrıntılı bilgi verilir.	1,26	3,96	Yüksek
Bu sitede ürünler hakkında doğru bilgi verilir.	1,23	3,94	Yüksek
Bu sitede ürünler hakkında zamanında bilgi verilir.	1,26	4,09	Yüksek
Bu sitede ürünler hakkında güvenilir bilgi verilir.	1,22	4,04	Yüksek
Bu sitede ürünler hakkında karşılaştırmalı bilgi verilir.	1,44	3,88	Yüksek
Son (alışveriş amaçlı) girdiğim sitede istediğim ürüne ulaşıp satın aldım.	1,55	3,90	Yüksek
Bu sitenin güvenliği tam olarak sağladığına inanıyorum.	1,41	3,98	Yüksek
Bu site verdiğim kişisel bilgilerimi kötü amaçla kullanmaz.	1,19	4,20	Yüksek
Bu site verdiğim bilgileri iznim olmaksızın başkalarıyla paylaşmaz	1,41	3,87	Yüksek
İnternet üzerinden çok sık alışveriş (ettim veya) edeceğim	1,49	3,21	Orta
Genel olarak internet üzerinden alışverişi severim.	1,43	3,55	Orta
Bu alışveriş sitesinde dileklerime hemen yanıt alabiliyorum.	1,32	3,57	Orta
Bu siteden almış olduğum ürünleri kolayca değiştirebiliyorum	1,38	3,21	Orta
Bu site istediğim ürünü karıştırmadan tam olarak gönderebiliyor.	1,39	3,82	Yüksek
Gönderiler güvenli paketleniyor.	1,20	4,20	Yüksek
Gönderiler söz verilen zamanda ulaştırılıyor.	1,29	4,04	Yüksek
Sürekli olarak yönlendirip başka bir şey satmaya çalışmıyorlar.	1,57	3,68	Yüksek
Alışverişim esnasında değişik ürünlerle karşılaşmaktan memnunum.	1,51	3,81	Yüksek

Xort= 1-2,33 düşük; 2,34-3,66 orta; 3,67-5 yüksek

Müşteri sadakatini etkileyen faktörlerle ilgili değişkenlerine ilişkin ortalamalar incelendiğinde en yüksek ortalama "Bu siteden genel olarak memnunum" ifadesinindir. En düşük ortalama ise "İnternet üzerinden çok sık alışveriş (ettim veya) edeceğim" ifadesine aittir.

Yorumlayıcı İstatistiksel Analizler

Araştırmada kullanılan değişkenlerin faktör yapısını belirlemek için Temel Bileşenler Analizi (Principal Componentes Analysis) ve faktör gruplarını oluşturmak için Varimaks Dönüştürmesi (Varimax Rotation) kullanılmıştır.

Yeni ürün ve yeni ürün geliştirme sürecinin tekstil sektöründe önemini belirlemek amacıyla hazırlanan anket sorularından elde edilen veriler üzerinde faktör analizi kullanılarak ölçeğin yapı geçerliliği incelenmiş faktörler bulunmuştur. Faktörlere ait faktör yükleri, alfa değerleri ile açıklanan varyans değerleri aşağıdaki gibidir.

Faktör Analizi

Müşteri sadakati ve müşteri sadakatini etkileyen faktörlerinin gruplandırılması amacıyla faktör analizi kullanılmıştır.

Tablo 5. Müşteri Sadakati Faktör Analizi Sonuçları

Müşteri Sadakati İfadeleri	**Faktör Yükleri**
İnternetten alış veriş yapmak isteyen arkadaşlarımı bu siteyi kullanmaya teşvik ediyorum	0,752
Diğer siteler daha ucuz olsa bile bu siteyi kullanmaya devam ederim.	0,716
Bu siteyi kullanmaya devam edeceğim	0,606
Çevreme bu siteyi tavsiye ediyorum	0,555
Eğer yeniden satın alma yaparsam bu siteyi tercih ederim	0,51

Müşteri sadakati ölçeğinde yer alan beş maddenin tek bir faktör altında toplandığı görülmüştür. Faktör analizi sonucunda elde edilen test değerleri: Barttlett's test değeri 99,801, p=0,000<0,05 ve Kaiser-Meyer-Olkin örnekleme değeri 0,709 olarak gerçekleşmiştir ki bu değer, kabul sınırları içerisinde yer almaktadır. Elde edilen tek faktör toplam varyansın %61'inin açıklamaktadır.

Müşteri sadakatini etkileyen faktörlere ilişkin faktör yükleri ve açıklanan varyansları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 6. Müşteri Sadakatini Etkileyen Faktörlere Ait Faktör Analizi Sonuçları

1.Tüketici Hakları	1	2	3	4	5	6	7
Bu sitede ürünler hakkında güvenilir bilgi verilir.	0,863						
Bu sitede ürünler hakkında zamanında bilgi verilir.	0,843						
Bu sitede ürünler hakkında doğru bilgi verilir.	0,8						
Bu sitede ürünler hakkında karşılaştırmalı bilgi verilir.	0,495						
Son (alışveriş amaçlı) girdiğim sitede istediğim ürüne ulaşıp satın aldım.	0,446						
2.Müşteri Tatmini							
Sitenin tasarımı dikkat çekici ve (olumlu bir şeklide) etkileyicidir.		0,781					
Son olarak alışveriş yaptığım sitenin kurulumu, yapısı, her hangi bir yerden bir yere geçişi çok kolaydır.		0,689					
Sitedeki bağlantılar(linkler) daha tıklanmadan arkasında ne olduğu kolayca tahmin edilebiliyor.		0,605					
Bu siteden alışverişe devam etmeyi düşünüyorum.		0,58					
Bu siteden genel olarak memnunum		0,572					
3.Güvenilirlik							
Bu sitenin güvenliği tam olarak sağladığına inanıyorum..			0,848				
Bu sitenin verdiğim bilgileri iznim olmaksızın başkalarıyla paylaşmayacağını düşünüyorum.			0,823				
Bu sitenin verdiğim kişisel bilgilerimi kötü amaçla kullanmayacağına inanıyorum.			0,732				
4.Hizmet Kalitesi							
Gönderiler güvenli paketleniyor.				0,742			
Bu siteden almış olduğum ürünleri kolayca değiştirebiliyorum				0,667			
Gönderiler söz verilen zamanda ulaştırılıyor.				0,616			
Bu site istediğim ürünü karıştırmadan tam olarak gönderebiliyor.				0,519			
5.Uyumluluk							
Bu sitede ürün çeşidi oldukça fazladır.					0,793		
Bu sitede ürünler sık sık güncellenir.					0,593		
Bu sitede ürünler hakkında ayrıntılı bilgi verilir.					0,55		
6.Pazarlama Performansı							
İnternet üzerinden çok sık alışveriş (ettim veya) edeceğim						0,763	
Genel olarak internet üzerinden alışverişi severim.						0,607	

Bu alışveriş sitesinde dileklerime hemen yanıt alabiliyorum.						0,568	
7.Yeterlilik							
Bu site ihtiyaçlarımı karşılar.							0,808
Bu site benim için caziptir.							0,604
Açıklanan Varyans	**14,14**	**11,126**	**11,112**	**9,415**	**8,456**	**7,772**	**7,04**
Cronbach Alpha	**0,826**	**0,815**	**0,848**	**0,751**	**0,724**	**0,607**	**0,603**

Müşteri sadakatini etkileyen faktörlerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen faktör analizinde ise, yedi faktör altında toplanmıştır. Elde edilen yedi faktör çözümü literatüre dayalı olarak isimlendirilmiştir. Faktör analizi sonucunda elde edilen test değerleri: Barttlett's test değeri 2558,239, p=0,000<0,05 ve Kaiser-Meyer-Olkin örnekleme değeri 0,820 olarak gerçekleşmiştir ki bu değer de kabul sınırları içerisinde yer almaktadır. Elde edilen yedi faktör çözümü toplam varyansın %69,06'sını açıklamaktadır.

Hipotezlerin Test Edilmesi

Katılımcıların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algılarının sosyo-demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla elde edilen verilere farklılık analizleri uygulanmıştır. Verilere uygulanan Kolmogorov Smirnov normal dağılıma uygunluk testi sonucunda verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu nedenle, verilere uygulanacak farklılık analiz tekniği olarak parametrik testler seçilmiştir. Parametrik testlerde veri setine ikili gruplar için t- testi, ikiden fazla olan gruplar içinse Anova testi uygulanmıştır. Yapılan analizlerde Sig. Değerinin (p) 0,05'ten büyük olması katılımcıların aynı değerlendirmeyi yaptıklarını yani katılımcıların konuya ilişkin düşünceleri arasında farklılık olmadığını Sig. değerinin 0,05'ten küçük olması ise katılımcıların konuya ilişkin düşünceleri arasında farklılık bulunduğunu göstermektedir.

Katılımcıların demografik özellikleri cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve meslek olarak belirlenmiştir. Katılımcıların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları ise faktör analizi ile sınıflandırılan boyutlar kullanılarak analiz edilmiştir

Tablo 9'da katılımcıların demografik özelliklerine göre müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algılarında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi ve Anova testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Müşteri Sadakatini Etkileyen Faktörlere Yönelik Algıları Arasındaki Farklılıkların Analizi

Cinsiyet	**t**	**Sig. (2-tailed)**
Müşteri Sadakati	-0,974	0,331
Tüketici Hakları	-1,095	0,275
Müşteri Tatmini	-0,914	0,362
Güvenilirlik	-1,615	0,108
Hizmet Kalitesi	-0,703	0,483
Uyumluluk	0,185	0,854
Pazarlama Performansı	-1,002	0,318
Personel Kalitesi	-0,098	0,922
Medeni Durum	**t**	**Sig. (2-tailed)**
Müşteri Sadakati	1,235	0,219
Tüketici Hakları	0,176	0,861
Müşteri Tatmini	-0,406	0,686
Güvenilirlik	3,767	**0,040**
Hizmet Kalitesi	-0,223	0,824
Uyumluluk	3,018	**0,003**
Pazarlama Performansı	1,444	0,151
Personel Kalitesi	0,505	0,614

Eğitim Durumu	**F**	**Sig.**
Müşteri Sadakati	0,983	0,402
Tüketici Hakları	0,286	0,835
Müşteri Tatmini	1,27	0,286
Güvenilirlik	7,599	**0,044**
Hizmet Kalitesi	0,669	0,572
Uyumluluk	10,885	**0,000**
Pazarlama Performansı	14,418	**0,000**
Personel Kalitesi	3,425	**0,018**
Meslek	**F**	**Sig.**
Müşteri Sadakati	1,283	0,261
Tüketici Hakları	0,345	0,932
Müşteri Tatmini	1,206	0,302
Güvenilirlik	1,158	0,329
Hizmet Kalitesi	1,313	0,246
Uyumluluk	3,935	**0,001**
Pazarlama Performansı	4,459	**0,000**
Personel Kalitesi	2,675	**0,012**

Katılımcıların cinsiyetlerine göre müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla yapılan t- testi sonuçlarına göre bay ve bayanların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Katılımcıların medeni durumlarına göre müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla yapılan t- testi sonuçlarına göre evli ve bekâr katılımcıların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algılarından güvenilirlik (p=0,040) ve uyumluluk (p=0,003) faktörlerinin p değeri 0,05'den küçük çıkmıştır. Bu sonuca göre evli ve bekârların güvenilirlik ve uyumluluk faktörlerine yönelik algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları içeren diğer boyutlarda p değerlerinin tamamı 0,05'ten büyüktür. Yani diğer faktörler boyut açısından evli ve bekarların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla yapılan Anova testi sonuçlarına göre katılımcıların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algılarından; güvenilirlik (p=0,044), uyumluluk (p=0,000), pazarlama performansı (p=0,000) ve personel kalitesi (p=0,018) faktörlerinin p değeri 0,05'den küçük çıkmıştır. Bu sonuca göre katılımcıların güvenilirlik, uyumluluk, pazarlama performansı ve personel kalitesi faktörlerine yönelik algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları içeren diğer boyutlarda p değerlerinin tamamı 0,05'ten büyüktür. Yani diğer faktörler boyut açısından katılımcıların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Katılımcıların meslek durumlarına göre müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla yapılan Anova testi sonuçlarına göre katılımcıların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algılarından; uyumluluk (p=0,001), pazarlama performansı (p=0,000) ve personel kalitesi (p=0,012) faktörlerinin p değeri 0,05'den küçük çıkmıştır. Bu sonuca göre katılımcıların uyumluluk, pazarlama performansı ve

personel kalitesi faktörlerine yönelik algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları içeren diğer boyutlarda p değerlerinin tamamı 0,05'ten büyüktür. Yani diğer faktörler boyut açısından katılımcıların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 8. Müşteri Sadakatini Etkileyen Faktörler Arasındaki İlişkilerin Analizi

		1	2	3	4	5	6	7	8
1. Müşteri Sadakati	r	1							
	p								
2. Tüketici Hakları	r	0,138	1						
	p	0,058							
3. Müşteri Tatmini	r	,837**	,147*	1					
	p	0,000	0,044						
4. Güvenilirlik	r	,307**	0,029	,432**	1				
	p	0,000	0,693	0,000					
5. Hizmet Kalitesi	r	,416**	0,089	,479**	,532**	1			
	p	0,000	0,225	0,000	0,000				
6. Uyumluluk	r	,479**	0,078	,524**	,268**	,363**	1		
	p	0,000	0,286	0,000	0,000	0,000			
7. Pazarlama Performansı	r	,329**	-0,042	,385**	,358**	,432**	,570**	1	
	p	0,000	0,568	0,000	0,000	0,000	0,000		
8. Personel Kalitesi	r	,289**	-0,006	,295**	,419**	,455**	,231**	,356**	1
	p	0,000	0,931	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	

****.** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Araştırmanın amacı doğrultusunda bağımlı müşteri sadakati ve bağımsız değişkenler olan tüketici hakları, müşteri tatmini, güvenilirlik, hizmet kalitesi, uyumluluk, pazarlama performansı ve personel kalitesi arasında ilişkilerin yönünü ve derecesini belirlemek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre;

Katılımcıların müşteri sadakati algıları ile müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasındaki korelasyon katsayıları % 0,01 anlamlılık düzeyinde sırası ile; müşteri tatmini faktörü ile r= 0,837 (yüksek dereceli pozitif yönlü), güvenilirlik faktörü ile r= 0,307 (zayıf pozitif yönlü), hizmet kalitesi faktörü ile r= 0,416 (zayıf pozitif yönlü), uyumluluk faktörü ile r= 0,479 (zayıf pozitif yönlü), pazarlama performansı faktörü ile r= 0,329 (zayıf pozitif yönlü) ve personel kalitesi faktörü ile r= 0,289 (zayıf pozitif yönlü) ilişki çıkmış, tüketici hakları boyutu ile istatistiksel yönden anlamlı ilişki çıkmamıştır.

Katılımcıların müşteri sadakati algıları ile müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik arasındaki korelasyon katsayıları müşteri tatmini ile %0,05 anlamlılık düzeyinde r= 0,147 (zayıf dereceli pozitif yönlü), ilişki çıkmış, diğer faktörler ile istatistiksel yönden anlamlı ilişki çıkmamıştır.

Katılımcıların müşteri sadakatini etkileyen diğer faktörler arasındaki ilişkinin derecesi ve yönü Tablo 8'de yer almaktadır. Tablodaki sonuçlara göre faktörler arasında orta ve düşük düzeylerde pozitif yönlü ilişkiler vardır.

SONUÇ

Bu çalışma, e-ticarete yönelik müşteri sadakati üzerinde etkili olan faktörleri belirleyip bu faktörlere katılımcıların demografik özellikler bazında farklı bakıp bakmadığını ortaya koyarak faktörler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın önemi ile ilgili olarak, e-ticaretin öneminin her geçen gün artması ile müşterilerini uzun dönemli elde tutulmak isteyen işletmelere olan faydası esas alınmaktadır.

Bu araştırmanın literatüre katkısı; müşteri sadakatinin oluşum sürecinin anlaşılmasıyla ilgilidir. Müşteri sadakati ile müşteri sadakatini oluşturan faktörler arasındaki ilişki ve cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum ve mesleki duruma göre müşteri sadakatine bakıştaki farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Katılımcıların medeni durumlarına göre evli ve bekârların güvenilirlik ve uyumluluk faktörlerine yönelik algıları arasında farklılık bulunmaktadır. Müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları içeren diğer faktörler boyut açısından evli ve bekârların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre güvenilirlik, uyumluluk, pazarlama performansı ve personel kalitesi faktörlerine yönelik algıları arasında farklılık bulunmuş, diğer faktörler açısından katılımcıların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Katılımcıların meslek durumlarına göre katılımcıların uyumluluk, pazarlama performansı ve personel kalitesi faktörlerine yönelik algıları arasında farklılık bulunmuş, diğer faktörler boyut açısından katılımcıların müşteri sadakatini etkileyen faktörlere yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Müşteri sadakati oluşturmanın en önemli faktörün müşteri tatmini olduğu ispatlanıp yaygın olarak da kabul edilmektedir. Araştırma bulguları daha önce Chen ve Chang (2006) ile Marangoz ve Akyıldız (2007)'ın yapmış oldukları çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir. Chen ve Chang ile Marangoz ve Akyıldız'ın yapmış oldukları araştırma ile müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati arasında pozitif ve önemli ölçüde bir ilişki bulmuşlardır. Bizim çalışmamızda da müşteri sadakati ile müşteri tatmini arasında yüksek ilişki bulunmuş, müşteri sadakati ve diğer faktörler ile bu faktörlerin kendi aralarında orta ve düşük düzeylerde pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Tüketici hakları faktörü ile müşteri tatmini arasında zayıf ve anlamlı ilişki bulunmuş, diğer faktörler ve müşteri sadakati arasında anlamlı ilişki bulunmadığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Bozkurt, Veysel. (1999) "KOBİ'ler ve Elektronik Ticaret", Uludağ Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi Vol. 17 No: 3

Yu, C-H., Chang, H-C., Huang, G-L.'A Study of Service Quality, Customer Satisfaction and Loyalty in Taiwaness Leisure Industry', Journal of American Academy of Business, Cambridge, March, 9/1,2006, ss. 126-132.

Marangoz, M., ve Akyıldız, M., (2007), "Algılanan Şirket İmajı Ve Müşteri Tatmininin Müşteri Sadakatine Etkileri" Yönetim Bilimleri Dergisi (5: 1) 2007 Journal of Administrative Sciences, ss. 194-218

Öztürk, S., Coşkun A., Dirsehan, T., (2012), "Fırsat Sitelerine Yönelik E-Sadakati Belirleyen Boyutların İncelenmesi" Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Ekim 2012, 7(2), ss. 217-239

Özbay, S. ve Akyazı, S. (2004), Elektronik Ticaret, Detay Yayıncılık.

Kuşcu, Hilmi. (2013). E-Ticaret Nedir? Elektronik Ticaret Dersi, Erişim: http://hilmi.trakya.edu.tr/ders_notlari/e_ticaret/ETICARET.pdf, Erişim Tarihi: 05.04.2013.

Sun, Shie; A Study Of Relatıonshıp Between Customer Satısfactıon And Customer Loyalty Toward An Economy Hotel Chaın In Guangzhou, China http://gsbejournal.au.edu/Journals/June2012/Shie.pdf (Erişim Tarihi: 11.07.2013)

Yurdakul, Müberra; İlişkisel Pazarlama Anlayışında Müşteri Sadakati Olgusunun Ayrıntılı Bir Şekilde Analizi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi; Sayı:17 Yıl:2007

Erk, Çiğdem; Müşteri İçin Değer Yaratma, Müşteri Sadakati Oluşum Süreci Ve Şirket Performansına Etkileri Üzerine Araştırma, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s.44, 2009

Varolan, Arif (2002): ”Müşteri Sadakati Yönetimi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü), İstanbul.s.6

Davids, Mike. (2007): “Going Beyon Customer satifaction to Customer Loyalty”, Newcomb Marketing Solutions, Debt 3; May/Jun. p:19-22.

Keiningham, Timoty; “Firmaların Sadık Müşterileren Para Kazanması Zor”, http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=4963695&tarih=2006-08-23 Erişim Tarihi: 23.07.2013

Erk, Çiğdem; Müşteri İçin Değer Yaratma, Müşteri Sadakati Oluşum Süreci Ve Şirket Performansına Etkileri Üzerine Araştırma, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s.49, 2009

Stearns, Peter N., Consumerism in World History: The Global Transformation of Desire, Routledge Puplication, London, s.11.

Kanıbir, H., Saydan H., Bilgi Çağında Bilgili Tüketim Toplumunu Arayış, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Y.2006, C.11, S.2

TSE Tüketici Bülteni Ekim 2002 Yıl:14 sayı:171

Karpat, Işıl, Müşteri Tatmininin Sağlanması, Pazarlama Dünyası Dergisi, Sayı:71, İstanbul, Eylül-Ekim, 1998.

Taşlıyan, Mustafa, Gök, Sibel, Kamu Ve Özel Hastanelerde Hasta Memnuniyeti: Kahramanmaraş’ta Bir Alan Çalışması, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Sayı: 1

Zeithaml, V.A ve Bitner, M.J. (2003). Services Marketing (Integrated Customers Focus Across The Firm). Third Edition, McGrawHill/Irwin, Boston

Lewis, Barbara, R., Soureli, Magdalini, The antecedents of consumer loyalty in retail banking, Journal of Consumer Behaviour, J. Consumer Behav. 5: 15–31 (2006)

Kıyan, Sabah, Şenay, Müşterilerin Çalışanların Sorunlarına Yönelik Tutumları ve Müşteri Sadakati Modeli Etkileşimi, Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, Yıl:2012, Cilt:33, Sayı:2

Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. Berry L.L., (1988) SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring customer perceptions of service quality. Journal of Retailing, 64, Spring, pp.12-40.

Yılmaz, Veysel, Çelik, H. Eray, Depren, Burçin, Devlet Ve Özel Sektör Bankalardaki Hizmet Kalitesinin Karşılaştırılması: Eskişehir Örneği, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 8 (2) 2007

Özer, Özgür, Günaydın, Yusuf, Otel İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati İlişkisi: Dört Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı 2

Erdil, Oya, Ermiş, Nurten, Şirketlerin Girişimci Özelliklerinin Şirket Performansı Üzerindeki Etkisi: Marmara Bölgesinde Elektrik-Elektronik Sektöründe Faaliyet Gösteren KOBİ’lerde Bir Uygulama, Sakarya Üniversitesi Akademik İncelemeler Cilt:3 Sayı:1 Yıl:2008

Lau G. H. ve Lee, S. H. (1997), “Consumers Trust in a Brand and Link to Brand Loyalty”, Journal of Market Focused Management,.4, 341-370.

Devrani, Tülay, Korkmaz, Marka Sadakati Öncülleri: Çalışan Kadınların Kozmetik Ürün Tüketimi Üzerine Bir Çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Dergisi, Y.2009, C.14, S.13

Narayandas, N. (1996). The link between customer satisfaction and customer loyalty: an empirical investigation. Working Paper, No. 97-017, Harvard Business School, Boston, MA.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 38 – Ekim 2013

KAMU YÖNETİMİNDE KÜRESEL DEĞİŞİMLER VE YENİ SORUN ALANLARI

Fatih KIRIŞIK
Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, fatihkrsk@gmail.com

ÖZET: Kamu yönetiminde çözüm bulunması gereken çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar aşırı merkeziyetçi yapılanma, büyük ve hantal devlet, dışa kapalı ve gizli yönetim ve halk katılımının olmadığı kamu yönetimi şeklinde sıralanabilir ve çoğaltılabilir. İşte bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla bir arayışa gidilmiş ve bazı çözüm önerileri geliştirilmiştir. Bu çözüm önerilerinden bazıları; kamu yönetiminin küçültülmesi, devletin iktisadi hayattan özelleştirmeler yoluyla çekilmesi, yerel yönetimleri güçlendirme, sivil toplumun güçlendirilmesi, yönetimde şeffaflık, yönetime katılım, yönetişim (governance) ve iyi yönetim (good governance) olarak sayılabilir. İşte bu tür çözümler kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması amacıyla benimsenen ve küresel bir nitelik kazanmış çözümlerdir. Türkiye'de kamu yönetimindeki bu küresel değişimlerden etkilenmiş ve etkin, verimli bir kamu yönetimini gerçekleştirmek yolunda bu uygulamaları kamu yönetiminde uygulamaya çalışmaktadır. Ancak, kamu yönetiminde küresel değişimlerin yeni sorun alanları oluşturma potansiyeli taşıdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetiminde değişim, kamu yönetiminde yeniden yapılanma, devletin küçültülmesi, etkin ve verimli devlet.

GLOBAL CHANGES IN PUBLIC ADMINISTRATION AND NEW PROBLEM AREAS

ABSTRACT: There are several issues that should be addressed in public administration. These problems are over-centralized structure, large and cumbersome state, closed and secret governance and public administration in the form of public participation is not listed, and can be replicated. Here is a quest in order to find a solution to these problems, some solutions were chosen and developed. Some of the recommendations of this solution, reduction of public administration, through the privatization of state withdrawal from economic life, strengthening local governments, civil society, strengthening transparency in administration, management, participation, governance and good governance may be considered. Here are solutions to these kind of public administration to restructure the solutions adopted and became a global phenomenon. Affected by these global changes in Turkey's public administration and effective, efficient way to perform a public administration is working to implement these practices in public administration. However, global changes in public administration seem to have the potential of creating a new problem areas.

Keywords: Changes in public administration , public administration, restructuring, downsizing of the state , the state effectively and efficiently .

GİRİŞ

Dünyada son otuz yılı aşkın sürede hızlı bir değişim yaşanmaktadır. İktisadi, toplumsal, yönetsel ve kültürel alanlarda bu değişim açıkça gözlemlenmektedir. Bu değişim küreselleşme olarak ifade edilmektedir. Ortaya çıkan bu değişim kamu ya da özel bütün örgütleri etkilemekte ve değişime/yeniden yapılanmaya uyum sağlamaya zorlamaktadır. Kamu yönetimi alanında da dünyadaki bu değişimler etkili olmakta ve ülkeleri, kamu yönetiminin işleyişi ve kamu hizmetlerinin sunum yöntemleri konusunda sorgulamaya ve yeniden yapılandırmaya yönlendirmektedir.

Kamu yönetimi alanında dünyada yaşanan değişim ve gelişim, genel olarak kamu yönetiminin değişen dünyaya uyumunun sağlanması ve bir türlü çözüm bulunamayan kamu yönetiminin temel sorunlarına çözüm bulunması amacına yöneliktir. Bu kapsamda birçok ülkede kamu yönetimini yeniden düzenleme çalışmaları söz konusu olmuştur. Değişim durağanlıktan hareketliliğe, yapısal endişelere bağımlılıktan etkinlik ve verimlilik arayışlarına ve hukuksal geçerlilik endişelerinden yarar maliyet uzlaşılarının ortaya çıkarılmasına doğru bir yöneliş biçiminde ortaya çıkmaktadır (Yaşamış, 1997: 1). Dünyada meydana gelen değişim ve gelişmeler kamu yönetimi ile birlikte kamu hizmeti anlayışının da değişmesine yol açmıştır. Kamu hizmeti sunulan bazı alanlardaki hizmetlerden devletin çekilmesi ve kamu hizmeti olarak kabul edilmeyen bazı alanlarda ise devletin kamu hizmeti sunmaya başlaması, kamu yönetimi alanında önemli değişimler olduğunun delili olarak kabul edilebilir (Aykaç, 2001: 123).

Dünyada kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması düşüncesi ile merkez yönetiminin küçültülerek temel hizmetlerde daha etkili, daha verimli ve daha rasyonel hale getirilmesi, yerel yönetimlerin merkez yönetiminden devraldığı birçok yetki, görev ve gelir kaynakları ile güçlendirilmesi ve devletin iktisadi hayattan özelleştirmeler ile çekilmesi istenmektedir. Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması çalışmaları ile merkez yönetimin birçok yetki, görev, gelir kaynağı ve iktisadi hizmet sunduğu alanlar özel teşebbüse ve yerel yönetimlere devredilmektedir. Özel teşebbüsün özelleştirmeler ve devletin hizmet yürüttüğü bazı alanlardan çekilmesi ile açıkça güçlendiği ve geliştiği görülmektedir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesinde ise Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve yerellik ilkesine dayanılmaktadır. Kamu hizmetlerinin halka en yakın kuruluşlar tarafından görülmesinin hizmete uzak yönetim birimine nazaran birçok açıdan yararlı olduğu ifade edilmiş ve yerel hizmetler yönünden yerel yönetimlerin halka en yakın kuruluşlar olduğundan bahisle yerel hizmetlerin yerel yönetimler tarafından görülmesi benimsenmiştir. Bunların yanında kamu yönetiminin iç işleyişinin halkın katılımına ve kamuoyunun bilgi edinmesine izin verecek şekilde demokratikleştirilmesi de kamu yönetimindeki değişimlerin bir başka yüzünü oluşturmaktadır.

Kamu yönetiminin değişiminin yönünü belirleyen çeşitli kavramların yanında, kamu yönetiminin değişimine yönelik farklı yaklaşımların da bulunduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlar kendi içerisinde sınıflandırıldığında, kamu yönetiminin değişimine belli gerekçelerle karşı çıkan yaklaşım ile kamu yönetiminde değişimi gerekli/zorunlu gören yaklaşım temel iki ayrımı oluşturmaktadır. Bununla birlikte kamu yönetiminde değişimi gerekli/zorunlu gören yaklaşımlar da genel olarak değerlendirildiğinde ikiye ayrılabilir.

Kamu yönetiminin değişimine belli gerekçelerle karşı çıkan yaklaşım, değişime zorlayıcı dışsal zorunluluklar açısından konuyu değerlendirmektedir. Bu bağlamda, genel olarak devlet yapılanmasında özel olarak kamu yönetiminde öngörülen değişimler, küresel sermayenin önündeki iktisadi ve politik engellerin kaldırılmasına yönelik bir zorlama olarak değerlendirilmektedir. Bu zorlama karşısında kamu yönetiminin temel değerlerinin korunması önerilmektedir.

Kamu yönetiminde değişimi gerekli/zorunlu gören yaklaşımın ise, farklı iki yaklaşımı içerisinde barındırdığı görülmektedir. Birinci yaklaşımda, kamu yönetiminin işletme gibi yönetilmesinin savunulduğu görülmektedir. Bu yaklaşım devletin rolünü tamamen değiştiren bir bakış açısına sahiptir. Devletin işletme gibi yönetilmesini savunan yaklaşım, işletme yönetim bilimi alanında kullanılan kavram, ilke ve yöntemlerin kamu yönetimi alanında da kullanılması gerektiğini savunmuştur. Hatta bu kapsamda, zamanla kamu yönetimi ve işletme yönetiminin yönetim bilimi çatısı altında bütünleşmesi öngörülmüştür. Yönetim bilimi çatısı altında bütünleşme durumunda, kamu yönetiminin kavram, ilke ve yöntemlerinin büyük ölçüde ortadan kalktığı ve bunların yerini işletme yönetimi alanındaki kavram, ilke ve yöntemlerin aldığı değerlendirilmektedir. Kamu yönetiminin işletme gibi yönetilmesine yönelik yaklaşımların, kamu yönetiminin bütün sorunlarını ortadan kaldırmadığı gibi yeni sorun alanları da ortaya çıkardığı/çıkaracağı değerlendirilmektedir. İkinci yaklaşımda ise, kamu yönetiminin kamu hizmeti sunması temelinden hareketle kamu yönetimine özgü yeni bir yapılanma öngörülmektedir (Parlak ve Sobacı, 2005: 210). Bu ikinci yaklaşım, işletme yönetiminde kullanılan yöntemlerin kamu yönetimine uyarlanması olarak kendini göstermektedir. Ancak bu uyarlamanın oldukça zor olduğu uygulamada görülmüştür. Bu bağlamda kamu yönetiminde uyarlama çabaları ve sonucunda başarının kısmi ya da yetersiz kalması yeni sorun alanları ortaya çıkarmaktadır.

Makalede kamu yönetiminin kronik sorunları belirlenerek değişimin gerekliliği sorgulanacak, kamu yönetimi alanında küresel değişimler ve bu değişimlerin ortaya çıkardığı/çıkaracağı olası yeni sorun alanları tespit edilmeye çalışılacaktır.

KAMU YÖNETİMİNİN KRONİK SORUNLARI

Kamu yönetiminde ortaya çıkan değişim hareketlerinin temelinde, dünyanın geçirdiği değişimin yanında bu alanda ortaya çıkan önemli sorunlar da büyük rol oynamaktadır. Kamu yönetiminin sorunlarını örgütsel sorunlar ve işlemsel sorunlar olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Kamu yönetiminin örgütsel sorunları merkeziyetçilik, örgütsel büyüme, yönetimde dışa kapalılık ve gizlilik, yönetimde tutuculuk olarak sayılabilir. Kamu yönetiminin işlemsel sorunları ise; kuralcılık ve sorumluluktan kaçma, yönetimde siyasallaşma, ayırmacılık, rüşvet ve yolsuzluk ve aracılar yoluyla işlemleri yürütme olarak sayılmaktadır (Eryılmaz, 2003: 234-239).

Kamu yönetiminde en önemli sorunlardan biri olarak merkeziyetçilik görülmektedir. Kamu yönetiminde yönetim birimlerini merkeziyetçilikten uzak şekilde yapılandırma, alt birimlerin kendi başlarına karar verebilmelerini ve kararlarının sorumluluğunu taşımalarını sağlamak modern yönetimin temel ilkeleridir (Toprak, 2000: 46). Bütün kararların merkezden yönetildiği ve alt birimlere görevlerin dağıtılmadığı bir yönetim düzeninde merkez yönetimin ağır görev ve sorumluluk yükü altında hizmetin gereklerine uygun ve yerinde karar veremeyeceği açıktır.

Türk kamu yönetiminde, güçlü merkeziyetçi yapılanmadan çıkarılan yerel yönetim kanunlarıyla ve bu kanunlarda yerelleşmeye dönük değişikliklerle sınırlı ölçüde uzaklaşıldığı görülmektedir. Bu kapsamda yapılan yasal değişikliklerle merkezi yönetimlerden yerel yönetimlere sınırlı ölçüde yetki, görev ve kaynak devri yapılmıştır.

Kamu yönetiminin önemli sorunlarından biri de dışa kapalılık ve gizliliktir. Dışa kapalılık, yönetimin hizmet verdiği vatandaşlara karşı duyarsız davranmasıdır. Gizlilik ise yönetimdeki bilgi, belge ve diğer idari tasarrufların açıklanmamasıdır. Gizlilik ile örgütün kendi iç çevresine olduğu kadar, dış çevredeki kişi ve kuruluşlara karşı izlediği politika anlaşılmaktadır. Dışa kapalılık ve gizlilik birbirleriyle bağlantılı kavramlardır. Dışa kapalı bir yönetim aynı zamanda gizliliği de faaliyet alanlarına göre genişletmekte ve bu hareket tarzı yönetimin halkla olan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir (Toprak, 2000: 47). Kamuoyunun, yönetimin işlem ve eylemlerinden ve bu işlem ve eylemlerin gerekçelerinden haberdar olmaması, vatandaşların yönetimin tasarruflarını eleştirmesini, beğenmediği tasarrufların kaldırılması için çaba göstermesini diğer bir ifade ile yönetime katılmasını engellemiş olmaktadır. Yönetimde dışa kapalılık ve gizlilik aynı zamanda, yönetimin kamuoyu tarafından denetlenmesini de ortadan kaldırmış olacaktır. Böyle bir kamu yönetimi yapılanmasında rüşvet, yolsuzluk, adam kayırma, performans düşüklüğü gibi olumsuzluklar yoğun bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Kamu yönetiminin hiyerarşik yapısında denetim ve gözetim hakimdir. Karar vericiler ile vatandaşlar arasındaki ilişkiler kopuk ve mesafe fazladır. Vatandaşlar yönetimin eylem ve işlemleri konusunda yakınmalarını ancak, hiyerarşinin alt kademelerindeki memurlara iletebilirler. Bu memurlar da doyurucu açıklamalar yapamazlar (Mengi, 1997: 505). Kamu örgütleri karar verirken ve uygularken ilgiliyi/vatandaşı/toplumu bilgilendirmez ve böylece karara katılma olanağı tanımaz. Bu durum toplum karşısında kamu örgütlerini zor durumda bırakabilir. Çünkü çoğu zaman kamu hizmetlerinin başarısı, toplumun destek ve katkısı ile gerçekleşmektedir. Ancak, buna rağmen bürokratların kararlarına halkı ortak etme niyetleri yoktur.

Türk kamu yönetiminde bilgi edinme hakkı, kamu denetçiliği, e-devletin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, yönetimin bilgi talebi olmaksızın kamuoyunu bilgilendirmesine yönelik aktif açıklık ile ilgili sınırlı düzenlemelerle yönetimde dışa kapalılık ve gizlilik sorununun aşılmasına çalışılmaktadır. Ancak, kamu yönetiminde dışa kapalılık ve gizliliği sürdürmeye yönelik yönetsel kültür devam etmektedir. Bu yönetsel kültürün devamında yönetimde şeffaflığın unsurlarından sadece bilgi edinme hakkının yasal olarak kabul edilmiş olması da etkili olmaktadır. Bu sorunun aşılması amacıyla yönetimde şeffaflığın diğer unsurları olan genel idari usul, aktif açıklık, yönetimin karar verme toplantılarının halka açık olması unsurlarının da hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Kamu hizmetlerini yürütmekle görevli kamu örgütleri, zamanla gereksiz ve amacı aşan bir örgütsel büyüklüğe ulaşmaktadır. Kamu örgütünün büyüklüğü, örgütün kamu hizmetinin daha iyi yürütülmesine odaklanmasına engel olmaktadır (ÖİK Raporu, 2000: 3). Devasalaşmış kamu örgütlerinde, kamu hizmetinin yürütülme aşamaları artırılmakta ve her bir kamu görevlisine bir iş yaratılmaktadır. Bu hantal yapı, kamu hizmetinin kalitesini iyileştirmekten daha çok kendi varlığını korumak, sürdürmek ve geliştirmek için uğraşmaktadır (Eryılmaz, 2003: 187). Kamu örgütlerinin dışarıdan görünümü böyle olmakla birlikte, öte yandan kamu yönetiminin iç işleyişine ilişkin kurallar da sistemin işleyişini yavaşlatmaktadır.

Kamu yönetiminde bürokratik kurallar, çalışanın yetki kullanamaması nedeniyle üst düzey yetkililere kadar karar evrakların çıkması, her şeyin evrak üzerinde ve evrakların da hiyerarşik sıranın neredeyse tamamını dolaşması kamu yönetiminde ağır işleyen ve aşırı kırtasiyeci bir yapılanmaya yol açmıştır.

Kamu yönetiminin örgütlenme ilkesini bürokrasi oluşturur. Klasik bürokratik düzende katı bir hiyerarşik yapı, kesin bir yetki ve görev paylaşımı, kurallarla bağlanmışlık ve itaatkar memurluk anlayışı söz konusudur. Merkezi hiyerarşik yapı nedeniyle çalışanın bireysel sorumluluğu ve kendi kararıyla yetki kullanması en aza indirilmiştir (Mengi, 1997: 505). Geleneksel kamu yönetimi modelinde bürokratik örgütlenme, sabit uygulama prosedürlerini

benimser. Ancak, bu benimseyişin sonunda yapılan işlerin sonuçlarının başarısı belirli kural ve yöntemleri sürdürmekten daha az önemli olabilir. Kamu örgütünün amacını gerçekleştirmenin yerine çabaların odağı kuralların kendisi olabilir. Yani örgütlenme; örgütün amaçlarını gerçekleştirmeye değil, örgütte benimsenmiş kural, şekil ve usulleri uygulamaya odaklanmıştır (Ağbal, 2000: 201; Ökmen, 2009: 158). Kamu yönetiminin klasik yapılanmasında ki bu bürokratik ve şekilci yapının kuralları, kamu hizmetlerinin genel amacı olan kamu yararının önüne geçmiştir. Kamu yararının sağlanmasını geciktirse de, engellese de, kamu yararının istenilen düzeyde oluşmasını önlese de veya imkansız hale gelmesine yol açsa da bürokratik kurallar kamu yönetiminde esas kabul edilmektedir.

Bürokratik örgütlenmelerde görev ve sorumlulukların ayrıntılı olarak belirlenmesi (Ökmen, 2009: 158), bu kurumların karar vericilerinin kuralları oluşturan kelimelerin anlamlarından çok lafzına önem vermelerine yol açmıştır. Buna bağlı olarak memurlar ve birimler arasında aşırı yazışma ve ağırlıklı dosyalama yönüyle kırtasiyecilik uygulamaları, memurların sorumluluktan kaçmak için başvurdukları davranışlardandır (Arıcı ve Kul, 2001: 610).

KAMU YÖNETİMİNDE DEĞİŞİM GEREKLİ Mİ?

1980'li yıllardan itibaren dünyada kapsamlı ve büyük değişikliklerin gerçekleştiği görülmektedir. Refah devleti anlayışından küçük ve etkin devlet anlayışına geçilmesi, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçilmesi, moderniteden postmoderniteye yönelinmesi, küreselleşmeyle birlikte iktisadi, sosyal, siyasal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde ortaya çıkmış birikimlerin ulusal sınırları aşması ve dünyaya yayılması (Özer, 2008: 27), bilgi-iletişim teknolojilerinde meydana gelen büyük gelişmeler, özel sektör yöntem ve uygulamalarının kamu yönetiminde uygulanması, ülkeler arasındaki rekabetin artması ve devlete ait iktisadi kuruluşların bu rekabet karşısında yetersiz kalmaları, piyasanın, bireyin öneminin artması gibi pek çok değişikliğin dünyada yaygın bir hal aldığı görülmektedir.

Yönetim dinamik bir süreçtir. Bu nedenle sürekli değişmek ve gelişmek zorundadır. Yönetimin çevresindeki değişiklikler, kamu örgütlerinin amaçlarının değişmesi, teknolojik gelişmeler, yönetimde kullanılan araç-gereç ve diğer kaynakların değişmesi de yönetimin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (ÖİK Raporu, 2000: 6).

Dünyadaki gelişmelere uyum sağlamak, kamu hizmetlerinin kalitesine ilişkin yeni talepler ve devlet toplum ilişkilerinde hizmet arz ve sunumunun daha etkin ve verimli kılınması için kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Kamu yönetiminde yeniden yapılanma gerekçeleri olarak merkeziyetçilik, örgütsel büyüme, yönetimde gizlilik ve dışa kapalılık, kuralcılık ve sorumluluktan kaçma, yolsuzluk, güdüleme yetersizliği, uyumlu hareket etme eksikliği gibi birçok sebep sayılabilir (Bilgin, 2002: 33-34). Bu sorunların varlığı, kamu yönetiminin etkin ve verimli çalışmasını dolayısıyla kamu yararının gereği gibi gerçekleştirilmesini engellemektedir. Kamu yönetimindeki bu işlevsel sorunların da giderilmesi gereklidir. Kamu yönetiminin mevcut yapısından kaynaklanan sorunların çözülebilmesi için yine kamu yönetiminin mevcut yapısında var olan denetim ve çözüm mekanizmaları kullanılmasına rağmen bu sorunların çözülemediği görülmektedir.

Kamu yönetiminin mevcut yapısı içerisinde bir türlü çözülemeyen sorun alanları olduğu görülmektedir. Ayrıca, kamu yönetiminin içerisinde yer aldığı ve kamu hizmetlerini yürüttüğü çevrenin büyük değişim gösterdiği görülmektedir. Bu nedenler, geleneksel kamu yönetimi anlayışının yeni dönemde beklenen başarıyı gösteremeyeceğini işaret etmektedir. Bu bağlamda, kamu yönetimi düşüncesi de yeni şartlara uygun bir yapılanma göstermek ve kendini değişen şartlara uyumlu şekilde yenilemek zorundadır.

Kamu yönetiminde değişiklik yapılması bir gerekliliktir. Türkiye'de de bu gerekliliğin devlet yönetiminde benimsenerek uygulanmasına geçilmesi şarttır. Türkiye'de çok hızlı bir iktisadi, toplumsal ve siyasal değişim yaşanmaktadır. Ancak, aynı değişim sürecinin kurumsal, örgütsel ve yönetsel düzeyde gerçekleşmesi gereklidir (Aykaç, 1999: 9). Türkiye'de kamu yönetimi sisteminde reform ve değişim gereği neredeyse son altmış yıla damgasını vuran önemli bir gündem maddesidir. Kamu yönetiminde değişime yönelik çeşitli isimler altında çalışmalar yapılmış ve raporlar hazırlanmıştır (Balcı, 2005: 30). Ancak, bütün bu raporlara rağmen kamu yönetiminde değişim süreci bir türlü gerçekleşmemiş ve bitmeyen bir senfoni (Tutum, 1994: 119) olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'de kamu yönetiminde değişim süreci ancak 2004 yılında kapsamlı bir şekilde başlayabilmiştir. Türkiye'de kamu yönetimi alanında yapılan değişikliklerin uygulamadan elde edilen sonuçların değerlendirilmesiyle yeni düzeltme değişikliklerine yol açtığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu değişim süreci de oldukça eleştirilmekte ve eleştiriler

yeni değişikliklere zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda sürekli bir değişim, dönüşüm ve düzeltme süreci yaşanmaktadır. Değişimin süreklilik kazanması da eleştiri konusu olmaktadır. Ancak, dünyada yaşanan değişimin sona ermediği ve devam eden bir süreç olduğu görülmektedir. Oldukça köklü bir kamu yönetimi yapısına sahip olan Fransa bile 1980'lerden bu yana sürekli reformlarla yönetsel yapısını yenilemektedir. Avrupa Birliği de üye ülkelerin kamu yönetimi yapılarını değiştirmek ve uyumlu hale getirmek için sürekli bir çaba içerisindedir. Bu örnekler kamu yönetiminde değişimin gerekliliğini ve sürekliliğinin önemini göstermektedir.

KAMU YÖNETİMİNDE KÜRESEL DEĞİŞİMLER VE YENİ SORUN ALANLARI

Kamu yönetiminde değişim ve yeni arayışlar çerçevesinde yapılmakta olan kamu yönetiminde yeniden yapılanma çalışmaları dünyanın en gelişmiş ülkelerinden en geri kalmış ülkelerine kadar geniş bir alanda etkili olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yönetimin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi kapsamında çalışma yapılırken Vietnam'dan Gana'ya, Brezilya'dan Meksika'ya, Portekiz'den Lübnan, Ürdün, Etiyopya, Yeni Zelanda, Hırvatistan ve Sierra Leone'ye kadar pek çok ülkede aynı amaç ve hedefleri benimseyen çalışmalar yapılmaktadır (Yaşamış, 1997: 1-2). Doğuda kamu yönetimi alanındaki değişimlerin genel görüntüsü kendi iç şartlarının ve ortaya çıkan önkoşullarının etkisi ile değil de Batıda bu yöndeki gelişmelerden etkilenme şeklindedir.

Kamu yönetiminde gelişen küresel eğilimler, yönetimde önemli bir değişikliğe yönelmektedir. Devletin küçültülmesi ve etkinleştirilmesi, merkeziyetçilikten uzaklaşma, şeffaf ve dürüst yönetim, yönetime katılımın sağlanması, kamuda karar verme süreçlerinde çok aktörlülüğe geçiş, siyaset ve yönetim dengesinin yeniden kurulması, işletme yönetim tekniklerinin kamu yönetiminde uygulanması, sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi ve bazı kamu hizmetlerinin sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmesi temelinde kamu yönetimi yeniden yapılanmaktadır (Tutum, 1994: 28-32). Kamu yönetiminde küresel değişimler, bu değişim ilkeleri kapsamında incelenmelidir.

Devletin küçültülmesi özellikle kamu yönetimi açısından sonuç doğurmaktadır. Kamu yönetiminin küçültülmesi kavramı iyi işlemeyen, pahalı kamu hizmeti sunan, hantal ve yozlaşmış olan kamu yönetiminin iyi işleyen, etkili ve verimli olan, daha hızlı ve daha ucuz kamu hizmeti sunan hale getirilmesini kastetmek amacıyla kullanılmaktadır (Aykaç, 2002: 15). Kamu yönetiminin küçültülmesinin devlet ölçütünde iki boyutu vardır. Bunlardan biri, devletin iktisadi hayattan çekilmesi ve elindeki iktisadi nitelikli pek çok kuruluşu özel sektöre devretmesidir. Diğeri ise merkezi yönetimin sahip olduğu pek çok görev, yetki ve kaynağın yerel yönetimlere devredilmesidir. Uluslararası alan düşünülecek olduğunda üçüncü boyut olarak uluslararası örgütlere yetki devri de ortaya çıkmaktadır (Toprak, 1995: 44).

Büyüyen devlete ve bürokrasiye karşı tüm ülkelerde bir muhalefet söz konusudur. Günümüzde devletin küçültülmesi ve özelleştirme olarak ifade edilen bu akımlar kamu yönetimini şekillendirmektedir. Büyüyen devletin olumsuzlukları, özelleştirme noktasında kamuoyunun istekli olmasına neden olmaktadır. Devletin üretici, yapıcı rolden piyasaları düzenleyici role geçmesi ve yürüttüğü kamu hizmetlerinde daha etkin hale getirilmesi yolunda düzenlemeler yapılmaktadır (Hasanoğlu, 2002: 181).

Kamu yönetiminin küçültülmesinde özelleştirme önemli bir rol oynamaktadır. Özelleştirme yalnızca Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) özel sektöre devredilmesi demek değildir. Kamu hizmetlerinin fiyatlandırılmasından, kurumsal serbestleşmeye kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Özelleştirmenin iktisadi gerekçesi olarak serbest piyasa şartlarında özel işletmelerin, devlet işletmelerinden daha etkin ve verimli çalıştığı ifade edilmektedir (Demirbaş ve Türkoğlu, 2002: 242-243). Kamu yönetimi özelleştirme yoluyla bir yandan küçültülürken öbür yandan da devletin etkinleştirilmesi hedeflenmektedir.

Devletin yüklendiği görevlere bakıldığında bu görevlerin sayısının çokluğu ve farklı alanlara ait olması nedeniyle gereği gibi yapılabilmesinin çok zor olduğu görülmektedir. Devlet, neredeyse ülkenin bütün hizmetlerinden sorumludur. Bu yapılanma kamu yönetiminde etkinliği azaltan önemli bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun giderilmesi devletin asli ve zorunlu görevlerine dönmesi özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının güçlenmesini hem de devletin faaliyetlerinde etkinleşmesini sağlayacaktır.

Devletin ve dolayısıyla kamu yönetiminin küçültülmesinin de devletin düzenleyici ve denetleyici rolünün önemini artıracağı görülmektedir. Devletin piyasayı düzenleme ve denetleme rolünde ortaya çıkabilecek eksiklikler ya da

sorunlar, en yüksek karı elde etme amacında olan özel sektör kuruluşlarının, vatandaşların aleyhine serbestçe hareket edebilmesi riskini/potansiyelini taşımaktadır.

Kamu yönetiminin küçültülerek, kamu hizmetlerinin özel sektöre özelleştirme yoluyla devri sonucunda kamu yönetimine düzenleyici ve denetleyici bir rol yüklenmektedir. Bu düzenleme ve denetleme görevinin ise, üst kurullar (düzenleyici ve denetleyici kurullar/bağımsız idari otoriteler) olarak adlandırılan kurumlar tarafından yürütülmesi teşvik edilmektedir. Bu üst kurulların atanmış bürokratlardan oluşması ve ülkeyi yönetmek üzere halk tarafından seçilmiş hükümet yetkilileriyle/bakanlıklarla aralarında hiyerarşi ve idari vesayet bağı bulunmaması yeni bir sorun alanı ortaya çıkarmaktadır. Yetkili olduğu alanda düzenleme ve denetleme yetkisine sahip üst kurul görevini gereği gibi yerine getiremediğinde demokratik yollardan halkın hesap sorabilme olanaklarından yoksun olduğu (Güler, 2003: 5-6) görülmektedir. Bu nedenle üst kurullar demokrasi, seçim, temsil ve hesap verebilirlik açısından yeni bir sorun alanına işaret etmektedir.

Dünyada kamu yönetiminde önemli bir değişim de merkeziyetçilikten uzaklaşma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu değişimin temelinde bir yandan kamu yönetimini verimli ve etkin hale getirme diğer yandan kamu hizmetini halka yakınlaştırma ve demokratik yönetime ulaşma amacı gösterilebilir (Tutum, 1994: 31). Merkeziyetçi bir kamu yönetiminde merkez yönetiminin yerel hizmetlere uzaklığı ve yerel sorunları iyi bilmemesi nedeniyle yapacağı hizmetlerde verimli ve etkin olması zordur. Aynı zamanda yerel hizmetlerin görülmesinde yerel halkta yönetime katılmak istemektedir. Merkeziyetçi bir yönetim yapılanmasında halkın yönetimin işlem ve eylemlerine katılması neredeyse mümkün değildir. Halka yakın hizmet anlayışı ile halkın da yönetime katılacağı ve demokratik kamu yönetimi yapılanmasının bu şekilde gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Merkeziyetçilikten uzaklaşma ve yerelleşme beş boyutta kendisini göstermektedir. Bu amaçla merkezi yönetimden yerel yönetimlere, bölgesel yönetimlere, taşra teşkilatlarına, özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına yetki, görev ve kaynak devirleri yapılmaktadır. Dünyada geniş bir alanda küreselleşme, yerelleşme, bölgeselleşme, özelleştirme yönlü bir yapılanma yaşanmaktadır. Bu yeni yapılanmanın temelinde merkeziyetçilikten uzaklaşma bulunmaktadır.

Kamu yönetimi değişim ile kamu örgütlerinin kendi içerisinde de merkeziyetçi anlayıştan uzak yapılandırılması istenmektedir. Bu yapılanmada kamu görevlilerinin kendi başlarına karar verme ve kararlara ait sorumluluğu taşımaları gerektiği ifade edilmekte ve yönetim sistemi bu şekilde yapılandırılmaya çalışılmaktadır (Reichard'dan aktaran Mengi, 1997: 508). Personel güçlendirme (empowerment) olarak adlandırılan bu sistemde, kamu örgütlerinde yetki merkezciliğinin engellenmesi, yetkilerin üst düzey yönetici/yöneticilerde toplanması yerine, yetki ve sorumluluk verilerek karar verme ve uygulama yetkisi ile güçlendirilen kamu görevlilerinin kamu hizmetlerinin yürütülmesinde daha etkin rol alması hedeflenmektedir.

Merkeziyetçilikten uzaklaşma ile yerelleşme ve bölgeselleşmenin önemi artmaktadır. Yerelleşme ve bölgeselleşme küresel gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde, ülkede bölünme potansiyeli taşıması veya merkezin zayıflaması ile küresel dalgalanmaların yıkıcı sonuçlarından korunulamaması ya da küresel güçlerin etkinliğinin vatandaşlar aleyhine artması gibi yeni sorun alanları yaratma potansiyeli taşımaktadır.

Kamu yönetiminde değişimin önemli boyutlarından biri de şeffaf yönetim anlayışına geçilmesidir. Geleneksel kamu yönetimi anlayışının önemli özelliklerinden biri yönetsel gizliliktir. Kamu görevlileri önemli bir örgütsel kültür unsuru olarak gerekli gereksiz her şeyi gizleme eğilimi içerisindedirler. Bu gizlilik kültürü, yönetimin elindeki gerekli bilgilere ulaşamadıkları için vatandaşların pek çok haklarını kaybetmelerine neden olmaktadır. Kamu yönetimindeki değişimle birlikte gizlilik kültüründen şeffaf yönetim anlayışına geçilmesi hedeflenmiştir. Şeffaf yönetim anlayışında, hizmet sunulan vatandaşlara, yapılan hizmetler, hedefler ve performans konusunda sürekli ve doğru bilgiler verilmesi gereklidir. Bu durum vatandaşa hizmet sunan birimleri karşılaştırma olanağı verir. Kamu hizmetine ait bilgiler ve iş görme yöntemleri bütün herkesin bilgi edinmesine açık olmalıdır. Bu şeffaflık anlayışı içinde vatandaşlar, hizmetin görülmesinden kimin sorumlu olduğunu ve kamu hizmetinin ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığını değerlendirebilmektedirler (Öztürk ve Coşkun, 2000: 154-155).

Şeffaf ve dürüst yönetim bir sorun alanı olarak yolsuzluk tutum ve davranışlarının evrensel düzeyde artmasından kaynaklanmıştır (Şaylan, 2000: 4). Şeffaflığın tersi olarak ortaya çıkan gizliliğin kendisiyle beraber hukuka aykırı, keyfi işlem ve eylemler ya da yolsuzluklar şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla ışık tutulan alanda,

herkesin gözü önünde suç işlemek nasıl çok zor ise yönetimde de şeffaflığın istisnası olan konular hariç, şeffaf yönetim gerçekleştirilmeli ve kamu yönetimi karanlık gizli bir faaliyet olmaktan çıkarılmalı (Özay, 2002) şeklinde düşünceler küreselleşmiştir. Şeffaf yönetimin olduğu yerde dürüst yönetimin ortaya çıkacağı düşüncesine dayanılarak bu iki yönetim anlayışı kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasında benimsenen anlayışlar olmuştur.

Kamu yönetimine katılımın artırılması konusu da küresel nitelik kazanmış önemli değişim ilkelerinden biridir. Kamu hizmetlerine halkın katılımı beş temel konuda etkili sonuçlar alınmasına katkı sağlamaktadır. Bunlar; iletişim, danışma, halkla birlikte hizmet sunma, bazı konularda halka yetki verme ve hizmetlerin kalitesinin hizmetlerden yararlananlar tarafından denetlenmesi olarak ifade edilebilir (Christoffersen'den aktaran Öztürk ve Coşkun, 2000: 155). Özellikle kamu hizmetleri standartlarının belirlenmesinde uzmanların görüşlerinin yanında kamu hizmetlerinden yararlananların görüşlerine başvurulması, demokratik ve çağdaş yönetim anlayışı açısından son derece önemlidir (Öztürk ve Coşkun, 2000: 155-156). Müşteri-hemşehri-hizmetten yararlanan ihtiyaçlarının ve kamu hizmetleri hakkındaki düşüncelerinin öğrenilmesi ve hizmetlerin buna uygun yapılması, kamu hizmetlerinin gelişmesinin ve yenilenmesinin yolunu açacak ve kamu yönetiminde halktan ve hizmetten yararlananlardan kopuk hizmet anlayışından, halka duyarlı bir yönetim anlayışı ortaya çıkacaktır. Bu ise halkın yönetime, eleştiri, öneri ve düşüncelerinin hayata geçirilmesi yoluyla katılması olarak ortaya çıkmaktadır.

Halkın yönetime katılması, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasında en önemli fikir temellerinden birini oluşturmuştur. Kamu yönetiminde ortaya çıkan pek çok sorunun temeli olarak kamu yararını sağlamak, vatandaşlarına daha iyi bir hayat sunmak için kurulmuş devletin, kamu yararını vatandaşlarının yönetime katılması olmaksızın gerçekleştiremeyeceği düşüncesine dayanmaktadır.

Yönetime katılmanın bir diğer boyutu ise kamu yönetimi birimlerinde çalışanların yönetimin kararlarında görüş ve düşüncelerinden yararlanılmasıdır. Kamu yönetimi yapılanmasında önemli bir değişim olarak sadece üst yöneticilerin değil her birimde çalışanlarında yönetime katılmasının sağlanmasıdır. Yönetimde çalışan doğrudan ilişkileri sebebiyle eksik ve aksayan yönleri üst yönetim kademelerinden daha iyi bilebilir. Aksaklık ve eksikliklerin giderilmesi konusunda çalışanın katılımıyla daha isabetli kararlar alınabilir. Alınan kararın uygulayıcıları, uygulama sırasında ortaya çıkabilecek aksaklıkları tahmin edebilirler ve karar aşamasında sorunlar büyük ölçüde ortaya çıkmadan çözülebilir (Kavruk, 1992: 397). Yönetim içinde yönetime katılmanın gerçekleştirilmesi, alt düzey çalışanının görüşlerinden yararlanılarak gerçekleştirildiği için uygulama aşamasında çalışan, kararın uygulanmasına daha istekli olacaktır. Bu ise kamu yönetiminde hızlı, verimli ve kaliteli bir şekilde hizmetin yürütülmesini sağlayacaktır.

Yönetime katılma olarak ifade edilen ilke zamanla yeni bir boyut kazanarak katılımdan, çok aktörlü yönetim anlayışı olan yönetişim (governance) anlayışına doğru bir değişim göstermiştir. Yönetime katılmada, halkın yönetsel karar verme süreçlerinde yer alması, etkili olması ve bunun yöntemleri üzerine çalışılmıştır. Ancak, yönetişim anlayışında sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve etkili diğer aktörler yönetsel karar verme sürecini etkileyen değil doğrudan yönetsel karar verme sürecinin birer üyesi olarak yer almaktadır. Önceleri yönetime katılma küresel nitelik kazanmış önemli bir ilke iken yönetişim kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte yönetişimin kamu yönetiminin değişiminde küresel bir nitelik kazandığı görülmektedir.

Yönetime katılma, demokratik sistemde halkın iradesinin sürekli dikkate alınması açısından önem taşımaktadır. Ancak, yönetişim konusunda aynı şeyleri söylemek biraz zordur. Çünkü yönetişim ile yönetimin çok aktörlü bir karar verme sürecine girmesi önerilmektedir. Çok aktörlü yönetimde, halkın oylarıyla seçilmiş temsilcilerin yönetsel karar verme sürecindeki etkinliğinin azalması söz konusu olmaktadır. Bu durumda seçimlerin, demokratik temsilin ve siyasal sistemin bütünüyle anlamını yitirdiği, hesap verme sorumluluğunun belirsizleştiği bir yönetsel sistem ortaya çıkmaktadır (Güler, 2003: 6). Bu durum kamu yönetiminde bir değişim kavramı olarak yönetişimin ortaya çıkardığı önemli bir sorun alanı olarak değerlendirilebilir.

Yönetişim kavramının bir diğer boyutu ise yönetsel karar verme sürecinde yer alan aktörlerden biri olarak özel sektör temsilcisi ya da temsilcilerinin durumu tartışmalıdır (Güler, 2003: 6). Küresel şirketlerin temsilcilerinin yönetsel karar verme süreçlerinde etkin bir aktör olarak yer alması durumunda sadece şirketin iktisadi çıkarları adına kararları etkilemesi ve halkın hesaba katılmaması bir olasılık olarak yeni bir sorun alanına işaret etmektedir.

Geleneksel kamu yönetiminde demokratik değerlerle bürokratik değerlerin uzlaştırılması bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni yönetim anlayışında kamu yöneticilerinin karar verme sürecini politikacıyla paylaşan kişiler değil kamu kurumlarının teknik yöneticileri olmaları savunulmaktadır. Bu bağlamda siyaset ve yönetim dengesinin yeniden kurulması, küresel nitelik kazanmış bir değişim ilkesidir.

Demokrasi bireyin haklarına ve bu hakları geliştirmenin gerekliliğine inanır. Eşitliğin sağlanmasını, farklı niteliklerde olan insanların birbirlerine haksız üstünlük sağlamalarını kabul etmez. Vatandaşın yönetime katılması sağlanmaya çalışılır. Bürokrasi ise bireyin karşısına hiyerarşik değerleri koyar. Vatandaşların yönetime katılmasının karşısında katı hiyerarşik yapının zorunlu ve etkileme olanağı bulunmayan kararlarını çıkarır. Bürokrasi üzerindeki siyasi denetimin artırılması eğilimleri, siyasetle yönetim arasında yeni bir dengenin kurulmasını zorunlu kılmaktadır (Tutum, 1994: 30). Siyaset ve yönetim alanlarının arasında yeni bir denge kurulması ile katı bürokratik yapılanmanın siyaset düzeyinde demokratik ortamda ve şekilde ortaya çıkmış kararları değerlendiren ve uygulamayı kendi kanaatlerine göre belirleyen değil siyaset alanında ortaya çıkmış demokratik kararların hayata geçirilmesini sağlayan yeni bir yapılanmaya gidilmelidir.

Siyaset alanında ortaya çıkmış kararların kamu yönetiminde uygulanmasının sağlanması, halkın kendi kendini seçtiği temsilcileri eliyle yönetmesi fikrinin bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer bürokrasi, günümüzde olduğu gibi demokrasiye uygun şekilde seçilmiş karar organlarının kararlarını değerlendirme, kısmen uygulama ya da uygulamama gibi yetkilere sahip olursa demokrasinin zorunlu koşulu olan seçilmiş temsilcilerin devleti yönetmesi değil bürokrasinin yönetmesi veya seçilmişlerin bürokrasi ile yönetimi paylaşması söz konusu olacaktır. Bu ise demokrasi düşüncesiyle taban tabana zıt bir durumdur. Burada yapılması gereken bürokrasinin olması gereken yere, yani seçilmişlerden oluşan siyaset alanının vermiş olduğu kararlara teknik destek sağlayan ve kararların uygulanmasına yardımcı olan konuma gelmesi gereklidir.

Kamu yönetiminde değişim sürecinde işletme yönetimi alanındaki tekniklerin uygulanması (Aykaç ve Metin, 2012: 468) konusuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Kamu yönetiminde yaşanan sorunlar değerlendirildiğinde gerçekten de işletme yönetimi alanında bu sorunların pek yaşanmadığı ya da kolaylıkla çözülebildiği görülmektedir. Bu durum işletme yönetim anlayışında uygulanan tekniklerin başarısını göstermektedir. İşletme yönetimi alanında kullanılan tekniklerin kamu yönetimi alanında da uygulanması bazı çözüm bulunması gereken soruların sorulmasını gerekli kılmaktadır. Bu sorular şunlar olabilir:

- İşletme yönetiminde kullanılan bu teknikler kamu yönetiminde uygulanabilir mi?
- İşletme yönetiminde kullanılan bu tekniklerin kamu yönetiminde uygulanması, kamu yönetimindeki sorunları çözebilir mi?
- İşletme yönetiminde kullanılan bu tekniklerin kamu yönetiminde uygulanması, kamu yönetiminde aynı başarılı yönetimi sağlar mı?

İşletme yönetimi tekniklerinin kamu yönetiminde uygulanması, kamu yönetimi ile işletme yönetiminin yapısı ve işleyişi arasındaki farklılıklar nedeniyle bazı zorluklar taşımaktadır. İşletmelerde işe/verime/performansa/başarıya göre ücret ödemesinin kolaylıkla yapılabilmesi, performans düşüklüğünün işten çıkarma gerekçesi olabilmesi, performansın kamuya göre çok daha kolay ölçülebilir nitelikte olması, faaliyet alanının da yasal düzenlemelerin geniş bir serbestlik tanıması, değişime uyumunun kolay gerçekleşmesi gibi pek çok etken işletme yönetiminde uygulanan tekniklerin başarısını kolaylaştıran etkiler gösterir. Buna karşılık kamu yönetiminde kamu görevlilerin mesleki güvencelere sahip olması, performans konusunda ölçütleri belirlemenin ve başarıyla uygulamanın zorluğu, kamu örgütlerinin faaliyet alanlarının yasalarla ayrıntılı şekilde düzenlenmiş olması, bu nedenle işletme yönetim tekniklerinin başarıya ulaşmasında etkili bir faktör olan serbest hareket etme olanağının yetersiz olması gibi çoğaltılabilecek pek çok etkenin kamu yönetiminde işletme yönetimi tekniklerinin uygulanmasında bazı zorluklara neden olduğu görülmektedir. Örnek olarak, Türkiye'de kamuda performans sistemi konusunda Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan uygulamada bu zorlukların yaşandığı görülmüştür. Sağlık Bakanlığı'nın kamu hastanelerinde uyguladığı performans sistemi konusunda Prof.Dr. Dilaver Tengilimoğlu tarafından yapılan bilimsel araştırmada; yapılan tetkik, ameliyat, sezeryan, bakılan hasta sayısında ve hastanede yatış süresinde performans sistemi uygulama öncesine göre önemli bir artış olduğu görülmüştür (hurarsiv.hurriyet.com.tr, 2012).

İşletme yönetimi alanındaki tekniklerin uygulanmasında özellikle kamu yönetimi ile işletme yönetiminin yapı ve işleyişinin farklılıkları nedeniyle yaşanan zorluklar, kamu yönetiminin değişen dünyaya uyumunun sağlanmasında

önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda uygulamada yaşanan sorunların çözümüne yönelik bilimsel araştırma desteklerinin yetersizliği ve bilimsel araştırmaların azlığı, kamu yönetiminin değişimi sürecinin başarısını olumsuz etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu yönetiminde değişim, geleneksel kamu yönetiminde benimsenen pek çok ilke, kural ve uygulamanın değişmesi anlamına gelmektedir. Geleneksel kamu yönetiminde, işgücünün büyük oranda kamuda istihdam edilmesi, kamunun teşvik sistemi, sübvansiyonları, kamu hizmetlerinin bedelsizliği ya da düşük bedelle sunulması gibi kamuya dayalı bir iktisadi yaşamın yerini piyasa kurallarına göre işleyen bir iktisadi yaşam alması önerilmektedir. Bu durum devlete dayalı iktisadi yaşamın kolaylıklarına alışmış toplumda önemli bir tepkiye neden olmaktadır. Kamu yönetimindeki değişim, kamuda sağlık, eğitim, adalet, sosyal hizmet ve araştırma gibi sektörlerde çalışan nitelikli kamu personeli tarafından da tepki ile karşılanmaktadır. Kamu sektöründe çalışan nitelikli personel grupları, özerkliklerine ve geleceklerine ilişkin endişeler taşımaktadırlar (Bezes vd., 2012: 1) Bu tepki kamu yönetiminin değişimini engelleyen sorun alanlarından birini oluşturmaktadır.

Kamu yönetiminde devlete dayalı iktisadi yaşamdan devletin düzenleyici ve denetleyici role geçerek piyasaya dayalı iktisadi yaşama geçilmesi de özel sektörü dünyayla rekabet edecek duruma gelmemiş gelişmekte olan ülkeler açısından bir başka sorun alanı oluşturmaktadır. Kamu yönetiminde değişim konusunda gelişmiş ülkelerin daha istekli oldukları, ancak gelişmekte olan ülkelerin özellikle özel sektör açısından aleyhlerine sonuç doğuracağı endişesi nedeniyle değişim süreci yavaş işlettikleri ya da iktisadi yaşamda devletin etkinliğini koruyan bir farklı değişim tarzı benimsedikleri değerlendirilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geleneksel kamu yönetimi anlayışı günümüzde yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizlik, dünyada siyasal, toplumsal, kültürel, iktisadi, teknik, teknolojik alanlarda ortaya çıkan değişimler, küreselleşme gibi önemli değişimlerden kaynaklanmaktadır. Dünyada pek çok alanda ortaya çıkan bu hızlı değişime kamu yönetiminin de uyum sağlaması bir zorunluluk haline gelmiştir. Kamu yönetiminde değişime uyum sağlama çabaları olarak kamu yönetiminin küçültülmesi ve etkinleştirilmesi, yerel yönetimlere yetki, görev ve kaynak devredilerek yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, devletin iktisadi hayattan özel sektör lehine çekilmesi, devletin daha etkin ve daha verimli hale getirilmesi gibi yeniden yapılandırma uygulamaları benimsenmiştir. Bu uygulamalar gelişmiş ülkelerde olduğu kadar diğer ülkelerde de benimsenmektedir.

Kamu yönetiminin değişiminde merkezi yönetimin mevcut yapısı çeşitli açılardan yeniden yapılandırılmaya çalışılmaktadır. Yerel ve bölgesel yönetimlere, özel sektöre, sivil toplum kuruluşlarına merkez yönetiminin faaliyette olduğu alanların bırakılması, kamu yönetiminin de kendi içinde hantallaşmış yapısının işletme yönetimi tekniklerinden de yararlanılarak yeniden yapılandırılması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına ilişkin küresel değişim önerilerinin uygulanması, kamu yönetiminde yaşanan mevcut sorunlara önemli ölçüde çözüm oluşturmakla birlikte yeni sorun alanları da ortaya çıkarma potansiyeli taşımaktadır. Bu sorunlar sadece kamu yönetimi alanıyla sınırlı değildir. Bu nedenle, kamu yönetiminde değişim ilkelerinin uygulamaya geçirilmesinde yeni sorun alanları çıkarma olasılıklarının dikkate alınarak ve bu sorunlar ortaya çıkarılmadan veya ortaya çıkmışsa çözülüp yeniden düzenleme yapılarak yönetsel değişim süreci yürütülmelidir. Değişen dünyada başarılı bir kamu yönetiminin oluşturulması için ülkelerin dünyadaki bugünün değişimlerine uygun bir konuma erişmeleri gereklidir ama yeterli değildir. Bu nedenle, gelecekte ortaya çıkabilecek değişimlerin de öngörülerek, olası değişimlere hazırlıklı bir kamu yönetiminin oluşturulması, uluslararası rekabetin yoğun olduğu günümüzde ülkelerin başarısını yükseltecek önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir.

Kamu yönetiminde değişim süreci kısa zamanda tamamlanıp sona erecek bir süreç gibi görünmemektedir. Çünkü dünyadaki değişim süreci tamamlanmış değildir. Değişim süreci süreklilik kazanacak bir niteliğe bürünmektedir. Bu nedenle sürekli değişim ve gelişmeye açık bir siyasal irade, yönetsel kültür ve toplumsal irade oluşturulması önem kazanmaktadır.

Türkiye'de kamu yönetiminde değişim süreci 2004 yılından itibaren kapsamlı bir şekilde başlamıştır. Yerel yönetim yasalarının -Köy Kanunu hariç- tamamen yenilenmesi ve sonrasında bu kanunlarda yapılan önemli değişiklikler,

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, bakanlıkların yeniden yapılandırılması, Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu çıkarılması, kamu denetçiliğinin kabul edilmesi, sosyal güvenlik sisteminin tek çatı altında toplanarak yeniden yapılandırılması, Sayıştay Kanununun yenilenmesi, yönetimde aktif şeffaflığa yönelik düzenlemeler, temel hukuk alanlarındaki kanunlarda yapılan bütünsel değişiklikler gibi çeşitli konularda yapılan düzenlemeler büyük bir dönüşüm sürecine girildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

AĞBAL, N. (2000). "Public Administration Theory and International Trends", **Türk İdare Dergisi**, S.428.

ARICI, S. ve KUL, M. (2001). "Toplam Kalite Yönetiminin Kamu Yönetiminde Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar", **Polis Dergisi**, S.26.

AYKAÇ, B. (2001). "Kamu Yönetiminde Kriz ve Kriz Yönetimi", **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, C.3, S.2.

AYKAÇ, B. (1999). "Türkiye'de Kamu Yönetiminin Küçültülmesi, Yerel Yönetimler ve Yerel Demokrasinin Amaçları", **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, C.1, S.1.

AYKAÇ, B. (2002). "21. Yüzyılda Kamu Yönetiminde Yeni Eğilimler" **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi Özel Sayı**.

AYKAÇ, B. ve METİN H. (2012). "The Future of Public Organizations", **Procedia – Social and Behavioral Sciences**, Vol.62.

BALCI, A. (2005). "Türkiye-AB İlişkileri Perspektifinden Kamu Yönetimi Sisteminin Yeniden Yapılandırılması", C.38, S.4.

BEZES, P. vd. (2012). "New Public Management and Professionals in the Public Sector: What New Patterns Beyond Opposition?" **Sociologie du Travail**, Vol.54.

BİLGİN, M. L. (2002). "Kamu Yönetiminde Yeni Gelişmeler ve Mülki İdare Sisteminin Geleceği İçin Toplam Kalite Yönetim Modeli", **Türk İdare Dergisi**, S.435.

DEMİRBAŞ, M. ve TÜRKOĞLU, M. (2002). "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi", **S.D.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, C.7, S.1.

ERYILMAZ, B. (2003). **Kamu Yönetimi**, İstanbul: Erkam.

GÜLER, B.A. (2003). "Devlette Reform", 3 Mart 2003 Mimarlar Odası Sunuşu, http://www.mimarlarodasiankara.org/ dosya/birgulaymanguler.pdf, (17.06.2012).

HASANOĞLU, M. (2002). "Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri", **Türk İdare Dergisi**, S.434.

Hürriyet Gazetesi. (2012). Sağlığımız da Bütçemiz de Tehdit Altında, hurarsiv.hurriyet.com.tr/göster/haber.aspx?id= 19980209&tarih=2012-02-23, (21.05.2012).

KAVRUK, H. (1992). "Kamu Yönetiminde Yönetimi Geliştirmenin Başlıca Yolları", **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, C.8, S.1.

MENGİ, A. (1997). "Kamu Yönetimindeki Gelişmeler, Yerel Yönetimler ve Türkiye", **A.Ü. S.B.F. Dergisi**, C.52, S.1.

ÖKMEN, M. (2009). "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimi", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C.16, S.1.

ÖZAY, İ. (2002). **Günışığında Yönetim**, İstanbul: Alfa.

ÖZER, M.A. (2008). "Küreselleşme Kıskacında Yönetim", **Çimento İşveren**, Temmuz-Ağustos.

ÖİK RAPORU. (2000). **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ve Yeniden Yapılandırılması Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: DPT.

ÖZTÜRK, N. K. ve COŞKUN, B. (2000). "Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma ve Kamu Hizmetlerinde Kalite: Etiksel Bir Bakış", **Türk İdare Dergisi**, S.426.

PARLAK, B. ve SOBACI, Z. (2005). **Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi: Ulusal ve Global Perspektifler**, Bursa: Alfa Aktüel.

ŞAYLAN, G. (2000). "Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler", **Amme İdaresi Dergisi**, C.33, S.2.

TOPRAK, Z. (1995). "Küreselleşmede Yönetimin Etkisi", **Türk İdare Dergisi**, S.409.

TOPRAK, Z. (2000). "Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler", **Türk İdare Dergisi**, S.426.

TUTUM, C. (1994). **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma**, Ankara: TESAV.

YAŞAMIŞ, F. D. (1997). "Kamu Yönetimi Kuramında ve Uygulamasında Yeni Gelişmeler: Administrationdan Managementa", **Türk İdare Dergisi**, S.417.